

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

DİNİN EŞLER ARASI İLİŞKİLER ÜZERİNE ETKİSİ:
DİNDAR EVLİ ÇİFTLERİN ALGISI ÜZERİNE NİTEL BİR
ARAŞTIRMA

(DOKTORA TEZİ)

Volkan TEKDEMİR

BURSA – 2021

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

DİNİN EŞLER ARASI İLİŞKİLER ÜZERİNE ETKİSİ:
DİNDAR EVLİ ÇİFTLERİN ALGISI ÜZERİNE NİTEL BİR
ARAŞTIRMA

(DOKTORA TEZİ)

Volkan TEKDEMİR

Orcid: 0000-0003-1048-2712

Danışman
Prof. Dr. İbrahim GÜRSES

BURSA – 2021

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, **Din Psikolojisi** Bilim Dalı'nda **711221002** numaralı Volkan TEKDEMİR'in hazırladığı “**Dinin Eşler Arası İlişkiler Üzerine Etkisi: Dindar Evli Çiftlerin Algısı Üzerine Nitel Bir Araştırma**” konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, / /2021 günü : – : saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

imza

Üye

(Tez Dan. ve Sınav Komisyonu Bşk.)

Prof. Dr. İbrahim GÜRSES

Uludağ Üniversitesi

imza

Üye

Prof. Dr. İsmail ÇETİN

Uludağ Üniversitesi

imza

Üye

Prof. Dr. Salih PAY

Uludağ Üniversitesi

imza

Üye

Prof. Dr. Recep YAPAREL

Dokuz Eylül Üniversitesi

İmza

Üye

Prof. Dr. Üzeyir OK

İbn Haldun Üniversitesi

/ /2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 26/04/2021

Tez Başlığı / Konusu: Dinin, Aile İçi İlişkilerine, Aile Sorunlarının Çözümüne Ve Aile Krizlerinin Üstesinden Gelinmesine Etkisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 349 sayfalık kısmına ilişkin, 26/04/2021 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26.04.2021

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Volkan TEKDEMİR
Öğrenci No: 711221002
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: DİN PSİKOLOJİSİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman:

Prof. Dr. İbrahim GÜRSES

26/04/2021

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**DİNİN, AİLE İÇİ İLİŞKİLERİNE, AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE VE AİLE KRİZLERİNİN ÜSTESİNDEN GELİNMESİNE ETKİSİ**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarn kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve imza

26/04/2021

Adı Soyadı : Volkan TEKDEMİR

Öğrenci No : 711221002

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Psikolojisi

Statüsü : Doktora

ÖZET

Adı ve Soyadı	: Volkan Tekdemir
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Psikolojisi
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xix + 390
Mezuniyet Tarihi	: / / 2021
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. İbrahim GÜRSES

DİNİN EŞLER ARASI İLİŞKİLER ÜZERİNE ETKİSİ: DINDAR EVLİ ÇİFTLERİN ALGISI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bu çalışma, dindar eşlerin ilişkilerine dinin nasıl etki ettiğine ilişkin algılarını anlamayı amaçlamaktadır. Dinin Eşler arası ilişkiler üzerine etkisinin nasıl algılandığı anlamının yanı sıra, dinin evlilik ilişkisinin kurulmasına, anne-baba ve çocuk ilişkilerine, eşler arasında yaşanan sorunların önlenmesine, aile sorunlarının ve krizlerinin çözümüne etkileri anlaşılacak istenmektedir.

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden kuram oluşturma yaklaşımına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda amaçlı örnekleme yöntemi ile ulaşılan, yaşları 32 ile 63 arasında değişen, en az 10 yıldır evli bulunan 30 çiftle (60 kişi) yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada içerik analizi ve betimsel analiz yapılmıştır.

Araştırmamıza katılan dindar eşlerin algısında, din, eş seçiminden itibaren aile ilişkilerini etkilemekte, hem eşler arası ilişkilere hem de anne-baba ve çocuk ilişkilerine olumlu katkılar sağlamaktadır. Araştırmamızın sonuçları dinin aile ilişkilerine etkilerini ele alan literatür ile uyumludur.

Araştırmamız, dindar eşlerin, dini, aile sorunlarının oluşmasında önleyici ve ortaya çıkan aile sorunlarının çözümünde destek sağlayıcı olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle din, aile sorunlarının çözülememesinden kaynaklı içsel aile krizlerinin ortaya çıkmasını engelleyici, dışsal nedenli aile krizlerinin

aşılmasında destek sağlayıcı ve aile yılmazlığını güçlendirici bir faktör olarak algılanmaktadır.

Araştırmanın bulguları ilgili literatüre dayalı olarak tartışılmış, elde edilen sonuçların literatürle uyumlu olduğu görülmüştür. Son olarak ileri çalışmalar ve aile üzerinde çalışma yapan kurumlar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile Psikolojisi, Din Psikolojisi, Aile İlişkileri, Aile Sorunları, Aile Krizleri, Anne-Baba Çocuk İlişkileri, Eşler Arası İlişkiler, Eş Seçimi.

ABSTRACT

Name and Surname : Volkan TEKDEMİR
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Study of Religion And Philosophy
Branch : Psychology of Religion
Degree Awarded : Doctorate (PhD)
Page Number : xix + 390
Degree Date : / / 2021
Supervisor : Prof. Dr. İbrahim GÜRSES

THE EFFECT OF RELIGION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SPOUSES: A QUALITATIVE RESEARCH ON THE PERCEPTION OF RELIGIOUS SPOUSES

This study aims to understand the perceptions of religious spouses about how religion affects their relationships. In addition to understanding how the effect of religion on the relations between spouses is perceived, it is desired to understand the effects of religion on the establishment of the marital relationship, the relationship between parents and children, the prevention of problems between spouses, and the solution of family problems and crises.

According to the perception of religious spouses participating in our research, religion affects family relationships starting from the choice of spouse and provides positive contributions to both spouse-to-spouse relations and parent-child relationships. The results of our research are compatible with the literature dealing with the effects of religion on family relationships.

Our research reveals that religious spouses see religion as a preventive factor in the formation of family problems and as a support provider in the solution of emerging family problems. For this reason, religion is perceived as a factor that prevents the emergence of internal family crises due to the inability to solve family problems, provides support in overcoming external family crises and

strengthens family resilience.

The findings of the study were discussed based on the relevant literature, and it has been seen that the results obtained were compatible with the literature. Finally, suggestions were made for further studies and institutions working on the family.

Keywords: Family psychology, Religion psychology, Family relationship, Family problems, Family crises, Parent child relationship, Spousal relationship, Spouse selection.

ÖNSÖZ

Aile, insan hayatını şekillendiren en önemli kurumlardan birisidir. Evlilikle birlikte başlayan aile ilişkileri insan yaşamını kuşatır. İnsanların büyük çoğunluğu bir aile ilişkisinin içerisine doğar ve insan hayatını şekillendiren ilişkilerin başında aile ilişkileri gelir. Aile yaşamı içerisinde pek çok sorunla karşılaşılabilir. Bazen bu sorunların çözümsüzlüğü krizlerde oluşturabilir. Sağlıklı aileler sorunları çözdükçe, krizleri aştıkça güçlenir.

Din, insan hayatını kuşatan bir inanç sistemidir. Dinin temel işlevlerinden birisi, bağlularının daha iyi olmaları için yaşamlarını düzenlemektir. Bu açıdan bakıldığında dinin aile gibi insan hayatını etkileyen bir kurumun işleyişini etkilemesi beklenilir bir durumdur. Bu beklenti, din ve aile ilişkisini pek çok sosyal bilim araştırmasının konusu haline getirmiştir.

Bu araştırmanın konusu, dindar eşlerin, aralarındaki ilişkiye, bu ilişkinin oluşumuna ve işleyişine, aile içerisinde yaşanan sorunlara ve krizlere, dinin etkisini nasıl algıladıklarıdır. Dindar insanların aile hayatının içerisindeki ilişkilere, ailenin karşılaştığı sorunlara ve krizlere dinin etki edebileceği düşünülmektedir. Araştırmamızın sonucunda dinin, dindar ailelerde, aile ilişkilerini, ailenin karşılaştığı sorun ve krizleri, inanç, ibadet, değerler yoluyla etkilediğine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Dinin, ailelerin daha sağlıklı iletişim ve ilişkiler kurmasına, aile sorunlarının ve krizlerinin oluşumunun önlenmesine, ortaya çıkan sorunların çözümüne, krizlerin aşılmasına yardımcı olduğuna ilişkin sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmamız, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, soru cümleleri ve sınırlılıkları verilmiştir. Birinci bölümde konu ile ilgili kavramsal çerçeve sunulmuştur. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi hakkında bilgiler verilmiş, üçüncü bölümde araştırma bulguları önceki araştırmalarla karşılaştırılarak aktarılmıştır. Sonuç bölümünde ise genel değerlendirme yapılmış ve araştırma bulgularına dayalı olarak öneriler sunulmuştur.

Bu tezin ortaya çıkmasında pek çok kişinin maddi ve manevi desteğini gördüm. Birinci tez danışmanım Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ Hocama ve hocamın emekli

olmasıyla beni destekleyen tez danışmanım Prof. Dr. İbrahim GÜRSES Hocama şükranlarımı sunarım.

Dindar aileler üzerine yaptıkları nitel araştırmalarda kullandığı mülakat formunu göndererek kendi özgün mülakat formumu oluşturmama destek sağlayan Brigham Young University'den Prof. Dr. David DOLLAHITE'e, tezimin farklı aşamalarında bana destek sağlayan Aile Akademisi'nden Dr. Öğretim Üyesi Mücahit GÜLTEKİN'e, Dr. Öğretim Üyesi Meryem ŞAHİN'e ve Dr. Yasin KURUÇAY'a, çalışmakta bulunduğum imam-hatip lisesindeki meslektaşlarım Dr. Mustafa SOYCAN'a ve Sabahattin YAVUZ'a teşekkür ediyorum.

Aile yaşantılarının en özel anlarını şahsıma güvenerek paylaştan 30 eş ise bu çalışmanın esas aktörleridir. Onlara bu çalışmaya katılmayı kabul ettikleri için müteşekkirim.

Ayrıca çalışmam süresince bana verdikleri destek ve gösterdikleri anlayış için aileme duacıyım.

Gayret bizden, tevfik Yüce Allah'tan.

Volkan TEKDEMİR

Bursa, 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xvi
TABLolar	xvii
ŞEKİLLER	xix
GRAFİKLER	xix
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ	2
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	3
3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM İLGİLİ LİTERATÜR

1. GENEL BAKIŞ	6
2. DİN, DİNDARLIK VE AİLE KAVRAMLARI.....	14
2.1. DİN VE DİNDARLIK.....	14
2.2. AİLE	17
3. DİN VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER	19
3.1. DİN VE EŞLER ARASI İLİŞKİLER.....	21
3.1.1. Din ve Eş Seçimi.....	21
3.1.2. Din ve Evlilik Bağlanımı ve Evlilik İstikrarı.....	25
3.1.3. Din ve Evlilik Uyumu.....	32
3.1.4. Din ve Evlilik Doyumu.....	38
3.2. DİN VE ANNE-BABA VE ÇOCUK İLİŞKİLERİ.....	44

3.2.1. Din ve Çocuk Sahibi Olma	45
3.2.2. Din ve Anne-Babalık	47
4. DİN VE AİLE SORUNLARI	53
4.1. EVLİLİK ÇATIŞMASI	56
4.2. DİN VE AİLE SORUNLARININ ÖNLENMESİ.....	59
4.2.1. Evliliği Kutsal Görme ve Evliliğe Yönelik Ortak Bakış Açısı Oluşturma.....	61
4.2.2. Aile İlişkilerindeki İlişkisel Değerleri Arttırma.....	64
4.3. DİN VE AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ.....	65
4.3.1. Dini Kutsal Metinler ve Aile Sorunlarının Çözümü.....	66
4.3.2. İbadetlere Katılım ve Aile Sorunlarının Çözümü	69
5. DİN VE AİLE KRİZLERİ.....	72
5.1. AİLE KRİZİ.....	72
5.2. DİN VE AİLE YILMAZLIĞI	74

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMA MODELİ VE DESENİ.....	81
2. ÖRNEKLEM	85
3. VERİ TOPLAMA ARACI	89
4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ.....	91
5. VERİLERİN ANALİZİ	93
6. ARAŞTIRMANIN İNANDIRICILIK, AKTARILABİLİRLİK, TUTARLILIK VE TEYİT EDİLEBİLİRLİĞİ.....	96
6.1. İNANDIRICILIK VE AKTARILABİLİRLİK.....	97
6.2. TUTARLILIK VE TEYİT EDİLEBİLİRLİK	98
6.3. ARAŞTIRMACININ ROLÜ	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

1. ÖZNEL DİNDARLIK ALGISINA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR..	101
2. AİLE İLİŞKİLERİNİN OLUŞMASINDA DİNİN ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR	113

2.1. EŞ TERCİHİNDE DİNİN ETKİSİ.....	114
2.2. EŞLERİN TANIŞMASINDA DİNİ SOSYAL ÇEVRENİN ETKİSİ.....	123
2.3. EVLİLİKTEN VE EŞLERDEN BEKLENTİLERDE DİNİN ETKİSİ.....	129
2.4. AİLE İLİŞKİLERİNİN OLUŞUMUNDA DİNİN ETKİSİNİN EVLİLİK UYUMU İLE İLİŞKİSİ.....	139
3. DİNİN EŞLER ARASI İLİŞKİLERE ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR.....	141
3.1. DİNİN, EVLİLİK BAĞLANIMINA VE EVLİLİK İSTİKRARINA ETKİSİ.....	141
3.2. DİNİN, EVLİLİK UYUMUNA ETKİSİ.....	154
3.2.1. Dinin Eşlere Sağladığı Ortaklaşa Paylaşılan Yaşam Amaçlarının Evlilik Uyumuna Etkisi	155
3.2.2. Eşlerin Birbirini Tamamlaması İnancının Evlilik İlişkilerine Etkisi	162
3.3. DİNİN SUNDUĞU ÖRNEKLERİN EŞLER ARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ.....	172
3.4. DEĞERLERİN VE DİNİ İBADETLERİN EVLİLİK DOYUMUNA ETKİSİ.....	183
3.4.1 Dinden Kaynaklanan Değerlerin Eşler Arasındaki İlişkilere Etkisi	183
3.4.2. Dini İbadetlerin Oluşturduğu Olumlu Etkileşim	190
4. DİNİN ANNE-BABA VE ÇOCUK İLİŞKİLERİNE ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR	200
4.1. DİNİN ÇOCUK SAHİBİ OLMA VE YETİŞTİRME İSTEKLİLİĞİNE ETKİSİ.....	200
4.2. ÇOCUK YETİŞTİRMEDE DİNİ/AHLAKİ EĞİTİMİN YERİ.....	210
4.3. DİNİN ANNE-BABA VE ÇOCUKLARI ORTAK BİR AMAÇ ETRAFINDA BİRLEŞTİRMESİ.....	225
4.4. ANNE-BABA VE ÇOCUKLAR ARASINDAKİ İLİŞKİDE DİNİ DEĞERLERİN ETKİSİ.....	237
4.5. DİNİN ANNE-BABALARA ÇOCUKLARINI YETİŞTİRECEK SOSYAL ÇEVRE SAĞLAMASI.....	241
5. DİNİN AİLE SORUNLARININ OLUŞUMUNU ÖNLEMEDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR.....	247

5.1. DİNİN OLUMLU DEĞERLERİ GÜÇLENDİRMESİ VE OLUMSUZ DUYGU VE DAVRANIŞLARI ENGELLEMESİ	248
5.2. AİLENİN KUTSALLIĞI İNANCININ AİLE SORUNLARININ OLUŞUMUNU ENGELLEMEDEKİ ETKİSİ.....	254
5.3. DİNİ METİNLERDEN ÖĞRENİLEN BİLGİLERİN EŞLER ARASI SORUNLARIN OLUŞUMUNU AZALTMASI	262
5.4. DİNİN AİLE İÇİ SORUNLARIN OLUŞUMUNU ENGELLEYEN ORTAKLAŞA PAYLAŞILAN YAŞAM AMACI VE İDEALLER SAĞLAMASI	271
5.5. AİLE İLİŞKİLERİNDE BİR SORUN KAYNAĞI OLARAK ALGILANAN DİN	276
6. DİNİN AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR	287
6.1. AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE AİLENİN KUTSALLIĞI, İLAHİ MÜKÂFAT VE CEZA DÜŞÜNCESİNİN ETKİSİ.....	288
6.2. ORTAKLAŞA PAYLAŞILAN YAŞAM AMACINA VE ORTAK DİLE SAHİP OLMANIN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE ETKİSİ.....	294
6.3. DİN VE AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE ETKİLİ OLAN DEĞER VE DAVRANIŞLAR	300
7. KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE DİNİN ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR.....	310
7.1. DİNİN KAZANDIRDIĞI DEĞERLERİN KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE EŞLERE DESTEK SAĞLAMASI	311
7.2. KRİZLERİN İLAHİ BİR İMTİHAN OLARAK ALGILANMASI	318
7.3. KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE DİNİ METİNLERİN VE ÖRNEKLERİN ETKİSİ.....	322
7.4. EŞLER ARASI ÇATIŞMALARIN YOL AÇTIĞI KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE ARABULUCULUĞUN ETKİSİ	328
7.5. DİNİN KRİZ DÖNEMİNDE AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	330
7.5.1. Teorik Anlam Çerçevesi Sunmak	330
7.5.2. Psikolojik Destek Sağlamak	332
7.5.3. Sosyal Kontrol Desteği: Arabuluculuk.....	333

SONUÇ ve ÖNERİLER	335
KAYNAKÇA.....	350
EKLER	385
EK-1: MÜLAKAT FORMU	385
ÖZGEÇMİŞ.....	390

KISALTMALAR

Kısıtlama	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.t.	Adı Geçen Tez
ay.	Aynı yer
b.	Baskı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
D.İ.A.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
Ens.	Enstitü
Fak.	Fakülte
haz.	Hazırlayan
İSAM	İslami Araştırmalar Merkezi
İst.	İstanbul
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
p.	Page
nu.	Numara
ss.	Sayfa
S.	Sayı
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
UÜİF.	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
UÜSBE.	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
vd.	Ve devam
vs.	Ve saire

TABLolar

Tablo 1: Çalışma Grubunun Cinsiyet ve Yaş Özellikleri	87
Tablo 2: Çalışma Grubunun Evlilik Süreleri ve Çocuk Sayıları	87
Tablo 3: Çalışma Grubunun Eğitim Durumları ve Meslekleri	88
Tablo 4: Görüşmeler Bilgi Tablosu	93
Tablo 5: Öznel Dindarlık İfadeleri.....	112
Tablo 6: Aile İlişkilerinin Oluşmasında Dinin Etkisi	114
Tablo 7: Evlilik Beklentilerinde Dinin Etkisi	131
Tablo 8: Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi	133
Tablo 9: Evlilik ve Aileye Bakış Açısı	153
Tablo 10: Dinin Sunduğu Örnek Şahsiyetler.....	173
Tablo 11: Dinin Sunduğu Örnek Evlilikler/Aileler	173
Tablo 12: Dinin Sunduğu Örneklerle İlişkili Kavramlar	182
Tablo 13: En Çok İfade Edilen Dini İbadetler	197
Tablo 14: Çocuk Yetiştirmede Dini/Ahlaki Eğitimin Yeri.....	210
Tablo 15: Dini/Ahlaki Eğitimi Teşvik Eden Düşünceler.....	216
Tablo 16: Dini/Ahlaki Eğitimin Yöntemi	224
Tablo 17: Dinin Anne-Baba ve Çocukları Ortak Bir Amaçta Birleştirmesi.....	226
Tablo 18: Birlikte Yapılan İbadetler	235
Tablo 19: Anne-Baba Çocuk İlişkilerinde Etkili Olan Değerler	237
Tablo 20: Dini Sosyal Çevrenin Anne-Babalara Sağladığı Destekler	242
Tablo 21: Güçlenen Değerler-Engellenen Duygu ve Davranışlar	249
Tablo 22: Ailenin Kutsallığı	255
Tablo 23: Dini Metinlerden Öğrenilen Bilgiler	263
Tablo 24: İlişkisel Değerleri Arttırma	263
Tablo 25: Kutsal Bir Amaç ve Bakış Açısı Oluşturma.....	263
Tablo 26: Ortaklaşa Paylaşılan Yaşam Amacı ve İdealleri Yansıtan İfadeler.....	271
Tablo 27: Yanlış Anlaşılan Dini İnanışların Sonuçları.....	277
Tablo 28: Dinin Yanlış Anlaşılmasının Sebepleri	278
Tablo 29: Ailenin Kutsallığı-Cezadan Kaçınma-Mükâfata Ulaşma.....	290
Tablo 30: Sorunların Çözümüne Etki Eden Değer ve Davranışlar.....	301

Tablo 31: Çatışmada Sükûneti Sağlayan Değer ve Davranışlar	302
Tablo 32: Çatışmada Uzlaşmayı Sağlayan Değer ve Davranışlar	306
Tablo 33: Aile Krizlerinin Nedenleri.....	310
Tablo 34: Krizlerin Çözümüne Etki Eden Değerler	312
Tablo 35: İmtihan Olarak Algılanan Krizlerin Nedenleri.....	319
Tablo 36: Krizlerin Çözümüne Etki Eden Dini Metinler, Örnekler ve İbadetler	323
Tablo 37: Arabuluculuk ve Hakemlik Kavramları	328

ŞEKİLLER

Şekil 1: Verilerden Kodlara ve Temalara Ulaşma Süreci.....	95
Şekil 2: Öznel Dindarlık İfadeleri.....	112
Şekil 3: Evlilik ve Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi	129
Şekil 4: Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi	139
Şekil 5: Aile İlişkilerinin Oluşumunda Dinin Etkisinin Evlilik Uyumuna Etkisi.....	140
Şekil 6: Ailenin Kutsallığı İnancının Evlilik Bağlanımının ve Evlilik İstikrarının Artmasına Etkisi	154
Şekil 7: Dinin Sağladığı Ortaklaşa Paylaşılan Yaşam Amacının Evlilik Uyumunun Oluşumuna Etkisi	161
Şekil 8: Kelime Bulutu	182
Şekil 9: Olumlu İlişki Zeminini Hazırlayan ve Koruyan Değerler.....	189
Şekil 10:Eşlerin Birlikte Gerçekleştirdikleri İbadetlerin Etkileri	198
Şekil 11: Dini Değerlerin ve Birlikte Yapılan İbadetlerin Evlilik Doyumuna Etkisi...	199
Şekil 12: Dini/Ahlaki Eğitimle İlgili Süreçler	225
Şekil 13: Dinin Anne-Baba ve Çocukları Ortak Bir Amaç Etrafında Birleştirmesi Süreçleri.....	236
Şekil 14: Ailenin Kutsallığı İnancının Aile Sorunlarının Oluşumunu Önlemedeki Etkisi	261
Şekil 15: Yanlış Anlaşılan Dinin Aile İlişkilerine Olumsuz Etkisi	287
Şekil 16: Çatışmada Sükûneti Sağlayan Değer ve Davranışların Etkisi.....	305
Şekil 17: Değerlerin Aile Yılmazlığının Artmasına Etkisi.....	318
Şekil 18: Dinin Aile Krizleri Karşısında Ailelere Sağladığı Destek	330

GRAFİKLER

Grafik 1: Eşlerin Birbirine Örtü Olması	172
Grafik 2: İlişkide Etkili Değerler	184

GİRİŞ

Aile, insanlık tarihinin başlangıcından beri varlığını sürdüren bir kurumdur ve tarihte ailenin olmadığı bir kuruma rastlanmamaktadır (Ağca, 2005: 3; Doğan, 2010: 21). En etkili ve sürekli olanı psikolojik fonksiyonu olmakla birlikte ailenin birey ve toplum hayatı açısından pek çok önemli fonksiyonu vardır (Hökelekli, 2009: 173). Ailenin bu köklü ve fonksiyonel yapısı onu pek çok araştırmanın konusu haline getirmiştir (Canatan, 2011: 211).

Aile kurumu için dile getirilen kadîmlik vurgusu, din için de söylenmelidir. Tıpkı aile kurumunda olduğu gibi tarih boyunca dini olmayan bir topluma rastlanmamıştır (Cilacı, 2002: 24). İlahi kanuna teslimiyet olarak tanımlanan (el-İsfehânî, 2010: 253) din, bu kanunlara teslim olan bireyin hayatında belirleyici olarak bireyin ve toplumun hayatını derinden etkiler ve şekillendirir (Uysal, 2006: 85). Bu noktada din ve aile, hem insanlık kadar eski ve köklü olmak açısından hem de bireyin ve toplumun hayatını şekillendirmek açısından benzerlikler taşımaktadır.

Aralarındaki benzerliklerle birlikte din ve aile, birbirlerini etkileyen, koruyan ve güçlendiren bir ilişki içerisinde görülmektedir. Dinlerin, ailenin bir arada kalmasını, mutlu ve sağlıklı olmasını destekleyen ortak prensiplere ve değerlere sahip olduğu söylenebilir (Dollahite, Marks, 2009: 385). Dinin, aile ilişkisi üzerindeki olumlu etkisi, evlenmenin ve aile kurmanın teşviki ile başlamaktadır. Aile yapısının oluşmasında ilk adım olarak görülebilecek olan evlilik töreninin dinî bir tören olarak kabul edilmesinden (Hökelekli, 2009: 151), eşler arası ilişkilerden çocukların yetiştirilmesine kadar pek çok farklı konuda aile yaşamına ilişkin ahlaki bir rehber görevi üstlenmektedir (Ellison, Levin, 1998: 704). Dinler, mensuplarını evliliği kutsal bir kurum olarak görmelerini teşvik ederek (DeMaris, Mahoney, Pargament, 2010: 1259) ailelerin istikrarını arttırmakta ve boşanmaları önlemektedir (Brown, Orbuch, Bauermeister, 2008: 186).

Dinin, birliğini korumak, güçlendirmek ve mutluluğunu arttırmak istediği aile kurumunun da din için benzer fonksiyonu icra ettiğini söylemek mümkündür. İslam dininde evlenmek, dinin korunmasıyla doğrudan ilişkili görülmüştür. Evlenen kişinin

dinin yarısını korumuş olacağını bildiren hadis-i şerif¹, aile kurumunun da din üzerinde koruyucu bir etkisi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Aile, dinin yeni nesillere aktarılmasında yeri doldurulamaz bir kurumdur (Hökelekli, 2009: 75). Dinî bilginin öğretilmesinde doğrudan ve güçlü bir etkiye sahiptir (Akşit v.d., 2012: 404).

Din ve aile arasındaki birbirini destekleyen ve güçlendiren bu ilişki biçimi farklı sosyal bilim alanlarının ilgisini çekmektedir. Özellikle psikoloji alanında 1990'lı yılların sonunda itibaren dinin, aile ilişkilerine etkisi üzerindeki ilginin arttığı görülmektedir (Dollahite, Marks, Goodman, 2004: 413).

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ

Aile, evlenme akdiyle ortaya çıkan bir kurumdur. Evlilik akdine giden süreç eş tercihi ile başlar. Aile, ilk kuruluşundan itibaren merkezinden eşler arasındaki ilişkinin bulunduğu bir kurumdur. İki insanın birbirini seçmesi ile başlayan ve bir nikah akdi ile oluşan aile kurumunun ilişkiler ağı eşler arası ilişkilerle başlar. Bu ilişkiye ilk çocuğun doğumu ile birlikte anne-baba ve çocuk ilişkisi, ikinci ve daha sonraki çocuklarla birlikte kardeş ilişkileri eklenir.

Din, tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkileyen en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Özellikle dindar insanların verdikleri kararlarında, diğer insanlarla ve varlıklarla ilişkilerinde dinin önemli bir etki kaynağı olduğunu beklenmektedir.

Bu çalışmanın konusu dindar eşlerin, kendi evlilik ilişkilerinde, anne-babalık ilişkilerinde, ailede yaşadıkları sorun ve krizlerde dinin etkisini ne ölçüde hissettikleridir. Dinin, dindar eşlere göre, eşler arası ilişkilerine, anne-baba çocuk ilişkilerine, aile yaşamı içerisinde karşılaşılan sorun ve krizlere olumlu ya da olumsuz etkilerinin nasıl algılandığı araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın problem cümlesi “din dindar evli çiftlere göre onların evlilik ilişkilerine nasıl etkide bulunmaktadır?” şeklinde oluşmaktadır. Araştırmanın temel problemi bu soru olmakla birlikte, aşağıda yer alan sorulara da cevap aramak amaçlanmıştır:

¹ “Kişi evlendiği zaman dininin yarısını korumuş olur. Geriye kalan yarısı için de Allah’a karşı gelmekten sakınsın.” (El-Heysemi, Mecme’u’z Zevaid, No: 7310; El-Aclûnî, Keşfu’l-Hafa, 2/239); “Allah kime dindar bir kadınla evlenmeyi nasip ederse, ona bu şekilde dininin yarısında yardım etmiş olur. Geriye kalan yarısında da Allah’a karşı gelmekten sakınsın.” (Suyûti, Camius Sağır, 2/932, No: 8730).

- Örneklemin öznel dindarlık algısı nasıldır?
- Evlilik bağının kurulmasında dinin nasıl bir etkisi olmuştur?
- Din eşler arası ilişkilere etki etmekte midir?
- Dinin eşler arası ilişkilere etkisi dindar eşler tarafından nasıl hissedilmektedir?
- Din anne-babalığa nasıl etki etmektedir?
- Dinin anne-baba ve çocuk ilişkilerine etkisi dindar eşler tarafından nasıl hissedilmektedir?
- Din aile sorunlarının oluşmasını önlemekte etkisi var mıdır?
- Din aile sorunlarının çözümüne katkı sağlamakta mıdır?
- Dinin aile sorunlarının oluşumunda ve çözümünde etkisi varsa bu etki dindar eşler tarafından nasıl algılanmaktadır?
- Din aile sorunlarının oluşumuna kaynaklık teşkil etmekte midir?
- Din, ailelerin yaşadıkları kriz durumlarının çözüme kavuşmasında katkı sağlamakta mıdır?
- Dinin aile krizlerinin çözüme kavuşmasında bir etkiye sahipse bu etki dindar eşler tarafından nasıl algılanmaktadır?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma, dindar eşlerin evlilik ve anne-babalık ilişkilerinde, ailelerinin yaşadıkları sorun ve krizlerde dinin etkisinin varlığını hissedip hissetmediklerine ve eğer böyle bir etki varsa nasıl hissettiklerini anlamaya odaklanmaktadır.

Ülkemizde din ve aile üzerinde yapılan araştırmalar dindarlık ve aile ilişkileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Ancak din ve aile ilişkisini ele alan araştırmalar arasında nitel araştırmaların azlığı, bu ilişkinin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğine ilişkin elimizde yeterli verinin oluşmasına izin vermemektedir. Bu çalışma var olan boşluğa yönelik katkı sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde, dinin aile hayatına etkisine ilişkin yapılan çalışmalar arasında kavramsal ve teorik çalışmalar daha geniş bir yer tutmaktadır. Bu çalışmalarda dinin, aile hayatına etkisi, hadis ve ayet metinlerinin açıklanması ve yorumu temelinde ele alınmaktadır. Dinin, aile hayatına etkisini ele alan uygulamalı çalışmalar, kavramsal ve teorik çalışmalara kıyasla oldukça sınırlı sayıdadır. Ülkemizde din ve aile ilişkisini konu

alan uygulamalı araştırmaların sayısının sınırlılığı bu araştırma gibi araştırmaların önemini arttırmaktadır.

Araştırmamızın bir diğer önemi, dinin aile ilişkileri üzerindeki etkisinin nasıl ve ne şeklide gerçekleştiğine ilişkin batı insanının din algısı üzerinden yapılmış uygulamalı araştırmaların varlığına karşın ölkemizde İşlam dininin inanç ve değerlerinin aile ilişkilerini nasıl ve ne şekilde etkilediğini ele alan nitel araştırmaların azlığından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan yürüttüğümüz araştırma, ilklerden olma özelliği taşımaktadır. Böylelikle din psikolojisi bakış açısıyla yürütölen bu çalışmanın İşlam dininin aile ilişkilerine etkisinin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin ortaya konması açısından değer taşıyacağı düşünölmektedir.

Bu araştırmada dinin, aile hayatına, evlilik bağının kurulmasına, eşler arası ilişkilere, anne-baba çocuklar arası ilişkilere, eşler ve anne-baba ve çocuklara arasında yaşanan sorunlara ve ailenin karşılaştığı kriz durumlarına nasıl ve ne şekilde etki ettiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmanın dinin, aile hayatına etkisinin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği üzerinde kuramsal bir alt yapı sağlayabileceği düşünölmektedir. Ayrıca ileri çalışmalarla aile içi ilişkilerin iyileştirilmesi ve sağlıklı yürütölmesi, aile sorunlarının özölmesi, aile krizlerinin üstesinden gelinmesi gibi konu başlıkları altında aile psikolojisi alanında yapılacak çalışmalara katkı sağlanabileceği ümit edilmektedir. Böylelikle bu çalışmanın din psikolojisi ve aile psikolojisi alanlarına katkı sağlaması umulmaktadır.

Araştırmamız, nitel araştırma yöntemleri ile yürütölmüştür. Nitel araştırmalardaki literatür incelemeleri nicel araştırmalardakinden bazı farklar taşımaktadır. Bunların en önemlisi nitel araştırmalarda çalışmanın öncesinde araştırmanın sonuçlarıyla ilgili bir tahminde bulunulmaması, önceden beklenen bir sonucun sunulmamasıdır. Bu nedenle literatür bölümü çok uzun sürmez ve bilgi etraflica yazılmaz. Esas bölüm araştırmadan elde edilen bulgularla daha önceki araştırma bulgularının karşılaştırılarak aktarıldığı kısımdır (Seggie, Bayyurt, 2015: 26-37). Buna uygun olarak araştırmanın literatür bölümünde önceki çalışmaların sonuçlarına odaklanılmıştır. Araştırmanın ağırlıklı bölümünü bulgu ve yorumların aktarıldığı üçüncü bölüm oluşturmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma, 30 evli çiftten oluşan (60 kişi) bir örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular bu örneklem yansıtıkaları ile sınırlıdır. Ayrıca din algısı, zamana, coğrafyaya ve kişiye göre deĖiŐebilmektedir. Bu açıdan çalışma, özellikleri belirtilen örneklemden elde edilen verilerle sınırlıdır.

Çalışmada derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Dolayısıyla cevaplar, örneklem yansıtıkaları ve kendilerini ifade becerileri ile sınırlıdır. Aynı zamanda katılımcıların aktardıklarının doğru olduğuna gvenilmektedir.

Aile ilişkileri konusunun karmaŐıklıĖı, çok boyutluluğu, toplumumuz tarafından mahrem bir konu olarak görülmesi araştırmada karşılaşılan zorlukların başında gelmektedir. Bu nedenle ailelerin, araştırma yapan kişiye karşı oluşturdukları güvenin boyutu alınan verilerin açıklığını, berraklığını etkileyen başlıca faktörlerdendir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLGİLİ LİTERATÜR

Bu bölümde araştırmamızda ele alınan kavramlar ilgili literatüre dayalı olarak aktarılmıştır. İlk olarak genel hatlarıyla din ve aile ilişkisini ele alan literatüre genel bir bakış sağlanarak yapılan çalışmalarda hangi konular üzerinde durulduğu anlaşılacak istenmiştir. Ardından din, dindarlık ve aile kavramları açıklanmıştır. Dinin, aile içi ilişkiler üzerindeki etkisini ele alan literatür, dinin eşler arası ilişkiler ve anne-baba çocuk ilişkileri üzerindeki etkisi şeklinde ayrılarak aktarılmıştır. Ardından dinin, aile sorunlarının önlenmesindeki ve çözülmesindeki etkisi ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak dinin, aile krizleri üzerindeki etkileri üzerinde yapılan araştırmaların sonuçları üzerinde durulmuştur.

1. GENEL BAKIŞ

Din ve aile ilişkisi konusu, dinin diğer kişisel ve sosyal konularla ilişkilerine göre sosyal bilimcilerin göreceli olarak daha az ilgisini çekmiş olan bir konudur (Dollahite, Marks, Goodman, 2004: 412). İnançın bireysel, fiziksel ve zihinsel sağlık üzerindeki etkisi daha geniş bir literatüre sahiptir (Marks, Dollahite, Freeman, 2011: 185). 1990'lardan bu yana dinin bireysel iyi oluş üzerindeki etkisine ilişkin bilimsel çalışmaların sayısı hızla artarken, benzer bir ilgi yoğunluğu dinin aile ilişkilerine etkisi üzerinde görülmemiştir (Mahoney, 2010: 805). 1980'den başlayarak 1999 yılına kadar yapılmış deneysel çalışmaları, meta-analitik bir çalışmayla inceleyen Mahoney v.d. (2008: 63), PsycInfo, SocioInfo ve Social Science Citation Index'i bu dönem için inceleyerek; din, dindarlık ve evlilik, cinsellik, anne-babalık ve çocuk sahibi olmaya uyum kavramları arasında ilişkileri inceleyen çalışmaları derlemişlerdir. Bu çalışmanın sonucunda anlamlı ilişki bulunan 94 çalışmanın olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmaların sadece 17 tanesinin psikologlar tarafından yapılmış olduğunu tespit eden araştırmacılar, psikologların bu başlığa daha az dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Psikologların sadece %33'ünün dinin hayatlarında önemli bir yer tuttuğunu belirtmiş olmalarının sonucu olarak, psikologların ailelere yönelik klinik araştırmalarda, dinin evlilik ve anne-babalık üzerindeki etkisini gözden kaçırdıklarını öne sürmüşlerdir.

Araştırmacılar, psikologların aileler ve din üzerinde gelişen teori ve araştırmalarla tanışarak yeni kazanımlar elde etmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.

Din ve aile ilişkili çalışmalar ve teoriler 2000’li yıllardan itibaren Mahoney v.d. (2008)’nin beklentilerine uygun bir biçimde giderek artış göstermiştir. 1990’ların sonlarından ve 2000’li yılların başlarından itibaren din ve aile yaşamı üzerinde yapılan araştırmalar birçok bilimsel dergide yayınlanmaya başlamıştır (Dollahite, Marks, Goodman, 2004: 413). Alana yönelik ilgideki artışı gösteren bir başka bilgi 1999-2009 yılları arasında ilk meta-analitik çalışmaya benzer bir meta-analitik çalışma yürüten Mahoney (2010)’a ait olan verilerdir. Mahoney v.d. (2008)’de din, dindarlık ve evlilik, cinsellik, anne-babalık ve çocuk sahibi olmaya uyum kavramları arasında ilişkileri inceleyen, PsycInfo, SocioInfo ve Social Science Citation Index veri tabanlarında listelenen, 94 olan çalışma sayısının aynı kriterlerle ISI ve PsycINFO veri tabanlarında 1999-2009 yılları arasında 184 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 184 çalışmanın 137’si nicel ve 47’si nitel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Mahoney, 2010: 805-806).

Literatürün kısa bir değerlendirmesinin sunulduğu bu bölümde, Mahoney v.d. (2008), Dollahite, Marks ve Goodman (2004), Marks (2006), Dollahite ve Marks (2009), Mahoney (2010), Marks, Dollahite ve Freeman (2011)’in çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu çalışmalarda din ve aile ilişkili çalışmalar işledikleri konulara göre tasnif edilerek çalışmaların ulaştıkları sonuçlar değerlendirilmektedir.

Bu çalışmaların ilkinde, Mahoney v.d. (2008: 65), 1980-1999 yılları arasında, PsycInfo, SocioInfo ve Social Science Citation Index veri tabanlarında listelenen, din ve aile ilişkilerini ele alan 94 farklı bilimsel araştırmayı meta-analitik bir incelemeye tabi tutmuşlardır. Araştırmacılar, bu 94 çalışmadan 78’inin nicel ve 16’sının nitel yöntemlerle ele alındığını belirtmektedirler. Nicel araştırmalarının %80’inin evlilikle ve %66’sının anne-babalıkla dindarlığın, geniş ölçekli işaretlerinden (ör. Kiliseye katılım sıklığı gibi) birisi ile ilişkisinin ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Evlilik konusunda tek değişkenli ilişki çalışmalarının hakim olduğu vurgulanmıştır. Bu 94 çalışmadan %57’si din ve evlilik ve %37’si din ve anne-babalık ilişkisini ele almaktadır.

Mahoney v.d. (2008), değerlendirmelerinin sonucunda yapılan araştırmaları din ve evlilik alanıyla ilgili olanlar ve din ve anne-babalık alanıyla ilgili olanlar şeklinde

ikiye ayırmışlardır. Din ve evlilik alanıyla ilgili olan çalışmaların ele aldıkları başlıca konu başlıkları boşanma, mezhepsel/dinî homogenite, evlilik doyumu, evlilik bağlılığı, evlilikte sözlü çatışma, aile içi şiddet, din ve evlilik fonksiyonları olarak belirtilmiştir. Din ve anne-babalık alanına ilişkin yapılan çalışmalarda konu başlıkları da disiplin eğilimleri ve davranışları, Hristiyan muhafazakârlığı ve çocukların kiliseye uymaları konusundaki eğilimler, Hristiyan muhafazakârlığı ve fiziksel cezalandırma, Hristiyan muhafazakârlığı ve fiziksel disiplin, dinin anne-babalıkta sıcaklık ve olumluluğa katkısı, anne-babalıkta başa çıkma, çocuk psikopatolojisi olarak ifade edilmiştir.

Dollahite, Marks ve Goodman (2004: 412), hem geçmişte hem de günümüzde sosyal bilimcilerin önünde duran, dindarlık ve aile arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların ciddi, metodolojik ve teorik bazı konularını ele alıp tartışmışlardır. Araştırmacılar, son 20 yılda Amerika'da yayınlanan dindarlık ve aile konulu ön plana çıkan araştırmaları değerlendirmiş ve ele aldıkları konu başlıklarına göre tasnif etmişlerdir.

Dollahite, Marks ve Goodman (2004: 413), çalışmalarının ilk bölümünde, dindarlık ve aile ilişkisini ele alan çalışmaların çoğunlukla kişisel, evlilik ve aile yaşamı ile ilgili olumlu sonuçları olduğu sonucuna ulaştıklarını ancak dindarlık ve aile ilişkileri arasında daha nadir çalışmalarda da olsa negatif bir ilişkiyi gösteren sonuçların olduğuna dikkat çekmişlerdir. Araştırmacılar, dindarlığın aile yaşamıyla ilgili pozitif ve negatif sonuçlarının bu şekilde bir karışımının dini bağlılığın çeşidine, aile yapısına ve diğer bağlamsal faktörlerle ilişkili olduğunu belirterek araştırmaların ulaştıkları farklı sonuçların ve dindarlık ve aile ilişkili çalışmaların kavramsal çerçevesini zorlaştıran faktörleri ele almışlardır. Bu konudaki ilk tartışma başlığı, dindarlığın farklı etki boyutlarıdır. Burada araştırmacılar, dindarlığın üç farklı etki boyutunun karışımıyla bir yapı inşa ettiğine değinmektedirler. Bunlardan ilki dini inançlardır. Dini inançlarla kişisel ve içsel inançlar, anlamlandırılmalar, bakış açıları, düşüncenin ana eksenleri kastedilmektedir. İkincisi dini pratiklerdir. Bunlar da inancın görünen ve dışa yansıyan dua, namaz, kutsal metin okumaları, ritüeller, ayinler, gelenekler ya da riyazet usulleridir. Son olarak üçüncü etki boyutu da dini cemaat ya da topluluğun desteği, bağlılığı ve dini toplantılar yoluyla oluşan sosyal ilişkileridir. Araştırmacılar, geçmiş araştırmaların bu etki boyutlarından sadece birini ele alarak, etki boyutları arasındaki etkileşimi gözden kaçırdıklarını ifade etmişlerdir.

Dollahite, Marks ve Goodman (2004: 413-414), dindarlığın farklı boyutlarının dışında ailelerin hangi dini yapıya, cemaate, topluluğa, mezhebe ve dine bağlı olduklarının da çalışmaları etkilediğini ifade etmektedirler. Çünkü farklı dini topluluklar, aile hakkında farklı görüşlere sahiptir ve aileyi etkileyen farklı uygulamaları vardır. Her dinin daha Ortodoks ve geleneksel yapıları ile daha yenilikçi ve liberal yapıları arasında önemli farklılıklar vardır. İnanç, bağlılık ve davranışların aşırı uçları ile daha ılımlı uçları arasında aileye etki etme açısından da farklılıklar vardır. İnanç topluluklarının bazıları bireysel manevi deneyimlere ağırlık verirken, bazıları daha kurumsaldır. Bazılarının aile temelli inanç uygulamaları ön plandadır. İnanç toplulukları arasındaki bu farklılıklar, aile yaşamı üzerindeki öğretilerinde ve aileden beklentilerinde farklılıklar oluşturmaktadır. Bunun dışında Arterburn ve Felton (2001)'in belirttiği gibi dini inançları çarpıtarak algılayan ve sağlıklı bir inancın antitezi sayılabilecek zehirlenmiş inanç ve uygulamaların oluşturduğu dini inanç ve uygulamalar da vardır.

Dollahite, Marks ve Goodman (2004: 414), araştırmaları etkileyen üçüncü önemli faktörün aile konusunda son dönemde değişen aile tipleri ve algıları olduğunu ifade etmektedirler. Dini inançların özellikle eşcinsel aile tiplerinde, evlenmeden çocuk sahibi olan annelerde daha az bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Ancak geleneksel aile tipi üzerinde dinin etkisinin daha fazla görüldüğü belirtilmektedir.

Son olarak farklı bilim adamlarının aldıkları eğitim formasyonuna dayalı farklı bakış açılarının da araştırmaların sonuçlarını etkilediğinin üzerinde durulmuştur. Bu duruma örnek olarak da sosyologların aileye ve dine daha kurumsal, psikologların daha kişiler arası ve içsel süreçlere vurgu yapmalarının araştırmaların bakış açılarını ve ulaştıkları sonuçları etkilemesi gösterilmiştir (Dollahite, Marks, Goodman, 2004: 414).

Dollahite, Marks ve Goodman (2004: 415-420), çalışmalarının ikinci bölümünde son 20 yılda Amerika'da yayınlanan dindarlık ve aile konulu ön plana çıkan araştırmaları değerlendirmiştir. Dindarlık ve aile ilişkileri üzerinde yapılan araştırmaları temelde iki konu başlığı altında ele almışlardır. Bunlardan ilki, dindarlık ve evlilik, diğeri de dindarlık ve anne-babalık konularıdır. Dindarlık ve evlilik konu başlığı altında, evlilik doyumu, aile yılmazlığı, dua ve bağışlama aracılığıyla çatışma çözümü, iletişim ve cinsellik alt konu başlıkları ele alınmış ve yapılan çalışmaların bu başlıklar altında sonuçlar verdikleri ileri sürülmüştür. Dindarlık ve anne-babalık konu başlığının altında

ise, doğurganlık ve çocuk sahibi olma, annelik, babalık ve anne-babalık stilleri alt konu başlıkları ele alınmıştır.

Marks (2006: 605), aile ve din üzerinde yapılan önceki çalışmaları değerlendirerek, bu çalışmalar üzerinden dinin, ailelerin arasındaki ilişkileri nasıl güçlendirdiğine ilişkin bir model oluşturmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, Dollahite, Marks ve Goodman (2004)'ün çalışmasında ele alındığı şekilde dinin üç farklı boyutu, dini inançlar, dini pratikler ve dini topluluk olarak ifade edilmektedir (Marks, 2004: 604). Din ve aile üzerine yapılan çalışmalar bu üç etki boyutunun aile ilişkilerine nasıl etki ettiği yönüyle değerlendirilmiştir. Aile ilişkileri de evlilik ilişkileri, anne-çocuk ilişkileri ve baba-çocuk ilişkileri olarak ifade edilmektedir (Marks, 2006: 605).

Marks (2006: 614-615), dinin üç farklı etki boyutunun hem anne-baba, çocuklar hem de eşler arası evlilik ilişkilerinin daha sağlıklı bir şekilde yürütmesine etki de bulunduğu çeşitli araştırmaların sonuçlarına yansıdığını ifade etmektedir. Araştırmaların genel sorunu ise ilişkinin varlığını tespit etmelerine karşın bu ilişkinin yüzeysel bir şekilde ele alınmasıdır. Yapılan araştırmalar dinin farklı etki boyutlarının eşler ve anne-baba ve çocuklar arası ilişkilerle pozitif ilişkisini göstermelerine karşın, dinin, aile ilişkilerine nasıl, ne şekilde etki ettiğini ve nasıl anlamlandırdığını ortaya koyamamaktadır. Bunun için bu etkinin nasıl ve ne şekilde oluştuğunu ortaya koyan araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Ayrıca farklı dinî inançlara sahip aile türlerinde, Hristiyan olmayan dindar ailelerde özellikle Hristiyan ve Müslüman eşlerin evliliklerinden oluşan ailelerde ve eşlerin her birinin farklı inançlara sahip olduğu ailelerde dinin, aile ilişkilerine nasıl etki ettiğini gösteren araştırmalara ihtiyaç duyulduğu tespitinde bulunmaktadır.

Dollahite ve Marks (2009: 378), hem kendilerinden önceki din ve aile ilişkilerinin farklı boyutlardaki ilişkilerini ele alan çalışmaları değerlendirmişler hem de 74 çiftle bir nitel araştırma yürütmüşlerdir. Bu çalışmanın sonucunda kavramsal bir model sunulmuştur. Bu çalışmada sunulan kavramsal model, din ve aile ilişkili çalışmaların değerlendirilmesi açısından oldukça aydınlatıcıdır. Manevi inançların ve dini bağlılığın oluşturduğu içeriklerin, kişisel, evliliğe ilişkin, ailevî ve toplumsal sonuçları olduğu ortaya konmaktadır. İçerik ve sonuçlar arasında kutsal amaçları

gerçekleştirmek için birlikte mücadele etmek olarak ifade edilebilecek aile süreçlerinin yaşandığı öne sürülmektedir.

Mahoney (2010: 805-806), meta-analiz yöntemi ile gerçekleştirdiği ikinci çalışmasında 1999-2009 yılları arasında ISI ve PsycINFO veri tabanlarında listelenen din, dindarlık kavramları ile evlilik, cinsellik, anne-babalık ve çocuk sahibi olma arasındaki ilişkileri ele alan toplam 184 çalışmayı tespit ederek, bu çalışmalarını analiz etmiştir. Bu çalışmalardan 137'sinin nicel ve 47'sinin nitel çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Nicel çalışmaların %52'sinin Amerika çapında ulusal ve %34'ünün çeşitli cemaat ve inanç gruplarından oluşan geniş ölçekli çalışmalar olduğu, nicel çalışmaların sadece %9 oranında Amerika harici örneklem kullanılarak gerçekleştirildiği, nitel araştırmaların ise daha küçük ve özellikle yüksek dindar örneklem üzerinde çalışıldığı tespit edilmiştir. Çalışmaların 57'si nicel ve 23'ü nitel olmak üzere 80'inin din ve evlilik ilişkisi üzerinde gerçekleştirildiği ve 80'i nicel ve 24'ü nitel olmak üzere 104'ünün din ve anne-baba-çocuk ilişkileri ile aile ilişkisi üzerinde gerçekleştirildiği ortaya konulmuştur. Ayrıca nicel çalışmaların %77'sinin yalnızca dindarlık değişkenlerinden (dini törenlere katılım, cemaatlere mensubiyet, kendisinin dine verdiği önemi belirtmesi, kutsal kitap konusunda muhafazakârlık gibi) yalnızca bir ya da iki tanesinin ölçümü ile gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmaların çoğunda, aile üyelerinin birçoğunun değil de, aile üyelerinden yalnız birisinin kendisi hakkında verdiği bilgilere dayanılmaktadır. Din ve evlilik ana başlığında yalnızca iki ve din ve anne-baba çocuk ilişkilerinde ise sekiz araştırmada doğrudan gözlem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaların %75'inde kesitsel çalışma tercih edilirken, %25'inde boylamsal çalışma tercih edilmiştir. Bu durum ise nedensel modellemeyi zorlaştırmaktadır.

Mahoney (2010: 810), gerçekleştirdiği meta-analitik çalışmada incelediği 184 çalışmayı değerlendirmek için bir İlişkisel Maneviyat Çerçevesi (Relational Spirituality Framework) sunmaktadır. Bu çerçevenin gerekliliği iki nedene bağlanmaktadır. Bunlardan ilki son on yılda yapılan din-aile çalışmalarının genişliği üzerinde bir bakış açısı sağlamaktır. İkincisi ise dinin aile hayatındaki rolü hakkında sorulacak ya da sorulması gereken derinlemesine soruları teşvik etmektir.

Bu amaçla oluşturulan çerçeve, ilk nedene hizmet etmek için zaman içindeki aile ilişkilerini üç aşamaya ayırmaktadır. Bu aşamalardan ilki aile ilişkilerinin kurulması, yaratılması ya da inşa edilmesidir. İkincisi, aile ilişkilerinin korunması ve sürdürülmesi sürecidir. Üçüncüsü de dönüştürme, yapıda köklü değişiklikler ya da sıkıntılı aile ilişkilerindeki süreçlerdir. Bu üç farklı aşamada dinin aile hayatına etkileri ve araştırmalarda ele alınan konularda farklılık arz edecektir (Mahoney, 2010: 811-812).

İlişkisel Maneviyat Çerçevesi'nin oluşturulmasını gerektiren ikinci nedene hizmet edebilmesi için, çerçeve, dinin, aile ilişkilerine iyi ya da kötü biçimde etki eden manevi mekanizmalarını üç aşamaya ayırmıştır. Bu aşamalardan ilki, aile üyelerinin kutsalla bir ilişkiye inanmasıdır. İkincisi, bir aile ilişkisinin zihinsel ve davranışsal olarak manevi özelliklere dayandırılmasıdır. Son olarak da aile üyelerinin ilişkilerinde manevi topluluklara güvenmesidir (Mahoney, 2010: 813).

Aile ilişkilerinin kurulması aşamasına ilişkin yapılan çalışmalar, aile yapısının kurulması, anne doğurganlığı, çocuklarla baba olarak zaman ayırma, kadın ve erkeğin ailedeki rolleri konusunda eğilimler, ev işlerinin paylaşılması ve karar verme, aileye işten fazla zaman ayırma, çeşitli aile formlarının manevi meşruiyeti alt başlıkları ile ele alınmaktadır (Mahoney, 2010: 814-815).

Aile ilişkilerinin sürdürülmesi aşamasına ilişkin yapılan çalışmaların alt başlıkları, eşler arası ilişkiler, anne-baba ve çocuklar arası ilişkiler ve anne-baba ve yetişkin çocuklar arasındaki ilişkiler olarak üç kısma ayrılmıştır. Bu aşamanın eşler arası ilişkilere dair konularını, boşanma oranları, evlilik ve bağlılığı, evlilik çatışması ve çözümü, aile içi şiddet riski, evlilikte cinsel sadakat, hamilelik ve bebek sahibi olma oluşturmaktadır. Çocuklarla ilişkiler kısmını, disiplin eğilimleri, disiplin uygulamaları, çocukların fiziksel istismarı, ilgi ve bakım, stresli durumlarla baş etme konuları oluşturmaktadır. Son olarak anne-baba ve yetişkin çocuklarla ilgili konular ise anne-baba denetimi, anne-babalık tarzları, anne-baba ve yetişkin çocuklar arasındaki ilişkide doyum ve yakınlık olarak ortaya konmuştur (Mahoney, 2010: 816-818).

Sıkıntılı Aile ilişkilerinin dönüştürülmesinde dinin rolü aşamasında aile içi şiddetle başa çıkma, boşanma sonrasında uyum konuları işlenmiştir (Mahoney, 2010: 818).

Marks v.d. (2011), din ve aile ilişkisini ele alan araştırmaları üç boyutlu bir çerçeve kullanarak değerlendirmişlerdir. Araştırmacıların kullandıkları çerçevenin üç boyutu, dini topluluk, dini uygulamalar/ibadetler ve dini inançlardır. Araştırmacılar, yapılan araştırmalarda aile ile bu üç boyutun ilişkisini sınıflandırarak kendilerinden önceki araştırmaları incelemişlerdir. Araştırmacıların incelemelerinde daha çok nitel araştırmalara yer vererek, dinin aile hayatını nasıl ve ne şekilde etkilediğini ele alan çalışmalara daha çok yer verdikleri görülmüştür. Dini topluluk boyutunda, dini topluluk ve evlilik sadakati, dini topluluk ve pornografi, şiddet ve çatışmadan kaçınma, dini topluluk ve ailede eşlerin eşit sorumluluk olmasının önemi, dini topluluk ve annelik, dini topluluk ve babalık başlıkları altından yapılan araştırmalar ele alınmıştır. Dini uygulamalar/ibadetler boyutunda dini uygulamalar içinde evlilikte dua, ailenin birlikte gerçekleştirdiği dini ritüeller, dini ibadetler ve anne-baba ve çocuk ilişkileri başlıkları altında yapılan araştırmalar incelenmiştir. Son olarak dini inançlar boyutunda da dini inançlar ve anne-babalık başlıkları ele alınmıştır.

Türkiye’de din ve aile ilişkisini ele araştırmaların sayısı oldukça azdır. Ancak son yıllarda alana ilişkin araştırmaların sayısının arttığı görülmektedir. Ülkemizde din ve aile ilişkilerini konu edinen araştırmaların, dinin eşler arası ilişkilere etkisi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu araştırmalardan ilkinde Hünler (2002), 92 evli çiftle gerçekleştirdiği araştırmada, dindarlığın evlilik doyumu üzerinde pozitif yönde güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hünler ve Gençöz (2005), dindarlık ve evlilik doyumu arasında eşler benzer inançlara sahip olduğunda anlamlı düzeyde bir ilişki bulmuşlardır. Araştırma, dindarlığın evlilik doyumunu artırmasına karşın evlilik problemlerini azaltmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ürkmez (2005), 100 evli çift üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada, dindarlık arttıkça evlilik uyumunun arttığını ortaya koymuştur. Araştırma, farklı dini yaşantı biçimlerine rağmen ortak dini algılamının evlilik uyumu üzerinde olumlu etkisi olduğunu ve evlilik iletişimde, mutluluk, başarı ve güven sağladığını göstermiştir.

İmamoğlu ve Çelik (2009), evlilik hayatındaki kıskançlık ve dindarlık ilişkisini ele aldıkları araştırmada, dindarlık ile kıskançlık arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki ortaya koymuşlardır.

Atçeken (2014), evli bireylerin evlilik doyumu, dindarlık, kişilik özellikleri ve incinme düzeyinin bağışlama ile ilişkisini ele aldığı araştırmada dindarlık arttıkça intikam alma düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Arvas (2017) ve Arvas ve Hökelekli (2017) araştırmalarında dinin, evlilik doyumuna farklı yöntemlerle katkıda bulunan bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunların evliliği kutsal görme; eşler arasındaki inanç ve ibadet birlikteliğinin sağladığı uyum; dinin evlilikle ilgili sosyal destek ve ahlaki referans rolü, evlilik problemleri ile başa çıkmayı kolaylaştırması, boşanmaya karşı koruyucu rolü ve çocuk yetiştirme ve ebeveynlik üzerindeki olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapıcı (2018), 37 katılımcı ile gerçekleştirdiği nitel çalışmada, dindarlık ve maneviyatın evlilik hayatını olumlu yönde etkilemekle birlikte evlilikte yaşanan ciddi problemlerde bu etkinin zayıf kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Dindarlık ve maneviyatın, çiftlerin sağlık iletişim kurmasını sağlayan, öfke kontrolü, diğerkâmlık ve affetme gibi değerleri, sorun aile içi çatışmalar hafif düzeyde iken etkili olsa da bu çatışmalar yapısal düzeyde etki edememektedir. Ayrıca eşlerin dinî yaşayış ve algılarındaki farklılıkların, dindarlık ve maneviyatın, problem üreten bir unsur haline gelmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Geçioğlu (2018) ve Geçioğlu ve Kayıklık (2019) araştırmalarında evlilik uyumu ve dindarlık arasında pozitif yönde, anlamlı, ancak düşük düzeyde ve dindarlık ve evlilik uyumunun alt boyutları ile evlilik uyumu ve dindarlığın alt boyutları arasında da pozitif yönde genellikle anlamlı ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. DİN, DİNDARLIK VE AİLE KAVRAMLARI

2.1. DİN VE DİNDARLIK

Sözlükte, “örf, adet, boyun eğme, itaat, tutulan ve gidilen yol, ceza ve mükafat, millet” gibi anlamlara gelen (el-İsfahani, 2010: 565) din kavramının farklı açılardan pek çok tanımı yapılmıştır. Literatüre bakıldığında, din olgusu üzerinde çalışan sosyal

bilimciler tarafından yapılan tanımlarda bir görüş birliğine ulaşılamadığı görülmektedir. Bu tanımlama zorluğunun yaşanmasında dinin çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olmasının rolü büyüktür (Hökelekli, 1994: 19). Böylece dinin çok yönlü ve çok boyutlu bir gerçeklik olarak basit hiçbir unsura indirgenememesi, tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte dinin tanımlanmasında yaşanan ikinci bir zorluk tanımlama girişiminde bulunan alan uzmanlarının kendi kişisel anlayış ve eğilimlerini tanımlamanın merkezine almasından kaynaklanmaktadır. Bu zorluk dinin belli bir boyut ya da işlevinin merkeze alınarak bütün bir dini gerçekliğin buna indirgenerek kavramsallaştırılmasından kaynaklanmaktadır (Hökelekli, 2010: 38).

Dinin tanımlaması yapılırken, dini ilahi kaynaklı gören ve dini oluşturan asıl unsurlar açısından değerlendiren “özel tanımlar” olduğu gibi, dinin kaynağını insan olarak gören ve birey ve toplum hayatında ortaya koyduğu işlevler açısından değerlendiren “işlevsel tanımlar” da mevcuttur (Hökelekli, 2010: 38).

Psikologların din tanımlamalarının daha çok işlevsel tanımlar üzerine yoğunlaştığı söylenebilir (Karlı, 2012: 59). Örneğin Freud, dini, insanın doğa güçlerine karşı yaşadığı çaresizliğin bir ürünü ve insanlığın ilkel dönemlerine ait olarak görürken (Freud, 1999: 75), Jung ise dini “insan aklının özel bir tutumu” olarak görmekte, insanı ele geçiren ve kontrol eden esrarlı bir tecrübe olarak tanımlamaktadır (Jung, 1998: 7). Maslow, Freud’un nevrotik kişilikler üzerinde yoğunlaşarak, dini ve yüksek değerlerin doğal değil kazanılmış olduğu tezini eleştirirken (Maslow, 1996: 5), dinin, insan tabiatının doğal bir ürünü olduğunu düşünmektedir (Maslow, 1996: 11). Maslow’a göre insan nasıl gün ışığına, kalsiyuma ya da sevgiye ihtiyaç duyuyorsa aynı şekilde anlayacağı ve o doğrultuda yaşayacağı bir değerler düzenine, yaşam felsefesine, dine ya da onun yerini tutan bir başka şeye gereksinim duymaktadır (Maslow, 2001: 219). Benzer bir şekilde Fromm, dini, “Bir grup tarafından paylaşılan, o grup üyelerine kendilerini adayabilecekleri bir davranış biçimi veren bir sistem” olarak tanımlamıştır (Fromm, 1982: 41). Bu tanımlama biçimi aynı zamanda indirgemeci yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. Bu tanımlamalarda dini inanca bağlı kalınmadan ya da dini ilimlerin açıklamaları dikkate alınmadan dini gerçekliğin insani ve dünyevi gerçekliğe indirgenerek kavramsallaştırıldığını görebiliriz. Dini gerçeklik, insani gerçekliğe eşdeğer tutularak aynılaştırılmış ve din, insan ürünü olarak görülmüştür (Hökelekli, 1994: 65).

İkinci tanımlama yaklaşımı özsel tanımlardır. Bu yaklaşım, dini olguları, kültür içerisinde yer alan kendine özgü bir gerçeklik kabul ederek, dinin asli ve değişmez unsurlarını başka bir sosyal ve kültürel alana indirgemeye yanaşmaz (Hökelekli, 2010: 38). Biri diğerine indirgenmeksizin dini ve insani gerçeklik, karşılıklı ilişki bağı içerisinde yer alır (Hökelekli, 1994: 66). Strizenec (2010: 276), dini inancı, “hem mükemmel bir doğaüstü varlığın (Tanrı) olduğunu kabulü ifade eden bilişsel bir eylem hem de O’na karşı zorunlu bir saygı duyma ve güven” olarak ifade etmiştir. El-İsfehânî (2010: 253) dini Allah’a kulluk yapma, ilâhî kanuna kendini teslim etme olarak tanımlamıştır. Uysal’ın (2006: 85) tanımında din içerisinde iman, ibadet ve ahlak kurallarının olduğu ilahi kaynaklı bir sistemdir. Bu sistem, onu kabul eden bireylerin davranışlarında ve ilişkilerinde belirleyici olarak birey ve toplulukları derinden etkiler, onların hayatına yön verir.

Din kavramının tanımlanmasında yaşanan uzlaşma eksikliği, dindarlık kavramının tanımlanmasında da yaşanmaktadır. Ancak dindarlık kavramını genel olarak “belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda, belli bir kişi grup ya da toplum tarafından yaşanması” olarak tanımlamak mümkündür (Mehmedoğlu, 2004: 30). Bir başka ifadeyle “dindarlık yaşanan dindir ve dinin hayata geçirilerek bilfiil yaşanan biçimidir” (Hökelekli, 2010: 43) demek mümkündür. Strizenec de dindarlığı, “özellikle düşünme (bilgi boyutu), tecrübe etme (dini duygular) ve faaliyet’in (dini topluluklara yönelik kült, eylem) çeşitli formlarını ifade edecek bir şekilde kompleks bir fenomeni içeren dinle (Tanrı) kişisel ve pozitif bir ilişki” olarak ifade etmektedir (Strizenec, 2010: 276). Kişinin kendi gözünde kendi dindarlığını değerlendirmesi olarak ifade edilebilecek olan öznel dindarlık algısı ise ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan pek çok değişken tarafından etkilenen, kişinin kendisini nasıl gördüğünün ifadesidir (Kımtar, 2013: 440).

Dindarlıkla ilgili ilk dönem çalışmalarında dindarlık, tek boyutlu bir fenomen olarak (dindarlık çoğunlukla kiliseyi ziyaret, dua etme sayısı, kiliseye ekonomik bağışın miktarı v.b.) düşünülürdü (Strizenec, 2010: 276). Dindarlığı çok boyutlu bir sistem olarak ilk kez kavramsallaştıran Glock olmuştur. Glock (1998: 254)’a göre dünya dinlerinde dindarlık tezahürleri benzerlik arz etmektedir ve farklı dünya dinlerinin kabul edebileceği dindarlık boyutları geliştirmektedir. Glock’un ortaya koyduğu dindarlığın birbirini tamamlayan beş boyutu, ideolojik, ibadet, tecrübe, zihni ve etki boyutudur

(Glock, 1998: 254). İdeolojik boyut dine inanç içerisinde bir bağlanmayı, ibadet boyutu dinin uygulamalarını, tecrübe boyutu ilahi varlıkla girilen vasıtasız iletişimi, zihni boyut dinin kutsal metinlerinden öğrenilen muhtevasını ve etki boyutu da dinin, dindar insanın hayat düzenine, insan ilişkilerine kısacası her yönüyle bütün davranışlarına yaptığı etkiyi içermektedir (Glock, 1998: 255).

İslam dünyasının önemli düşünürlerinden İkbâl, dindarlığın gelişimini boylamsal olarak ele alarak dindarlığı üç evre içerisinde değerlendirmiştir. Bu evreler, iman, fikir ve marifet evreleridir. Taklit evresi olarak da adlandırabileceğimiz iman evresinde kişi, dinin hükümlerinin asıl anlam ve amacını rasyonel olarak anlamaksızın kayıtsız, şartsız kabul edip uygulamaktadır. İkinci aşamada kişi dini hayatın temelini akıl yoluyla anlamaya çalışır ve anlamaya başlar. Bu evrede Tanrı'nın merkezinde olduğu metafizik açıdan uyumlu bir evren anlayışı hakimdir. Üçüncü evrede ise metafiziğin yerini psikoloji alır. Dindarlığın bu evresinde, Mutlak Hakikat ile doğrudan doğruya temas etme isteği hakimdir. Kısaca ifade etmek gerekirse bu evrelerin ilkinde uygulama ve amel etme, ikincisi de akletme ve düşünme, üçüncüsünde hissetme ve tecrübe etme hakimdir (İkbâl, 2005: 230-232).

Dindarlık kavramıyla ilgili bir başka önemli katkıda Allport'dan gelmiştir. Allport, aynı dinden olsalar bile dindarlığın kişiden kişiye farklı derecelendirmelerinin olduğuna dikkat çekerek bu yöndeki farklılığı iki temel tutumla nitelendirmiştir (Allport, 1966: 449). Allport tarafından teklif edilip, din psikologlarının çoğunluğu tarafından kabul gören (Hökelekli, 1994: 76) bu tutumlardan ilki iç güdümlü dindarlıktır ki, bu tutumda din, kişi için bir amaç ve kişiselleştirilmiş bir değerdir. İkinci tutum ise, dış güdümlü dindarlıktır ki, bu tutumda ise, kişi için din, kişisel ve sosyal hedeflerine ulaşmak için bir araçtır (Strizenec, 2010: 276).

2.2. AİLE

Araştırmanın en temel kavramlarından olan aile, genel geçer bir tanımının yapılması çok zor olan bir kavramdır. Hatta yapısı ve işlevi zamana ve yere göre değiştiği için, her yerde ve her zamanda geçerli bir tanımının yapılamayacağı da ifade edilmiştir (Zevkliler, Havutçu, 2003: 215). Bu zorluğun temelinde iki önemli unsur vardır. Bunlardan ilki aile kurumunun insanlık tarihi kadar eski bir yapı olması ve farklı toplumlarda farklı şekillerde algılanmasıdır (Duman, 2012: 22; Donuk, 1981: 150).

İkinci zorluk kaynağı ise, ailenin farklı sosyal bilimlerin ilgi alanı olması ve her sosyal bilimin aileyi kendi perspektifinden değerlendirmesidir (Bulut, 1993: 25).

Aile, Özgüven (2014: 25) tarafından “aynı çatı altında yaşayan, gelirlerini paylaşan, evlilik ve kan bağıyla birbirlerine bağlı, çeşitli roller ile birbirlerini etkileyen bireylerin oluşturduğu, yasal, sosyal ve ekonomik bir kurum” olarak tanımlanmıştır. Özgüven (2014: 24), aynı zamanda aileyi “karşıt cinsten iki yetiştin kişinin yasal ve törel bağlara uyarak kurdukları biyolojik, psikolojik ve sosyolojik işlevleri olan bir kurum” olarak tanımlamıştır.

Gökçe (1991: 15) ise aileyi “Ana-baba ve çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereklerinden) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik” olarak tanımlar.

Ersanlı ve Kalkan (2008: 1)’a göre aile, “sosyal değerler, gelenek, görenek ve kanunların öngördüğü biçimde kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirmek amacıyla yaptıkları sosyal sözleşme yani evlilik sonucu oluşturdukları evrensel ve sosyal bir sistem”dir.

Aileyi tanımlayabilmek için işlevlerinin üzerinde de durmak gerekmektedir. Aile, ilk toplumsallaşmayı sağlayan, karşılıklı ilişkilerde belirli kurallar oluşturan, toplumda oluşturulan maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir kurum olarak tanımlanabilir (Çağan, 2011: 84).

Ogburn (1963: 467), ailenin yedi işlevi üzerinde durarak, bunların, ekonomik ihtiyaçları karşılamak, statü sağlamak, çocukların eğitimini planlamak, din eğitimi vermek, boş zaman faaliyetlerini gerçekleştirmek, aile üyelerinin birbirlerini koruması ve karşılıklı sevgi ortamı yaratmak olduğunu ifade etmiştir.

Hökelekli (2004: 42), ise ailenin birçok fonksiyonunun var olmakla birlikte etkili ve sürekli fonksiyonunun psikolojik fonksiyonu olduğunu belirtmiştir. İnsanların büyük çoğunluğunun hayatlarını bir aile içerisinde geçirmelerinden dolayı ailenin “insan kişiliğinin şekillendiği ve hayat boyu süren ruhsal eğilim ve özelliklerin, alışkanlık ve davranışların elde edildiği çok önemli bir kaynak” haline geldiğini ifade etmiştir.

Hökelekli (2004: 43), ailenin psikolojik fonksiyonunu nasıl yerine getirdiğini anlatırken, “gerek eşler arası, gerekse ana baba ve çocuk arasındaki ilişkilerin duygusal yönden tatmin ediciliği, bir yanda aile üyelerinin ruhsal sağlığı ve gelişimini güvence altına alırken, diğer yanda ailenin birliği ve devamlılığı için çok güçlü bir dayanak oluşturur” demektedir. Ayrıca çocuğun kişilik gelişimine ailenin etkisi üzerinde durmakta, ailenin her türlü insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne olduğunu, çocuğunda bu sahnede insan ilişkilerinin bütün karmaşık yönleriyle gözlemleyip yaşadığını ifade etmektedir. Böylelikle çocuk, insan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği gibi olumlu nitelikleri evde kazanabileceği gibi anlaşmazlık, çekişme ve çatışma gibi olumsuz durumlarda takınacağı tutumları da evde öğrenecektir (Hökelekli, 2004: 44).

Özgüven (2014: 26), ailenin temel nitelikleri içerisinde, ailenin psikolojik işlevine değinerek, ailenin bireye hem organik hem de zihinsel, davranışsal özellikler ve alışkanlıklar kazandırarak toplumsal değerlerin sosyalleşme süreci ile aile içerisinde bireye öğretildiğini, böylelikle bireyin sosyal ve kişisel uyumunun şekillendiğini ifade etmektedir.

3. DİN VE AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Aile, evlilik ilişkisi kurabilecek iki kişinin eş seçiminde bulunması ve evlilik kararı alması ile oluşturulan daha sonra da eşlerin çocuk sahibi olmaları ile anne-baba ve çocuklar şeklinde devam eden bir kurumdur. Aile, birbirleriyle biyolojik, psikolojik ve sosyal ilişkiler içinde olan ve sorumlulukları bulunan bireylerden oluştuğu (Tutarel Kışlak, Göztepe, 2012: 28) için aile konusunu ele alan bir çalışmada aile ilişkilerinden bahsetmek gerekmektedir. Bir sosyal sistem olarak tam bir aile, en az 3 kişiden oluşur (Özgüven, 2014: 1). Genel olarak aile ilişkilerini, aile içi ilişkiler ve aile dışı ilişkiler olarak tanımlamak mümkündür. Aile içi ilişkiler, eşler arası ilişkiler ve çocuklarla ilişkileri içerirken; aile dışı ilişkiler akraba ve komşularla olan ilişkileri içermektedir (Akkaya, 2018: 20). Tutarel Kışlak ve Göztepe (2012:28) ise aile içi ilişkileri, eşler alt sistemi, anne-baba alt sistemi ve kardeşler alt sistemi olarak üç alt sisteme ayırarak tanımlamıştır. Taylan (2009: 126), aile içi ilişkilerde eşler arası ilişkileri yatay eksenli ilişkiler, anne-baba ile çocuklar arasındaki ilişkileri de dikey eksenli ilişkiler olarak tanımlamaktadır.

Aile içi ilişkiler, ailedeki otorite örüntüsünün ve karar verme yetkisinin nasıl yürütüldüğünü, ailede rol dağılımının ve iş bölümünün nasıl tanımlandığını, kadının statüsünün ve konumunun nasıl olduğunu, eşler arasındaki ilişkinin niteliğinin ne düzeyde olduğunu, sosyal-ekonomik özelliklerin nasıl olduğunu, anne-babanın veya aile büyüklerinin çocuklarla olan ilişkilerinin ne şekilde olduğunu içeren bir kavramdır (Taylan, 2009: 126; Tunç, 2019: 20). Aile içi ilişkileri başlatan ya da temelini oluşturanlar, evlenip eş rolüne sahip olan kişilerdir. Eşlerin kadın ve erkek olarak sergiledikleri roller ve buna bağlı tutum ve davranışlar, aile içi ilişkilerin ve aile yapısının temelini oluşturur. Bu tutum ve davranışlar aynı zamanda eşler arasındaki ilişkileri de şekillendirmektedir. Aile içi ilişkileri şekillendiren diğer bir boyut da çocuklarla olan ilişkilere dir. Anne-baba kadar çocukların aile içindeki konumu da önemli bir yere sahiptir. Nasıl ki eşler, ailenin temelini oluşturuyorsa çocuklar da aileyi pekiştirmektedir. (Akkaya, 2018: 34-35).

Ailedeki kişiler arası ilişkilerin temelinde sevgi ve güven olmasına, bunun da sözlü veya sözsüz mesajlarla aktarılmasına ihtiyaç vardır. Kişilerarası iletişimde iki temel boyuttan bahsedilebilir. Bunlar, derin boyut ve teknik boyut şeklinde açıklanabilir. Aile içi ilişkilerin sevgi ve güven üzerine kurulu olması iletişimin derin boyutunu, ilişkideki sevginin ve güvenin ifade ediliş tarzı ise teknik boyutu ifade etmektedir (Aksoy, 2016: 71-72).

Din, aile hayatı için, eşlerin birbirleri ile iletişimi, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi, zaman ve paranın nasıl tahsis edileceği, sosyal ilişkilerin geliştirilmesi ve hatta ikamet edilecek yerin belirlenmesine kadar etki eden bir yapıya sahiptir (Waite, Lehrer, 2003: 264). Dinin aile içi ilişkilere yönelik olumlu fonksiyonu, temelde üç boyutta ele alınabilir. Birinci boyutta din, tek tek aile üyelerinin hayatlarını anlamlandırma ve düzene kavuşturmada olumlu bir fonksiyon icra eder. İkinci boyutta bu fonksiyon, eşler arası ilişkiler düzeyinde gerçekleşirken, üçüncü boyutta ortak yaşama bağlı anne-baba-çocuk ilişki ve etkileşimi düzeyinde açığa çıkar (Bahadır, 2012: 104).

Din ve aile ilişkileri, din ve eşler arası ilişkiler ve din ve anne-baba çocuk ilişkileri alt başlıkları altında ele alınacaktır.

3.1. DİN VE EŞLER ARASI İLİŞKİLER

Din, eşler arası ilişkilerin işleyişine farklı açılardan destekler sağlamaktadır. Yapılan farklı çalışmalar, dinin eşler arası ilişkilere yaptığı katkıları ortaya koymuştur. Dinin, dindar ailelerin bir arada ve mutlu kalmaları için kullanıldığı yöntemleri Dollahite ve Marks (2009: 373-391), şöyle tanımlamışlardır: a) Tanrı'ya ve O'nun gücüne, rehberliğine ve desteğine güvenmek, b) evde dinin yaşandığı aileyi kutsal ve değerli görmek, c) çatışmaları, dua etme, tövbe etme ve affetme yoluyla çözümlenmek, d) ailedeki diğer insanları ve genel olarak inananlar topluluğunu sevmek ve onlara hizmet etmek, e) aynı inancı paylaşma yoluyla zorlukların ve sıkıntıların üstesinden gelmek, f) yasaklanmış aktivite ve maddelerden uzak durmak, g) zamanı, parayı ve rahatlığı kutsal ve değerli görmek, h) öğrenme ve tartışma yoluyla manevi ilerleyişi artırmak, i) Tanrı'ya, peygambere, aileye ve emirlere itaat etmek, j) kişisel veya seküler ilgilerin önüne inancı ve aileyi koymak.

Dini kurumlar evliliğin işleyişini kolaylaştıracak bilgi ve davranışları ön plana çıkaran birçok öğreti ortaya koymaktadır. Bu öğretilerden dört teorik mekanizma ortaya çıktığını vurgulayan Mahoney v.d. (2001: 386-387), bu mekanizmaları şöyle sıralamışlardır: Birinci mekanizma, kutsamayı içermektedir. Birçok çift kendi evliliklerini, manevi bir karaktere ve anlama sahip görür. İkinci mekanizma, evlilikteki cinsel sadakattir. Dini mesajlar, yasak ve günah duygusunu tetikleyerek evlilik dışı cinsel hayatın önüne set çekmektedir. Üçüncü mekanizma, çiftlerin dini etkinlik ve uygulamalara birlikte katılmaları, evliliğin işleyişini olumlu yönde etkileyen birçok davranışsal yol sunar. Dördüncü mekanizma, din, bireylere evlilikteki zorluklar ve stres verici durumlarla başa çıkmada bilişsel ve davranışsal kaynaklar sunarak evliliğe yardım edebilir.

Dinin eşler arası ilişkilere etkisi şu alt başlıklar altında ele alınacaktır: a) Din ve Eş Seçimi, b) Din ve Evliliğe Bağlılık c) Din ve Evlilik Uyumu ve d) Din ve Evlilik Doyumu.

3.1.1. Din ve Eş Seçimi

Eşler arası ilişkilerin ilk basamağı, eş seçimidir. Evleninceye kadar ayrı ayrı ilişkileri ve ilgileri olan çiftlerin evlendikten sonraki ilişki ve ilgileri yeni bir biçim kazanır ki buna “evlilik ilişkisi” denir. Çiftler evlendiklerinde yeni bir sistem, yeni bir

yapı oluştururlar. Evlilik birliğiyle kurulan ailenin sağlam temellere dayandırılması hem çiftlerin, hem çocuklarının, hem de toplumun ne kadar sağlıklı olacağına bir göstergesidir. (Cihan Güngör, 2007: 14).

Eş seçimi, aile kurumunun oluşturulması ve aile içi ilişkilerin başlaması için ilk adımdır. Eş seçimine ilişkin iki görüş, homogami ve heterogamidir. Homogami, eş seçiminde birbirine benzer ekonomik, dini, sosyal ve kültürel benzerlikleri yüksek olan kişilerin birbirlerini tercih etmesi iken heterogami, eş seçiminde ekonomik, dini, sosyal ve kültürel açıdan farklı özelliklere sahip kişilerin birbirlerini tercih etmesidir (Bilen, 1983: 36). Dinî homogami ve dinî heterogami ayrımı ise, aynı din veya mezhebe bağlı olmak ile farklı din veya mezhebe bağlı olmak üzerine kuruludur (Petts, Knoester, 2007: 377).

Evlilikte mutluluğu yakalamada eş seçiminin önemli rolü bulunmaktadır. Eş seçiminin doğru bir şekilde gerçekleşebilmesi, bireyin evlilikten ne beklediğini, neyi amaçladığı çok iyi belirlemesinin yanında gerçekçi beklentiler içinde olmasını gerektirir. Ortak paydaları çok olan bireylerin evlilik hayatlarında başarılı olmaları yüksek bir ihtimaldir (Korkulu, 2019: 18). Evlilik öncesi benzerlik ne kadar fazlaysa, evlilik niteliğinin o kadar yüksek olduğu; özellikle ırk, sosyoekonomik statü, dini inançlar, zeka ve yaş benzerliğinin evlilik niteliği ve kararlılığının önemli göstergeleri olduğu ifade edilmektedir (Cihan Güngör, 2007: 17). Evlilikleri dinî homogamiye dayanan eşlerin, ailevi konularda birbirlerine benzer görüşleri paylaşarak birçok ortak noktayı paylaşmaları birbirlerine daha kolay uyum sağlayarak daha az evlilik çatışması yaşamalarına etki etmektedir (Curtis, Ellison, 2002: 553-554). Benzer bir şekilde dinî heterogamik evliliklerde din, evlilik çatışmasına kaynaklık teşkil edebilmektedir (Lambert, Dollahite, 2006: 440). Dinî homogami, eşlere, karşılaştıkları problemlerin çözümünde kendilerine destek olabilecek daha geniş bir aile ve arkadaş çevresi sağlamaktadır (Heaton, Pratt, 1990). Böylesi bir geniş sosyal destek ağına sahip olmak evliliklerde karşılaşılan problemlerde yardım almayı kolaylaştırır. Benzer bir şekilde dinî heterogamik evliliklerde eşlerin böylesi bir sosyal destekten yoksun olduğunu söylemek mümkündür (Petts, Knoester, 2007: 375).

Sherkat (2004: 620), 1973-1994 yılları arasındaki Genel Sosyal Tarama (GSS) verilerini analiz ederek yaptığı araştırmada, sekülerizm ve mezhep-tarikat bağlılığının

azalması beklentilerinin aksine dini homogaminin Amerika'da halen önemli olduğunu ve dini benzerliğin eş seçiminde halen en etkili kriterlerden olduğunu vurgulamıştır. Bu araştırmaya göre Amerika'daki Katoliklerin homogamik evlilikleri tercih etme oranı %60'lardadır. Dini yapıların sahip oldukları değer ve normlar çoğunlukla dini homogamiyi desteklerken, dini heterogamiye izin vermediği düşünülmektedir (Ortega, Whitt, Williams, 1988).

Blackwell ve Lichter (2004: 731), yaptıkları boylamsal çalışmalarında, dini açıdan benzer olan kişilerin flörtlerinde hayatlarını birleştirmeye ve evlenmeye daha çabuk karar verdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Benzer bir şekilde yapılan çok uluslu bir araştırma sonucunu aktaran Mahoney (2010: 811), dini benzerliğin evlilikte eş tercihinde 23 madde içerisinde 12. sırada yer aldığını aktarmıştır.

1160 evli yetişkinden toplanan verilere dayanan araştırmasında Perry (2015: 223), Amerikalı yetişkinlerin evlilik kararlarını, içinde buldukları dini toplulukların, dini öğretilerin ve inançların etkilediği, kiminle evleneceklerine karar vermede etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca araştırmacı, dinin etki ettiği evlenme kararının kişinin eşiyile genel olarak olumlu ilişkiye sahip olmasına ve genel olarak daha büyük büyük bir ilişki memnuniyetine sahip olmasına yardımcı olduğunu tespit etmiştir. Öte yandan heterogamik evliliklerin çiftlere daha az mutluluk getirdiği ve homogamik evliliklere oranla boşanma ile sonuçlanma sıklığının daha fazla olduğu ortaya koyulmuştur (Kirman, 2003: 277).

Dindar Müslümanlar üzerinde yapılan araştırmalar da dinî homogaminin eş tercihinde etkili olduğunu göstermektedir. 14 sünni ve 6 şii olmak üzere 20 müslüman evli çiftle yaptıkları nitel araştırmada Alghafli, Hatch ve Marks (2014: 821), dinin, Müslüman çiftlerin eş tercihinde etki ettiğini katılımcıların ifadeleriyle şöyle yansıtmışlardır:

“Orhan (sünni erkek eş): Peygamberimiz Muhammed, selam üstüne olsun, evlilik için kıstaslar vermiştir. O, eğer farklı alternatifler içinden bir kız seçecekseniz, örneğin, biri güzel bir kadın, diğeri zengin, çok zengin, bir diğeri asaletli ve bir başkası da dindar ise, son olarak dindar olanı seçin demiştir. Sanırım bu rehberliğin hemen hemen her Müslümanın hayatındaki bakış açısını

oluşturduğunu düşünüyorum. Benim evlilik kararımı da tanışma biçimimi de etkilediğini düşünüyorum.”

“Burku (sünni erkek eş): İlk olarak, evliliğimizdeki en önemli şey, İslamın evlilik hakkında ne dediğidir. Müstakbel eşimin ne kadar zengin olduğuna, ne kadar güzel olduğuna, ailesinin ne kadar asaletli olduğuna değil de onun (müstakbel eşinizin) ne kadar dindar olduğuna odaklanmalıyım, din, en önemli şeydir.”

Türkiye’de eş seçiminde dindarlığın ve dini homogaminin önemini ortaya koyan araştırmalar yapılmış ve yurtdışında yapılan çalışmaları destekleyen sonuçlar ortaya koyulmuştur.

Çapcıoğlu (2008: 55-56), ilahiyat öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada eş seçiminde dindarlığın önemli bir kriter olarak görüldüğünü ortaya koymuş ve araştırmaya katılanların %94,5’inin “evleneceğim kişinin dindar olması benim için önemlidir” dediğini ortaya koymuştur. “Katılımcılar arasında kendilerini “yüksek düzeyde dindar” algılayanların % 97’si, “oldukça dindar” algılayanların % 94.7’si, “orta düzeyde dindar” algılayanların % 94.2’si, “düşük düzeyde dindar” algılayanların % 93.3’ü, dindar olarak algılamayanların ise 83.8’i eş seçiminde dindarlığa önem verdiklerini belirtmektedir. Araştırmacı, bulgularını, “Kendilerini dindar algılamayanlar arasında bile bu soruya yüksek düzeyde bir katılımın gerçekleşmesi, öğrencilerin eş seçiminde dindarlığı çok önemli bir faktör olarak değerlendirdiklerini göstermektedir” şeklinde yorumlamaktadır.

Bener (2011: 74-75), Süleyman Demirel Üniversitesi’nde okuyan üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında dindarlık ve eş seçimi arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Araştırmacı, katılımcılarının %57,4’ünün kendisini dindar ya da çok dindar olarak tanımladığını ifade ettiği araştırmasında dindarlık eş seçiminde %37,6’lık oranıyla ilk kriter olduğunu tespit etmiştir. Bener, katılımcıların yalnızca tek bir seçeneği seçmelerini isteyerek dindarlığı diğer kriterlere göre ne ölçüde tercih ettiklerini ölçmeye çalıştığını ortaya koymuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın TÜİK’le birlikte gerçekleştirildiği ülke genelinde uygulanan Türkiye’de Dini Hayat Araştırması (2014: 239)’nda “Eş seçiminde önceliğim karşı tarafın dindarlık olmasıdır” maddesine katılımcıların %68,9’u katılıyorum

cevabını verirken, kısmen dindarlık olduğunu belirtenlerin oranı %15,4 ve bu fikre katılmıyorum cevabını verenlerin oranı %13,4 olarak belirlenmiştir.

Araştırma sonuçları dikkate alındığında, dünyada ve ülkemizde dindarların eş seçiminde dindarlık kriterinin önde gelen kriterlerden birisi olduğu, dindar kişilerin evlilik kurumunu oluştururken, eş tercihinde bulunurken dini homogamiyi önemsedikleri görülmektedir.

3.1.2. Din ve Evlilik Bağlanımı ve Evlilik İstikrarı

Evlilik bağlanımı ve evlilik istikrarı kavramları, evliliğin sürdürülmesi ile ilişkili olan kavramlardır. Bağlanım, bireyi ilişkide tutmada etkili olan olumlu veya olumsuz güçlerin tümü olarak tanımlanan bir kavramdır (Taylor, Peplau, Sears, 2007: 292). Evlilik istikrarı, evliliğin iptali, boşanma, ayrılık ve terk etme gibi konuları içeren bir kavramdır (Erbek v.d., 2005: 40). İki kavram birlikte düşünüldüğünde bağlanımın, boşanmayı zorlaştırarak evlilik istikrarını sağlayan bir kavram olduğu söylenebilir (Geçioğlu, 2018: 39).

Bağlanımın üç temel tarzından bahsedilebilir. Bunlardan ilki, bireyin, ilişki içinde oluşu kişiyi sevdiği ve birlikte olmaktan zevk aldığı bireysel bağlanımdır. İkinci tarz, evliliği sürdürmenin dini veya toplumsal bir sorumluluk ve görev olarak görüldüğü ahlakî bağlanımdır. Üçüncü bağlanım tarzı ise ilişkiyi bırakmanın birey için oluşturacağı zararlı sonuçlardan kaçınmak için ilişkiyi zorunlu olarak sürdürmeye dayalı olan zoraki bağlanımdır (Johnson, 1973: 396).

Evlilik bağlanımı, dayanıklı ve uzun ömürlü ailelerin temel karakterlerinden biri olarak gösterilmiştir. Dayanıklı ve uzun ömürlü ailelerin diğer nitelikleri ise dürüst, açık ve etkili iletişime sahip olma, dini ve manevi uyum gösterme, sevgi, bireyleri cesaretlendirme, minnettarlığını ifade edebilme, sosyal bağlanabilirlik, evlilikteki rollerin belirgin olması, nitelikli ve uzun zaman geçirebilme, problemleri, çatışmaları ve krizleri başarılı bir şekilde çözebilme olarak ifade edilmiştir (Vela, 1996: 2). Evlilik bağlanımı, evliliklerin başarılı olmasının anahtarlarından biridir. Yapılan çalışmalar, evlilik bağlanımını evlilik kalitesinde en güçlü koruyucu olarak ortaya koymaktadır (Clements, Swensen, 2000: 117). Uzun yıllar süren ilk evliliklerin özelliklerini nitel bir çalışmayla ele alan Fenell (1993: 451), katılımcılarının sık sık bağlanımı vurguladıklarını ortaya koymuştur. Uzun süreli evlilikler üzerine yapılan bir başka

çalışmada bağlanım, uzun süreli evliliklerin nitelikleri arasında katılımcılar tarafından en önemli ikinci nitelik olarak belirtilmiştir (Robinson, Blanton, 1993: 44). Stanley (2005), bağlanımın, daha iyi bir iletişimle, daha çok mutlulukla ve zorluklar karşısında daha yapıcı davranışlarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Evlilik bağlanımını arttırmada dinin öncelikli etkisi, evlilik ve aile kurumunun önemli ve kutsal görülmesiyle ilişkilidir. Evlilik kurumunu, dinî açıdan önemli olarak görmek, evlilikteki bağlanımı arttırmaktadır (Adams, Jones, 1997). Dinler, bağlılarını evliliklerini kutsal görmeleri için teşvik etmektedir (DeMaris, Mahoney, Pargament, 2010: 1259). Genel manada dünya dinlerinin evliliklerin ve ailelerin sürekliliğini desteklediği (Geçioğlu, Kayıklık, 2019: 203), aileyi hem yapısal hem de işlevsel olarak korumak istediği söylenebilir. Özellikle semitik gelenek içerisinde yer alan tek tanrıcı dinlerin aile kurumunu koruma altına aldıkları görülmektedir (Yapıcı, 2018: 85).

Dindarlar için çoğunlukla aile ilişkileri, biyolojik, psikolojik ve sosyal süreçlerin ötesinde manevi ve ruhsal boyutları olan bir anlam içerir. İnsanlar sıklıkla aile ilişkilerini kutsal olarak görürler. Yahudi-Hristiyan geleneğinde evlilikler yalnız ölüm çiftleri ayırıcaya kadar oluşturulan çiftler arasında kurulmuş bir bağ olmanın ötesinde Tanrı'nın da bu bağa dahil olarak üçüncü bir bağ oluşturduğu inancı hakimdir (Mahoney v.d., 2003: 222). Nitel bir araştırmada katılımcılar, üçüncü bağın etkisini “İkili bağ, üçüncü bir bağ ile birleştirilir ve böylece siz üçüncü bağ ile güçlenirsiniz” olarak ifade etmektedir (Lambert, Dollahite, 2008: 600). Dindar çiftler, birbirlerine olan bağlılıklarının Tanrı'ya olan bağlılıklarını da güçlendireceğine inanmaktadır. Bu aile ilişkilerinin kutsal olarak algılanmasına katkı sunmaktadır (Lambert, Dollahite 2008: 601).

Dindarlar, aileleri ile ilgili gösterdikleri çabalara daha fazla kutsallık atfederek, aileye ilişkin gösterilen çabaları, insanların kazanç sağlama çabalarından daha kutsal görmektedirler (Mahoney, Pargament, 2005: 257). Bu algı, ailenin kutsal görülmesinin sonuçlarındandır. Aile kutsal görüldüğü için, aile için gösterilen tüm çabalar da kutsallaştırılmaktadır. Mahoney v.d. (2003: 221), kutsamayı psiko-spiritüel bir yapı olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımlamayı, “kutsama, spiritüeldir çünkü referans noktası kutsala dayanmaktadır. Psikolojiktir çünkü kutsalın nasıl algılandığına odaklanır

ve teolojik metodolojiden ziyade sosyal bilimler metotlarıyla çalışılır” şeklinde açıklamaktadır.

Vela (1996: 16), Aileye duyulan saygı ve bağlanımın, dinle doğrudan ilişkili olduğunu ifade ederek bağlanımın, çoğu dinin temel bir konsepti olduğunu vurgulamıştır. Yapılan araştırmalar, dini katılımı evlilik bağlanımı arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir (Allgood v.d., 2008: 60; Wilson, Musick, 1996: 38). Dini öğretilerin içine gömülü olan evlilik öncesi mesajlar, evliliklerinden vazgeçmek ve evliliklerini sona erdirmek isteyen bireyleri baskılayarak bireylerin evlilik bağlanımlarına yardımcı olabilir (Brooks, 2014: 31).

Lambert ve Dollahite (2006: 444-445), dine bağlılığın, ailelere, aile ilişkilerinin devamlılığına olan bağlanımın artırılması ile yardım ettiğini göstermişlerdir. Dini inançlar, ilişkinin sürekliliğine bağlanımı arttırmaktadır. Araştırmacılar, katılımcıların, eşlerin evliliklerinin sürekliliğine olan bağlılıklarını ifade etmek için “Tanrı boşanmadan nefret eder” ve “evlilik sonsuza kadardır” gibi ifadeleri sıklıkla tekrarladıklarını ortaya koymuşlardır. Bu bağlılığın, eşlerin içerisinde yeniden uzlaşmak ve zor zamanlar üzerinde kafa yormak için bir istek oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan çiftlerin çoğunun, dini inançları tarafından güçlendirilen ilişki ebediliğine bağlanımının, onlara geçimsizlikleri üzerinde kafa yormalarına ve eşleriyle uzlaşmalarına yardımcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma, çiftlerin çoğunun, evliliğe güçlü bir bağlanım olmaksızın evli kalamayacaklarına, dini inanç ve uygulamaların onlara geçimsizliği çözmede yardım sağladığına inandıklarını ortaya koymaktadır.

Bowman ve Dollahite (2013: 216), Hindu ailelerle yaptıkları nitel araştırmada, dinin, evlilik bağlanımını, evliliğin Tanrıya verilen bir söz olarak görülmesiyle arttığını, verilen bu sözün etkisiyle boşanmanın ailenin geleceğinde bir seçenek olarak görülmediğini ifade etmektedirler.

Dollahite, Hawkins ve Parr (2012: 346), dindar çiftler için evliliğin büyük anlamlar ifade etmesinin önemli nedenlerinden birisinin, evliliği kutsal bir sözleşme olarak gören inançlarından kaynaklanan bağlılıkları olduğunu ifade etmektedirler. Eşler, kesin olarak ve isteyerek ömür boyu birlikte yaşamayı taahhüt ederler. Kutsal sözleşme ilişkisinin, araştırmaya katılanlar tarafından sıklıkla birbirlerine yaşam boyu hatta

bazıları tarafından da ebediyete kadar verilen söz konseptiyle desteklendiğini belirtmektedirler. Benzer bir sonuca 30 evli çiftle gerçekleştirdikleri nitel araştırmalarında ulaşan Marks v.d. (2008: 180), dinin evliliklerde kutsal bir bağ oluşturarak evliliklerde birlikteliği güçlendirdiğini ortaya koymaktadırlar. Evliliğe olan bağlanım, özellikle zor zamanlarda Tanrıya olan bağlılık aracılığıyla korunmaktadır. Evlilik bağlanımı, Tanrının bu bağlılığın bir parçası olmasından dolayı derin bir anlam taşımaktadır (Dollahite, Hawkins, Parr, 2012: 347).

Müslüman ülkelerde müslüman katılımcılarla yapılan çalışmalar da benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Ahmedi ve Hossein-Abadi (2019: 214), dinin, evliliğin önemini vurgulayarak ve hem çiftler hem de diğer aile fertleri arasındaki ilişkileri düzenleyerek evlilik bağlanımını artırdığını ortaya koymuşlardır.

Dinin, evlilik bağlanımına etki eden bir başka boyutunun evlilik sadakati olduğu görülmektedir. Evlilik sadakati, evliliğe bağlılığın korunmasında önemli bir etkidir. Yapılan pek çok saha çalışmaları, sadakatsizliğin, boşanmanın bir numaralı sebebi olduğunu (Amato, Previti, 2003), aile içi suiistimallere yol açabildiğini (Daly, Wilson, 1988), sıklıkla kadınların dövülmesinin ve öldürülmesinin nedeni olabildiğini (Buss, 1994; Daly, Wilson, 1988) göstermektedir (akt. Dollahite, Lambert, 2007: 290).

Evlilik sadakati üzerine yapılan araştırmalar, dinin evlilik sadakatinin korunmasında önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Wade ve DeLamater (2002: 905), dinin, kendileri üzerinde yüksek ölçüde etkili olduğu belirten katılımcıların daha düşük serbest cinsel eğilimler bildirdiklerini ortaya koydular. Benzer bir şekilde Burdette v.d. (2007: 1571), yaptıkları çalışmada herhangi bir dini kuruma mensubiyeti olanların, olmayanlara nazaran evliliklerine sadakatsizlik gösterme olasılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sadakati sağlamada ve korumada dini faaliyetlere katılım, evlilikten duyulan mutlulukla birlikte koruyucu bir faktör olarak anılmaktadır (Atkins, Baucom, Jacobson, 2001: 747).

Evliliğe bağlılık ve sadakatle ilgili önemli sonuçlara ulaşan Bowman ve Dollahite (2013: 214-215), sadakati, anlayışla birlikte evliliğin temel iki dinî değerinden biri olarak görmektedirler. Dinî inançların, evlilik sadakatini, Tanrıya olan teslimiyeti, günah işleme korkusunu, evliliğe bağlanımı güçlendirdiği belirtilmektedirler.

Dollahite ve Lambert (2007: 298-300), 57 evli çiftle yaptıkları nitel araştırmada, dinin, evlilik sadakatini sağlamada, birlikte geçirilen manevi tatmin getiren zamanlarla, ortak bir kutsal amaca ve vizyona sahip olmakla, pekiştirilmiş kişiler arası ortak ahlaki değerlerle, evlilik çatışmalarını çözmede manevi destek sağlamakla ve evliliğin kutsal bir ilişki olarak algılanmasıyla eşlere yardımcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Fincham v.d. (2010: 652:653), yaptıkları üç farklı çalışma ile dindarlık ve evlilik sadakati arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmacılar, yaptıkları ilk araştırmanın sonuçlarını aktarırken, duanın eşler için daha düşük sadakatsizlik seviyeleriyle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Dindarlık, evlilik doyumu kontrol edildiğinde bile sadakatle ilişkilidir. Bu sonuç, dindarlığın, sadakati sağlamada ilişki doyumundan daha önce geldiğini göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıda aktarılan araştırma sonuçlarının gösterdiği gibi, din evliliğe olan bağlanımı doğrudan etki etmektedir. Dinlerin evlenmeden sonra gerçekleşen boşanmayı hoş görmemesi ve evlilik sözlerinin İlahi bir güç önünde verilmesi bu bağlanımı desteklemektedir. Özellikle evlilik ilişkisinin zor dönemlerinde İlahi bir gücün desteğini yanlarında hissetmelerinin bağlılıklarını sürdürmede dindar kişilere sağladığı katkı vurgulanmıştır. Bununla birlikte evlilik ilişkisinin güçlenmesi ve eşler arasında kurulan evlilik bağının İlahi bir yön kazanarak güçlenmesi bu araştırmalarda vurgulanan noktalardan olmuştur. Dinlerin toplumsal ahlakı korumak için cinselliği meşru bir zeminde yaşamak için evliliği teşvik etmesi, evlilik dışı cinselliği haram kategorisinde değerlendirerek yasaklaması (Yapıcı: 2018: 86), evlilik sadakatinin artmasına ve buna bağlı olarak da evlilik bağlanımının güçlenmesine etki ettiği düşünölmektedir.

Dinin ve aile kurumunun insan için benzer değerleri vurgulaması, birbirlerini desteklemeleri, dinin, ailenin güçlenmesine ve istikrarının artmasına etki edebileceği düşünceinin doğmasında etkili olmuştur (Call, Heaton, 1997: 382). Aynı hayatı paylaşan eşler evlilikleriyle ilgili anne-babalık, dindarlık, görevlerin paylaşımı, iletişim algısı gibi çeşitli konularda ortak bir inanç sistemi oluştururlar. Oluşturulan bu ortak inanç sistemlerinin tümü, eşler arasındaki ilişkinin kalitesine ve istikrarına katkı sağlamaktadır (Hohmann Marriott, 2006: 1016).

Lehrer ve Chiswick (1997: 385-400), kendini dindar olarak tanımlamayan kişilerin kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerden daha düşük bir evlilik

istikrarına sahip olduğunu, aynı dine mensup olan eşlerin evliliğinin, farklı dinlere mensup olan eşlerin evliliğinden daha istikrarlı olduğunu ortaya koymuşlardır.

Call ve Heaton (1997: 389), dini deneyimin farklı boyutlarının evlilik istikrarı ile ilişkili olduğunu kanıtlamışlardır. Araştırmacılar, ilişkileri güçlendirmede dinin bütün boyutlarının aynı etkide olmadığını, dini ibadetlere katılımın, dini deneyimin diğer boyutlarına oranla daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Dini ibadetlere katılım sıklığı ile evlilik istikrarı arasında pozitif bir ilişki bulunurken, bu konuda eşler arasında var olan farklılığın evlilik ilişkisinin bozulması riskini arttırmaktadır. Dini ibadetlere katılımın homojenliği, evlilik istikrarıyla bağlantılıdır. Çünkü ibadetlere katılmak çiftler arasındaki dayanışmayı artırır ve eşlere, benzer görüşleri, aile değerlerini ve istikrarı besleyen bir bakış açısı sağlar. Dinin aile hayatı üzerindeki etkisi sıklıkla evlilik doyumu ve istikrarı kavramları ile birlikte anılmaktadır. Güçlü dini inanışlara sahip olan ve kiliseye sık katılan ailelerin daha fazla evlilik doyumuna ve istikrarına sahip olduğuna inanılmaktadır (Wilson, Musick, 1996: 30).

Dini benzerliğin evlilik istikrarı üzerine etkisini araştıran Chinitz ve Brown (2001: 723), 155 genç ile anne-babalarının dini benzerlikleri, dini inanç ve davranışlarındaki benzerlik ve aile ilişkileri üzerinde araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırmacılar, dini benzerliği, özel dini faaliyetlerdeki benzer eğilimler ve inançlar olarak kodladıkları araştırmalarında, dini benzerliğin olduğu ailelerde evlilik doyumunu yüksek olduğunu, bu iki değişken arasında güçlü bir pozitif korelasyon olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmacılar ayrıca dinin, evlilik istikrarını arttırmasının temel nedeninin evlilik çatışmasını azaltmak olduğunu ifade etmişlerdir. Din evlilik çatışmalarını azaltarak ailelerin istikrarının korunmasına hizmet ediyor görünmektedir.

Çoğu dini öğretisi evliliği kutsamaktadır. Bu yüzden dindarlığın ailelerin istikrarını arttırıp boşanmaları önlediği düşünülmektedir (Brown, Orbuch, Bauermeister, 2008: 186). Yapılan çeşitli araştırmalara göre, din, boşanma karşısında bir engeldir ve dinin paylaştığı değerler, aileyi sağlam tutmaktadır. Evliliklerin bozulması karşısında din, ana engelleyici olarak yer almaktadır (Larson, 1989: 289). Deneysel araştırmalar, dinî faaliyetlere eşlerin birlikte katılmasıyla boşanma arasında (Sullivan, 2001) ve dinî inançlara bağlılıkla boşanma arasında negatif korelasyon olduğunu (Call, Heaton, 1997) göstermektedir.

İslâm dini açısından ailenin istikrarı çok önemlidir. Ailenin kurulmasını ifade eden nikâh akdi, ciddi bir hukuki işlemdir. Farklı ayet ve hadislerde, eşlerin evlilik bağını koruması gerektiğine dair ahlakî tavsiyelerle aile kurumunun devamlılığı desteklenmiştir. Evliliğin sorumluluklar yükleyen ciddi bir sözleşme olduğuna ve kolay bir şekilde bozulmayacağına dikkat çekilmiştir (Nisa, 4/21)². Bu sebeple devamlılık, İslâm hukukunda evlilik akdinin şartlarından birisi sayılmıştır (Bayar, 2011: 91). Mut'a nikâhı gibi süreklilik şartına uymayan, cahiliye dönemi Arap geleneğine ait olan geçici evlilikler kaldırılmıştır (Ünal, 1993: 161-162; Kaşıkçı, 2007: 47; Döndüren, 2011: 208; Çetin, 2015: 395).

İslam dini, evlilik sözleşmesinde sonra, evlilik ilişkisi içerisinde eşler arasında meydana gelen sorunlara, evliliğin devamı, ciddiyeti ve önemi doğrultusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Eşlerin birbirlerinin davranışlarına sabretmeleri, birbirlerine yardımcı olmaları gerektiği yönünde ahlakî öneriler bulunduğu gibi, anlaşmazlık durumlarında eşlerin ne yapması gerektiğine dair hukukî öneriler de vardır. “Eğer bir kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endişe ederse, barışarak aralarını düzeltmelerinde bir mahzur yoktur. Anlaşma her zaman hayırdır.” (Nisa, 4/128) ayeti affediciliği ve uzlaşmayı tavsiye ederken, “Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.” (Nisa, 4/19) ayeti anlaşmazlıklar karşısında arabuluculuğu bir yöntem olarak tavsiye etmektedir. Aynı doğrultuda: “Bir mü'min erkek, bir mü'min kadına buğz etmesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse başka bir huyunu beğenir.” (Müslim, “Radâ”, 61) mealindeki hadis evlilikte fedakârlığın önemini bildiren ahlakî bir öneridir. Görüldüğü gibi İslâm dini, evliliklerin sürdürülmesi, ailenin sağlıklı yürümesi ve anlaşmazlıkların meydana gelmemesi için ahlakî önerilerle eşlerin vicdanlarına sorumluluk duygusunu yerleştirmiştir. Fakat çözümde ahlakî tavsiyelerle yetinmemiş, eşlerin anlaşmazlığı durumunda takip etmeleri gereken hukukî yolları da göstermiştir (Bayar, 2011: 91-92). Evliliğin sürdürülmesine verilen önem, İslam dininin boşanmaya ilişkin yaklaşımına yansımaktadır. Hadislerde, boşanma, “Allah'ın en

² “Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?” (Nisa, 4/21)

sevmediği helal” olarak nitelendirmiş (Ebu Davud, “Talak”, 3)³, “Ortada ciddi bir sebep yokken kocasından boşanmak isteyen kadına, cennetin kokusu haram olur.” (Ebu Davud, “Talak”, 18) hadis-i şerifiyle eşler ciddi nedenler olmaksızın evlilik akdini bozmaktan sakındırılarak evlilik istikrarı korunmaya çalışılmıştır.

İslam dininin evliliklerin kalıcılığını ve istikrarını asıl olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Araştırmamıza katılan Müslüman dindarların İslam dininin bu bakış açısından etkilenmesi beklenilir bir durumdur.

3.1.3. Din ve Evlilik Uyumu

Evlilik birlikteliğinin başarı ya da başarısızlığını açıklamaya çalışan araştırmaların temelde iki yaklaşıma sahip oldukları görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki evliliğin niteliği üzerinde yoğunlaşır. Bu yaklaşım evliliğin niteliğini ifade eden evlilik uyumu, evlilik doyumu ve evlilik mutluluğu kavramlarını araştırma üzerinde yoğunlaşır. İkinci yaklaşım ise evlilik istikrarıdır. Evlilik istikrarı yaklaşımı, evliliğin devam edip etmeyeceğine yani evliliğin ölüm, boşanma ya da ayrılıkla bitip bitmediğine odaklanırken; evlilik niteliği yaklaşımı, devam eden evliliğin niteliğine odaklanır. Evlilik uyumu, evlilik doyumu ve evlilik mutluluğu kavramları evlilik ilişkisinin niteliğini açıklamada kullanılmaktadır (Cihan Güngör, 2007: 15; Tutarel Kışlak, Göztepe, 2012: 28). Evlilik uyumu, evlilik doyumu ve evlilik mutluluğu kavramlarının nasıl tanımlanacağı ya da nasıl ölçüleceği konusunda henüz bir fikir birliği olmaması nedeniyle, bazı araştırmacılar nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın ya da nasıl ölçülürse ölçülsün, bu kavramların içeriklerinin benzer olduğu ve her birinin etkileşimi ve tutumları betimlediğini ileri sürmektedirler (Çakmak Tolun, 2015: 13). Özellikle evlilik uyumu ve evlilik doyumu kavramları, aralarında yüksek korelasyon olması nedeniyle çok sık birbirine karıştırılmakta ve eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Doyumlu çiftlerin aynı zamanda uyumlu çiftler olduğu belirtilerek bu iki kavramın birbirinden farklı kavramlar olmadığı ileri sürülmektedir. Buna karşılık bazı araştırmacılar ise bu korelasyon katsayısının böyle yorumlanmasının yanlış olduğunu ileri sürerek doyum ve uyumun iki farklı kavram olduğuna işaret etmektedirler (Erbek v.d., 2005: 40).

Uyum, bireyin çevredeki değişimlere karşı tepkide bulunması bu değişimlerle başa çıkabilmesi ve bireyin kendisinin de değişmesidir. Uyumda istenilen değişimler

³ “Allah'ın, helal kıldıkları arasında en sevmediği şey talaktır.” (Ebu Davud, “Talak”, 3).

genellikle belirli bir amaç doğrultusundadır. Uyum, dinamik bir süreçtir ve bireyin çevresinde yer alan değişikliklere karşı geliştirdiği tepkilerle sağlanır (Yıldırım, 1992: 20). Evlilik uyumu, hem genel olarak evlilik araştırmalarında hem de spesifik olarak din ve aile ilişkili araştırmalarda üzerinde çalışılan temel kavramlardan biridir. Evlilik ilişkisiyle ilgili olarak sıklıkla kullanılan mutluluk, başarı, doyum ve uyum kavramlarının anlamıyla ilgili olarak literatürde tam anlamıyla fikir birliğine varılamamıştır. (Soylu ve Kağmıcı, 2015: 45). Bununla birlikte evlilik ilişkisini etkileyen, birçok değişkenle ilişkili ve karmaşık bir kavram olan evlilik uyumunun kapsamlı bir şekilde tanımlanarak anlaşılması gerekmektedir. Ailedeki tüm bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlığını etkileyen oldukça önemli bir faktör olan evlilik uyumu ahenkli ve etkili bir evlilik ilişkisine sahip olmak için gerekliliği kabul edilen bir kavramdır (Ersanlı, Kalkan, 2008: 37).

Birbiriyle iletişim halinde olan, evlilik ve aileyi ilgilendiren konularda fikir birliği yapabilen ve sorunlarını olumlu bir şekilde çözebilen çiftlerin evliliği uyumlu bir evlilik olarak tanımlanabilir (Erbek v.d., 2005: 40;). Evlilik uyumu, bir başka çalışmada, “olumlu bir ilişkiye sahip olma, eşlerin birbirleri hakkında olumlu duygu ve düşüncelere sahip olması, iletişimde başarılı olma, problemleri çözebilme ve birlikte vakit geçirmekten keyif alma” şeklinde tanımlanmıştır (Şafak Öztürk, Arkar, 2014:17). Bununla birlikte evlilik uyumu, evliliğin ilk zamanlarında bile önem verilmesi gereken uzun bir hayat sürecidir. Bu nedenle çiftlerdeki büyüme ve gelişmenin anlaşıldığı ve kabul gördüğü olgunluk şeklinde nitelendirilmektedir. Bu büyümenin ve olgunlaşmanın tamamen fark edilememesi ve deneyimlenememesi evlilik ilişkisinin sonlanmasına neden olabilir (Goel, Narang, 2012: 42). Evlilik uyumu ayrıca çiftlerin uyumlu birlikteliklerinin sonucu olarak evlilik hayatındaki memnuniyeti ve mutluluğu da tanımlar. Bu noktada daha genel bir kavram olması nedeniyle evlilik doyumunu ile karıştır. Oysaki çift uyumunda, evlilik doyumunda olduğu gibi bireylerin öznel algısı değil aralarındaki ilişkinin niteliği değerlendirilmektedir. Bu nedenle evlilik uyumunda eşlerden her birinin iyi bir ilişki sürdürebilme kapasiteleri de önemlidir (Erbek v.d., 2005: 40). Bazı araştırmacılar, evlilik doyumunu ve mutluluğu konusunda eşlerin bizzat kendilerinden aldıkları bilgileri kullanırken bazı araştırmacılar ise evlilik uyumunu, eşlerin ayrı ayrı duyguları olarak değil de eşler arasındaki ilişkinin bir özelliği olarak değerlendirmişlerdir (Yılmaz, 2001: 52).

Locke ve Williamson (1958: 564), evlilik uyumunu, çatışmaları çözmek ve kaçınmak için bir eğilimin olması, eşlerin birbirlerinden ve evlilikten doyum alabilmesi, ortak ilgi ve etkinlik paylaşımı ve eşlerin her birinin evlilik beklentilerinin karşılanması şeklinde tanımlamaktadır. Burgess v.d. (1971; akt. Çelik, 2015, 9), iyi uyumlu evliliklerin, maddi kaynakların ve diğer sorumlulukların yönetilmesi gibi evlilikle ilgili önemli konularda anlaşmış olan eşler tarafından kurulmuş olan bir birliktelik olduğunu belirtmektedir. Yüksek uyuma sahip evli bireyler ortak amaçlar, ilgi alanları ve değerler oluşturmada, duyguların gösterilmesinde ve güvenin paylaşılmasında uyum sağlamıştır. Bu bireylerin evlilikle ilgili şikayetleri çok azdır ya da hiç yoktur.

Evlilikte uyumu etkileyen birçok etken bulunmakla birlikte kişilerarası iletişim, empati ve problem çözme becerileri bunlardan birkaçıdır (Bayraktaroğlu, Çakıcı, 2013: 310). Bu sistemin canlılığı, eşler arasındaki sözlü-sözsüz uygun mesajların alınıp verilmesiyle mümkün olur. Eşlerin birbirlerine ruhsal, duygusal, toplumsal ve cinsel beklentilerini ve mesajlarını ortaya koyabilmeleri, bunları dile getirebilmeleri için etkileşim içinde olmaları gerekir (Özgüven, 2001: 89).

Olaylara eşin bakış açısından bakabilmek, eşlerin evlilik doyumunu etkileyen çeşitli davranışların ve evlilik uyumunun belirleyici etmenleri arasındadır. Evlilik uyumu ile empati arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Evliliğinde uyumsuz kişiler daha çok olumsuz duygusal tepki göstermekte, beklentileri karşılanmadığı zamanlarda hoşgörüsüz davranmakta ve daha depresif olmaktadır. Alanda çalışan araştırmacıların belirttiği gibi, duygularımızı nasıl ifade ettiğimiz, ihtiyaç ve beklentilerimizi nasıl yansıttığımız, hoşgörü düzeyimiz, olumlu beklentilerimiz bizim diğerleriyle kurduğumuz ilişkilerin niteliğini belirlemekte, sağlıklı ve uyumlu ilişki üzerine önemli ipuçları vermektedir (Tutarel Kışlak, Göztepe, 2012: 29-39).

Çakmak Tolan (2015: 14) yapılan araştırmaların evlilik uyumuyla ilgili dört temel özellik tanımladığını ifade etmiştir. Bu özelliklerden ilki evlilik ilişkisindeki olumlu etkileşimlerdir. Evlilik uyumları yüksek çiftlerin, evlilik uyumları daha düşük olan çiftlere göre, birlikte daha fazla zaman geçirdikleri, paylaştıkları aktivitelerin daha fazla olduğu ve ilişkilerinin daha olumlu olduğu belirtilmektedir. İkinci temel özellik, etkili iletişim ve başarılı bir çatışma yönetimidir. Evlilik uyumu düşük ve sorun yaşayan çiftlerin, çatışma çözümüyle ilgili daha yıkıcı davranışlara başvurdukları ve çatışmalarla

ilgili kaçınmalarının daha yüksek olduğu öne sürülmektedir. Üçüncü özellik, evlilik uyumu yüksek bireylerin, eşlerine yönelik daha olumlu bir bakış açısına sahip olmalarıdır. Evlilik uyumu düşük ve mutsuz çiftlerin ise, seçici olarak eşlerinin olumsuz davranışlarına yoğunlaştıkları öne sürülmektedir. Dördüncü temel özellik, ilişki şemaları ile ilgilidir. İlişki şemaları kavramı ile bireylerin zaman içinde eşleri ve ilişkileri hakkında geliştirdikleri, inanç ve algılardan söz edilmektedir. Eşler arasında uyum düzeyinin yükselmesi ve ilişkilerle ilgili daha olumlu inançlara sahip olmaları arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirtilmektedir.

Çeşitli araştırmalar dindarlığın evlilik uyumunda önemli bir destekleyici olduğunu kanıtlamıştır (Wilson, Filsinger, 1986: 147). Wilson ve Filsinger (1986: 147-149), 190 evli çiftten topladıkları verilerle yaptıkları araştırmada, dindarlık ve evlilik uyumunun boyutları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Wilson ve Filsinger (1986: 147), hem dindarlığın ve hem de evlilik uyumunun çok boyutlu oluşundan bahsedip, Glock (1962) öne sürdüğü dindarlığın inançsal, ibadetsel, deneyimsel, düşünsel ve etkisel boyutları olduğu şemasına benzer bir şekilde birçok araştırmacının dindarlığın boyutları hakkında şemalar öne sürdüğünü belirtmişlerdir. Evlilik uyumu hakkında da benzer bir şekilde Spainer (1976) tarafından çok boyutlu yapısı hakkında bir şema öne sürüldüğünü ifade edilmiştir. Bu şemanın ilk maddesi, aile ekonomisi, yeniden yaratılış ve din konuları, yaşam felsefesi ve ev halkının görevleri hakkında düşüncelerin benzerliğini ifade eden eşler arasında fikir birliğidir. İkinci madde, tartışma sıklığı, öpüşme, bir diğersinin dostluğuna güvenme, boşanma düşüncesi taşıyıp taşıyamama ve devam eden ilişkiye bağlılık konularını içeren eşler arası doyumdur. Üçüncü madde fikir teatisinde bulunma sıklığını, birlikte bir konu üzerinde çalışabilmeyi ve ortak ilgileri paylaşabilmeyi ifade eden eşler arası bir arada bulunuştur. Son olarak dördüncü madde de eşlerin birbirlerine duygusal ve cinsel yakınlığını kanıtlayan duygusal yakınlık ifadeleridir. Araştırma, dindarlığın ve evlilik uyumunun boyutları arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Evlilik uyumunun, dindarlığın, ibadet, deneyim ve inanç boyutlarıyla çok yakından ilgili olduğunu göstermektedir. Yüksek ölçüde ibadetlere bağlılığın, yüksek düzeyde ifade edilen dini deneyimin ve daha muhafazakâr inançların daha yüksek evlilik uyumu ile ilişkili olduğu, bu modelin eşler arası fikir birliğini, eşler arası doyumunu ve eşler arası bir arada bulunuşu arttırdığı ortaya koyulmuştur (Wilson ve Filsinger 1986: 148-149).

Schramm v.d. (2012: 246), 1394 ilk evlilik ve 601 yeniden evlilik yapan eşlerden topladıkları veriler ışığında dindarlık, aynı cemaate/tarikata ve aynı dine mensubiyet ile evlilik uyumu arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmalarında genel olarak ilk evliliklerini yapanlar arasında çok dindar olanların daha az dindar olanlara oranla belirgin bir şekilde daha yüksek evlilik uyumuna sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Benzer bir şekilde aynı cemaate/tarikata mensup olanların olmayanlara oranla daha yüksek bir evlilik uyumuna sahip olduklarını bulmuşlardır. Ayrıca araştırmacılar, hem ilk evliliklerini yapan hem de yeniden evlenen eşlerden birlikte dindar olduklarını belirten eşlerin sadece karıları dindar olup eşleri dindar olmayan çiftlere göre daha yüksek bir evlilik memnuniyeti sonucuna ulaştıklarını rapor etmişlerdir.

Filsinger ve Wilson (1984: 668), dindarlığın, evlilik uyumunun en istikrarlı ve en güçlü destekleyicisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar bu sonuçların Glenn ve Weaver (1978) tarafından yapılan ulusal çaptaki üç veri setine uyum gösterdiğini belirtmişlerdir. Daha yüksek dindarlığın daha yüksek evlilik uyumu getirdiğini vurgulayan araştırmacılar, araştırmalarında test etmiş oldukları sosyal mükâfat ve aile gelişimi teorilerinin evlilik uyumuna daha zayıf bir destek oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Dindarlığın evlilik uyumu ile pozitif ilişkisinin ve boşanmaların önünde bir engel oluşturmasının birkaç sebebi olabileceğinden bahsederek bunlardan ilkinin dinin düzenleyici/denkleştirici rolü olduğunu ifade etmişlerdir. Wallin ve Clark (1964) tarafından ifade edildiği haliyle din, diğer alanlardaki doyum eksikliğini dengeleyen bir özelliكتedir. Bu özelliğiyle din, sanki bir sakinleştirici aracıymış gibi görünmemelidir. Bu durum, dinin bir olumsuzluğundan ziyade dindarların elinde olanla yetinmesi ve mutlu olmasını sağlayan, onları uzlaşmayla yüz yüze getiren, daha uyumlu, daha kabul edilebilir ve daha kolay doyum sağlayan kişiler olmasını sağlamasındandır. İkinci bir sebep de dinin nasıl yaşanacağını gösteren bir değerler seti oluşturarak kişilerin yaşamını kolaylaştırmasıdır. Kısacası dinin, evlilik uyumuna yönelik bu güçlü destekleyici etkisi, onun sahip olduğu değerler ve normlarla ilişkilidir.

Dindarlığın evlilik uyumuna etkisi, müslüman katılımcılar üzerinde yapılan çalışmalarda da gözlemlenmiştir. Ghafouri v.d. (2016: 224), 250 müslüman çift üzerinde yaptıkları araştırmada evlilik uyumunu etkileyen çeşitli düzeylerle pozitif dini

başa çıkma stratejileri arasında pozitif ve etkili bir ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Müslüman katılımcılarla yaptıkları nitel araştırmada Alghafli v.d. (2014: 820), çalışmanın üç ana temasından biri olarak dinin cinsiyet rollerini belirleyerek evlilik uyumunu etkilediğini öne sürmüşlerdir. Araştırmacılar, aynı dini inançlara sahip olsalar bile farklı katılımcıların cinsiyet eşitliğiyle farklı şeyleri kastettiğini ifade ederek, cinsiyet eşitliği ifadeleriyle birlikte sorumluluklardan bahsedildiğini, sorumluluklar kavramının cinsiyetle ilişkili olarak birçok katılımcı tarafından ifade edildiğini belirtmişlerdir.

Ülkemizde Geçioğlu ve Kayıklık (2019) tarafından yürütülen araştırmanın bulguları da dindarlık ile evlilik uyumunun çeşitli boyutları arasında pozitif bir ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır. Geçioğlu ve Kayıklık (2019: 212), araştırmalarının sonuçlarını aktarırken, araştırma bulgularının dindarlık ile evlilik uyumunun ilişkili olduğunu, dindarlık arttıkça evlilik uyumunun da arttığını gösterdiğini ifade etmişlerdir. Dindarlık, aynı zamanda evlilik uyumunun alt ölçekleri olan çift doyumu, çift kaynaşması, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum ile de ilişkili bulunmuştur. Dindarlık arttıkça, evlilik uyumuna ait bu dört alt ölçekten alınan puanlar da arttığı, dindarlığın alt ölçeklerine bakıldığında ise üç boyutun da evlilik uyumuyla ilişkili olduğu görülmüştür. Araştırmacılar ayrıca, inanç, ibadet ve ahlâk boyutundan alınan puanlar arttıkça evlilik uyumu arttığını; ibadet ve ahlâk boyutunun aynı zamanda evlilik uyumunun alt boyutlarının tamamıyla ilişkili bulunduğunu; bu iki boyuttan alınan puan arttıkça çift doyumu, çift kaynaşması, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum alt ölçeklerinden alınan puanların da arttığı belirlemişlerdir. İnanç boyutunun ise evlilik uyumunun alt ölçeklerinden çift doyumu ve çift kaynaşmasıyla ilişkili olduğu, çift uzlaşması ve duygusal dışavurumla ilişkisinin bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dindarlık ve dindarlığın alt boyutları ile evlilik uyumu ve evlilik uyumunun alt boyutları arasında genel olarak anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişkinin varlığı ifade edilmiştir. Yalnızca inanç boyutunun, evlilik uyumunun alt boyutlarından ikisiyle ilişkisi tespit edilememiştir. Bunun nedeninin ise inanç değişkenine dair verilerin, kendi içinde çok fazla değişim göstermemesi olduğu bildirilmiştir. Araştırmacılar, bunun beklenen bir durum olduğunu; çünkü inanç boyutunun maddelerinde Allah'a ve peygamberlere iman gibi kesin ve kati görüşlere yönelik eğilimler sorulduğunu, dolayısıyla değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmayışının nedeni, örneklemin inanç düzeyinden ve inanç

boyutuna verdiği cevaplardan kaynaklı olduğu dűşünülebileceđini bildirmişlerdir. İnanç boyutuna dair verilerin normal dağılım gösterdiği, farklı örneklemlerle yapılacak çalışmalarda daha farklı sonuçların çıkması muhtemel olduğu ifade edilmiştir.

Geçiođlu ve Kayıklık (2019: 214), araştırmalarının sonucunu özetleyerek, dindarlık arttıkça evlilik uyumu da arttığını; ancak bu artış düşük düzeyde kaldığını bildirmişlerdir. Bu bağlamda dindarlığın, evlilikteki bütün problemlerin anahtarı olduğunu öne sürmek doğru olmayacağı; zira evlilik uyumunu etkileyen birçok faktör bulunduğu, bu nedenle din ya da dindarlığın bu konuda tek ya da birincil faktör olduğunu düşünmemek gerektiği ifade edilmiştir. Dindarlığın, daha ziyade evlilik uyumunu etkileyen (iletişim biçimi, kişilik, cinsiyet rolleri, ekonomik durum vb.) faktörlere bakışı biçimlendirmek suretiyle evlilik uyumuna olumlu ya da olumsuz geri dönüşler sunduğu; bu açıdan dindarlığın evlilik uyumunu artırmada periferik kaldığı, ikincil değişkenlerden biri olarak dűşünülebileceđi ifade edilmiştir.

3.1.4. Din ve Evlilik Doyumu

Doyum, bir mutluluk düzeyi ve iyi oluş halinin sürekli olarak devam etmesi olarak tanımlanır. Evlilik doyumu ise bireylerin etkileşimlerini, deneyimlerini ve evlilik yaşamından beklentilerini kapsayan ve duygusal olarak yaşanan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Evlilik doyumu tanımının ilk parçası, duygusal durumdan elde edilen doyuma odaklanırken, ikinci parçası ise eşler arasındaki etkileşime odaklanmaktadır (Çelik, 2015: 23-24). Evlilik doyumu, evlilik kurumunun içinde varlığını sürdüren çevresel (eşlerin kararlarda eşitliği, baskınlığı, kazanç, çalışma, problemleri paylaşma vs.) ve kişisel (eşlerin birbirine karşı gösterdiği sevgi tarzı, tutumu, cinsel doyum, iletişim biçimi, eşlerin birbirlerine kendilerini ifade etmesi) boyutlardan eşlerin elde ettiği psikolojik tatmin olarak tanımlanmaktadır (Sokolski, Hendrick, 1999: 42). Bir başka tanıma göre de evlilik doyumu, çiftlerin evlilik ilişkisinden duydukları mutluluk olarak tanımlanmaktadır (Eskin, 2012: 227).

Evlilik doyumu kolaylıkla tanımlanabilen bir kavram olmasa da, çeşitli belirleyici etkenleri üzerinde çalışılmıştır. Kişilerin kişisel ve sosyal kaynakları, kendi yaşam tarzlarından memnuniyetleri, eşler arasındaki etkileşimden faydalanmaları evlilik doyumunun önemli belirleyicilerindedir. Evli kişilerin kendilerini eşit parçalar gibi görmeleri, yaratılışlarındaki memnuniyet, doğruluk, sevgi, saygı, samimiyet ve

düşmanca tavırlardan kaçınmanın eşlerin evlilik memnuniyetinde etkili olduğu bulunmuştur. Diğer yandan kıskançlık, sadakatsizlik, alkol ve madde kullanımı ve aşırı para harcamanın aile problemleri ve boşanma ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Hünler, Gençöz, 2005: 124).

Evlilik doyumu, bireyin evlilikten beklentilerinin karşılama düzeyi hakkındaki inancıdır. Evlilik doyumu hem evlilik ilişkisinin vermiş olduğu genel memnuniyet düzeyi hem de yakın ilişkinin vermiş olduğu özel duyguları ifade etmektedir. Evlilik doyumu, eşlerin çevresel kaynaklardan ve kişisel özelliklerinden kaynaklanan psikolojik doyum olarak ifade edilmektedir. Evlilik doyumu, eşlerin çatışma yaşamadığı, karar verme süreçlerinde ortak hareket ettiği, kaygı ve stresten uzak, mutlu bir evlilik ilişkisi olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2014: 42-43).

Evlilik doyumu, kişinin kendi ilişkisindeki ihtiyaçları karşılama algısı ve kendi ilişkisine yönelik değerlendirmesidir (Girgin, Şık, 2018: 42). Evli çiftlerin bakım, cinsellik gibi temel biyolojik ihtiyaçların ve sevgi, yakınlık, rahatlık gibi ruhsal ihtiyaçların giderilmesi sonucu denge durumunun yeniden sağlanmasıdır (Sığırcı, 2010: 39). Evlilik kurumu içinde eşlerin birbirlerine karşı gösterdikleri sevgi biçimi, cinsel doyum, iletişim biçimi gibi kişisel boyutlardan ve verilen kararlarda eşitlik, kazanç, çalışma ve problemleri paylaşma gibi çevresel boyutlardan elde edilen psikolojik tatmindir (Çağ, Yıldırım, 2013: 14).

Evlilik doyumu yüksek çiftlerin mutluluk düzeyleri ve olumsuz yaşam koşullarına karşı yılmazlıkları daha yüksek olarak tespit edilirken (Çelik, 2015: 23), yapılan araştırmalar, evlilik doyumunun artmasının hem bireysel iyi olma halinin yükselmesini hem de fiziksel sağlığın artışıını koruduğunu göstermiştir (Wilmoth, Blaney, Smith, 2015: 222). Evlilik doyumu, iyi işleyen ailelerin en önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır (Hünler, Gençöz, 2005: 124). Evlilik doyumunu destekleyen değişkenlere ilişkin pek çok çalışma yer almaktadır. Bunlar arasında evlilik istikrarı, eşe bağlılık, güçlü manevi değerler, eşe saygı duymak, cinsel yaşamda sadakat, iyi bir eş olmaya istekli olmak, tanrıya inanma ve dine bağlılık, eşi desteklemeye ve memnun etmeye istekli olmak, eş için iyi bir arkadaş olmak ve affetmeye ve affedilmeye gönüllü olmak yer almaktadır. Bunun yanında evlilik doyumunda, eşlerin sağlıklı kişilik özelliklerine (örn. sorumluluk almak, açık iletişim kurmada destekleyici olmak, empatik

dinlemek vb.) sahip olması da önemli yer tutmaktadır. Evlilik doyumunu arttıran beş evlilik etkileşimi, a) çatışmanın kontrolü, b) karar vermede ortaklık, c) iletişim kalitesi, d) cinsel ve psikolojik yakınlık ve güven, e) saygı, empatik anlayış ve eşitlik konularında ilişki değerleri olarak sıralanmaktadır (Çağ, Yıldırım, 2013: 14).

Evlilik doyumu kavramı, evlilikle ilgili en çok çalışılan kavramlardan biri olduğu gibi (Çelik, 2015: 23) evlilik doyumu, din ve maneviyat ilişkisi çok sayıda bilimsel araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalarda evlilik doyumu, din ve maneviyat arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Wolfinger, Wilcox, 2008: 1312; Ellison, Burdette, Wilcox, 2010: 964; Fincham, Beach, 2010: 636; Mahoney, 2010: 810).

Dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Dinin, evlilikte iletişim, çatışma çözümü, karar verme, bağlılık, cinsellik ve anne babalık boyutlarını etkilediği düşünülmüştür. Üstelik benzer bir dini inancı paylaşan eşlerin kutsal metinleri ve kutsal kitapları okumalarının, dua etmelerinin, ibadethaneye gitmelerinin ve diğer dini törenlere katılmalarının düşük boşanma oranlarıyla ve boşanmayı düşünme ve konuşma eğilimlerinin azalmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur (Hünler ve Gençöz, 2005: 124). Sadece erkeklerin ya da eşlerin birlikte dini törenlere katılmalarının hem evli hem de evli olmayan çocuklu çiftlerde yüksek düzeyde ilişki kalitesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Wilcox, Wolfinger, 2008: 841).

Dudley ve Kosinski (1990: 82), dua gibi ruhsal aktivitelerin “başkalarının ihtiyaçlarını düşünme, daha sevgi dolu ve bağışlayıcı olma, birbirinin beklentilerini karşılama ve geçimsizliği çözme” ile çiftlere yardımcı olabileceğini ileri sürmektedirler. Lambert ve Dollahite (2006:444), duanın, aynı zamanda çiftlere aile içi geçimsizlikleri idare etmede yardımcı olduğunu gözlemlemişlerdir.

Fincham v.d. (2008: 364-365), dua etmenin, romantik bir ilişki yaşayan çiftlerin daha sonraki ilişki kalitesini arttırdığı sonucuna vardılar. Araştırmacılar, dua etmenin ilişki kalitesini arttırmada iki yoldan etki ettiğini vurguladılar. Bunlardan ilki, çatışma esnasında dua edilmesidir ki bu esnada dua, eşlerin öfke ve intikam alma duygularından sıyrılarak ortak amaçların yeniden dünyalarına hakim olmasını sağlayan bir araç gibi etki etmektedir. Yapılan bazı araştırmalar dua eden kişinin tanrı ile girdikleri iletişimin sonucunda duygusal reaksiyonlarının azaldığını ve eşine yönelik empati duygusunun

arttığını göstermiştir. Dua, ilk halde öfke ve intikam duygularının arasına girip karşıdaki eşinin gözüyle de olaya bakabilmeyi sağlayan bir mola oluyor ve eşlerin barışma ve sorunu çözme isteğini artırıyor görünmektedir. İkinci yolda dua, çatışma olmadan çiftler arasındaki ortak amaçları ön plana çıkararak eşlerin birbirlerine karşı olumsuz duygu ve davranışlarını azaltarak etki etmektedir.

Lambert v.d. (2010: 130), yaptıkları deneysel çalışmada, katılımcılarının bir ay boyunca yakın ilişki içinde bulunduğu partneri için dua etmesini istemişler, bir ay sonunda ilişkide bulunduğu partneri için dua eden kişilerde kontrol grubuna oranla bağışlayıcılığın arttığını gözlemlemişlerdir.

Fincham, Ajayi ve Beach (2015: 263-264), Afro-Amerikan çiftler üzerinde yaptıkları araştırmalarında eşlerin hem manevi seviyelerinin hem de dindarlıklarının evlilik doyumlarıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca bu çalışmayla araştırmacılar maneviyat ve dindarlığın evlilik doyumunda birbirini destekleyen iki güçlü faktör olduğunu vurgulamışlardır.

Heaton ve Pratt (1990: 204), aynı dine inanan çiftlerin, evlilik doyumunun ve evlilik yılmazlığının arttığını ortaya koymuşlardır. Benzer dini inançlara sahip olma eşlerde evlilik çatışmalarını azaltmaktadır. Araştırmacılar, çiftlerin kutsal kitaba bağlılıklarının benzer olmasının bir sonucu olarak evlilikle ilgili ortak bir bakış açısına sahip olmalarının bunda etkili olduğunu vurgulamışlardır.

David ve Stafford (2015: 232), 342 evli çiftten elde ettikleri verileri analiz ederek yaptıkları çalışmalarında, çiftlerin müşterek dini iletişimlerinin ve bağışlayıcılığın evlilik doyumundaki etkisini araştırmışlardır. Mahoney (2010) tarafından geliştirilen, evlilikte tanrıyla bütünleşmiş ilişki modeli aracılığıyla çiftlerin dini iletişimi ve evlilik doyumunu arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın gösterdiği birinci önemli sonuç, bir kişinin Tanrıyla olan bireysel ilişkisinin evliliğin niteliğini arttırdığıdır. İkinci sonuç, kişinin hem kendisinin ve hem de eşinin bağışlayıcılığının evlilik kalitesiyle doğrudan ilişkili olduğudur. Üçüncüsü, kişinin hem kendisinin hem de eşinin bağışlamama eğiliminin evlilik kalitesine zarar verdiğidir. Dördüncüsü, çiftlerin dini iletişiminin evlilik kalitesiyle pozitif ilişkili olduğudur. Beşinci sonuç, farklı dini inançlara sahip çiftlerin aynı dini inanca sahip çiftlerden daha az evlilik doyumuna sahip olduğudur. Altıncısı, müşterek dini iletişimin evlilik doyumunu

ile pozitif ilişkili olduğudur. Son olarak da yedinci sonuç, müşterek dini iletişimin evlilik doyumuyla ilişkisi farklı dini inançlara sahip olan eşlerde aynı dini inançlara sahip olan eşlerden daha güçlüdür.

Perry (2015: 222-223), evlilik kararlarında eşlerinin dindarlığını ön planda tutan kişilerin daha fazla fedakarlık ifadelerini kullandıkları, daha az eleştirel yaklaştıkları ve daha büyük bir ilişki doyumunu ifade ettikleri sonucuna ulaşmıştır.

Ellison v.d. (2011: 408)'e göre, evliliği kutsallaştırma, dinin evlilikte bütünleşmesinin bir göstergesidir ve dinin evlilik doyumunu ile arasındaki ilişkiyi uzlaştıran bir etkiye sahiptir. Ayrıca evliliğin kutsallaştırılması, evlilik yaşantısının daha spesifik göstergeleriyle olduğu kadar genel evlilik kalitesiyle de bağlantılıdır. Eşler birlikteliklerini kutsal olarak gördükleri kadar eşleriyle ilgili daha olumlu duygular ifade etmektedirler. Ellison, Burdette ve Wilcox (2010: 972-973), dindarlığın özellikle azınlıklar içerisinde belirgin bir şekilde evlilik kalitesini pozitif yönde etkilediğini, madde kullanımı, eşler arasında sadakatsizlik ve aile içi şiddet gibi olumsuzlukları Afro-Amerikan ve Latin aileler arasında dikkat çekici bir biçimde azalttığını ortaya koymuşlardır.

Amerika'da düşük gelirli aileler üzerinde yapılan bir araştırmada Lichter ve Carmalt (2009: 185), eşlerin dini ayinlere katılımı, benzer dini inançları paylaşmaları, Tanrının kutsal planına ilişkin ortak inançlara sahip olmaları, birlikte dua etmeleri, Tanrıyı evlilik ilişkilerinin merkezine koymaları ve birlikte aynı dini cemaate bağlanmaları yüksek ilişki kalitesiyle bağlantılı görülmüştür. Önceki çalışmaları destekleyen bu sonuçla birlikte dindarlığın, düşük gelirli ailelerin sürekli karşı karşıya kaldıkları finansal zorluklara göğüs gerebilmelerini sağlayarak evlilik kalitesinin yükselmesine katkıda bulunduğu da bu araştırmanın önemli sonuçlarındandır (Lichter, Carmalt, 2009: 185).

Dindarlık ve evlilik kalitesi ilişkisi üzerine yaptığı doktora tezinde Brooks (2014: 16-30), 935 evli kişinin katılımıyla bir araştırma yürütüp, bireylerin dini inanç ve pratiklerinin evlilik ilişkilerinin kalitesiyle ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, dini inanç ve pratiklerinin evlilik ilişkilerinin kalitesini pozitif bir biçimde etkilediği ortaya konulmuştur. Bireysel dindarlığın dikkat çekici bir biçimde evlilik kalitesini arttırdığı görülmüştür. Böylelikle önceki araştırmaların da kanıtlamış olduğu gibi

bireysel dini inançların güçlülüğü ve bireysel ibadetlerin yapılma sıklığı güçlü bir şekilde evlilik kalitesini desteklemiş olmaktadır. Bu sonucun birçok açıklaması olabileceğinden bahsedilmiştir. Bu açıklamaların başında dünya üzerindeki büyük dinlerin hemen hepsinin evlilik ve aile ilişkileriyle ilgili öğretilerinin varlığı, bu öğretilerin evlilik öncesi dindar bireyleri evliliğe bağlayan ve evliliklerinden ayrılmamaları için üzerlerinde baskı oluşturan mesajları gelmektedir. Bununla birlikte dinlerin bağışlayıcılık, cömertlik ve dürüstlük gibi değerleri desteklemesi de bu açıklamaların başında gelmektedir. Eşlerin dinî benzerliğinin evlilik kalitesini arttırdığı ifade edilerek, çiftlerin birlikte dua etmesinin, kutsal metinleri birlikte okumasının ve ibadetleri birlikte yerine getirmesinin evlilik doyumunu arttırdığı belirtilmiştir. Ayrıca eşlerin benzer dini inanışları paylaşmalarının, ibadetleri yapmalarının ve aynı cemaate katılmalarının, farklılık taşıyan eşlere göre evlilik kaliteleri üzerinde daha fazla pozitif etki yaptığına ilişkin önceki çalışmaların sonuçları desteklenmiştir.

Dinin, eşler arasındaki iletişimi güçlendiren yönüne vurgu yapan çalışmalar da dinin evlilik doyumunu arttırdığını göstermektedir. Loser v.d. (2009: 356-357), 67 Mormon aile ile gerçekleştirdikleri nitel araştırmalarında dini ritüellerin dindar ailelerdeki aile içi iletişimi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Katılımcılar, dini ritüellerin ailenin bir araya gelmesini sağladığını bunun da aile üyelerine önemli konular, problemler ve planlar hakkında birlikte konuşma imkanı sağladığını belirtmişlerdir.

Bowman ve Dollahite (2013: 214), dinin aile bireylerinin birlikte zaman geçirmesine etkide bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Dua, ibadet ve diğer dini ritüellerde ailelerin bir arada bulunmasının, aile birlikteliğine etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu tür dini tören ve dini festivallere karı-kocanın birlikte katılmamasının ibadetin tamamlanamamasına neden olduğunu bu yüzden karı-kocanın ibadetlerini yerine getirirken çoğunlukla bir arada olması gerektiği, ailenin birlikteliğinin Tanrının kutsamasını getirdiğine inanıldığı, ibadetlerdeki birliktelik vurgusunun hayatın diğer alanlarına da yansıdığı vurgulanmıştır.

Müslüman katılımcılarla yürütülen araştırmalarda da dinin evlilik doyumuna olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. İran'da yapılan bir araştırmada Dowlatabadi, Saadat ve Jahangiri (2013: 612), evlilik doyumunu ile dini mensubiyet

arasında dikkat çekici bir ilişki saptamıştır. Khodayari Fard, Shahabi ve Zardkhaneh (2013: 309), Tahran Üniversitesinde okuyan 156 evli öğrenciyle yaptıkları araştırmanın sonucunda dindarlık ile evlilik doyumu arasında daha önceki literatürle uyumlu dikkat çekici bir pozitif ilişki bulduklarını ifade etmişlerdir. Nihayah, Adriani ve Wahyuni (2012: 123), Endonezya'da, en az 5 yıldır evli olan 65 kadın 60 erkek katılımcı ile yaptıkları çalışmada, dindarlığın evlilik doyumunda hem erkeklerde hem de kadınlarda etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ahmadi ve Hossein-abadi (2009: 211), dindarlığın ve dini vecibeleri ikamenin artışıyla evlilik doyumunun artması arasında doğrusal bir ilişki ortaya koymuşlardır. Alghafli, Hatch ve Marks (2014: 822-823), namazın aile içi iletişimi ve etkileşimi güçlendiğini, oruç tutmanın ailenin birlikte zaman geçirmesine etki ettiğini ortaya koymuşlardır.

Ülkemizde yapılan bir araştırmada Balcı Arvas ve Hökelekli (2017: 145) dinin etkisini hissetme ile evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme arasında, pozitif yönde anlamlı ilişki bulduklarını ancak bu ilişkilerin düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Partner/eş için dua etme ile evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme arasında da pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırma, evlilik doyumu boyutları ile en yüksek ilişki gösteren faktörün eş odaklı dua etme olduğu ortaya çıkarmıştır.

3.2. DİN VE ANNE-BABA VE ÇOCUK İLİŞKİLERİ

Aile ilişkilerinin, eşler arası ilişkilerden sonraki ikinci alt sistemi anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerdir. Çocuğun ruhsal gelişiminde hem annenin hem de babanın ayrı ayrı ve bütünlüğü önemi ve etkisi vardır. Çocukların duygusal ve toplumsal gelişiminde anne ve babalar doğrudan doğruya etkilidirler. Anne-babalar, çocuklar için büyük uyarı kaynaklarıdır. Çocukların taklit edebilecekleri ilk örnekleridir (Hökelekli, 2009: 186). Dinler, nesiller boyu dini inanç ve değerlerinin aktarılması için anne-babaların etkilerini önemsemişler (Lane, 2015: 16), onlara dini inanç ve değerlerin nesillere aktarılması, çocuklarının kötülüklerden, şeytandan, cehennem azabından korunması için sorumluluklar yüklemiştir. Özellikle İbrahimî dinlerde iyi nesiller yetiştirmek evliliğin temel amaçları arasında sayılmaktadır (Tekin, 2011:250).

İslam dini, anne-babaya çocuklarını cehennem azabından koruma⁴ (Tahrîm, 66/6), güzel ahlak ve terbiyeyi miras bırakma⁵ (Tirmizî, “Birr”, 33), sürüsüne çoban olma⁶ (Buharî, “Cum’a”, 11), sorumlulukları yüklemiştir. Dinin anne-babalara biçtiği bu misyon ve verdiği sorumluluklar anne-baba ve çocuk ilişkilerinde dini inanç ve değerlerin etkili olmasında önemli bir paya sahiptir. Literatüre giren pek çok çalışma, dindar eşlerin hem anne-baba olma (çocuk sahibi olma) istekliliği hem de anne-babalıkları üzerinde dinin etkisini gösteren sonuçlar ortaya koymaktadır.

3.2.1. Din ve Çocuk Sahibi Olma

Din, yüzyıllar boyunca evli çiftleri, çocuk sahibi olup, çoğalmaya teşvik etmiştir. Mahoney (2010: 811), bugün de Amerikan kadınlarının dinin bu çağrısından etkilenmeye devam ettiklerini belirtmiştir. Dindarlık ve çocuk sahibi olma arasındaki ilişki, son on yıldır, demografik ve sosyolojik araştırmalarda hatırı sayılır bir ilgiyi çekmiştir (Vignoli, 2015: 471).

Lehrer (1996: 173), Amerika’da dinin çocuk sahibi olma davranışı üzerindeki rolü üzerine geniş çaplı bir literatürün varlığından söz etmektedir. Jurecki-Tiller (2004: 24), dini katılımın, ulusal çapta hazırlanan Aile Büyüme Anketlerinde, dinin bir değişken olarak dahil edildiği 1950’lerden itibaren, Amerikan çocuk sahibi olma araştırmalarında önemli bir faktör olarak göz önünde bulundurulduğunu ve ilk dönem araştırmalarında, dini tercihin, çocuk sahibi olma üzerindeki ana etkenlerden en güçlüsü olduğunu aktarmıştır. Zhang (2008: 234), Amerika’da yapılan dini ve demografik çalışmaların çoğunun, çeşitli dini cemaatlere katılım gösteren kişiler arasında kadınların çocuk sahibi olmasının üzerinde durduğunu ve bilhassa Katoliklerin, çocuk sahibi olma oranlarının yüksek olduğunu sıklıkla rapor ettiklerini belirtmiştir. 2002 yılı Amerikan Ulusal Aile Büyüme Araştırması verilerini kullanan Hayford ve Morgan (2008: 1163), dinin, kadınların günlük hayatında yüksek oranda çocuk sahibi olma ve yüksek oranda çocuk sahibi olma istekliliğinde “çok önemli” olduğunu göstermişlerdir.

⁴ “Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.” (Tahrîm, 66/6)

⁵ “Bir baba çocuğuna güzel ahlaktan daha üstün bir miras bırakamaz.” (Tirmizî, “Birr”, 33)

⁶ “Hepiniz çobansınız; hepimiz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet reisi de bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobanıdır; o da sürüsünden sorumludur. Netice itibarıyla hepimiz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz.” (Buharî, “Cum’a”, 11)

Dindarlık ve çocuk sahibi olma arasındaki pozitif ilişki farklı kültürlerde, farklı toplumlarda yapılan araştırmalarda ortaya koyulmuştur. Sabagh ve Lopez (1980: 433-435), Amerika'nın Los Angeles şehrinde 1129 Meksiko-Amerikan Katolik evli kadınla yaptıkları çalışmada halen dindarlık ve çocuk sahibi olma arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Baudin (2005: 397-407), yaşları 18 ile 93 arasında değişen, 2080'i kadın ve 1746'sı erkek, toplam 3826 Fransız katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırmada, aktif olarak dinlerini yaşayan Katoliklerin, nüfusun geri kalanına oranla, daha fazla çocuk sahibi olduklarını tespit etmiştir. Bu farklılık Katolik olmasına rağmen dini yaşantısı aktif olmayan Katoliklerde görülmemiştir. Ulaşılan sonuçların öncelikle dinin çocuk sahibi olma üzerindeki önemli bir belirleyici faktör olduğunu ve kiliseye devam eden Katoliklerde doğan çocuk sayısı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu gösterdiği ifade edilmiştir. Ayrıca elde edilen sonuçlar, dindarlığın etkisinin bir kısmının aileye yönelik değerlere uyumdan ve katılımcıların anne-babalarının çocuk sahibi olma etkisinden geldiği göstermektedir. Bu verilerin henüz zayıf da olsa dindarlığın çocuk sahibi olmaya nasıl ve ne şekilde etkide bulunduğunu anlamamız için bir kanıt olabileceği ifade edilmiştir.

Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolik ve Protestan kadınlar üzerinde yaptıkları bir araştırmada McGregor ve McKee (2016: 599), dindarlığın çocuk sahibi olma üzerindeki etkilerini ele almışlardır. 1997-2007 yılları arasında Kuzey İrlanda'daki doğum kayıtları üzerinden, 16-44 yaş aralığındaki, 108 bin kadın üzerinden gerçekleştirilen araştırmada iki farklı kiliseye mensup kadınların çocuk sahibi olma oranları karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarında Katoliklerin, Protestanlara göre %4 oranında daha fazla çocuk sahibi oldukları ortaya konurken, bu farkın ilerleyen yıllarda azalacağı öngörülmüştür. Bunun nedeni ise Katolik cemaatinin genç annelerinin doğum sayılarının, genç Protestan annelerin doğum sayısı ile yakın olmasıdır (McGregor ve McKee, 2016: 599-618).

Neuman (2007: 219), Adsera (2006)'nın İspanya'da son otuz yılda yapılan dindarlık ve çocuk sahibi olma ilişkisini ele alan çalışmasının bu alana ilişkin mükemmel bir veri sağladığını belirtmiştir. Bu çalışmalar, son otuz yılda dindarlıktaki

azalma ve toplumun sekülerleşmesindeki artışla birlikte çocuk sahibi olma oranlarının da azaldığını göstermektedir.

Dindarlık ve çocuk sahibi olma arasındaki ilişkiyi ele alan bazı çalışmalarda farklı bir şekilde bir çocuğun dünyaya gelmesinin ebeveynlerin manevi dönüşümünü etkileyerek anne-babaların dini törenlere katılımını ve Tanrı'nın önemine ilişkin algılamalarının arttığını gözlemlenmiştir (Mahoney, Tarakeshwar, 2013). Palkovitz v.d. (2003: 318), doğumun ya da bir çocuğun varlığının anne-babalarda dini iç gözlemi ve dini katılımı arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yukarıdaki araştırma sonuçları ve elde edilen bulgular, dinin çocuk sahibi olma istekliliğini arttırdığını, ebeveyn olmayı kolaylaştırdığını göstermektedir.

İslam dininin temel kaynaklarının çocuk sahibi olmayı özendirdiği ve tavsiye ettiği düşünülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de çocuklardan dünya hayatının süsü⁷ (Kehf, 18/46) ve göz aydınlığı olarak⁸ (Furkan, 25/74) bahsedildiği görülmektedir. Çocuk sahibi olmak, “Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.” (Beyhakî, VII/ 81) hadisinde olduğu gibi övülmekte, eş tercihinde doğum yapmaya müsait olan kadınlarla evlenmeyi tercih etmek tavsiye edilmektedir⁹ (Ebu Davud, “Nikah”, 2).

3.2.2. Din ve Anne-Babalık

Çocuk psikolojisi ve din psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda ailenin psiko-sosyal ve pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğu ve çocuktaki dini duygu ve düşüncenin gelişmesinin aileden aldığı dini eğitime bağlı olduğu tespit edilmiştir (Apaydın, 2001: 326). Ailenin en önemli işlevlerinden birisi çocukların beslenip büyütülmesi ve eğitilmesidir. Ruh sağlığı uzmanları, aile ortamı dışında, grup halinde çocukların bakımı için hazırlanmış en iyi bakım evlerinde ya da benzeri kurumlarda bile gerçekleştirilen bakım hizmetlerinin çocuklarda olumsuz bir etki yaratabileceği konusunda endişelerini dile getirmişlerdir. Çocukların yetiştirilmesi

⁷ “Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır.” (Kehf, 18/46)

⁸ “Onlar, “Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle” diyenlerdir.” (Furkan, 25/74)

⁹ “Sevimli, doğuma müsait kadınlarla evlenin.” (Ebu Davud, “Nikah”, 2)

için en ideal ve yeri doldurulamaz kurumun aile olduğunu söylemek mümkündür (Hökelekli, 2009: 75).

Ailenin işlevleri dikkate alındığında, değer oluşturma ve aktarma fonksiyonlarının onun doğasını oluşturan iki görev olduğu anlaşılır (Mehmedoğlu, 2004: 34). Çoğu aileler dini, nesiller boyunca aktarılması gereken bir yaşam tarzı olarak görmektedirler. İnançlarını gelecek nesillere taşımak, anne-babalık görevlerinin bir parçası olarak görülmektedir (Petro v.d., 2017: 15). Dindar aileler, çocuklarını çevresel zararlardan koruyabilmek için dinî eğitim alabilecekleri kurumlara gönderir ya da evde eğitim almalarını sağlarlar (Holden, 2001: 660). Alanda yapılan son araştırmalar, toplumsal ahlaki değerler azaldığı oranda toplumda karışıklıkların arttığını göstermiştir. Aynı şekilde ataerkil etik değerlerin yanı sıra anne ve babanın birlikte çocuklarını yetiştirmesi kademeli olarak kaybolup, eşlerin ayrılmaları arttıkça sadakatsizlik, kürtaj, evlilik dışı gayri meşru ilişkiler, fahişelik, gayri meşru çocuklar artmaktadır (Ahmedi, Hossein-abadi, 2009: 213).

Dinlerin doğasında anne-babalığa ve çocuk yetiştirmeye yönelik doğal bir ilgi vardır. Bu ilgi, dinlerin varoluşlarının sürekliliği, ailelerin nesilden nesile dini inanç ve uygulamaları aktarmalarına bağlı olduğu için normal bir ilgi olarak görülmelidir (Vermeer, 2011: 69). Dinin, aile yaşamına ve çocukların yetiştirilmesine yönelik ilgisi, dini mesaj ve doktrinlerin belirli aile değerlerini iletmesi ve aileyi destekleyen sosyal ilişkiler ağı sağlaması düşünüldüğünde, anne-baba dindarlığının, tüm aile iklimini değiştiren, çocukların yetiştirme tarzını ve anne-babalık amaçlarını etkilemesi doğaldır (Vermeer, 2011: 69-70). Din ve anne-babalık arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar, anne-baba dindarlığının, anne-baba çocuk ilişkileri arasındaki olumlu ilişkinin sağlanmasında etkin bir rol oynadığını göstermektedir (Brody v.d.,1994; Pearce, Axinn, 1998; Dollahite, Marks, Olson, 1998; Wilcox, 1998; Gunnoe, Hetherington, Reiss, 1999). Anne-babası dini törenlere birlikte katılım gösteren çocukların düşük davranışsal problem seviyeleri gösterdikleri bununla birlikte farklı dini arka plana sahip anne-babaya sahip olmanın da çocuklara bazı faydalar sağladığı ortaya çıkmaktadır (Petts, 2011: 408).

Brody v.d. (1994: 878-887), 90 afro-amerikan gencin ve anne-babalarının kendi dindarlıkları (kilise faaliyetlerine katılımı, kendileri için dinin taşıdığı önem gibi) ve aile

tartışmaları hakkındaki öz bildirimlerine dayanarak bir ilişki araştırmasında bulunmuşlardır. Araştırmanın sonucunda dinin, aile ilişkilerinde, ekonomik kaynaklar dikkate alındığında bile önemli bir destekleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Formal dindarlığın, evliliğin yönetilmesi, anne-babanın çocuk yetiştirmesi ve anne-baba-çocuk ilişkilerinin normlarına katkı sağladığı hipotezi desteklenmiştir. Annenin dindarlığının artmasının, daha az tutarsız ebeveyn tutumlarıyla ve daha az çocuklara söylenmeyle ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca babanın dindarlığının artmasının da daha az ebeveyn çatışması ve daha iyi bir evlilik kalitesinin sağlanmasıyla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anne-baba dindarlığı ile anne-baba, çocuk ilişkisinin kalitesi arasındaki bağlantıların evlilik kalitesi ve ortak ebeveynlik yetenekleriyle sağlandığı ifade edilmiştir.

Din ve anne-babalık üzerine yapılan tek boyamsal çalışmada (Mahoney v.d., 2008: 85) Pearce ve Axinn (1998: 810), dinin, anne-çocuk ilişkilerine etkisini ele almışlardır. Bu boyamsal çalışmanın konusu, annenin dini mensubiyetinin, dini katılımının ve öznel dindarlık algısının, anne-çocuk arasındaki ilişkilere farklı evrelerde (çocuk doğmadan önce, çocuk 15 yaşındayken ve çocuk 18 yaşındayken) nasıl etki ettiği ve bu etkinin anne ve çocuklar tarafından nasıl ifade edildiğidir. Araştırmacılar, tüm dini ve demografik değişkenler denetim altına alındığında dinin kendileri açısından önemli olduğunu daha yüksek oranda ifade eden annelerin, çocukları 18 yaşındayken daha pozitif bir anne-çocuk ilişkisi kurduklarını göstermiştir. Anne ve çocuk arasındaki dini katılım ve öznel dindarlık algılarının benzeştiği durumlarda, din, olumlu anne-çocuk ilişkilerinde muhtemel bir destekleyici olarak tespit edilmiştir (Pearce ve Axinn, 1998: 826).

Bazı araştırmalar, anne-babaların dindarlığının, gençlerin daha iyi sosyal uyum göstermesine yardımcı olmak gibi bazı etkili anne-babalık uygulamalarını kolaylaştırdığını göstermiştir (Gunnøe, Hetherington, Reiss, 1999: 212-214). Gunnøe, Hetherington ve Reiss (1999: 214), 10-18 yaş arası aynı cinsiyetten en az iki çocuğa sahip olan ve birlikte yaşayan anne-babalar üzerinde yaptıkları araştırmada, anne-baba dindarlığının hem doğrudan etki ederek hem de otoriter anne-babalık tarzını sağlamak yoluyla çocukların sosyal sorumluluklarını üstlenmelerine etki ettiğini kanıtlamışlardır.

Wilcox (1998: 807), kiliseye katılımın ebeveynlerin okul çağındaki çocuklarıyla fiziksel olarak ilgisi ile bağlantılı olduğunu ve İncil’le ilgili muhafazakar görüşlere sahip olan ebeveynlerin okul öncesi ve okul çağındaki çocuklarıyla daha fazla temas kurduklarını ve ilgilendiklerini ortaya koymuştur. Dollahite, Marks ve Olson (1998: 87), yaptıkları nitel araştırmada, Mormon inancına sahip dindar babaların, özel ihtiyaçları olan çocuklarına, dinin kendilerine verdiği güç ve ümit aracılığıyla yardım etmek için çabaladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Dindar babaların, çocuklarının bakımlarını üstlenmeyi seçmede, günlük zorlukları aşmaya odaklanmada, çocuklarıyla kendileri aralarında oyun yoluyla bir sevgi bağı kurmada, yaşadıkları kaygı ve dertlerinin üstesinden gelmede ve çocuklarının iyileşmesi ve rahatının sağlanmasını denemede hem din adamlarının dualarından hem de cemaatlerinin yardımlarından destek aldıklarını ortaya koymuşlardır. Bu babaların, yaşadıkları zorlukları aşmalarında din, önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Babalık ve dindarlık üzerine yapılan farklı çalışmalar da dindarlığın, babaların babalık tarzını etkilediğini göstermektedir (Dollahite, 2008: 7).

Din, anne-babalık üzerinde pozitif bir etkiye sahip olmasına karşın yapılan çalışmalarda örneklem olarak daha çok annelerin alınması, dinin anne-babalığa etkisi konusunda, cinsiyet farklılıklarının etkisini belirsiz bırakmaktadır (Duriez v.d., 2009: 1288). Ancak yapılan araştırmalar, babaların çocuklarına bağlılığını şekillendirmede dinin önemli bir rol oynadığını da göstermektedir. Ayrıca dini öğretilerin hem kadına hem de erkeğe aile yaşamında merkezi bir rol verdiği de bilinmektedir (Petro v.d., 2017: 2)

Ebeveynlik sürecinin önemli bir kısmı çocuklar üzerindeki ebeveyn kontrolüdür. Çocuk yetiştirme stilleri ebeveyn denetimi ve kontrolünün miktarına göre sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmayı üç farklı tarz olarak ifade edebiliriz. Bunlardan ilki, ebeveynlerin çocuklarının kontrolünü elinde bulundurmadığı veya kontrolünün olmadığı müdahil olmayan ebeveynliktir. İkinci tarz, çocukların mümkün olduğunca farklı kişisel, ailesel ve sosyal yönlerden kontrol altına alınması gerektiğini savunan otoriter anne-babalıktır. Son olarak da bu ikisi arasında bir tarz olduğuna inanmakta olan demokratik ebeveynliktir. Bu tarzda, çocuklarının ebeveyn beklentileri açıktır, rolleri de açık ve esnektir ve kontrolün süreci, miktarı ve boyutu belirlenir ve ebeveynler çocuklarıyla uyumludur (Ahmedi, Hossein-abadi, 2009: 214; Gürses, 2010: 82).

Otoriter anne-babalığın sonuçlarına ilişkin literatüre birbirine karşıt sonuçlar yansımaktadır. Bazı araştırmalarda sıkı disiplinin tutum bozukluklarından depresyona ve düşük benlik saygısına dönen davranış sorunlarıyla ilişkili olarak görülürken (Bender v.d., 2007: 230) bazı araştırmalarda otoriter anne-babalar sorumluluk ve çaba göstermede daha yüksek puanlara sahiptirler ve sıkı davranışlardan daha fazla destek ortaya koymaktadırlar. Otoriter anne-babaları olan ergenler sorunlu davranışlara daha az eğilimlidir. Özellikle ilaç kullanımı bağımlısı olma ihtimalleri müdahil olmamış anne-babaları olan bireylerden daha düşüktür (Hoskins 2014: 521).

Otoriter anne-babalar, cevap verebilirlikte düşük fakat talep etmede yüksektir. Otoriter anne-babalık tarzı, açıklama yapmadan kurallara uymaya zorlamayı uman, itaati ve benzeyişi ön plana çıkaran anne-babalıkla ilişkilendirilir (Baumrind v.d., 2010: 183). Ergenlerin kendini kontrolünü otoriter anne-babalıkla ilişkilendiren mevcut bir literatür olmamasına karşın çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar cezalandırıcı anne-babalık ve olası suiistimalin, çocuklarda içsel ve davranışsal sorunlarla ilişkili olan düşük benlik kontrolüyle ilişkili olduğunu kanıtlamaktadır (Petro v.d., 2017: 18). Ayrıca cezalandırıcı anne-babalık, sağlıklı bir dini kimliğin gelişimini engelleyebilir (Armet, 2009: 80). Bir çocuğu soru sormaktan ve mücadele etmekten alıkoymakla onları derin bir gelişimden ve miraslarına olgun bir bağlılıktan alıkoymaktadır (Fisherman, 2002: 65). Hristiyan anne-babalar ortak bir biçimde, çocuklarının dini gelişimini engelleyici ve muhtemelen zararlı duygusal sonuçları olan, otoriter bir anne-babalık tarzını kullandıkları görünmektedir (Petro v.d., 2017: 18).

Anne-babaların dine bağlılığının, hem cezalandırıcı anne-babalığa hem de sıcak anne-babalığa sebep olabileceği araştırma sonuçlarına yansımaktadır (Mahoney 2010: 813). Son on yılda anne-baba dindarlığının, ergenler üzerindeki faydalı etkilerine ilişkin dikkate değer bir artış olmasına karşın katı anne-babalık gibi aile ilişkili sıkıntılarla başa çıkmada dindarlığın rolünü anlamamızda önemli bir açıklık devam etmektedir (Petro v.d., 2017: 17).

Mahoney v.d. (2008), dinin, çocuk uyumu sağlamaya yönelik tutum ve uygulamalarla nasıl ilişkilendirilebileceğini ele alan 14 çalışmayı incelemiştir. Bu çalışmalar, Hristiyan muhafazakârlığının diğer dini yönelimler karşısında çocuk itaat ve fiziksel disiplinin daha güçlü bir şekilde değerlendirilmesini teşvik edebileceğini

göstermektedir. Çocuk itaatinin önemi ve fiziksel disiplinin kullanılmasına ilişkin inançların, sıklıkla cezalandırıcı ebeveynlik uygulamalarının, özellikle bedeni cezalandırmanın kullanımına yol açtığı düşünülmektedir (Mahoney v.d. 2008: 80-81). Öte yandan farklı cemaat örneklemi üzerinde yapılan çalışmalar, anne-babanın yüksek maneviyat oranının, muhafazakar dindarlarda daha fazla fiziksel şiddete neden olmasına rağmen liberal dindar annelerde daha az fiziksel şiddete neden olduğunu ortaya koymuşlardır (Murray-Swank, Mahoney, Pargament, 2006: 280). Ayrıca Amerika'da ulusal ölçekte yapılan bazı çalışmalar, muhafazakâr dindar anne-babaların aşırı cezalandırıcı varsayılamayacağını göstermektedir. Ulusal ölçekli bir anketin sonuçları, muhafazakâr anne-babaların diğer anne-babalara göre çocuklarına daha az bağırduklarını ortaya koymaktadır (Bartkowski, Wilcox, 2000: 281).

Dollahite, Marks ve Olson (1998: 72-73), babalık üzerinde dinin etkisi üzerine yapılan psikolojik ve felsefi açıklamaların sayısal çokluğuna rağmen, tarafsız ve pozitif olmamakla sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Freudyen ve sonrasındaki psikodinamik bakışın, “takıntılı bir nevroz” olarak gördükleri dine, “baskıcı dindar baba” ortaya çıkardığı ve ruhsal sağlığa zarar verdiği yaftasıyla yaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu alandaki literatürü etkileyen bir başka bakış açısı olan feminist yaklaşımın, dinin, babaları, ailenin diğer üyeleri üzerinde otoriter davranışları cesaretlendirdiği, haksızlık ve baskı yapmaya, şiddet uygulamaya teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Ancak araştırmacılar son 15 yıldır özellikle aile araştırmalarında, kuşaklararası iletişime anne-baba dindarlığının etkisi üzerine araştırmaların arttığını dile getirmektedirler. Bu araştırmaların anne-baba dindarlığının ergen dindarlığı üzerindeki etkilerini göstermelerine rağmen, bu etkinin dinin hangi uygulamalarının sonucunda ve nasıl oluştuğunu açıklayan araştırmalar olmadığını belirtmişlerdir.

Dinin, anne-babalık tarzlarına etkisini ele alan meta-analitik çalışmasının sonucunda Petro v.d. (2017: 19), anne-babaların dini inançlara bağlılığının, cezalandırıcı ya da sıcak anne-babalık için kanıtlar ortaya koyabildiğini göstermektedirler. Bunun nedeni anne-babalık tarzlarını etkilemede dini inanışların tek başına etkili olmamasıdır. Din, anne-babalığa, çocuğun yetiştirilmesine ve eğitiminine, kültür, etnisite, dini arka plan, anne-babalık tarzları, karakter ve yetiştirme, topluluk yapıları gibi diğer faktörlerin oluşturduğu aile değerleriyle birlikte etki etmektedir.

İslam dini, çocukların eğitimi konusunda ailelere çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Lokman'ın oğluna öğütleri içerisinde yer alan Allah'a ortak koşmama, anne-babaya itaat, namaza devam etme, iyiliği emredip, kötülükten nehyetme, sabırlı ve mütevazı olma¹⁰ (Lokman, 31/13; Lokman, 31/16-19) gibi tavsiyeler çocuk eğitimi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, çocuk eğitimini teşvik eden düşüncelerden birisi olarak ahirette karşılaşılabilecek cezadan kaçınmak gösterilmiş, anne-babalara kendilerini ve ailelerini yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem azabından korumaları emredilmiştir (Tahrîm, 66/6). İslam dininin ikinci temel kaynağı olan hadislerde de anne-babalık ve çocuk eğitimine yönelik önemli tavsiyeler yer almaktadır. Bu hadislerde çocuklara sevgi ve merhamet gösterme¹¹ (Buharî, "Edeb", 18), aralarında adaletli davranma¹² (Buhari, "Hibe", 12, 13), değer verme ve ahlaklarını güzelleştirecek şekilde eğitme¹³ (İbn-i Mace, "Edeb", 3) gibi temel prensipler yer almaktadır. Anne-babalığa ve çocuk eğitimine yönelik bu tavsiye ve emirlerin Müslüman anne-babaların, çocuklarının din eğitimi almaları konusundaki istekliliklerine olumlu yönde etki ettiği düşünülebilir.

4. DİN VE AİLE SORUNLARI

Psiko-sosyal işlevleri olan aile, kendisini oluşturan bireyler gibi yaşamın içerisinde pek çok sorunla karşı karşıya gelmektedir. Gündelik yaşantının içindeki pek çok olay ve durum aile için birer sorun kaynağı haline gelebilir. Aile sorunlarının çözüme kavuşturulması, sağlıklı bir aile yapısının oluşmasına, eşlerin evlilikten aldığı doyum ve mutluluğun artmasına, sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocukların psikolojik açıdan dengeli ve sağlıklı yetişmesine katkı sağlayacaktır. Karşılaştıkları sorunların üstesinden gelemeyen, kendi yaşam kalitelerini arttıracak düzenlemeleri ve

¹⁰ "Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti. (Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) "Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde, yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır. Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez. Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!" (Lokman, 31/13; Lokman, 31/16-19)

¹¹ "Resûlullah (sav) (torunu) Hasan b. Ali"yi öptü. O sırada yanında Akra" b. Hâbis et-Temîmî oturmaktaydı. Akra" şöyle dedi: "Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim." Bunun üzerine Resûlullah (sav) ona baktı ve ardından şöyle buyurdu: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez!" (Buharî, "Edeb", 18)

¹² "Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında adaleti gözetin!" (Buhari, "Hibe", 12, 13)

¹³ "Çocuklarınıza ikramda bulunun; onlara güzel bir terbiye verin." (İbn-i Mace, "Edeb", 3)

geliştirmeleri yapamayan aileler işlevsel olmayan (sağlıksız) aileler olarak tanımlandığı gibi işlevsel sağlıklı bir ailenin temel özelliklerinden birisi olumsuz durumlarla baş edip, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilmek olarak görülmektedir (Samania, 2011: 2287). Ailede yaşanan sorunların çözülmesi, içsel kaynaklı aile krizlerinin bazılarının oluşumunu engelleyip, aile istikrarını olumlu yönde etkilemektedir.

Aile sorunlarının neler olduğu, eşlerin ve çocukların neleri aile sorunu olarak algıladığı ile tanımlanabilmektedir. Bu açıdan eşlerin ve aile içinde yaşanan sorunları daha doğru bir şekilde ifade edebilecek ergenlik dönemindeki çocukların aile sorunlarını dile getirişlerinden yola çıkarak aile sorunları tanımlanabilmektedir. Başlıca aile sorunları arasında, gerçekçi ve uyumlu olmayan evlilik beklentileri, uyumlu olmayan rol beklentileri, aile içi ekonomik sorunlar, yetersiz iletişim, akrabalarla ilgili sorunlar, cinsel sorunlar, çocukların yetiştirilmesine dair fikir ayrılıkları, eşlerin birbirinden çok farklı ilgi alanlarına, arkadaş çevrelerine sahip olmaları ve birbirlerine uyum sağlayamamaları, sadakatsizlik ve kıskançlık sayılabilir (Weiten, 1986). Türkiye’de üniversite gençleri üzerinde yapılan bir araştırma, en başta gelen aile sorunu olarak aile içi iletişimsizliğin görüldüğünü ortaya koymaktadır. Aile içi iletişimsizliği, aldatma ve sadakatsizlik, boşanma, aile içi şiddet ve kuşaklar arası çatışma izlemektedir (Taylan, 2016).

Tuğrul (1996: 31-32), aile sorunlarının kaynaklarını, otoriter ve baskıcı tutum, ilişkilerde duyarsızlık ve tutarsızlık, anne-baba ilişkilerinde uyumsuzluk, sosyal etkinliklerde kısıtlılık, ev ortamındaki düzensizlik, ekonomik sorunlar, ilişkilerde sınırsızlık ve istismar, sağlık ve sosyal sorunlar olarak tespit etmiştir. Aile sorunlarının kaynakları incelendiğinde, aile sorunlarının, eşler arasında yaşanan ilişki sorunları, anne-baba ve çocuklar arasında yaşanan ilişki sorunları ve bunlara ek olarak, ekonomik, sağlık ve sosyal sorunlar olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Söylemez (2011, 58-59) tarafından geliştirilen evlilikte uyum ve aile işlevleri ölçeğinin madde analizleri incelendiğinde; eşlerin birlikte karar alamaması, birbirlerinin duygularını anlamamaları, birlikte zaman geçirmemeleri, birbirlerine karşı fiziksel ve sözlü şiddet kullanmaları, ailede belirli kuralların olmaması, eşlerin birbirlerine küsmeleri, iyi geçinememeleri, birbirlerine sevgilerini gösterememeleri aile sorunları olarak ortaya çıkmaktadır.

Flora ve Segrin (2015: 92-96), ailenin karşılaşılabileceği tüm sorunlara neden olan yaşam olaylarını iki ana başlık altında toplamışlardır. Bunlar, beklenen ve beklenmeyen sorun kaynaklarıdır. Beklenen sorun kaynakları, evliliğe uyum sağlamakla ilişkili olanlar, ebeveyn olmanın evliliğe etkileriyle ilişkili olanlar (cinsiyet rolleri ve çocuk yetiştirmeyle ilgili çatışmalar), yetişkin çocukların evden ayrılmalarına uyum sağlamakla ilgili olanlar ve çiftlerin yaşlılığa alışmasıyla (sağlık sorunları, eş ölümü v.b.) ilgili olanlardır. Beklenmeyen sorun kaynakları ise evlilik problemleri (karı-koca ilişkisindeki anlaşmazlıklar, olumsuz iletişimin yarattığı sorunlar, eş çatışması) ile ilgili olanlar ve ayrılıklar (herhangi bir sebep dolayısıyla evden ayrı kalma, anlaşmazlık dolayısıyla ayrı yaşama, boşanma) ile ilgili olanlardır.

Özgüven (2014: 81-94), evlilik ve aile ilişkileri bakımından genel sorunları, empati eksikliği, iletişim ve etkileşim kaynaklı sorunlar, cinsel ilişki sorunları, cinsiyet rolleri üzerinde yaşanan çatışmalar, eşlerin kişilik bozukluklarının ve zararlı alışkanlıklarının yarattığı sorunlar, aile bireylerinin yaşadığı sağlık sorunları, aile gelirlerinde yaşanan ani değişimler, işsizlik, özürlü bir çocuğa sahip olma, çocuk yapamama, geçici ayrılıklar yaşama, evlilik dışı meşru olmayan ilişkiler, kültürel değişim ve gelişim sorunları, çocukların aileden ayrılması başlıkları altında özetlemiştir.

Din, aile sorunlarında, aile üyelerine iki temel destek sağlamaktadır. Bunlardan ilki, aile sorunlarının önlenmesinde sağladığı destektir. Aile sorunlarının yaşanmasının önlenmesi, sorun kaynaklarını oluşturan ilişkisel problemleri ortaya çıkaracak aile ortamlarının yerine sağlıklı bir aile ortamının oluşmasında dinin destek sağlaması anlamına gelmektedir. İkinci temel destek de aile sorunlarının çözülmesinde sağladığı destektir. Dinin aile sorunlarına sağladığı çözüm desteği hem eşler arası ve anne-baba ve çocuklar arası ilişkisel sorunlarda uzlaşının sağlanmasındaki katkısı hem de sağlık, ekonomi ve sosyal sorunların çözümünde aile üyelerine çözüm önerileri sunması anlamına gelmektedir.

Dinin, aile sorunları karşısında, dindar ailelere sağladığı desteğe geçmeden önce aile ilişki ağı içerisinde en temel ilişki olan eşler arası ilişkide yaşanan sorunların ortaya çıkardığı bir kavram olan evlilik çatışması kavramının üzerinde durulacaktır.

4.1. EVLİLİK ÇATIŞMASI

Psikolojik olarak çatışma, bireysel olarak, iki yada daha fazla güdünün uyuşmaması olarak tanımlanırken (Cüceloğlu, 2006: 282), bireyler arası ilişkilerde, bireyin davranışlarının bir başka bireyin gereksinimleriyle ters düştüğü, isteklerinin karşılanmasının engellediği ya da değerlerinin birbirlerine ters düştüğü durumlarda bireyler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar olarak tanımlanmaktadır. Günlük hayatta insan ilişkilerini çatışmadan ayrı düşünmek mümkün değildir. Çatışmaların iyi yönetilmesi, kişinin kendisini tanımmasını, karşısındaki kişilerin özelliklerinin ve kişiler arası ilişkilerde çözülmesi gereken problemlerin farkına varmasını sağlarken, iyi yönetilemeyen çatışmalar ilişkilerin bozulmasına, bireyin mutsuz olmasına, stres ve kaygı bozukluklarına dayalı belirtilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çam, Akgün, 2007: 208).

Evlilik çatışması, eşlerin birbirine karşıt, bağdaşmayan amaç, gereksinim ve beklentilerinden kaynaklanan uyumsuzluk ve anlaşmazlıklar olarak tanımlanmaktadır (Bahadır, 2012: 121). Bir başka tanımlamayla evlilik çatışması, eşlerin birbirlerinin eylemlerine müdahale etmesiyle ortaya çıkan kişilerarası bir süreçtir (Günay, 2007: 14). Çatışma, adım adım ilerleyen bir süreçtir. İlk aşamada iletişim azalır, çatışan taraflar birbirinden uzaklaşır. Ardından taraflar birbirlerine yönelik olumlu algılarını olumsuzla dönüştürürler. Olumsuz algılar öfke ve gerginliği artırırken, son aşamada şiddet eğilimi ortaya çıkmaktadır (Solmuş, 2012: 22).

Evlilik üzerine yapılan sistematik psikolojik araştırmalar, klinik psikologlara yapılan yardım başvurularının büyük çoğunluğunun evlilikte yaşanan sıkıntılı durumları iyileştirmek amacıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir (Fincham, 2003: 23). Evlilikte yaşanan bu sıkıntılar, ebeveynlerin duygusal sıkıntılarını, depresyonunu, olumsuzluk, şiddet ve çatışmayı arttırmaktadır (Cummings, Davies, 2014: 13). Evlilik çatışması, zihinsel, fiziksel ve ailesel sağlığı etkilemektedir. Fincham ve Beach (1999: 48-49), evlilik çatışmasının, depresyon, yeme bozuklukları, eşlerin fiziksel ve psikolojik istismarı, alkol bağımlılığı ve kaygı bozuklukları gibi psikolojik sağlık unsurlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Evlilik çatışması, bununla birlikte fiziksel sağlığı da etkilemektedir. Evli bireylerin, evli olmayanlara oranla daha sağlıklı oldukları yapılan araştırmalarca gösterilmiş olmasına karşın, evlilik çatışması yaşayanlar daha

kötü bir sağlığa sahiptirler. Evlilik çatışması, kanser, kalp rahatsızlıkları ve kronik ağrı gibi hastalıklarla ilişkilidir. Evlilik çatışmasının, bağışıklık sistemindeki değişiklikler, şeker ve kalp-damar hastalıklarıyla da ilişkili olduğu kanıtlanmıştır. Evlilik çatışması, ailenin psiko-sosyal sağlığını da etkilemektedir. Evlilik çatışmalarının, anne-babalığı ve çocukların uyumunu zayıflattığı, anne-baba ve çocuk ve kardeş çatışmalarını arttırdığı görülmektedir.

Evlilik çatışmasının ortaya çıkmasına neden olan sıkıntılı evlilik ortamlarının temel özellikleri, eşler arası uyumsuzluk, eşler arasındaki değer, norm ve inanç çatışmaları, eşler arası iletişim sorunları ve iletişimin çökmesi, öfkeli ve kızgın iletişimlerdir (Cummings, Davies, 2014: 19-26).

Eşlerin aralarındaki ilişkiye dair gerçekliğe dayanmayan, gerçek dışı ilişki inançları, evliliklerdeki öfke, sıkıntı ve olumsuzlukların ortaya çıkmasına ve negatif yönlü davranışların artmasına neden olmaktadır. (Cummings, Davies, 2014: 20; Fincham, Beach, 1999: 52). Eşlerin birbirinden beklentilerinin gerçek dışı, hayal üzerine kurulmuş olması evlilik çatışmasının en önemli nedenlerindedir (Hökelekli, 2009: 179). Eşler arasında bu türden inançlar otomatik düşüncelerin doğmasına neden olmaktadır. “Erkeklerin güvenilmez olduğuna” inanan bir kadının kocasının davranışlarını yanlış yorumlayıp öfkelenmesine neden olabilecek, evlilik tatminsizliğini arttıracı düşünceler ortaya çıkabilir (Cummings, Davies, 2014: 20). Benzer bir örnekle eşinden her gün iltifat ve hayranlık gösterisi bekleyen bir kadın, eleştiriler karşısında yıkılır veya her gün uysal, yumuşak, sevecen, sabır ve anlayış dolu bir eş görmeyi uman bir koca da hayal kırıklığına uğrayabilir (Hökelekli, 2009: 179).

Ayrıca eşlerden birinin diğerinin mizacının değişmeyeceğine dair inancı da düşmanlık, savunmacılık ve geri çekilme davranışlarının ortaya çıkma sebebi olabilir. Özellikle düzelmeye yönelik gayret dürtüsündeki azalma ve çaresizlik duygusunun evlilik problemlerinin çözümünü engellediğini söylemek mümkündür. Eşlerin birbirlerinin zihnini okuma girişimleri ya da ne hissettiklerini anlayabilecekleri inancı da olumsuz evlilik sonuçlarıyla ilişkili olabilir. Eşler tarafından aralarındaki uyumsuzluklar da sevgiden yoksunluğun bir işareti olarak algılandığında öfke ve yabancılık hislerinin doğmasına neden olabilir (Eidelson ve Epstein, 1982; akt. Cummings, Davies, 2014: 20).

Evlilik çatışması ve yarattığı sorunlar, eşler arası ilişkileri etkilediği gibi aile bütününe bir parçası olan çocukları da etkilemektedir. Evlilik çatışması, çocuklardaki uyum problemlerinin önemli kaynaklarından biridir. Sürekli çatışmanın yaşandığı evlerde yetişen çocukların duygusal ve davranışsal rahatsızlıklarla birlikte kişiler arası problemler ve zihinsel süreçlerinde bozulmalar yaşama ihtimalleri vardır (Cummings, Davies, 2014: 11).

Ailelerde çözümsüz kalan aile çatışmalarının sıklığı arttıkça çocuklarda hem dışsallaştırma hem de içselleştirme problemlerinde bu sıklıkla orantılı bir artış gözlemlenmiştir (Grych, Seid, Fincham, 1992: 568). Yüksek düzeyde çatışmanın yaşandığı evlerde yetişen çocuklarda görülen duygu ve davranış sorunlarının başında aşırı saldırganlık, kabul edilemez tavırlar, çevresine ve kendisine zarar verici davranışlar, söz dinlememe ve suç işleme gibi dışsallaştırma problemleri gelmektedir. Bununla birlikte, depresyon, kaygı, sosyal çekingenlik gibi içselleştirme problemleriyle evlilik çatışma arasında daha az ilişki tespit edilmiştir. Ancak bu farklılaşmada içselleştirme davranışlarının nispeten daha hafif davranışlar olarak görülerek rapor edilmemiş olması ihtimali düşünülmesi gereken bir belirsizliktir (Cummings, Davies, 2014: 4).

Çatışmalı ev ortamında yetişen çocuklar sosyal ve kişiler arası ilişkilerinde de sorun yaşamaktadır. Bu sorunlu ilişkiler öncelikle evde anne-baba ve çocuk ilişkilerinde görülmeye başlamaktadır. Evlilik çatışmalarının içinde yaşayan çocukların hem anne-çocuk hem de baba-çocuk ilişkilerinde uyumsuzluk gözlemlenmektedir. Bununla birlikte algılanan evlilik çatışmasının anne-oğul ilişkilerine olan olumsuz etkisi baba-oğul ilişkilerine olan negatif etkisinden daha fazladır (Osborne, Fincham, 1996: 67).

Bu tür ev ortamlarında, anne-baba kavgalarına neden olduklarını düşünen çocuklar, utanç ve suçluluk duyarak, başlayan kavgaları uzlaştırmak için büyük bir istek duymaktadırlar. Bunun sonucunda çocuklar, kavgaya dahil olduklarında, bu dahil olmanın çocuklara ve ailelere olumsuz etkisi büyük olmaktadır (Grych v.d., 2000: 1648). Çocuklar evlilik çatışması durumlarında kendilerini tehdit altında hissederek bununla başa çıkmaya çalışmaktadır (Grych, Seid, Fincham, 1992: 568).

Evlilikte çatışmalar kaçınılmazdır. Ancak çatışmaların nasıl çözümlendiği, evlilik ilişkisini güçlendiren ya da zarar veren bir durum ortaya çıkartabilir. Çatışmaya

karşı gösterilen tepkiler, çatışmanın zararlı ya da yararlı sonuçlanmasını belirler (Geçioğlu, 2018: 43). Araştırmalar çözümsüz kalan evlilik çatışmasının hem eşler için hem çocuklar için çok yıpratıcı bir durum olduğunu göstermektedir (Cupach, Canary, 2003: 355; Emmers-Sommer, 2003: 330; Galvin, 2003: 334). Sürekli devam eden evlilik çatışmasının yaşandığı aile ortamlarında hem eşler arası ilişkiler hem de anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkiler zarar görmektedir. Bu ilişkilerin zarar görmesiyle birlikte aile bireyleri, fiziksel, sosyal ve duygusal olarak zarar gördükleri gibi aile yapısı da giderek zayıflamaktadır. Bu yüzden evlilik çatışmasının yüksek olduğu ailelerin, aile bağlanımı ve istikrarı da zayıflamakta ve ailelerin parçalanması kaçınılmaz olmaktadır (Baltaş, Baltaş, 2010: 113).

Aileyi kutsal bir bağ olarak gören dinlerin ailelerin parçalanmasına neden olan aile çatışmalarında dindar ailelere, dindar çiftlere yardımcı olması kaçınılmazdır. Din ve aile ilişkisini ele alan pek çok çalışmada dinin evlilik çatışmalarında eşlere uzlaşmanın sağlanması için yaptığı destek ele alınmıştır. Bu çalışmalarda, dini inançların, ibadetlerin ve değerlerin aile çatışmalarına yaptığı etkinin üç temel boyutta ele alındığını söylemek mümkündür. Bunlar, evlilik çatışmalarının ortaya çıkmasını önleme, evlilik çatışmalarının çözülmesi ve eşler arasında uzlaşının yeniden sağlanması şeklindedir (Lambert, Dollahite, 2006: 442-445).

4.2. DİN VE AİLE SORUNLARININ ÖNLENMESİ

Din, ailenin gerek aile bireyleri arasındaki ilişkisel süreçlerden gerekse ekonomik, sağlık ve sosyal olaylardan kaynaklanan sorunların oluşumunu engelleyecek faydalı aile davranışları ve olumlu aile yaşamını destekleyen bir inanç sistemi sağlamaktadır (Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, 2008: 104). Din, çiftlerin kutsal bir amaç ve vizyon geliştirmelerinde ve ilişkisel erdemleri arttırmalarında onlara yardımcı olmaktadır (Lambert, Dollahite, 2006: 442). Din, yaşam tarzından, inanç, değer ve beklentilere kadar pek çok alanı etkisi altına almıştır (Hünler, Gençöz, 2005: 124).

Dinî faaliyetlere birlikte katılan eşlerin, ortak bir amaç duygusu edindikleri, evliliğe ilişkin benzer değerleri kazanarak boşanma, evlilik bağlanımı, sosyal bütünleşme gibi konularda fikir birliğine vardıkları farklı araştırmaların sonuçlarına yansımıştır (Call, Heaton, 1997: 383; Fiese, Tomcho, 2001: 597). Ortak bir vizyona

sahip olma, evlilikteki stresi azaltarak ve eşleri birbirine yaklaştırarak aile içi geçimsizlikleri azaltmaktadır (Lambert, Dollahite, 2006: 442).

Kişiler arası çatışma, genel olarak, kişilerin ya da grupların seçimlerinin ve ulaşmak istedikleri amaçların birbirinden farklı olmasıyla tanımlanabilir. Çatışma, takip edilecek amaçlarda hangilerinin öncelikli olduğu ve hangi yollarla bu amaçlara ulaşılabileceği konusundaki farklılaşma durumlarında ortaya çıkar. Ailelere uygulanırsa paylaşılan bir yaşamı planlama ve yürütme ile ilgili herhangi bir konuyla ilgili olarak evlilik veya ebeveyn-çocuk ilişkilerinde çatışma olabilir. Din, insanlara aile yaşamıyla ilgili uygun hedefler ve bunlara nasıl ulaşacakları konusunda değerler sunarak çatışmaların ortaya çıkmasını engelleyebilir. Buna karşın, eşler arasında ya da anne-baba ve çocuklar arasında uyuşmayan dinsel görüşler olduğunda, bu uyuşmazlık, eşler arasında ve anne-baba ve çocuklar arasında çatışmaların çoğalmasına ve yoğunlaşmasına da neden olabilir. Ayrıca din, aile üyelerini, temelini dinî anlam sistemlerinden alan ortak değerler aracılığıyla çatışmalardan koruyabilir. Bu noktadan hareketle dünya dinleri, mensuplarını çatışmaya girme konusunda teşvik etmese de aile üyelerinin aile yaşamı hakkındaki görüşlerinin birbirlerine benzemesinin ya da benzememesinin aile içi çatışmaların artmasına ya da azalmasına etki ettiği ifade edilmektedir (Mahoney, 2005: 690).

Ayrıca din, kişilere, aile çatışmalarını eşsiz bir biçimde şekillendirebilecekleri teolojik olarak temellendirilmiş anlam sistemleri sunmaktadır. Din, insanların kutsal algılarını hem amaçlarına hem de hayatta izleyecekleri yollara dahil eder (Pargament, Magyar-Russell, Murray-Swank, 2005: 671). Farklı dinlerden insanların kutsal alanı göstermek için kullandıkları farklı terimlere (ör. Tanrı, Yüksek Güç, Mesih, karma) bakılmaksızın dini öğretiler ve uygulamalar, aile üyelerine, ritüellere ve mitlere dayanan arzu edilen yaşam kriterleri için aşkınlık fenomenine ilişkin inançlarla sıkı sıkıya örülmüş olan esaslı yönergeler sağlarlar (Roccas, 2005; Mahoney, 2005: 691). Bu nedenle, manevi alan ve aile ilişkileri arasındaki karşılıklı etkileşim üzerine çeşitli dinler tarafından yayılmış olan mesajlar, uyuşmazlık içindeki aile etkileşimlerinin ve kararlarının içeriğini ve sıklığını güçlü bir şekilde önlemelidir. Dahası dinsel dünya görüşlerinde bulunan iki tür gizli mesajı ayırt etmek önemlidir. Bunlardan ilki teolojik gerekçelerle temellendirilen dinler tarafından önerilen bağlılık gibi yapılardır. Bu tür yapılar, dini olmayan anlamlandırma sistemleri tarafından da teşvik edilebilir. Din

tarafından vurgulanan ikinci tür gizli mesaj ise dini anlamlandırma sistemlerinin eşsiz olduğu, evliliğin ya da anne babalığın kutsal olduğunu içeren yapılardır. Bu tür mesajlarda din eşsizdir çünkü doğrudan aşkınlık fenomeniyle ilişkili olan kişiler arası amaçları ve süreçleri tekrarlamaktadır. (Mahoney, 2005: 691).

Eşlerin dini ritüelleri birlikte gerçekleştirmesi ve birlikte dua etmeleri, kendi hatalarını kabullenme, karşısındakini affetme gibi değerleri güçlendirerek eşler arasında dargınlığı ve düşmanlığı önleyici bir rol üstlenmektedir (Mahoney v.d., 2001: 587). Din, affediciliği bir değer olarak görüp merhamet, empati gibi duyguları ön plana çıkarmaktadır (Geyer, Baumeister, 2013: 242).

Din, eşlere, aile sorunlarının ortaya çıkmasını önleme konusunda iki açıdan yardımcı olmaktadır. Bunlardan ilki, dinin, eşlere, evlilik hakkında kutsal bir amaç ve vizyon geliştirme konusunda yardımcı olmasıdır. Dinin, eşlere bu konudaki ikinci yardımı da aralarındaki ilişkisel değerlerin artırılmasıdır. Eşler arasındaki ilişki ile ilgili dinden temelini alan değerlerin güçlenmesi çatışmaların ortaya çıkma sıklığının azalmasına etkide bulunmaktadır (Lambert, Dollahite, 2006: 442).

4.2.1. Evliliği Kutsal Görme ve Evliliğe Yönelik Ortak Bakış Açısı Oluşturma

Eşler arası anlaşmazlıkları önlemenin en iyi yollarından biri ortak kutsal bir amaca ve ortak bir bakış açısına sahip olmaktır. Ortak bakış açısı, evlilikteki stresi azaltarak ve evli eşleri birbirine yaklaştırarak aile içi geçimsizlikleri azaltmada yardımcı olmaktadır (Lambert, Dollahite, 2006: 442). Yüksek dindar 57 çift üzerinde yaptıkları bir araştırmada Dollahite, Hawkins ve Parr (2012: 344), evliliğin bir kadın ve bir erkeğin birlikteliğini aşan kutsal bir birliktelik olarak görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Evliliğin ilahi bir gücün şekillendirdiği bir bağ olduğuna inanılması, dindar çiftlerin, evliliğin bozulmaması gerektiğine dair inancını güçlendirmektedir (Lambert, Dollahite, 2008: 602).

Evliliğe dair eşler arasında dinin oluşturduğu bu ortak bakış açısını ve ortak amacı vurgulayan nitel araştırmalar, dinin, bu ortak amaç ve ortak bakış açısını sağlamada eşlere nasıl yardımcı olduğunu göstermektedir.

Shichida, Dollahite ve Carroll (2015: 44), çeşitli dini cemaatlerden kendilerine tavsiye edilen 40 dindar çiftle yaptıkları yüz yüze mülakatlarla gerçekleştirdikleri nitel

araştırmada dindar ailelerin evlilik çatışmasından niçin kaçındıklarını katılımcılarının ağzından şöyle aktarmaktadırlar:

“Andrew: Eşime ve çocuklarıma nasıl davranırsam, bana da öyle davranılacaktır. Ve, Tanrı'nın beni gördüğünü hissediyorum, eğer kendimi ailede kötü yönetirsem O, bundan memnun olmayacaktır. Tanrı'ya karşı hissettiklerimden ve aileme karşı davranış tarzımdan dolayı hesap verme zorunluluğu hissediyorum. Yaptığım şeyleri O'nun bildiğinden eminim. Bu yüzden bunlar benim için önemlidir.”

Tanrıya hesap verme ya da rızasını kazanma yukarıda ifade edildiği gibi eşler arası ilişkilerde, anne-baba ve çocuklar arası ilişkilerde çatışmaları azaltan önemli bir inanç olarak görülmektedir. Eşlerin ve anne-baba ile çocukların aralarındaki ilişkileri gözetleyen, gören bir güç olarak ilahi gücün etkisini üzerlerinde hissetmeleri, davranışlarını kontrol etmelerine ve olumsuz davranışlardan uzaklaşmalarına etki etmektedir.

Dindar evli çiftler, evlilik çatışmasının kutsal metinler ya da dua olmaksızın başa çıkılamayacak özel bir durum olduğundan bahsederek, ortak dini uygulamaların ahlaki prensipler içerdiğini ve oluşturduğunu belirtmişlerdir:

“Tanrının huzuruna çıkıp eşim için ne yapıp ne yapmadığım konusunda hesap vermek zorundayım” (Shichida, Dollahite, Carroll, 2015: 44).

Yukarıda ifade edilen bu anlayışların ardında güçlü bir varsayım vardır ki, o da şudur: “Tanrı eşlerin birbirlerine sevgi ve ilgiyle muamele etmelerini buyurmaktadır”. Bu anlayışın yansıması nitel araştırmalarda şu şekilde dile getirilmektedir:

“Anthony: Allah'a iyi bir kul olmak istiyorum. Eşime sert davranmamam O'nun emridir. Evet, bir koca olarak hristiyanım ve sevgi dolu olmalıyım. Buyruk böyle sevgi dolu... Allah'ın bir görüntüsü olmaya gayret ediyorum.”

“London: Allah'a boyun eğdikçe daha iyi bir koca oldum... Doğruluk ve sevgide kusursuz olan Tanrıya ulaşmak için gayret ettiğimden dolayı olabildiğimin en iyisi olmak ve açık bir şekilde eşime yardım etmek istiyorum. Eğer Tanrının sevgi olduğunu söylüyorsanız ve Tanrıya ulaşmak istiyorsanız o halde yalnızca eşinize yardım etmelisiniz”(Shichida, Dollahite, Carroll, 2015: 44).

Yukarıdaki ifadelerde araştırmaya katılan katılımcılar, Tanrıya iyi bir kul olmak için eşlerine sevgiyle yaklaştıklarını ve böyle davranarak Tanrı imajına uygun eylemde bulunmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler.

Lambert ve Dollahite (2006: 442)'a göre, dindar çiftler için evlilik çatışmasını önlemenin en iyi yollarından biri ortak bir kutsal bakış açısına ve kutsal amaca sahip olmak olarak görülmektedir. Ortak bakış açısı, evlilikteki stresi azaltarak ve evli eşleri birbirine yaklaştırarak aile içi geçimsizlikleri azaltmada yardımcı olmaktadır. Araştırmanın katılımcıları, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Yaşadığınız hayat üzerine ne kadar fazla orta bakış açısına sahipseniz, o kadar az çatışma yaşanacağını düşünüyorum. Bundan dolayı, ortak bir inanca sahip olmanın hem resmin bütününde hem de umarım daha küçük bir parçasında önemli olduğunu düşünüyorum. Fakat, her nedense, benim için, inancım geçimsizliği nasıl göreceğimi etkiliyor”

Evlilik, dindar çiftler tarafından her zaman olmasa da çoğunlukla Tanrı ve dinin bakış açısıyla görülmektedir. Evlilik, sıklıkla Tanrı'nın yaşam planının bir parçası olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalarda dindar çiftlerin tamamı olmasa da çoğunluğunun, evliliği Tanrı tarafından yaratılan bir kurum olarak gördüğü ve evliliğin Tanrı'nın isteği olan bazı önemli amaçların gerçekleştirdiğine inandıkları aktarılmaktadır (Goodman, Dollahite, 2006: 145). Tanrı'nın, evlilikle kadın ve erkek ilişkilerinde asil ve kusursuz bir ilişki biçimini yarattığını vurgulayan dindar evli çiftler, evliliğin kadınla erkeğin ilişki kurması, birbirlerine bağlanmaları ve ilgilenmeleri için en ideal yol olduğunu ifade etmişlerdir (Goodman, Dollahite, 2006: 146). Geleneksel ve liberal Hristiyan anlayışta da evlilik, aşkın sevginin ve lütfun deneyimlendiği kutsal bir birliktelik olarak görülmektedir (Mahoney, 2005: 692). ABD çiftlerinin dini çeşitliliğini yansıtan 97 çift üzerinde yapılan bir araştırma, “kutsallaştırma” yapısının evlilik için geçerli olduğunu doğrulamıştır. Yani evlilik çoğunlukla evlilik yaşındaki kişilerin evliliklerine kutsal, ilahi nitelikler atfeder ve evliliklerinde Tanrı'nın tezahür ettiği olan inancın bildirildiği manevî anlam taşır (Mahoney v.d. 1999: 16). Eşler, hakiki ve otantik olarak sevgi dolu bir evliliğin birincil amacının Tanrı'nın ne olduğunu keşfetmek olduğuna derinden inanıyorlarsa kronik çatışma, eşler için eşini kaybetmenin yanı sıra Tanrı ile olan bağını kaybetme anlamına da gelebilmektedir. Ancak burada önemli bir

nokta, dinî inanç sistemlerinin, özellikle bir eşin bir veya iki tarafın sevdiği dinsel kuralları açık bir şekilde ihlal eden davranışlarda bulunması durumunda, korku, öfke, utanç ve suçluluk duygularını artırarak çatışmayı daha da kötüleştirebileceğinin bilinmesidir (Mahoney, 2005: 692-693).

4.2.2. Aile İlişkilerindeki İlişkisel Değerleri Arttırma

Din, eşlere ortak bir bakış açısı sağlayarak ve ilişkisel erdemler olarak adlandırılan erdemleri besleyerek aile içi geçimsizliğini önlemeye yardımcı olmaktadır. Dini inanç ve bağlılıklar, dindar çiftlerin birçoğuna, ilişkilerini iyileştirmede ve evlilik çatışmalarını azaltacak niteliklerini geliştirmede, ilham vermektedir. Din, bu noktada ilişkisel erdemlerin ortaya çıkmasına kaynak oluşturmaktadır.

Diğerkâmlık, dinî ibadetleri ifa etmenin canlandırdığı ilişki erdemlerinden biridir. Nitel bir araştırmada katılımcı, evlilik ilişkilerine yansıyan diğerkâmlığı şöyle ifade etmektedir:

“Tanrının mesajından öğrendiğimiz prensip bencil olmamaktır. Alçakgönüllü olmak. Başkaları için istemek ve bağışlamak. Ve tanrının damla damla akıttığı mesajlarından biri “başka”larının olduğunu hatırlamamdır. Bu, sizin başkalarına ihtiyacınızdan çok başkaları için yapabileceklerinizdir”(Lambert, Dollahite, 2006: 443).

Çiftlere, daha diğerkâm olmalarına yardım etmenin yanı sıra dini inanç ve bağlılıklar, geçimsizliği önlemek için çok önemli olan koşulsuz sevgi erdemini de doğurmaktadır. Nitel bir araştırmada katılımcı, koşulsuz sevgi erdemini şöyle ifade etmektedir:

“Tanrı, bizi koşulsuz bir şekilde seviyor ve biz birbirimizi insanlar aleminde koşulsuz bir şekilde seviyoruz... Bu nedenle, Ben Mesih’in bize bunun bir örneğini gösterdiğini ve bizim modelimiz olduğunu düşünüyorum”(Lambert, Dollahite, 2006: 443).

Alanda yapılan araştırmalar, özellikle İbrahimî dinlerin kişilerin öfkelerini açığa vurmamalarını, sabırlı, sevgi dolu ve nazik kişiler olmalarını sağlayan dini hikayelerle dolu olduğunu ve insanları bu şekilde yönlendirdiğini göstermektedir (Giblin, 1997: 324; Stanley, Markman, 1992: 597; Mahoney, 2005: 695). Din, affetmeyi bir değer

olarak kabul ederek, merhamet ve empati duyguları ile affetmeye yönlendirmekte ve affetmeyi kutsallaştırmaktadır (McCullough, Bono, Root, 2005: 397).

İslam dini, aile içi ilişkilerde merhamet ve sevgiyi kişileri, birbirine bağlayan en önemli bağ olarak görülmektedir (Ebu Zehra, 2004: 81). Kur'an-ı Kerim'de, eşler arası ilişkilerin temeli, sevgi ve merhamet değerlerine bağlanmış, Allah'ın eşler arasında bu duyguları yarattığı belirtilmiştir¹⁴ (Rûm, 30/21). Çocukların anne-babalarına iyi davranmaları Kur'an-ı Kerim'de yer alan bir emir olmuştur¹⁵ (Bakara, 2/83). Yine peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. Hatice'nin örneğinde aile yaşantısının içerisine yansıyan güven, sevgi, sadakat, fedakârlık, iffet, sabır, hoşgörü gibi değerler Müslümanlar açısından yönlendirici bir rehber görevi görmektedir.

4.3. DİN VE AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ

Aile içi ilişkilerin sürdürülebilmesi, ailede yaşanan sorunların çözüme kavuşturulmasıyla mümkündür. Böylelikle ailenin yılmazlığı sağlanmış ve aile ilişkilerinin devamı sağlanmış olacaktır. Aile sorunlarının kaynağı, eşler arasında ve anne-baba ve çocuklar arasında yaşanan çatışmalardır. Bu çatışmaların ortaya çıkma sıklığının azaltılması ve ortaya çıktıklarında uzlaşmayla sonuçlandırılabilmesi olası kriz durumlarının önlenmesini sağlayacaktır. Sorunlarına çözüm üretebilen bir aile sağlıklı bir aile olarak yaşamını sürdürebilecektir (Samania, 2011: 2287).

Çatışma söz konusu olduğunda hemen akla gelen bir diğer kavram da çatışma çözme stratejileridir. Çatışma çözme stratejileri, çatışmalar ortaya çıktıktan sonra kişiler arası çatışmalarla başa çıkmak için kişilerin kullandıkları stratejiler olarak tanımlanabilirler (Kerig, 1996: 456). Aile ilişkilerinde, anne-babalar, çatışmalarla başa çıkmak için, uyumsal (yansıtıcı dinleme, işbirliği v.b.) ya da uyumsuz (kaçınma, sözlü saldırı, fiziksel şiddet v.b.) yöntemleri kullanabilirler (Kerig, 1996: 471). Anne-baba ve çocuk ilişkilerinde bir çatışma ortaya çıktığında anne-babaların çatışma çözme stratejilerini çocukların gelişimsel düzeyi belirler. Çocuklar küçükken anne-babalar,

¹⁴ “Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.” (Rum, 30/21)

¹⁵ “Vaktiyle biz, İsrailoğullarından: Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz diye söz almış ve «İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin» diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz.” (Bakara, 2/83)

çocukların istenmeyen davranışlarını ortadan kaldırmak için daha çok anne-baba disiplinine dayanma eğilimindedirler. Çocuklar gençlik çağına yaklaştığında anne-babalar, çocuklarla yaşadıkları çekişmelerde daha eşitlikçi davranma eğilimindedirler. Dini inanç ve pratikler çatışmaların çözümüne negatif ya da pozitif olarak etki edebilmektedir. Eşler arası ilişkilerde ve anne-baba ve çocuk ilişkilerinde istendik kişiler arası ilişki süreçlerini ortaya çıkaran din temelli değerler, çatışmalar doğduktan sonra çatışmalarla nasıl başa çıkacaklarını etkileyebilir (Mahoney, 2005: 690).

Dinî anlam sistemleri, çiftlere çatışmalarını çözmek için kullanmaları gereken stratejilerle ilgili çeşitli yönergeler sunmaktadırlar. Çeşitli dini öğretiler, çatışma çözümlemelerinin uyarlanabilir veya uyumsuz yöntemlerini teşvik etmek için yorumlanabilirler (Mahoney v.d., 2001: 73). Yani alanda yapılan bazı çalışmalar, dinin, bir yandan çiftlerin hatayı kendinde arama, hatalarını kabul etme, karşısındakini affetme, öfkesini bastırma, sabırlı, sevecen ve nazik olmakla, empatik dinleme ve uzlaşma gibi uyumlu çatışma çözümlemelerini teşvik ederken (Fincham, Bradbury, 1993) bir yandan da Hristiyan-Yahudi geleneğinde ataerkil yapısı ve oradan doğan toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik mesajlarının, uyumsuz çatışma çözümleme yöntemlerine etki ettiğini öne sürmüştür (Bartkowski, 1997; akt. Mahoney, 2005: 695).

Dudley ve Kosinski (1990: 82), 228 evli, orta yaşlı Mormon çift örnekleme ile gerçekleştirdikleri çalışmada, dinin, evlilik ilişkileri üzerinde, arttırılmış tolerans ve “kendisinden başkalarının ihtiyaçlarını düşünerek, daha sevgi dolu ve daha bağışlayıcı olarak, saygı ile birbirine davranışta bulunup, çatışmaları çözerek” etki ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Din ve evlilik çatışması üzerine yapılan çalışmalar, dinin, eşler arasındaki evlilik çatışmasının çözülmesine, eşlerin çatışma doğduktan sonra sakinleşerek yeniden ilişkilerinde uyumu yakalayabilmelerine yardımcı olduğu göstermektedir (Marsh, Dallos, 2000: 28; Butler, Stout, Gardner, 2002: 31; Lambert, Dollahite, 2006: 443).

4.3.1. Dini Kutsal Metinler ve Aile Sorunlarının Çözümü

Dinler, özellikle de İbrahimî dinler, aile sorunlarının çözümü için bağlılarına bir çözüm havuzu sunan kutsal metinlere sahiptirler. Aileyi oluşturan bireylerin başta eşler olmak üzere merhametli bir ilişkiyi sürdürme isteğinde olması, çatışmada taraf olmaktan çok tarafsız olması ve ilişkide yaşanan çatışmada diğer tarafı sorumlu tutmak yerine sorumluluğu üzerine alarak çatışma başladıktan sonra çatışmanın ilerlemesini

engellemeye çalışması İbrahimî dinlerin bağlılarına sundukları çözüm yöntemleri arasında görülmektedir (Mahoney, 2005: 696).

Dinin aile sorunlarına etkisini ele alan çalışmalarda katılımcı ifadelerine kutsal metinlerin kendileri için sağladığı çözüm önerilerine ilişkin veriler yansımaktadır. Dinin aile çatışmalarına etkisini ele alan nitel bir çalışmada Müslüman bir katılımcı, dini metinlerin önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Biz bu üç bilgi kaynağına bakarız ve herhangi bir geçimsizlik içine düşmüşsek bu kaynaklardan bir rehberlik arayışına gireriz” (Lambert, Dollahite, 2006: 443).

Katılımcının ifadeleri, eşlerin geçimsizliği ve aile içerisinde yaşanan sorunlarda çözüm için İslâm dininin temel kaynaklarına başvurulduğunu göstermektedir.

Aynı araştırmada Hristiyan bir katılımcı, dinsel metinlerin kendilerine aile içindeki sorunlar üzerinde etraflıca konuşma imkânı veren öğretilerle dolu olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Dua ederseniz, Tanrı’ya yardım talebinde bulunursanız ve İncil’inizi okumaya devam ederseniz, O, size, düşündüğünüzden tamamen farklı olarak, anlayışlı ve nazik olmanız gerektiği gibi, diğerlerini düşünmek ve kendi nefsinizi savunmamak gibi, şeyler söyleyecektir. Problemleri çözerek durumu düzeltmek için olan bakmak, bu bazen korkunç bir durumdaymışız gibi görünebilir, fakat onlar için daha sonra gerçekten iyi olacaktır” (Lambert, Dollahite, 2006: 443).

Yine aynı araştırmada bir başka Hristiyan katılımcı, eşiyle yaşadığı çatışmayı çözmede kutsal metinlerin kendilerine nasıl yardımcı olduğunu şöyle vurgulamaktadır:

“Fakat bir otoriteye sahip olduğunuzda en önemli şey, kendisine benzemeye çalıştığınız müşfik bir Tanrı’dır; o zaman başkalarıyla ilgilenmenin yolunu sevginizi tanımlayan kelimeye uzanabilirsiniz. Ve, buna karşı kendinizi ayarlayabilirsiniz. Ve, bu genellikle bizi ortak bir zemine taşır” (Lambert, Dollahite, 2006: 443).

Lambert ve Dollahite (2006) araştırmasının da desteklediği gibi kutsal metinlerin öğretileri eşlerin çatışmaya bakış açılarını değiştirerek, çatışmanın çözülmesinde etkili olmaktadır. Kutsal metinler, eşlerin bakış açılarını değiştirirken hem eşlere hayat

ideallerini hatırlatmakla hem de takip edebilecekleri örneklikler sunmakla destek olmaktadırlar.

Müslüman ve evli çiftlerle yürüttüğü nitel araştırmanın sonucunda, Alghafli, Hatch ve Marks (2014: 820), katılımcıların, İslâm'ın evlilik çatışmalarına nasıl bir etkide bulunduğu ile ilgili ifadelerini şöyle aktarmışlardır:

“Alex (sünni erkek eş):

İslam bir kurallar dinidir. Bazen İslam'ı bir yaşam tarzı olarak anarız, çünkü hayatımızın her yönüyle ilgili diğer dinlerin açıkça bir şey söylemediği konularda bile bize rehberlik yapar. İslam'da özel yönlendirici ilkelere sahiptir. Bu yönlendirici ilkeler anne-babalar, karı-koca, baba ve çocuklar arasındaki hemen hemen her yönüyle çatışmaların çözülmesinde yardımcı yardımcı olur.”

Katılımcı, dini metinlerin eşler arası çatışmayı önlemede yaptığı rehberliğe vurgu yapmaktadır. İslâm'ın yönlendirici ilkelerinin hem eşler arasındaki hem de anne-baba ve çocuklar arasındaki çatışmaların çözümüne yönelik ilkeler sunarak çatışmaların çözümünde yardımcı olduğu ifade edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Nisa suresinde yer alan “Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.” (Nisa: 4/19), ayeti ile eşler arasında yaşanan sorunların çözümü ile ilgili genel ilkeler belirtilmiştir. Ayet, eşlere, birbirlerini olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte kabullenmelerini, sorunların çözümünden yana olmalarını, ortak bir paydada buluşmak için gayret etmelerini tavsiye etmektedir. “Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden, yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır.” (Nisa: 4/138), ayeti ile eşler arası yaşanan çatışmalarda uzlaşma tavsiye edilen yol olarak gösterilmiştir.

4.3.2. İbadetlere Katılım ve Aile Sorunlarının Çözümü

Genel olarak, dinî ibadetlerini yerine getirmek, bireylerin evlilik çatışmalarını çözmek için uygun olmayan yöntemlere başvurmalarını engellemektedir. Mahoney v.d. (2001: 73), gerçekleştirdikleri meta-analitik çalışmada, dinin aile içi şiddeti cesaretlendirdiğinin mi yoksa engellediğinin mi ele alındığı dört nitel araştırmadan üçünün kiliseye katılımın, evlilikte fiziksel şiddetle yüksek değil düşük ilişkili olduğunu, evlilikte şiddeti azalttığını gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Dinin, eşler arası çatışmalara nasıl yardımcı olduğunu ele alan bir nitel araştırmada Lambert ve Dollahite (2006: 444), dini ibadetlere ve faaliyetlere katılımın, çiftlere, geçimsizliği çözmeye, odak noktalarını değiştirerek ve ciddi problemlere kafa yorabilmeleri için onlara gerekli olan iç yılmazlığı sağlayarak yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Dini ibadetleri birlikte yerine getirmek ve dini faaliyetlere birlikte katılmakla çiftler, çok önemli olarak algıladıkları ufak tefek tartışmalara odaklanmaktan kurtulabilmektedirler. Öncelikle bu odak noktası değiştirilmekte, sonrasında ise anlaşmazlığın sebepleri sıklıkla önemsiz bulunarak unutulmakta ya da reddedilmektedir. Bu çalışmanın katılımcılarından biri bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Pazar sabahı kiliseden önce etrafımızdaki olaylar adeta telaşlı ve birbirimize karşı çok iyi hissetmiyoruz ve küçük tartışmalar veya bazı ufak şeyler var. Ve kiliseye girdikten sonra ve adeta sakinleştiriliyorsunuz ve ondan sonra ayine doğru geçmeye başlıyorsunuz... Böylece bu sizi daha alçak gönüllü olmaya itiyor ve evde üzerine tartıştığınız şeylerin hayatın bütünü içinde önemli olmayan küçük bir şey olduğunu fark etmenizi sağlıyor. Bu, başlamak, hayata devam etmek ve güçlü bir ilişkiye sahip olmak için çok önemli.”

Bu örnek, dini törenlere katılımın, çiftlerin dikkatini ufak tefek tartışmalardan çiftler tarafından esas olarak algılanan konulara çekmekte rolünü açıklamaktadır. Bu durum, sıklıkla kişinin eşi hakkındaki algısında olumlu bir değişimle ve güncel anlaşmazlıkların önemsizliğinin farkına varılmasıyla sonuçlanmıştır.

Geçimsizlikler yapısı itibariyle daha ciddi olduğunda ise dini törenlere katılım, çiftlere sorunların üzerine eğilmek ve sorunu çözmek için ihtiyaç duydukları yılmazlığı sağlamaktadır. Lambert ve Dollahite (2006: 444), çalışmalarına görüşlerini bildiren bir başka katılımcı bu konudaki deneyimlerini şöyle aktarmıştır:

“Doğrusu bunu yapabildiğim saat, kelimenin tam anlamıyla bir değişim geçirdiğimi hissediyorum. İyi olduğumu düşündüğüm, törenin sonunda daha iyi hissettiğim yerde, bunu şimdi yapabileceğimi düşündüğüm yerde, bana olan bir şeyler var. Oraya kahrolası bir çılgın gibi gitmeme rağmen, her nedense çılgınlık uçup gidiyor ve bu tür şeyler, bu ayetler, pasajlar, kıssalar nasıl daha nazik ve hoşgörülü olmak isteyeceğimizin hatırlatıcılarıdır.”

Önemsiz yada önemli bir çatışma ortaya çıktığında, dini törenlere katılım, çiftlere geçimsizliklerini çözmede dikkatlerini daha önemli konulara çekerek ya da onlara sorunları çözmek için ihtiyaç duydukları kişisel yılmazlığı sağlayarak yardımcı olmaktadır (Lambert, Dollahite, 2006: 444).

Dua, dini hayatın her anında var olarak görünen bir ibadettir. Ayrıca, İbrahimî gelenekten gelen üç büyük dinin ortak bir manevi etkinliğidir ve Budizm, Hinduizm ve Şintoizm gibi diğer dini geleneklerle de bu konuda güçlü bir paralellik bulunmaktadır (Beach v.d. 2008: 645). Evlilik çatışması, sürekli olumsuz düşünceler ve davranışlar üreten bir döngüdür. Çatışmanın çözülebilmesi için bu olumsuz düşünce ve davranış döngüsünü kesen molalara ihtiyaç vardır. Dua, kişilere bu olumsuz duygu ve düşüncelerinin arasına güçlü dini duyguları sokarak önemli bir mola zamanı oluşturur ki, böylelikle eşler, olumsuz duygu ve düşünce döngüsünden kurtulmuş olurlar. Aynı zamanda dua, kişilerin ilahi sevgiye ve affetmeye odaklanmasını da sağlamaktadır (Beach v.d. 2008: 649). Dua, bireylerin sakinleşmelerine ve öfkelerini bastırmalarına yardımcı olarak iletişimin yeniden kurulmasına ortam oluşturmaktadır. Dua, eşler arasındaki çatışmada birbirleriyle yeniden iletişime geçmelerini sağlayabilecek bir “Tanrı Sistemi”ni davet ederken, sorunların çözümünü ve çatışmanın uzlaşmasını kolaylaştırarak eşlerin arası ilişkilerin yumuşamasını sağlamaktadır (Ahmadi, Hossein-Abadi, 2009: 213).

Dua, eşler arası iletişimi arttıran dini ibadetlerdendir (Crocker, 1984: 90). Duanın kişide, eşinin kendini değiştirebileceğine dair inancı ve eşinin ihtiyaçlarını kabullendikçe, eşine yönelik empatisini arttırarak ve duygusal tepkilerini azaltarak, eşler arası iletişime etki ettiği bulgulanmıştır. Ayrıca dua etkileşime destek olduğu gibi bağlılığı da teşvik etmektedir (Butler, Stout, Gardner, 2002: 31).

Dua, eşler arası çatışma üzerinde, eşlerin çatışma çözümünde sorumluluklarını ve eşlerine yönelik empatisini arttırarak yardımcı olmaktadır (Butler, Stout, Gardner, 2002: 32). Dudley ve Kosinski (1990: 84), duanın eşlerin karşısındaki ihtiyaçlarını düşünme yeteneğini arttırarak çatışma çözümüne katkı sağladığını göstermişlerdir.

Duanın evlilik çatışmasının çözümünde nasıl bir etkide bulunduğunu ele alan iki farklı nitel araştırma, dindar çiftlerin, duanın yaşadıkları evlilik çatışmasının çözülmesine nasıl katkıda bulunduğunu daha açık bir şekilde anlamamızı sağlamaktadır.

Lambert ve Dollahite (2006: 444), duanın, öfkeyi bastırarak ve açık iletişime imkan sağlayarak eşlerin aralarındaki çatışmaların çözümüne katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Çalışmanın katılımcıları, bu katkıyı kendi cümleleri ile şöyle ifade etmektedir:

“Eğer birbirimize birkaç saatten beri çok kızgınsak, ancak yatma zamanımız geldiğinde ve uyumak istediğimizde, dua etmek isteriz, ikona köşesinde durup, birlikte dua ederken birbirinize karşı çok kızgın bir şekilde durabilmek çok zordur. Bu yüzden doğrusu dua ettikten sonra yatmaya giderken birbirimize niçin çok kızgın olduğumuzu hatırlamıyorum bile”.

Çalışmanın katılımcılarından bir diğeri, duanın açık iletişime olan katkısını şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Kriz gelecekti. Birlikte dua etmeye ihtiyacımız olduğunu hissetmiştik; aramızda iletişim eksikliği olduğunu hissetmiştik. Son zamanlarda gerçekleşen bir olgu olarak. Böylece birlikte dua ettik. Bizi ayırmaya çalışan şeyleri hissettiğimiz zaman...birlikte dua edeceğiz...(ve) bu güçlendiriyor ya da en azından sorunu azaltıyor” (Lambert, Dollahite, 2006: 444).

Bu çalışma, duanın eşlere çatışmanın çözülmesinde öfkenin azaltılması ve açık iletişimin sağlanması yoluyla bir katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca öfkenin azaltılması konusunda katılımcıların ifadeleri Beach v.d. (2008)'in ortaya koyduğu olumsuz davranış ve düşünceler döngüsünün de nasıl kırıldığını göstermektedir.

Alghafli, Hatch ve Marks (2014: 821-822), çalışmalarının ikinci ana temasını dinin aileyi birlikte tutması olarak belirlemişlerdir. Katılımcılar, namazın, aileyi bir

arada tutma eğilimini teşvik eden bir ibadet olarak sıklıkla ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar da namazın çatışmaları azaltan özelliğine vurgu yapmışlardır:

“Namaz kılarken yoğunlaşmak zorundasınız. Allah’a boyun eğmek. Öfkelenemezsiniz ve boyun eğersiniz. Başka bir işle uğraşmadan... Özellikle namazdan sonra... bütün ev sakinleşir. Televizyon yok, internet yok, hiçbir şey yok. Doğruca kalbinizden gelenler sade bir iletişim var. Bilirsiniz bunu başka türlü sağlayamazsınız. Özellikle çocuklar yakınınydayken.”

Alghafli, Hatch ve Marks (2014), benzer bir şekilde duanın olumsuz davranış ve duygular döngüsünün kırılmasına, dua eden çiftlerin dinin kendilerine sağladığı ilahi imajı hatırlayarak, olumsuz duygu, düşünce ve davranışların etkisinden kurtulduklarını ifade etmektedir.

Duanın, eşler arasında yaşanan sorunlarda iletişimi engelleyen olumsuz duyguları bastırarak iletişimi kolaylaştırdığı, çatışmanın şiddetini ve olumsuz sonuçlarını azalttığı, eşler ve aile bireyleri arasında empatik bir bakış açısı sağladığı ve bireyleri çözüm odaklı olmaya yönelttiği görülmektedir. Böylelikle duanın, aile içi sorunların çözümünde, aile bireyelerine, önemli bir katkı sunduğu anlaşılmaktadır.

5. DİN VE AİLE KRİZLERİ

5.1. AİLE KRİZİ

Kriz, kaynaklar ve talepler arasında, sosyal çevreden desteklerin olduğu kadar, başa çıkma kabiliyetlerinin de yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkan ani ve zaman sınırlı bozulma olarak tanımlanır (Al v.d., 2014: 225). Tanımda dikkat çekici yönler, aniden ortaya çıkması ve kişinin mevcut sorun çözme ve destek sistemlerinin yetersiz kalması olarak gösterilebilir (Wang v.d., 2010: 470). Krizler ve travmatik olaylar bireyi duygusal, davranışsal ve fiziksel olarak olumsuz etkileyen, baş edilmesi güç ve normal yaşam şartlarını zorlaştıran olaylar ve durumlardır (Zara, 2011: 91). Belirli sürelidirler ve giderek şiddetlenen stresli durumlardır. İster bireylerin, ister ailelerin ve isterse toplumların başına gelsinler, yaşayarı işlevsizleştirirler. Geçici bir durum olan kriz, hem sağlıklı hem de sağlıksız işleyişi olan bireylerin yaşayabileceği bir durumdur (Weber, 2011: 41).

Kriz esnasında insanların gösterdikleri davranış, duygu ve bilişlerin karakteristiği amaçsız veya riskli davranış, duygusal kararsızlık, korku, öfke, bozulmuş yorumlama ve sorunlarla zihnin meşgul olması şeklinde formülize edilebilir (Al v.d., 2011: 912). Kriz, ailenin gündelik işleyişini bozan ve zorluklarla birlikte yaşamaya devam edebileceği stresten farklı olarak durup krizden çıkış için yeni bir plan yapmayı gerektirir (Vaux, Asay, 2019: 23). İnsan eliyle ya da doğal yollarla meydana gelen travmatik olayların genel karakteristik özelliklerini; “a) insanın fiziksel bütünlüğünü tehdit eder, b) insanın yaşamını tehdit eder, c) insanın dünya ve insanlara karşı olan inançlarını tehdit eder d) insanın sevdiklerini tehdit eder” (Zara, 2011: 91-92) şeklinde sıralamak mümkündür.

Aile krizleri, kriz tanımından yola çıkarak, ailelerin yaşadıkları ani ve travma yaratıcı olaylar ve durumlar karşısında ailenin mevcut sorun çözme ve destek unsurlarının kaynaklar ve talepler arasındaki dengesizliği dengeleyemediği durumlar olarak tanımlanabilir (Weber, 2011: 44). Aile krizlerine kaynaklık teşkil eden olaylar, evlilik, çocuk doğumu, emeklilik gibi normal olaylar olabileceği gibi yaşamı tehlikeye sokan kazalar, hastalıklar ya da boşanma gibi beklenmedik olaylar da olabilir. (Vaux, Asay, 2019: 23). Ailede, emeklilik, boşanma, yeniden evlenme, ani iş kaybı, aile üyelerinin beklenmeyen ölümü (Walsh, 2006a: 400), bedensel/zihinsel engeli olan bir bireyin varlığı, aile bireylerinin ölümcül bir hastalığa yakalanması, aile bireylerinde özellikle çocuklarda görülen gelişimsel rahatsızlıklar (zihinsel engellilik, otizm v.b.), ekonomik zorluklar, aile bireylerinden birinin ölümü (Doty, 2003: 53), anne-baba çatışması, boşanma ve madde kullanımı (Mackova, 2019: 1679) krizlerin sebebi olarak görülebilir.

Aile krizlerinin kaynağı olan olayları, içsel kaynaklı olaylar ve dışsal kaynaklı olaylar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunları içsel krizler ve dışsal krizler olarak adlandırabiliriz (Weber, 2011: 14). Aileler içsel krizleri atlattığında dışsal krizlere oranla daha çok zorlanırlar. İçsel krizlere, şiddetli eş çatışmalarının yol açtığı aile içi şiddet, boşanma, anne-baba çocuk çatışmalarının yol açtığı aile içi şiddet, çocukların evi terk etmesi, eşlerden birinin ölümü, evlat kaybı, evlat ölümü, eşlerden birinin sadakatsizliği gibi olaylar ve durumlar kaynaklık edebilir. Dışsal krizlere, yoğun ekonomik sıkıntı ve sarsıntılar, doğal afetler, hırsızlık, terör ya da diğer kanun dışı olayların mağduru olma, savaş, siyasi çalkantılar/darbeler neden olabilir (Weber, 2011: 14-15).

Aile içerisinde bedensel/zihinsel engeli olan bir bireyin varlığı, aile için bir risktir. Aile bireylerinin ölümcül bir hastalığa yakalanması, aile bireylerinde özellikle çocuklarda görülen gelişimsel rahatsızlıklar (zihinsel engellilik, otizm v.b.), ekonomik zorluklar ya da aile bireylerinden birinin ölümü krizlerin sebebi olarak görülebilir (Doty, 2003: 53). Anne-baba çatışması, boşanma ve madde kullanımı gibi aile krizleri ergenlerin sağlıklı gelişimini tehlikeye sokabilir (Mackova v.d., 2019: 1679).

Aile bireylerinden birisinin ölümü aile için en zorlu sorunların başında gelmektedir. Ölüm, geride kalanlara bir yas süreci yaşatmakta ve ailenin organizasyonunda, işleyişinde ve ilişkilerinde kısa ve uzun vadeli değişiklikler yaratmaktadır. Yas süreciyle ailenin başa çıkmasında ve ailenin yılmazlığında ölüm olayının şekli, ölüm olayı olduğunda ailenin yaşam döngüsünde bulunduğu konumu, ailenin bulunduğu sosyal bağlam etkilidir (Kaya, Arıcı, 2015: 42-43).

Kriz, kendi içerisinde krizi yaşayanı güçlendiren bir yön de barındırır. Kriz kelimesi Antik Yunan medeniyetinde iki kavramla karşılanmaktaydı. Bu kavramlar, karar verme ve dönüm noktası kavramlarıdır. Benzer bir şekilde Antik Çin’de kriz kavramı iki farklı ideogram ile resmedilmekteydi. Bu ideogramlar da tehlike ve fırsat ideogramlarıdır. Kavramın bu tarihsel sunumu, krizle ilgili şu mesajı iletmektedir. Krizler onunla karşılaşanlar için bir yıkım olduğu kadar bir gelişim ve atılım fırsatı da sunabilmektedir (Roberts, Dziegielewski, 1995: 7-8). Aileler çeşitli dışsal kriz durumlarını sağlıklı bir aile yapısına sahip olsalar da yaşayabilirler. Ancak sağlıklı aile yapıları içsel krizlerden bazılarının oluşumunu engelleyebilir. İster içsel isterse dışsal kaynaklı olsun krizler yaşandığında, bu krizleri atlama ya da bu kriz karşısında dağılma ailenin yılmazlığı ile ilgilidir. Krizler, aileler için bir yıkım ve dağılma tehdidi oluşturduğu kadar, aile ilişkilerini güçlendirmek için bir fırsat da sunmaktadır.

5.2. DİN VE AİLE YILMAZLIĞI

Aile yılmazlığı kavramına temel teşkil eden "resilience" terimi Latince resiliens sözcüğünden kaynaklanmakta ve bir maddenin bükülür ya da elastiki olması anlamına gelmektedir. Türkiye’de konuyla ilgili bazı araştırmalarda “sağlamlık” ya da “dayanıklılık” ifadeleri kullanılırken bazılarında da *yılmazlık* kavramı kullanılmıştır (Kaner, Bayraklı, 2010: 48).

Aile yılmazlığı, psikolojik yılmazlık kavramının ortaya atılmasından sonra doğan bir kavramdır. Psikolojik yılmazlık, zorluklar karşısında direnmek ve toparlanmak anlamına gelmektedir. Psikolojik yılmazlık aynı zamanda pozitif uyumu içeren dinamik bir süreçtir (Kaya, Arıcı, 2015: 37). Yılmazlık, “yıkıcı, stresli ve zorlu yaşam durumlarıyla onlar ortaya çıkmadan önce bireylere ilave korunma ve başa çıkma yetenekleri kazandıran bir başa çıkma süreci” olarak da tanımlanmaktadır (Richardson, Neiger, Jensen, 1990: 34). Yılmazlık, sosyal destek kaynaklarını ve etkili başa çıkma becerilerini bünyesinde barındıran şemsiye bir kavram olarak ele alınmaktadır (Bayraklı, 2010: 82).

Aile yılmazlığı kavramı, bireysel yılmazlık kavramının ötesinde işlevsel bir birlik olarak aile içerisinde “ilişkisel yılmazlığa” odaklanarak, aile sistemine ilişkin değerlendirme ve müdahale ile ilgili bir kavram olarak düşünülebilir (Özbay, Aydoğan, 2013: 130; Yazıcı, 2019: 18).

Aileler, stresli olaylarla ve kriz durumlarıyla hayatları boyunca pek çok kez karşılaşılır. Bazı aileler, bu stresli olayların ve krizlerin oluşturduğu fırtınalarda yıkılırken bazıları bu fırtınalardan güçlenerek çıkabilmektedir. Aile yılmazlığının tanımı bu noktada aile krizinin tanımıyla örtüşür bir şekilde "bir zorluk ile karşılaşıldığında bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı, bir kriz durumunda gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan aktif bir süreç" olarak tanımlanmıştır (Walsh, 2006b: 4). Benzer bir tanımlamayla aile yılmazlığı "yaşamımızdaki zorluklarla karşılaşmayı, bu zorlukların üstesinden gelmeyi ve hatta bu zorlukların içinden daha da güçlü bir şekilde çıkmayı sağlayan, insanın sahip olduğu bir yeterlilik" olarak tanımlanmaktadır (Grotberg, 1995: 2). McCubbin ve McCubbin (1988: 247) ise aile yılmazlığını, ailenin stresli durumlarla başa çıkarak ailedeki dengeyi yeniden sağlayabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Aile yılmazlığı tanımlarının iki temel ögeyi içerdiğini söylemek mümkündür. Bunlardan biri, tehdide ve zorluğa maruz kalmakken ikincisi ise bu tehdit ve zorluklara rağmen ayakta kalmak hatta bu zorlu süreçlerden güçlenerek çıkmayı içermektedir. Ailelerin gereksinimlerinin, sahip olunan kaynakları aştığı ve ailedeki dengenin bozulduğu durumlarda yaşanan kriz durumu, ailenin işlevlerini kesintiye uğratabileceği gibi aynı zamanda geliştirebilmektedir (Kaner, Bayraklı, Güzeller, 2011: 64).

Aile yılmazlığı, ailenin zorluklar ve krizler karşısında pozitif uyum göstermesi olarak tanımlanmakla birlikte birçok teorisyen tarafından farklı özelliklerle açıklanmıştır. Bu açıklamalardan birinde, ailenin yaşadıkları zorluklar ve krizlerle kendi davranışsal ve işlevsel güçlerinden yararlanarak başa çıkması olarak tanımlanırken, bir başka açıklamada, aile yılmazlığı, ailenin yaşadığı ve yaşayacağı streslere uyum sağlaması ve büyüme göstermesi olarak tanımlanmıştır (Kaya, Arıcı: 2015: 37-38). Patterson (2002: 350), da aile yılmazlığını, ailenin zorluklara ve krizlere uyum sağlaması ve işlevlerine devam etmesi olarak tanımlamaktadır.

Oh ve Chang (2014: 986), aile yılmazlığı üzerine yapılmış 38 farklı çalışma üzerine yürüttükleri kavramsal analizlerinin sonucunda, aile yılmazlığını, ailenin yaşadıkları zorluklardan sonra psikolojik ve işlevsel bütünlüğünü yeniden kazanma kabiliyeti olarak ifade etmişlerdir. Araştırmacılar mevcut literatürde aile yılmazlığı bir süreç olarak tanımlanmasına karşın kendilerinin gerçekleştirdikleri kavramsal analiz çalışmasının aile yılmazlığının bir kabiliyet olarak ifade edilmesinin daha doğru olacağını gösterdiğini belirtmişlerdir.

Walsh (2006a: 406-413), aile yılmazlığı kavramını açıklarken ailelerin zorluklar karşısında tedavi edici ve iyileştirici potansiyelleri olduğu varsayımını temel alarak birbiriyle bağlantılı ve her biri üç alt kavramdan oluşan üç temel kavram öne sürmüştür. Walsh'ın öne sürdüğü bu üç kavramdan ilki inanç sistemidir. İnanç sisteminin alt kavramları, zorluklara verilen anlam, pozitif bakış açısı ve maneviyattır. İkinci kavram, ailenin organizasyonudur ki, alt başlıkları esneklik, bağlantılılık ve sosyal-ekonomik kaynaklardır. Son olarak öne sürülen üçüncü kavram da iletişim süreçleridir. İletişim süreçlerinin üç alt başlığı, açıklık, duygusal ifadelerle açık olma ve problem çözmedir.

Bu kavramlardan ailenin inanç sistemi, ailenin değer, tutum, ilgi, önyargı ve varsayımlarından oluşmaktadır. İnanç sistemi, kısıtlayıcı ve kolaylaştırıcı inançları içermektedir. Kısıtlayıcı inançlar, ailenin sorunlarını arttırıp, çözüm seçeneklerini azaltmaktadır. Kolaylaştırıcı inançlarsa tersine ailenin sorunlarını azaltıp, çözüm seçeneklerini arttırmaktadır. Kolaylaştırıcı inançlar, zorluklara verilen anlamla, pozitif bakış açısıyla ve maneviyatla aile yılmazlığını arttırmaktadır.

Ailenin organizasyon örüntüsü, eşler tarafından ailedeki görevlerin sağlıklı bir paylaşımını ifade eder. Burada esneklik, paylaşılmış liderlik, karşılıklı destek ve takım

çalışması ailenin yılmazlığını artırır. Bu örüntü, kayıp, boşanma ve yeniden evlenme gibi durumlarda sürekli değişebilir. Ailenin organizasyon örüntüsünde meydana gelen bu gibi değişikliklerde yılmaz aileler, esnek yapılarıyla birbirlerini yönlendirip koruyarak duruma uyum sağlamakta, tekrar bir organizasyon oluşturup birbirlerine olan bağlılıklarını arttırmaktadırlar. Uyum sürecinde yılmaz aileler, sosyal ve ekonomik kaynaklarını arttıracak etkinliklerde bulunmaktadır.

Son olarak aile içi iletişimin açık ve net olması, duygularını ifade etmede açıklığın olması ve işbirliğiyle problem çözmesi aile yılmazlığını arttırmaktadır diyebiliriz. Yılmaz ailelerin belirgin özelliklerinin birbirlerine karşı dürüst olmaları, iletişimde anlamadıkları yerleri birbirlerine sorup netleştirmeleri, olumlu ya da olumsuz duygularını birbirleriyle paylaşmaları ve birbirlerinin duygularını anlamalarıdır. Tüm bu iletişim süreçleri ailenin sorunları işbirliği içinde çözmesine katkı sağlamaktadır.

Lee v.d. (2004: 642), kanser tanısı almış çocuğu olan anne-babalarla yürüttükleri nitel çalışmada, yılmaz ailelerin başa çıkma stratejileri arasında dine sığınmanın da yer aldığını bulmuşlardır. Yılmaz ailelerin başa çıkma stratejileri arasında dine sığınma dışında sosyal desteğe başvurma, olumlu bakış açısı, olgun düşünme, kurallar ve rollerde esneklik, aile üyeleri arasında iletişim sağlama, aile üyelerinin gereksinimlerini sağlamada dengelilik, olağan şartlara dönme istekliliği, hedeflere ulaşmada sabır ve sorumluluk alma gibi stratejiler yer almaktadır.

Oh ve Chang (2014: 984-985), yürüttükleri bir kavramsal analiz çalışmasıyla, aile yılmazlığı (family resilience) kavramı üzerinde çalışılmış 38 farklı çalışmayı değerlendirdikleri çalışmalarında, aile yılmazlığı kavramının altı boyutunu tanımlamışlardır. Bu boyutlar, kolektif güven, birbirine bağlılık, olumlu yaşam görüşü, beceriklilik, açık iletişim kalıpları ve işbirliğine dayalı problem çözme olarak belirlenmiştir. Ayrıca aile yılmazlığının olası üç kaynağı da; algılanan dengesizlik duygusu, maneviyat/paylaşılan inanç sistemleri veya dini inançlar ve olumsuzlukların üstesinden gelmek için ailelerin güçlü iradesi olarak tespit edilmiştir. Aile yılmazlığının şu sonuçları doğurduğu analiz edilmiştir: Durumun kabul edilmesi, yaşam perspektiflerinde değişiklik, gelişmiş ilişki nitelikleri, yılmazlık özelliklerinin güçlendirilmesi ve sağlıkla ilgili sonuçların iyileştirilmesi (Oh, Chang, 2014: 980). Oh ve Chang (2014: 984-985), değerlendirdikleri 38 çalışmanın 9'unda aile tarafından

paylaşılan ortak inançların ve maneviyatın aile yılmazlığının temel kaynaklarından biri olduğunu gösterdiğini bildirmişlerdir. Araştırmacılar, bu araştırmalardan elde edilen sonuçların, bir ailenin paylaşılan ortak inançlarının veya dini inançlarının, aile üyelerine, yaşadıkları zorlukları anlamlandırmakla veya nedenini bulmakla ve bunları kabul etmekle amaç ve yön sağladığını gösterdiğini ifade etmişlerdir.

Doty (2003: 88-89), hazırladığı doktora tezinde iki farklı kiliseye mensup 37 kilise üyesi ile nicel ve nitel içerikli bir çalışma yapmış, dinin ailede yaşanan kriz durumlarını aşmada dindar eşlere bir kaynak sağlayıp sağlamadığını incelemiştir. Dinin özellikle çalışmadaki katılımcılara manevi bir güç ve anlam katarak krizleri aşma konusunda destek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dinin içsel dinamikleri güçlendiren ve hayata anlam katan değerlerinin krizleri aşmada dini ibadet ve pratiklere göre daha etkili olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmaya katılan aileler dinin kendileri için, hayata bir anlam ve amaç kazandıran bir kaynak olduğunu, bir direnç ve umut kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışma dini toplulukların, dindar bireyleri aile krizlerini aşmada, dirençlerini arttırmadaki etkililiğini de göstermiştir (Doty, 2003: 103).

Ülkemizde yapılan bir araştırmada Özbay ve Aydoğan (2013: 129), 6 çift olmak üzere 12 anne-baba ile görüşme yöntemi kullanılarak, nitel bir araştırma gerçekleştirilmişlerdir. Araştırmacılar, araştırmaya ilişkin verileri, Walsh (1998) Aile Yılmazlık Modeli ve araştırmacılar tarafından geliştirilen Özgünlük Sistemi Modeli temel alınarak yapılandırılan "Aile Yılmazlık Görüşme Formu" aracılığıyla toplamışlardır. Veriler, içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgulara göre, ailelerin yılmazlıklarına katkı sağlayan en önemli etkenlerin sosyal destek, maneviyat, sahip oldukları pozitif bakış açısı, aile içerisindeki birbirlerine bağlılıkları, esnek olmaları ve özgünlük/ilişkisel özgünlük olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizde aile yılmazlığı kavramı ile dindarlık arasındaki ilişki üzerinde yapılan bir çalışma bulunmamakla birlikte psikolojik yılmazlık ile dini başa çıkma arasındaki ilişki üzerinde yapılmış bulunan "Dini Başa Çıkma Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma" ismiyle S.Nazlı Batan ve Ali Ayten'e ait bir çalışma bulunmaktadır. Batan ve Ayten (2015: 67), araştırmalarının sonucunda olumlu dini başa çıkmanın, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu üzerinde olumlu bir etki yarattığını ortaya koymuşlardır. Bireyin, krizlere de kaynaklık

eden olumsuz yaşam durumları karşısında yaşadığı anlam ve kontrol kaybını gidermek için düşünsel, duygusal ve davranışsal yönlerde etkinliklerde bulunup çaba göstermesine psikoloji alanında “başa çıkma” olarak adlandırılmaktadır (Ayten, 2012: 37-40). Bireyin yaşadığı zorluklarla mücadele sürecinde dua etme, yaşadıklarını kutsal bir alanla ilişkilendirme, hayra ya da şerre yorma, imtihan edildiğini düşünme, cezalandırıldığı fikrine kapılma, ibadet etme, Tanrı’nın kudretine ve merhametine sığınma, Yüce kudrete öfkelenerek varlığı ve gücünü sorgulama, ümitsizliğe kapılma şeklinde ortaya çıkan etkinliklerin tümü “dinî başa çıkma” olarak değerlendirilebilir (Ayten, 2012: 42).

Dindarlık ve psikolojik yılmazlık arasındaki ilişkiyi ele alan farklı çalışmalar, dindarlık ile psikolojik yılmazlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Erdoğan (2015: 223), eğitim ve ilahiyat fakültelerinde eğitim görmekte olan 596 üniversite öğrencisi üzerinde Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve öznel dindarlığın psikolojik dayanıklılıkla ilişkisini incelemiştir. Araştırma içten dine yönelen ve içselleştirerek dini yaşayan üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılığının arttığı sonucuna ulaşmıştır (Erdoğan, 2015: 238). Sezgin (2016: 47), farklı fakültele devam eden 585 üniversite öğrencisinin dindarlık düzeylerinin psikolojik sağlamlıkları ile ilişkisini incelemiştir. Araştırma dindarlıkla psikolojik sağlamlık arasında bir ilişki olabileceğini ortaya koymuştur (Sezgin, 2016: 82). Yıldız Türker (2018: 51), 19 yaş üzerinde 461 örneklem üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada yetişkinlerde dindarlığın psikolojik sağlamlık üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda dindarlığın inanç boyutu ile psikolojik sağlamlığın aile uyumu arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılmış, yetişkinlerde inanç düzeyi arttıkça aile içi uyumun da arttığı anlaşılmıştır (Yıldız Türker, 2018: 85).

Kriz durumlarını ilahi imtihan olarak görmek, sabrın sonucunu göreceğine inanmak ve Allah’a tevekkül ederek sığınmak, dini başa çıkmanın unsurları arasında görülmektedir (Ekşi, Sayın, 2016; Ayten v.d., 2012; Ayten, Sağır, 2014). Dua, hem problem odaklı başa çıkma tarzı olarak hem de kabullenmeyi sağlayarak duygusal odaklı başa çıkma tarzında işlev görmektedir (Arıcı, 2005: 84). Dua, yalnızlık, karamsarlık ve ümitsizlik gibi olumsuz duygulardan sıyrılarak, kişinin manevi bir güç kazanmasına etki etmektedir (Karagöz, 2010: 86-87).

Krizler karşısında dini metinlerden çözüm arayışları içerisinde bulunmak, dindar katılımcılar üzerinde yapılan çalışmaların sonuçlarına yansımıştır. Bu çalışmalarda dini kuralların, eşler ve anne-baba ve çocuklar arasında yaşanan çatışmaların çözümünde rehberlik ettiği tespit edilmiştir (Alghafli, Hatch, Marks, 2014: 820). Çatışma süreçlerinde aile bireylerinin, dinin temel kaynaklarından rehberlik arayışına girdikleri vurgulanmıştır (Lambert, Dollahite, 2006: 443). Tanrıya hesap verme duygusunun krizlerin çözümünde istekliliği arttırdığı (Scichida, Dollahite, Carroll, 2015: 44), dini metinlerin krizler karşısında direnç ve umut kaynağı olduğu (Doty, 2003: 103) ortaya konulmuştur. Ayet ve hadislerin sağladığı teorik çerçeveye önemli bir destek de peygamberlerin, sahabelerin, örnek alınan din adamları ve dindar kişilerin yaşantıları yoluyla ortaya koydukları örnekliklerdir. Lambert ve Dollahite çalışmalarında, Hristiyan katılımcılarının Mesih'i model olarak sorunların üstesinden gelemeye çalıştıklarını ortaya koymuşlardır (Lambert, Dollahite, 2006: 444). Bu örneklikler dindar kişilerin krizler karşısında farklı çözüm yolları içeren bir çözüm arşivine sahip olmalarını sağlamaktadır. Mahoney (2005: 695), aktardığı çeşitli araştırmaların sonuçları arasında dini hikâye ve örneklerin, dindar kişilere sunduğu davranış kalıplarının sorunları aşmadaki etkisinden bahsetmektedir.

Araştırmaların gösterdiği üzere, aile yılmazlığı kavramı ailelerin krizlerin üstesinden gelebilme becerisi ya da süreci olarak anlaşılabilir. Ayrıca aile yılmazlığı üzerinde yapılan çalışmalar, aile yılmazlığının temel kaynaklarından birisinin dini inançlar, inanç sistemleri ve maneviyat olduğunu göstermiştir. Din, aile yılmazlığının ve ailelerin krizler karşısındaki direncinin artmasında bireylere, hayatlarına amaç katarak, manevi destek sağlayarak, hayatlarına anlam kazandırmak yoluyla ve dini uygulamaların etkisiyle destek sağlamaktadır. Olumlu dini başa çıkma sürecinde kullanılan etkinliklerin, inançların, ibadetlerin de bireyde yılmazlığı arttırdığı düşünüldüğünde, aile bireylerinin birlikte bu başa çıkma süreçlerini kullanmalarının aile yılmazlığını güçlendireceği düşünülebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, dinin, aile ilişkilerine, aile sorunlarının çözümüne ve ailelerin karşılaştığı krizlerin çözümüne nasıl etki ettiğini anlayabilmektir. Çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın amacına yönelik kullanılan model, örneklem, veri toplama aracı, veri toplama sürecinin nasıl işlediği, verilerin nasıl analiz edildiği ve araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği hakkında bilgi verilecektir.

1. ARAŞTIRMA MODELİ VE DESENİ

Bilimsel paradigmada yaşanan sürekli değişim, kullanılan yöntem ve tekniklere de yansımıştır (Şimşek, 2012: 81-82). Bu değişimin bir sonucu olarak 20. yüzyılın sonlarında nitel araştırma tek başına bir araştırma metodolojisi haline gelmiştir (Merriam, 2015: 18). Temelleri 19. yüzyılda atılan pozitivist paradigmaya dayanan nesnel gerçeklik üzerinde yapılan araştırmalarda bilginin değerlerden arındırılmış olmasına ve hem felsefi hem de kültürel inançlardan etkilenmemesine vurgu yapılmıştır (Baş, Akturan, 2013: 17). Bilimsel gelişime evrimci bir bakış açısıyla bakan Comte, insanlığın evrildiği son hal olan pozitivist çağda, olayların betimlenmesini, aralarındaki ilişkilerinde nesnel bir biçimde ortaya konmasını öngörmekteydi (Şimşek, 2012: 82). 20. yüzyılda pozitivist yaklaşımın içine düştüğü sıkıntıları çözmeye çalışan Popper ise, Comte'un, doğrulanabilirlik yoluyla, birikerek ilerleyen bilimsel doğrularının karşısına yanlışlanabilme ilkesini getirdi. Ona göre bilimselliğin temel ölçütü, sınanma ve yanlışlanabilme olmalıydı. Comte'un ve Popper'ın ortak noktası ise bilgilerin ölçülmesine dayalı nicel yaklaşımı benimsemeleriydi (Şimşek, 2012: 82-84).

Pozitivist paradigmanın şekillendirdiği nicel araştırma yöntemleri, nesnel gerçeklik olarak ifade edilen, insanların inançlarından, algılarından, kültürlerinden ve dillerinden bağımsız olduğu varsayılan bir gerçekliği ölçebilirken, kültüre ve dile bağlı sosyal gerçekliği ve inanca ve algılara bağlı bireysel gerçekliği algılamakta sorunlar yaşamaktadır (Baş, Akturan, 2013: 17-24). Nicel araştırma yöntemlerinin bu gerçeklik türlerini ölçmekte yaşadığı sorunlar nitel araştırma yöntemlerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Seggie, Bayyurt, 2015: 2). Ünal (2015: 67)'in, Charles Handy'den

aktardığı McNamara safsatası, sadece sayısal verilere dayalı ölçümün yetersizliğini ifade etmek için yerinde bir örnektir:

“Birinci adım; kolayca ölçülebilen her şeyi ölç. Bu, devam edebildiği sürece sorun çıkarmayan bir durumdur. İkinci adım; kolayca ölçülemeyenleri önemseme veya onlara isteğe bağlı değerler ver. Bu, yapay ve yanıltıcı bir uygulamadır. Üçüncü adım; kolayca ölçülemeyenlerin gerçekte önemli olmadıklarını farz et. Bu körlüktür. Dördüncü adım; kolayca ölçülemeyenler gerçekte yoktur. Bu bir intihardır.”

Ölçülemeyen olguların varlığının fark edilmesi ve güncel hayattaki dinamiklerin sayısındaki çeşitlilik araştırma yöntemlerinde insan faktörünün ön plana çıkmasına yol açmıştır. İnsan faktörünün ön planda olduğu bakış açılarında gerçekliğin nesnel, tek ve kesin olmadığı; aksine öznel, çoğul olduğu, insanlar tarafından oluşturulduğu, yaşanan zaman, mekân ve kültüre bağlı olarak farklılık gösterdiği ifade edilmektedir (Seggie, Bayyurt, 2015: 12). Bu nedenle sosyal ve bireysel gerçekliği anlamak için evrensel yasalar ve nesnel yaklaşımlar yerine olayları ve olguları doğal ortamı içerisinde ele alıp anlama ve yorumlama yöntemiyle kavramaya çalışan bakış açısı ön plana çıkmaktadır (Bal, 2016: 23). Sosyal bilimlerde olay ve olgulara dair tek bir gerçeklik ya da tek bir açıklamanın olmaması bu yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 34).

Nitel araştırma, belli bir bağlam ve etkileşimin bir parçası olarak olayları kendi teklisinde anlamlandırma çabasıdır. Gelecekte ne olacağını tahmin etmekle değil olayın geçtiği yerin doğasını anlamaya çalışır (Merriam, 2015: 14). Araştırılan olay, kişi veya olguların miktarı, ortalaması, sayısı gibi ölçülebilen özellikleri yerine, daha çok detaylı olarak, anlamaya dönük olarak yapılan, “nasıl, niçin” gibi sorularla ortaya çıkarılmaya çalışılan araştırmalardır (Denzin, Lincoln, 1998; akt. Kıral, 2020: 179). Katılımcıların araştırma konusuna dair algı ve düşüncelerine kendi ifadeleriyle ulaşmak önem taşır. Elde edilen sonuçlar nicel veriyle kıyaslandığında oldukça zengin ve betimleyici niteliktedir. Bu da verinin daha detaylı bir biçimde incelenmesine olanak tanır (Seggie, Bayyurt, 2015: 2). Anlam ve anlama üzerine odaklanan nitel araştırma, araştırılan konu üzerinde bir teori boşluğu olduğunda veya var olan teorinin olguyu açıklamakta yetersiz kaldığı durumlarda etkili bir yöntem olarak tercih edilir. Burada nitel araştırmanın

tümevarımsal özelliği ön plana çıkmaktadır. Araştırmacı, tümdengelimsel bir biçimde hipotezleri test etmek yerine kavram, hipotez ve teori oluşturmak için veri toplar (Merriam, 2015: 15). Nitel yöntem, genellikle bir duruma yönelik derin ve detaylı bir anlayış gerektiğinde, araştırılan konunun sınırlarını veya ayırt edici yönlerini ortaya çıkarmak için daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulduğunda ya da sadece sayısal olmayan bir veri seti üzerinde çalışılacağı zaman tercih edilir. Tercih edilen bu araştırma yöntemi genellikle amaçlı olarak seçilmiş bir örneklemden, geniş bilgi toplamayı gerektirmektedir (Bazeley, Jackson, 2015: 2).

Nitel araştırmada üç temel veri türü kullanılır. Bunlar, mülakatlar (görüşme), gözlemler ve dokümanlardır. Açık uçlu sorulardan oluşan mülakatlar, insanların deneyimleri, algıları, fikirleri, duyguları ve bilgileri ile ilgili derinlemesine cevaplar alınmasını sağlar. Veriler, yorumlamanın yapılabilmesi için bağlamı yeterince yansıtan doğrudan alıntılar içermektedir (Patton, 2014: 4). Görüşmede bir konu hakkında ilgili kişilere ayrıntılı, nitelikle ilgili sorular çerçevesinde bilgi alınır. Bu görüşme türüne “derinlemesine görüşme (mülakat)” denilmektedir (Aziz, 2014: 86). Derinlemesine görüşmede amaç, katılımcının duygularını, bakış açısını ve perspektifini derinlemesine keşfetmektir. Derinlemesine görüşmede kaynağın kalitesi, elde edilen verilerin de kalitesini belirleyecek temel unsurdur. Bu nedenle araştırılan konunun uzmanı olmaları ya da o konuda karar verici konumda olmaları gerekir (Baş, Akturan, 2013: 111). Araştırmacı da burada kaynaktan veriyi alabilmek için Kvale'nin ifadesiyle madenci ya da seyyah gibi davranmalıdır. Kvale, madenci metaforuyla görüşmede bilginin gömülü olduğunu kabul eden, üzerindeki toprağı kaldırıp, anlamları ve veri parçalarını ortaya çıkarmaya çalışan pasif ve edilgen görüşmeci rolünü; seyyah metaforu ile de kaynakla işbirliği içerisine girerek, bilginin ve anlamın oluşmasında daha aktif bir görüşmeci rolünü ifade eder (1994: 3-4; akt. Baş ve Akturan, 2013: 111-112).

Görüşme tekniğinin karakteristik özellikleri arasında yer alan informal bir tarza sahip olması ve verinin etkileşim yoluyla yaratıldığı varsayımı yer alır (Bal, 2016: 162). Bu durum görüşme tekniği uygulanırken hem araştırmacıya hem de katılımcıya esneklik ve derinlik sağlamaktadır (Aziz, 2014: 85). Görüşme tekniğinin üç farklı türü bulunmaktadır. Bunlar, yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmelerdir (Bal, 2016: 162-163). Bu araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşme

tekniklerini kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmede önceden literatür taraması yapılarak görüşme formu hazırlanır. Ancak görüşme formundaki bu sorular, görüşme esnasında yeri değiştirilebilir. Görüşmenin akışına göre, veriye ulaşabilmek için derinleştirmeyi sağlayan “sonda sorular” kullanılabilir. Bu görüşme tekniği hem yapılandırılmış hem de yapılandırılmamış görüşmelerin eksikliklerini ortadan kaldırabilir. Araştırmacıya görüşme esnasında duruma uygun davranabilme olanağı sağlamış olur (Bal, 2016: 163). Bu teknik belirli bir düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik sağlamaktadır (Yıldırım, Şimşek, 2013). Aynı zamanda görüşme tekniği, gündelik diyaloglardan farklı olarak dikkatli bir dinleme ve sorgulama gerektirmektedir (Seggie, Bayyurt, 2015: 46).

Patton (2014), nitel araştırmalarda 16 farklı bakış açısından/yaklaşımdan bahseder. Bunlar, etnografi, otoetnografi, gerçekliği test etme, pozitivist ve gerçekçi yaklaşımlar, inşacılık/yapılandırmacılık, fenomenoloji, heuristik araştırma, etnografi/yöntem bilimi, sembolik etkileşim, göstergebilim, yorumbilim, anlatıbilim/anlatı analizi, ekolojik psikoloji, sistem kuramı, kaos kuramı, kuram oluşturma ve cinsel yönelim kuramlarıdır (Patton, 2014: 132-133). Kuram Oluşturma yaklaşımı, gömülü yada temellendirilmiş teori/kuram (groundedtheory) olarak da adlandırılır (Bal, 2016: 48). Kuram oluşturma yaklaşımı, konuya dair var olan bilgilerin az olduğu ya da hiç olmadığı durumlarda kullanılan bir analiz yaklaşımıdır. Ayrıca, duruma/olguya ilişkin değişiklikleri açıklamak için deneysel bilgiye dayalı yeni kuramsal açıklamalara ihtiyaç duyulduğunda da kullanılabilir. (Patton, 2014: 125-127). Konuya dair kuramsal bir iskeletin olmadığı ya da sınırlı olduğu durumlarda araştırmacı, kavramsal bir çerçeve oluşturmada zorlanabilmektedir. Böyle bir durumda araştırmacı daha esnek bir araştırma deseni benimseme ve araştırma sürecinde elde ettiği bulgulara göre bu çerçeveyi oluşturma ihtiyacı hissedebilir. Glaser ve Strauss’un (1967) ortaya koydukları kuram oluşturma yöntemi tümevarımcı ve esnek bir yaklaşımla bu durumlar için elverişlidir (Yıldırım, Şimşek, 2013; 94). Bu yöntemin ana hedefleri veri toplarken ya da yorumlarken verilerin içerisinde gömülü olan kuramı ortaya çıkartmak, bununla birlikte araştırma sürecinde yeni kavram ve kuramlara ulaşmaktır (Seggie, Bayyurt, 2015: 109). Kuram oluşturma, özel bir kuramsal çerçeveden hareket etmek yerine kuram üretme sürecine odaklanmaktadır (Patton,

2014: 125). Kuram oluşturma, gerçeğe ulaşmaktan ziyade bir gerçeği, olguyu ya da olayı kavramsallaştırmayı amaçlamaktadır (Baş, Akturan, 2013: 65).

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden kuram oluşturma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılması araştırmada tercih edilen konuyla ilişkilidir. Araştırmanın konusu, dinin, dindar ailelerin aile ilişkilerine nasıl etki ettiğidir. Ülkemizde bu konuya ilişkin yeterli çalışma olmamasından dolayı yeterli bir teorik çerçeve oluşmamıştır. Dinin, aile ilişkilerine etki edip etmediğine yönelik ilk bölümde bahsettiğimiz sınırlı sayıdaki çalışmaya karşın, bu ilişkinin nasıllığına ilişkin çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca dinin, dindar ailelerin aile ilişkilerine nasıl etki ettiğine dair bir araştırma sorusu katılımcıların kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri daha esnek soruları gerektirmektedir. Böylelikle katılımcılarımızın konuya ilişkin duygu, düşünce ve algılarını görebilmek mümkün olacaktır. Dolayısıyla araştırmanın konusu, kuram oluşturma yöntemiyle uyum sağlamış ve bu yöntem çalışma yöntemi olarak tercih edilmiştir.

2. ÖRNEKLEM

Araştırmada örneklem seğilirken, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmacının kendi hedefi doğrultusunda evrenden seçim yaparak örnekleme belirlemesidir. Örneklem belirli bir amaç doğrultusunda belirlendiğinden genellenebilirliği azalır (şimşek, 2012: 121). Ancak kuram oluştırmada örneklem oluşturulurken amaç genellemeler yapmak değil, konu hakkında derinlemesine bilgi edinmek ve anlamaktır (Bal, 2016: 75).

Bu yöntemeye uygun olarak zengin veri alınabilecek bir örneklem oluştırmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle dindar ailelere yönelik çalışmalar yapan çeşitli sivil toplum kuruluşları ve cami derneklerinin yöneticileri ile görüşmeler yapılmış, çalışmanın amacı ve çalışma konusuna uygun görüşme yapabilecek katılımcı aileler tavsiye edilmesi istenmiştir. Katılımcı ailelerde üç temel kriter aranmıştır. Bunlardan ilki eşlerin en az 10 yıl ve üzeri evli olmalarındır. İkinci temel kriter, eşlerin dindar olmalarındır. Üçüncü temel kriter de görüşmelerde açıklık, rahatlık ve güvenilirliğin etkilenmemesi için görüşme yapılacak kişilerle doğrudan tanışıyor olunmamasıdır.

Eşlerin evlilik süresinin en az 10 yılın üzerinde olmasını istememizin temel nedeni, Türkiye’de boşanmaların % 60,1’inin ilk 10 yılda gerçekleşiyor olmasıdır

(TÜİK, 2016: 2). Dolayısıyla ilk on yılı geride bırakan aileler ortalama istatistiki verilere göre boşanma riskinin % 60'ını geride bırakmış olacakları, birçok sorunları birlikte aşma becerilerini geliştirmiş olacakları, aile ilişkilerinin oturmuş olacağı ve bazı kriz durumlarını da birlikte aşmış olabilecekleri düşünülmüştür. İkinci temel kriterimizin dindarlık olmasının nedeni de dinin, dindar aileler üzerindeki etkisinin araştırılıyor olunmasıdır. Dindar ailelerin aile ilişkilerinde dinin etkisini daha fazla hissetmeleri beklenilebilir bir durumdur.

Belirlenen kriterlere uygun kişilerle ilk iletişim, STK'larda ve cami derneklerinde yönetici olan referans kişilerden iletişim bilgileri alınarak, telefon aracılığıyla kurulmuştur. İkinci aşamada erkek katılımcılarla yüz yüze iletişim kurularak yapılan araştırmanın amacı ve içeriği anlatılmıştır. Erkek katılımcıların eşleriyle görüşüp kabul edip etmediklerini bildirmeleri için zaman tanınmıştır. Üçüncü aşamada tekrar iletişime geçilerek mülakat yapmak için kendilerinden randevu alınmıştır. Bu metotla 30 çifte ulaşılarak, kendilerinden mülakat yapmak için randevular alınmıştır.

Araştırmaya kaynaklık teşkil eden 30 çiftle mülakatlara başlamadan önce 3 çiftle deneme mülakatları yapılmıştır. Bu çiftlerle yapılan mülakatlarda tekrar eden, çiftlerin aynı cevapları vermesine neden olan sorular kaldırılarak mülakat sürecinin daha akıcı ve verimli hale gelmesini sağlayacak ön çalışmalar tamamlamıştır.

Kuram oluşturma yaklaşımı ile yapılan araştırmalarda araştırma sorusunun yanıtı olabilecek kavramların ve süreçlerin tekrar etmeye başladığı aşamaya (doyum noktası) kadar veri toplamaya devam edilmektedir. Bu noktada 30 çiftten oluşan örneklemin yeterli olduğu, son görüşmelerde ortaya çıkan kavram ve süreçlerin büyük ölçüde tekrar ettiği görülerek anlaşılmıştır.

Nitel araştırmada farklı, daha önce duyulmamış ya da az duyulmuş seslerin duyulması beklentisi vardır. Bu nedenle katılımcıların demografik özelliklerindeki farklılıklar araştırma bulgularını zenginleştirerek araştırma konusunun daha kapsamlı anlaşılmasını sağlamaktadır (Seggie, Bayyurt, 2015: 16). Araştırmada bu zenginliğin sağlanabilmesi için cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek değişkenlerinin çeşitliliğine özen gösterilmiştir. Araştırma örnekleminin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de aktarılmıştır.

Tablo 1: Örneklemin Cinsiyet ve Yaş Özellikleri

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	30	50
	Erkek	30	50
Yaş	30-39	11	18
	40-49	35	58
	50-65	14	26

Tablo incelendiğinde cinsiyet dağılımının eşit olduğu, çalışılan grubun 30 kadın ve 30 erkekten oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların yaş olarak en küçüğü 32, yaş olarak en büyüğü 63 yaşındadır.

Katılımcılarının tamamı evlidir. Kaç yıldan beri evli oldukları çalışmanın katılımcılarının belirlenmesindeki önemli kriterlerden birisidir. Katılımcıların kaç yıllık evli olduklarını ve kaç çocuk sahibi olduklarını da Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Örneklemin Evlilik Süreleri ve Çocuk Sayıları

Değişken		N	%
Çocuk Sayısı	1	3	10
	2	12	40
	3	13	44
	4	1	3
	5	1	3
Evlilik Süresi	11-20	19	63
	21-30	8	27
	31-40	3	10

Tablo 2 incelendiğinde görüşme yapılan eşlerin en az 1, en çok da 5 çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Katılımcıların %84'ünün iki ya da üç çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Ayrıca katılımcıların ortalama evlilik süresi 20,56 yıl olup, en az 11, en çok da 40 yıl süreyle evli olan çiftlerin çalışmaya dahil edildiği görülmektedir.

Örneklemin eğitim durumları ve meslekleri Tablo 3'te gösterilmektedir. Buna göre örneklemin %53'ünün (n=32: ön lisans/lisans/yüksek lisans) yükseköğrenim mezunu, %35'inin (n=21) ortaöğretim (lise) mezunu, %12'sinin (n=7) ise ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir. Örneklemin çoğunluğu yükseköğretim mezunudur. Bununla birlikte örneklemin %47'si ilköğretim veya ortaöğretim mezunudur.

Tablo 3: Örneklemin Eğitim Durumları ve Meslekleri

Değişken	N	%	
Eğitim Durumları	Yükseköğretim	32	53
	Ortaöğretim	21	35
	İlköğretim	7	12
Meslekler	Ev Hanımı	18	30
	Öğretmen	14	23
	Kuran Kursu Öğreticisi	4	7
	Emekli İşçi	4	7
	Esnaf	4	7
	Mühendis	3	5
	İmam	2	3
	Grafiker	2	3
	Müftü	1	1,6
	Radyo Programcısı	1	1,6
	Fotoğrafçı	1	1,6
Halka İlişkiler Sorumlusu	1	1,6	

Memur	1	1,6
Gazeteci	1	1,6
Eczacı	1	1,6
Akademisyen	1	1,6
Yönetici	1	1,6

Tabloda görüldüğü üzere en yoğun meslek grubu ev hanımlarıdır. Örneklemimizde yer alan katılımcılardan yükseköğrenim görmüş kadınların sayısı (n=12), çalışmamıza katılanlara oranı %40'dır. Yükseköğrenim gören kadınların %25'i (n=3), ev hanımı olmayı tercih etmiştir. Ev hanımlarının, kadın katılımcılara oranı da %60 olarak tespit edilmiştir. Ev hanımlarından sonra en yoğun katılım sağlayan meslek grubu %23 (n=14) ile öğretmenler olmuştur. Öğretmenlerin %43'ü (n=6) de meslek dersleri ve DİKAB öğretmenlerinden oluşmaktadır. Meslek Dersleri ve DİKAB öğretmenleri (n=6) ile birlikte Kuran Kursu öğreticileri (n=4) ve Din Görevlileri (imam, n=2; müftü, n=1)'nin toplam katılımcılara oranı %22 (n=13) olarak tespit edilmiştir. Bunların dışında emekli işçi, esnaf, mühendis, grafiker, radyo programcısı, fotoğrafçı, halkla ilişkiler sorumlusu, memur, gazeteci, eczacı, akademisyen ve yönetici olmak üzere pek çok farklı meslek grubundan oluşan bir örneklem oluşmuştur.

3. VERİ TOPLAMA ARACI

Veri toplama sürecinin ilk adımı mülakat formunu oluşturan araştırma sorularının hazırlanmasıdır. Bu ilk adımda önce literatürün taranmasından elde edilen bilgiler ışığında yarı yapılandırılmış bir mülakat formu hazırlanmıştır. Mülakat formunun hazırlanması esnasında Lambert, Dollahite (2006)'in çalışmalarında kullanmış oldukları yarı yapılandırılmış mülakat formu, Prof. David Dollahite ve Prof. Nathaniel M. Lambert ile iletişime geçilerek talep edilmiştir. Prof. David Dollahite bahsi geçen çalışmada kullanılan formu e-posta yoluyla göndermiştir. Hem literatür taramasından elde edilen veriler hem de benzer bir çalışma olan Lambert, Dollahite (2006)'da kullanılan mülakat formundan yararlanılarak yarı yapılandırılmış mülakat formunun ilk hali oluşturulmuştur. Bu form, din psikolojisi alanında doktora yapan iki

araştırmacıya ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik alanında doktor öğretim görevlisi olan bir araştırmacıya gönderilerek, onların görüşleri alınarak yeniden düzenlenmiştir. Araştırmanın ilk tez danışmanı olan Prof. Dr. Hayati Hökelekli'ye araştırma soruları gösterilerek, birlikte düzeltmeler yapılmıştır. Mülakatlar uygulamaya geçilmeden önce üç deneme mülakatı yapılmıştır. Bu mülakatlar neticesinde mülakatların daha akıcı hale getirilmesi ve tekrarlanan soruların düzenlenmesi sağlanmıştır. Son düzenleme yapılmış hali tez danışmanı Prof. Dr. Hayati Hökelekli tarafından teyit edildikten sonra mülakatların uygulama safhasına geçilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat kullanılmış, görüşmeler sırasında soruların açık uçlu olması temel alınmıştır. Bu sayede yüz yüze bilgi toplamak ve sorular sorarak görüşmeyi derinleştirmek amaçlanmıştır. Böylece önceden hazırlanmış soru setine verilecek cevapların dışında, görüşme yapılan katılımcıların verdiği cevaplara bağlı olarak konuyu aydınlatması ve genişletmesi için ilave sorular sorulabilecektir. Soru formu çeşitli düzenleme aşamalarından geçse de birçok nitel çalışmada, araştırma soruları başta kesin olarak sınırlandırılmaz. Alandan toplanan bilgiler, araştırma sorularının daha belirgin ve ayrıntılı biçimde ifade edilmesine yardımcı olur ve süreç içerisinde sorular geliştirilebilir veya yeniden ifade edilebilirler. Böyle bir süreçte veri toplama aracı olarak görüşme formu veri toplamanın ilk aşamasında yarı yapılandırılmış bir durumdadır ve veri toplama sürecinin sonuna kadar da oluşan ihtiyaçlara göre revize edilir. Görüşmelerde kişilerin sosyo-kültürel özelliklerine dayalı olarak bazı sorular eklenmiş veya bazı sorular atlanmıştır. Aynı şekilde muhabata uygun olarak bazı soruların ifadesi, soru şekli üzerinde uygulama esnasında değişiklikler yapılmıştır. Görüşme esnasında bir soruda, sonraki sorulardan birisinin de yanıtını içerek şekilde cevap verilmişse, o soru tekrar sorulmamıştır. Anlaşılmadığı hissedilen soru olduğu takdirde, aynı soru farklı ifadelerle tekrar sorulmuş, yine aynı cevabın gelmesi durumunda bu cevap kabul edilmiştir.

Mülakat formunun ilk üç sorusunu katılımcıların kendilerine yönelik öznel dindarlık algısı soruları oluşurmaktadır. Bu sorularla görüşme yapılan katılımcıların dindarlıklarını nasıl ifade ettikleri anlaşılmak istenmiştir. İlk üç sorunun ardından gelen sorular sırasıyla; evlilik ilişkisinin kurulması sürecinde dinin etkisini, eşler arası ilişkilerde dinin etkisini, anne-baba çocuk ilişkilerinde dinin etkisini, eşler arasında yaşanan evlilik sorunlarında dinin etkisini, anne-baba çocuk ilişkilerinde yaşanan

sorunlarda dinin etkisini ve son olarak ailenin karşılaştığı çeşitli kriz durumlarında dinin etkisini anlamak için sorulmuştur. Görüşme yöntemi kullanılırken araştırmacı her ne kadar soruları uygun bir biçimde ifade etmeye çalışsa da, bazen sorular farklı bireyler tarafından farklı şekillerde algılanabilmekte veya aynı derecede açık ve net olmayabilmektedir. Bu durumlarda araştırmacının hazırlıklı olması, bu durumlara yönelik olarak alternatif sorular ya da sonda olarak ifade edilen sorular oluşturması beklenmektedir (Yıldırım, Şimşek, 2013: 160).

Mülakat formunun ötesinde nitel araştırmalarda bizzat araştırmacının kendisi de görüşmeleri ve yapmaktaki rolü nedeniyle veri toplama ve analizi sürecinin birincil aracı olarak ele alınmaktadır (Kabakçı Yurdakul, 2016: 3; Seggie, Bayyurt, 2015: 28).

4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Araştırmaya dayanak teşkil eden mülakatlar Eylül 2016 ile Haziran 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Burada toplam 30 evli çiftle mülakat yapılmıştır. Katılımcılar ile mülakatlar öncesinde randevular ayarlanmış, katılımcıların evlerine ya da kendilerinin uygun görmüş oldukları sivil toplum kuruluşlarına gidilerek yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Randevular alınırken evli çiftlerden erkek olanlara araştırmanın amacı genel hatlarıyla anlatılmıştır. Ancak yüz yüze mülakat başlamadan önce katılımcılarla tanışılmıştır. Çalışmanın amacından bahsedilerek, görüşmenin yaklaşık olarak ne kadar sürebileceği hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmeden elde edilen bilgilerin bilimsel araştırma amaçları dışında kullanılmayacağı, elde edilen bilgilerin kimliği tanıtıcı şekilde ele alınmayacağı, gizliliğin korunacağı hakkında güvence verilmiştir. Görüşme yapılabileceğine dair onay alındıktan sonra, görüşme sürecinin daha işlevsel yürüyebilmesi ve veri kaybını engellemek amacıyla ses kaydı alınmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilerek bununla ilgili onay alınmıştır.

Görüşmelerin başlamasından önce katılımcılara, araştırmanın, dinin aile hayatına ne kadar önem verip, vermediğine dair teorik bilgilerden ziyade eşlerin yaşadıklarına, hissettiklerine, duygu, düşünce ve deneyimlerine yönelik bir arayış içerisinde olduğunu, kendilerinin kişisel deneyim, duygu ve düşüncelerinin bizim için daha önemli olduğu hakkında bilgi verilmiştir.

Görüşmeler esnasında ses kaydı alınmakla birlikte, katılımcıların kendilerini ifade ederken içinde buldukları ruh halini yansıtan davranışları, jest ve mimikleri not

alınmıştır. Böylelikle ses kaydı ve not tutma işlemini birlikte yürütülmüştür. Bu yöntem, mülakat uygulamalarında istenilen bir durumdur (Seggie, Bayyurt, 2015: 192; Yıldırım, Şimşek, 2013: 175).

Mülakatlar eşlerin ikisinin de bulunduğu bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Sorular eşlerin her birine birer birer sorulmak yerine, sorulan soruya ilişkin eşlerden hangisi söz almak isterse onun söyledikleri kaydedilmiştir. Soruların bir kısmında eşlerin ikisi de söz alıp cevap verirken bir kısmında eşlerden birisinin söz alması ve diğerinin onu onaylamasına müdahale edilmemiştir. Eşlerin ikisiyle aynı anda mülakat yapmanın bazı gerekçeleri vardır. Bu gerekçelerden ilki, katılımcıların kendilerini birlikteyken daha rahat hissetmeleridir. Bir erkek katılımcı için erkek bir araştırmacı karşısında aile konulu bir mülakatı gerçekleştirmek daha rahat olsa da bir kadın katılımcının tek başına bir erkek araştırmacıya aile ilişkilerini açamayabileceği düşünülmüştür. Benzer bir kaygıdan bahseden Lambert, Dollahite (2006: 441), özellikle Müslüman katılımcılarının yaşadıkları bu kaygıdan dolayı eşlerle birlikte mülakat yapmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. İkinci gerekçe geçmişe yönelik anılar, deneyimler, duygular ve düşünceler hatırlanırken eşlerin birbirlerine destek olması, hatırlatmasıdır. Mülakatlar esnasında bu gerekçenin çok isabetli olduğu gözlemlenmiştir. Pek çok anı ya da deneyim aktarılırken eşlerin birbirlerini düzelttikleri ya da destekledikleri görülmüştür.

Veri toplama sürecine ilişkin olarak 30 evli çift (60 kişi) ile yapılan görüşmelerin yürütüldüğü tarih, mekân, ilçe/il, görüşme süresine ilişkin bilgiler Tablo 4'teki Görüşmeler Bilgi Tablosu'nda aktarılmıştır. Görüşme sonrasında katılımcılara mülakat tarihini baz alarak kadınlar için K_1, K_2,...; erkekler için E_1, E_2,... şeklinde kodlar verilmiştir. İlk yapılan mülakatın kadın katılımcısı K_1 ve ilk yapılan mülakatın erkek katılımcısı E_1 koduyla ifade edilmiştir. Betimsel analiz yapılırken bu kodlardan yararlanılmıştır.

Tablo 4: Görüşmeler Bilgi Tablosu

Görüşme Sırası	Görüşme Tarihi	Görüşme Mekanı	Görüşme Yapılan İlçe/İli	Görüşme Süresi (dk.)
1	09.09.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	102
2	16.09.2016	Kendi evi	Nilüfer/Bursa	48
3	17.09.2016	Sivil toplum kuruluşu	Osmangazi/Bursa	55
4	24.09.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	78
5	30.09.2016	Sivil toplum kuruluşu	Yıldırım/Bursa	50
6	01.10.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	75
7	15.10.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	65
8	16.10.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	45
9	29.10.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	96
10	12.11.2016	Kendi evi	Tavşanlı/Kütahya	50
11	18.11.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	56
12	26.11.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	64
13	03.12.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	61
14	10.12.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	58
15	30.12.2016	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	53
16	09.01.2017	Kendi evi	Başakşehir/İstanbul	49
17	10.01.2017	Kendi evi	Kadıköy/İstanbul	51
18	11.01.2017	Sivil toplum kuruluşu	Kadıköy/İstanbul	45
19	11.01.2017	Sivil toplum kuruluşu	Kadıköy/İstanbul	42
20	12.01.2017	Sivil toplum kuruluşu	Üsküdar/İstanbul	48
21	12.01.2017	Kendi evi	Üsküdar/İstanbul	50
22	10.02.2017	Kendi evi	Osmangazi/Bursa	55
23	11.02.2017	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	54
24	18.03.2017	Kendi evi	Nilüfer/Bursa	56
25	19.03.2017	Kendi evi	Tavşanlı/Kütahya	52
26	12.04.2017	Kendi evi	Yıldırım/Bursa	54
27	25.04.2017	Kendi evi	Nilüfer/Bursa	52
28	26.04.2017	Kendi evi	Gebze/Kocaeli	60
29	16.05.2017	Kendi evi	Gebze/Kocaeli	58
30	02.06.2017	Kendi evi	Gebze/Kocaeli	68

Yukarıdaki Görüşmeler Bilgi Tablosu incelendiğinde görüşmelerin 09.09.2016 ve 02.06.2017 tarihleri arasında, katılımcıların kendi evleri ya da sivil toplum kuruluşlarında gerçekleştiği görülmektedir. Görüşmeler 4 farklı il ve 8 farklı ilçede yapılmıştır. Görüşmeler, 30 görüşme olarak yapılmış ve toplam 1750 dakikalık görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin en kısası 42 dakika sürerken, en uzun görüşme de 102 dakika sürmüştür. Görüşmelerin ortalama süresi ise 58 dakika 20 saniye olarak hesaplanmıştır.

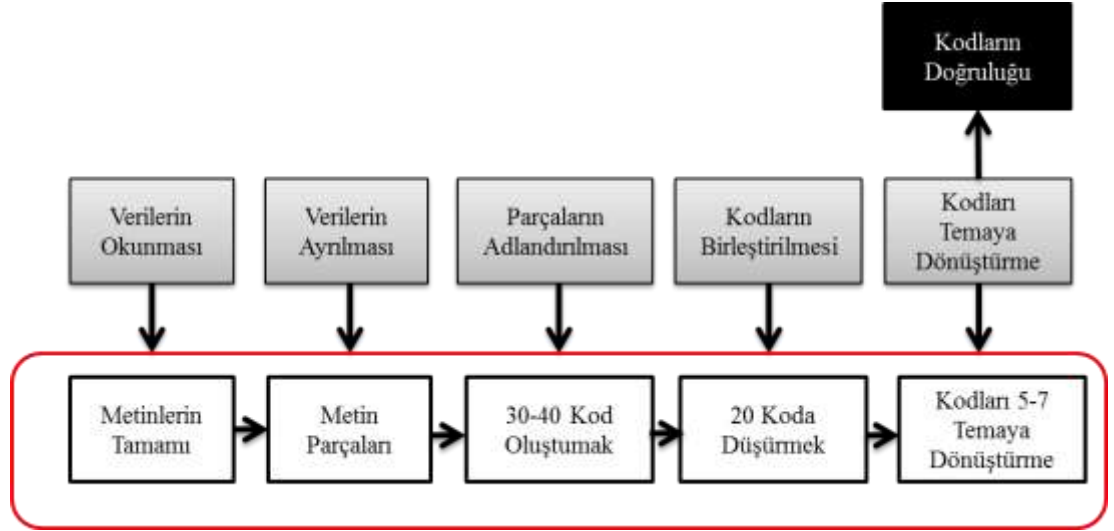
5. VERİLERİN ANALİZİ

Nitel araştırmanın en önemli adımı olarak kabul edilen veri analizi, olguları tanımlama, sınıflandırma ve kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini betimleme süreçlerini kapsar (Çelik, Başer Baykal, Kılıç Memur, 2020: 381). Nitel araştırmalarda

veri analizinin, arařtırmacıların arařtırmaların ilk sorusunu tasarlamaya bařladıđı andan itibaren bařladıđı dūřınılır (Kabakçı Yurdakul, 2016: 7). Bu yūzden gōrūřmelerin analizleri farklı ařamalarda meydana gelmektedir. Verilerin analizinde önemli adımlardan birisi verileri analize hazırlamak adına gōrūřme ses kayıtlarının yazılı metin haline getirilmesidir. Bu nedenle her ses kaydı birebir yazılı kayda geęirilmiřtir. Yazıya geęirme sūrecinde ses kayıtları dinlenerek yazılı metinler haline getirilmiřtir. Mūlakatlarda alınan notlara uygun olarak mūlakat esnasındaki duygular da yazılı kayda aktarılmıřtır. Bu nedenle mūlakatların yazıya geęirilme sūreci, mūlakatların yapılmasından hemen sonra geręekleřtirilmeye gayret edilmiřtir. Bōylelikle mūlakatlarda elde edilen sōzlū olmayan veriye ait izlenimlerin yazıya dōkūlmesindeki hassasiyet korunmaya ęalıřılmıřtır. Bu ęalıřmanın neticesinde toplam 450 sayfalık gōrūřme kaydı ham veri olarak yazılı kayda geęirilmiřtir. Ses kayıtları yazıya aktarıırken kodlama sūreci bařlamıřtır. Bōylece ęalıřmada elde edilen verilerin yazıya aktarıma sūreci, aynı zamanda bir analiz sūreci olarak iřlemiřtir. Bu uygulama, kuram oluřturma yaklařımının analiz yōntemlerine uygundur. Bōylelikle veri toplama sūreci devam ederken analiz sūreci ile birlikte yūrütūlmūř, karřılařtırmalı analiz yapma imkānı oluřmuřtur.

Gōrūřmeler bařladıđında, gōrūřme esnasında arařtırmacının zihninde kodlama iřlemleri bařlamıřtır. Gōrūřmelerin yazılı hale getirildiđi sūreęte ilk dūřınılın kodlamalar netleřmeye bařlamıřtır. Kodlama esnasında veriler öncelikle ięerik analizine tabi tutulmuřtur. Buradaki amaę, toplanan verileri aęıklayabilecek kavram ve temalara ulařmaktır. Toplanan verilerin ōnce kavramsallařtırılması ardından ortaya ęıkan kavramlara gōre mantıklı bir bięimde dūzenlenmesi ve buna gōre veriyi aęıklayan temaların saptanması gerekmektedir. Bu nedenle veriler, arařtırma probleminin cūmleleri iřıđında kodlanarak, buna bađlı olarak ūst temalar oluřturulmuřtur.

30 evli ęiftle yapılan 30 mūlakatın 450 sayfalık gōrūřme dōkūmleri ūzerinde bu Őekilde ilk kodlama yapıldıktan sonra ikinci tur kodlamaya geęilmiřtir. Bu sefer eldeki tūm dōkūmler en bařtan bařlayarak tekrar analize tabi tutulmuřtur. İkinci analiz turunda gerekli yerlerde yeniden kodlama ya da kod deęiřiklikleri yapılmıřtır. Ūęūncū ařamada kodların birbirine yakın olanları birleřtirilerek kod sayısını azaltılmıřtır. Yapılan bu ęalıřma Kabakçı Yurdakul (2016: 13), tarafından Őekil 1.'de gōrūldūđū haliyle ifade edilmiřtir.

Şekil 1: Verilerden Kodlara ve Temalara Ulaşma Süreci

Kodlama nitel araştırmada merkezi bir konuma sahip olduğu gibi araştırmanın başarısı kodlamanın niteliği ile yakından ilişkilidir. (Strauss, 2003: 27). Kodlamada önceden belirli kurallar izlenmez. Kodlama daha çok sezgisel, keşfedici ve döngüsel bir tekniktir. İstenen kodlama seviyesine ilk denemede gelmek çok nadir görülen bir durumdur. Daha çok birkaç devir yaptıktan sonra bu mümkün olabilmektedir (Saldana, 2009:8). Kodlar; bir kelimeye, bir kelime grubuna, bir cümleye ya da bir paragrafa atanabilirler (Miles, Huberman, 1994: 56).

Nitel araştırma yürüten araştırmacılar, nitel verilerin analizinde çeşitli bilgisayar yazılımlarından da yararlanabilmektedir. CAQDAS (Computer Assisted Qualitative Data Analysis) şemsiyesi altında toplanan bu programların başlıcaları, ATLAS.ti, MAXqda ve NVivo' dur. Bu programların genel prensibi nitel veriye nitel bir yaklaşım sergilemeleridir (Lewins, Silver, 2007: 6-7; akt. Ünal, 2015: 79). Bu programlar nitel araştırma yürüten araştırmacılara çeşitli kolaylıklar sağlayabilmektedir. Çalışma sürecinde bu programlardan en yaygın kullanılanlardan NVivo programı incelenmiş, bu programda ses dosyalarının veri kaynağı olarak programa yüklenebildiği, kodlamaların ses dosyaları üzerinden yapılabildiği ve aynı anda deşifre edilebildiği görülmüştür. Ayrıca programın araştırmacılara, veriler arasındaki ilişkileri genelleştirmek amacıyla çeşitli modeller oluşturma imkânı da sunduğu gözlemlenmiştir.

NVivo ve benzeri nitel veri analiz programları nitel araştırma yürüten araştırmacılar tarafından analiz sürecinde kullanılırsa da, kodlamaya ilişkin kararları araştırmacılar vermektedir. Program kullanmanın katkıları olduğu kadar yazılımın

yöntem ve terminolojisinin izlenmenin ekstra bir dikkat gerektirmesi bir güçlük oluşturmaktadır. Bu durum da güçlü bir analiz için gerekli olan analitik düşünce, enerji ve kararların değerini düşürebilmektedir (Yin, 2011: 176; akt. Ünal: 80).

Saldana, nitel araştırmada başlangıç seviyesinde olan araştırmacıların sadece kağıt ve kalem kullanarak kopyalar üzerinden kodlama yapmalarını önermektedir (2009: 21). Bu araştırma, araştırmacının yaptığı ilk nitel veri analizi çalışması olduğu için ve araştırmacı kodlama yöntemini temelden öğrenmek istediği için, kodlamalarda herhangi bir yazılım programı kullanmadan elle yapılması tercih edilmiştir.

Araştırmada tümevarımsal bir yöntem kullanılmıştır. Yani alt düzey kavramlardan, üst düzey kurama doğru ilerlenmiştir. Bu süreçte somut verilerden soyut kurama doru bir seyir izlenmiştir. Başlangıçta katılımcıların doğrudan kendi ifadeleri üzerinden, katılımcının algı, duygu, düşünce ve davranışını yansıtan kodlar kullanılmıştır. Diğer katılımcılarda da benzer algı, duygu, düşünce ve davranışlar görüldüğü takdirde aynı kod altında toplanmıştır. Bu şekilde giderek bir paylaşımlılık ortaya koyularak, kodların birleştirilmesiyle kategoriler, kategorilerin birleştirilmesiyle temalar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte sürekli özelden genele, somuttan soyuta doğru bir gidiş vardır. Bu şekilde kuramın oluşması için zemin hazırlanmıştır (Bal, 2016: 72).

Çalışmada, verilerin altında yatan, gömülü olan kavramlar ile bu kavramların birbiriyle olan ilişkilerini ortaya çıkarmak için kullanılan tümevarımcı içerik analizini destekleyici bir şekilde, betimsel analizi de kullanılmıştır. Betimsel analizde kodlanan ifadelerle dair katılımcının ifade ettiği veriler doğrudan alıntı halinde, yorum katılmadan verilmiştir. Bununla katılımcıların görüşleri belirlenen kodların dışında, doğrudan yansıtılarak bulguların desteklenmesi amaçlanmıştır.

6. ARAŞTIRMANIN İNANDIRICILIK, AKTARILABİLİRLİK, TUTARLILIK VE TEYİT EDİLEBİRLİĞİ

Nitel araştırma yöntemlerine yöneltilen eleştiriler güvenilirlik konusunda olmaktadır. Bununla birlikte nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği sağlayabilmek için nitel paradigmanın yapısına uygun bir şekilde alınan bir takım önlemler bulunmaktadır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 289). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik kavramları yerine alternatif kavramlar kullanılmaktadır. İç güvenilirlik yerine inandırıcılık, dış güvenilirlik yerine aktarılabilirlik; iç geçerlik yerine tutarlılık ve dış

geçerlik yerine teyit edilebilirlik kavramları tercih edilmektedir (Yıldırım, Şimşek, 2013: 298).

6.1. İNANDIRICILIK VE AKTARILABİLİRLİK

Araştırmanın inandırıcılığının (iç geçerliğini) sağlanması için öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasının sonucunda konuya ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Veri toplama aracı bu kavramsal çerçeveye uygun olarak oluşturulmuştur. Veri toplama aracının nasıl oluşturulduğu ayrıca yöntem bölümünde aktarılmıştır. Veri toplama yöntemimiz araştırmamızın inanırılığını arttırmaya yönelik olarak amaca en uygun olacak şekilde (Seggie, Bayyurt, 2015: 259) katılımcıların duygu, düşünce ve davranışlarını yönlendirici olmayan sorularla ifade etmelerini sağlayan derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular, 30 farklı çiftle, 1750 dakika süren görüşmelerin sonucunda ve bu görüşmelerden elde edilen toplam 450 sayfalık ham veriden elde edilmiştir. Bu miktarda bir verinin çalışmanın güvenilirliğini sağlamada etkili olduğu düşünülmektedir. Örneklemin seçimi, örneklemin sosyo-demografik verileri, veri toplama sürecinin nasıl, nerede, ne zaman gerçekleştirildiği, veri analiz süreçleri yöntem bölümünde detaylı olarak açıklanmıştır. Ayrıca bulguların kendi içinde ve literatürle tutarlığı da sonuç ve yorum bölümünde ele alınmıştır.

Katılımcı teyidi nitel araştırmalarda katılımcılara verilerin doğruluğunu onaylama ya da reddetme imkanı tanıyarak iç geçerliliğin sağlanmasında kullanılan yöntemlerden birisidir (Yıldırım, 2010: 85; Birt v.d., 2016: 1805). Araştırmamızda iç geçerliliğin sağlanabilmesi için katılımcıların ses kayıtları yazıya döküldükten sonra ve mülakatlarından elde edilen veriler kodlandıktan sonra katılımcılara e-mail yoluyla ulaştırılarak katılımcı teyidi istenmiştir. Katılımcılardan hem mülakat kayıtlarının doğruluğu için hem de kodlamaların doğruluğu hakkında teyit alınmıştır.

Aktarılabilirlik (dış geçerlilik) nitel araştırmaların zayıf yönlerinden birini oluşturur. Bu zayıflık, sosyal olguların içinde buldukları ortama göre değiştiği varsayımından kaynaklanmaktadır. Ancak nitel araştırmaların sonuçları doğrudan olmasa da bir dereceye kadar benzer durumlara genellenebilir (Yıldırım, Şimşek, 2013: 292). Bunu sağlayabilmek için araştırmacılar okuyucuyu araştırmanın tüm

aşamaları konusunda detaylıca bilgilendirmelidir. Bu nedenle araştırmada görüşmelere ilişkin tüm süreçler detaylı olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada örneklemin seçiminde yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek vb. çeşitlemelere imkan sağlanarak, dış geçerlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada ortam ve süreçlerin özellikleri ayrıntılı olarak aktarılarak başka bir örnekleme karşılaştırma yapılabilmesi sağlanmak istenmiştir.

Bulgulara nasıl ulaşılabildiğini göstermek amacıyla katılımcıların ifadeleri yorum katılmadan, doğrudan alıntı şeklinde aktarılmıştır. Aktarılmak istenen bölüm çok uzunsa, içerikteki kodu en iyi yansıtan ifadeler verilmiştir. Aktarıma alınmayan cümleler için üç nokta (...) kullanılmış, böylece aktarılan ifadesinin öncesi, sonrası veya içerisinde aktarımda yer verilmeyen kısımlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca aktarılan alıntının hangi katılımcı tarafından ifade edildiği, katılımcının özellikleri gizlilik ilkesi çerçevesinde kişiye ait kodlar üzerinden verilmiştir. Kişilere ait kodlamalar da yöntem bölümünde aktarılmıştır (Bkz. Tablo 4).

6.2. TUTARLILIK VE TEYİT EDİLEBİLİRLİK

Nitel araştırmalar, gerçekliğin bireylerin içindeki buldukları duruma göre değişme halinde olduğunu kabul eder. Buna bağlı olarak sosyal olaylarla ilgili bir araştırmanın aynen tekrarı mümkün görülmemektedir. Dahası nitel araştırmayı yürüten araştırmacılar da olayları birbirlerinden farklı bir şekilde algılayıp, yorumlayabilirler. Aynı veri setinden bile farklı araştırmacıların farklı veriler ortaya koyabileceğini söylemek mümkündür. Bu nedenle nitel araştırmalarda güvenilirlik daha farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Teyit edilebilirliği (dış güvenilirlik) sağlamanın önemli koşullarından birisi araştırmacının kendisinin pozisyonunu ve araştırmacının rolünü açık bir şekilde ortaya koymasıdır. Bu nedenle ilerleyen sayfalarda araştırmacının rolü üzerinde ayrıca durulacaktır.

Teyit edilebilirliği (dış güvenilirlik) sağlamak için görüşme dökümleri, veriler, saha notları, kodlama içerikleri hem dijital olarak hem de fiziksel olarak saklanmaktadır. Görüşmeler yürütülürken veri kaybını engellemek amacıyla yüksek kalitede röportaj özelliği olan ses kayıt cihazı kullanılmış, aynı zamanda sessiz tepkilerin de not edildiği görüşme formu doldurulmuştur.

Araştırmanın tutarlılığını (iç güvenilirlik) sağlayabilmek için ise verilerin bir kısmı doğrudan alıntılarla sunularak betimsel bir yaklaşım sergilenmiştir. Dolayısıyla okuyucunun verileri yorumsuz bir şekilde okuması sağlanmış, bu sayede okuyucuya araştırmanın ulaştığı bulguları değerlendirme imkânı sağlanmıştır.

6.3. ARAŞTIRMACININ ROLÜ

Nitel araştırmalarda güvenilirliği sağlamak için araştırmacının rolü iyi tanımlanmalıdır. Nitel araştırmalarda konunun belirlenmesinden başlayarak bulguların yorumlanmasına kadar geçen tüm süreçlerde araştırmacı temel belirleyici bir unsurdur. Bunda araştırmacının deneyim, eğitim, ideoloji, kişilik ve kendine ait kişisel tarihi de araştırmaya taşıması etkilidir. Aynı zamanda araştırmacının araştırdığı konuya ilişkin kendisinin de bir eğilimi vardır ve nicel araştırmalara oranla kontrol edilmesi güç olan bir alanda hareket etmektedir. Katılımcılarla daha yakın bir ilişki içerisinde çalışma zorunluluğu da bazı zorlukları beraberinde taşır. Araştırmacının bu noktadaki görevi bu zorlukların farkında olmak ve aşmak gayretinde olmaktır (Seggie, Bayyurt, 2015: 44-49).

Araştırma yürütülürken yaşanan zorluklardan birisi katılımcıların araştırmacıyı “içeriden biri” olarak görmeleri olmuştur. Bunda araştırmacının içinde bulunduğu sosyal çevrenin ve aldığı eğitimin etkisi olduğu düşünülebilir. “İçeriden” görülmenin yarattığı zorluk, katılımcıların zaten bilindiğini düşündükleri bazı cevapları üstü kapalı olarak vermeleridir. Bu zorluğun aşılabilmesi için cevapları açmak amacıyla ilave sorular sormak durumunda kalınmıştır. Ancak “içeriden birisi” olarak algılanmanın araştırmayı kolaylaştırıcı olumlu etkileri de görülmüştür. Bu kolaylık, daha rahat sağlanan güven ilişkisi ve bu güven ilişkisinin yansıması olarak verilen içtenlikli cevaplar olarak görülebilir. Kaldı ki, aile gibi “gizli” olarak görülen bir alanın katılımcılar tarafından araştırmacıya içtenlikle açılması araştırma açısından oldukça önemlidir.

Görüşmelerde katılımcıların aktardığı verilere araştırmacının düşünce sistemine aykırı durumlar olsa da müdahale edilmemiştir. Anlama çabası ön planda tutulmuş, katılımcının kendisini detaylı olarak ifade etmesine olanak sağlayacak ek sorular sorulmuştur. Katılımcıların görüşme sürecinde kendilerini daha rahat ifade etmelerini sağlamak için araştırmacının doğrudan tanıdığı kişiler örnekleme dahil edilmemiştir.

Görüşme tekniğinin temelinde karşılıklı ilişki, iletişim yatar (Aziz, 2014: 85). Patton, görüşmeyi beceri, duyarlılık, bireyler arası anlayış, zihinsel uyanıklık gerektirmesi gibi özellikleri nedeniyle hem bir sanat hem de bilim olarak nitelendirmiştir. Görüşmenin yapılması esnasında görüşmenin akışına göre sorularda gerekli değişiklikleri yapabilme, konuşma tarzında sorabilme, teşvik edici olma, geri bildirimde bulunma, süreci kontrol edebilme, yansız ve empatik olma gibi beceriler gerekmektedir (akt. Yıldırım, Şimşek, 2006: 168-172). Benzer şekilde Lagard v.d. (2003), görüşme yapacak araştırmacıyı meraklı, dinleme becerisine sahip, güçlü hafızası olan, karşısındaki ile iyi ilişki kurabilen, saygılı ve ilgili, karşısındaki kişiye karşı esnek olabilen, mütevazı olan kişi olarak tanımlamışlardır (akt. Seggie, Bayyurt, 2015: 46). Özellikle nitel bir araştırmacı için görüşme yapılacak kişiyle güvene dayalı ilişki kurmak önemlidir (Seggie, Bayyurt, 2015: 29). Araştırmanın yürütücüsü, uzun yıllar okul öncesi eğitim kurumunda yönetici olarak görev yapması dolayısıyla anne-babalarla uzun görüşmeler yapmış hem eşler arası ilişkiler hem de anne-baba ve çocuk ilişkileri hakkında yeterince deneyim sahibi olabilmıştır. Bu alandaki tecrübe ve birikimi eşlerin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerinde, sorunlarını ve yaşadıklarını daha rahat aktarabilmelerinde etkili olmuştur. Araştırmacının mesleki tarihçesi ve tecrübesi araştırmanın yürütülmesinde güçlü yönlerden birisi haline gelmiştir. Ayrıca araştırmacı görüşmelere başlamadan önce psikoloji alanından nitel araştırma yürüten araştırmacılarla görüşerek, derinlemesine mülakat konusunda uygulamalı destek almıştır.

Araştırma süresince, araştırmacı olarak, araştırma konusu ile ilgili sahip olunan ön yargıların farkında olunarak, araştırmanın tüm süreçlerinde araştırmacının rolü anlaşılacak, dışarıdan, nesnel bir tavır gösterilmeye çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular aktarılıp yorumlanmaktadır. Birinci bölümde araştırmamıza katılanların öznel dindarlık algıları ile ilgili sonuçlar sunulmuş, dinin, araştırmamıza katılanların yaşamındaki etkisi ele alınmıştır. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde dinin, aile ilişkileri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde dinin, aile ilişkilerinin oluşum sürecindeki etkisine ilişkin bulgular aktarılmış, eş seçiminde dinin etkisine ilişkin dindar eşlerin algıları tartışılmıştır. Üçüncü bölümde eşler arası ilişkiler üzerinde dinin etkisine ilişkin katılımcı algıları alınmıştır. Dördüncü bölümde anne-baba, çocuk ilişkileri üzerinde dinin etkisine ilişkin bulgular aktarılmıştır. Beşinci ve altıncı bölümlerde dinin, aile sorunları üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde dinin, aile sorunlarının oluşumunu engellemedeki etkisi ve altıncı bölümde dinin, aile sorunlarının çözümündeki etkisi ele alınmıştır. Son olarak yedinci bölümde dinin, aile krizlerinin aşılması üzerindeki etkisine ilişkin bulgular aktarılmıştır. Elde edilen bulgular ilgili literatüre dayalı olarak tartışılmış ve yorumlanmıştır.

1. ÖZNEL DİNDARLIK ALGISINA İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Dindarlığın ölçülmesiyle ilgili uzun yıllardır çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Farklı dindarlık tanımları ve farklı dindarlık ölçütlerinin kullanılması birbiriyle çatışan sonuçlar elde edilmesine veya dindarlığın oldukça soyut bir düzlemde ele alınmasına neden olabilmektedir (Hökelekli, 2010: 190; Karşahin, 2008: 199). Dindarlığın ölçümüne yönelik bu tartışmalar nedeniyle, bu araştırmada öznel dindarlık algısının ele alınması amaçlanmıştır. Öznel dindarlık algısı, kişinin kendi gözünden dindarlığını değerlendirmesidir. Bir başka ifadeyle kişinin kendisini dindarlık açısından nasıl gördüğüdür (Kımtır, 2012: 440).

Çalışmamızda dindarlıkla ilgili katılımcıların öznel dindarlığını ele alan üç farklı soru sorulmuştur. Bu sorular: “Kendinizi dindar bir kişi olarak tanımlayabilir misiniz?”, “Dini kurallara göre yaşamak sizin için ne kadar önemlidir?” ve “İnandığınız din yaşam

tarzınızı etkiliyor mu? (Cevap evetse) Nasıl?” şeklindedir. Araştırmada yer alan öznel dindarlık algısına yönelik üç soru ile dinin, katılımcıların hayatındaki etkileri anlaşılacak istenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplarla bu başlık altında 70 kodlama yapılmıştır.

Araştırmamıza katılan kişiler, öncelikle “kendinizi dindar bir kişi olarak tanımlayabilir misiniz?” sorusuna mütevazı cevaplar vermektedirler. Kendini dindar bir kişi olarak tanımlamakla birlikte kendi eksikliklerine vurgu yapmaktadırlardır. 49 yaşında camii imamı olan (E_22), dindarım demenin çok iddialı olacağını belirterek ancak bununla birlikte dini vecibeleri yerine getirmeye çalıştığını vurgulamaktadır:

“Dinimizin vecibelerini yerine getirmeye çalışıyoruz. Hakkını verebilmek zaten mümkün değil kulluğun da biz elimizden geleni tüm hatamızla, kusurumuzla Yüce Allah’ın bağışlayıcılığına sığınarak olmaya çalışıyoruz diyelim. Ben dindarım demek çok iddialı olur.”

38 yaşında üç çocuk babası olan (E_27), eksikliklerine rağmen dinin vecibelerini yerine getirmeye çalışan bir insan anlamında kendisini dindar olarak tanımlamaktadır:

“Dindarlık, dinin tüm gereklerini eksiksiz olarak yapmak olarak anlaşılıyorsa, eksikliklerimize rağmen yapma çabası ve gayreti içinde olmak, yapamadıklarımızdan dolayı pişman olmak olarak anlaşılıyorsa evet dindarım.”

41 yaşında, 3 çocuk annesi, imam-hatip lisesi meslek dersleri öğretmeni olan (K_29), insanî zaafılara vurgu yapmakla birlikte dindar olduğunu ifade etmektedir:

“Arada tabii ki insanoğlu gaflete düşebilir. Biz de düşüyoruz ama genel anlamda din bizim hayatımızın eksenini oluşturuyor.”

34 yaşındaki (E_13), dindar olduğunu ifade etmekle birlikte eksikliklerine vurgu yapmaktadır:

“Ben, inandığım İslam Dininin tüm buyruklarını önemli ölçüde yerine getirmeye çalışıyorum. Bu kıymetli araştırmanız için de teknik olarak bir tanımlamada bulunma zorunluluğumuz olduğu için, dindar biriyim diyebilirim. Tabii kişisel zaafılarım nedeniyle de eksikliklerimin olduğunu söylemem gerekir. İbadetlerim şekil olarak süreklilik arz etse de, içerik olarak ciddi eksikliklerimin olduğunu kabul etmem gerekir. Örnek vermem gerekirse, her gün beş vakit namazı kılmam

büyük önem arz etmektedir; gün içinde karşıma ne tür bir zorluk çıkarsa çıksın namazları kaçırmamak için büyük bir çaba harcar, imkân yaratmayı tüm ısrarımla denerim. Ancak namazda huşu içerisinde olabilmek diyebileceğimiz veya namazın tüm hayatımızı kuşatması, yön vermesi gibi namazın gerçek hedeflerini çoğu zaman yakalayamadığımı da samimiyetle ifade etmem gerekir.”

Araştırmanın ilk sorusuna verilen yanıtların genellikle kısa olduğu ve katılımcıların dindarlık algılarında korku ve ümit; İslam kültüründeki karşılığıyla havf ve reca kavramlarının ön planda olduğu görülmektedir. Havf ve reca denge unsuru olarak ele alınmakta, bireyleri hatalarına rağmen Allah’ın rahmetine karşı ümitli olmaya sevk etmektedir (Gökcan, 2016: 171; Sürücü, 2015: 266).

Araştırmaya katılanların öznel dindarlık algılarını anlamaya yönelik sorduğumuz ikinci ve üçüncü soruya verilen cevapların daha açıklayıcı ve uzun olduğu görülmektedir. Bu cevaplardan katılımcıların, dini yaşantıyı önemsedikleri, hayatlarını dine göre yapılandırma çabalarının olduğu, onun hem ibadet hem de inanç boyutunu vurguladıkları anlaşılmaktadır. Araştırma sorularımıza cevap verenlere göre din, sadece dini ritüellerin hayatın belli alanlarında ve belli zaman dilimlerinde gerçekleştirilmesinden çok hayatın her alanında ve her anında hayatlarına etki eden, tercihlerini belirleyen, karar verme süreçlerine etki eden bir ana unsur olarak görülmektedir. Dini kurallara uygun bir biçimde yaşamının katılımcılar açısından hayatın gerçek sebebi olduğu vurgulanmaktadır.

46 yaşında bir akademisyen olan (E_16), “Dini kurallara göre yaşamak sizin için ne kadar önemlidir?” sorusuna:

“Bizim için çok önemlidir. Bir bakıma varlık sebebimiz ve varlık amacımızdır.” cevabını vermektedir.

Allah’ın insanı var etmekle bir lütufta bulunduğunu ifade eden 32 yaşındaki devlet memuru (E_13), bu var oluşun amacının Allah’ın rızasını kazanmak olduğunu vurgulayarak, bu yüzden dini kurallara göre yaşamının kendisi için hayati bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir:

“Hayatın hedefinin Allah’ın rızasına ulaşmaya çalışmak olması gerektiğini düşünüyorum. Bize varlık lütfederek şerefliendiren O’dur. Hiçlik ya da var olmasaydım nasıl olurdu? Gibi sorular bana her zaman ürkütücü/karanlık

gelmiştir. Bahşedilen bu varlığı da O'nun rızasına uygun işler yaparak tüketmek gerekir; O'nun yolunda, O'nun razı olacağı şekilde... Rızâ-i İlâhîye mazhar olabilmek için takip etmemiz gereken kurallar, Allah'ın koyduğu ve Peygamberi aracılığıyla bizlere tebliğ ettiği kurallardır. Bu bağlamda değerlendirdiğimde, dini kurallara göre yaşamamın benim için hayatî bir öneme sahip olduğunu söyleyebilirim.”

Üç çocuk babası İlahiyat mezunu (E_5), yaşantılarını düzenlemede dinin merkezi rolünü şöyle ifade etmektedir:

“Yani biz bütün hayatımızı din merkezli düzenlemeye çalışıyoruz bir kere. Yani işte konuşmamız, oturmamız, sofrada adabımız, komşuluk ilişkilerimiz. Yaşamaya çalışıyoruz. Dini, hayatın merkezinde görüyoruz.”

Araştırmada görüş bildirenlerin pek çok kez dinin hayatlarını etkilemesini doğal bir sonuç olarak gördüklerine ilişkin cevaplar alınmıştır. Bunlardan birisinde (E_13), dinin asli işlevinin toplumu etkilemek olduğunu ifade etmektedir:

“Etkiliyor doğal olarak. Din zaten insanları etkilemek için gelmemiş mi? Bir dine inanıyorsanız, müntesipseniz doğal olarak etkiliyor. Kaçınılmaz bir şey bizi de etkiliyor.”

İşçi emeklisi, iki çocuk babası (E_3), dinin, gerçek anlamının yaşantılara şekil vermek olduğunu ifade ederek dinin, hayatlarını etkilemeksizin din olamayacağını; kendilerinin yaşam biçimlerini etkilediğini ve hayatlarının her alanında dinin etkili olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“...Etkilemezse zaten dinimiz olmaz o. Giyinmemizden, oturmamıza kadar her şeyimizi etkiliyor. Bütün yaşantımızı etkiliyor. Aile olarak da bireysel olarak da etkiliyor. Mesela en basiti hanımım ve kızlarım kapalı. Benim inancım böyle olmasaydı herhalde açık olurlardı. Kendi hayatımız üzerinde bakarsak da eğer böyle bir inancımız olmasa inandığımız din için çalışmazdık bu şekilde. Ne yapardık, daha çok para kazanabileceğimiz, daha çok nefsimize hoş gelen şeylerde çalışabilirdik. Gezerdik, tozardık, hayatımız eğlence içinde geçerdi... Bizim inancımız, biz böyle iman ediyoruz. Sabah yataktan kalktıktan, akşam tekrar yatağa yatmaya kadarki hareketlerimizi şekillendiriyor. Yapacağımız hareketlerimizi, söyleyeceğimiz sözlerimizi, davranışlarımızı, hepsini

şekillendiriyor. Biz böyle iman ediyoruz. Hayatımızın her anına müdahale ediyor bizim inancımız.”

Üç çocuk annesi ev hanımı (K_1), dinin, dindar bir aileyi ve ailenin yaşam tarzını etkilemesi gerektiğini ifade etmektedir:

“Tabi gidilen gelinen mekanlar ona göre tercih ediyorsunuz. Ya da seçtiğiniz arkadaşlarınızın yaşayış tarzları, çocuklarınızın arkadaşlarının aile hayatlarının ahlaki sınırlar içinde olup olmadığı, ona göre belirleyip ona göre tercihlerimizi kullanıyoruz. Yediğimiz içtiğimiz mesela yiyecekleri ona göre tespit ediyoruz. Giydiğimiz. Biyolojik olarak insan ihtiyacı ne ise islami ölçülerin bize sunduğu imkanlar neyse ona göre hem dünyevi nimetleri hem ahireti de. İnsan olarak böyle düşünüyoruz. Allah amelin gerçekliğini o bilir de. Elimizden geldiğince etkiliyor tabi ki. Etkilemesi de gerekiyor bence dindar bir aileyi.”

28 yıllık evli, 53 yaşındaki öğretmen (E_4), dinin, yasaklarıyla kendilerini kötülüklerden uzaklaştırdığını, böylece yaşam tarzlarına etki ettiğini ifade etmektedir:

“Din, yaşantımızı, hayatımızı etkiliyor. Dini inançlarımız, bazı şeyleri yapmamıza engel olduğu için yapmadık. Zaman zaman diğeri insanlar gibi biz de bazı şeyleri yapmak istediğimizde veya diğeri insanlar gibi yaşamak istediğimizde bizim içimizde olan inancımız bunları yapmamıza engel oldu. Yaşayamadık, yaşamak istemedik. Dedik ki, böyle yaparsak bizim diğeri insanlardan farkımız olmaz. İnancımızla ilgili yoğun bir şekilde yaşıyoruz.”

Dinin, sosyal yaşantısındaki ilişkilerini, ilişki tarzlarını etkilediğini vurgulayan 34 yıllık evli ve esnaflıkla uğraşan (E_7), dinin, kendi yaşamı üzerindeki etkisini şöyle ifade etmektedir:

“...Dini inancım benim hayat tarzımı etkiliyor ve dini inancım doğrultusunda yaşamımı ikame ediyorum. Ailemde, ev dışı ya da akraba dışı olan kişilerle ayrı oturmak mesela. Sokakta eşimin gezerken islami tesettüre uyması. Benim bayanlarla oturup kalkmamın islamın edebine göre olması. Sokak yaşamımdan tut ev yaşamıma, anne babamla görüşmemden tut, kardeşlerimle görüşmeme kadar hepsinde dini yaşantım etkilidir.”

Dinin sosyal hayattaki arkadaşlık ve sosyal çevre tercihlerine ve ev düzenine etkisini üç çocuk annesi, Kur'an kursu öğreticisi (K_5) şu şekilde ifade etmektedir:

“Kendim gibi inanan insanlarla birlikte olmaya çalışıyorum. Gittiğim yerlerde de öyle. Evimizi düzenlerken de bunlara dikkat ediyorum.”

İki çocuk annesi, 11 yıllık evli, ev hanımı (K_13), dini açıdan eksikliklerinin olduğunu ifade etmekle birlikte elinden geldiğince hayatını dinin belirlediği esaslara göre düzenlemeye çalıştığını ifade etmiştir. Katılımcı, bu düzenleme çabasını giyim tarzı, gündelik işlerdeki tercihleri ve hatta sosyal çevre ve arkadaş tercihleri şeklinde örneklendirmiştir:

“...Çok eksikliğim olmasına rağmen hayatımın birçok alanını dini kurallara göre düzenleme gayreti içerisindeyim... İnandığım din yaşam tarzımı etkiliyor. Örneğin örtünmeye karar vermem dinin bir emri olması nedeniyle. Bunun dışında planladığım ve uygulamaya koyduğum her şey; günlük rutin işlerim ve alışkanlıklarımı dinin kuralları çerçevesinde şekillendirmeye çalışıyorum. Arkadaşlarımı seçerken bile din bir etkiye sahiptir.”

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_5), dinin hayatları üzerindeki etkisini şu örneklerle anlatmıştır:

“Yani ilişkileriniz, davranışlarınız, gezmeniz, tozmanız.. tüm bu anlayışlarınızı dine göre ayarlıyorsunuz. Buna göre ilişki kuruyorsunuz. Yani çünkü din hayatın merkezinde görüyorsunuz. Yani buna uyanları yapmaya çalışıyorsunuz uymayanlardan mümkün olduğu kadar kaçınmaya çalışıyorsunuz. Mesela bir yere gideceksiniz dini inançlarınıza uymuyorsa oraya gitmiyorsunuz. İşte tatilse ya da kalacaksanız. Alışveriş yapacaksanız mesela haram olan yerlerden kaçınıyorsunuz gibi.”

Hayatlarının her aşamasında dinin etkili olduğunu, dinin etkisiyle oluşan sabır ve şükür gibi değerlerin eşiyle birlikte aile hayatlarını şekillendirdiğini ifade eden din görevlisi (E_9), bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“...Çocuklarımız olduktan sonra da onlara isim koymasından tut, yetiştirirken onlara ilk konuşmaya başladığı andan itibaren onlara dini değerleri öğretirken dualar öğretmek, ne bileyim işte nasıl davranacağını öğretmek konularında da

hep bize ne yaptı inanç hep bize bir ışık oldu. İnancımızı ekseninde yürüttük. Yani ilk kurulduğu andan itibaren ailemiz 19 yıllık bir süre olmuş bu süre içerisinde gerek kendi eşler arası ilişkiler gerek çocuklarımızla ilişkiler gerek onların eğitimi konusunda hep inanç perspektifinde yürüttük... Hayatımızın bütün aşamalarında inancın bir etkisinin olduğunu gördük. Yani aile olarak çok mutlu günlerimizde oldu çok mutsuz günlerimizde oldu. Çok mutlu günlerimize şükrettik. Birlikte şükürler olsun dedik. Bunu bir eşimle dostumuzla kutlarken de Allaha hamd ile geçirdik günlerimizi ve çok mutsuz bedbaht ya da rahatsız olduğumuz bizi üzen gocunduran günlerde de yine ne yaptık sabrettik yani sabır değeri ile hayatımızı yönlendirdik. Yani benim görebildiğim kadarıyla biz başta belirlediğimiz ilkeye sadık kaldık. 19 yıl boyunca ara ara belki ufak tefek sendelemeler olmuştur ama bu ilkeye sebatla sabır yoluyla böyle gidiyor. Gittiğini görüyorum en azından. İnancın hayatımızda bir etkisinin olduğunu görebiliyorum yani.”

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_11), dinin hem ibadetler ve yasakları vasıtasıyla hayatını şekillendirdiğini hem de kendisine dünyayı anlamlandırmada bir bakış açısı ve anlam çerçevesi kazandırdığını ifade etmektedir:

“İnançlarım, yaşam tarzımı elbette etkiliyor. Örneğin; İçki içmek, kumar oynamak, kul hakkı yemek, hırsızlık yapmak, faizcilik ve tefecilik, gibi birçok şeyi inancıma göre yanlış/günah/haram olduğu için yapmamaya çalışıyorum. Namaz kılmak, oruç tutmak, iyilik yapmak vs. gibi ibadetleri inancımın gereği olduğu için yapmaya çalışıyorum. İnancım dünya görüşümü de şekillendirdiği için doğal olarak dünyada olup bitene bu pencereden bakıyorum ve doğru kabul ettiğim ve desteklediğim veya yanlış bulup karşı çıktığım sosyal, siyasal, ekonomik vs. birçok şey var dolayısıyla hayatımı tümüyle etkilemiş oluyor.”

Eğitim kurumu idarecisi (E_14), dinin, bir kimlik olduğunu vurgulayarak, kendisi için “içine girdiği bir elbise” olduğunu belirtmiştir. (E_14), dini kurallara göre yaşamının kendisi için çok önemli olduğunu ve yapacağı her işin dine uygunluğuna dikkat ettiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Benim için din yaşam şeklidir, kimliktir. Eğer dinime göre yaşayamazsam kimliğimi kaybederim. Hem bireysel hem de toplumsal olarak dini kurallara

göre yaşamanın her şeyden çok daha önemli olduğunu düşünüyorum... Evet din, islam benim için kimliktir. Hem kalbimin hem beynimin, hem ruhumun kabul ettiği ve içine girdiği bir elbisedir. İnandığım din yaşam tarzımı etkilemezse yerini nefsimin ve şeytanın istedikleri alır. Yapacağım her iş, eylem, hareket ve düşünce de inandığım dine uygunluğuna bakıyorum. Mesela dinim benden merhametli olmamı istiyor. Hasedi ve kıskançlığı yasaklıyor gibi.”

Öğretmenlik yapan 43 yaşındaki (E_8), dinin hayatı açısından değerini “yaşamımın temeli, kaidesi mesabesinde” şeklinde açıklamaktadır. 42 yaşında 3 çocuk babası, gazeteci (E_10) ise dini öğretilerinin içerisinde yer alan ahiret inancının davranışlarını yönlendirdiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“...Yapmak istediğim pek çok şeyi ahiret endişesi ve beklentisi sebebiyle yapmıyorum... Savruk bir hayat yaşamayı isterdim örneğin. Sahiden bunu isterdim. Lakin yine inandığım dinin ahiret öğretisi bana bunları yapmamamı söylüyor.”

41 yaşında, üç çocuk babası, mühendis (E_16), ahiret inancı sebebiyle dinin yaşamına etki ettiğini ifade etmektedir:

“Ahiret inancım gereği günlük hayat içinde dini kurallara uygun yaşamanın çok önemli olduğuna inanıyorum.”

43 yaşında, din görevlisi (E_12), “inandıği gibi yaşamamanın ve dini bir yaşam tarzı haline getirmemenin kendisini iki yüzlülüğe iteceğini” ifade ederken; Kur’an kursu öğreticisi (K_12), dinin bizatihi bir yaşam tarzı olduğunu şöyle vurgulamaktadır:

“İnandığım din, kendimi inandığım değerlere bağlı kalmamı gerektiriyor. Yaşam tarzımın, inancımın aksine olması beni ameli anlamda bir nifaka yittiğini hissettiğim için her zaman inanç tarzımın yaşam tarzı olması gerektiğine önem veririm. Çünkü din, tarihte kalması gereken bir olgu değil yaşam tarzıdır.”

Benzer bir ifadeyle 36 yaşındaki öğretmen (E_2), yaşam tarzının temelinde din olduğunu, dinin eş seçiminden yaşanacak şehrin seçimine kadar pek çok konuda kararlarına etki ettiğini ifade etmektedir:

“Evet. Biz genel hayat tarzımızı belirlerken dini temelli olarak belirleriz. Evlendiğimiz kişiyi seçerken, bulunmuş olduğumuz ortam hatta yaşadığımız şehri bile seçerken daha muhafazakar bir şehri seçeriz örneğin.”

Benzer bir şekilde 42 yaşındaki mühendis (E_16), nerede oturacağından, çocuklarını hangi okula göndereceğine kadar geniş bir yelpazede dinin, aldıkları kararlara etki ettiğini düşünmektedir:

“Evet etkiliyor gündelik hayatta aldığımız kararlarda veya yaşam biçimi kararlarında etkili nerede oturacağımızdan çocuğunuzu hangi okula göndereceğimize kadar geniş bir alanı kapsar.”

43 yaşında, üç çocuk babası (E_17), aile içi ve toplumsal ilişkilerinde dinin etkisini şu ifadelerle vurgulamaktadır:

“Çocuk yetiştirme biçimi başta olmak üzere, eşimle ve diğer insanlarla ilişkilerimde islami bir tavır almaya çalışıyorum.”

Dinin, yaşam dair tercihlerini belirlemesini (E_6), şöyle örneklendirmektedir:

“Örneğin, TV'deki program tercihlerimizi daha inançlarımız doğrultusunda yapıyoruz. Yine eş-dost arkadaş ilişkilerinde de inançlarımıza uygun bir çevre edinmeye dikkat ediyoruz. Yine yeme-içme alışkanlıklarımızı da İslami inançlarımız çerçevesinde, helal-harama dikkat ederek oluşturmaya çalışıyoruz.”

46 yaşında, ihl meslek dersleri öğretmeni (K_6), hem kendisine hem de topluma faydalı işler yapma tercihinde dinin etkili olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Uğraşlarımda hem kendime hem topluma fayda getirecek işler seçmeye çalışıyorum. Eğer inancım olmasaydı bütün günümü, Resimle uğraşarak, film seyrederek, müzik dinleyerek, gezerek geçirebilirdim herhalde. Ama inancım ilmin peşinden gitmemi istiyor.”

42 yaşında, bir çocuk annesi (K_21), kendisini bugün toplumda sıradanlaşan bazı davranışlardan uzak tuttuğunu ifade etmektedir:

“Mesela faiz yasağından dolayı banka kredisi kullanmam. Çağın normalleştirdiği bir uygulama olsa bile.”

İlk gençlik yıllarında dindar bir kişi olmadığını belirten (E_13), dinin yaşam tercihlerini belirlemede ahiret kaygısının etkili olduğunu ve bu kaygının sonucu olarak da yaptığı işlerin topluma etkisini dindarlaşmadan öncesine göre daha fazla hissettiğini belirtmektedir. Ayrıca yaptığı her işi gören bir Allah inancının kendisinin tercihlerini ve fiillerini bütünüyle etkilediğini vurgulamaktadır:

“İslam Düşüncesiyle tanışalı 8-9 yıl gibi bir zaman oldu. Bu süre içerisinde, inandığım din hakkında bilgi edinmeye başladım. Ayrıca bu bilgi edinme sürecine paralel olarak emir ve yasaklara riayet etmeye başladım. Bu yıllardan önce dini hassasiyetleri olan bir insan değildim. Dine saygılıydım ama bu saygı çok küçük, şekilsel bir saygıdan ibaretti. Örneğin ezan okunduğunda yatıyor isem kalkıp otururdum. Ancak, hassasiyet göstermem gereken asıl konu Allah’ın açıkça yasakladığı şeyler olmasına rağmen, günah işleme noktasında “cesur” davranırdım. Hayatımı sürdürürken yapıp ettiğim şeylerin ölçüsü tamamen kendimdim. Yani nefsimdi. Yapacağım bir iş nefsimde hoş geliyor ve kişisel menfaatlerime uygun düşüyor ise bunu yapmaya karar veriyor ve çoğu zaman yapıyordum. Yaptığım işin toplumu ne şekilde etkileyeceğini çok önemsemiyordum. Çünkü ölçü bendim. İnandığım İslam Dini benim için bir ölçü olmaya başladığından beri ise, yaptığım tüm işlerde toplumsal menfaati, maslahatı, faydayı birincil derecede bir etken kabul etmeye başladım. Çünkü, benim eylemlerim nedeniyle doğacak zarar veya faydanın, Allah katında bir karşılığının olacağına inanmaya başladım. İnsanlara yardım etmenin ve fayda sağlamanın Allah’ın rızasına mazhar olabilecek işler olduğunu düşünüyorum. Tersinin, yani diğer insanlara verdiğim zararın da Allah’ın gazabını çekebilecek işler olduğunu düşünüyorum. Bu düşüncemin dayanağı da Kur’an-ı Kerim’de okuduğum ayetler ve hadislerdeki Hz. Peygamber’in sözleridir. Örneğin, eski hayatımda benden kaynaklanan bir zararda, bunu gören kimse yok ise, o zararın sonuçları ile yüzleşme gereği duymayabiliyordum. Ancak şimdi, beni gören tek bir kişi olmasa dahi Allah’ın beni gördüğü bilinci ile hareket ettiğim için, zararın sonuçlarını göğüslemek noktasında azami bir gayret sarf ediyorum.”

39 yaşında, üç çocuk babası, öğretmen (E_1), dinin insana en uygun sistem olduğunu ifade ederek, dini ve insani yaşantıyı birbirinden ayırmanın pek mümkün olmadığını belirtmektedir:

“Burada o ayrımı ortaya koymaya çalışıyoruz ama Rabbimizin bize getirdiği din ya da sistem aynı zamanda yarattığı insana özgü insani bir sistem. Dini ve insani yaşantıyı ayırmak o noktada ahlaki ve onurlu bir yaşamla islami bir yaşamı birbirinden ayırmak pek mümkün değil. İslami olan dediğimiz her şey aynı zamanda insani olan vasıfları da içerisinde barındırıyor.”

43 yaşında, grafiker (E_21), dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü şu sözlerle ifade etmektedir:

“Anlamlı bir hayat yaşamak için dini kurallar vazgeçilmezdir.”

55 yaşında, emekli işçi (E_20), dinin yaşamındaki önemini, hayati açıdan yaşamanın vazgeçilmez unsuru olan nefes almakla özdeşleştirmektedir:

“Dini yaşamak... Şöyle ifade edeyim; benim için nefes almak gibidir. Nasıl ki nefes almak, insan için hem zorunlu hem de doğal ise, dini yaşamak da öyledir.”

30 yıldır evli (E_20), dini yaşamaya başlamanın kendisini değiştirdiğini de şu şekilde vurgulamaktadır:

“Ben, dini yaşamaya başladığımdan beri neredeyse yüzde yüz değiştim. Siz, yeter ki söylenenleri yapın... Şunu söyleyeyim, bana göre bütün güzellikler dinin emridir ama biz bunları tam bilmediğimiz için bir kısmını din diye algılarız.”

İki çocuk annesi (K_24), “Allah’ın istediği gibi yaşamak” olarak ifade ettiği, dini kurallara göre yaşamanın dindar bir insan için ne anlama geldiğini şöyle özetlemektedir:

“Allah’ın istediği gibi yaşamak huzurdur.”

Mülakata katılanların öznel dindarlık ifadeleri, dini kurallara göre yaşamayı önemsedikleri, bu kurallara göre hayatlarını düzenlemeye çalıştıklarını göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların ifadelerine göre din, onlar için bazı ritüellerin ötesinde yaşamın tamamına etki eden bir yaşam tarzıdır. Bu etki alanının içerisine, ilgi alanlarının, sosyal ilişki ve arkadaşlık tercihlerinin, giyim tercihlerinin, eş tercihlerinin girdiği anlaşılmaktadır. Araştırmamızda görüş bildirenlerden (E_3) bu durumu: *“Sabah yataktan kalktıktan, akşam tekrar yatağa yatasıya kadarki hareketlerimizi şekillendiriyor. Yapacağımız hareketlerimizi, söyleyeceğimiz sözlerimizi, davranışlarımızı, hepsini şekillendiriyor.”* şeklinde ifade etmektedir. Katılımcılar, dini

hayatlarının merkezinde gördüklerini ifade edip, dine göre yaşamının kendileri için *varlık amacı* olduğunu ifade etmektedirler.

Mülakata katılanlar ayrıca dinin yarattığı değerlerden de bahsederek sabır, şükür, merhamet gibi değerlerin dini inançları dolayısıyla kendilerinde yerleştiğini ve bu değerlerin de yaşantılarına yön verdiğini vurgulamaktadırlar. Dinin kendilerini daha iyi, daha kendilerine ve topluma faydalı insanlar haline getirdiğini ifade eden katılımcılar, bunda özellikle ahiret kaygısı, ahirette görecekları ceza korkusu ve mükâfat ümidinin etkili olduğunu ifade etmektedirler. Eğer din olmasa ya da dindar olmasalar daha olumsuz davranışları rahatlıkla sergileyebileceklerini belirtmekte dinin kendileri ve insanlık için en uygun sistem olduğunu dile getirerek dine uygun bir yaşantı sürmenin insana huzur verdiğinin üzerinde durmaktadırlar.

Araştırmamıza katılanların ifadelerinden çıkartılan 70 kodlamanın üç ana kategoride toplanması mümkündür. Bunlar, dindarlığın eksikliklerini kabullenici mütevazılık, dini hayatının merkezinde ve hayatının en önemli unsuru olarak görme ve dinin, hayatlarındaki kararlara etki etmesi olarak ele alınabilir. Bu kategorilerin tekrarlanma sıklığı Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5: Öznel Dindarlık İfadeleri

	f
Eksiklikleri Kabullenici Mütevazı Dindarlık	6
Dini Hayatının Merkezi ve En Önemli Unsuru Görme	17
Dini Yaşam Tarzını ve Kararlarını Belirleyici Olarak Görme	47

Katılımcıların dindarlık ifadelerinin ortaya koyduğu üç kategori Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2: Öznel Dindarlık İfadeleri

Bu cevaplara bakıldığında, katılımcıların yaşamlarını şekillendiren ana güç unsuru olarak dini gördüklerini ifade etmek mümkündür. Bu da çalışmanın yöntem

kısımında açıklanan nitel verinin toplanabilmesi için uygun bir uç değer fonksiyonunu icra edebileceğini göstermektedir.

2. AİLE İLİŞKİLERİNİN OLUŞMASINDA DİNİN ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Aile ilişkilerinin oluşması, kişilerin, eş tercihleri, eşleri ile tanışma süreçleri, evlilikten ve evlenecekleri eşlerden beklentileri ve evliliğe karar verme süreçlerini kapsamaktadır. Kişilerin yaşam tarzını, inanç ve değerlerini, beklentilerini kuşatan dinin (Hünler, Gençöz, 2005: 124) bu süreçlerde dindar kişilere etki etmemesi düşünülemez.

Araştırmamıza katılanların öznel dindarlık ifadelerinde belirttikleri gibi din, hayatlarında aldıkları kararlarda önemli bir etkiye sahiptir. Evlilik ve eş tercihi gibi bir konuda kendisini dindar hisseden katılımcıların dinin etkisinde kalması, öznel dindarlık ifadelerini destekleyecek bir durumdur. Evlendikleri dönemde henüz dindar insanlar olmadıklarını belirtenler dışında (3 erkek ve 3 kadın) tüm katılımcıların eş tercihlerinde dinin etkili olduğunu görülmektedir. Özellikle Hazreti Muhammed'e dayandırılan eş tercihinde dindarlığı ön plana çıkaran hadisin¹⁶ çalışmamızda görüş bildirenlerin eş tercihini etkilediği anlaşılmaktadır.

Araştırma, aile ilişkisinin kurulması ve eş tercihinin dini sosyal çevrenin etki ettiğini göstermektedir. Dinî sosyal çevrenin, dindar kişilerin evliliklerine pek çok katkılar sağladığı yapılan araştırmalara yansımaktadır (Heaton, Pratt, 1990; Sherkat, Ellison, 1999; Hughes, Dickson, 2005; Burdette vd., 2007; Petts, Knoester, 2007) Mülakat yapılan dindar ailelerin eşleriyle tanışma süreçlerinin genellikle evlilik adayı olan iki kişiyi de tanıyan aracılar aracılığıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aracılık, kişilerin evlilikle ilgili taleplerini, tercihlerini bilen arkadaşlar ya da aile büyükleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Aracılık yapan kişiler dindar olan gençlerin tercihlerini dikkate alarak kendilerine eş adayları bulup tanıştırmakta ve daha sonra karşılıklı rıza ve kabulle evlilik tercihinin yapılmasını sağlamaktadırlar. Bu sebeple, dinin aile ilişkisinin kurulmasına ve eş tercihinin etkisi, dini sosyal çevre yoluyla ve aracılık olarak ifade edilen yöntemle gerçekleştiği düşünülebilir. Aile ilişkilerinin kurulması sürecinde dinin üçüncü etkisi de eş adaylarının, evlilikten beklentilerinin dini

¹⁶ "Kadın dört şey için nikâhlanır: Malı için, soyu-sopu için, güzelliği için ve dini için... Eli kuruyasınca; sen dini bütün olanı seç (ki, sıkıntı çekmeyesin)." (Buhârî, Nikâh, 15; Müslim, Radâ' 4)

inanç, duygu ve düşünceler tarafından şekillenmesi ve bu beklentilerin eşler arasında da benzeşmesidir. Evlilik ve eşlerden beklentilerin benzeşmesi, evlilik ilişkisinin farklılaşan ve karşılanmayan beklentiler sonucu zedelenmesini (Şahin, 2011: 179) önleyebilecektir.

Bu noktada aile ilişkisinin kurulması ve eş seçiminde dinin etkisini teması altında üç kategori ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, eş tercihinde dinin etkisidir. İkincisi, eşlerin tanışmalarında dini sosyal çevrenin etkisi ve üçüncüsü evlilikten beklentilerde dinin etkisi şeklindedir. Bu kategorilere ilişkin katılımcı ifadelerinde elde edilen 101 kodlamanın kategoriler arasındaki dağılımı aşağıdaki Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Aile İlişkilerinin Oluşmasında Dinin Etkisi

	f
Eş Tercihinde Dinin Etkisi	40
Eşlerin Tanışmasında Dini Sosyal Çevrenin Etkisi	15
Evlilikten ve Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi	46

2.1. EŞ TERCİHİNDE DİNİN ETKİSİ

Dinî yapıların genel itibarıyla eş seçiminde dinî homogamiyi desteklerken, dinî heterogamiye izin vermedikleri görülmektedir (Ortega, Whitt, Williams, 1988). Çeşitli toplumlarda dindarlar üzerinde yapılan araştırmalar, eş tercihinde dindar eş tercihinin, yani bir diğer ifadeyle dinî homogaminin ön plana çıktığını göstermektedir. Amerika'da Katolik Hristiyanlar üzerinde yapılan araştırma (Sherkat, 2004), dindar eş tercihi oranının %60 olduğunu gösterirken, ülkemizde yapılan araştırma (Çapçioğlu, 2008), dindar eş tercihinin ilahiyat fakültesinde okuyan öğrenciler arasında %83,8 olarak göstermektedir. Ülkemizde toplum genelinde dindar eş tercihi, %68,9 olarak görülürken (Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, 2014), farklı fakültelerde okuyan üniversite öğrencileri arasında ise dindarlık %37,6'lık oranla eş seçiminde ilk sırada yer alan kriter olarak ortaya konulmuştur (Bener, 2011).

Yaptığımız mülakatlarda, eş tercihinde dinin etkisini, dindar bir eş tercih etme şeklinde tespit edilmiştir. Bu kategoride katılımcıların ifadelerinden 40 kodlama elde edilmiştir.

Beş çocuk annesi bir ev hanımı (K_4), kendisinin eş seçimi hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Evlenirken bile bir Müslüman erkek ya da bir Müslüman genç kız, dinini daha rahat yaşayabileceği bir eş tercih ediyor. Yoksa herhangi birisiyle evlenebilir. Maddi durumu iyi birini tercih edenler oluyor, inancı hassas olmayanlar. Ama dini inançları güçlü olan ailelerin çocukları kendileri gibi inançlı bir eş seçmeyi tercih ediyorlar ki, ilerideki hayatlarında da dini bir zorluk çıktığında hep birlikte destek olabilmek için. Dini hayatı yaşamada bir zorluk çıktığında. Bu da çocuklarını büyütürken, her alanda etkiliyor yani hayatlarını.”

(K_4), dindar gençlerin dindar eş tercihlerinin arka planında evlendikten sonra eşlerin birbirlerini daha iyi anlamaları ve birbirlerinin dini yaşamalarına kolaylık sağlamaları ve destek vermeleri olduğunu vurgulamaktadır. Dindarlık tercihinin diğer bütün tercih kriterlerinden daha etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeler, dinî homogaminin, çocuk yetiştirme konusunda eşler arasında görüş birliğinin sağlayarak, çocukların yetişmesine olumlu katkı sağlandığı (Kasapoğlu, 2004: 145) fikrini desteklemektedir.

27 yıllık imam-hatip meslek dersleri öğretmeni (E_4), eş tercihi konusunda özellikle Hazreti Muhammed’in ilk evliliği olan Hazreti Hatice ile olan evliliğinde, eş seçiminde kendisinden yaşça daha büyük ve dul olmasına rağmen ahlaki özelliklerinden dolayı Hazreti Hatice’nin evlilik teklifini kabul etmiş olmasını örnek aldıklarını belirtmektedir:

“Biz ilahiyat fakültesinde peygamber efendimizin hayatını doğal olarak okuduk. Peygamber efendimiz 25 yaşındayken 40 yaşında bir hanımla evlenmiş, dolayısıyla onun yaşına ya da şekline vs. bakmamış. Biz bunları o zamanlar okuyorduk arkadaşlarımızla. Bu yüzden o zamanlar bize Allah rızası için Allah’a iman eden bir kadın var 50 yaşında gariban birisi onunla evlenir misin deseler hayır demezdik. Biz o düşüncedeydik. Veya şu kör birisi, şu topal birisi Allah rızası için onunla evlenir misin deseler biz ona da hayır demezdik. Ama rabbim bana bu eşi lütfetti onunla yaşadık. O zamanki duygularımız bizim böyleydi. Bizim bir tercihimiz yoktu. Tek tercihimiz vardı: Allah rızasına uygun bir evlilik olur mu? Bizim düşüncelerimize, bizim inancımıza uygun bir evlilik olur mu? Düşüncemiz vardı. Yani bu anlamda peygamber efendimizi örnek almış, onun yolundan da gitmeye çalışıyor idik.”

İmam-Hatip Meslek Dersleri öğretmeni 51 yaşındaki (E_5), eş seçiminde dindarlığın, dindar insanlar için Hazreti Muhammed tarafından konulmuş bir kural olduğunu, aksi bir eş seçimi kriterinin sağlıklı bir din algısının olmadığını gösterdiğini düşünmektedir:

“Ben bir defa peygamber efendimizin evlilikle ilgili hadisi çerçevesinde evliliğe bakılması gerektiğini düşünüyorum ve öyle baktım. Bir defa şu sebeplerden dolayı evlenilir ama bundan siz dindar olanını ve ahlaklı olanını seçin diyor. Bizim için de model örnek buysa bizde buna dikkat ettik. İşte örtülü olması, ahlaklı olması yani dindar olması temel kriter. Ben bir Müslümanın da kriterinin bu olması gerektiğini düşünüyorum. Bundan başka bir kriter sağlıklı bir din algısının olmadığını gösterir. Bunun kesin olarak dinin evlilikle ilgili koyduğu bir kural olduğunu düşünüyorum. Ve hikmetli bir kural olduğunu düşünüyorum.”

İki çocuk babası (E_3), kendisi dindar olmasaydı eş seçiminde farklı kriterleri benimseyecekken, dindar olmasından dolayı peygamberin tavsiyesinin kendi tercihini belirlediğini ifade etmektedir. Katılımcı, evliliğin amacının eş tercihindeki kriterlere etki edeceğini düşünmektedir:

“...Hayatımızın her anına müdahale ediyor bizim inancımız. Evlenirken o özelliklerde insan arıyoruz. Bu görüşümüz olmasa güzelliği esas alırız. Ama evliliğe bakış açınız çok önemli burada. Niçin evleniyorsunuz? Sadece nefsiniz için evleniyorsanız ilk söylediğimiz doğru. Gidip en güzel kızla evlenirsiniz. Ama bakış açınız peygamberimizin dediği gibi “onlar sizin örtünüzdür” şeklinde bakarsanız, daha imanlı bir eş ararsınız ki, o sizi örtsün, sizin açığınızı o kapasın, onun açıklarını da siz kapayın. Efendimiz buyuruyor ya “bir kadınla üç nedenden dolayı evlenilir; bir iman, iki güzelliği, üç malı için evlenilir ama siz imanlı olanı seçin.” Biz de efendimizin sözüne uyarak böyle bir tercihte bulunduk.”

Araştırmamıza katılan (E_4), (E_5) ve (E_3), katılımcı (E_3)'ün yaklaşık metnini vererek aktardığı hadisin etkisiyle eş tercihinde bulduklarını ifade etmektedirler. Bu ifadelerden açık bir şekilde hadiste zikredilen dindar eşi tercih etmenin kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Müslüman dindarlar üzerinde yapılan nitel

araştırmada katılımcılar, benzer bir şekilde bu hadisi dile getirerek, evlilik tercihlerini yapmalarında hadisin etkisini ifade etmişlerdir (Alghafli, Hatch, Marks, 2014: 821).

İki çocuk babası, 43 yaşında bir öğretmen olan (E_8), eş seçiminde dinin etkisini ifade etmekle birlikte, bu tercihin sonrasında oluşan ailede eşler arasındaki ilişkilerde de dinin etkili olduğunu, eşlerin birbirine davranışlarını dinin etkilediğini söylemektedir:

“Bir kere biz evlenirken seçeceğimiz eşi de bu dini temel alarak seçiyoruz. Müslüman dindar bir aileden olmasını, kapalı olmasını, dini anlamda hassasiyetleri yüksek olan birisini seçiyoruz. Böyle birini seçtiğimiz için de ona karşı davranışlarımızda bundan etkileniyor. Çünkü dindar birini tercih ettiysen sen de dindar birisindir. Dindar olduğun için de eşine davranış tarzını da bu temelde değerlendirirsin.”

(E_8)'in ifadeleri, çeşitli araştırmalara yansıyan dinî benzerliğin ilişkisel iyi olma hallerini geliştirdiği (Fiese, Tomcho, 2001: 597; Call, Heaton, 1997: 383) düşüncesini desteklemektedir.

47 yaşında ve 21 yıllık evli olan (E_6), eş tercihinde dindarlık kriterini, giyim tarzı ve benzer bir dini anlayışa sahip olma şeklinde ifade etmektedir:

“... Eşimin başörtülü olmasına dikkat ettim. Sahip olduğum inançlar, düşünceler hakkında onunda aynı paralelde görüşler taşımasını önemsedim. İslam'ı sadece ibadet olarak algılamayan, dinin sosyal, siyasal ve hukuki boyutlarını bir bütün olarak gören bir kişi olmasını önemsedim.”

(K_6), eşini tercih etmesinin sebebinin dini konulardaki ciddiyetiyle birlikte çok kitap okumasının olduğunu ifade etmektedir. Eşinin o dönemde ekonomik durumunun çok iyi olmamasının da tercihinin olumsuz etkilemediğine değinen (K_6), kendisinin dini değerlerin güçlü olmadığı bir ailede yetiştiğini ve bu ortamın yarattığı huzursuzluğun da eş seçimindeki dindarlık kriterini etkilediğini vurgulamaktadır:

“...Dini değerlerin olmadığı, Sol görüşlü bir ailede yetiştim. İçki, eğlence ve çok ciddi boyutta olmayan kumar tarzı oyunların aile içerisinde yarattığı huzursuzluğu iyi biliyorum. Eşimle tanışmadan önce Onun dini yaşantısındaki ciddiyeti ve çok kitap okuyan biri olması beni etkilemişti. Bir arayış içindeydim

ve bu iki özellik evlilik kararında tek belirleyici etken oldu. Eşimin işi yoktu ve liseyi yeni bitiriyordu. Bunların hiçbir önemi yoktu.” (K_6)

54 yaşında bir esnaf olan (E_7), eşiyle tanışıp evlendiğinde, eşinin de kendisinin de dindar olmadığını ancak bugün dindar bir kişi olarak eşinin de kendisiyle benzer bir dini inanca sahip olmasından dolayı bugün evlenmek istese yine şimdiki eşini tercih edeceğini bunun sebebinin de dindarlık olduğunu vurgulamaktadır:

“...Ama bugün yine ben aynı yaşta olsam yine evlenecek olsam eşimi seçerdim. Bugünkü aklımla aynı tercihi yapar, eksikliklerimiz için eğitime giderdim. Yoksa iman, itikat, kalbi yakınlık, sevgi... Bunların hepsi motamot oturan, Allaha hamdolsun bir eşe sahibim.”

42 yaşında, üç çocuk babası (E_12), eşini tercih etmesinde önemli bir ölçütün, dindarlığı ve dini değerler için gösterdiği fedakârlığın etkili olduğunu belirtmektedir:

“...Eşimle tanışmamda kendisinin dini kimliğinin payı büyüktür. İnandığı değerlerden başörtüsü/hicap konusunda önemli bir fedakârlık göstermiş olması kendisini eş olarak seçmemde benim için önemli bir ölçüt idi. Diğer taraftan tanışma sürecinde sahip olduğu insani ve İslami hassasiyetler, aynı zamanda dini kimliğinin yanında ahlaki anlamda kişiliği de evlenme kararı vermemde etkili olmuştur.”

Katılımcı (K_12), eşinin kendisini tercih etme kriterini, kendisinin eşini tercih etmesinde etkili olduğunu belirterek eşinin dini hassasiyetinden dolayı eşini tercih ettiğini ifade etmektedir:

“...Hayata bakışı ve dini hassasiyeti benim için önemli bir etken olmuştur.”

43 yaşında bir mühendis olan (E_16), eş tercihinde, eşiyle tanışma sürecinde kendisinin ve eşinin benzer dini hassasiyetlere sahip olmasının etkili olduğunu ifade etmektedir. Üniversite okuduğu dönemde dini inançlarını yaşayabilmek için mücadele ettikleri bir dönemde şu andaki eşiyle tanıştığını ve eşinin başörtüsü konusundaki duyarlılığının tercihinde önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır:

“...benim ile aynı dini bakış açısına sahip ve duyarlılığa sahip olması sebebiyle başörtüsü protestolarında tanışma vesilesi ile evlilik adımını attık. Dolayısıyla

dini hayat Allah'ın emirleri konusundaki hassasiyetini görerek evlilik kararını verdim.”

11 yıldır evli olan (E_13), evlilik kriterinin dini hassasiyetler çerçevesinde şekillendiğini ifade etmektedir:

“...Ve yine eğer İslami hassasiyet sahibi biri olmasaydım, eş tercihimdeki kriterlerimin de çok farklı olabileceğini düşünüyorum. Evlendiğim dönemki ölçütlerim şunlardır: Eşim olacak kişi, Ahlaklı mı? Aile yükünü taşıyabilir mi? Annelik yapabilir mi? Benim İslami Mücadelede bana destek olur mu? Yoksa bu konuda işimi daha da mı zorlaştırır? Allah'a kul olma noktasında yardımlaşabilir miyiz? Yoksa beni bu noktadan daha da uzaklaştırır mı?”

32 yaşındaki ev hanımı (K_13), eşinin tercih kriterlerini destekler biçimde eşiyse benzer bir dini görüşe sahip olmasının tercihinin etkilediğini ifade etmektedir:

“Bu konuda din en büyük etkiye sahiptir. Eşimle dini inanç ve beklentilerimizin benzer olması, örtüşmesi evlilik kararı almamızdaki en büyük etkiye sahiptir.”

Katılımcı (E_13), evlilik tercihinin yanı sıra evlenme kararı almasında dahi dinin etkisi olduğunu ifade etmektedir. Dindarlaşma sürecinden önceki kararlarıyla dindarlaşma sürecinden sonraki kararlarını kıyaslayan katılımcı, evlenme kararı vermesinde de dinin etkisinin olduğunu vurgulamaktadır:

“Eşimle tanışmamda da evlenme kararı vermemde de dinin doğrudan bir etkisi vardır... Eşimle tanışmamda İslami sınırları azami ölçüde önemsedim. Burada sınırlara riayet etmemiz Allah'ın rızasından uzaklaşmamamızı sağladığı gibi psikolojik bir yıpranmadan da bizleri korumuş oldu. Evlilik kararı almamdaki temel faktör dindir. Dini hassasiyetlerim olmasa idi, muhtemelen az önce bahsettiğim gibi evlenmeyi olabildiğince geciktirecektim. Çünkü büyük bir sorumluluk, eğer sınırlarınız yok ise yalnız yaşamak daha cazip gelebiliyor. Kimseye bağımlı olmanıza gerek kalmıyor.”

İşçi emeklisi (E_3), eşlerin birbirine örtü olmasını, birbirlerini kötülüklerden alıkoymas ve dinlerini tamamlamaları olarak yorumlayarak, dindar eş tercihinin temelinde yatan sebebin de dinini tamamlamak, kendisini kötülüklerden koruyacak bir şemsiye oluşturmak olduğunu söylemektedir:

“Eşimizin örtümüz olması, birincisi cinsel yönden örtümüzdür, iki hatalarımızı kapatan örtülerimizdir. Artık onar bizim eşlerimiz, en ince, en ücra sırlarımıza vakıf olan insanlardır. Onları örtmede, birbirimizi düzeltmede bize müthiş katkıları olan insanlardır. Eş tercihinde dindar olanı tercih etmede hassasiyet göstermemizin sebebi de budur. İnce eyleyim ki, bize dayanak olsun, çökmeyelim. Biz ne kadar iman ettik desek de imanımız kimi zaman zayıflıyor, kimi zaman güçleniyor, kimi zaman sallantıya düşüyoruz. Orada, o sallantılarda o boşluklarda kendimizi kurtarabilmemiz için bize destek olacak birilerinin olması lazım. Bu da eşlerdir. Bu konuda da hocamız, bize Hz. Hatice’yi anlatırken ben hayran olmuştum.”

27 yıldır ihl meslek dersleri öğretmenliği yapan (E_11), ortak değerleri paylaştığı ve bu yüzden iyi uyum sağlayabileceğini düşündüğü için eşini tercih ettiğini ifade etmektedir:

“Eşimle tanışmamda ve evlenme kararı vermemde inançlarım etkili oldu mu evet oldu. Nasıl oldu? Hayatında dinin yerinin önemli olduğunu düşünen birisi olarak evleneceği ve gelecek hayatını bir ömür boyu birleştireceği kişinin de hayata bakışı ve beklentileri benzer biri olmalıdır diye düşünmesi doğaldır. Bu evliliğin sürdürülebilirliği ve sorunsuz veya ciddi bir sorun olmadan bir evlilik hayatının gerçekleştirilmesi için makul olan da budur. Önem verilen değer atfedilen şeyler genel anlamda benzer/ortak/birbirine yakın olmalıdır ki evlilik birliktelik iyi yürüsün. Elbette içinde yaşadığımız zaman ve sosyal çevrenin verdiği imkanlar ölçüsünde, bu bakış açısının/inancın yönlendirmesi eşimle tanışmama ve evlenme kararı vermeme etkili olmuştur.”

50 yaşındaki 4 çocuk annesi (K_11), benzer kriterlerin eş tercihinde kendisi için etkili olduğunu ve eşiyile hayata bakış açılarının uyumlu olmasının tercihinde etkili olduğunu belirtmektedir:

“Din anlayışına göre evlilik kurmaya çalıştım, inançlarımı yaşamak ve gerçekleştirmek içinde hayata bakış açımız uyumlu birisiyle bir araya gelinebileceği düşüncesi etkili olmuştur.”

(K_11), hayata bakış açısındaki uyum ve benzer dini duyarlılıklara sahip olma vurgusu pek çok katılımcımız tarafından desteklenmektedir.

43 yaşındaki (E_21), eş tercihinde eşinin de kendisi gibi İslami kaygılara sahip olmasının etkili olduğunu ifade etmektedir:

“Görüştüğümüzde hayattan beklentilerimizde ikimizin de İslami kaygıları olduğuna inanıp, öyle evlenme kararı aldık.”

42 yaşındaki (K_21), eşini desteklemekte ve dini uyuma vurgu yapmaktadır:

“İslama göre bir hayat yaşamak istediğim için eşimin de bana uygun olmasını istedim.”

18 yıldır evli olan (K_16), evlilikte dini uyumun önemli olduğunu ifade ederek, katılımcıların eş tercihlerindeki dini uyum vurgusunu güçlendirmektedir:

“...aynı hedefe yönelmek ve aynı bakış açısına sahip olmak aile kurmakta en önemli nokta.”

41 yaşındaki eczacı (K_18), dini uyumsuzluğun çatışma kaynağı olduğunun altını çizerek, eş tercihinde dini uyuma verdiği önemi şu şekilde ifade etmektedir:

“Din elbette ki, eş tercihimizde önemli aksi düşünülemez de zaten. Hayatımızın en önemli tercihlerinden birisinde dinin etkili olmaması düşünülebilir mi? Dini açıdan aynı olmasak da mümkün olduğunca benzer olanını seçmek istiyor insan. Zaten aynı dinden olmazsak çatışmalar olurdu.”

İki çocuk babası (E_8), 17 yıldır evli olduğu eşini tercih etmesiyle ilgili olarak, peygamberin hadisine uymaya çalıştığını ifade etmektedir:

“...Benim Dini hayatımda, peygamberimizin bir hadisi var, hanımın üç şeyden dolayı alınır, güzelliği, malı ve ahlaklı olması, siz ahlaklı olanı seçiniz. Biz de peygamberimizin bu hadisini baz alarak, eşimi tercih ederken, ahlaklı, edepli, dini yaşantıya uygun olanını tercih etmeye çalıştık.”

43 yaşındaki mühendis (E_18), eş tercihinde dindarlığı iyi bir anne olmakla eşleştirmektedir:

“Evlenirken sadece karı-koca olmuyoruz. Aynı zamanda geleceğin anne-babası oluyoruz. Baba çocukların üzerinde elbette ki etkili amenna. Ama çocukları açıkçası anne yetiştiriyor. Bence hayırlı nesillerin devamı helal kavramını bilen anne ile olur.”

42 yaşında bir esnaf olan (K_19), eşinin “*inançlı, dini yaşama önem veren birisi*” olduğunu vurgulayarak, kendisinin eşinin evlilik talebini kabul etmesinde bu yönünün etkili olduğunu ifade etmektedir.

18 yıldır evli olan (E_19), eş tercihinde benzer bir gerekçenin etkili olduğunu belirtmektedir:

“Din, bir karar verirken benim için önemli. Eş tercihimde de öyle oldu. Başı kapalı müteveyyin birisi ile evlendim.”

Yukarıda aktarılan ifadeler, eş tercihinde, dini uyumun hedeflendiğini göstermektedir.

Eğitim kurumu yöneticiliği yapan (E_14), evlilik tercihinde bulunduğu eşinin o dönemde dindar olmadığını, kendisinin bu konuda bir risk aldığını düşündüğünü ancak eşinin dinini öğrendikçe dindarlaşabileceğine dair kanaatinin eşini tercih etmesinde etkili olduğunu ifade etmektedir:

“Eşim, evlenmeden önce dine sadece geleneksel bakardı. Açıkçası din değil, nefsim etkili oldu. Aldığım riskle birlikte eşimi bu yola sokabilirim düşüncesi hakimdi. Elhamdülillah Allah yardım etti ve risk güzelliğe dönüştü. Şimdi çevresinin ve çocuklarının yaşam tarzlarının İslam dini olması için mücadele ediyor.”

35 yaşındaki (K_14) ise o dönemde kendisinin dindar bir kişi olmamakla birlikte dindar bir kişinin iyi biri insan olabileceğine dair kanaatinin evlilik tercihinde etki ettiğini dile getirmektedir:

“O zamanki yaşam şeklim daha geleneksel olduğu için daha yüzeysel düşünüyordum. Ama dinini yaşamaya çalışan bir insanın iyi bir insan olabileceği fikri de evlilik kararı vermemin sebeplerinden biriydi.”

Araştırmamızda, katılımcıların tamamına yakınının eş tercihlerinde dinin etkili olduğunu görülmektedir. Dinin, katılımcıların eş tercihine etki eden düşünsel boyutu Hazreti Muhammed’e ait olduğu düşünülen evlilik kriteri hadisidir¹⁷. Bu hadisin eş tercihinde dindar olanın tercih edilmesini tavsiye etmesinin katılımcıların tercihlerinde

¹⁷ “Kadın dört şey için nikâhlanır: Malı için, soyu-sopu için, güzelliği için ve dini için... Eli kuruyasınca; sen dini bütün olanı seç (ki, sıkıntı çekmeyesin).” (Buhârî, Nikâh, 15; Müslim, Radâ’ 4)

etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu hadiste hitap bir erkeğe yapıyor gibi görünmesine karşın, araştırmamıza katılan hem erkeklerin hem de kadınların bu hitabı benimsedikleri ve dindar olan bir eş seçmeye çalıştıkları görülmektedir.

Eş seçiminde Hazreti Muhammed'in sadece sözlerinin değil aynı zamanda özellikle Hazreti Hatice ile evliliğindeki eş seçimi kriterinin bir örnek oluşturduğu anlaşılmaktadır. Hazreti Peygamberin ilk eşini tercih ederken kendisinden yaşça büyük ve dul bir eşi, ahlaklı olması dolayısıyla tercih etmesinin çalışmamızda görüşlerini bildirenlerin bir kısmı için önemli bir örneklik teşkil ettiği görülmektedir.

Eş seçimi kriterlerinde dini homogaminin erkek ve kadın katılımcılar açısından etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu tercihte düşünsel ve duygusal olarak uyum sağlayabilme düşüncesi etkili gözükmemektedir. Dini uyum katılımcıların ifadelerinde ön plana çıkan vurgulardan birisidir. Bununla birlikte evleneceği eşinin dini açıdan kendisini destekleyeceğine dair inancının da kişilerin evlilik kriterlerini etkilediği görülmektedir. Eşlerin bu görüşleri, dinî benzeşimin, evlilik süresince eşler arasında ortak vizyonun oluşturulması için evlilik öncesinde dikkat etmeleri gereken önemli bir kriter olduğu (Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, 2008: 108) görüşünü desteklemektedir.

Katılımcılardan elde edilen bulgular, dindar kişilerin homogamik evlilikleri daha çok tercih ettiklerini yansıtan, hristiyan dindarlar arasında yapılan Sherkat (2004), Blackwell ve Lichter (2004) ve Perry (2015) çalışmalarının sonuçlarıyla; Müslüman dindarlar arasında yapılan Alghafli, Hatch, Marks (2014)'nin çalışmalarının sonuçlarıyla ve ülkemizde ilahiyat öğrencileri arasında yapılan ve dindarlığı eş tecihinin ilk kriteri olarak gösteren Çapcıoğlu (2008) ve genel üniversite öğrencileri arasında yapılan ve dindarlığı eş tercihinin ilk sıradaki kriteri olarak gösteren Bener (2011)'in çalışmalarının sonuçlarıyla uyum göstermektedir.

2.2. EŞLERİN TANIŞMASINDA DİNİ SOSYAL ÇEVRENİN ETKİSİ

Dinin, aileler için bir sosyal ağ desteği sağladığı düşünölmektedir (Dinler, çiftler için sosyal bir ağ vazifesi görmektedir (Hansen, 1992: 195). Bu sosyal ağ sayesinde aileler kolektif bir kimlik kazanarak, kendileriyle ortak değerleri paylaşan bireylerle sosyal ağlar kurmakta, bu ağlar ailelere toplumla kaynaşp, sosyal destek ve sosyal aktivite fırsatı sağlamaktadır (Diener, 1999: 289). Yapılan çeşitli araştırmalar dinî

sosyal çevrenin, ailelerin daha mutlu ve huzurlu hale gelmelerinde etkili olduğunu göstermektedir (Frankel, Hewitt, 1994: 70; Krause, Ellison, Wulff, 1998: 736; Wink, Dillon, Larsen, 2005: 207; Csikszentmihalyi, 2005: 191).

Araştırmamızın sonuçları, dinin henüz aile kurulmadan önce, dinin sosyal bir ağ vazifesi görerek ailelerin kurulmasına etki ettiğini göstermektedir. Araştırmamıza katılan eşlere, eş tercihlerinde dinin etkili olup olmadığını, eğer etkiliyse, dinin nasıl bir etkide bulunduğu sorulduğunda, dini sosyal çevrenin evlilik tercihinde desteği ön plana çıkmıştır. Katılımcılar, sıklıkla eş tercihi süreçlerinde, dinî sosyal çevrelerinin, kendilerini, kendileriyle uyum sağlayabilecek, ortak bir dünya görüşünü ve dini duyguyu paylaşabilecek eş adaylarını tavsiye ettiklerini ve tanıştırdıklarını ifade etmişlerdir. Dini sosyal çevrenin evlilik sürecinin başlangıcındaki etkisine yönelik 15 kodlama yapılmıştır.

Araştırmamıza görüşlerini bildiren eşlerden bazıları, bu işleyişi “aracılık” kavramıyla ifade etmişlerdir. Görücü usulünden farklı olarak aracılıkta dini sosyal çevre ya da aile büyükleri, eş adaylarını birbirlerine tavsiye edip tanışmalarına aracı olmakta, eş adayları arasında bu tanışma süreci devam etmektedir. Bu tanıştırma sürecinde aracılardan eş adaylarını birbirlerine tavsiye ederken çoğunlukla eş adaylarını tanıdıkları, eş adaylarının din anlayışına, ideallerine uygun olanları birbirlerine tavsiye ettikleri anlaşılmaktadır. Aracılık dışında dini sosyal çevre içerisinde eş adaylarının dini faaliyetlere ortak katılımlarının birbirleriyle tanışmalarına olanak sağladığı tespit edilmiştir.

Üç çocuk annesi (K_9), eşiyile, arkadaşlarının aracılığıyla tanıştırılma sürecini şöyle aktarmaktadır:

“Biz aslında görücü usulüyle evlendik. Yani birileri tanıştırdı bizi. Ama bir cemaat ya da bir topluluk öyle bir şekilde tanışmadık. Arkadaşlar vasıtasıyla tanıştık. Benim bir arkadaşım onun bir arkadaşını tanıyor. Arkadaşlarımız birbirimize bizi tavsiye ederken daha çok İslami hassasiyetlerimizden herhalde. Yoksa kişiliklerimizi çok da iyi tanıdıklarını zannetmiyorum. Benim arkadaşım mesela beni çok iyi tanıyan çok uzun yıllardır arkadaşım olan birisi değildi. Ama benim ne tarz birisini isteyebileceğimi, hangi hassasiyetlere sahip olduğumu

bilen birisiydi. Aynı şekilde onun da arkadaşı o şekildeydi. Herhalde yine İslamiyet'te birleşmişiz yani. Yoksa kişilikler..."

Eşinin kaldığı noktadan devam eden imam-hatip (E_9), eşinin kendisine tavsiye edilmesinde dini hassasiyetin etkili olduğunu ifade etmektedir:

"Ama aradaki kişiler yani dini hassasiyetleri gözeterek bizi birbirimize yakıştırdılar. Yani şimdi başka bir perspektifle iki kişinin buluşturulmasını hayal edelim. Diyelim kariyeri önemseyen, makamı mevkiyi parayı önemseyen iki kişinin buluşturulmasını da birisi ne diyecektir evlendirmek istediği arkadaşına bu kişi karşındaki şahıs işte şöyle geleceği parlak şöyle çalışkan şuradan mezun şu kadar maaş alır hedefi müdür olmak hedefi bürokrat olmak sen de bu yoldasın tavsiye ederim siz idealsiniz mesela. Onlara böyle bir replikle gidecektir. Bize gelen kişi benim arkadaşım olan kişi bana telefon açtığına hiç unutmuyorum ben o telefonu. Dedi ki, "bir bayan var görüşür müsün?" "Tamam, nasıl birisi?" dediğimde, "İslami sohbetlere giden aşağı yukarı senin kafa yapına uygun senin aile anlayışına seni az çok tanıdığım için söylüyorum" dedi. "Senin nasıl bir aile istediğini bildiğim için söylüyorum. Yani istediğin tarzda standartlarda islami anlamda uygun olan birisi. Görüşmek ister misin?" Ben de "öyle ise isterim" dedim. "Sen az çok beni tanıyorsun. Benim nasıl bir İslami yuva istediğimi biliyorsun. Bu standartlara uygun birisi ise görüşmek isterim." Zaten aracı olan kişinin söyleyebileceği anca bu kadardır yani. Daha fazlasını kimse kimse hakkında bilemez ki. Arada bizi birbirimize yakıştırmaktaki kriteri İslami yaşamdı yani"

Mesleği gazetecilik olan (E_10) ve eşi (K_10), dindar olan anne-babalarının tavsiyeleri ile birbirlerini tercih ettiklerini şöyle ifade etmektedirler:

"Din mi etkili oldu bilmiyorum ama din ile oluşan geleneklerin etkili olduğunu düşünüyorum. Ailemin tavsiyesi ile evlendik." (E_10)

"Aileler görüp, düşünüp, karar verdiler. Ailelerimiz de dindardır." (K_10)

20 yıldır evli olan (E_10) ve (K_10) çifti örneğinde dini sosyal çevre, dindar anne-babalar olmuşlar ve eş adaylarını birbirlerine tavsiye etmişlerdir.

İşçi emeklisi (E_3), bir İmam-Hatip Meslek dersleri öğretmeninin tavsiyesi ile eş tercihinde bulunduğunu ifade etmektedir:

“... hocamız, direk kendisi tavsiye etti. Öyle oldu.”

Bir başka katılımcı (E_15), dindar arkadaş çevresinin kendisinin eş tercihinde bulunmasına yönelik aracılık rolünü şu cümlelerle ifade etmektedir:

“...Birazcık da biz daha genciz, demek ki çevremdeki arkadaşlarım benim böyle bir olgunluğa geldiğimi düşünmüş, bana evlendirme teklifinde bulundular. Biz de kabul ettik. Allah razı olsun, güzel bir şey oldu.”

43 yaşındaki öğretmen (E_15), dindar arkadaş çevresinin aracılık rolünü ifa ederken kendisine uygun bir inanca sahip eş adayını kendisiyle tanıştırma teklifinde bulduklarını ifade etmektedir:

“...Süreçte bir arkadaşımızın vesilesiyle, böyle böyle bir aday var düşünür müsün, şeklindeki düşüncesiyle, fikirlerine değer verdiğim bir insan, söylediği kişi benim inancuma uygun bir insan...”

Görüldüğü gibi dindar sosyal çevre kişilerin iyi anlaşabileceklerini düşündükleri kişiler arasında bir aracılık rolü ifa etmektedirler. Dindar sosyal çevrenin kişilerin birbirleriyle iyi anlaşabilmelerinin önemli bir boyutunu da dini duygu ve düşüncelerde eş adaylarının birbirine uyumlu olmalarını düşündükleri görülmektedir.

18 yıldır evli olan (E_15), dini sosyal çevresinin üstlenmiş olduğu bu rolün kendisi için çok olumlu bir evlilik sürecine adım atmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Eş adaylarını dışarıdan bir göz olarak tanıyan dini sosyal çevrenin daha sağlıklı evliliklerin kurulması için önemli olduğunu düşünmektedir. Eş adaylarının birbirlerini sadece kendi görüşleriyle değerlendirmelerinin sağlıklı bir tanıma süreci olamayabileceğini ifade etmektedir:

“...benim evliliğime aracı olan, günümüzde flört evlilikleri de olduğu için, evlilikte sizi ve eşinizi iyi tanıyan tecrübeli bir büyüğün vesile olması, nihayetinde sizin vereceğiniz bir karardır ama en azından ikiniz birbirinize uygunsunuz görüşü çok önemli. Kendi kapasiteleriyle karar vermeye çalışan gençlerin hataları da çok oluyor. Çünkü duygusal karar veriyorlar. Özellikle sizin ve eşinizin eksiklerini gören bir büyüğün tavsiyesi eşler için büyük bir

rahmettir. Bana göre, evliliklerin başlama sürecinde flört tarzına alternatif olarak bu tarzı bir şekilde geliştirmek lazım.”

(E_15), eş adaylarının kendilerinin tanışması ve “flört” tarzında evlilik öncesi tanışma ve tercihte bulunma süreci yerine dini sosyal çevrenin aracılığıyla evlilik öncesi tanışma ve tercih sürecinin yaşanmasını daha çok tercih ettiğini ifade etmektedir.

13 yıldır evli olan (E_1), eşiyile tanışmasının dini sosyal çevre katkısıyla olduğunu belirterek, sağlıklı olan tanışma ve tercih tarzının bu şekilde olabileceğini ifade etmektedir:

“...Bence en doğru olan da bu. Etrafımızdaki insanlardan görüyoruz sosyal çevresinin değil de şahsının tercihleri doğru tercihler olmuyor. Çünkü kadın-erkek birbirini gördüğü andan itibaren rol yapmaya başlıyor. Yani 3-5 yıl, 10 yıl nişanlılık dönemi devam etse de, çıkma, flört dönemi devam etse de o roller devam ediyor. O anlamda en doğru aile kurabilecek adımın sosyal çevre yardımıyla gerçekleşmesi. Bizim evliliğimiz sosyal çevre yardımıyla gerçekleşti. Çünkü diğer alternatifleri düşündüğünüz zaman ailenizde sizin ideolojik düşüncelerinizi ve hayata dair o şeylerinizi tam kabul etmiş olmuyor. Aile referansı ile bulduğun zaman bile çoğu aile için diyeyim eş bulduğun zaman bile kendi duygu durumunu ifade edecek bir karşılık bulamıyorsun. Sosyal çevre bu noktada insanı tanıyan ve insana uygun kişilerin.. tabi öyle bir yapı içinde bulunmak gerekiyor. En ideal aile kurma adımlarından biri olarak görüyorum yani. Biz bu şekilde birbirimizi gördük, bulduk. İslami hassasiyetlerimiz bu noktada tercihimizde önem arz etti.”

(E_1), “flört” tarzında tanışma ve evlilik tercihlerinde kişilerin birbirlerini doğru bir şekilde tanımalarının mümkün olamayacağına vurgu yaparak, iki evlilik adayını daha iyi tanıyan dışarıdan tanıyabilecek olan kişilerin tavsiyelerinin daha değerli olduğunu vurgulamaktadır.

Üç çocuk annesi (K_1), kendilerinin eş tercihlerinde dini sosyal çevrelerinin tavsiyelerinin etkili olmasını kendi hassasiyetlerine bağlamaktadır. Dolayısıyla kişilerin kendi içsel hassasiyetlerinin dini merkezli olmadığı durumlarda bu tavsiyelerden çok kendilerinin diğer evlilik beklentilerine göre tercihte bulunduğunu ifade etmektedir:

“Kişilerin burada beklentileri de önemli. Eşimin söylediği gibi beklentimiz hayat tarzı olarak Allah’ın bize öngördüğü bir hayat tarzını çevremizde model aldığımız insanların hayat tarzına benzer ve dindar ve dini bütün bir hayat tarzını önemseydiğimiz için uygun görülmüş olmayı biz de kabul ettik. Kişilere göre aynı camiada yine birbirine uygun görülen çiftler kişisel tercihlerini daha ön plana çıkarabiliyorlar. Bu artık dünyevi yaşam tarzı olabilir. Başka bir istek olabilir. Onlar da rol belirleyici olabiliyor...”

43 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (E_29), bu görüşleri desteklemektedir:

“Eşimle tanışılırken ikimizin de evlendiğimiz kişinin dini açıdan duyarlı birisi olmasını istediğimiz için tanıştık. Evlilik tercihimizde bulunmadan önce görüştük, birbirimizi tanımak için sorular sorduk. Buradan evlensek anlayabileceğimizi anladık. Bu İslami usul evliliklerde iki evlilik namzetini de tanıyan tarafların, adayları birbirlerine tavsiye etmeleri bence çok sağlıklı bir yöntem. Çünkü, evlenmeden önce iki insan uzun süre şimdikilerin deyimiyle flört bile etse birbirini yeterince tanıyamaz.”

Dini sosyal çevrenin evliliklerdeki rolü, daha çok tavsiye ve tanıştırma şeklinde görülmektedir. Katılımcı (K_1)’in ifade ettiği gibi eğer kişiler kendi dünyevi ya da din dışı diğer tercihlerini daha çok önemsiyorlarsa burada dini sosyal çevrenin aracılık rolünün etkisini kaybettiği ifade edilmektedir. Dini sosyal çevrenin evliliklerdeki aracılık rolünün, dindar evlilik adayları için, aile yapısının oluşturulmasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, dinin psikososyal işlevlerinin, dinin inanç esasları kadar önemli olduğunu savunan (Call, Heaton, 1997; Mahoney v.d., 2008) araştırmalarını desteklemektedir.

Araştırmamıza katılan eşler, dini sosyal çevrenin eşlerin tanışmasına yaptığı katkının yanı sıra eş adaylarını kısa sürede tanımalarının sağlıklı olmayacağını, “flört” olarak adlandırdıkları bu tanışma sürecinin yerine eş adaylarını yakından tanıyan, onların evlilik beklentilerini, kişilik özelliklerini yakından tanıyan bir sosyal çevrenin tavsiyelerinin daha sağlıklı bir sonuç doğurduğunun üzerinde durmuşlardır.

Araştırmanın bulguları, dinin sosyal destek rolüyle ilişkili diğer çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Dini grupların, ortak değerleri paylaşan bir

sosyal çevre sağladıkları (Waite, Lehrer, 2003: 261), dini bir gruba dahil olan kişilerin kısa sürede arkadaş çevrelerini genişlettikleri (Frankel, Hewitt, 1994: 71) ortaya konulmuştur. Eşlerin ortak bir dinî sosyal çevreyi paylaşmaları, bu sosyal çevreden dışlanmak ve reddedilmekten çekindikleri için boşanmaya karşı isteksizliği arttırmakta ve evliliğin devamlılığını sağlayabilmektedir (Mahoney v.d., 2008: 93). Elde edilen sonuçlar, dinî sosyal çevrenin sadece aile ilişkisi kurulduktan sonraki süreçte değil aile ilişkisinin kurulması sürecinde de eşlere destek sağladığını göstermektedir.

2.3. EVLİLİKTEN VE EŞLERDEN BEKLENTİLERDE DİNİN ETKİSİ

Aile ilişkilerinin kurulması sürecinde, evlilik adaylarının, evlilik ve eşlere ilişkin beklentileri, hem eş seçimine hem de sosyal çevrenin desteğine etki etmektedir. Bir başka deyişle kişilerin evlilikten ve eşlerinden ne bekledikleri nasıl bir eş tercih edeceklerini ve sosyal çevrenin kendilerine nasıl destek vereceğini etkilemektedir. Evlilik ve eşlerden beklentilerin bu belirleyiciliği çalışmada katılımcı görüşlerine yansımıştır. Mülakat verilerinin çözümlenmesi esnasında dindar eş seçimine yönelik 40 kodlama yapılırken, dini sosyal çevrenin evliliklerdeki rolü üzerinde 15 kodlama yapılmıştır. Evlilikten ve eşlerden beklentilerde dinin etkisini ifade eden 46 kodlama yapılmıştır. Bu açıdan evlilikten ve eşlerden beklentilerde dinin etkisinin anlaşılması, aile ilişkisinin kurulması sürecinde dinin etkisinin anlaşılması açısından önemli bir başlık haline gelmektedir. Yapılan kodlamaların 3 ana kategoride toplandığını ifade edebiliriz.

Şekil 3: Evlilik ve Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi

2.3.1. Evlilik Beklentilerinin Konuşulması/Evlilik Sözleşmesi

Katılımcıların evlilik ve eşlerden beklentilerinde dikkat çekici bir konu evlilik öncesinde evlilik beklentilerinin konuşulduğu ve eşlerin üzerinde uzlaştıkları bir evlilik sözleşmesinden bahsedilmesidir. Bu sözleşme yazılı olmamakla birlikte eşlerin

birbirlerine beklentilerini açmaları ve üzerinde uzlaştıkları beklentilerin varlığı, evlilik zemininin sağlamlaşmasına katkı sağlamaktadır.

Evlilikten ortak beklentilerin, evlilik öncesinde nasıl konuşularak üzerinde uzlaşıldığı din görevlisi (E_9) tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“...Daha ilk sözleşmemizi yaparken birbirimizle ilk tanışırken ben böyle bir aile istiyorum ben de böyle bir aile istiyorum ben böyle çocuklar yetiştirmek istiyorum olursa Allah nasip ederse ben de böyle çocuklar yetiştirmek istiyorum diye sözleşerek evlendiğimiz için inanç bizim hayatımızda etkin oldu...”

(E_9), karşılıklı evlilik beklentilerini dinin şekillendirmesinden bahsederken eşlerin karşılıklı olarak üzerinde konuşup anlaştıkları bir sözleşmeden bahsetmektedir. Buradaki ifadeler, eşlerin evlilikten, birbirlerinden ve aile kurmaktan yana birbirine benzeşen beklentileri olduğunu göstermektedir.

41 yaşında ve üç çocuk annesi (K_29), benzer bir şekilde yazılı olmayan ama eş adayları arasında üzerinde konuşulup anlaşılan bir sözleşmeden ve bu sözleşmenin de etkisi ile dinin şekillendirdiği evlilik beklentilerinden şu şekilde bahsetmektedir:

“...Evlilik kararı vermeden son adımımız evlilik sözleşmemiz oldu. Birbirimizden beklentilerimizi yazmasak da konuştuk. Özellikle inançlarımızı yaşamakla ilgili beklentilerimiz, çocuk yetiştirme, kadın erkek ilişkileri ile ilgili beklentilerimiz İslami açıdan birbirine uygun olunca evlenmek için karar verdik. Bu yüzden evlilik kararımızı belirleyen doğrudan dindir dersek abartılı bir ifade olmaz.”

Evlilik sözleşmesi, evlilikten ve eşlerin birbirlerinden beklentilerini, karşılıklı olarak birbirlerine açıklamalarını sağlayarak, eşlerin arasında evlilik süreçlerine olumlu etki edecek olan açık iletişim ilk adımını oluşturmaktadır. Evlilik çatışma süreçlerinin ilk aşaması olarak eşlerin beklentilerinin karşılanmamasından kaynaklanan hayal kırıklıklarının yaşanması gösterilmektedir (Yılmaz Bingöl, 2015: 75). Evlilik sözleşmesinin olası evlilik çatışmalarını önleyici bir faktör olduğu düşünülebilir.

2.3.2. Evlilik Beklentilerinde Dinin Etkisi

Araştırmada katılımcıların ifadelerinde evlilikten beklentiler üzerine 10 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalarda ifade edilen beklentiler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Evlilik Beklentilerinde Dinin Etkisi

	f
Evlilikten Maddi Bir Beklentinin Olmaması	4
İnanç Temelli Bir Aile Kurma	3
İnançlarını Yaşayabilecekleri Bir Aile Ortamı	2
Allah Rızasını Kazanma İsteği	1

Evliliklerden maddi beklentilerin olmamasının kendi üzerlerinde yarattığı olumlu etkiyi 52 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (E_4) şöyle ifade etmektedir:

“... şu anda bir evlilik yapsan adamlar son model mobilyalar istiyorlar, öyle bir ihtiyaçları var, ev istiyorlar, araba istiyorlar, bize çıkma koltukları aldılar, böyle en ucuz eşyaları aldılar. Bizim öyle bir derdimiz tasamız olmadığı için. İslami usullerde bir evlilik yaptığımız için bunların hiçbirisini önemsemedik. Ne alırlarsa ona eyvallah dedik, teşekkür ettik babamıza, ailelerimize. Allah razı olsun dedik. Bunu aldılar iyi ki bize dedik. Çünkü biz bunları bile beklemiyorduk. Normalde bir halı, bir minder alsalardı yetecekti bize. Biz bunları beklerken işte çıkma da olsa bir koltuk olması, bir dolabın olması bizim için büyük bir mutluluktur. Dolayısıyla biz bunları önemsememiş olduk yani.”

(E_4)'ün ev hanımı olan eşi (K_4), maddi beklentisizliğin evlilik ilişkisinin başlangıcında kendilerini pek çok sorunun yaşanmasından kurtardığını dile getirmektedir:

“Mesela evliliklerde genellikle sözle, nişanla başlar. Sözler, nişanlarda çarşılarda alışverişlerle başlar. Geleneksel evliliklerde çarşıya gidilir, alışverişe başlanır, gelinin istekleri bitmez. Bu arada kavgalar başlar. Pek çok evlilikler daha nişan aşamasında bozulmuştur. Biz birlikte nişan alışverişine gittiğimiz zaman rahmetli kayınvalidem Allah rahmet eylesin, kızım işte altın al, istemiyorum dedim. Adem abin dedi ki, hadi tamam başka bir şey istemesen de altın iste dedi. Koltuk istemiyorum, şunu istemiyorum, bunu istemiyorum, hatırlıyor musunuz bey?”

44 yaşındaki (E_9), evlilikten beklentilerini ifade ederken kurulacak ailelerinin inanç temeli üzerinde olması isteklerini belirtmektedir:

“...Bizim ailemizdeki temel direk temel ilke inanç oldu. İnançımıza göre bir aileyi şekillendirme zaten başından beri böyledir bir amacımız vardı. Benim de eşimin de böyle bir amacı var ki birbirimizi bu şekilde beğendik...”

Evlilik beklentilerinin ortak olmasının, eş tercihini belirlediği ve evlilik kararlarının alınmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bir sonraki temada görüleceği gibi eşlerden beklentilerde benzerlikler arttıkça evlilik beklentilerindeki benzerlikler de artmaktadır.

52 yaşındaki (E_4), evlilik bağına kurmada Allah rızasını kazanma arzusunu dile getiriyor:

“...Bizim tek beklentimiz Allah rızası için bir aile kurmaktır. Allah rızası için bir yapının içinde olmaktır...”

46 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (K_6), evlilik kararı almasında, dini değerlerini yaşayabileceği bir aile ortamına sahip olma isteğinin etkisini şöyle ifade etmektedir:

“Dini değerlerin olmadığı, Sol görüşlü bir ailede yetiştim. İçki, eğlence ve çok ciddi boyutta olmayan kumar tarzı oyunların aile içerisinde yarattığı huzursuzluğu iyi biliyorum. Eşimle tanışmadan önce Onun dini yaşantısındaki ciddiyeti ve çok kitap okuyan biri olması beni etkilemişti. Bir arayış içindeydim ve bu iki özellik evlilik kararında tek belirleyici etken oldu. Eşimin işi yoktu ve liseyi yeni bitiriyordu. Bunların hiçbir önemi yoktu.”

(K_6), eşinin ekonomik dezavantajlarına rağmen, eşiyile kuracağı aile ortamının huzurlu bir ortam olacağı düşüncesiyle evlilik kararını verdiğini ifade etmektedir.

2.3.3. Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi

Bu başlık altındaki ifadelerden en çok kodlama yapılan tema eşlerden beklentilerde dinin etkisi teması olmuştur. Yapılan 36 kodlamanın 17'si, kadın ve erkek katılımcılarımızın birbirlerinden ortak beklentileri olarak görülürken, 13 kodlama sadece erkeklerin kadınlardan beklentileri ve 6 kodlamada sadece kadınların erkeklerden beklentileri olarak kodlanmıştır. Karşılıklı ortak beklentilerin "Dinin Emir ve Yasaklarına Uygun Davranmak", "Dinin Sağladığı Değerlere Sahip Olmak", "Dini Yaşantıda Birbirlerine Destek Olmak" ve "Eşlerden Beklentiyi Dinin Şekillendirmesi"

olarak görebiliriz. Sadece erkeklerin kadınlardan beklentilerini "İyi Bir Anne Olmak", "İslama Uygun Giyinmek" ve "Kadın-Erkek İlişkilerinde Mahremiyeti Korumak" başlıkları altında toplayabiliriz. Sadece kadınların erkeklerden beklentilerini de "Helal Kazanç Sağlamak" başlığı altında toplayabiliriz. Yapılan kodlamalarını ve sıklıklarını aşağıdaki Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi

	Beklentinin Yönü	f
Dinin Emir ve Yasaklarına Uygun Davranmak	Karşılıklı Ortak	7
Dinin Sağladığı Değerlere Sahip Olmak	Karşılıklı Ortak	5
Dini Yaşantıda Birbirlerine Destek Olmak	Karşılıklı Ortak	3
Eşlerden Beklentiyi Dinin Şekillendirmesi	Karşılıklı Ortak	2
İyi Bir Anne Olmak	Erkeğin Kadından	7
İslama Uygun Giyinmek	Erkeğin Kadından	4
Kadın-Erkek İlişkilerinde Mahremiyete Uygun Davranmak	Erkeğin Kadından	2
Helal Kazanç Sağlamak	Kadının Erkekten	6

Eşlerin beklentilerinde dinin etkisi, 41 yaşındaki ev hanımı (K_24) tarafından ifade edilmektedir:

“Evet, dinin hayatın merkezinde olduğuna inanıyorum. Dolayısıyla beklentilerde bu bakış açısıyla şekilleniyor.”

Sadece evlilik kararı verilirken değil sonrasında da dinin eşlerden beklentileri etkileyebileceği eşiyile 40 yıldır evli olan (E_23) tarafından ifade edilmektedir:

“Gençken dinimizi bilmiyorduk ama şimdi az da olsa öğrendik. Öğrenince eskiden hanımımızdan beklediğimiz bazı şeylerin haksız olduğunu gördük. Kadının dinimizce yerinin önemli olduğunu gördük. O yüzden din, hanımımızdan beklentilerimi değiştirdi.”

(E_23), dindarlaşma sürecinden sonra eşinden beklentilerinin dini inançlarının etkisiyle pozitif yönde değiştiğini ifade etmektedir.

Eşinden *“dinin emir ve yasaklarını dikkate almasını, onlara göre yaşamasını”* beklediğini ifade eden (E_30)’u, bir başka katılımcı (E_10), *“Bana ve diğer insanlara karşı dinin getirdiği sorumluluklara sahip çıkması. hem istiyorum hem de önemsiyorum”* cümleleriyle desteklemektedir.

Eşinin kendisini dünyevileştirecek işlerden uzak durup, kendisini hayır işlerine vermesi beklentisini ifade eden (K_6), eşinin İslami ilkeleri savunmasını istediğini şöyle ifade etmektedir:

“Onu dünyevileştirecek işlerle uğraşmasını istemem mesela. Şu an kitap yazıyor ve ben bundan mutluluk duyuyorum. Hayır amaçlı girişimlerde bulunmasını isterim. İslami ilkeleri sonuna kadar müdafaa etmesini isterim. Beklentilerim bu yöndedir.”

Katılımcıların ifadelerinde eşlerin birbirlerinden beklentilerinde dinin emir ve yasaklarına uygun bir yaşam sürmenin, eşlerin birbirlerinden beklentileri içerisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Eşlerin birbirlerinden beklentilerinde bir başka önemli nokta da dinin sağladığı değerlere sahip olmalarıdır.

18 yıldır evli olan (E_16), evlilikten beklentilerde dinin etkisini doğal (fitrî) bir durum olduğunu, insani beklentilerle, dini beklentilerin birbirine geçmiş ve birbirini tamamlayan bir şekilde eşler olarak birbirlerinden beklentilerini şekillendirdiğini ifade etmektedir:

“İslam dininin fitrat dini olduğuna inanıyorum yani insan olmanın doğal hali üzerinde bunu içeren bir kalıp. Dolayısıyla bir insanın eşinden beklentileri kapsamında insani olarak yer alan güvenme birlikte yaşayabilme iletişim kurabilme sadakat gösterme özen gösterme sevgi ve saygı gösterme gibi unsurlarının tamamının hem insani olarak hem de dini olarak bu beklentilerin içinde yer aldığına inanıyorum.”

53 yaşında ve 27 yıldır evli olan (E_11), İslam'ın fitrat dini olduğuna vurgu yaparak, evlilikten beklentilerinde doğal olarak, fitrata uygun bir biçimde dinin etkilerinin olduğunu şu ifadelerle vurgu yapmaktadır:

“En genel anlamıyla İslam dini fitrat dini olduğundan beklentiler de fitrata uygunluk çerçevesindedir denilebilir. Somutlaştırılarak örneklendirmek gerekirse, İslam'ın/fitratın öngördüğü hicab, ahlak, sabır, kanaatkarlık, dürüstlük, yalan söylememek, sorumluluklarını yerine getirmek vs. gibi

beklentiler ki Müslüman yani fitrata uygun yaşamaya çalışan insan olmamdan kaynaklanan beklentilerdir.” (E_11)

Eşlerden karşılıklı beklentilerde ön plana çıkan bir başka talep, eşlerin dini yaşantılarında birbirlerine uyarılar ve tavsiyeler yoluyla destek olmalarıdır.

Eşinin gerektiğinde kendi yanlışlarını kendisine söyleyebilecek salih bir eş olması beklentisini ifade eden (E_29), bu beklentinin eş tercihi ile ilintili ve uyumlu olduğunu da vurgulamaktadır:

“Tabi beklentilerimizde bu tercihe nispetle dinle ilgili olacaktır. Ben eşimin salih bir Müslüman olmasını beklerim ki, gerektiğinde yanımda beni düzeltecek, yanlışımı söyleyebilecek bir destekçim olsun diye.”

Eşlerden beklentilerde, bazı beklentilerin erkeklerden kadınlara, bazılarının ise kadınlardan erkeklere yönelik olduğunu ve sadece erkekler ya da sadece kadınlar tarafından dile getirildiği görülmektedir. Erkeklerin kadınlardan beklentilerinde “İslam’a uygun giyinme”, “kadın erkek ilişkilerinde mahremiyete uygun davranma” ve “iyi bir anne olma” talepleri ön plana çıkmaktadır.

43 yaşında, iki çocuk babası (E_24), eş tercihinde dinin etkisi olduğunu dolayısıyla eşinden beklentilerinin de bu tercihe göre şekillendiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Çünkü evlenme tercihimiz dinin etkisiyle oldu. Bu nedenle eşimden bu tercihime etki eden özelliklerini devam ettirmesini de istiyorum tabii ki. Allah’ın emirlerine göre giyinmesi, temel farzlara uyması çocuklarımızı İslam ahlakına göre yetiştirmesi temel beklentilerim.”

50 yaşındaki işçi emeklisi (E_25), benzer bir şekilde, dine uygun giyinme beklentisini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Öncelikle örtüsünü İslam’a göre örtmesi...”

Eşinden beklentilerinde dinin gerektirdiği ahlak ve kurallara uygun davranmayı ve yaşantıda bunu aksettirme vurgusunu yapan (E_28), kendini şöyle ifade etmektedir:

“Eşimden dini beklentilerim var. Dinin edeb ve terbiye, emir ve yasaklarını gözetmesini isterim. Bu giyinmesinden, yiyip içmesinden tutun tam hayatına aksettirmesini isterim.”

21 yıllık evli bir akademisyen olan (E_6), eşinden beklentilerinde anneliğe ve kadın-erkek ilişkilerinde İslami ilkelere uygun davranmasına vurgu yapmaktadır:

“Sosyal ilişkilerde, kadın erkek ilişkilerinde İslam'ın koymuş olduğu helal-haram sınırlarına dikkat etmesini beklerim. Özellikle çocuğun eğitiminde anne çok belirleyici olduğu için, model olduğu için, İslam'ın temel ilkelerini ona öğretmesinin ve iletişimin, çocukla kurduğu ilişkide İslam'ın ahlaki öğretileri noktasında (sabır, sorumluluk, paylaşma, tutumluluk, kanaat vb. gibi) model olmasını beklerim.”

Mahremiyete verilen önem, İslam'a uygun giyinme ile birlikte zikredilmiştir. (E_26), bu beklentisini ifade etmektedir:

“Söylediğim gibi örtüsünü koruması. Evin mahremini koruması. Bunlar dinimizin kadına yüklediği sorumluluklar. Ben de öncelikle bunları isterim eşimden.”

Erkeklerden kadınlara yönelik beklentilerde "iyi bir anne olma" beklentisi ön plandadır. Annelik vurgusunda bulunan (E_12), iyi anneliği, erdemli nesiller yetiştirmek ifadesiyle pekiştirmektedir:

“Evet var. Şöyle ki dini literatürde kadının en önemli görevi anneliktir. Yüce Allah kadını, doğal olarak anne olması için yaratmıştır. Bu görev her ailenin erdemli bireyler yetiştirmesini gerekli kılar. Eşimi tercih etmemde bu görevi hakkıyla yerine getirebileceğine olan güvenim etkili olmuştur.”

17 yıllık evli olan (E_21) eşinden beklentisini, çocukların İslami ahlaka göre yetiştirme sorumluluğunu üstlenmesi olarak ifade etmektedir:

“En önemlisi çocuğumuzun yetiştirilmesinde ahlakı daha çok annenin verdiğini düşünüyorum. Bu yüzden de çocuğumuzun İslam ahlakına göre yetiştirmesini beklerim.”

49 yaşındaki imam-hatip (E_22), eşinden beklentilerini ifade ederken çocuklarının dindar olarak yetişmelerinde annenin etkili olmasından dolayı eşinin dindar bir anne olması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Çocuklar duyguları annelerinden alıyorlar. Annelerinin dindar olması, onlara iyilikle muamelesi onların dindar yetişmelerine etki ediyor. O nedenle özellikle annelikle ilgili beklentilerimde dinin etkisi büyük.”

Eşinin annelikte dini bilgilerini kullanmasını bekleyen (E_27), aynı zamanda eşinin kendisini de kötülüklerden koruması beklentisinde olduğunu ifade etmektedir:

“...Çocuklarımızı yetiştirirken dini bilgisini uygulamaya dökmesini, anneliğiyle birlikte ortaya koymasını beklerim.”

Kadın katılımcıların eşlerinden beklentilerinde en sık tekrarlanan beklentilerden birisi helal kazanç beklentisidir. Erkek katılımcıların eşlerinden beklentileri arasında yer almayan helal kazanç beklentisi kadın katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilen ve dini inançla ilişkilendirilen bir beklenti olmuştur.

Eşinden en önemli beklentilerini dinin şekillendirdiğini belirten (K_24), bu beklentilerini ifade ederken özellikle helal kazanç ve helal harcama noktasını vurgulamaktadır:

“Eşimden en önemli beklentilerimi din şekillendiriyor. Örneğin bana göre bir kocanın ailedeki en önemli sorumluluğu evine helal kazanç getirmesidir. Bu noktada eşimin kredi ya da faizle kazanç elde etmesini ya da işinde yalan söyleyerek kazanç elde etmesini asla istemem. Bu kazanç haram lokma olarak doğrudan beni ve çocuklarımı etkiler. Tabii helal kazandığını helal harcamak da var. Kazandığımız para da fakirin hakkının olduğunu unutmadan harcamamız ve gerekli sadakayı ve infakı yapmamız gerekir. Bunlar temelde eşimin sorumluluklarıdır. Ancak bu sorumlulukları hatırlatmam gerekirse hiç çekinmeden hatırlatırım. Allah’a şükür aramızda bir uyarı mekanizması var ve ikimizde bunun işletilmesini önemsiyoruz.”

Eşinin helal kazanç sağlamanın aile huzurunu doğrudan etkileyeceğini ifade eden (K_26), helal kazancı, İslam dininin temel ibadetlerinden gören namazla birlikte anarak helal kazanca verdiği önemi şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Namazında niyazında olsun, helali haramı bilsin. Evin adamının helali bilmesi çok önemli. Çünkü sen onun getirdiğini yemek yapıyorsun. O helal taşımazsa evde helal lokma yenmez. Helal lokma yenmeyen evde huzur, bereket olmaz. O yüzden önce bu.”

Helal kazancın içerisinde faizle edinilmemiş kazanç olduğunu ifade eden (K_29), helal kazancın eşinden beklentilerinin en alt yani olması gereken en temel beklentisinin olduğunu ifade etmektedir:

“En azından en alt seviyede şunu bekliyorum, evimize haram lokma girmesin, helal olan kazancı biz evimizde değerlendirelim. En önemli beklentim, faize ve başkasının hakkına girilmemiş kazançtır.”

Eşinin helal kazanç sağlamasının kendisi açısından önemli olduğunu vurgulayan (K_13), bu düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir:

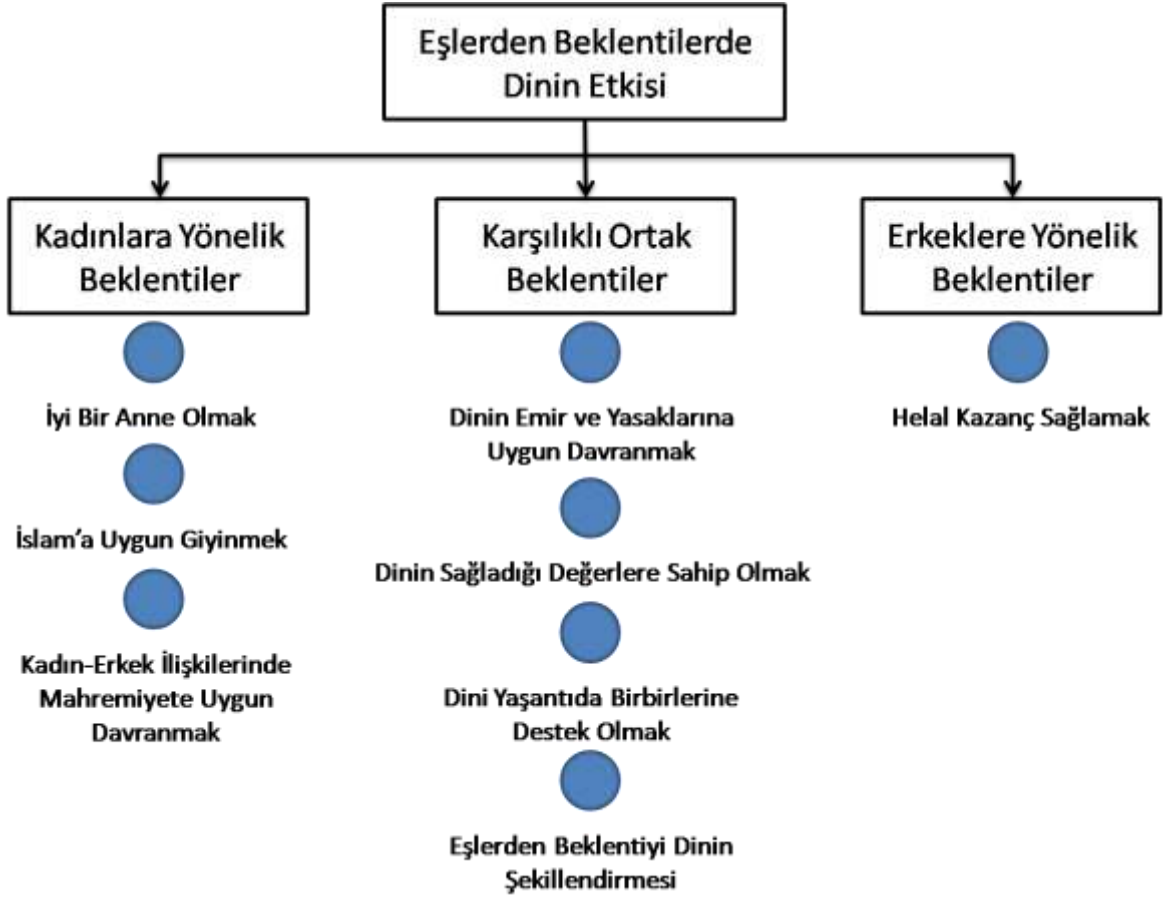
“Örneğin; dini inançlarım gereği helal rızık tüketmemiz gerekir. Bu açıdan eşimin helal kazanç sağlaması benim için son derece önemlidir.”

Hak yememeyi, iyi, dürüst gibi tanımlamalarla birlikte anan (K_21), bu beklentilerini İslam ahlakına hareket etmek olarak düşünmekte ve dini inançla ilişki kurmaktadır:

“İyi, dürüst, hak yemeyen İslami ahlaka göre hareket eden birisi olmasını beklerim.”

Eşlerden beklentilere ilişkin ifadeler değerlendirildiğinde genel olarak dinin bu beklentileri şekillendiren etkili bir güç olduğu görülmektedir. Erkek ve kadın katılımcılarımızın ortak beklentileri olarak görülebilecek dindarlık beklentisi araştırmanın literatür kısmında zikredilen Çapçioğlu (2008) ve Bener (2011)'in çalışmalarında elde edilen sonuçlarla uyum göstermektedir.

Eşlerden beklentilerde dinin etkisi Şekil 4'te özetlenmektedir.

Şekil 4: Eşlerden Beklentilerde Dinin Etkisi

2.4. AİLE İLİŞKİLERİNİN OLUŞUMUNDA DİNİN ETKİSİNİN EVLİLİK UYUMU İLE İLİŞKİSİ

Aile ilişkilerinin oluşmasında dinin etkisi, katılımcılar tarafından üç ana kategoride değerlendirilmektedir. Bu üç kategorinin ilki olan dindar eş seçimi, aynı zamanda diğer iki kategorinin de kendisine bağlandığı bir kategoridir. Eş seçiminde dini sosyal çevrenin etkili olması hem dindar eşler tercih etmenin bir sonucudur hem de dindar eşle tanışmaya katkı sağlamaktadır. Evlilikten ve eşlerden beklentiler değerlendirildiğinde bu beklentilerin, dindar bir eş tercih etme sonucuna yol açtığı söylenebilir. Bunların sonucunda dindar katılımcıların kendilerine benzer bir dini inanış, yaşantı ve duyguyu paylaşan eşleri tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu eşlerin birbirleriyle ortak dini inanış, duygu, düşünce ve yaşam tarzlarını tercih eden kişiler olması sonucunu doğurmaktadır.

Spanier (1976), evlilik uyumunun çok boyutlu yapısı hakkında bir şema öne sürerek, bu şemanın ilk maddesini, aile ekonomisi, yeniden yaratılış ve din konuları,

yaşam felsefesi ve ev halkının görevleri hakkında düşüncelerin benzerliğini ifade eden eşler arasında fikir birliği olduğunu belirtmiştir. Evlilik uyumu, “eşlerin belirli bir zaman içerisinde birbirlerine olan uyum ve intibakı” olarak tanımlanmıştır (Locke, Wallace, 1959: 251). Bir başka çalışmada, evlilik uyumu, “olumlu bir ilişkiye sahip olma, eşlerin birbirleri hakkında olumlu duygu ve düşüncelere sahip olması, iletişimde başarılı olma, problemleri çözebilme ve birlikte vakit geçirmekten keyif alma” olarak tanımlanmıştır (Şafak Öztürk, Arkar, 2014: 17). Evlilik uyumu, evlilik doyumu ve evlilik mutluluğu ile kıyaslandığında bireysel olmayan, eşler arasında karşılıklılık içeren bir kavramdır. Evlilik uyumu üzerine yapılan araştırmalar da evlilik uyumunu, eşlerin birbirinden bağımsız duygularını değil, eşler arasındaki iletişim, birlikte zaman geçirme gibi ilişkiyel bir özellik olarak ele almışlardır (White, 2003: 1070; Erbek, 2005: 41).

Yapılan çeşitli araştırmalar ortak dini inanç, düşünce, duygu ve yaşayışa sahip olan eşlerin evlilik uyumunun yüksek olduğunu göstermiştir (Filsinger, Wilson, 1984; Wilson, Filsinger, 1986; Schramm v.d., 2012; Alghafli, Hatch, Marks, 2014; Ghafouri v.d., 2016; Geçioğlu, Kayıklık, 2019). Araştırmadan elde edilen bulgular, mevcut literatürle uyum göstermektedir. Elde edilen veriler, aile ilişkilerinin oluşum sürecinde dinin etkisinin evlilik uyumunun artmasına etki ettiğini göstermektedir. Bu etkinin nasıl oluştuğu Şekil 5’te gösterilmiştir.

Şekil 5: Aile İlişkilerinin Oluşumunda Dinin Etkisinin Evlilik Uyumuna Etkisi

Dindar eş seçimi, evlilik ve eş beklentilerinden etkilendiği gibi dinî sosyal çevrenin desteğinden etkilenmektedir. Evlilik ve eş beklentileri, eş seçimini ve dinî sosyal çevrenin desteğini etkilemektedir. Kişilerin beklentileri doğrultusunda, dinî sosyal çevrenin desteği ile dindar eş seçilmesi üç kategoride evlilik uyumuna pozitif katkıda bulunmaktadır. Bunlardan ilki ortaklaşa paylaşılan yaşam amaçlarına sahip

olmadır. Bu amaçları belirleyen ana unsur eşler tarafından din olarak belirtildiğinde ortaklaşa paylaşılan bir yaşam amacının oluşması kaçınılmazdır. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amaçlarına sahip olma, ortak duygu, düşünce ve davranışları beraberinde getirmekte ve diğer iki kategoriye oluşturmaktadır. Bu şekilde bir yaşam amacına sahip olan eşler, ortak beklentilere sahip oldukları gibi, ortak hassasiyetlere ve ilgi alanlarına da sahip olmaktadır. İkinci kategori eşlerin ortaklaşa paylaşılan yaşam beklentilerine sahip olmasıdır. Ortaklaşa paylaşılan yaşam beklentileri hem eşlerden beklentilere yansımış hem de yaşanılmak istenilen yaşam tarzının ortak olması şeklinde kendini göstermiştir. Üçüncü kategori de ortak hassasiyetlerin ve ilgi alanlarının oluşmasıdır. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amaçlarına sahip olmanın sonucu olarak doğan bu kategori, eşlerin birlikte zaman geçirmekten hoşlanmalarına, birlikte ortak faaliyetlerde bulunabilmelerine ve bundan memnuniyet duyup, doyum sağlamalarına sebep olmaktadır. Bu üç kategori, eşler arasında artan bir evlilik uyumunu işaret etmektedir.

3. DİNİN EŞLER ARASI İLİŞKİLERE ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Eşler arası ilişkiler, aile ilişkilerinin üç alt boyutundan birisini oluşturmaktadır (Akkaya, 2018: 20). Eşler arası ilişkilere dinin etkisine yönelik bulguları değerlendirdiğimizde dört kategorinin oluştuğunu görmekteyiz. Bunlar “Dinin, Evlilik Bağlanımına Etkisi”, “Dinin, Evlilik Uyumuna Etkisi”, “Dinin Sunduğu Örneklerin Eşler Arası İlişkilere Etkisi”dir.

3.1. DİNİN, EVLİLİK BAĞLANIMINA VE EVLİLİK İSTİKRARINA ETKİSİ

Bağlanım, bireyi ilişkide tutmada etkili olan olumlu veya olumsuz güçlerin tümü olarak tanımlanan bir kavram (Taylor, Peplau, Sears, 2007: 292) ve evlilik istikrarı, evliliğin iptali, boşanma, ayrılık ve terk etme gibi konuları içeren bir kavram (Erbek v.d., 2005: 40) olarak tanımlandığında evlilik bağlanımının artmasının evlilik istikrarını güçlendireceğini söylemek mümkündür. Evlilik bağlanımının güçlü olduğu istikrarlı evlilikler, sürekliliği olan ve boşanma ile sonuçlanmayan evlilikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağlanımın üç temel tarzından bahseden Johnson (1973: 396), bağlanımın ikinci tarzı olarak sunduğu ahlaki bağlanımı, evliliği sürdürmenin dini veya toplumsal bir sorumluluk ve görev olarak görüldüğü tarz olarak açıklamaktadır.

Din ve evlilik bağlanımı ilişkisini konu alan araştırmalarda, ailenin kutsallığı üzerinde durulan bir algıdır. Aile kurumunun kutsal bir yapı olarak görülmesi, dindar kişilerin, onun korunması konusunda dinî bir hassasiyet duymalarına sebep olmaktadır. Dinlerin, bağlılarını, evliliklerini kutsal görmelerini teşvik ettiği bilinmektedir (DeMaris, Mahoney, Pargament, 2010: 1259). Özellikle tek tanrıcı dinler, aile kurumunu koruma altına almaktadırlar (Yapıcı, 2018: 85). Dindar kişilerin aileyi kutsal bir yapı olarak gördükleri ve aile bağının varlığını sürdürme konusunda hassasiyet sarf ettikleri görülmektedir. Ailenin kutsallığı kavramı, ilahi bir gücün aile kurumunun kurulmasında teşvik edici, destekleyici, emredici, bozulmasını men edici tavrını ifade etmektedir.

Araştırmada elde edilen verilere bakıldığında, evliliğin değerlendirilmesinde dini anlayış, inanç ve değer yargılarının etkili olduğu görülmektedir. Katılımcılar, evliliğin fitriliğine, Allah'ın isteği olmasına, Kur'an ve Sünnette tavsiye edilen, emredilen bir kurum olmasına, Allah'ın insanlar için evliliği istemiş olmasına vurgu yapmaktadır. Evliliğin ilahi bir yönünün olduğu düşüncesi bulgularda ön plana çıkmaktadır.

Çalışmada “dini anlayışınıza göre, sizce aile kurmanın, anne-baba olmanın en başta gelen amacı nedir?” sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar içerisinde bir yandan aile kurmanın bireyler açısından ifade ettiği amaca değinilirken, bir yandan da aile kurmanın ilahi bir emir ve tavsiye olarak kutsallığına vurgu yapılmaktadır. Ailenin kutsallığının, katılımcıların cevapları içerisinde ön plana çıkan bir tema olduğu görülmektedir.

Yapılan mülakatlarda, dindar eşlerin, aileyi kutsal bir kurum olarak algılandığına dair yoğun bir veri elde edilmiştir. Bu veriler analiz edildiğinde, aile kurumunun ilahi bir kanun, Allah'ın koyduğu bir sünnet, yaratılışın fitri bir gerekliliği, Kur'an-ı Kerim'in bir emri, peygamberin bir sünneti ve teşvik ettiği, örnek olduğu bir kurum olarak anlaşıldığı görülmektedir.

Ailenin kutsallığına yönelik algıyı yansıtan belirgin ifadeler kullanan 34 yaşındaki (E_13), “*Kur'an-ı Kerim'de aile kurumunu düzenleyen birçok ayet*

bulunduğunu” ifade ederek, ailenin ilahi bir kurum olduğuna dair inancını şöyle dile getirmektedir:

“Ben ailenin ilahi bir kurum olduğuna, melekût âlemine ait olduğuna inanıyorum. Zaten eşler arasındaki muhabbetin derecesine göre, ailenin insana bu dünyada ‘cennet’ veya ‘cehennemi’ yaşattığını görüyoruz.”

Katılımcı (E_13), ailenin ilahi bir kurum olduğuna dair inancını Kur’an-ı Kerim’den bir ayetle destekleyerek aile kurumunun Allah’ın yeryüzündeki ayetlerinden birisi olduğunu ifade etmektedir:

“Aile kurumu Allah’ın yeryüzündeki ayetlerindedir. Bu durum Rum Suresinin 21. ayetinde açıklanmıştır: “İçinizden kendileri ile huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve esirgeme var etmesi de O’nun ayetlerindedir. Şüphesiz ki bunlarda düşünen kavim için ayetler vardır.” Ayet-i Kerimeden anlıyoruz ki, eşler arasındaki sevginin kaynağı Allah’tır. O zaman eşler olarak lütfedilen bu sevgiyi, hayırlı işlerde yardımlaşarak Allah’a adamalıyız.”

11 yıldır evli olan (E_13)’e göre, Allah’ın eşler arasında bir sevgi yaratarak aile bağını güçlendirmesi Allah’ın kutsallığı açısından bir delil olarak görülmektedir. Araştırmacılar, Allah’ın eşler arasında sevgi bağını kurmasına eşler arasındaki bağa dahil olan üçüncü bağ olarak ifade etmişler, kurulan bu üçlü bağın da evlilik ilişkisinin kutsal olarak algılanmasına etki ettiğini ortaya koymuşlardır (Lambert, Dollahite, 2008: 600). Eşlerin görevi, Allah’ın verdiği bu sevgiyi hayırlı işlerde birbirlerine destek olarak Allah yolunda kullanmak olarak görülmektedir.

Bir okul idarecisi olan (E_14), evliliğin Allah’ın emriyle ve peygamberinin sünnetiyle gerçekleştiğini ifade ederek aile kurumunun kutsallığını ön plana çıkarmaktadır:

“Peygamber efendimiz “nikah benim sünnetimdir” der ve “Ahiret işinizi kolaylaştıracak mümine bir kadın edinsin” der. Allah da aile kurmamızı emreder.”

Evlenmenin peygamber sünneti oluşu pek çok katılımcı tarafından ifade edilen bir durumdur. Öğretmen (E_2), “evlenmek peygamber efendimizin sünnetidir” ifadelerini kullanmaktadır. Bir din görevlisi olan (E_9) da, evliliğin farz derecesinde

olmasa da Allah tarafından kulları için arzulandığını ve peygamberi aracılığıyla model olma yoluyla insanları teşvik ettiğini ifade etmektedir:

“Bana göre farz derecesinde olmasa da aile kurmak Allah’ın kulları için murat ettiği arzuladığı bir şey. Peygamberleri de bunu bir sünnet olarak uygulamışlardır. Hz. Muhammed (as) bunu teşvik eden sözler söylemiş. Kendi de evliliği yaşamış. Ümmetine örnek olmuş.”

Emekli (E_3) de, evliliğin hem Allah tarafından hem de onun peygamberi tarafından tavsiye edildiğine vurgu yapmaktadır:

“Sanırım Allah, fitrata bu duyguyu yerleştirdiği için evlilik müessesesini bize tavsiye ediyor. Hatta peygamber efendimiz, defaatle öğütüyor evlenin diye.”

50 yaşındaki (E_25), evliliğin, Allah’ın ve peygamberinin emri olmasının insanlar için iyi bir yol olduğuna kanıt olarak yeteceğini ifade etmektedir. Katılımcı (E_25)’e göre insan aklının zayıf kaldığı noktada dinin emirlerine bakıp bunları doğru kabul etmesi gerekmektedir:

“Allah’ın emrini ve peygamber efendimizin sünnetini yerine getirmek. Evliliğin hiçbir iyi yanı olmadığını düşünsek, insanoğluna gönderilmiş mükemmel bir örnek olan efendimiz (sav) neden evliliği tavsiye etsin. Tabi evlilikteki bütün hikmetleri bizim aciz aklımızla anlayabileceğimizi zannetmek yanlış olur. İnsan akli eksiktir. O yüzden kendisine örnek olan, alemlere rahmet olan Allah resulü bizden ne istemiş ona bakmalıyız.”

Katılımcılar (E_14), (E_2), (E_9), (E_3) ve (E_25) evliliğin hadislerde tavsiye edildiğini belirterek, dinin evliliğin önemini vurguladığının altını çizmektedirler. Yapılan araştırmalar, dinin, evliliğin önemini vurgulayarak ve hem çiftler hem de diğer aile fertleri arasındaki ilişkileri düzenleyerek evlilik bağlanımını artırdığı sonucuna ulaşmıştır (Ahmedi-Hossein-Abadi, 2019: 214).

48 yaşındaki (E_3), ailenin kutsallığına vurgu yaparken bu vurguyu fitri olmakla desteklemektedir. Fıtrilik ve evliliğin doğal hayatın vazgeçilmez bir parçası olması, evliliğin kutsallığına yapılan vurgularda önemli bir yer tutmaktadır. Bir başka katılımcı (E_13) de *“aile olmanın bir aile kurmanın insanoğlunun fitratında olduğunu”* ifade ederek katılımcı (E_3)’ü desteklemektedir.

43 yaşındaki öğretmen (E_15): “Evlenmek, fitri bir olaydır. İnsanın kendini gerçekleştirebilmesi için aile olması gerekir. Sağlıklı bireyler için gereklidir.” cümleleriyle katılımcı (E_3)’ün fitrîlik vurgusuna destek vermektedir.

45 yaşındaki mühendis (E_19), fitrîlik vurgusuna sosyolojik bir gereklilik eklemesinde bulunmaktadır:

“Fitri bir gerçeklik ve sosyolojik olarak gereklilik.”

Öğretmen (E_1), evliliğin hayatın bir vazgeçilmezi ve ilahi bir yarası olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Sünnetullah. İnsan neslinin devamı olsun, sünnetullah olsun, bir ihtiyaç olsun. Yani insan anne-babasıyla beraber bir ömrü süremez.”

54 yaşındaki (E_7), Katılımcı (E_1)’in sünnetullah olarak ifade ettiği ilahi hayat kanununu şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Allah bütün canlıları, bir dişi bir erkek olarak eş şeklinde yaratmış. Dönüp baktığımızda aslında kainatın içinde böyle bir hikmet var. Niye Allahu teala dişisiz ve erkeksiz bir canlı yaratmamış.”

İmam-Hatip meslek dersleri öğretmeni (E_11), Allah’ın yaratma yarası olarak ifade ettiği fitratın bir zorunlu sonucu olarak evliliğin bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcı, kadınla erkeği bir bütünün birbirine ihtiyacı olan iki yarısı olarak tasvir etmektedir:

“İnancıma göre aile kurmanın, ana-baba olmanın en başta gelen amacı fitratın, yani Allah'ın yaratma yarasının, gereği bir zorunluluktur. Çünkü Allah her şeyi çift yarattığı gibi insanı da erkek ve kadın olarak çift yaratmıştır. Erkek veya kadın birbirine muhtaç bir bütünün iki yarısıdır, biri diğerinin eşidir.”

Katılımcı (E_13) de benzer ifadeleri kullanarak insanoğlunun yeryüzüne ilk gelişinden itibaren bir aile olduğundan yola çıkarak, kadınla erkeğin birbirine ihtiyaç duyacak şekilde yaratıldığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Allah bizi dünyaya bireyler olarak değil; aile olarak göndermiştir. Adem ve Havva’yı birlikte yeryüzüne yollamıştır... Allah, erkek ve kadını, klasik olacak belki ama, bir elmanın iki yarısı gibi yaratmıştır. Birbirine ihtiyaç duyacak

şekilde, birbirini tamamlayacak şekilde. İnsanın en yakını, en yakınındaki kişidir eşi. Dayanışma, yardımlaşma, hayatın yüklerini hafifletme noktasında en önemli ortağıdır hayatta. Eğer hayatta önemli idealleriniz var ise burada yardım alabileceğiniz en yakın kişidir eş.”

49 yaşındaki imam (E_22), insanın fitratında olan ihtiyaçlarının helal yoldan giderilmesinin yolu olarak evliliği ifade etmektedir:

“Evliliğin amacı namuslu bir yaşamdır. Hem kadın hem de erkek için insanlık onuruna yakışır bir yaşam sürebilmenin yoludur. Fıtratta olan ihtiyaçların helal yol ile giderilmesinin yoludur.”

42 yaşındaki mühendis (E_16), evliliği hem insan olmanın doğal bir sonucu olarak görmekte hem de evlilik yoluyla salih amel ve salih insan üreten bir mekanizmanın oluştuğunu düşünmektedir:

“Aile kurmak, anne baba olmak insan olmanın doğal bir sonucu. Dini açıdan baktığımızda bireyin olduğu gibi bireyin sorumluluğu altında bulunan ailenin ve çocuklarının da İyiliği emretmek kötülükten alıkoymak esasına göre salih amel üreten hem kendisine hem topluma faydalı olan iyi insanlar yetiştirmek en başta gelen amaçtır. Yani ana amaç ibadet değil, salih amel olmalı; ancak o zaman çevremize ailemize örnek olan “iyi insan iyi Müslüman” oluruz.”

Fitri bir zorunluluk ve ilahi bir yasa olarak görülen evlilik ve aile kurma, katılımcılar tarafından Allah'ın kulları için istediği bir durum olarak görülmüştür. Yapılan çeşitli araştırmalar, dindar eşlerin, evliliklerini kutsal bir bağ olarak görmelerinin evlilik bağlanımlarını güçlendirdiğini göstermektedir (Lambert, Dollahite, 2006; Marks, 2008; Dollahite, Hawkins, Parr, 2012; Bowman, Dollahite, 2013).

Allah'ın bu isteğini peygamberinin hem uygulamalarıyla hem de tavsiyeleriyle kullarına ulaştırdığına inanılmaktadır. Bu açıdan katılımcıların yoğun bir biçimde evlenmenin en önemli amaçlarından birisini de Allah rızasına ulaşmak olarak ifade etmişlerdir. Yani dindar aileler için aile kurmak, dini açıdan bir ibadet gibi görülmektedir.

İhl meslek dersleri öğretmeni (K_6), aile kurmanın nihai amacını şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Bilmek ve ailenin nihayi amacının İslama hizmet olduğunu bilmek.”

Din görevlisi (E_9), Allah’ın kendi rızasına uygun bir evliliği istediğini, evlilikteki amacın Allah rızasını kazanmak olduğunu ifade etmektedir:

“Cenab-ı Allahın istediği murat ettiği evlilik böyle bir evlilik. Yani insanın kendi rızası için kendi rızasına uygun bir hayatı yaşayabilmek için iki insanın bir araya gelmesi şeklindeki bir evliliği cenabı Allah murat ediyor. Ben böyle düşünüyorum yani en azından.”

42 yaşındaki (E_12), aile kurmanın amacını, “Yüce Allah’ın kulluk misyonunu devam ettirecek bir kurum oluşturmak” olarak ifade ederken, aileyi “Allah’a hakkıyla kul yetiştirmek için bir okul” olarak görmektedir. Katılımcımızın din eğitimcisi olan eşi (K_12) de aileyi “yaradılış amacını yerine getirmede tamamlayıcı ve destekleyici” olarak görmektedir.

44 yaşındaki imam (E_9), kendi yaşantılarından örnek vererek, eşyle birlikte kurdukları aileyi inanç temelinde kurduklarını, amaçlarının Allah rızasını kazanmak olduğunu ve bunun için evlilik öncesinde kendi aralarında bir sözleşme yaptıklarını şöyle anlatmaktadır:

“İnançlarımız yaşantımızı etkiliyor. Ailem adına bunu söyleyebilirim. Ailemizi kurarken baştan inanç ilkesi üzerine kurduk. Maddiyat ve nefsi gerekçelerle kurmadık en başta. Daha sonraki ilişkilerimizde de Allah rızasını esas alarak Allah’ı hoşnut etmeye çalışarak ailede islamı yaşamaya çalışarak bir ilişki düzeni kurduk ev içinde... İncamıza göre bir aileyi şekillendirme zaten başından beri böyledir bir amacımız vardı. Benim de eşimin de böyle bir amacı var ki birbirimizi bu şekilde beğendik. Daha ilk sözleşmemizi yaparken birbirimizle ilk tanışırken ben böyle bir aile istiyorum ben de böyle bir aile istiyorum ben böyle çocuklar yetiştirmek istiyorum olursa Allah nasip ederse ben de böyle çocuklar yetiştirmek istiyorum diye sözleşerek evlendiğimiz için inanç bizim hayatımızda etkin oldu.”

İki çocuk annesi (K_14), evlilik ve aile kurmanın amacını ifade ederken “Allah’ın rızasını kazanmayı” vurgulamaktadır.

52 yaşındaki (E_4) gibi ihl meslek dersleri öğretmeni olan (E_5) de evliliğin amaçlarının başında Allah'ın yeryüzündeki hakimiyetinin salih insanlar aracılığıyla sağlanması olduğuna ilişkin inancını ifade etmektedir:

“...Bizde bu arzda Allah'ın hakimiyetini ve emirlerini uygulamakla sorumlu ve mükellefiz. Doğal olarak arza da salih kulların hakim olmasını istiyor Allah. Dünyayı diğerleri ifsad ediyor...”

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_5), bu konudaki inancını ifade ederken eşlerin ve çocukların dünya ve ahiret hayatının tarlası olarak gördüğünü ifade etmektedir. Böylelikle evliliğin ahirette mutluluğa ve istenilen sonuca ulaştıracak bir vesile olduğunu belirtmektedir:

“...Doğal olarak da neslin devam etmesi ve neslin salih olması gerekiyor. Yani peygamberlerin duaları da böyle değil midir? Salih insanlar, salih evlatlar istiyorlar ki, arz, ifsad olmaktan kurtulsun ve islah olsun. Çocuklardan, eşlerden muradın ben bu olduğunu düşünüyorum. Yani hem dünya ki dünya da ahiretin tarlası. Burda eğer salih, islah edici bir şekilde yaşarsanız öbür tarafta da mutlu olacaksınız.”

51 yaşındaki (E_5), toplumsal kurtuluşun başlangıç noktasının da aile olacağına dair inancını da şöyle ifade etmektedir:

“...İnsanoğlunun islahı aile ile başlıyor. Toplumu buradan başlayarak islah edebilirsiniz...”

Katılımcı (E_5) ile benzer bir görüş ortaya koyan 39 yaşındaki öğretmen (E_1), ailenin toplumun temeli olduğunu ve halife olarak görevlendirilen insanın toplumun oluşumuna aile kurarak destek olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcı (E_1), aile kurmanın ilahi bir görev olduğunu ortaya şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Toplum neticede ailelerle oluşacak. Sen de iyi bir toplum oluşturmakla vazifeli bir halife olarak dünyaya gelmiş bir insan olarak bu bilinçle baktığın zaman aile kurup, toplumun oluşumuna destek olmalısın. Yani bu noktada farziyet ve gereklilik ortaya çıkıyor tabii ki.”

41 yaşında, üç çocuk annesi (K_16), aile kurmanın amacının erdemli insan ve erdemli toplumun var olması olarak açıklamaktadır:

“Erdemli insan erdemli toplum varlığını sürdürmek.”

42 yaşında bir esnaf olan (K_19) da katılımcı (K_16)'yı destekleyerek *“kurallı, düzgün bir şekilde inançlı çocuklar yetiştirmek”* ifadelerini kullanmaktadır. Benzer bir şekilde iki çocuk annesi, eczacı (K_18) aile kurmanın amacını açıklarken, *“inançlı nesiller yetiştirmek”* ifadesini kullanmaktadır.

34 yaşındaki (E_13), tevhid inancı üzerine dayalı olan bir evliliğin sağlıklı olacağından bahsederek inancın ailenin temelini oluşturması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“...Anlattığım üzere, her yapıda olması gerektiği gibi aile binasının da temeli Tevhid inancı üzerine kurulu olmalıdır. Gereği budur. Ama yine de söylediğim gibi, eşler evliliklerini bu inanca dayandırmaları dahi her halükarda evlilik iyidir, faydalıdır...”

Katılımcıların aile kurmak konusundaki dini amaçlarını yalnız Allah rızasını kazanmak şeklinde ifade etmemektedirler. Evlilik yapmaktaki diğer bir ilahi yön de, evliliğin evlenen kişileri kötülüklerden alıkoymas ve nefsi terbiye etmesi olarak ortaya konulmaktadır.

43 yaşındaki öğretmen (E_8), evliliğin amacını ifade ederken nefsin terbiye edilmesi amacına vurgu yapmaktadır:

“...Sonra ayete göre nefsimi terbiye etmek. Özellikle çocuk yetiştirmemiz ve nefsimizi terbiye etmemizde evlilik temel alınmıştır.”

43 yaşındaki esnaf (E_17), evliliğin insanı Allah'a yaklaştıran bir araç olduğunu ifade ederek, evliliğin amacının insanın imanının kemale ulaşması ve ahiret azığı toplamak olduğunu belirtmektedir:

“Evlilik önemlidir. Çünkü evlenmek sizi Allah'a bir adım daha yaklaştırıyor. Allah'a yakınlaşmanın bir aracı bir nevi. İmanın kamil olmasında yapı taşı ve ahirete giden yolda azık toplamak.”

38 yaşındaki öğretmen (E_14), *“Ailenin olmadığı bir toplumda ya da zümrede ahlaktan bahsedilemez”* demektedir.

Yapılan araştırmalar, dinin, aynı hayatı paylaşan eşler arasında anne-babalık, dindarlık, görevlerin paylaşımı, iletişim algısı gibi çeşitli konularda ortak bir inanç sistemi oluşturduğunu, bu ortak inanç sistemlerinin tümünün, eşler arasındaki ilişkinin kalitesine ve istikrarına katkı sağladığını göstermektedir (Hohmann-Marriott, 2006: 1016). Dinin, ortak bir kutsal amaca ve vizyona sahip olmakla, pekiştirilmiş kişiler arası ortak ahlaki değerlerle ve evliliğin kutsal bir ilişki olarak algılanmasıyla eşlere yardımcı olduğu ortaya konulmuştur (Dollahite, Lambert, 2007: 300). Aile, hem Allah'ın ve resulünün tavsiyesi olarak görüldüğü için, hem yaratılış kanununun zorunlu bir sonucu olarak görüldüğü için hem de bireysel ve toplumsal ahlakı koruyucu bir yönü olması dolayısıyla katılımcılar tarafından kutsal bir kurum olarak görülmektedir.

Ailenin kutsal olarak görülmesi, aile kurumunun korunmasına yönelik hassasiyetlere de yansımış gözükmemektedir. Yapılan mülakatlarda ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesi dolayısıyla korunmasına, ayakta tutulmasına, sürdürülmesine yönelik güçlü bir inanışın olduğu görülmektedir. Bu inancı ifade eden verilerin bir kısmı sorunların ve krizlerin önlenmesi ile ilgili bölümlerde aktarılmaktadır. Ancak burada bazı katılımcıların ifadeleri alınarak ailenin kutsallığı inancının, ailenin korunmasına yönelik etkisi gösterilmek istenmektedir.

48 yaşındaki işçi emeklisi (E_3), dinin, Allah'ın kutsal gördüğü aile kurumunu ayakta tutma sorumluluğunu eşlere yüklediğini ve dindar eşlerinde bu sorumlulukla hareket ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca son dönemde ailenin kutsallığının önemsenmemesini ve boşanmaların kolaylaşmasını eleştirmektedir:

“...İkincisi, hadiste dendiği gibi “Allah'ın hiç hoşuna gitmeyip, olur dediği tek şey boşanmaktır”. Bu neyi gösteriyor, aile kurumunun Allah nezdinde müthiş bir öneminin olduğunu gösteriyor. Sen bunu bildikten sonra bir şeyleri kısıtlamak zorundasın kendinden. Yoksa boşanmak çok kolay olurdu. Hele ki, bu son yasalarla falan iyice kolaylaşmadı mı? Sudan bir sebepten dolayı boşanalım gitsin ne var yani. Ben etrafımda görüyorum mesela, evlilik çocuk oyuncağı gibi. İki gün sonra kaşı gözü ayrı oynadı bunun deyip insanlar boşanıveriyor. Bu kadar kolay olmaması lazım. Din zaten bize işte bu sorumluluğu veriyor. Her alanda veriyor bize bu sorumluluğu. Biz deriz ya, çocuk eğitiminde, çocuk bir şeye karar verdiyse onu sonuna kadar yaptırın, vazgeçirmeyin. Biz de öyle karar

vermişiz. Çok önemli bir durum yoksa bu kararda sebat etmemiz lazım. Bence bir olgunluğun işaretidir bu. İki gün sonra boşanıyoruz, olacak iş değil bence...”

46 yaşında, bir çocuk annesi (K_6), ailenin parçalanmasının ve bölünmesinin “şeytanın amacı” olduğunu vurgulayarak, “boşanma düşüncesinin şeytandan olduğunun bilincinde” olduğunu altını çizmektedir. Kutsal görülen bir kurumun ortadan kaldırılması ve kutsal görülen aile birliğinin parçalanması, katılımcı (K_6) tarafından, şeytanla ilişkilendirilmiştir.

Katılımcı (K_6)’nın bu ifadelerini (E_14), inandığı dinin kendisine aileyi korumasını emrettiğini vurgulayarak desteklemektedir:

“İnanmışım din bana şunu öğretti. Aile kur, onları koru, gözet. Allah’ın rızası için sev, onların senin için bir imtihan olduğunu unutma...”

Katılımcı (E_13), aile kurumunun bir takım sorunlar yaşansa da devam ettirilmesinin gerekliliğini, dünya hayatının bir imtihan olduğu inancı ile ilişkilendirmektedir. Bu ilişkilendirme katılımcımızın ailenin varlığını sürdürmesi tutumunun dini açıdan bir sorumluluk olarak gördüğünü göstermektedir:

“Boşanmayı hiç düşünmedim. Aile ne kadar büyük sorunlar yaşarsa yaşasın evliliği sürdürebilmenin bir yolu var ise, bunun yapılması gerektiğini düşünüyorum. Aile, eşler için de çocuklar için de her türlü tehlikeye karşı bir sığınak olabiliyor. Ayrıca dünyada imtihan için bulunduğumuzu düşündüğümde, sabrederek aile kurumunu devam ettirmenin en makul yol olduğu kanaatindeyim.”

İmam olarak görev yapan (E_9), aile kurumunu ilahi amaçlarla kurmalarının bir sonucu olarak aileyi kutsal bir kurum olarak gördüklerini ve kutsallığının bozulmamasını da bir inanç olarak benimsediklerini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Ben mesela şunları söyleyebilirim. Aile dediğimiz kavram tırnak içinde, baştan kurulurken ilahi bir amaçla kurulduğu için bizim gözümüzde aile de kutsal bir kurum oldu. Dini bir kurum oldu yani. Bir insan namazını kılarken nasıl bozulmaması için titriyorsa... Mesela konuşmak, yönünü kiblede dönmek, kahkaha ile gülmek namazı bozar, bu tür şeylere dikkat ediyorsun namazda. Seni

bunlara dikkat etmeye sevk eden şey nedir? E namaz ibadetinin önemi. Namazım bozulmasın düşüncesi. Kılıyorsam bozulmamalı yani. Beş vakit namaz kılıyorsun bozduktan sonra namazın ne anlamı kaldı. Bir ibadet böyleyse aile kurumu da bir ibadet. Şimdi aile kurumunun devam etmesi diye, böyle bir temel büyük harflerle büyük puntolarla yazılmış bir cümle var. Aile kurumu mutlaka sağlıklı bir şekilde devam etmeli diye bir önerme var.”

İmam (E_9)'un eşi üç çocuk annesi (K_9), ailenin kutsallığının korunması önermesi üzerine ahitleştiklerini, birbirlerine söz verdiklerini de şu şekilde vurgulamaktadır:

“...Ailenin korunması lazım önermesi zarar görecektir. Bu önermeyi ikimizde koruyoruz, gözetiyoruz. Bu önermeyi koruyalım diye kendi kendimize aht ettik...”

İmam (E_9), söyledikleriyle birlikte ailenin kutsallığı temasını özetlemektedir. Katılımcı (E_9)'un söylediklerinden yola çıkarak katılımcıların ailenin kutsallığına ilişkin verilerini değerlendirecek olursak, ailenin öncelikle Allah'ın bir emri, tavsiyesi ve yönlendirmesi olarak görüldüğünü, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla inananlara evliliği bir örneklik yoluyla tavsiye ettiğine inanıldığını görüyoruz. Katılımcılar özellikle Hz. Muhammed'in yaşantısı ve hadislerindeki evlilik ve aile kurma vurgusunun kendileri üzerindeki etkisini anlatmaktadırlar. Bununla birlikte evlenmek ve aile kurmak, Allah rızasını kazanmanın, bireysel ve toplumsal ahlakı korumanın, kişiyi iyiliğe ve olgunluğa ulaştırmanın bir aracı olarak görülmüştür. Hem Allah'ın ve peygamberinin tavsiye ve yönlendirmesi hem de aile kurmanın ve evlenmenin bireysel ve toplumsal ahlaka, Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik etkisinden dolayı aile kurumu kutsal bir kurum olarak algılanmaktadır.

Ailenin kutsal olarak algılanması onun varlığının korunmasına yönelik ilgiyi de dini açıdan etkilemektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, boşanmayı düşündünüz mü sorusuna “hayır”, “hiç düşünmedim” şeklinde cevaplar vermişlerdir. Boşanmayı bir dönem düşündüklerini, ya da akıllarından geçirdiklerini ifade eden üç katılımcı da daha çok dini gerekçelerle bu düşüncelerinden vazgeçtiklerini vurgulamaktadırlar. Ailenin varlığının sürdürülmesinin, korunmasının dini bir sorumluluk olarak görüldüğü, ailenin varlığının ortadan kaldırılmasının ya da aile birliğinin bozulmasının şeytanla

ilişkilendirildiği, aile birliğini korumada ahiret düşüncesinin etkili olduğu katılımcılarımızın ifadelerinden çıkarılabilecek sonuçlardandır. Bu sonuçların dinin, evlilik bağlanımı ve evlilik istikrarını güçlendirerek boşanmaları azalttığı yönündeki literatürle (Larson, 1989; Call, Heaton, 1997; Chinitz, Brown, 2001; Sullivan, 2001; Brown, Orbuch, Bauermeister, 2008) uyumlu olduğu görülmektedir.

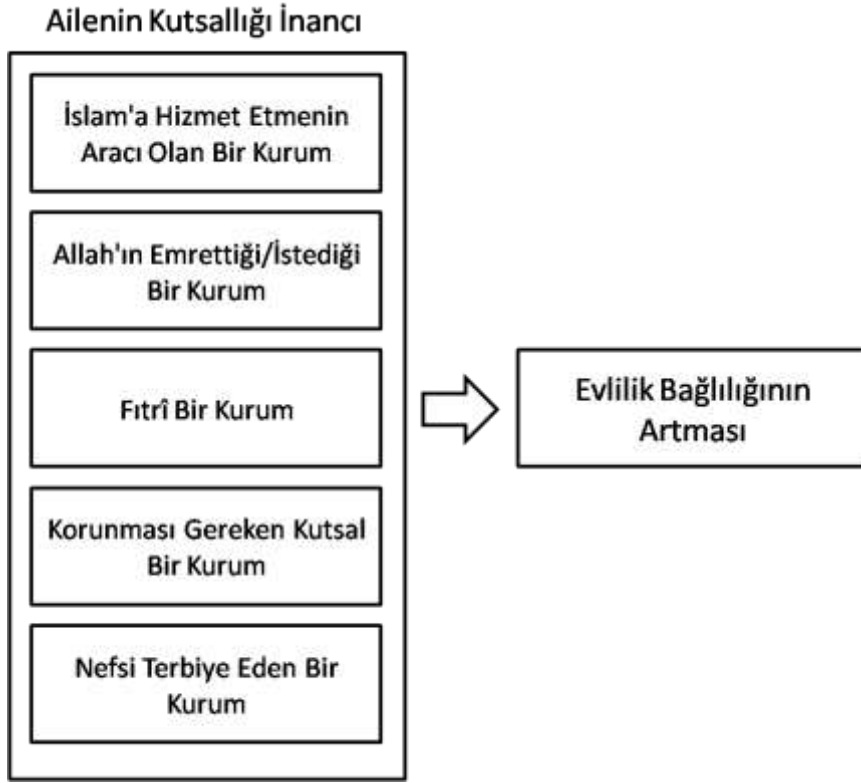
Katılımcıların ailenin kutsanmasını ifade eden cevapları kategorize edildiğinde 36 kodlamanın 5 ana başlık altında toplandığı görülmektedir. Katılımcıların evliliğe ve aileye bakış açılarını yansıtan ifadelerin sıklık tablosu Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Evlilik ve Aileye Bakış Açısı

	f
İslam'a Hizmet Etmenin Aracı Olan Bir Kurum	14
Allah'ın Emrettiği/İstediği Bir Kurum	7
Fitrî Bir Kurum	7
Korunması Gereken Kutsal Bir Kurum	5
Nefsi Terbiye Eden Bir Kurum	3

Katılımcıların evlilik ve aileye bakış açılarını yansıtan ifadelerin, literatürde ailenin kutsallığı algısına uyum gösterdiği görülmektedir. Katılımcı cevaplarından elde edilen sonuçların, Lambert ve Dollahite (2008), Mahoney v.d. (2003), Mahoney ve Pargament (2005) ve DeMaris, Mahoney ve Pargament (2010)'un çalışmalarının sonuçlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Ailenin kutsal bir kurum olarak algılanması, Vela (1996), Lambert ve Dollahite (2006) ve (2008), Bowman ve Dollahite (2013) ve Dollahite, Hawkins ve Parr (2012) araştırmalarının gösterdiği üzere evliliğe bağlılığını arttıran, eşlerin aile kurumunu korumak için hareket etmelerini sağlayan bir algıdır. Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, ailenin kutsal bir kurum olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ailenin kutsal bir kurum olarak değerlendirildiğini işaret eden ifadeler, ailenin İslam’a hizmet etmenin bir aracı, Allah’ın emrettiği/istediği, fitrî bir kurum, korunması gereken ve nefsi terbiye eden bir kurum olarak görülmesi başlıkları altında toplanmıştır. Ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesi evlilik bağlanımını güçlendirirken, evlilik bağlanımının güçlenmesi evlilik istikrarını arttırmakta ve boşanmaları engellemektedir. Dinin, evlilik bağlanımına ve evlilik istikrarına nasıl etki ettiği Şekil 6’da gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 6: Ailenin Kutsallığı İnancının Evlilik Bağlanımının ve Evlilik İstikrarının Artmasına Etkisi

3.2. DİNİN, EVLİLİK UYUMUNA ETKİSİ

Evlilik uyumu, “olumlu bir ilişkiye sahip olma, eşlerin birbirleri hakkında olumlu duygu ve düşüncelere sahip olması, iletişimde başarılı olma, problemleri çözebilme ve birlikte vakit geçirmekten keyif alma” şeklinde tanımlanmaktadır (Şafak Öztürk, Arkar, 2014: 17). Birbiriyle iletişim halinde olan, evlilik ve aileyi ilgilendiren konularda fikir birliği yapabilen ve sorunlarını olumlu bir şekilde çözebilen çiftlerin evliliği uyumlu bir evlilik olarak görülmektedir (Erbek v.d., 2005: 40). Ortak ilgi ve etkinlik paylaşımı ve eşlerin her birinin evlilik beklentilerinin karşılanması evlilik uyumunun kapsamı içerisindedir (Locke, Williamson, 1958 akt. Çelik, 2015: 8). Yüksek uyuma sahip evli bireyler ortak amaçlar, ilgi alanları ve değerler oluşturmada, duyguların gösterilmesinde ve güvenin paylaşılmasında uyum sağlamıştır (Burgess, Locke, Thornes, 1971: akt. Çelik, 2015: 9).

Eşlerin dinî konularda uyum sağlamaları arttıkça evlilik uyumları da artmaktadır. Dinî yönden birbirine benzer düşünce yapılarına sahip olan eşlerin, daha az çatışma yaşamaları, ortak dinî inançları dolayısıyla ortak bir arkadaş çevresine sahip

olmaları, ortaklaşa paylaşılan yaşam amaçlarına sahip olup, ortak bir vizyonu paylaşmaları evlilik uyumunu güçlendirmektedir. Yapılan araştırmalar, dinî benzerliğin, evlilik uyumunu güçlendirdiğini desteklemektedir (Bahr, 1981; Heaton, 1984; Ortega, Whitt, Williams, 1988; Heaton, Pratt, 1990; Lehrer, Chiswick, 1993; Wilson, Musick, 1996; Call, Heaton, 1997; Ellison, Bartkowski, Anderson, 1999; Chinitz, Brown, 2001; Curtis, Ellison, 2002; Heaton, 2002; Myers, 2006; Petts, Knoester, 2007; Vaaler, Ellison, Powers, 2009; Ellison, Burdette, Wilcox, 2010; Schramm v.d., 2012; Stafford, David, McPherson, 2014).

3.2.1. Dinin Eşlere Sağladığı Ortaklaşa Paylaşılan Yaşam Amaçlarının Evlilik Uyumuna Etkisi

Araştırma, dinin, eşlere ortak bir yaşam amacı sunduğunu göstermektedir. Katılımcıların bu konu ile ilgili verdikleri cevaplardan, dinin eşlere sunduğu ortaklaşa paylaşılan yaşam amaçlarının, onların birlikte hareket etmesine, kararlarını alırlarken birbirlerine danışmalarına olumlu etki yaptığı anlaşılmaktadır. Dinî inanç ve ibadetlere ilişkin bilgilerin ortak olması, eşlerin yaşantılarının ortak noktalarının artmasına sebep olmaktadır. Eşlerin yaşantılarında ortak noktaların artması, eşlerin daha çok konuda ortak fikre sahip olmalarına, aralarındaki olumlu iletişimin artmasına ve sorunları olumlu bir şekilde çözebilmelerine etki etmektedir. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına sahip olmak, evlilik uyumunu arttırmaktadır (Soylu, Kağnıcı, 2015: 45).

Evlendiklerinde kendilerini dindar olarak tanımlamayan, ancak evlendikten sonra yaşadıkları dindarlaşma süreçlerinin aile ilişkilerini nasıl etkilediğini ifade eden 40 yaşındaki (E_30), dinin, eşlere sunduğu ortak amacın kulluk olduğunu belirtmektedir:

“Nasıl etkiledi din bu konuda sizi dersiniz; din bize bir amaç verdi. Hayatımızı yalnız kendimiz için değil de kendimizden başka birisi için de yaşamamız gerektiğini bize anlattı. Bir kere din kendin için yaşa demiyor. Hayat amacın kulluk diyor. Kulluk amaç olunca Allah’ın razı olacağı şeyleri yapman diğerlerini terk etmen gerekiyor.”

Dinin, eşler arasında oluşturduğu ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının, evlilik ilişkisi kurulurken bir sözleşme olarak kendileri arasında konuşulduğunu ifade eden üç

çocuk babası (E_9), dinin eşlerin hayatında nasıl bir ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı oluşturduğuna ilişkin deneyimlerini aktarmaktadır:

“Bizim ailemizdeki temel direk temel ilke inanç oldu. İnançımıza göre bir aileyi şekillendirme zaten başından beri böyledir bir amacımız vardı. Benim de eşimin de böyle bir amacı var ki birbirimizi bu şekilde beğendik. Daha ilk sözleşmemizi yaparken birbirimizle ilk tanışırken ben böyle bir aile istiyorum ben de böyle bir aile istiyorum ben böyle çocuklar yetiştirmek istiyorum olursa Allah nasip ederse ben de böyle çocuklar yetiştirmek istiyorum diye sözleşerek evlendiğimiz için inanç bizim hayatımızda etkin oldu. Hayatımızın bütün aşamalarında inancın bir etkisinin olduğunu gördük.”

38 yaşında, üç çocuk annesi (K_1), ortak bir yaşam tarzına ve inanca sahip olmalarının eşler arası ilişkilere etkisini şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Aynı düşünce sisteminde yuva kurup çocuk yetiştirmek... Aynı düşünceleri paylaşmanın çok fazlasıyla artısını gördük... İnanç olarak belki Allah’a olan iman değil oradaki olaylara inanç olarak aynı baktığımız için çok çabuk fikir birlikteliğine yapabiliyorsunuz. Ya da bir ortama bir çalışmaya katılacağınız zaman farklı fikirlerde olan çiftlerden meseleyi daha çabuk aşabiliyoruz.”

Katılımcı (K_1)’in eşi (E_1) benzer bir biçimde ortaklaşa paylaşılan yaşam ideallerinin sağladığı, ortak düşüncelerin, eşler arası ilişkilere uzun vadede olumlu etki ettiğini ifade etmektedir:

“Diğer alanlarda da mesela tatil tercihinde olsun, bir alışveriş merkezine gidiyorsun oradaki, ya da bir yerde oturup bir şey yiyeyim dediğin zaman, düşünce, duygu durumun birlikteliği olmamış olsa tercihlerinde önceliklerin farklılaşacak. Bunların birlikteliği bile zaman içerisinde düşünsel anlamda bir yakınlığın olmamış olsa bunlar ufak tefek pürüzler meydana getiriyor. Ve bu hayat 3 günlük, 5 günlük değil. Nihayetinde rabbim ömür verdikçe beraber bir yola koyulmuşuz. Çocuğuna bir eşya alacaksın. Orada bile hassasiyetlerin meydana geliyor. Dünyevi ya da o hassasiyetleri paylaşmayan bir kişiyle ya da aynı hassasiyetleri paylaşan bir kişi yapacağın tasarrufta da ihtiyacı öncelersin ya da görünüşü öncelersin. Ya da alacağın bir malda yabancı bir ürün olmasın dersin. Ya da rengi, çeşidi, ücreti kıyaslamasında ihtiyaca göre bir kıyaslama

yaparsın. Oturup, yemek yiyeceğin bir yerde, kadınların, erkeklerin, ailenin rahat edeceği bir yere gidersin. Tatilinde hakeza gezip dolaşırken durduğun yerlerde o duyarlılıkların ortak olmamış olsa her açıdan hayat devam ediyor ve akıp gidiyor. Hayat boyu rol yapamazsın. O birlikteliğin olmamış olsa bu insana çekilesi bir hayat olmaz yani.”

Üç çocuk annesi (K_1), ortak dini duygu ve düşüncelere sahip olmanın, ortak bir estetik zevk, ortak bir alışveriş kültürü de sağladığını hatta eşlerin zamanla birbirlerine huy ve fiziksel görünüş olarak da benzediklerini ifade etmektedir:

“(E_1) hocayla simaen benzeştığımızı söylerler ama fitraten de pek çok huylarımız benzer. Çok eskiden mesela otururken aklıma ne geldi dedim ben, ne geldi benim de bir şey geldi dedi, ya bir yerlerde balık yiyelim. Aa ben de balık yiyelim diyecektim. Sonra hocaları aradık. “Siz nasıl aynı anda aynı şeyi düşünebiliyorsunuz” dedi bize. Bu bize Allah’ın eş birlikteliği olarak vermiş olduğu bir şey diye düşünüyorum. Mesela lamba alacağız eve aradık aradık bulamadık. İkimiz aynı anda ya bak bir şey geldi aklıma, benim de geldi. Aynı fikir yine. Bu da belki uyum sürecinin zaman içinde birbirimizin hem İslami hayat tarzının sadeliğine, hem de kapitalist düzene kapılmama duygusuna sahip olduğumuzdandır belki. Birimiz birazcık dünyevi bir hayata meyletsek, birimiz daha sade bir hayatı seçmiş olsak belki burada çatışma başlayacak, yok ben biraz daha lüks bir şey istiyorum, yok ben biraz daha dediğiniz zaman zaten anlaşmazlık çıkacak. Yani en kötü ihtimalle marketten kavgayla çıkacağız yani. Buna meydan vermemekte bizim yaşadığımız dini vecibelerin ya da yaşamaya çalıştığımız dini rollerin getirisi. Yoksa bizden kaynaklanan bir şey değil. Yoksa bize kalsa belki insani olarak çok daha sorunlar yaşardık belki.”

Katılımcı (K_1)’in ifadeleri Şafak Öztürk ve Arkar (2014)’a ait, “olumlu bir ilişkiye sahip olma, eşlerin birbirleri hakkında olumlu duygu ve düşüncelere sahip olması, iletişimde başarılı olma, problemleri çözebilme ve birlikte vakit geçirmekten keyif alma” şeklindeki evlilik uyumu tanımını karşılamaktadır. 38 yaşındaki ev hanımı (K_1), dini inançlardaki benzerliğin çatışmaları önlediğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Yani mesela etrafımızda var çeşitli aileler.. hani ordan da yola çıkarak örnek verecek olursak, bayan örtünmek istiyor ama işte eşi çok dindar değil, hanım işte biraz meyletmiş. Eşi izin vermediği için örtünemiyor. Bu da ailede bir huzursuzluğa neden oluyor. Ama burda dinin bize bir getirisi de birbirimizin eşi olmaktan ziyade veli kavramını da biliyor olmamız gerekiyor. Sorumlu olduğumuzu bu konuda uyarmamız gerektiğini yanlış bir tavır ya da halde hem çevrenin hem de aile bireylerinin de birbirini uyarıcı konumda olması da etkiliyor tabi.”

42 yaşındaki üç çocuk annesi (K_15), dinin farklı kültürlerden gelen eşlere ortak bir dil ve kültür sağlayarak kültürel farklılıklardan kaynaklı çatışmaları azalttığını, hatta kültürel farklılıklarının bir kazanç haline geldiğini ifade etmektedir:

“Ben Bursa dışından ve bireysel olarak çok kültür farkı olan biriyle evlenmek istemiyordum. Bunu çok kimseye anlatmıyordum ama içimden öyle geçiyordu. Ama farklı kültürden biriyle evlendim. Burada iki şey var. Birincisi farklı kültürden biriyle evlenmek eğer sizi de evlendiğiniz kişiyi de kuşatan din gibi bir sisteme sahipseniz bir rahmet oluyor. Çünkü o da kendi eksikliğini sen de kendi eksikliğini gidermiş, tamamlamış oluyorsun. Çünkü kültürler, olumlu yönleri kadar olumsuz yönleri de aktarıyor bize.”

Dinin, evliliklerindeki amaç birlikteliğini sağladığını ifade eden 52 yaşındaki (E_4), dinin sağladığı bu amaç birlikteliğinin eşlerin birlikte hareket ederek, zorlukları birlikte aşmalarını sağladığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Bizim tek beklentimiz Allah rızası için bir aile kurmaktı. Allah rızası için bir yapının içinde olmaktı. Başka beklentilerimiz olmadığı için de Allah bize ne verdiyse de razı geldik ve bugüne kadar da Allahtan ne geldiyse onlara birlikte göğüs gerdik, birlikte katlandık. Bu yüzden bizim beklentilerimiz fazlasıyla yerine gelmiş oldu. Çünkü Allah rızası için yapılan evlilikte, karşı tarafta eşimizde Allah rızası dışında bir şey görmediğimiz için bizim için sıkıntı olmadı şu ana kadar.”

Amaç birlikteliğine sahip olduğu eşiyile evliliğini “bir iken iki olmak” olarak ifade eden üç çocuk babası (E_5), eşler arasında ortak bir amacın ve yaşam kriterlerinin olmasının eşler arasında anlaşma ve uzlaşmayı desteklediğini ifade etmektedir:

“Yani elbette, göz aydınlığı, çocuklar, eşlerinden yola çıkarsak böyle bir tercih, doğru bir tercih olduğunu düşünüyorum ve doğal olarak hayatınız daha Allah’ın murad ettiği şekilde olduğu için birken iki oluyorsunuz. Yani bir katkı. Aynı şeyleri düşünüyorsunuz. Aynı hedefe, aynı amaca hizmet ediyorsunuz ve anlaşmanız kolay. Ölçünüz var. Kavga ediyorsun vs. tamam, Kuran sünnet bu ne diyor burda temel bir kriter var. Bir defa anlaşmayı kolaylaştırıyor bence.”

Hiz. Hatice ve Hiz. Muhammed’in evliliklerini model olarak aktaran 49 yaşındaki (E_22), eşini bir dava arkadaşı olarak gördüğünden bahsederek, onunla ortak bir amacı paylaşmasının eşine olan saygısını arttırdığı ifade etmektedir:

“Bizim geleneksel ailelerde kadının pek bir sözü geçmez. Ama İslam’a göre mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisidirler. Yani ne demek bu. Birbirlerini koruyan, gözeten, dikkate alan, istişare eden. Peygamber efendimizin eşleri özellikle hazreti Hatice tam bir dava arkadaşıdır onun için. Ben de eşimi dünya imtihanındaki dava arkadaşım olarak görüyorum. Allah’a çok şükür kendisinin fikirlerini dikkate aldığım gibi kendi fikrimden farklı da olsa onun fikirlerini uyguladığımda çok olmuştur.”

Katılımcı (E_22)’nin deneyimlerine benzer deneyimlerini aktaran 38 yaşındaki üç çocuk babası (E_27), dinin, eşini yoldaşı olarak görmesini sağlayarak geleneksel kocalık anlayışını olumlu yönde değiştirdiğini ifade etmektedir:

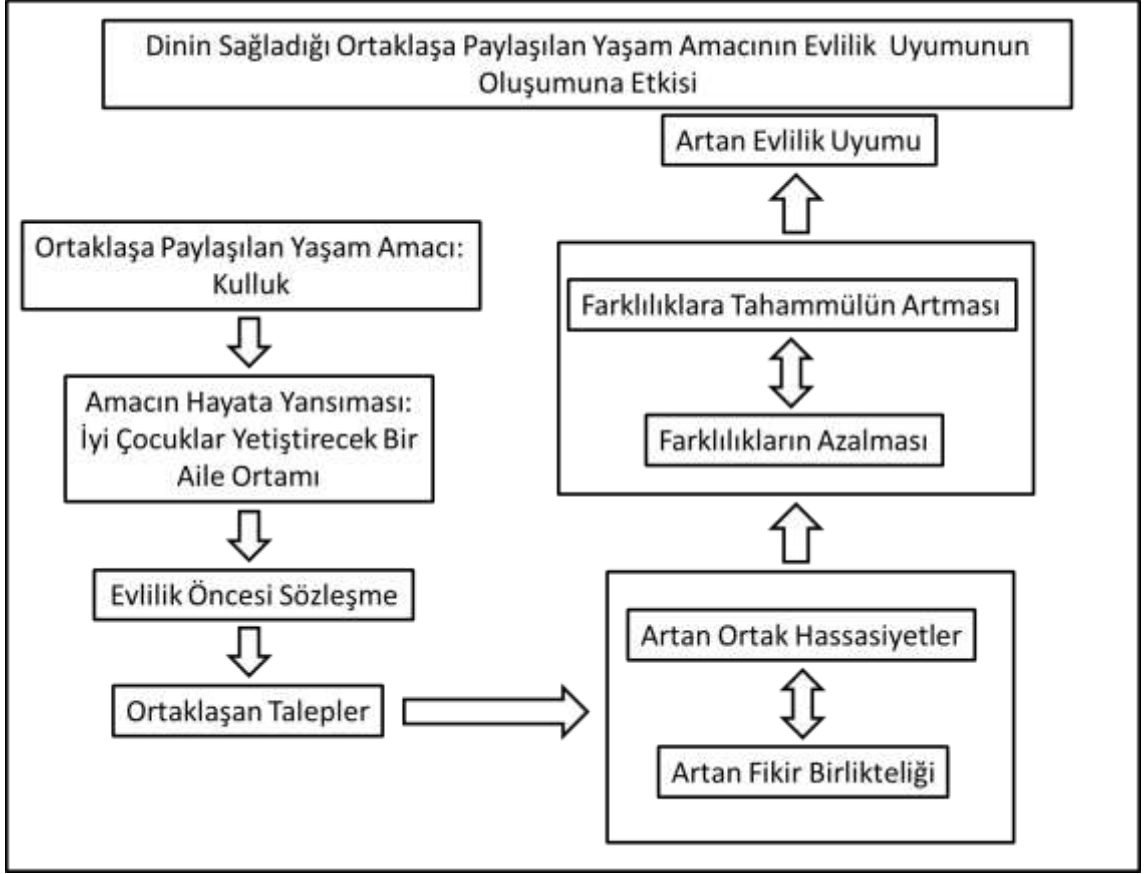
“Kendimi eşimin karşısında emredici bir amir gibi değil de aynı yolda yürüyen bir yoldaş olarak görüyorum. Geleneksel olarak bizim bakış açımız böyle değildir. Daha katı bir kocalık anlayışı vardır. Böylece din, gelenek ve töremizin önüne geçiyor.”

Katılımcılar (E_22) ve (E_27)’nin ifadelerinde görüldüğü gibi ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına sahip olmak, eşlerini kendilerine dayanak ve yol arkadaşı olarak görmelerini sağladığını göstermiştir. “Dava arkadaşı” ve “yoldaş” ifadeleri ortak bir amaç doğrultusunda hareket edildiğinin göstergesi olan ifadelerdir.

Dinin sunduğu ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının eşler arasındaki ilişkilerin olumlu yönde etkilenmesine, geleneksel eşler arası ilişkilerde yer alan olumsuz eş ilişkilerinin olumlu biçimde değişmesine katkı sağladığı görülmektedir.

Yukarıdaki katılımcı ifadelerinin gösterdiği üzere eşler arası ilişkilerde din, eşlere ortak bir yaşam amacı sunmakla etki etmektedir. Bu etki eşlerin birlikte karar alma süreçlerini olumlu biçimde etkilemektedir. Eşler, ortak istek ve zevklere sahip olduğu gibi farklılaşan durumlarda anlaşma ve uzlaşma zeminleri oluşturmaktadır. Eşlerin aralarında oluşturdukları ortak inanç sistemlerinin eşlerin ilişki kalitesini arttırdığı araştırma sonuçlarına yansımıştır (Hohmann-Marriott, 2006). Eşler arasındaki ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının temelde “kulluk” olarak ifade edildiği, bu amaç üzerinde eşlerin evlilik ilişkilerinin başlama sürecinde konuşarak uzlaşmaya vardıkları ve bunun bir “sözleşme” olarak adlandırıldığı görülmektedir. Araştırmamızın bulguları, eşlerin ortak bir kutsal amaca ve vizyona sahip olmalarının evlilik uyumunu güçlendirdiği sonucu ile uyum göstermektedir (Lambert, Dollahite, 2007).

Dinin, katılımcılara ortak bir yaşam amacı sunarak, onların evlilik uyumlarını arttırdığını görmekteyiz. Dinî inancın sağladığı ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının eşler arasındaki evlilik uyumunu nasıl etkilediği Şekil 7’de gösterilmeye çalışılmaktadır.

Şekil 7: Dinin Sağladığı Ortaklaşa Paylaşılan Yaşam Amacının Evlilik Uyumunun Oluşumuna Etkisi

Aktarılan ifadelerinden yola çıkarak dinin, katılımcılarda nasıl bir ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı oluşturduğu, ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının, eşlerin evlilik uyumunu nasıl arttırdığı şu şekilde özetlenebilir. Eşlerin sahip oldukları ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı kulluk olarak ifade edilmiştir. Bu yaşam amacı, ailenin yaşamına iyi çocukların yetiştirilebileceği bir aile ortamının sağlanması olarak yansımaktadır. Bu amacın hayata yansiyabilmesi için eşlerin evlilik öncesinde bu beklentilerini konuştukları, bir evlilik sözleşmesi olarak kararlaştırdıkları anlaşılmaktadır. Evlilik öncesinde yapılan ve çoğunlukla yazılı olmayan bu sözleşme, eşlerin evlilikle ilgili taleplerini birbirine uyumlu hale getirmektedir. Taleplerin ortaklaşması, eşler arasındaki fikir birlikteliğini ve ortak hassasiyetleri güçlendirmektedir. Bu durum eşler arasında farklılıkların azalmasına ve var olan farklılıklara ilişkin tahammülün artmasına vesile olmaktadır. Farklılıkların azalması ve eşlerin birbirlerinin farklılıklarına tahammüllerinin artması, çatışmaların azalmasına ve evlilik uyumunun güçlenmesine etki etmektedir.

3.2.2. Eşlerin Birbirini Tamamlaması İnancının Evlilik İlişkilerine Etkisi

Araştırmamızda katılımcıların evliliğin insana kazandırdıklarını değerlendirdikleri ifadelerinde eşlerin birbirleri üzerindeki koruyucu etkisinden bahsedilmiştir. Bu ifadelerde “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz.” (Bakara, 2/187) ayetindeki eşlerin birbirleri için koruyucu birer elbise (örtü) olmaları eksene alınmıştır.

22 yıldır evli (E_3), eşlerin birbirlerine örtü olmalarını iki temel üzerinde inşa ederek açıklamaktadır. Bu iki temelden birisi eşlerin birbirlerinin cinsel yönden örtülerinin olması iken diğeri de eşlerinin birbirlerini kötülüklerden korumaları ve sakındırmalarıdır:

“Hatta peygamber efendimiz defaatle öğütüyor evlenin diye. Olmasa ne olur. Bir sürü günaha girilir. Başta bu bir. İki, peygamber efendimizin baştan dediğim gibi “onlar sizin örtüleriniz” biz onların örtüleriyiz, onlar bizim örtülerimiz. Eşimizin örtümüz olması, birincisi cinsel yönden örtümüzdür, iki hatalarımızı kapatan örtülerimizdir. Artık onar bizim eşlerimiz, en ince, en ücra sırlarımıza vakıf olan insanlardır. Onları örtmede, birbirimizi düzeltmede bize müthiş katkıları olan insanlardır. Eş terciğinde dindar olanı tercih etmede hassasiyet göstermemizin sebebi de budur. İnce eyleyim ki, bize dayanak olsun, çökmeyelim. Biz ne kadar iman ettik desek de imanımız kimi zaman zayıflıyor, kimi zaman güçleniyor, kimi zaman sallantıya düşüyoruz. Orada, o sallantılarda o boşluklarda kendimizi kurtarabilmemiz için bize destek olacak birilerinin olması lazım. Bu da eşlerdir.”

Evliliğin insanı kötülüklerden korumanın bir yolu olarak gören 48 yaşındaki ev hanımı (K_25), bu ifadesinde “eşlerin birbirine örtü olmasına” değinmektedir:

“Aile kurmak, Müslüman olan bir erkek ve kadının birbirine örtü olmasının yoludur. Yüce Allah’ın hikmetlerini tamamen kavrayamayız haşa. Ancak yine insanoğlunun kendisini kötülüklerden korumasının bir yolu gibi düşünüyorum.”

Eşlerin birbirinin örtüsü olmasını iki çocuk annesi (K_24), eşlerin birbirlerinin yanlışlarını düzeltme sorumluluğu olarak tanımlamaktadır:

“İslam’a göre eşlerin birbirine örtü olması bence eşlerin birbirlerinin yanlışlarını düzeltme sorumluluğudur. Tabii bunu da en uygun şekilde yapmak. Kaba ve zorlayıcı olmayan şekilde.”

Dindarlaşma sürecinden sonraki evlilik yaşamını, dindar olmadığı dönemdeki evlilik yaşantılarıyla kıyaslayan iki çocuk babası (E_30), evliliğin amacının eşlerin birbirine örtü olması birbirlerinin günahlarını örtmesi olarak ifade etmektedir:

“Evliliğin amacı, birbirine dayanak olmaktır. Birbirinin günahını örtmek, örtü olmaktır. İlk evliliğimizde amacımız bu değildi. Bir süre sonra sanal mutluluklarımız bitince kendimizi büyük bir boşlukta bulduk. Evliliğin birbirini günahlardan korumak gibi ulvi bir amacı olursa o zaman sağlam oluyor. Mutluluklar gerçek oluyor.”

Eşlerin birbirlerini günahlardan korumalarını evliliğin öncelikli amacı olarak gören 58 yaşındaki (E_26), bu düşüncelerini “...Ama öncelikle birbirine yoldaş olmak, destek olmak. Birbirini gınahtan korumaktır” cümleleriyle ifade etmektedir:

Eşlerin birbirini korumasının üzerinde duran en yaşlı katılımcı (E_23), eşlerin gençlik yıllarında birbirlerini gınahtan ve kötülüklerde sakındırırken, yaşlılık evresinde birbirlerine baktıklarını vurgulamaktadır:

“Evliliğin amacı birbirini korumak. Bizim yaşlara gelince insan bunu daha iyi anlıyor. İnsan hayatında güçlüyken, gücü yeterken insanı kötülükten, haramdan sakındırıp, bir hale yola koyuyor evlilik. Güçten düşünce, zayıflayınca birbirini koruyorsun. Birbirine bakıyorsun. Yani insanın yaratılışına çok uygun bir şey.”

Eşlerin birbirlerini korumasını, gözetmesini, dikkate alıp, istişare etmesini ön plana çıkartan 63 yaşındaki (E_23), eşlerin birbirlerinin velisi olduğunu ifade etmektedir. Eşlerin birbirlerine örtü olması ifadeleriyle örtüşen bu kavramsallaştırmanın katılımcının eşiyle olan ilişkilerini pozitif olarak etkilediği anlaşılmaktadır:

“İslam’a göre mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisidirler. Yani ne demek bu. Birbirlerini koruyan, gözeten, dikkate alan, istişare eden. Peygamber efendimizin eşleri özellikle hazreti Hatice tam bir dava arkadaşıdır onun için. Ben de eşimi dünya imtihanındaki dava arkadaşım olarak görüyorum.

Allah'a çok şükür kendisinin fikirlerini dikkate aldığım gibi kendi fikrimden farklı da olsa onun fikirlerini uyguladığımda çok olmuştur."

Evliliğin eşlerin birbirlerini kötülüklerden korumalarını sağlamaktaki etkisini 34 yaşındaki (E_13), evlenmeden önce dindar olmayan yaşantısı ile karşılaştırmalarda bulunarak şu cümlelerle ifade etmektedir:

"...Müslüman için Hududullah'a riayet etmek en önemli konudur. Allah'ın sınırlarını korumanın/gözetmenin en elverişli yolu da bir aile kurmaktır. Karşı cinse ilgi duymak fitri bir şeydir. Bu ilginin meşru çerçevede hayat bulmasının yolu, ailedir... Ben anlattığım üzere Hududullah'a riayet edebilmek; Allah'ın razı olacağı bir kul olarak hayatı sürdürebilmek için aile kurmaya karar verdim. Toplumsal hayatta, Allah'ın kırmızıçizgileri soldurulmaya başlandığı vakit, aslında bu tüm insanlar için bir yıkıma dönüşüyor. Aile bir sınırdır. Her ne kadar kişi aile kurumuna İlahi bir misyon yüklemeksizin dahi bu kurumu tesis etse, yüklenen bu sorumluluk yine de insanı sınırlandırabiliyor ve ahlaki erozyonun önünde bir duvar olarak ortada durabiliyor. Ahlaki erozyon ise en yakınımızdaki kişiler de dâhil olmak üzere herkesi tehdit ediyor."

Katılımcı (E_13), bu cümleleriyle aile kurmanın kutsal hedefinin ailenin cinsel ilişkilerde meşruiyeti sağlayarak, bireysel ve toplumsal ahlaki korumasında yattığını ifade etmektedir.

Evliliğin, eşlerin birbirlerini psikolojik ve fizyolojik olarak tamamlamalarını sağlayarak birbirlerini tamamlamalarını sağladığını ifade eden (E_9), eşleri bir elmanın iki yarısına benzeten şu ifadeleri dile getirmektedir:

"Bana göre farz derecesinde olmasa da aile kurmak Allah'ın kulları için murat ettiği arzuladığı bir şey. Peygamberleri de bunu bir sünnet olarak uygulamışlardır. Hz. Muhammed (as) bunu teşvik eden sözler söylemiş. Kendi de evliliği yaşamış. Ümmetine örnek olmuş. Bunu cenabı Allah'ın murat etmesindeki hikmetlerden bir tanesi evliliğin insan için fitri bir şey olmasıdır. Olması gereken bir şey. Hani diyorlar ya bir elmanın yarısı. Hakikaten öyle. Birbirini tamamlayan elma gibi. İnsan tek başına yarım bir elma gibi. Yani karşı cinsle hayatını birleştirmek suretiyle tamamlanmış oluyor. Psikolojik olarak tamamlanıyor. Fizyolojik olarak tamamlanıyor. Hayatında kendi başına

yapmaya devam ettiği sürece eksik kalacak bir çok şeyi evlilikle tamamlamış oluyor. Hayır tabii ki bu şu demek değil. Armut piş ağzıma düş. Gel ben seni aldım öyle değil de tabii ki birbirine uyumlu insanlar olursa fitrat kendini tamamlamış oluyor. Ama işte o cenab-ı Allahın istediği murat ettiği evlilik böyle bir evlilik. Yani insanın kendi rızası için kendi rızasına uygun bir hayatı yaşayabilmek için iki insanın bir araya gelmesi şeklindeki bir evliliği cenabı Allah murat ediyor. Ben böyle düşünüyorum yani en azından. Çünkü Rum suresi 21. Ayet-i kerime de tefsirini okuduğumda karşıma çıkan sonuç insanların karşı cinsten teskin olması diye tarif ediyor cenabı Allah. Sizin kendi cinsinizden eşler yaratması kendileriyle huzur bulmanız ve teskin olmanız içindir. Bu fizyolojik anlamda değildir sadece psikolojik anlamda da böyledir. İnsan evliliğe gerçekten kendini kaptırduğunda şunu görüyor: ben evli olmasaydım ne yapardım acaba? Derdim oluyor paylaşıyorum, sıkıntım oluyor paylaşıyorum, sevincim oluyor paylaşıyorum. Konuştukça insan mutlu oluyor. Ferahlıyor, rahatlıyor. Sevincini de üzüntüsünü de ve dertlerini de. Öyle gerildiği anlar oluyor ki bunu hepimiz biliriz, çok gerildiği anlar oluyor, konuştukça insan rahatlıyor. Belki bir çözüm bulamıyor. Önemli değil. Allah kullarının böyle bir arada olmasını istiyor. Yalnız olmamasını, birbirine kenetlenerek yaşamasını istiyor.”

Yukarıdaki ifadelerde katılımcımızın eşlerin birbirini tamamlayan, birbirine örtü olan iki önemli özellik üzerinde durduğu görülüyor. Bunlardan ilki fizyolojik ihtiyaçlar olarak belirtilen cinsel ihtiyaçların meşru olan yollarla giderilmesi, ikincisi de eşlerin birbirlerinin dertlerini dinleyerek, paylaşımda bulunarak psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaıdır. Katılımcı (E_9) bu nokta ikisinin de birbirlerine ihtiyaç duyan ve birbirlerini tamamlayan iki parça olarak görmüştür.

Eşler arasındaki ilişkiyi bir elmanın iki yarısı metaforuyla açıklayan bir başka katılımcı (E_13), erkekle kadının birbirine ihtiyaç duyacak ve birbirini tamamlayacak bir biçimde yaratıldığını ifade etmektedir:

“Allah bizi dünyaya bireyler olarak değil; aile olarak göndermiştir. Adem ve Havva’yı birlikte yeryüzüne yollamıştır. Kur’an-ı Kerim’de aile kurumunu düzenleyen birçok ayet bulunmaktadır. Yine aynı şekilde Hz. Peygamber’in önem verdiği en önemli kurumdur. Allah, erkek ve kadını –klasik olacak belki

ama- bir elmanın iki yarısı gibi yaratmıştır. Birbirine ihtiyaç duyacak şekilde, birbirlerini tamamlayacak şekilde. İnsanın en yakını, en yakınındaki kişidir eş. Dayanışma, yardımlaşma, hayatın yüklerini hafifletme noktasında en önemli ortağıdır hayatta. Eğer hayatta önemli idealleriniz var ise burada yardım alabileceğiniz en yakın kişidir eş.”

Dindarlaşma süreçlerinin evliliğe bakış açılarını değiştirerek evliliklerini kurtardığını ifade eden iki çocuk annesi (K_30), dinin, eşleri birer rakip gibi değil, birbirini tamamlayan bir elmanın iki yarısı şeklinde gördüğünü ifade etmektedir. Katılımcı (K_30), bu yaklaşımın eşler arasında anlaşma ve uzlaşma zeminini de arttırdığını ifade etmektedir:

“Din bizim aile içi ilişkilerimizde depresyon etkisi yarattı. Bizim aile ilişkilerimizi baştan yarattı diyebiliriz. Önceden karı-koca ilişkileri bana daha çok bir rekabet olarak geliyordu. Oysa din, karı ve kocayı bir elmanın birbirine muhtaç iki yarısı olarak görüyor. Bu da eşime karşı saygımı, onunla anlaşma ve uzlaşma zemini oluşturma gayretimi artırıyor. Çünkü ben ona o da bana muhtaç.”

Benzer ifadeleri kullanan 53 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (E_11), eşleri, birbirini tamamlayan, bir bütünü oluşturan iki yarım olarak tasvir ederek, birbirini tamamladığında huzur ve sükun bulduğunu ifade etmektedir:

“...Çünkü Allah her şeyi çift yarattığı gibi insanı da erkek ve kadın olarak çift yaratmıştır. Erkek veya kadın birbirine muhtaç bir bütünün iki yarısıdır, biri diğerinin eşidir. Bu iki yarım bir araya gelerek bütünü/insanlığı oluşturmaları, huzura/sukuna kavuşmaları ve kendi cinsinin neslini güvence altına alması ve sosyal hayatın oluşması için aile bir zorunluluktur.”

Arka arkaya aktardığımız ifadelerden de görülebileceği gibi Kur'an-ı Kerim'de yer bulan “eşlerin birbirlerinin örtüsü olması” yaklaşımını destekleyen “bir elmanın iki yarısı” metaforu katılımcılarımız tarafından yoğun bir biçimde ifade edilmiştir.

Eşlerin birbirlerine olan ihtiyacını, eşlerin birbirlerine hakkı hatırlatmaları, doğruyu söylemeleri ve birbirlerini haramlardan sakındırmaları olarak gören 41 yaşındaki ev hanımı (K_24), bu konudaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Eşlerin birbirlerine hayırda destek olmaları. Hayatınızda size her daim hakkı hatırlatacak, doğruları söyleyecek, haramlardan sakındırarak bir hayat arkadaşınızın olması çok önemli bir olay. Eşler burada birbirlerine muhtaçlar. Her Müslümanın üzerine borç olan hakkı ve sabrı tavsiye etme amelini önce eşler birbirlerine yapacaklar.”

Katılımcı (K_24), yukarıdaki düşüncelerini destekleyecek bir biçimde eşinin evine helal rızık getirme, krediye ve faize bulaşmama gibi sorumlulukları olduğunu ve bu noktada kendisinin eşine sorumluluklarını hatırlatmaktan çekinmediğini, kendi aralarında bir uyarı mekanizması kurulduğunu belirtmektedir:

“...Bunlar temelde eşimin sorumluluklarıdır. Ancak bu sorumlulukları hatırlatmam gerekirse hiç çekinmeden hatırlatırım. Allah’a şükür aramızda bir uyarı mekanizması var ve ikimizde bunun işletilmesini önemsiyoruz.”

Evliliğin eşlerin birbirleriyle huzur bulmalarını sağladığı gibi, kişinin yanlışlarını kendisine hatırlatacak bir vesile yarattığını ifade eden 43 yaşındaki (E_15), eşlerin birbirine örtü olmalarını şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Benim ayette “kendileriyle huzur bulduğunuz” diyor ya, gerçekten onu hissediyorsun yani O anlamda. Dini yaşantı anlamında bir yaşantım vardı ama özellikle o yaşantımın bana yönelik etkisi bir iki eksikliğimi görmeme vesile oldu yani. Bana herkesin söylemediği, söyleyemediği eksikliklerimi söyledi.”

Katılımcılar sıklıkla evlilik kurumunun amacını ifade ederken eşlerin birbirini tamamlamasını ve fuhuş gibi kötülüklerden uzak tutmasını vurgulamışlardır. İki çocuk babası, emekli işçi (E_20), evliliğin amacını, “eşlerin birbirini tamamlaması, sağlıklı bir toplum oluşturma, fuhuşa engel olmak” olarak ifade etmektedir. 36 yaşındaki öğretmen (E_2), benzeri bir yorumu dile getirmektedir:

“Biz kendi mantığımızla, görgümüzle, günahlardan ve pek çok pisliklerden uzak durmaya çalışsak da korunamayabiliriz. Allah bizi aslında bir çok kötülüklerden korumuş oluyor. Bir defa evli olmamış olsan sürekli şehvetinin peşinde koşacaksın. Bunun da beraberinde getirdiği bir sürü pislikler olacaktır. Evlilikle birlikte bunların tümünden kurtulmuş oluyoruz.”

Eşini kulluk mücadelesinde dava arkadaşı olarak gördüğünü ifade eden 43 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (E_29), eşimle aram bozulmasın diye onun nefsinin isteklerinin peşinden koşmasına izin veremem diyerek uyarıyı bir görev olarak gördüğünün altını çizmektedir:

“Eşimi kulluk mücadelemde bir yol arkadaşı olarak görüp buna göre hareket ediyorum. Ona karşı davranışlarımı bu duygu ve düşünceler şekillendiriyor. O benim yanımda bir destekçi ve yol arkadaşıdır. Böyle olunca ona ikinci sınıf bir insan muamelesini reva göremem. Ya da eşimi sadece istediklerini yaptığım, arzularının peşinde koşan bir insan olarak da göremem. O nefsinin isteklerinin peşinde koşmaya başladığında, aramız bozulmasın diye maddi destek veriyorsam bu dostluk ve yol arkadaşlığı değildir. Hayır bilakis ben onu sevdiğim için onu uyarmalı ve yanlışından caydırmalıyım. Bu aslında aile ilişkilerinin daha sağlam bir temele oturmasını sağlıyor.”

Dinin eşiyile ilişkilerinde yarattığı değişimi ifade eden 16 yıldır evli (E_30), kendisinin dindarlaşıma sürecinden sonra daha fazla kendisinden çok eşini düşünür hale geldiğini ifade etmektedir:

“...Önceden kendimi daha çok kendini düşünen birisi olarak görüyorum. Artık eşimi de kendim kadar düşünüyorum. Evlilik benim için bir yük değil, kutsal bir kurum haline geldi. Eşime karşı gerçek bir saygı ve şefkat hissim oluştu...”

Eşlerin birbirine örtü olması kavramı içerisinde ele alınabilecek temel durumlardan birisinin de eşlerin birbirlerini emr-i bil maruf nehyi anil münker çerçevesi içerisinde düzeltme sorumluluğu olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmektedir. Bu çerçevede 43 yaşındaki (E_24), İslam dininin tüm çevreyi ve öncelikle eşlerin birbirlerini ve çocuklarını davetin muhatabı olarak görmeleri gerektiğinin üzerinde durmaktadır:

“Yaşanılan din İslamsa eğer, çevrenizdeki her bir insanı emr-i bil maruf ve nehy-i anil münkerin bir muhatabı olarak görüyorsunuz. Dolayısıyla kendi eşinize de çocuğunuza da bir şeyler anlatma gayreti etkili oluyor ilişkilerinizde. Bu da karşılıklı saygıyı doğuruyor.”

34 yıldır evli (E_7) ise kendisinin yaşadığı dindarlaşıma dönüşümünün sonrasında yanlış yöntemlerle de olsa eşinin dindarlaşmasına nasıl katkıda

bulduğunu, eşinin dindarlaşmasının aralarındaki ilişkiyi nasıl olumlu yönde etkilediğini şöyle anlatmaktadır:

“...Sonra kuran okumayı bana öğreten arkadaş vesilesiyle Allah’a hamdolsun yaşantım değişmeye başladı. Ben bu arada namaz kılmaya, kuran okumaya başladım. Eve geldim bir gün. Hanımda namaz fala yok daha yok o günlerde biz namaz kılmaya başladık. Hanıma dedim ki örtüncen. Daha hiçbir şey yok. Ona hiçbir şey anlattığımız yok. Yeni arkadaş çevremle tanıştıyorum, gezdiriyorum falan ama daha hiçbir bilgi tabanı yok daha. Onda da bende de. Örtüncen deyince o da vakit istedi benden. Belli bir zaman geçsin, örtünürüm falan dedi. Sana 3 hafta bir ay vakit dedim. O güne kadar kapandın kapandın kapanmadın boşanacağız dedim. Kati bir tavır aldım. Tabi bu arada yeni evlat kaybetmiş bir kadın olan eşimi de mutlu edecek, hoşuna gidecek bir müjde aldık. Eşim şimdiki en büyük kızıma hamileydi. Neyse eşim zorla da olsa örtündü. Ama o dönem bilinçsizim. Duygusal hareket ediyorum. Yine bir gün böyle tartıştık. Tamam dedim git dedim annenin yanına ve gönderdim. Bu esnada eşimi kardeşim terminale götürürken, eşimin çıkan rüzgarda örtüsünün açılmaması için verdiği mücadeleyi anlattı. Birden ona karşı olan kızgınlık, kırgınlık ne varsa ona karşı sevgiye döndü.”

İki çocuk babası (E_8), eşiyile tanışmalarından sonraki süreçte eşine okuması için verdiği dini kitapların kendi aralarındaki ilişkiyi geliştirdiğini *“Hala kızlarımın aracılığıyla, bir tanışmamız oldu. Ben islami kitaplar göndererek, aramızda bir bağ oluştu. İstemeyle beraber, nasip oldu.”* cümlelerini kullanarak ifade etmektedir.

Kadın ve erkeğin Allah’ın rızasına ulaşmada birbirlerinin en büyük destekçisi olduklarını ifade eden katılımcı (E_13), bu konudaki düşüncelerini Peygamberimiz ve Hz. Hatice ile örneklendirmektedir:

“...Hz. Peygamber, peygamberlik vazifesiyle görevlendirildiği zaman birçok zorluk karşılaşmıştır. O’nun en yakın yardımcısı da eşi Hz.Hatice validemiz olmuştur. Biz bu örneklikten görüyoruz ki, hayatın hedefi olan Allah’ın rızasına ulaşma noktasında kişi için en önemli yardımcı ve destekçi eştir. Bu kadın için de erkek için de böyledir.”

Aileyi koruyucu bir çatı olarak gören 18 yıldır evli (E_29), bu çatının kulluk mücadelesi verebilmek için korunaklı bir bina oluşturabilmek olduğunu ifade etmektedir:

“Aile olmak hayata birlikte tutunmak, kulluk mücadelesini birlikte verebilmek için sağlam bir kulp, korunaklı bir bina oluşturabilmektir. Bu çatı bizi kötülüklerden korur.”

Eşinin düşüncelerini destekler bir biçimde üç çocuk annesi (K_29), evliliğin *“önce karı kocayı sonra da çocukları kötülüklerden koruyan bir çatı”* olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcı (K_6), eşlerin birbirlerini dinin gerekleri için uyarmalarının eşler arasında gerilime bile yol açabileceğini ancak bunlara tahammül edilmesi gerektiğini ifade etmektedir:

“Din için, Allah için yaptırım uygulanması, yaptırımlar sonucu ortaya çıkan gerilime tahammül gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum.”

Katılımcıların ifadeleri, dinin, eşlerin birbirlerine bakış açıları üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu bölümde eşlerin birbirlerine bakış açılarının iki önemli metaforla özetlendiği ifade edilebilir. Bunlardan ilki eşlerin birbirinin örtüsü olmasıdır. Bu metaforun Kur'an-ı Kerim'de yer alan Bakara suresi 187. ayete dayandırıldığını görülmektedir. İkinci metaforun ilk metaforla uyumlu olan *“bir elmanın iki yarısı”* metaforu olduğu görülmektedir. Bu metafor da içerik bakımından ilk metaforu desteklemektedir.

“Eşlerinin birbirinin örtüsü olması” metaforu, eşlerin birbirlerinin cinsel ihtiyaçlarını karşılayarak onları ahlaki kötülük içeren yönelimlerden korumak, gınahtan alıkoymak, kötülüklerden sakındırmak şeklinde ele alınmıştır. İslâm dini, diğer monoteist dinler gibi sadece meşru zeminde, yani nikâh ve evlilik şartı ile cinsel ilişkilere izin verip, zina ve aldatmayı yasaklayarak sadakate vurgu yapmaktadır. Böylelikle aile ve evlilik ilişkileri din tarafından özel bir koruma altına alınmaktadır (Yapıcı, 2007: 76). Dinlerin, cinselliğin sınırlarını çizerek, kimlerin kimlerle evlenebileceğini, kadın ve erkeklere evlilik yaşantısında hangi rollerin düştüğünü belirleyerek, çocuğun yetiştirilmesi, boşanma, kürtaj vb. konularda müdahil olarak, dindar bireyin evlilik ve aile yaşantısını şekillendirdiği düşünülmektedir (Geçioğlu,

2018: 3). Ayrıca dindar eşlerle yapılan bazı çalışmalarda, dindar eşlerin cinselliği, Tanrının kulları için verdiği mutluluk verici bir hediye olarak görmelerinin evliliğin kutsanmasıyla ilişkili olduğu görülmektedir (Young v.d., 1998: 120). Evliliğin temel işlevlerinden birisinin biyolojik bir ihtiyaç olarak cinsel güdüyü doyumak (Ersanlı, Kalkan, 2008: 1) olduğu düşünüldüğünde “*eşlerin birbirinin örtüsü olması*” metaforunun cinsellikle ilgili yönü daha iyi anlaşılacaktır.

Ayrıca bu metafor, eşlerin birbirlerini uyarması, birbirlerini iyiliğe ve hayra çağırıp, kötülükten ve şerden sakındırması şeklinde açıklanmıştır. Eşlerin birbirinin örtüsü olması eşlerin birbirlerinin günahlarını da örtetek ileride bu günahlardan dönebilmesi için kişilere fırsat yaratma şeklinde bir etkide de bulunmaktadır. Birbirine örtü olmak aynı zamanda dini ritüellerin, vecibelerin, farzların yerine getirilmesi ve haramlardan uzak durulması anlamında eşlerin birbirlerine dini bir tebliğini de içermektedir.

Bir elmanın iki yarısı metaforuyla da eşlerin birbirlerini tamamlamaları, birbirlerine destek olmaları, birbirlerinin kusurlarını örtmeleri, birbirleriyle çatışan değil, birbirlerinin eksiklerini bütünleyen eş parçalar olarak görülmeleri olarak tanımlanabilir. Burada katılımcılarımızın birbiriyle eş bütünleri tanımlarken, birbirlerinin eksikliklerini tamamlayan vurgusunda bulunmaları da dikkat çekicidir. Bu tanımlama eş parçaların birbirleriyle çatışmasını değil uzlaşıp birbirlerinin eksikliklerini tamamlamaları sonucunu doğurmaktadır. Evlilik doyumuna ilişkin çalışmalar, eşlerin birbirlerinden algıladıkları sosyal desteğin evlilik doyumunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Çağ, Yıldırım, 2013: 14).

Eşlerin birbirini tamamlamalarını içeren ifadeler değerlendirildiğinde üç kategorinin oluştuğu görülmektedir. Bunlardan ilki eşlerin birbirlerine iyiliği emredip, kötülüklerden sakındırmaya çalışan, bir dava ve yol arkadaşı olarak görülmesidir. Bu kategorinin toplamda 32 kodlamanın 15'ini oluşturduğunu görüyoruz. İkincisi eşlerin birbirine destek olmasıdır. Destek olma, zorluklar karşısında eşlerin birbirlerini desteklemesi, koruması, birbirlerine merhametle davranmalarını, zorluklar karşısında birbirlerine dayanak olmalarını içermektedir. Destek olma 32 kodlamanın 9'unu içermektedir. Üçüncüsü de eşlerin birbirlerinin cinsel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını meşru olarak karşılayarak günahlardan korunmalarını sağladığı için birbirlerine örtü

olarak görülmeleridir. Bu da 32 kodlamanın 8'ini içermektedir. Eşlerin birbirine örtü olarak görülmesinin üç temel kategorisinin ağırlığı Grafik 1’de görülmektedir.

Grafik 1: Eşlerin Birbirine Örtü Olması

Grafik 1’de gösterilen ağırlık noktaları incelendiğinde, eşlerin birbirine örtü olmasında ilk anlatılmak istenilenin, eşlerin birbirine iyiliği emredip, kötülükten sakındıran, birer dava arkadaşı olarak algılanmasının olduğu görülmektedir. İkinci kategori, eşlerin birbirlerine iyi ve kötü günlerinde destek ve dayanak olması olarak görülmektedir. Son olarak eşlerin birbirlerinin cinsel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını meşru yoldan karşılayarak günahlardan birbirlerini korumaları olarak görülmektedir.

3.3. DİNİN SUNDUĞU ÖRNEKLERİN EŞLER ARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ

İslâm dini, ilahi inancın insanlara aktarılması için toplumların içerisinde kendileri gibi insan olan peygamberler gönderilmesine dayanır. Bu gerçek Kur’an-ı Kerim’de “*De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlah'ınızın, sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.*” (Kehf, 18/110) şeklinde ifade edilmektedir. Kur’an-ı Kerim bu gerçeği, inkarcıların dilinden de şu şekilde dile getirmiştir: “*Bunun üzerine, kavminin inkarcı ileri gelenleri şöyle dediler: «Bu, sadece sizin gibi bir beşerdir. Size üstün ve hakim olmak istiyor. Eğer Allah (peygamber göndermek) isteseydi, muhakkak ki melekler gönderirdi. Biz geçmişteki atalarımızdan böyle bir şey duymadık.»*” (Mü’minun, 23/24). Kur’an-ı Kerim’de yer alan bu ayetlerin

İslam inancında olan dindarların peygamberleri kendilerine bir örnek ve model olarak benimsediklerini söylemek mümkündür.

Din ve eşler arası ilişkileri konu alan bazı nitel çalışmalarda katılımcılar, eşleri ile ilişkilerine, peygamberlerin, peygamberlerinin eşlerinin, peygamberlerin yakın takipçilerinin ya da din adamlarının örnek davranışlarının etki ettiğini ifade etmişlerdir (Loser v.d., 2009: 357 ve Alghafli, Hatch, Marks, 2014: 826).

Çalışmamıza katılanlar, dinin kendilerine sunduğu ideal örneklerin kendilerini etkilediğini sıklıkla vurgulamışlardır. Katılımcılarımız peygamberimiz Hz. Muhammed, diğer peygamberler, Hz. Ali, sahabeler, Hz. Hatice, Hz. Fatıma ve kendi dindar sosyal çevreleri gibi ideal örnek kişilerden bahsettikleri gibi Hz. Muhammed ve Hz. Hatice, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evlilikleri gibi ideal evlilikleri de örnek aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu başlık altında katılımcıların ifadelerinde geçen örnek şahsiyetler ve örnek evliliklere ilişkin kodlamalarımız frekans değerleri Tablo 10 ve Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 10: Dinin Sunduğu Örnek Şahsiyetler

	f
Hz. Muhammed	10
Hz. Hatice	4
Diğer Peygamberler	3
Dindar Sosyal Çevreden Örnek Kişiler	2
Hz. Fatıma	2
Hz. Ali	1
Ashab-ı Kiram	1

Tablo 11: Dinin Sunduğu Örnek Evlilikler/Aileler

	f
Hz. Ali ve Hz. Fatıma	12
Hz. Muhammed ve Hz. Hatice	9
Hz. İbrahim ve Ailesi	1
Hz. Adem ve Hz. Havva	1

Bu başlık altında 46 kodlama yapılmıştır. Peygamberimiz Hz. Muhammed, eşi Hz. Hatice ve evlilikleri katılımcılarımız tarafından 23 kez dile getirilmeleri en önemli örnek olarak görüldüklerini göstermektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed ve Hz. Hatice'den hemen sonra Hz. Ali, Hz. Fatıma ve evlilikleri ise 15 kez ifade edilerek

ikinci önemli örnek olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer örnek şahsiyetler ve ailelerden ise 8 kez bahsedilmiştir.

Burada ağırlıklı vurgu, peygamberimiz Hz. Muhammed ve Hz. Hatice'nin evlilikleri ile yine peygamberimizin ailesinden kabul edilen Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evlilikleri üzerindedir. Bu vurgunun nikah duasına yansımalarını katılımcımız 51 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (E_5) şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Bu konuda ben şöyle düşünüyorum. Hani bir nikah duası vardır. Orada Hz. Adem ve Hz. Havva’dan başlar peygamberleri atlar ve peygamber efendimiz ve Hz. Hatice’den bahseder. Sonra da Hz. Fatıma ve Hz. Ali’den bahseder. Demek ki o duada bahsedilenler modellerdir. Gerçi benim modelim Hz. İbrahimdir aslında ama. Hz. İbrahim’in de bir ailesi var ve o da salli barik duasında ve salavatta yani.. Ben modellerin bunlar olduğunu düşünüyorum. Aslında dualar, bize o örnekleri söylüyor.”

Katılımcı (E_20), örneklerle göre yaşamamanın kendi hayatını olumsuz etkileyeceğini, öfke kontrolünü bu örnekler sayesinde sağladığını vurgulamaktadır:

“Peygamber ve ona bağlı olarak alimler. Hayatınızı, evliliğinizi o örneklerle göre yaşamazsanız hayatınız zindan olur. Ben öfkemi onlardan aldığım öğretiyle engellemeye çalışıyorum.”

Çalışmada erkek katılımcıların Hz. Muhammed’i, eşleriyle ilişkilerinde şefkat, merhamet, anlayışlılık, değer verme konusunda ideal örnek olarak ifade ettikleri görülmektedir.

38 yaşında, üç çocuk babası (E_27), “peygamber efendimizin eşleriyle ilişkileri, anlayışı bizim için çağının ötesine geçen bir örnektir” demektedir:

“Ailede en iyi örnek peygamber efendimiz. Eşleriyle istişaresi, hatta tahammülü. Onlarla dava arkadaşı olması. Kadına verdiği önem ve değer. O günün toplumsal şartlarına göre çok ileride olan bir anlayışı uygulamıştır efendimiz. Bize de en güzel örnek kendisidir.”

43 yaşındaki öğretmen (E_15)’in ifadeleri dindar ailelerin, dinin onlara sunduğu ideal örneklerin, eşler arasındaki diyalogu arttırmada ve sorunları çözmede nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıklamaktadır:

“Hz. Peygamberin zaman zaman eşlerine bir sıkıntın sorunun var mı diye sorarmış. Ben bunu kendi ailemde yapmaya çalışıyorum. Sünnet olduğu için soruyorum. Nasıl gidiyor aile hayatı, çocuklar nasıl gidiyor, benim eksikğim neler, senin eksikğin neler, çocukların eksikği neler. Yazın böyle bir gündemimiz oldu. Yazın çocuklarımızın eksiklerini gidermeye çalışalım. Kendi eksiklerimizi gidermeye çalışalım. Bu anlamda özellikle Hz. Peygamberimizin Hz. Hatice ile Hz Ali'nin Hz. Fatıma ile ilişkileri örneğini okuyup bazen bunu kendi ailemize de uyarlamak için konuşuyoruz. İyi bir Müslüman aile olmaya çalışmak aslında bu sorunların yaşanmasına başlı başına bir engeldir. Sen Allah'ın istediği tarzda bir aileyi kurabildiğin ölçüde sorun azalıyor. Kuramıyorsan o zaman sorunlar oluyor.”

11 yıldır evli (E_2), bu ifadeleri destekler biçimde eşler arasındaki şefkat, merhamet, anlayış, diyalog ve sorun çözme becerileri konusunda peygamber efendimizin en güçlü örnek olduğunu şu cümleleriyle aktarmaktadır:

“Peygamber efendimizin kendi torunlarına ve çocuklarına çok şefkatli davrandığını görüyoruz. Çocuklarıma çok sinirlendiğimde bu şefkati hatırlıyorum. Eşlerine karşı şefkatli merhametli olması. Ancak bazen eşlerine hataları olduğunda gerektiğinde konuşmaması.. bir bakıma orada peygamberimizin yaptığı gibi sürekli sorunları tartışma değil de araya konulan mesafeyle ilişkileri soğutma, bir sonuç alınamayacaksa o tartışmayı bırakma gibi. Allahu Teala da yarattığı kullarından kendine inanmayanlara karşı şefkatlidir, merhametlidir. Eğer o öyleyse bizim kendimizin bir parçası olan eşimize, ki eş bu anlamda bir parçanın bütünleyeni anlamına geliyor bence...”

Katılımcı (E_9), peygamberin eşleriyle ilişkilerindeki tahammül ve sabrı okuduğunda çok etkilendiğini, peygamber efendimizle ilgili algılarının değiştiğini ifade etmektedir:

“Hz. Resulullah (as)'ın hayatı ile ilgili bazı şeyler okudum. Açıkçası şaşırdım. Nedense o zamana kadar ki hayatımızda hep böyle erkek egemen bir peygamber sanıyordum ben yani. Daha buyrukçu, buyurgan tavrı olan bir insan sanıyordum. Mesela Hz. Ayşe'nin kıskanç tavırları karşısında bazen sustuğunu, susmak zorunda kaldığını, tebessüm ederek boynunu bükerek geçtiğini okudum.

Dedim ki, böyle de olur mu yani. Koskoca peygamberin böyle tavırlar sergilemesi beni şaşırttı. O zaman peygamberim böyle yapıyorsa ben de mi böyle yapmalıyım diye düşündüm."

Hiz. Peygamber'in eşleriyle ilişkilerindeki nezaketi, kendi işlerini kendisinin yapması, üç çocuk babası (E_15)'in ifadelerine yansımaktadır:

"Kendi adıma Hiz. Peygamberin kendi işlerini kendisinin yapması, şikayet etmemesi, evliliklerinde sorun olduğunda bunu idare etmeye çalışması, sorunları emmesi önemli bir şeydir. Beni şey etkilemiştir, dikişini kendi dikermiş, abdest suyunu kendi dökermiş."

40 yaşındaki Kur'an kursu öğreticisi (K_12), peygamber efendimizin eşi Hiz. Hatice'ye yönelik davranışlarını ideal bir örnek olarak şu şekilde aktarmaktadır:

"...aynı şekilde Allah resulünün de her zaman eşinin yanında olacağına inancı, fikirlerini önemseyip istişare etmesi, aradaki saygı-sevgi mefhumunu çok güzel korumaları beni etkilemiş ve örneklik teşkil etmiştir."

Resulullah'ın eşlerine karşı davranışlarını ve ailesine karşı aldığı sorumlulukları kendisinin de almaya çalıştığını ifade eden 42 yaşındaki (E_10) şunları aktarmaktadır:

"Resulullah örnek almaya çalıştığım birisidir. Onun eşlerine davranışlarını en azından taklit etmek istiyorum. Öğreniyorum. Onun ailesine karşı aldığı sorumlulukları almaya çalışıyorum."

Katılımcıların Hiz. Muhammed ile ilgili aktardıkları ideal örneklik durumlarında, eşleriyle ilişkilerinde saygısı, şefkati, sabrı, yumuşaklığı, eşleriyle iletişiminin olumlu yanları ön plana çıkartılmıştır.

Hiz. Muhammed ile birlikte başta eşlerinden Hiz. Hatice olmak üzere diğer eşleri ideal model olarak ifade edilmiştir. Genelde erkek katılımcıların Hiz. Muhammed ile ilgili aktardıkları ideal örneğin kadın katılımcılarımız tarafından Hiz. Hatice örneği ile alındığını görülmektedir.

17 yıldır evli (K_12), Hiz. Hatice'nin, Hiz. Muhammed ile ilişkisinden aldığı örneği şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Hz Hatice’nin Allah Resulüyle evlilik ilişkisi benim için çok önemli bir model olmuştur. Hz Hatice’nin eşine güveni, her zaman yanında olması ona destek olması, fedakarlıklar yapması...”

“Peygamber efendimizin aile hayatını örnek almaya çalışıyorum” diyen iki çocuk annesi (K_13), eşlerinin sergilediği örnekliğin kendisi için oluşturduğu modeli şöyle ifade etmektedir:

“...Örneğin peygamberimizin eşleri gibi sabırlı, kanaatkar, hoşgörülü, tahammül sahibi bir eş ve anne olmaya çalışıyorum.”

Hz. Hatice’nin, Peygambere olan dava arkadaşlığı, metanet ve yılmazlığı 37 yaşındaki üç çocuk annesi (K_27)’nin ön plana çıkardığı bir örneklilik olmaktadır:

“Peygamber efendimizin ilk eşi hazreti Hatice çok etkilendiğim bir örnektir. Kendisi peygamber efendimizin dava arkadaşı ve tüm yükünü yüklenen, paylaşan bir kadındır. Çocuklarını yetiştirmesi. Altı çocuğundan beşini kaybeden bir anne olarak metaneti yılmazlığı ile tam bir örnektir.”

Hazreti Hatice’nin, Hz. Muhammed’in yaptığı mücadelede kendisine göstermiş olduğu desteği, şefkatin kendisi üzerindeki etkisini anlatan 46 yaşındaki Kur’an kursu öğreticisi (K_3), şunları söylemektedir:

“Efendimiz çıkıyor tebliğe Mekke’de. Bir sürü küfürler ediliyor, fiziki darplar var. Akşam olmuş, yıpranmış. Eve bir geliyor. Hz. Hatice onu öyle bir karşılıyor ki diyor, bütün yorgunlukları gidiyor falan. Hocamız bize bunu bir anlatıyordu böyle. Hayran kalmıştım. Nasıl bir eş, nasıl bir aile diye. Tabii ki bir de Hz. Ali ve Hz. Fatıma. İki aile kurumu da peygamber efendimizin elinden çıkmış. Efendimizle Hz Hatice’nin evliliğinde daha çok şefkat ve sevgi ön planda. Muazzam bir fıskırış var orada. Güven. İlk vahiy geldiğinde mesela direk eşine açılıyor. Direk Hz. Hatice’ye açılıyor ve onu yine teskin edici bir şekilde merhametle karşılıyor. Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın evliliğinde ise, takva ve ilim ön plana çıkıyor. İnanç ve dava birlikteliği. Ancak bu Hz. Hatice ile Peygamber efendimizin evliliğinde bu yönün düşük olduğu anlamında değil. Zamanın gereği efendimize destek verecek insan lazım orada. Sevgisini verecek insanlar lazım. Düşününün o toplumda sırtına deve işkembesi atılıyor, küfürler ediliyor,

ayaklarına dikenler atılıyor. Onu teskin edecek, ona sevgi ve şefkatini verecek insan lazımdı. Allah da Hz. Hatice'yi çıkarttı karşısına diye düşünüyorum ben."

Hz. Hatice ve Hz. Muhammed ile Hz. Fatıma ve Hz. Ali evliliklerinin örnekliklerinin ortak noktasını karşılıklı anlayış, dostluk ve yardımlaşma ile özetleyen 46 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (K_6), bu örneklikleri şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Hz. Peygamberimizin Hz. Hatice ile olan evliliği beni çok etkilemiştir. Hz. Hatice'nin güçlü duruşu ve fedakarlığını örnek almaya çalışıyorum... Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evliliği de beni etkilemiştir. Her iki modelde de aile içerisinde bir dostluk ve yardımlaşma ilişkisi var. Karşılıklı bir anlayış var. Eşler aynı denize akan iki farklı nehir gibi..."

Hz. Peygamber'in evliliğini ve Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın evliliklerini model aldığını ifade eden 53 yaşındaki ev hanımı (K_20), bu evliliklerdeki sevgi, saygı ve güvenin kendilerine örnek teşkil ettiğini belirtmektedir:

"Başta peygamber efendimizin evliliği, sonra da Hz. Ali ve Hz. Fatımanın birbirine davranışları sevgi ve muhabbetleri benim evliliğimin iki örnek aldığım kişileridir. Bu yöntemle evliliğimin saygı, sevgi ve güven içinde sürdürüyoruz. Allah'ın izniyle."

Aynı iki örnek ailenin örnekliğinden bahseden iki çocuk annesi (K_8), bu iki örnekliğin ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı ve aile yaşantılarının bu amaca göre şekillenmesinden etkilendiğini ifade etmektedir:

"Peygamberimizle hazreti Hatice'nin örnekliği hakikaten beni etkilemişti. Çocuklarını mesela, hazreti Fatıma'yı yetiştirmesi. Hazreti Fatıma ile hazreti Ali'nin çocuklarını yetiştirmesi. Hakikaten Hazreti Fatıma'nın hayatını ailece okumaya, Hazreti Ali ile Hazreti Fatıma'nın hayatını okumaya, kritiğini yapmaya çocuklarımızla gayret ettim. Daha çok ailecek İslami bir dava, İslami bir gayreti birlikte yürütmeleri, fedakârlıkları yönüyle etkilendik."

Hz. Hatice'nin eşine yani peygamberimize olan itaatinden etkilendiğini ifade eden 42 yaşındaki ev hanımı (K_9), Hz. Hatice örnekliğinin kendisi üzerinde yarattığı etkiyi aşağıdaki cümlelerle yansıtmaktadır:

“Ben mesela Peygamberimizin Hz. Hatice ile olan evliliğini çok imrenerek okumuştum. Ondan çok etkilenmişim. Hz. Hatice, peygamberimizden çok büyük olmasına rağmen ona çok itaat etmiş, peygamberimizin hiçbir sözünün dışına çıkmamış, bütün her şeyini onunla paylaşmış, maddi manevi her şeyini paylaşmış. Bunlar beni çok etkilemişti. Sonra çocuklarını yetiştirirken de Hz Hatice mesela, peygamberimizden çok etkilenmiş, onun hiçbir sözünden dışarı çıkmamış. Her konuda Ona itaat etmiş. O itaati ve o paylaşımları çok güzeldi ve etkilemiştir beni her zaman.”

Hz. Peygamber ve Hz. Hatice'nin evlilikleri ile Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evliliklerinin takva üzerine olması örnekliliği üzerinde de durulmuştur. Katılımcıların örnekliliklerin bu yönü üzerindeki vurguları, katılımcıların evliliklerin oluşumunda önemli gördükleri unsurları da göstermektedir.

52 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (E_4), eş tercihine Hz. Peygamber örnekliliğinin nasıl bir etkide bulunduğu bahsederken şunları ifade etmektedir:

“Biz ilahiyat fakültesinde peygamber efendimizin hayatını doğal olarak okuduk. Peygamber efendimiz 25 yaşındayken 40 yaşında bir hanımla evlenmiş, dolayısıyla onun yaşına ya da şekline vs. bakmamış. Biz bunları o zamanlar okuyorduk arkadaşlarımızla. Bu yüzden o zamanlar bize Allah rızası için Allah'a iman eden bir kadın var 50 yaşında gariban birisi onunla evlenir misin deseler hayır demezdik. Biz o düşüncedeydik. Veya şu kör birisi, şu topal birisi Allah rızası için onunla evlenir misin deseler biz ona da hayır demezdik. Ama rabbim bana bu eşi lütfetti onunla yaşadık. O zamanki duygularımız bizim böyleydi. Bizim bir tercihimiz yoktu. Tek tercihimiz vardı: Allah rızasına uygun bir evlilik olur mu? Bizim düşüncelerimize, bizim inancımıza uygun bir evlilik olur mu? Düşüncemiz vardı. Yani bu anlamda peygamber efendimizi örnek almış, onun yolundan da gitmeye çalışıyor idik.”

Katılımcı (E_4)'ün ifadelerini destekleyen üç çocuk babası (E_5), bu evlilikteki “takva üzerine evlilik” örnekliliğinin altını şu cümlelerle çizmektedir:

“Sonra Hz. Peygamber ve Hz. Hatice'nin evliliği. Benim için en model evliliklerden biridir. Yani çünkü çok enteresan hikmetler var orda. Bir defa tamamen ahlak, iman ve iyilik merkezli bir evlilik vardır. Diğer unsurlar hep

ikinci plandadır. Niye mesela dul bir kadınla evlenmiştir. Bu bir erkek için zor kabullenilecek bir şey değil mi? Evlendiği zaman bir kere peygamber de değildir. Sonra yaş farkı var. Ve uzun bir evlilik süreci vardır. Hz. Hatice ölene kadar da başka hiçbir kadınla evlenmiyor peygamber efendimiz. Mesela ben, bu evliliğin gerçekten ideal, örnek alınması gereken bir evlilik olduğunu düşünüyorum ki, zaten efendimiz de bu evlilik modeline göre kızını evlendirmiş ve bir ev oluşturmuştur. Ehl-i Beyt niye Hz. Fatıma'dan gelir çünkü bir modeldir. O modelden öyle bir şey çıkar işte.”

Yukarıdaki iki ifadede evlilik ilişkilerinde verilen örnekliklerin, eksene ahlakı ve dini aldıkları anlamına gelmektedir. Katılımcıların bu örneklikleri ifade etmeleri kendilerinin de eşler arası ilişkilerinde ahlak ve dini duyguları ön plana almaya çalıştıklarını göstermektedir.

Eşler arası ilişkilerde, manevi unsurlara, maddi unsurlardan daha fazla değer verilmesi konusunda Hz. Fatıma örnekliğini vurgulayan beş çocuk annesi (K_4), Hz. Fatıma'nın çeyize ve dünya malına tamah etmemesini vurgulamaktadır:

“Bizim çocukluğumuzdan beri, dini bir camiadan geldiğimiz için, hazreti Fatıma'yı çok örnek alırdık. Dünyaya tamah etmeyeceğiz, tencerede pişirip kapağında yiyeceğiz, çok mal mülk istemiyoruz, mala kölelik etmeyeceğiz, malın hizmetçisi olmayacağız, biz Allah yolunda koşturacağız diye.. Çeyiz alırlardı mesela ablam benden 3-4 yaş büyük ablam var. Sen niye istemiyorsun derdi bana. Biz Hz. Fatıma gibi evleneceğiz derdik. Bu zamanda Hz. Ali'yi nerden bulacaksınız derdi. Kısmet böyleymiş. Çok fazla bir eşya ile çok fazla bir şey ile evlenmedik. Allah verdi çok şükür olduğu kadar.”

Katılımcımız (K_4), Hz. Fatıma örnekliğinin kendisinin evlilik sürecindeki davranışlarını nasıl etkilediğini ifade etmiştir.

Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evliliklerindeki kanaat, sabır ve fedakârlığın kendilerine örnek teşkil ettiğini ifade eden 42 yaşındaki (E_12), bu örnekliğin hayatları üzerindeki etkilerini şöyle ifade etmektedir:

“Hz. Ali benim için önemli bir modeldir. En zor zamanlarda bile ailesi için en iyi imkânları sağlamaya çalışmasına karşılık, Fatıma validemizin anlayış ve sabrı kayda değerdir. Kanaat, sabır ve anlayış bir yuvayı ayakta tutan en

önemli erdemlerdir. Bunlar var olduğu müddetçe aile varlığını sürdürecektir. Görev hayatımın ilk yıllarında kısa bir süre de olsa maddi anlamda imkânsızlıklar yaşamıştım. Ancak bu durum ailevi hayatımda olumsuzluk yaratmadı. Aksine sahip olduğumuz kanaat duygusu kıt imkânlarla da çok rahat geçineceğini gösterdi.”

Hz. Ali ve Hz. Fatıma ailesinin yokluk ve sıkıntılara karşı yılmazlığını örnek aldığını ifade eden 44 yaşındaki (E_28):

“Benim evliliğimde model olarak, Hz. Ali ve Hz. Fatıma örnektir. Onların yaşam ve evlilik durumlarını da kendime örnekler almaya çalışıyorum. Mesela yokluk zamanlarında ve sıkıntılı anlarda dayanmaları ve Allah’a doğru birlikte yol almaları hususunda.” ifadelerini kullanmaktadır.

Katılımcı (K_24), Hz. Fatıma’nın sabır, kanaat, sadakat yönüyle çok önemli bir örnek olduğunun üzerinde durmaktadır:

“Tabii Hz. Ali ile Hz. Fatıma’nın evliliği de büyük bir örnektir. Genç yaşında vefat etmesine rağmen Hz. Fatıma inanan kadınlar için çocukluğu, genç kızlığı ve anneliği ile mükemmel bir örnektir. Bir eş olarak sabrı, kanaati, eşine sadakati ve eşini inancında ve davasında desteklemesi ile mükemmel bir örnek.”

Dinin sunduğu örneklerin kendilerini hangi açılardan etkilediğini ifade ederken katılımcılar pek çok kavram kullanmışlardır. Katılımcıların kullandıkları kavramların başında aynı inanca ve değerlere sahip olma anlamında kullanılan dava arkadaşlığı yer almaktadır. Fedakârlık, sabır, sevgi, şefkat, kanaat, tahammül, sadakat, güven, saygı, nezaket gibi pek çok değer, katılımcılar tarafından, dinin sunduğu örneklerle ilişkili olarak aktarılmıştır. Bununla birlikte olumlu ilişkilere etki eden destek olma, anlayış, iletişim, istişare, uzlaşma gibi kavramlar da dinin sunduğu örneklerle ilişkili görülerek aktarılmıştır. Dinin rol modeller sunmak yoluyla bazı ahlaki değerleri bağlılarına kazandırdığı araştırma sonuçlarına yansımıştır (Geyer, Baumeister, 2013: 242). Katılımcıların ifadelerinde dinin sunduğu örneklerle ilişkili görülen kavramlar Şekil 8’de Kelime Bulutu ile ve bu kavramların sıklık analizi Tablo 12’de verilmiştir.

Şekil 8: Kelime Bulutu

Tablo 12: Dinin Sunduğu Örneklerle İlişkili Kavramlar

	f
Dava Arkadaşı	7
Fedakarlık	5
Sabır	5
Sevgi	5
Şefkat	4
Destek Olma	4
Anlayış	3
İletişim	3
Kanaat	3
Tahammül	3
Sadakat	2
İstişare	2
Uzlaş	2
Güven	2
Dostluk	1
Yardımlaşma	1
Saygı	1
Paylaşma	1
Nezaket	1
Merhamet	1
Öfke Kontrolü	1
Hoşgörü	1
Metanet	1
Takva	1
İlim	1

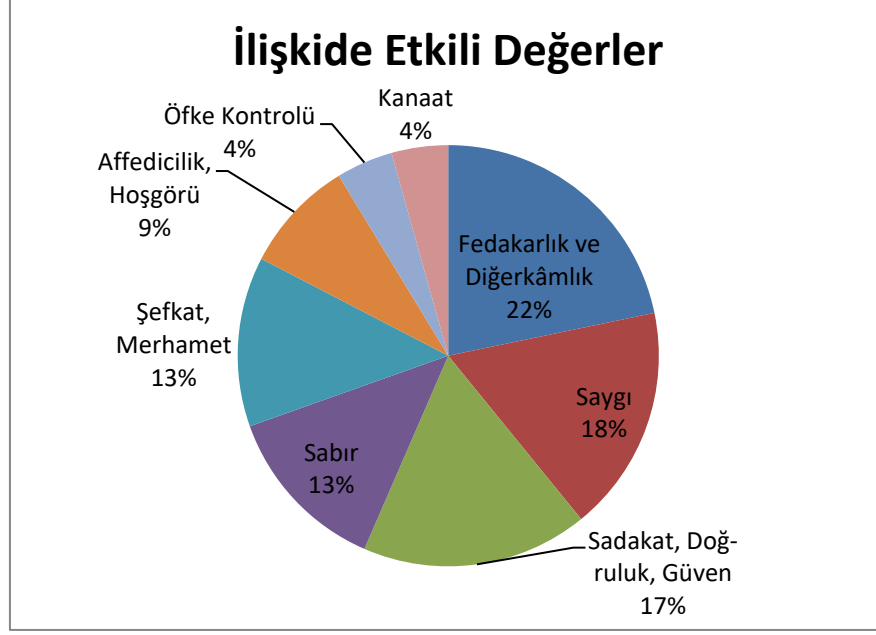
Dinin eşler için sunduğu örneklerle ilişkili olarak aktarılan kavramlar, dinin sunduğu örneklerin, eşler arasındaki ilişkide olumlu bir katkı sağladığını düşündürmektedir. Dava arkadaşlığı, destek olma, dostluk gibi kavramlarla ortak değer ve inançları paylaşma ön plana çıkarken, fedakârlık, sabır, sevgi, şefkat, anlayış, iletişim gibi kavramlar, eşler arasında olumlu ilişkilerin kurulmasında eşlere destek olmaktadır. Balcı Arvas (2017), araştırmasının sonucunda, eşler arası ilişkide saygı, sevgi, anlayış, güven, paylaşma, affetme, fedakârlık, sadakat, hoşgörü, merhamet, sabır, minnettarlık, yardımlaşma, dürüstlük, sorumluluk değerlerinin, öznel evlilik doyumu, evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme arasında pozitif yönlü ve oldukça güçlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir (Balcı Arvas, 2017: 330).

3.4. DEĞERLERİN VE DİNİ İBADETLERİN EVLİLİK DOYUMUNA ETKİSİ

Araştırmamızda dinin evlilik doyumunu arttırmasında kaynağını dini inançlardan alan değerlerin ve ibadetlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bölümde dinden kaynaklanan değerlerin ve birlikte yapılan ibadetlerin eşlerin evlilik doyumuna nasıl etki ettiğinin üzerinde durulmaktadır. İslam dini bir yandan eşler arasındaki olumlu ilişkileri güçlendiren değerleri tavsiye ederken bir yandan ibadetlerin birlikte yapılmasını teşvik ederek eşler arasında daha fazla zamanın paylaşılmasını sağlamaktadır.

3.4.1 Dinden Kaynaklanan Değerlerin Eşler Arasındaki İlişkilere Etkisi

Katılımcılar dinin kendilerine kazandırdığı değerlerden ve bu değerlerin eşler arasındaki ilişkilerine sıklıkla vurgu yapmışlardır. Doğrudan değerleri ilgilendiren 23 kod çıkartılmıştır. Bu kodlamalardan 5'i (%22), fedakârlık ve diğerkâmlık; 4'ü (%17) saygı; 4'ü (%18) sadakat, doğruluk ve güven; 3'ü (%13) sabır; 3'ü (%13) şefkat ve merhamet; 2'si (%8) affedicilik ve hoşgörü; 1'i (%4) öfke kontrolü ve 1'i (%4) kanaat değerlerini ifade etmektedir. Eşler arası ilişkileri etkileyen ve dinin sağladığı düşünülen değerlerin fedakârlık, diğerkâmlık, saygı, sadakat, doğruluk ve güven olduğu görülmektedir.

Grafik 2: İlişkide Etkili Değerler

Katılımcılar aynı zamanda bu değerleri isimlendirmedikleri bazı kodlamalarda dinin kendileri arasında olumlu iletişimi arttırdığını, eşler arası ilişkilerde mutluluk ve huzuru sağladığını, aile içinde şiddeti önlediğini, eşler arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkileyip, uzlaşılı ortamı oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

Eşler arası iletişimi olumlu etkileyen, eşler arasında sıcak bir ilişkinin ortaya çıkmasını sağlayan değerlerin başında saygı, şefkat, merhamet ve diğerkâmlık değerlerinin geldiği görülmektedir.

46 yaşındaki üç çocuk annesi (K_22), dinin kendisine kazandırdığı değerlerin eşyle ve çocuklarıyla ilişkilerini ne şekilde etkilediğini şöyle ifade etmektedir:

“Yani eşine saygını, çocuklara sevgini inanmak olumlu olarak etkiliyor. Ben eğer inançlı biri olmasam çocuklarıma karşı şimdiki kadar sabırlı olabileceğimi düşünmüyorum. Bunlar bize Allah’ın emaneti diye düşünüyoruz ve kendimizden fedakârlık yapıyoruz. İnançın olmadığı ailede anne-babalar daha bireysel. Kendilerinden fedakârlıkta bulunamıyor. Din ise bize evladının nefsinin kendi nefsinin tercih etmeni buyuruyor.”

İslam dininin emirlerinden birisi olan emr-i bil maruf ve nehy-i anil münker sorumluluğunun eşler arası ilişkilerde karşılıklı saygıyı doğurduğunu ifade eden 43 yaşındaki (E_24) şu ifadeleri kullanmaktadır:

“...Karşılıklı saygı örneğın. Yaşanılan din İslamsa eğer, çevrenizdeki her bir insanı emr-i bil maruf ve nehy-i anil münkerin bir muhatabı olarak görüyorsunuz. Dolayısıyla kendi eşinize de çocuğunuza da bir şeyler anlatma gayreti etkili oluyor ilişkilerinizde. Bu da karşılıklı saygıyı doğuruyor.”

Dindarlaşıma sürecinin eşiyile karşılıklı ilişkisini aktaran 16 yıldır evli (E_30), bu sürecin kendisinde oluşturduğu değerleri ve bu değerlerin eşiyile ilişkisini ifade ederken, saygı, şefkat ve diğerkâmlık değerlerini vurgulamaktadır:

“Çok büyük bir etki yarattı. Şöyle ifade edeyim. Bizim evliliğimiz, evliliğimizin dördüncü, beşinci yıllarında yıkılma sürecine girmişti. O dönemde evlilik danışması almaya karar verdik. Danışmanımız dindar bir kişiydi. Bize verdiği danışmanlık sürecinin bize etkisi büyük oldu. Biz boşanma kararımızı erteledik. Daha sonraları kendisiyle dost olduk. Evlilik dışında aşında inancın ve dinin bizim için önemini kavramaya başladık. Önceden kendimi daha çok kendini düşünen birisi olarak görüyorum. Artık eşimi de kendim kadar düşünüyorum. Evlilik benim için bir yük değil, kutsal bir kurum haline geldi. Eşime karşı gerçek bir saygı ve şefkat hissim oluştu. O yüzden din eşime karşı davranışlarımı çok fazla etkiledi diyebilirim.”

Dinin kural ve değerlerinin eşiyile ilişkilerinde karşılıklı merhamet ve saygı hissini doğurduğunu ifade eden 32 yaşındaki ev hanımı (K_13) şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Temelinin de bu olduğunu düşünüyorum. Basit bir örnek verecek olursam, birbirimize karşı daha merhametli ve daha saygılı olmaya çalışıyoruz.”

Eşiyile ilişkilerinde dini inancın etkisiyle oluşan merhameti vurgulayan (E_15), merhametin ilişkilerindeki etkisini şöyle anlatmaktadır:

“Özellikle eşimin bazı istekleri nefsimde ağır gelse bile merhamet etmeliyim, ki Allah da bana merhamet etsin, duygusuyla kendimi teskin edip, o gerginliği aşmamda “merhamet edin ki merhamet bulasınız” hadisinin bana ciddi anlamda katkısının olduğunu söyleyebilirim.”

İki çocuk babası (E_8), infak olarak bilinen ibadetin eşler arasında benmerkezciliği azalttığını, ben yerine biz duygusunu güçlendirdiğini ifade etmektedir:

“...Bizim hanım üstüne basa basa mümkünse birisinden isteme, verebiliyorsan ver, evine geldiği zaman ikram et, evine gittiğinde o sana ikram etmiyorsa niye ikram etmedi diye düşünme, yıllardan beri, tanıştığımızdan beri savunduğumuz bir düşünce vardı. İnfak, bağışlamak, ailede benmerkezciliği azaltıyor, paylaşımcılığı çoğaltıyor. Bu benim yerine, bizim deniyor.”

Dindarlaşma sürecinin eşyle ilişkilerini nasıl düzenlediğini ve olumlu olarak etkilediğini aktaran katılımcı (E_30), dinin ortak bir amaç sağlamanın yanı sıra bencilliği ortadan kaldırarak daha diğerkam bir bakış açısı kazandırarak eşler arası ilişkiyi olumlu olarak etkilediğini belirtmektedir:

“Uzun zamandır ciddi çatışmaları geride bıraktık. Bir daha o günlere dönmek için dua ediyoruz. Nasıl etkiledi din bu konuda sizi dersiniz; din bize bir amaç verdi. Hayatımızı yalnız kendimiz için değil de kendimizden başka birisi için de yaşamamız gerektiğini bize anlattı. Bir kere din kendin için yaşa demiyor. Hayat amacın kulluk diyor. Kulluk amaç olunca Allah’ın razı olacağı şeyleri yapman diğerlerini terk etmen gerekiyor. Allah da ailenin korunmasını emrediyor. Aile kurmayı özendiriyor. Böyle olunca eşler olarak bizler de aile ilişkilerimize daha çok dikkat ediyoruz. Böylece eşler olarak aramızdaki çatışmalarda azalıyor. Birlik korunuyor.”

30 yıldır evli (E_20), dinin eşlerin ilişkilerinde egolarına dayalı bir ilişki kurmalarını engellediğini ifade etmektedir:

“Çocuklarıma ve aileme dinin kurallarına uygun davranmaya çalışsam çok farklı olurdu. Onlara karşı kendi egoma dayalı davranırdım.”

Katılımcılar (K_22), (E-24), (E_30), (K_13), (E_15), (E_8) ve (E_20)’nin ifadeleri Dudley ve Kosinski (1990)’nin araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Dudley ve Kosinski (1990), 228 evli birey üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, dinî ibadetlerin, özellikle duanın, eşlerin birbirleri hakkında daha sevgi dolu ve şefkatli bir biçimde düşünmeye sevk edeceğini, bu durumun saygıyı ve duyarlılığı artıracak bulgulanışlardır. Araştırmanın katılımcılarının %86’sı dinlerinin kendilerini daha hoşgörülü kıldığını, empati kurmaya, affedici, saygılı ve yumuşak başlı olmaya sevk ettiğini belirtmişlerdir.

54 yaşındaki esnaf (E_7), doğruluk ve güven değerlerine vurgu yapmakta, dindarlaşmanın eşiyile ve çocuklarıyla ilişkilerinde doğruluk ve güveni daha çok desteklediğini, bunun da aile içi ilişkilerinin olumlu biçimde etkilenmesine sebep olduğunu aktarmaktadır:

“...Aile içinde daha fazla güven ortamımız oluştu. Daha yumuşak ve hoşgörülü bir ortam oluşmasına neden oldu dindarlaşmamız. Sonra yalanı evde hiç uygulamadık.... Hani yapmadığınız şeyi söylemeyin şeklinde bir islami ilke varya ona uygun olarak, dediğim şeyi yapmışımdır. Yalanın olduğu aile ortamında aile ilişkileri yalama olmaya başlıyor. Ya söylemeyeceksin ya da söylediğin zaman sonucunu getireceksin.”

Saygı, merhamet, şefkat, diğerkamalık değerlerinin eşler arasında yarattığı olumlu iletişim ve sıcaklığın yanı sıra dinin kazandırdığı bazı değerlerinde eşler arasındaki ilişkilerin olumsuz bir seyir izlemesine engel olduğu ifade edilebilir. Bu değerleri de tahammül, sabır, uzlaşma ve öfke kontrolü olarak ifade etmek mümkündür.

36 yaşındaki öğretmen (E_2), eşler arası ilişkilerde olumsuzlukları engelleyen değerleri oluşturmada dinin etkisini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Bazen eşinizle anlaşamadığınız durumlar oluyor. Bu tür durumlarda dinimiz sabredin diyor. Sabretmeyi tavsiye ediyor. Ya da bazen eşinizin sizden istediği bir şey dini açıdan çok uygun olmayınca bazen görmezden gelmeye çalışıyorsunuz. Çünkü bizim dinimiz cedelleşmeyi ve eşler arası tartışmayı da hoş görmediği için. Bir sonraki adımda tartışmalarınız azaldıkça daha sağlam bir aile yapısı ortaya çıkıyor.”

Yukarıdaki ifadelerde sabır ve uzlaşma ön plana çıkan değerler olmuştur.

21 yıldır evli (K_6) da, öfke kontrolü ve affedicilik değerlerinin oluşumunda dinin etkisi üzerinde durmaktadır:

“Öfke kontrolü konusunda, affedicilik hususlarında dini değerlerin katkısı büyük... eğer inancım olmasaydı.. Çok kinci ve kaba birisine dönüşebilirdim herhalde.”

42 yaşındaki öğretmen (K_21), eşler arasında hoşgörü ve karşılıklı hukuk ilişkisinin doğmasında dinin etkili olduğunu düşünmektedir:

“Eşlere hoşgörüyü tavsiye ettiği ve eşler arasındaki hukuku yönettiği için sorunları engelliyor.”

Katılımcı (E_20), dinin eşine karşı şiddet uygulamasını engellediğini ifade etmektedir:

“...Yalnız kişilerin dini iyi bilmeleri kaydıyla. En basiti eşinize karşı güç kullanmıyorsunuz.”

53 yaşındaki ev hanımı (K_20), eşiyile hakaretvâri konuşmamasında dinin etkili olduğunu belirtmektedir:

“...Kavga anında bile hakaretvâri konuşmuyorum.”

Öfke kontrolü ve sabır değerlerinin aile sorunlarının oluşumunu önlemesi ayrı bir başlık olarak da inceleneceği için sorunların oluşumuna etkisinde bu değerlerin önemli bir etkiye sahip olduğu görülecektir.

Tüm bu değerlerin eşler arası ilişkileri olumlu etkilediği ve katılımcılarımızın ifadesi ile mutlu ve huzurlu bir aile ortamının oluşunu sağladığı ifade edilebilir.

43 yaşındaki (E_21), dinin eşler arasındaki olumlu ilişkilere etkisini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Dinin eşler arasında sürekli iyi iletişimi sağlamaya çalıştığı için olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum.”

35 yaşındaki ev hanımı (K_14), eşinin dine uygun yaşamasının evde mutluluk ve huzuru getireceğini vurgulamaktadır:

“çünkü dinin gerektirdiği gibi yaşayan bir eş evde ailesi ile de nasıl ilgilenmesi gerektiğini bilen bir eştir. Çocuklarını ve eşini Allah rızasını gözeterek seven bir erkeğin yanında mutluluk ve huzur gelir.”

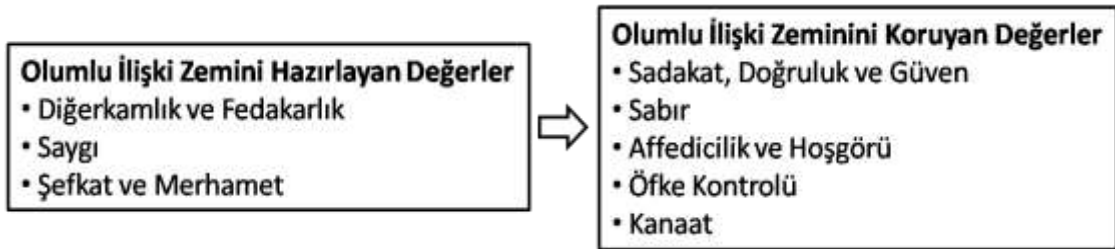
Katılımcı (E_14), dine uygun bir yaşamın mutluluk ve huzuru getireceğini ifade etmektedir:

“Eşimin yapacağı her işin dinimize göre olması gerekir. Aile içinde inandığım dinin emir ve yasaklarına uyulması halinde huzur ve mutluluğun beraberinde geleceği inancındayım.”

Çok farklı değerlerin kaynağını dini kuralların içselleştirilerek uygulanması olarak gören dört çocuk babası (E_11), dini kuralların insanı olgunlaştırarak kazandırdığı değerler sayesinde aile ilişkilerinin olumlu etkilendiğinin üzerinde durmaktadır:

“Dinin kurallarına şeklen değil de dinin kurallarının özümsemiş ruhunun oluşturduğu yani geliştirdiği, olgunlaştırdığı, (kibir, kıskançlık, israf, özent, yalancılık, iffetsizlik, vs. gibi olumsuzluklardan kurtulduğu) kişilikler açısından bakarsak aile içi ilişkilerde her zaman olumlu etki yapacaktır. Bu kural bizim için de geçerlidir ve yukarıda sayılan gelişmişlik ölçüsünde (kendi çapımızda) ilişkilerimize inancımızın olumlu etkisi yansımaktadır.”

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı gibi din eşler arası ilişkilerde saygı, şefkat, merhamet ve diğerkâmlık değerlerini oluşturarak olumlu bir iletişim ortamını sağlarken, bu olumlu iletişimin sabır, tahammül, uzlaş ve öfke kontrolü sayesinde korunduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak eşler arasında olumlu iletişim artarken, iletişimi bozan unsurlardan uzaklaşmaktadır. Bunlar eşler arası ilişkilerde mutluluk ve huzurun hissedilmesini sağlamaktadır. Hosseinkhanzadeh ve Niyazi (2011), uzun süreli mutlu bir evliliğe sahip çiftlerin evlilik hayatının on karakteristik özelliğini sıralarken, sadakat, eşe saygı göstermek ve affedicilik gibi ahlaki değerlere sahip olmayı da bu özelliklerin arasında ifade etmişlerdir (Hosseinkhanzadeh, Niyazi, 2011: 506).

Şekil 9: Olumlu İlişki Zeminini Hazırlayan ve Koruyan Değerler

Eşler arası ilişkileri etkileyen değerleri Şekil 9’da görüldüğü üzere iki şekilde gruplamak mümkündür. İlk grup değerler, eşler arası ilişkilerde olumlu bir ilişki zeminini hazırlarken, ikinci grup değerler oluşan bu olumlu ilişki zeminini koruyarak sürdürmekte yardımcı olmaktadır.

Dinin, ortaya koyduğu değerler sistemi sayesinde çiftlere psiko-sosyal bir destek sunduğu, aile bireyleri arasında kurulan ve dinin istekleriyle örtüşen sevgi, saygı,

dayanışma, affedicilik vb. değerler aracılığıyla aile bireyleri arasındaki iletişimi ve bağlılığı artırdığı düşünülmektedir (Geçioğlu, 2018: 137). Dinin, sağladığı değerlerle eşlere sosyal destek sunmaktadır. Hürmet, saygı, sevgi, şefkat, affetme, anlayış, feragat gibi değerler, sağlıklı bir şekilde kurulması ve devam ettirilmesi istenen kişiler arası ilişkileri karşılıklı olarak beslemektedir. Bu değerlerin eşler tarafından benimsenmesi ve uygulanması, evlilik sürecinde ortaya çıkan problemlerin çözümünü kolaylaştırmakta, eşleri daha fazla iletişime açık hale getirmekte ve ilişkiye olan bağlanımı artırmaktadır (Geçioğlu, 2018: 225).

Katılımcıların ifadelerinde ortaya koydukları değerler, Canatan (2011)'in ifade ettiği başta gelen aile değerleridir. Sevgi, sadakat, dürüstlük, saygı, paylaşma, sıcaklık ve güven duygusu olarak ifade edilen bu norm ve değerlerin oluşumunda dinin doğrudan ya da dolaylı etkisi vardır (Canatan, 2011: 198).

Çalışmada %22 ile en fazla ifade edilen değer olan fedakârlık ve diğerkâmlık değerleri Türkiye Aile Değerleri Araştırması (2010)'nda %91,6'lık bir oran ile anılan bir değerdir. Araştırmaya katılanların %91,6'sı, eşlerin evlilikte her türlü fedakârlığı yapması gerektiğini düşünmektedirler (Türkiye Aile Değerleri Araştırması, 2010: 303). Çalışmada %18 ile en çok ifade edilen ikinci değer olan saygı değeri pek çok çalışmada mutlu ve doyum sağlayıcı bir evlilik ilişkisinde olması gereken bir değer olarak gösterilmiştir (Cihan Güngör, 2007: 29; Öngider, 2010: 93; Çağ, Yıldırım, 2013: 14). Çalışmada %18 ile en çok ifade edilen ikinci değer olan sadakat ile evlilik doyumu ve mutluluğu arasındaki ilişki farklı araştırmaların sonuçlarına yansımıştır (Canatan, 2011: 198; Hosseinkhanzadeh, Niyazi, 2011: 506; Çağ, Yıldırım, 2013: 14).

3.4.2. Dini İbadetlerin Oluşturduğu Olumlu Etkileşim

Dini ibadetlerin eşler arasındaki ilişkilere olumlu etkide bulunması çalışmada gerçekleştirilen mülakatların tamamında vurgulanmıştır. İbadetlerin eşler arasındaki ilişkilere etkisinin vurgulandığı 30 adet kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalarda eşler arası bağlanımın artması, ilişkilerin güçlenmesi, desteğin artması, muhabbetin artması, aile yapısının güçlenmesi, iletişim, diyalog ve istişarenin artması, evlilikteki mutluluk ve huzurun artmasına ilişkin kodlamalar yer almaktadır.

Evlilik doyumu, eşlerin birbirleriyle anlaşmaları, birbirleriyle olan ilişkilerinden memnuniyet duymaları, boş zaman aktivitelerinden birlikte keyif almaları, zamanlarını

ve ekonomik konuları yönetebilmeleri ile ilgilidir (Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, 2013: 609). Evlilik doyumu, aynı zamanda, bireyin evlilikteki ihtiyaçlarının karşılanma düzeyine dair algısı olarak görülmektedir (Tezer, 1996:1).

Katılımcıların dinî ibadetlerin eşler arasındaki etkileşimi nasıl etkilediğine ilişkin ifadeleri aktarılırken bu ifadelerle evlilik doyumu arasında ilişki anlatılmaya çalışılacaktır.

Dini bir ibadet olarak tanımladığı evde yapılan dini sohbetlerin eşler arası ilişkilerde ve çocuklar üzerinde yarattığı etkiyi anlatan 49 yaşındaki imam (E_22):

“Haftanın belli bir günü her hafta olmasa da çoğunlukla dini sohbetler ediyoruz. Bir konuyu ele alıp onunla ilgili, bildiğimiz ayetler, hadisler, büyük alimlerin sözleri üzerinden o konuyu ele alıyoruz. Özellikle çocuklarımdan ikisi buna akıl yetirebilecek düzeyde. Küçük olan da hiç olmasa atmosferden faydalanyor. Bir de haberleri izleyip, onun hakkında konuşuyor. İslam ümmetinin dertleriyle dertlenmeyi önemsiyoruz aile olarak. Bu bize büyük bir dünya algısı kazandırıyor. Böylece kendi dertlerimiz küçülüyor. Birlikte yaptığımız sohbetler de ortak bir duygu, düşünce, inanç oluşturuyor. Değerlerimiz üzerinden birbirimize bağlılığımız artıyor.” ifadelerini kullanmaktadır.

Yukarıdaki ifadelerde katılımcı hem sorunların küçülmesi hem de ortak değerler üzerinden ailenin birbirine bağlılığının artması yönüyle aile içerisinde yapılan dini sohbetlerin aile ilişkilerine olumlu bir katkı sunduğunu ifade etmektedir.

Dini sohbetler ya da belirli bir konu üzerinde konuşulurken dini referanslar alınarak yapılan konuşmalar katılımcıların bazıları tarafından dini bir davranış ya da dini ibadet olarak görülmüş, bu dini davranış ve ibadetlerin ailedeki iletişim ve bağı nasıl güçlendirdiğine değinilmiştir. 22 yıldır evli, üç çocuk babası (E_9), bu ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Eşe dosta tavsiye ettiğimiz bir şeyimiz var. Nasıl diyelim bir sünnetimiz var. Özellikle kış geceleri, geceler uzunken haftada bir sohbet ederiz biz. Çocuklarımızla da birlikte. Daha çok onlara ahlaki bazı meziyetleri kazandırmak için yapıyorduk. Ama bize de faydalı oluyor. Mesela şöyle bir sohbet, misafirlik önemli midir? Misafir ne demektir? Misafire nasıl

davranmalıdır? Hadi bununla ilgili bir fikir jimnastiği yapalım. Bununla ilgili bir sohbet yaparız. Ertesi hafta başka bir konuyu, işte yardımlaşmanın önemiyle ilgili. Böyle irticali hiç böyle ders mers değil kendi aramızda. Herkes bir şeyler söyler. Yani küçük kızımız bile bir örnek verir. Yardım etmek ne demek, o da saçmalasa bile onu da konuştururuz böyle. Şimdi bunlar birlikte yaptığımız dini davranışlar içine girer. Çünkü dini amaçlı konuşuyoruz bunları. Dini bazı meziyetlerimizi geliştirmek amaçlı. Aile ortamında birlikte dini düşünce ve duygularımızı paylaştığımız için dini davranışlar diyorum ben buna. Ayrıca ibadet olmayabilir ama bunlarda ibadet sayılabilir.”

Farklı ibadetlerin eşler olarak birbirlerine olan desteklerini arttırdığını 40 yıldır evli (E_23):

“Valla en son bir kermeste sabah akşam bak bu yaşımızda beraberdik. Allah’a çok şükürler olsun. Bunlar bizim için büyük mutluluk. Ramazan ayında bütün ibadetlerimizi birlikte yapıyoruz. Beraber hacca gitmeyi nasip etti Allah’ımız. Şimdi çocuklar yok evde. Ama biz karı koca elimizden geldiğince ibadetlerimizde birbirimize destek oluyoruz. Tabi insanın birbirine olan ihtiyacını ve desteğini hatırlatıyor bu ibadetleri birlikte yapmak.” cümleleriyle ifade etmektedir.

Üç çocuk babası, öğretmen (E_27), dini ibadetlerin aile ilişkilerini sıkılaştırıp, güçlendirdiğini düşünmektedir:

“Namaz, dua, oruç, yardımlaşma, sadaka vermek. İbadetler aileye ortak bir şeyler yapma şansı veriyor. Aile ilişkilerini sıkılaştırıp, güçlendiriyor.”

Ailece birlikte katılım sağlanan dini ibadetlerin eşler arasındaki ve aile içindeki merhamet ve muhabbeti güçlendirdiğini ifade eden 40 yaşındaki öğretmen (K_28), şunları ifade etmektedir:

“Toplu halde icra edilen dua meclislerine ve İslami içerikli programlara ailece katılıyoruz. Bu programların ailemiz üzerinde müspet etkilerini gözlemliyorum. Bu tip meclislerin ve programların aramızda sevgiyi, muhabbeti ve merhameti arttırdığını düşünüyorum.”

Dini merkeze alarak yapılan konuşmaların ve dini sohbetlerin aile yapılarını güçlendirdiğini ifade eden (E_29), bu düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

“İbadetlerin kul ile Allah arasında olduğunu unutmadan, bazı ibadetlerimizi ara sıra birlikte yaptığımız oluyor. Bizim birlikte yaptığımız en önemli ibadet bence aile içinde bazı meseleleri dinin bakış açısıyla değerlendirmeye çalışmak. Bu konuda diyaloglarımız iyi. Bunun ailemizdeki yapıyı güçlendirdiğini söyleyebilirim.”

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_29)’un ifadeleri, Hünler ve Gençöz (2005: 124)’ün “benzer bir dini inancı paylaşan eşlerin kutsal metinleri ve kutsal kitapları okumalarının, dua etmelerinin, ibadethaneye gitmelerinin ve diğer dini törenlere katılmalarının düşük boşanma oranlarıyla ve boşanmaya düşünme ve konuşma eğilimlerinin azalmasıyla ilişkili olduğu” sonucuyla uyum göstermektedir.

18 yıldır evli, üç çocuk annesi (K_29), eşinin düşüncelerini destekleyerek, dini sohbetlerin, eşler arasında tahammül, işbirliği ve birliktelik duygularını güçlendirdiğini ifade etmektedir:

“Bu tür konuşmalarımız, birbirimize tavsiyelerimiz olduğunda evde hava yumuşuyor. İlahi bir atmosfer oluşuyor. İnsanların birbirine kızması, darılması gibi davranışları azalıyor. Tahammül, işbirliği, birliktelik duyguları artıyor.”

11 yıldır evli (E_2), dini ibadetlerin eşler arasında nasıl bir anlaşma zemini ve ortak bir dil oluşturduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Namazlar, oruçlar, mesela ramazan ayında birlikte teravih kılmamız, yemeklerde dua etmemiz ailecek yaptığımız ibadetlerden sayılabilir. Bir gün için birbirimiz için dua etmişiz, sabredelim demişiz, Allah’tan bir şey istemişiz; Allah’tan birbirimiz için bir şey istemişken bir gün sonra diyoruz ki dün bak biz bunu konuşuyorduk, dün biz bununla ilgili şöyle karar almıştık, dün biz peygamber efendimizle ilgili şöyle bir kıssayı okuyorduk, bunun bir benzerini bugün biz böyle yaparsak doğru olmaz şeklinde konuşuyoruz. Bir sonraki adımda da hayatımızı şekillendiren bir şey olmuş oluyor bu.”

Birlikte kılınan namaz ve birlikte yapılan duaların ailede oluşturduğu birliktelik duygusu katılımcı (E_9) tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Yani biz bazen mesela cemaatle namaz kılarız. Benim izinli olduğum günlerde özellikle. Cemaatle namaz kılarız hep birlikte çoluk çocuk, bazen toplu dua

ederiz. Herhangi bir sebeple oturup hep birlikte dua ederiz. Bir kandil gecesinde olabilir. Ya da eser bazen ölmüşlerimize kuran okuyalım deriz, okuruz, sonra bir dua ederiz. Bu bizde bir birliktelik bilinci oluşturur her şeyden önce. Hani dini tarafından önce sosyal tarafı vardır sanki önce bizi birbirimize bağlayan.”

Dini ibadet olarak değerlendirdiği aile içi dini konular üzerinde yaptıkları sohbetlerin aile içi diyalogu arttırmasından bahseden 18 yıldır evli, üç çocuk annesi (K_15), bu ibadetleri ve etkilerini şöyle anlatmaktadır:

“Biz zaman zaman nafile oruç tutmaya çalışıyoruz ailecek. Evde haftada bir yada iki gün, benim sorumluluğum olursa aksıyor ama haftada bir ya da iki gün bizim konulu sohbetlerimiz olur bir ya da iki saat. Bir konu tartışıyoruz mesela, acı ya da keder gibi bir ya da iki cümlelik bir kavram üzerine bir konu oluyor onu konuşuyoruz. Evde kılınan namazların büyük çoğunluğu cemaatle kılınıyor. Zaman zaman yaptığımız şeyler var. İşte hikaye okuyoruz mesela. Birkaç tane hikaye kitabı almıştım ben onlardan rasgele dini hikayeler seçerek okuyoruz. Gidip geldiğimiz dernekler, sohbetler var. Onlara gitme noktasında birbirimizi teşvik ediyoruz.... Bir kere sohbet kültürü geliyor. Birbirini dinliyorsun farklı pencerelerden bakıyorsun, tartışmalar yapıyoruz, münazaralar yapıyoruz biz ailecek mesela.. Yani ortak bir sohbet kültürü oluşuyor. Biz mesela hikaye okuyalım diyoruz. O hikayeden önce mesela çay içiyoruz. Bu kalpleri birbirine yaklaştırıyor. Öncesinde ve sonrasında konuşarak birbirimize karşı muhabbetimiz artmış oluyor. İşte hem günü paylaşmış oluyorsun bu şekilde.”

Yukarıdaki ifadelerde aile içi diyalogun artması aynı zamanda aile içi muhabbeti de arttırdığı da vurgulanmaktadır.

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_4), birlikte tutulan orucun eşler arasındaki tahammül ve yakınlaşmayı arttırdığını ifade etmektedir:

“Benim gördüğüm kadarıyla bir insan eşiyile ne kadar ortak dili kullanabiliyorsa veya eşiyile ortak paylaşımları çoksa o bağlılıkları daha fazla artıyor. Mesela nafile oruç. Pazartesi, perşembe nafile oruç tutma zaman zaman istediğimiz bir şeydi. Şimdi ben tek başıma kalktığım zamanki nafile oruçla eşimle kalktığım zamanki nafile oruç aynı tadı vermiyor. İnsan eşiyile nafile oruca kalktığında o ailede daha bir tat daha bir lezzet daha bir mutluluk oluşabiliyor. Çünkü

biliyorsun ki eşin de oruçlu, sen de oruçlusun. Dolayısıyla karşılıklı yakınlaşma, karşılıklı tahammül daha fazla artıyor.”

Aile bağıni kurarken eşiyile sözleştikleri gibi yaşayabilmelerinin kendilerini mutlu ettiğini ifade eden 22 yıldır evli (E_9), ibadetlerin bu mutluluğa sağladığı katkıyı anlatmaktadır:

“Baştan daha bu aile kurulurken, biz Allah rızası için Allah’ın hoşnut olacağı bir yuva kurmaya ahdediyoruz, söz veriyoruz demişiz. Bu bizim anayasamız diyelim, anayasamızın birinci maddesi diyelim, bu birinci maddeye sadık kaldığımızı görüyoruz ve bu bizi mutlu ediyor.”

41 yaşındaki eczacı (K_18), eşiyile birlikte yaptıkları ibadetlerin ilişkilerini olumlu etkilediğini ifade etmektedir:

“Cemaatle namaz kılmak, dini sohbetler yapmak, ilişkilerimizi olumlu etkiliyor.”

Dini ibadetlerin özünün anlaşılmasıyla birlikte iyi olma davranışları kazanmış olan bir insanın iyi aile ilişkileri de kuracağını ifade eden ihl meslek dersleri öğretmeni (E_11), şekilsel kalan ibadetlerin ise benzer bir etkiyi yaratmayacağını düşünmektedir:

“İslam'a göre ibadet kulluk demektir ve hayatın tamamını kapsayan, insan davranışlarının tümüdür yani dinin sadece ritüel/folklorik/törenselleşmiş yönü değildir. Bu anlamda çocuğunun yoksul bir sınıfa arkadaşına bazı elbiselerini hediye etmesini, oyuncaklarını paylaşmasını vs. davranışını kazandırmak bir ibadet/kulluk demektir. Bu tür davranışlar da hayatın içinde birlikte kazanılır/kazandırılır. Yerlere çöp atmamaktan, hayvanlara iyi davranmaya, ders çalışmaktan doğayı korumaya kadar birçok davranış ibadet olabilir. Kastedilen buysa ki bu dinin sosyal amacıdır, bu amaca ulaşan, iyi insan olma davranışları kazanmış bir ailenin ilişkileri elbette çok olumlu etkilenmiş olarak sorunsuz bir ilişki olacaktır. Ancak ibadetten dinin ritüelleri kastediliyorsa yukarıda sayılan özden de kopuksa olumlu bir etki yapmasını bırak tersine olumsuz etki yapacaktır. Çünkü özden kopuk olduğunda, yapılan şeyin niçini de özümsetilmediğinde büyük ihtimalle gönüllülük esası da oluşmayacaktır. Ve böyle bir durumda olumlu bir etki yapmasını beklemek de pek gerçekçi olmayacaktır.”

Katılımcı (E_14) ve (K_14) konuşmalarında birbirlerini destekleyerek evde birlikte yapılan ibadetlerin mutluluk (E_14) ve huzur (K_14) getireceğini düşünmektedirler:

“Birlikte yaptığımız ibadetlerle çocuklarımıza bunları sevdirmek, örnek olmak anne-babaya da büyük bir mutluluk verir. Hem birlikte olmak hem de Allah rızası için yapmak evdeki muhabbeti arttırır.” (K_14)

“Namaz, oruç, yardımlaşma, selamlaşma gibi ibadetleri birlikte yapıyoruz. Her ibadet sırası ve sonrasında bir huzur ortamı oluyor. Namaz, duayı; oruç, sabrı ve nimetlerin kıymetini; selam, hatırı ve muhabbeti arttırdığını görebiliyoruz. Sofraya oturduğumuzda dahi besmele ile başlamak hepimize huzur veriyor.” (E_14)

“Özellikle namaz ve oruç. Kızımın yarım günde olsa tuttuğu oruçtan sonraki mutluluğu, birlikte namaz kıldıktan sonraki bizim görevimizi yerine getirmenin verdiği sevinci yaşamamız, çocukların da doğru olanı yapmaktan aldığı mutluluk tarif edilemez. Harika bir duygu.” (K_14)

Katılımcıların ifadelerinin gösterdiği gibi birlikte yapılan ibadetler yapılması gereken bir görevi ailecek birlikte yerine getirmek duygusunun verdiği mutluluk duygusunu ve huzur halini yaşanmasına katkı sağlamaktadır. Loser v.d. (2009), Mormon ailelerle yaptığı araştırmada dini ibadetlerin eşlerin ve ailenin tüm üyelerinin bir araya gelmelerine ve iletişimlerin güçlenmesine zemin hazırladığını ifade etmiştir. Katılımcımızın ifadeleri bu bulgularla paralellik arz etmektedir.

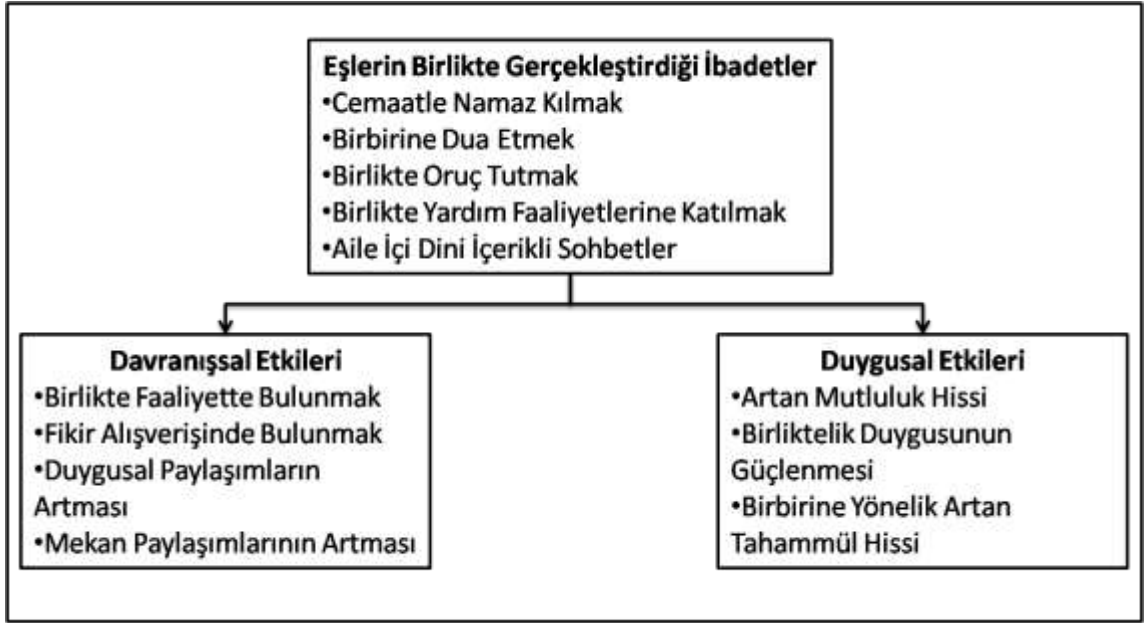
Katılımcıların ifadelerinden yaptığımız alıntılarında ifade edildiği şekliyle birlikte yapılan ibadetler, eşler arasındaki dayanışma, birliktelik duygusu, birbirlerine olan muhabbetin ve desteğin artması, aile içinde istişare, diyalog ve iletişimi arttırarak eşler arasındaki bağı güçlendirmekle, ailede mutluluğu ve huzuru arttırıp, eşler arasında olumlu ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Katılımcılardan (E_11), yapılan bu yorumları desteklemekle birlikte ibadetlerin içselleştirilmesine vurgu yapmış, şekilsel ve zorlama yapılan ibadetlerin olumlu sonuçlar doğurmayacağını altını çizmiştir. Alghafli, Hatch ve Marks (2014), müslüman ailelerle yaptığı araştırmasında birlikte kılınan namaz ibadetinin eşler arasında pozitif ilişkilerin gelişmesinde olumlu katkı

sağladığını bulgulamıştır. Elde edilen bulgular, bu çalışmanın verileriyle uyum göstermektedir.

Katılımcılardan elde edilen bulgular Brooks (2014)'ün araştırmasında elde ettiği bulgularla uyum göstermektedir. Brooks (2014: 30-31), dinin, evlilik ve aile ilişkileriyle ilgili öğretilerinin varlığının, bu öğretilerin evlilik öncesi dindar bireyleri evliliğe bağlayan ve evliliklerinden ayrılmamaları için üzerlerinde baskı oluşturan mesajlarının varlığının ve bu öğretilerin bağışlayıcılık, cömertlik ve dürüstlük gibi değerleri desteklemesinin eşler arası ilişkinin kalitesini arttırarak evlilik doyumunu arttırdığını ifade etmektedir. İkinci olarak eşlerin birlikte dindarlığının da evlilik kalitesini arttırdığı ifade edilerek, çiftlerin birlikte dua etmesinin, kutsal metinleri birlikte okumasının ve ibadetleri birlikte yerine getirmesinin evlilik doyumunu arttırdığı belirtilmiştir. Ayrıca eşlerin benzer dini inanışları paylaşmalarının, ibadetleri yapmalarının ve aynı cemaate katılmalarının, farklılık taşıyan eşlere göre daha fazla evlilik kaliteleri üzerinde pozitif etki yaptığını ilişkin önceki çalışmalardaki bulgular da desteklendiğini ifade etmiştir. Tablo 13'de katılımcıların en çok ifade ettiği dini ibadetler ve Şekil 10'da eşlerin birlikte gerçekleştirdikleri ibadetlerin eşler üzerindeki davranışsal ve duygusal etkileri sunulmuştur.

Tablo 13: En Çok İfade Edilen Dini İbadetler

	f
Dini İçerikli Sohbetler Yapmak	10
Cemaatle Namaz Kılmak	8
Birlikte Oruç Tutmak	8
Birbirine Dua Etmek	5
Birlikte Yardım Faaliyetlerine Katılmak	4

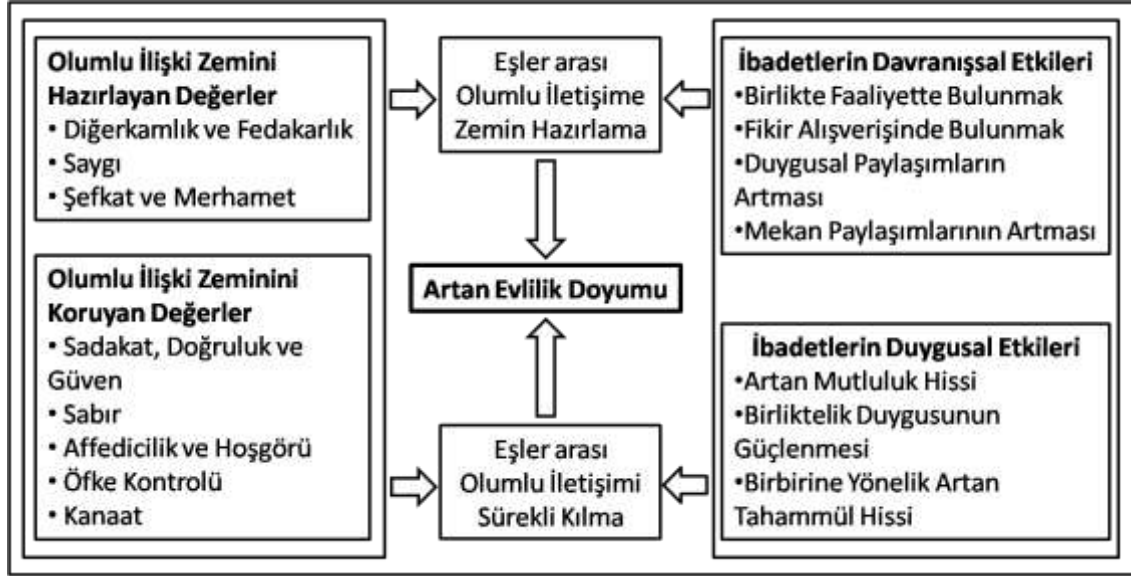

Şekil 10:Eşlerin Birlikte Gerçekleştirdikleri İbadetlerin Etkileri

Yukarıdaki Şekil 10’da görüldüğü üzere eşlerin birlikte gerçekleştirdiği ibadetlerin davranışsal ve duygusal etkilerinin olduğu görülmektedir. Katılımcıların en çok üzerinde durduğu ibadetler arasında aile içi dini içerikli sohbetler, cemaatle namaz kılmak, birlikte oruç tutmak, birbirine dua etmek ve birlikte yardım faaliyetlerine katılmak yer almaktadır. Bu dini ibadetler, katılımcıların ilişkilerinde davranışsal ve duygusal etkilerde bulunmaktadır. Eşlerin birlikte yaptıkları ibadetler, eşlerin birlikte vakit geçirmesine ve benzer bir düşünce yapısına evrilmesine aracı olmaktadır. eşler arasındaki iletişimi artırma, birlikte vakit geçirme ve ortak uğraşlar edinme noktasında eşlere destek sağlayabilir. Birlikte dua etme (yemek öncesinde, sonrasında veya herhangi bir zamanda), namaz kılma, ramazan ayında birlikte sahur ve iftar yapma vb. durumlar bu açıdan değerlendirilebilir (Geçioğlu, Kayıklık, 2019: 213). Birlikte dini faaliyetlere katılma, çiftlere ortak değerler geliştirme imkânı sunarak, birbirlerine özellikle dini manevi ve ahlaki konularda destek olmalarını sağlamaktadır (Mahoney v.d., 2001: 587). Katılımcılarının ifadelerinin, birlikte katılım sağlanan dini faaliyetlerin veya birlikte yapılan ibadetlerin çiftlerin evlilik doyumu üzerinde direk etkili olduğuna yönelik bulguları (Hatch, James, Schumm, 1986) desteklediği düşünülmektedir.

Dinin eşlere kazandırdığı değerler ve dini ibadetlerin eşler arası ilişkilere etkisini şu şekilde özetlemek mümkündür. Bu iki kategoride aktardığımız veriler, dinin hem eşlere kazandırdığı değerler hem de ibadetler sayesinde eşler arasında olumlu bir iletişim imkânının oluşmasına zemin hazırlamakta ve bu iletişimin sürekli olmasını

sağlamaktadır. Eşler arasındaki olumlu iletişimin devamlılığı eşlerin evlilik doyumunu da arttırmaktadır. Bu iki kategoride elde ettiğimiz bulguların evlilik doyumuna etkisi Şekil 11’de özetlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 11: Dini Değerlerin ve Birlikte Yapılan İbadetlerin Evlilik Doyumuna Etkisi

Dinin, aile ilişkileri üzerindeki etkisini ele alan pek çok araştırma, dinin, aile yaşamını ve eşler arası ilişkileri güçlendiren değerlerin kaynağı olarak göstermişlerdir (Mahoney v.d., 2001; Lambert ve Dollahite, 2006; Dollahite ve Marks, 2009). Dinin kaynaklık ettiği aile değerleri içerisinde sevgi, saygı, fedakarlık, paylaşma, yardımlaşma, diğerkâmlık, doğruluk, dürüstlük, güven, affedicilik, öfke kontrolü, şükür, bağlılık, sadakat gibi değerler gösterilmektedir (Call, Heaton, 1997; Mahoney v.d., 2001; Lambert, Dollahite, 2006; Dollahite, Marks, 2009; Belen, 2010; Bahadır, 2012; Geyer, Baumeister, 2013). Mevcut çalışmaya da yansıyan bu değerlerin bir kısmının olumlu ilişki için zemin hazırlayan diğerkâmlık, fedakârlık, saygı, şefkat ve merhamet olduğu; bir kısmının da bu olumlu ilişkinin uzun ömürlü olmasını sağlayan sadakat, doğruluk, güven, sabır, affedicilik, hoşgörü, öfkeyi kontrol etmek ve kanaat olduğu söylenebilir. Yine de bu değerlerin kendi içerisinde bir bütünlük arz ettiğini ve ilişkinin farklı aşamalarında birlikte etki ettiği de söylenebilir. Bu değerler birlikte hem eşlerin olumlu ilişkisine zemin hazırlamakta hem de eşler arasındaki olumlu ilişkilerin sürekli kılınmasına yardımcı olmaktadır.

Dinî ibadetleri birlikte yerine getirmenin eşler arası ilişkilere olumlu etkisi yapılan farklı araştırmaların sonuçlarına yansımıştır (Call, Heaton, 1997; Fiese,

Tomcho, 2001; Mahoney v.d., 2001; Marks, 2005; Lambert, Dollahite, 2006). Dinî ibadetlerin eşler arası ilişkilere hem davranışsal hem de duygusal boyutta etkileri görülmektedir. Davranışsal etkileri, eşlerin birlikte zaman geçirmeleri ve ortak bir amaç doğrultusunda birlikte faaliyette bulunmaları, daha fazla iletişim kurarak fikir alışverişlerini arttırmaları, duygusal paylaşımlarının artması ve ortak mekânların paylaşılması olarak görülebilir. Birlikte yapılan ibadetlerin duygusal etkileri ise eşler arasındaki birliktelik duygusunun güçlenmesi, aynı amaç doğrultusunda hareket etmenin eşler arasındaki bağları güçlendirmesi, eşlerin birbirlerine yönelik tahammül hislerinin güçlenmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Dinî ibadetlerin davranışsal ve duygusal etkileri, eşler arasında olumlu bir iletişimin ortaya çıkmasına ve bu olumlu iletişimin sürekliliğine etki etmektedir.

4. DİNİN ANNE-BABA VE ÇOCUK İLİŞKİLERİNE ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmada aile içi ilişkilerin yatay boyutu olarak kabul edilen eşler arası ilişkiler ile dikey boyutu olarak görülen anne-baba ve çocuklar arası ilişkiler (Taylan, 2009: 126) ele alınmıştır. Aile içi ilişkiler, eşler arası ilişkileri ve çocuklarla ilişkileri içermektedir (Özgüven, 2014: 1). Araştırmanın verileri eşler ile yapılan mülakatlardan sağlandığı için bu iki boyut eşlerin bakış açıları ile ele alınmıştır. Bu bölüm 5 başlık altında ele alınmıştır. Bunlar, dinin anne-babaların çocuk sahibi olma ve yetiştirme istekliliklerine etkisi, çocuk yetiştirmede dinî/ahlaki eğitimin yeri, dinin anne-baba ve çocukları ortak bir amaç etrafında birleştirmesi, anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkide dini değerlerin etkisi ve dinin anne-babalara çocuklarını yetiştirecek sosyal çevre sağlaması başlıklarıdır.

4.1. DİNİN ÇOCUK SAHİBİ OLMA VE YETİŞTİRME İSTEKLİLİĞİNE ETKİSİ

Dindarlık ile çocuk sahibi olmak arasında son yıllarda araştırmacıların ilgisini çeken bir ilişki söz konusudur (Vignoli, 2015: 471). Yapılan araştırmalar, dindarlığın çocuk sahibi olma istekliliğinde belirleyici bir etken olduğunu göstermektedir (Sabagh, Lopez, 1980; Lehrer, 1996; Jurecki-Tiller, 2004; Adsera, 2006; Neuman, 2007; Zhang, 2008; Hayford, Morgan, 2008; Baudin, 2015; McGregor, McKee, 2016). Yine yapılan çeşitli araştırmalar, anne-baba dindarlığının, anne-baba çocuk ilişkileri arasındaki

olumlu ilişkinin sağlanmasında etkin bir rol oynadığını göstermektedir (Brody v.d., 1994; Pearce, Axinn, 1998; Dollahite, Marks, Olson, 1998; Wilcox, 1998; Gunnoe, Hetherington, Reiss, 1999). Araştırmadan elde edilen sonuçların bu araştırmaların sonuçlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Araştırmada evliliğin amacının çocuk sahibi olmak ve onları yetiştirmek olarak görülmesi üzerinde 53 kodlama yapılmıştır. Birbirine çok yakın ifadelerle katılımcıların hemen hemen tamamı bu konu hakkında bir cümle ile benzer bir fikri aktarmışlardır. Bu bölümde araştırmaya katılan katılımcıların çocuk sahibi olma ve yetiştirme konusundaki isteklilikleri kendi ifadeleriyle yansıtılacaktır.

11 yıldır evli olan ev hanımı (K_13), evliliğin kendileri için başlıca amaçlarından birisinin çocuk sahibi olmak ve çocuklarını kendi inanç ve değerlerine göre yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir. Ahlaklı bir aile olmak ve ahlaklı çocuklar yetiştirmek 13 yıldır evli olan (E_1) tarafından “*dini hayatta en fazla ön planda tuttuğu konular arasında*” görülmektedir.

Evliliğin amacının ne olduğuna cevap veren ev hanımı (K_23), “*çocuk yetiştirmek, çocukların sağlıklı büyüyeceği bir yuva oluşturmak*” şeklinde cevap vermektedir. 19 yıldır evli olan (K_22) aile kurmayı “*anne-baba olmak iyi insan olmanın ve iyi insanlar yetiştirmenin en önemli yolu*” olarak tanımlamaktadır. 58 yaşındaki (E_26), evliliğin önemli amaçlarından birisini “*Evlat sahibi olmak. Onları Allah’a iyi bir kul olarak yetiştirmek.*” olarak ifade etmektedir.

Yaşamın doğal akışının sürdürülebilmesi anlamında ifade edilen *neslin devamının sağlanmasına* yönelik kaygı çocuk sahibi olma istekliliğine en çok yansıyan ifadelerden birisidir.

54 yaşında bir esnaf olan (E_7), aile kurmanın insanoğlunun yeryüzündeki varlığının devam etmesi için çocuk sahibi olma amacını taşıdığını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Allah bütün canlıları, bir dişi bir erkek olarak eş şeklinde yaratmış. Dönüp baktığımızda aslında kainatın içinde böyle bir hikmet var. Niye Allahu teala dişisiz ve erkeksiz bir canlı yaratmamış. Evlilik ve aile kurma bir kere hayatın devamı anlamına geliyor. Hiçbir insan evlenmeseydi ya da çocuk doğurulmasına engel olan bir sistem getirilseydi üç sene sonra insan kalmayacaktı dünyada.”

Allahu Teala bizi bizden iyi biliyor. Bizim artılarımızı eksilerimizi. Aile kurmayı bir şeyin meyve vermesine, canlanmasına, yeşermesine benzetiyorum. Hayatın devam etmesine vesile olan bir şey evlilik ve aile kurmak. Sen evlat sahibi olmazsan öteki evlat sahibi olmazsa ne olur? Hayat bitecek. Mesela yaşlandığın zaman sana da eşine de bakacak birisi gerekecek. Sen yaşlısın o yaşlı kim kime bakacak? Buradaki hikmet, Allahu Teâla insanı yaratırken ona eş yaratıyor. Bizim en iyi kullanma kılavuzumuzu bilen Allahu Teâla yanımıza bir eş koymuştur. Bunun merkezine islam koyarsan, yani bütün dinlerin, ilahi dinlerin adı barış, barış koyarsan, bir birlikteliğin sorumluluğunu paylaşmaya da islam deniyor.”

Aile kurmanın yaratılıştaki doğal yapıya uygun olduğunu ifade eden (E_7), evliliğin yaratılıştaki doğal yapının en iyi biçimde sürdürülebilmesini sağlayan yapı olduğunu vurgulamaktadır. Evliliğin insanı en iyi tanıyan yaratıcısının onun için belirlediği en iyi varlığını sürdürebilme yolu olduğunu ifade etmektedir.

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_11), katılımcı (E_7)’nin ifade ettiği, evliliğin yaratılışın doğallığına, fitriliğine uyumunu şu ifadelerle desteklemektedir:

“İnancıma göre aile kurmanın, ana-baba olmanın en başta gelen amacı fitratın (Allah'ın yaratma yasasının) gereği bir zorunluluktur. Çünkü Allah her şeyi çift yarattığı gibi insanı da erkek ve kadın olarak çift yaratmıştır. Erkek veya kadın birbirine muhtaç bir bütünün iki yarısıdır, biri diğersinin eşidir. Bu iki yarım bir araya gelerek bütünü/insanlığı oluşturmaları, huzura/sukuna kavuşmaları ve kendi cinsinin neslini güvence altına alması ve sosyal hayatın oluşması için aile bir zorunluluktur.

Bir toplum için, sosyal hayatın sürdürülebilirliği için olmazsa olmaz bir kurumdur. Onun için bütün inanç sistemlerinde aile kurma vardır. İslam fitrat dinidir, evlilikte fitridir dolayısıyla doğal olan ile İslami olan şey (evlilik) aynıdır.”

Katılımcı (E_11), dinin fitrata yani yaratılışa uygunluğunu “İslam fitrat dinidir ve doğal olanla İslami olan şey aynıdır” ifadeleriyle açık bir biçimde vurgulamaktadır.

44 yaşında bir imam olan (E_9) doğal zorunluluğun en sağlıklı şekilde sağlanması yönündeki vurguyu şu cümlelerle desteklemektedir:

“...İkinci tarafı belki de en önemlisi neslin devam etmesi. Eğer evliliği murat temeyecek olsaydı, insan nesli nasıl üreyecek nasıl çoğalacak. Dolayısıyla insan neslinin sağlıklı bir şekilde üreyebilmesi için evliliğe ihtiyaç var. Evlilik dışı yollarla da bu olamaz mıydı? Olabilirdi belki ama nesil karıştırdı. Burada da karmakarışık bir ortam olurdu. Ahlakın hakim olmadığı bir ortam olurdu. Öyle bir dünya olurdu. Böyle bir karışık bir nesille insanoğunun yaşaması mümkün olmazdı diye düşünüyorum. Dolayısıyla evlilik bu açılardan bence gerekli bir şey. Yani Allahın da arzuladığı bir şey.”

Katılımcı (E_9), neslin sürdürülmesinde evliliğin, ahlakı koruyan boyutuna vurgu yapmıştır. Katılımcımızın ifadelerine yansıyan en önemli vurgulardan birisinin de nesil emniyetinin sağlanması olduğu göze çarpmaktadır.

Neslin devam etmesini, dinin beş temel esasından birisi olarak gören 20 yıldır evli olan (E_8), evliliğin insana bu temel esasları yerine getirebilme imkânı tanıdığını vurgulamıştır:

“Din beş temel esas üzere kurulu, bunlardan bir tanesi neslin devamı. Bence evlenmemizde hayırlı bir nesil yetiştirmemiz murat edilmiştir. Sonra ayete göre nefsimi terbiye etmek. Özellikle çocuk yetiştirmemiz ve nefsimizi terbiye etmemizde evlilik temel alınmıştır.”

36 yaşında bir öğretmen olan (E_2), çocuk sahibi olmanın ve çocukları dini inançlarına göre yetiştirmenin evliliğin temel amacı olduğunu şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Evlenmek peygamber efendimizin bir sünnetidir. O, “ben sizin çokluğunuzla övüneceğim” buyuruyor. Bu aynı zamanda fitri bir ihtiyaçtır. Bizim için bir çocuğa sahip olmak kadar onu dini öğretilerimize uygun yetiştirmek de çok önemlidir.”

Katılımcı (E_2)'nin ifadelerine yansıyan hadis, çocuk sahibi olma istekliliğindeki temel sebeplerden birisi olarak görülmektedir. Burada ifade edilen hadisteki “çokluğunuzla övüneceğim” vurgusunun katılımcımız tarafından hem çocuk sayısı hem de çocukların dini inançlara göre yetiştirilmesi olarak anlaşıldığı görülmektedir.

51 yaşındaki (E_5), neslin devamının ilahi bir sebebe bağlı olduğunu ve yeryüzünde toplumların ıslahının sürdürülebilmesi için, insana yüklenen halifelik misyonunun devam ettirilebilmesi için neslin devamına ihtiyaç olduğuna inandığını vurgulamaktadır:

“Birincisi neslin devamını, yeryüzünün ıslahını, Allah’ın insanı halife olarak yarattığını düşünüyorum ben. Yani insan şerefli bir varlık, eşref-i mahlukat. Hatta Allah’ın vekili, yani halifesi. Doğal olarak bu arzda bize uygun yaratılmış, arz bizim hizmetimize sunulmuş. Biz de bu arzda Allah’ın hakimiyetini ve emirlerini uygulamakla sorumlu ve mükellefiz. Doğal olarak arza da salih kulların hakim olmasını istiyor Allah. Dünyayı diğerleri ifsad ediyor. Doğal olarak da neslin devam etmesi ve neslin salih olması gerekiyor. Yani peygamberlerin duaları da böyle değil midir? Salih insanlar, salih evlatlar istiyorlar ki, arz, ifsad olmaktan kurtulsun ve ıslah olsun. Çocuklardan muradın ben bu olduğunu düşünüyorum. Yani hem dünya ki dünya da ahiretin tarlası. Burda eğer salih, ıslah edici bir şekilde yaşarsanız öbür tarafta da mutlu olacaksınız.”

Katılımcı (E_5)’in ifadelerine çocukların ahiretin tarlası olması inancı yansımaktadır. Bu ifade çocuk yetiştirme dinî bir sorumluluk olup, ahiret inancı çerçevesinde değerlendirildiğini, ahirette anne-babaların bu konudaki sorumluluklarının yerine getirip getirmemelerinden dolayı sorumlu tutulacakları vurgulanmaktadır. İhl meslek dersleri öğretmeni olan (E_5)’in ifadelerine yansıyan önemli bir nokta çocuk sahibi olmakla birlikte, çocukların salih kullar olarak yetiştirilmesidir. Katılımcının ifadelerinde çocuklara sahip olmakla çocukları dinî inancın getirdiği değerlere göre yetiştirmek birlikte zikredilmektedir.

12 yıldır evli (E_27) ve (K_27) çifti (E_5)’in ifadelerini doğrudan destekler bir biçimde şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Aile olmanın amacı, toplumu hayırlı yönde değiştirebilecek, ülkesinde, dünyada iyiliği yayıp, kötülüklerle mücadele edecek insanların yetişeceği yapılar oluşturmaktır. Önce kadın ve erkek arasında birbirlerini destekleyecek bir birliktelik. Sonra da evlatlarını doğru bir şekilde yetiştirebilecekleri bir ortam oluşturmaktır.”

“İyiliği yaymak, kötü olanla mücadele etmek için çekirdekler oluşturmaktır. Hayır üzerine birlikler kurmaktır.”

Katılımcı (E_5)'in halifelik misyonuna doğrudan destek iyiliği yayıp, kötülükle mücadele etmek şeklinde gelmiştir. 38 yaşında bir öğretmen olan (E_27), çocuk sahibi olmanın ve yetiştirmenin dünyanın kötülük yönünde bozulmasını engelleme ve iyilik yönünde ıslah etme amacını taşıdığını, evliliğin amacının da çocuk sahibi olma ve yetiştirme olduğunu vurgulamıştır.

40 yaşında bir Kur'an kursu öğreticisi olan (K_10), evliliğin amacının çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek olarak ifade ederken, eşi (E_10), katılımcı (E_27)'nin ve eşi (K_7)'nin ifadelerini tamamlar bir biçimde kendini şu şekilde ifade etmektedir:

“Dünyaya iyi insanlar yetiştirmek. İyileri ve iyiliği çoğaltmak. Hem kendim hem de toplum için faydalar oluşturmak.”

İyiliği çoğaltmak ifadesi, (E_27)'nin ifade ettiği iyiliği yaymak düşüncesini doğrudan desteklemekte, çocuk yetiştirmenin amacını iyi insanlar yetiştirmek olarak vurgulamaktadır.

34 yaşındaki (E_13), (E_5) ve (E_27)'nin ifadelerini desteklerken, çocuklarını Allah'ın kendilerine bir lütfu olarak gördüğünü ifade etmektedir:

“Allah'a hamd ediyorum ki bize iki evlat bağışladı, lütfetti. Evlatlar insan için bir göz aydınlığı ve neşe kaynağı. Ev için bir bereket. Hayatın zorlukları arasında insanı rahatlatan hediyeler. Ahlaklı, takva sahibi nesiller yetiştirmenin yoludur evlat sahibi olmak. Adil bir dünya düzeni hedefiniz var ise, bu amaca sağlayacağımız en önemli fayda hayırlı çocuklar yetiştirmektir.”

Halifelik misyonu, iyiliği yaymak, kötülükle mücadele etmek ifadelerine benzer biçimde (E_13), adil bir dünya düzeninin kurulmasından bahsederek, bu amacın gerçekleşmesinde çocuk yetiştirmenin önemini ön plana çıkarmaktadır.

Çocuk yetiştirmenin önemini mesleki (öğretmen) kaygılarıyla birlikte anlatan (E_1), ailenin toplumları Allah'ın istediği yönde değiştiren ve dönüştüren eğitimciler olarak görmekte olduğunu şöyle dile getirmektedir:

“Burada insan hayata niçin geliyor diye düşündüğünüz zaman hani meslek grubumuz icabı bile olsa gençler yetiştiriyorsun, çocuklar yetiştiriyorsun, onlara

bir şey öğretmeye çalışıyorsun, onlar diyorsun bizim geleceğimiz, çevrende ve mahallende çalışmalar yapmaya çalışıyorsun, gençleri, çocukları alıyorsun, insan yetiştiriyorsun. Bundan daha kıymetli, bundan daha değerli, bundan daha kutsal bir vazife olamaz. Bunun bir karşılığı da olamaz. Okullara gidip de aldığımız üç beş kuruşla bu yapılacak bir şey değil ya da orda yaptığın iş bu sorumluluğu da yerine getirmez bu düşünceye sahip olduğun zaman. Sen de toplumu eğer insanlar oluşturuyor, aileler oluşturuyor görüyoruz geleceğimizi ve bu insanlığı, rabbimizin nurunu tamamlayacağını ümit ettiğimiz o dünyayı oluşturacaksa bu insanlar oluşturacak. Ben, sen, biz oluşturacağız yani. Bizim çocuklarımız oluşturacak. O noktada ailenin bir meyvesi olan çocuğun yetiştirilmesi, çocuk sahibi olmak mümkün olduğunca rabbimiz nasip ettiğince onlara güzel bir şekilde bakmak, büyütmek, toplumu oluşturmak, toplumda gördüğümüz yanlışları düzeltmenin en temel yoludur. İyi bir insan yetiştirmek, iyi bir evlat yetiştirmek bu dünyada yaptığımız en kutsal vazifedir. Daha kutsal bir şey olamaz. En kutsal vazife odur. Bu noktada insan, biraz önce dediğimiz gibi bu hayatın devam etmesi, neslin devam etmesi açısından da bir vazifeli, sorumlu. Yani hayatımızın en temelinde o oluşturur. Yani çocuklarımızı önemseriz. İyi bir insan olmaları için gücümüz yettiğince, ne kadar gücümüz yeter bilmiyoruz.”

İyi bir insan ve iyi bir evlat yetiştirmenin en kutsal vazife olduğunu ifade eden (E_1), bu konuda ailelerin ideal bir dünyanın oluşturulabilmesi için kutsal bir misyona sahip olduklarını vurgulamaktadır.

43 yaşındaki (E_17), çocuk sahibi olma ve dindar çocuklar yetiştirme isteğini, dua yoluyla ne şekilde ifade ettiğini şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Evet. Çocuklarımın hepsini Allaha dua ederek istedim. Duamda onların çokça zikreden, namaz kılan ve doğrularla birlikte olan, zulme başkaldıran, erkek evlat istedim. Yoksa nefsimi tatmin etmek için değil.”

(E_17)'nin dua ifadelerinde yer alan, zikretmek, namaz kılmak, doğrularla birlikte olmak ve zulme başkaldırmak eylemlerinin dindarlıkla ilgisi kolaylıkla anlaşılabilir.

46 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni olan (K_6), evliliğin amacının İslam'a hizmet olduğunu ifade ederek, İslam'a hizmet etmenin bir yolu olarak, çocuklar olduğunda onu İslam'a göre yetiştirmek olarak açıklamaktadır:

“Aile, İslam'a hizmet için vardır. Aile kurmada amaç İslam'ı daha güçlü yaşayıp, anlatabilmektir. Eğer çocuk olursa onun da aynı değerler etrafında yetişmesi amaçtır.”

18 yıldır evli (E_28) ve (K_28) çifti de evliliğin amacını “Allah için iyi kullar yetiştirmek” şeklinde ifade ederlerken, 43 yaşındaki (E_29) aileyi, “Allaha kul olacak evlatlar yetiştirebilmek için korunaklı bir kale” olarak tanımlamaktadır.

Araştırma sorularını yanıtlayan en yaşlı kişi olan (E_23), dindarlaşma süreçlerinin çocuklarının yetiştirilmeleri süreçlerine etki ettiğini ifade ederken, eşi (K_23), dindarlaşma sürecinin çocukların yetiştirilme sürecine etkisini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Bizim büyük oğlan ortaokula gidiyordu biz dinimize döndüğümüzde. O zamandan sonra çocuklarla ilgili bütün amacımız iyi birer Müslüman olarak yetişmeleri oldu.” (E_23)

“...Eskiden hep bu dünyalarını yapmak isterdik. Şimdi öbür dünyasını da yapmak istiyoruz. İyi olsunlar istiyoruz... Çocuklarımız ahiretimizin tarlası. O yüzden iyi insan olmaları da çok önemli.” (K_23)

40 yıldır evli olan (E_23) ve (K_23)'ün ifadelerinden dindarlaşma sürecinin çocukların dini/ahlaki yönüyle de ilgilenme şeklinde çocukların yetiştirilmesi sürecine etki ettiği anlaşılmaktadır. Çocuklara verilen eğitimin ahirette karşılaşılabilecek sorguda anne-babaların karşılaşılabilecekleri bir konu olması, ceza ya da mükafat sebebi olarak algılanması, dinin çocuk yetiştirme süreçlerine etkisinin anlaşılması açısından önemli bir ifade gibi görünmektedir. “Ahiretin tarlası” ifadesi ihl meslek dersleri öğretmeni olan (E_5) tarafından da aynı şekilde ifade edildiği görülmektedir.

44 yaşında bir gazeteci olan (E_28), anne-babalıkta Allah'ı ve O'nun rızasını düşündüğünü şöyle anlatmaktadır:

“Baba olarak çocuklarıma davranırken Allah'ı ve O'nun rızasını düşünerek davranmaya çalışıyorum.”

Allah'ı ve rızasını düşünerek hareket etmenin ahiretteki ceza kaygısı ve mükâfat beklentisiyle benzer bir anlamı taşıdığı görülmektedir. Bu yönüyle (E_28), katılımcılar (E_5) ve (K_23)'ü destekliyor görünmektedir.

2 çocuk babası (E_8), çocuk yetiştirme istekliliklerini arttıran duyguların başında ahiretteki ceza kaygısının geldiğini şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Çocuklarımızı yetiştirmede ben ailenin temel faktör olduğumu görüyorum. Bunun için de çocuklarımıza ilk baştan aile terbiyesi en büyük kriter olduğumu düşünüyorum. Ailede verdiğimiz terbiyeyi çocuklarımıza düzgün verirsek, çocuklarımız ileriki yaşantılarında daha düzgün, daha temel esaslara dayalı olarak hayatını ikame ettiriyor. Ben aile eğitiminin daha önemli olduğumu düşünüyorum. ekonomik durumumuz çok iyi olmamasına karşın eşimin çalışmasından ziyade çocuklarımızı yetiştirmesini tercih ettim. Bu bizim karşılıklı tercihimiz oldu. Tahrim suresinin 6. Ayetinin mealinde rabbimizin buyurduğu gibi “yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinin azabından kendinizi ve evlad-ı iyalinizi koruyunuz”. Bizim bu evlad-ı iyalimizi korumamız için ailede çocuklarımıza islamın vermiş olduğu, kralları, edebi, ahlakı, terbiyeyi, islamın yaşantısını çocuklarımıza vermemiz gerekir diye düşünüyorum. Eşimle birlikte bu yönde düşünerek inşallah edepli, ahlaklı bir nesil yetiştirmek için gayret ediyoruz.”

(E_8)'in ifadeleri çocuk yetiştirmeye verilen önemin eşler arasında verilen ortak kararlar ailenin birinci vazifesi olarak anlaşılmasının ahiretteki ceza kaygısını ifade eden “yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinin azabından kendinizi ve evlad-ı iyalinizi koruyunuz” ayet-i kerimesi ile şekillendiğini göstermektedir.

Dinin anne-babalara anne-babalık sorumluluğunu kazandırdığının altını çizen 4 çocuk babası (E_11), bu sorumluluk duygusunun oluşumunda da ahirete ilişkin kaygıların etkili olduğunu vurgulamaktadır:

“Birincisi aile olmanın çocukların sorumluluğunun bilincinde olmak. Yani ailesinin düzenini korumak, çocuklarının geleceğini düşünerek onları yetiştirmek bilincine sahip olmak. Bu bilinçte insanların sorumsuzca ailelerini terk ettikleri alıp başını gittikleri örneği pek yoktur. İkincisi, çocuklarının sadece dünyasını değil ahiretini de kazanmaları için yetiştirmesi gerektiği bilincinde olmak. Yani

sadece okul kazanma, iş kazanma, para kazanma, makam kazanma değil cennet kazanma, ahireti kazanma sorumluluğu içinde olmak.”

Katılımcıların bu bölümdeki ifadelerinden evliliğin doğal üreme, çoğalma, nesli devam ettirme gerekliliğinin en sağlıklı, en ahlaklı yol olduğunu ifade ettiklerini görüyoruz. Katılımcılar ifadelerinde dini olanla doğal olanın birbirini desteklediğini vurgulamışlardır. Evlat sahibi olma konusunda katılımcılarımızda belirgin bir istekliliğin olduğu dikkati çekmektedir. Bu isteklilik araştırmanın teorik çerçevesindeki diğer araştırmalarda vurgulanmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular, Sabagh ve Lopez (1980), Lehrer (1996), Becker, Hofmeister (2001), Adsera (2006), Zhang (2008), Hayford ve Morgan (2008), Baudin (2015), McGregor ve McKee (2016), 'nın araştırmalarında elde ettikleri bulgularla paralellik arz etmektedir.

Çocuk sahibi olma istekliliği kadar katılımcıların çocuklarını yetiştirme konusunda da dikkate değer bir istekliliklerinin olduğu görülmektedir. Çocukların yetiştirilmesindeki amacın iyi insanlar yetiştirmek, salih insanları çoğaltmak, iyileri arttırmak, Allah için kul yetiştirmek şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Bu ifadeler, çocukların yetiştirilmesinde dinin etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaşadığı topluma ve dünyaya ilişkin olumlu bir değişim oluşturabilme istekliliği de çocuk yetiştirmeyi teşvik eden düşüncelere arasında görülmektedir. Dinin, çocukların yetiştirilmesinde anne-babaların istekliliğini arttırdığını işaret eden Brody v.d. (1994); Wilcox (1998), Dollahite, Marks ve Olson (1998), Pearce ve Axinn (1998) ve Gunnoe, Hetherington ve Reiss (1999)'in çalışmaları ile araştırmanın bulguları arasında benzerlik görülmektedir.

Çocuk yetiştirmeye ilişkin güdüleyici unsurlardan en belirgin olanlarından birisinin de ahirete yönelik ceza kaygısı ya da mükâfat beklentisi olduğu görülmektedir. Katılımcılarımızın dini inançlarının şekillendirdiği ahiret inancının iyi bir anne-babalık davranışı oluşturmalarında kendilerinde itici bir güç oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Bulgularda çocuk yetiştirme istek ve sorumluluğunun, çocuk sahibi olma ifadelerinden daha fazla tekrarlandığı görülmektedir. Bu başlık altında yaptığımız 53 kodlamanın 15' çocuk sahibi olmak ve çocuk sahibi olmanın Allah'ın ve peygamberin bir isteği olduğuna ilişkin ifadelerden oluşurken, 38'i çocuklarını iyi bir insan, iyi bir kul olarak yetiştirmek, böylece toplumun ıslahı, çocuk yetiştirmenin uhrevi sorumlulukları

ile ilgilidir. Çocuklarını yetiştirmeye yönelik ifadeler %72'lik bir yer tutarken, çocuk sahibi olma istekliliği %28'lik bir yer tutmuştur. Özetle katılımcılarımızın evliliğin amacını sadece çocuk sahibi olmak olarak görmedikleri bununla birlikte ve daha yoğun bir biçimde çocuklarının iyi yetiştirilmesine önem verdikleri anlaşılmaktadır.

4.2. ÇOCUK YETİŞTİRMEDE DİNİ/AHLAKİ EĞİTİMİN YERİ

Anne-baba ve çocuk ilişkilerine yönelik ilk başlık olan “Evliliğin Amacının Çocuk Sahibi Olmak ve Çocuk Yetiştirmek Olarak Görülmesi” başlığında görüldüğü üzere katılımcılar, çocuk sahibi olmaktan daha fazla çocuklarını yetiştirme istekliliğine sahiptirler. Çocukların yetiştirilmesinden neyin anlaşılması gerektiği bu başlık altında ele alınmaya çalışılmıştır. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde bu başlık altında verilen cevapların üç ana tema altında toplandığı görülmektedir. Bu başlığı şekillendiren ilk ana tema, çocuk yetiştirmede dini/ahlaki eğitime verilen önemdir. İkinci ana tema, anne-babaların çocuklarına dini eğitim verme istekliliğidir. Üçüncü ve son ana tema ise dini, ahlaki eğitimin çocuklara nasıl verildiğidir. Bu veriler, ailenin, çocukların yetiştirilmesinde yeri doldurulmaz bir kurum olduğunu (Hökelekli, 2009: 75), değer oluşturma ve aktarmanın doğasında olan bir kurum olduğunu (Mehmedoğlu, 2004: 34) ve bireyin dini şahsiyetinin oluşup, şekillendiği ilk ortam olduğunu (Tosun, 2001; Akt. Atalay, 2006: 186) göstermektedir.

Bu başlık altında 59 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalardan 16'sı çocuklarına din eğitimi vermek ve buna verilen önem üzerinedir. 14 kodlama çocuklara dini ve ahlaki eğitim vermeyi teşvik eden düşünceler üzerinedir. Son olarak 29 kodlamada din eğitiminde yöntemle ilgilidir.

Tablo 14: Çocuk Yetiştirmede Dini/Ahlaki Eğitimin Yeri

	f
Çocuklara Dini/Manevi Eğitim Vermek ve Önemi	16
Çocuklara Dini/Manevi Eğitim Vermeyi Teşvik Eden Düşünceler	14
Çocuklara Dini/Manevi Eğitim Verme Yöntemleri	29

Bu başlık altında ortaya çıkan ana temalardan özellikle ikisinin bir arada ifade edildiği görülmektedir. Bu iki ana tema, dini/manevi eğitime verilen önem ve manevi eğitim vermeyi teşvik eden düşüncelerdir. Katılımcıların ifadelerinde genellikle bu iki

ana temaya bir arada değinilmiştir. Katılımcılar, din eğitimine verdikleri önemi vurgularken niçin din eğitimine önem verdiklerini ve çocuklarına dini/manevi eğitim verme istekliliklerini arttıran unsurları bu ifadelerle birlikte kullanmışlardır. Bu nedenle bu iki ana tema için yapılan kodlamaları birbirinden ayırmaksızın aktarmak daha doğru görünmektedir.

Anne-babaların ilk çocukluk evrelerinden itibaren çocuklarına gerek peygamber kıssalarından faydalanarak anlatımlar yaparak gerekse kuran okuma eğitimi vererek ilk dini eğitimin evde başladığı anlaşılmaktadır. Ailede başlayan ilk dinî eğitimin anne-baba çocuk ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağladığı görülmektedir. Katılımcılar, çocuklarının dini eğitimine önem vermektedirler. Bu duruma katılımcıların, “çocuklarını ahiretin tarlası olarak görme”, “cehennem azabından koruma”, “şeytanın tuzaklarından uzak tutma” şeklinde ifade ettikleri düşüncelerin tesir ettiği anlaşılmaktadır.

49 yaşında ve 3 çocuk babası olan (E_22), çocuklarının cehennem ateşine sürüklenmesinden duyduğu korkunun onların ahlaki karakterinin gelişimine önem vermesine etki ettiğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Daha çok çocukları düşünüyorsun. Onlar cehenneme sürüklenmesin diye daha çok öbür dünyaları için gayret ediyorsun. Sadece bu dünyadaki maddi başarılarına değil, ahlakına karakterine daha çok önem veriyorsun.”

Çocuklarıyla gençlik çağlarındaki iletişimlerine dikkat etmesinde onları şeytana terk etme korkusunun etkisinden bahseden 63 yaşındaki (E_23):

“Çocuklar küçükken sorun olmuyor zaten. Ama gençken ne badireler atlatıyor gençler. Çok kez çaresiz kalıp, Allah’a sığındım. Çok dua ettim Allah’a bir yola girsinler diye. Onların yaptıklarına tahammül etme, onları şeytana terk etmeme. Bunlar gençlik zamanında çocuklarımla ilişkilerimi etkileyen şeyler.”

şeklinde kendini ifade etmektedir.

Her iki katılımcının ortak kaygı noktasının çocuklarının ahirette ceza çekmesine ilişkin kaygılar olduğu görülmektedir. Her iki durumda da katılımcılar, çocuklarıyla ilişkilerini şekillendiren bir inançtan bahsetmektedirler.

Çocuklarıyla ilgili yaşadığı sorunlarda çocuklarını şeytana terk etmeme düşüncesinin kendisini nasıl harekete geçirdiğini, çocuk ilişkilerinde sabrını arttırdığını, çocuklarına yönelik şefkatli yaklaşımını desteklediğini ifade eden 52 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni (E_4), anne-baba ve çocuk ilişkilerinde bu inancın önemini vurgulamaktadır:

“Çocuklarımızı islami düşünceye dönüştürmek öyle kolay olmadı. Özellikle 28 şubatın o çetrefilli döneminde okulların ilköğretime dönüşmesinden dolayı ortaokullardaki açık, saçıklık veya inançsızlık yapısı çocuklarımızı da etkiledi. Çocuklarımız o zaman, kızlarımız mesela, ortaokulda kızlarımıza örtüyü tavsiye ettiğimizde çocuklarımız örtünmek istemediler. Bütün ilişkide oldukları arkadaşları açtı o zaman. Arkadaşlarında bir inançsızlık vardı. Ateistlik vardı. Oyun, eğlence bu tarz yaşantılar vardı. Bu çocukları sizin o dünyadan çekip, İslami bir dünyaya Allah rızası için yaşama dünyasına çekmek kolay olmadı. Çok zorluklar sıkıntılar çektik. Zaman zaman çocuklarımız bize karşı tavır aldılar. Zaman zaman bu çocuklar arkadaşlarına kaçtılar, gittiler. Bu tarz sıkıntıları yaşadık. Ama biz sabırla çocuklarımızın peşinden gittik. Ben şunu söyledim her zaman, benim şeytana kaptıracak bir evladım yok. Yani şeytan benim çocuklarımla ne kadar uğraşsın, ben de o şeytanla uğraşacağım, o şeytanın ayağını orada kıracağım, çocuklarımı asla şeytana kaptırmayacağım düşüncesi bende vardı. Çocuklarımın yanlış yaptığı zamanlar oldu. Tabii ki, gençti onlar tabii ki yapacaktı. Hatta yanlış yapmaması sağlıklı olmayabilirdi. Yanlış yapsın, hatayı görsün ama o yanlış ve hatalardan sonra geri dönüş kapısını ben her zaman açık bıraktım onlara. Eğer baskıyla ve nefretle ben onlara yaklaşıyordum, “sen bu hatayı yaptın bir daha benim evime gelme, böyle bir şey yapma” gibi ben yaklaşıyordum, çocuklarımın çoğunu kaybederdim ben şu anda. Ama ben her zaman şuna inandım ki, ben çocuklarımı asla şeytana kaptırmayacağım ve şeytana bir ademoğlunu daha cehenneme tiktirmeyacağım. Bu düşünceyle onların peşinden gittim, takip ettim, hatalarını onlara göstermeye çalıştım. Hata yaptıkları zamanda yüzlerine vurmadım. Onlara örneklikle, sabırla tahammül ettim. Doğruyu görmelerini sağladım. Bu konuda başarılı olduğumu düşünüyorum. Benim bütün ailelere tavsiyemde çocuklarının peşini asla bırakmasınlar. Asla şeytana evlatlarını teslim

etmesinler. Ne kadar hata yaparlarsa yapsınlar, bu hatalardan çocuklar ders almasını bileceklerdir. Aileler sabırlı olursa, anne-baba sabırlı olursa, o çocukları eninde sonunda kurtaracaktır. Ben buna inanıyorum. Çünkü insanın fitratı buna müsait.”

Çocuklarına dini eğitim vermede ve yaşanan olumsuz toplumsal şartların etkisinden çocuklarını kurtarmada şeytana karşı bir mücadele verdiği düşüncesinden hareket eden (E_4), bu düşüncenin anne-baba ve çocuk ilişkilerini ve çocuklara verilecek dini eğitimi olumlu yönde etkileyeceğine inandığını ifade etmektedir. Kendisinin yaşamış olduğu tecrübeye, bu düşüncenin, çocuklarına dini eğitim vermesinde olumlu bir etki yarattığına dikkat çekmektedir.

Dinin anne-babaların çocuklarıyla ilişkilerinde duyarlılığını arttırdığını ifade eden 41 yaşındaki ihl meslek dersleri öğretmeni olan (K_29), bu konudaki düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Anneliğimde daha sorumlu olmama yol açtığını söyleyebilirim dinin. Dindar bir kişi olmasam çocuklarıma karşı şimdiki kadar duyarlı ve sabırlı olabilir miydim bilmiyorum. Din, çocuklarını cehennem ateşinin azabından koruma görevini anne-babaya veriyor. Yani bizim inancımıza göre, anne-babanın görevi cehennem azabından korumaktır. Bu görevi yerine getirmek için insanın sabırlı olması gerekiyor. Kendinden çok evladını düşünmesi gerekiyor. Anne-babanın fedakarlığını arttırdığını düşünüyorum dinin.”

(K_29), dinin, anne babaya çocuklarını cehennem azabından koruma görevi ve misyonu yüklediğini düşünmektedir. Bu misyonun diğer katılımcılar tarafından benzer bir şekilde dile getirildiği görülmektedir.

2 çocuk babası olan (E_24), çocuklarıyla ilişkilerinde, çocuklarını cehennem azabından koruma düşüncesinin, olumlu bir etki yarattığını, onlarla daha iyi ilişkiler kurmaya çalışmasında önemli bir güdüleyici olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Özellikle daha öncede ifade ettiğim gibi çocuklarımı şeytanın hilelerinden ve cehennem azabından korumam gerektiği duygusu büyük etki ediyor. Bazen çocuklara çok kızdığım olur. Bu durumlarda şöyle düşünürüm. Eğer ben onunla tüm olumlu ilişkilerimi koparırsam, nasıl onun yanında olup da onu

koruyacağım derim. Böylelikle öfkemi yutabiliyorum. Yoksa gençlerle uğraşmak çok zor.”

38 yaşında ve öğretmen olan (E_27), eşine Allah'ın bir emaneti olarak baktığı gibi çocuklarını da cehennem azabından korumak istediğini ifade etmektedir:

“Eşimle ilişkiyi belirleyen eşimin bana bir emanet olduğu düşüncesi çocuklarımla ilişkilerimde yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem azabından çocuklarımı koruma düşüncesi olarak ortaya çıkıyor. Çocukları bu azaptan korumak, şeytanın tuzaklarına karşı bilinçlendirmek için ilişkilerimi her zaman iyi tutmaya çalışıyorum. Daha çok iletişim kurup, daha çok zaman geçiriyorum.”

Çocuklarını *cehennem azabından koruma düşüncesi* (E_27)'nin çocuklarıyla daha fazla iletişim kurmasına, daha fazla zaman geçirmesine, iyi ilişkiler geliştirme çabasına yol açmaktadır.

“Çocukların Allah'ın emaneti olduğu” düşüncesi, 32 yaşında ve iki çocuk annesi olan (K_13) tarafından ifade edilmektedir:

“Çocuklarımızın bize Allah'ın emanetleri olduğunu gözeterek onlara karşı ilgi ve alakamı; din ve inancımın etkisi ile yetiştirmeye çalışıyorum.”

“Çocukların Allah'ın emaneti olduğu” düşüncesinin, “cehennem azabından koruma”, “şeytandan koruma”, düşüncelerine benzerlik teşkil ettiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından ifade edilen bu düşüncelerin kaynağının ahiret ve Allah'a hesap verme inancı olduğu düşünülebilir.

Bu dünyanın imtihan dünyası olduğu inancı bahsettiğimiz teşvik edici unsurlarla paralellik arz etmektedir. “İmtihan dünyası” düşüncesini, 3 çocuk annesi (E_29) şu şekilde anlatmaktadır:

“Hazreti Nuh'un örneği burada mükemmel bir örnek. Hazreti Nuh, çocukluğundan itibaren evladına hep doğru muamelede bulunuyor. Ama evladı bir türlü onun istediği şekli almıyor. Burada yıkılmamak, yılmamak, çocuktan vazgeçmemek, nefret etmemek lazım. Her şey olacağına varıyor. Her kul gibi çocuğunuzda bir imtihan veriyor neticede.”

Hazreti Nuh örneğinin çocuklarına verdiği din eğitiminde bir model olduğunu vurgulayan (E_29), çocukların da imtihan içerisinde oldukları düşüncesini ifade etmektedir. Bu düşüncenin kendisinde, çocuklarına karşı kararlılığı ve sevgiyi arttırdığını vurgulamaktadır.

53 yaşında ve 4 çocuk babası olan (E_11), diğer katılımcıların teşvik edici unsurlarına paralel olarak, anne-babaların dini eğitimi çocuklarına vermelerinin ya da verdirmelerinin temel güdüleyicilerinden birisinin sadece bu dünyayı değil, öbür dünyayı da kazanmak düşüncesi olduğunu altını çizmektedir:

“İnanç değerlerinden/sorumluluk bilincinden uzaklaştığı ölçüde anne babalar çocuklarının dünyada kazanmalarını ve başarılarını bile ihmal etmeleri veya sorumlu olduklarını düşündüklerinde de sadece dünyada kazanmaya yönlentmeleri inanç, ahirete iman, eksikliği olarak izah edilebilir. Bunun da o çocukların erdemli, ahlaklı insan olmalarını önlediği dolayısıyla gelecekte toplum için sorunlu insanlar olduğu gerçeğini ortaya çıkardığı gibi öldükten sonraki hayatlarını da kaybetme riskiyle karşı karşıya kalırlar.”

Katılımcı (E_11), anne-babaların çocuklarının eğitiminde yalnızca bu dünyaya ilişkin başarıyı ön planda tutmalarının ahiret inancının eksikliği ile ilişkilendirilebileceğini ifade etmektedir. Bu ifade içerisinde, ahiret inancına sahip dindar anne-babaların çocuklarına, dini eğitim verme ya da verdirme isteğine sahip olacakları vurgusunu taşımaktadır.

Katılımcıların çocuklarına dini eğitim verme ya da verdirme başlığı altında kendilerini teşvik eden unsurları yukarıdaki ifadelerle özetleyebiliriz. Bu ifadeleri toparlayacak olursak, katılımcılarımızın “çocuklarını cehennem azabından koruma”, “çocuklarını şeytana terk etmeme”, “çocukları için şeytanla mücadele etme”, “çocuklarının da bir imtihana tabi olduklarını düşünme”, “çocuklarının ahiret hayatını düşünme” inançlarının etkisiyle çocuklarına dini eğitim verdikleri ya da verdirdikleri görülmektedir. Katılımcıların dini/ahlaki eğitime yönelik isteklilikleri, dinin, aile yaşamına ve çocukların yetiştirilmesine yönelik ilgisi, dini mesaj ve doktrinlerin belirli aile değerlerini iletmesi ve aileyi destekleyen sosyal ilişkiler ağı sağlaması (Vermeer, 2011: 69) düşünüldüğünde normal görünmektedir. Bu nedenle anne-baba dindarlığının, tüm aile iklimini değiştiren, çocukları yetiştirme tarzını, anne-babalık amaçlarını

etkilemesi doğal olarak görülmektedir (Vermeer, 2011: 70). Dindar, dinî faaliyetlere katılım gösteren ve ibadetlerini yerine getiren anne-babaların daha uygun çocuk yetiştirme davranışlarına sahip oldukları araştırma sonuçlarına yansımıştır (Ahmedi, Hoosein-Abadi, 2009). Dindar anne-babalarda dinî eğitim vermeye yönelik bu ilgiyi, anne-babaların çocuklarını daha iyi bir duruma getirmek için manevi bir sorumluluğa sahip oldukları inancı etkilemektedir (Mahoney v.d., 2001: 589).

Anne-babaların çocuklarına dini/ahlaki eğitim vermeleri konusunda istekliliklerini arttıran 14 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalar genel olarak "çocuklarını koruma" çatısı altında açıklanabilir. Çocuklar, Yüce Allah'ın anne-babalara bir emaneti olarak görülmekte (f=2), çocuklarda, anne-babaları gibi bir imtihan dünyasında yaşamaktadır (f=2), bu imtihanı aşmaları için onlar şeytanın tuzaklarından korumak gerekmektedir (f=4). Böylece anne-baba, onları cehennem azabından koruyabilecektir (f=5). Anne-babalar çocuklarını koruduklarında çocukları kendileri için ahiretin tarlası (f=1) olduğu için anne-babalar da cehennem azabından korunabileceklerdir. Anne-babaların dini/ahlaki eğitime teşvik eden düşüncelerin tekrarlanma sıklığı Tablo 15'te verilmektedir.

Tablo 15: Dini/Ahlaki Eğitimi Teşvik Eden Düşünceler

	f
Cehennem Azabından Korumak	5
Şeytanın Hilelerinden Korumak	4
Allah'ın Emaneti Olarak Görmek	2
İmtihan Dünyasında Olmak	2
Ahiretin Tarlası Olarak Görmek	1

Katılımcıların ifadelerinde yer alan teşvik edici düşünceleri aktardıktan sonra din eğitiminin çocuklara verilmesinde izlenen yöntem üzerinde durulacaktır. Bu ifadelerden öncelikle çocuklarına kendilerinin din eğitimi verdikleri, vermeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Anne-babaların verdikleri din eğitiminde, örnek olma ve bilgi verme yolunu takip ettikleri görülmektedir. Aynı zamanda ibadetler, ahlak, davranış kuralları, Kuran ve peygamberler hakkında bilgiler vermenin, dinî eğitim olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Örnek olma, anne-babaların çocuklarına dini eğitim verirken takip ettikleri bir yol olarak dikkat çekmektedir. İki çocuk babası (E_2), örnek olmanın, dini eğitime nasıl etki ettiğini şu cümlelerle açıklıyor:

“Çocuğumuzu biz yetiştirirken dini eğilimlerle yetiştiriyoruz. Kendimizde o var zaten. Biz istemesek bile çocuğumuza onu yansıtacağız. Çünkü çocuğumuza vereceğimiz şeyin biz de olması lazım. Biz de olan da dini eğilimlerle geliştiği için doğal olarak bunları yansıtıyoruz çocuğumuza.”

(E_2)'nin ifadelerinden ailede başlayan din eğitiminin doğal bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların anne-babalarını model aldıkları, anne-babaların çocuklarına vermek istedikleri inanç ve değerlerin öncelikle kendileri tarafından gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir.

42 yaşında ve 3 çocuk babası olan (E_16), çocukları cehennem azabından koruma düşüncesi ile onlara iyi bir örnek olmaya çalıştığını ifade etmektedir:

“Tabii ki etkiliyor öncelikle çocuk olarak ahlaki noktada en iyi örnek sunma sorumluluğu ortaya çıkıyor. Ailesini, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden korumakla yükümlüyüz.”

17 yıldır evli olan (E_24) ve (K_24), çocuklarına verdikleri dini eğitimde örnek olmanın önemi konusunda birbirlerini destekleyen ifadelerde bulunmaktadır:

“Verdik, vermeye devam ediyoruz. Küçükken daha çok hikayeler anlatırdık. Dini hikayeler. Yaşadığımız olaylarda inancımız bize neyi emrediyor bunları konuşurduk. Dinin sadece ibadet olmadığını, okumak, düşünmek, yaşamak kısacası hayat olduğunu anlatmaya çalıştık. Ama bence çocuğa verilecek en iyi din eğitimi örnek olmak. İnşallah o konuda üzerimize düşeni yapabilmişizdir. Yoksa anlattıklarınız unutuluyor ama yaptıklarınız, gösterdikleriniz kalıcı oluyor.” (E_24)

“Aslında din eğitiminde bence öncelik ailenin. Aile kendisi model olarak çocuğa din eğitimi vermeli. Çocukların dini bilgileri ezberlemelerinden ziyade görmeye ihtiyaçları var. Ben öyle düşünüyorum. İnşallah biz bu konuda bir şeyler yapabilmişizdir. Yapmaya çalıştığımızı söyleyebilirim ama.” (K_24)

İki çocuk anne-babası olan (E_24) ve (K_24), birlikte örnek olmanın bilgi aktarımından daha etkili olduğunun altını çizmektedirler. Çocukların eğitiminde rol-model olmanın önemine vurgu yapmaktadırlar.

Ailelerin kendilerinin yaşadığı değerleri ya da inandıklarını aktarmalarının daha kolay ve doğru olduğunu ifade eden beş çocuk babası (E_4), anne-babaların kendilerinin yapmadıklarını çocuklarına vermeye çalışmalarının mümkün olmadığını dile getirmektedir:

“Bunları çocuklarımıza zaman zaman direk konuşup sohbet ederek, ama daha ziyade yaşantımızla örnek olmaya çalışarak vermeye çalıştık. Yani siz yaşamadığınız bir şeyi çocuklara yap dediğiniz zaman o çocuklar zaten doğal olarak onu yapmayacak. Ben mesela sigara içemeyen bir insanım. Dolayısıyla çocuklarıma çok rahat sigaranın zararlarını anlatıp, içmeyin diyebiliyorum onlara. Nispeten de etkili olduğumu düşünüyorum. Aynı şekilde dini inançlarımda da mesela, ben şimdi inandığım değerlerimi kalpten söylüyorum ve çocuklarımda da etkilendiğini düşünüyorum. Çocuklarımda da bu değerlerden etkilenip, zamanla dönüşüm sağladığını görüyorum.”

(E_4), kendisinin içten inandığı bir değeri anlattığında ya da uyguladığı bir şeyi çocuklarına öğretmek istediğinde zamanla çocuklarında istedik davranışlar oluştuğunu ifade etmektedir.

İbadetlerin öğretiminde model olma yolunun etkili bir yöntem olduğunu ifade eden iki çocuk babası (E_8), şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Daha çok önce bizim model olmamız gerekiyor. Mesela ben namaz kılıyorsam, çocuklarımda da modelden görerek başlıyor.”

İhl meslek dersleri öğretmeni olan (E_11)’in ifadeleri, diğer katılımcıların örnek olma yoluyla dini değerlerin aktarımı konusundaki görüşlerini desteklemektedir:

“Çocukların karakteri, kişiliği, inancı, ahlaki, kültürü vs. şekillenmesinde birinci etkinin aile olduğunu düşünüyorum. İstisnaları hariç tutarsak genellikle çocuklar anne ve babalarını örnek alır ve onları inanç, kültür, gelenek vs. lerini kendilerine örnek alırlar. Aile modellikte zayıf kaldığı ölçüde okul, medya, sosyal çevre vs. etkisi önemli olmaya başlar. Örneğin sürekli ve kolayca yalan

söylenilen bir ailede büyüyen çocuklardan yalan söylememesini beklemek pek mümkün olmaz. Veya sosyal duyarlılığı/sorumluluğu hiç olmayan bir ailede yetişen çocuklardan böyle bir duyarlılık beklemek te yine pek gerçekçi değildir. Dinin kurallarına şeklen değil de dinin kurallarının özümsemiş ruhunun oluşturduğu yani geliştirdiği, olgunlaştırdığı, (kibir, kıskançlık, israf, özent, yalancılık, iffetsizlik, vs. gibi olumsuzluklardan kurtulduğu) kişilikler açısından bakarsak aile içi ilişkilerde her zaman olumlu etki yapacaktır. Bu kural bizim için de geçerlidir ve yukarıda sayılan gelişmişlik ölçüsünde (kendi çapımızda) ilişkilerimize inancımızın olumlu etkisi yansımaktadır. Var olan olumsuzluklar da inançtan kaynaklanan bir olumsuzluk değil, inancın özümsememesinden yani inancın iyi insan yetiştirme amacına ulaşamamaktan kaynaklanan olumsuzluklardır.”

(E_11), ailede olmayan özelliklerin çocuklardan beklenmesinin anlamsızlığı üzerinde durmakta, özellikle kişiliğin oluşmasında anne-babanın model olma yönüne dikkat çekmektedir.

Çocuklarıyla ilişkilerinde doğruluğun önemini kavratmak isteyen 54 yaşındaki (E_7), bu konudaki bir yaşantısını ve bunun anne-baba ve çocuk ilişkilerine ve çocukların dini bir değeri kazanmasına etkisini şu şekilde anlatmaktadır:

“Sonra yalanı evde hiç uygulamadık. Mesela çocuklara şunu yaparsan, şunu yaparım; dediysem onu mutlaka yapmışımdır. Hani yapmadığınız şeyi söylemeyin şeklinde bir islami ilke varya ona uygun olarak, dediğim şeyi yapmışımdır. Yalanın olduğu aile ortamında aile ilişkileri, yalama olmaya başlıyor. Ya söylemeyeceksin ya da söylediğin zaman sonucunu getireceksin. Bir şey anlatayım bununla ilgili. Gazetelerde, televizyonlarda kapıları çalan amcanım, teyzenim diyen kişilerin, hırsızlıklarının, cinayetlerinin ve tecavüzlerinin çokça haberinin yapıldığı bir dönemdi. O dönemde bir gün dedim ki çocuklara, üçü de var, dedim, anneniz, babanız, evde bizden birisi yokken evin daire kapısını kimseye açmayacaksınız. Açarsanız, sizi döverim. Döverim dediğimde de kayışla döverim dedim. Çok korksunlar diye. Bunun niçin olduğunu da güzelce anlatıp, onaylarını da aldım. O zamanlar bunlar okula da gidiyorlar. Neyse üst katta subay olan bir komşumuz vardı. Neyse kapıyı

yanlışlıkla çalmış. Bizimkiler de akşam anlatıyorlar. Baba, üst kattaki komşumuza gelmiş, kapıyı yanlışlıkla çalmış, üstünde asker elbiseleri vardı sonra teşekkür etti yukarı çıktı diye böyle canlı bir şekilde. Bitti bütün anlattıkları. Ben de dedim ki, evde anneniz var mıydı? Yok. Bunlara dedim, getirin kemeri. Tabi bu arada bunlar feryat figan ağlıyorlar. Hanım da bunu yapacağıma o kadar çok inanmış ki, o da ağlayarak yapmamamı söylüyor. Ben aldım kemeri, ses olarak ses çıkartıyorum ama acıtmayacak şekilde vuruyorum. Ki amacım sözümü yerine getirmek. Aradan bir iki dakika geçti. İkisi yanıma geldi. Sarıldılar. Baba sen bize vurdun ama hiç acımadı dediler. Kızım dedim, ben size kıyar mıyım, benim amacım sizin canınızı acıtmak değildi zaten. Ben bunu yapacağımı söylediğim için yaptım ve ben bunu yapmasam siz birkaç gün sonra yine aynı şeyi yapacaktınız. Bu, sizi engellemek için söylediğim ve yaptığım bir şey dedim. Bu kulağınıza küpe olsun, yaşadığınız sürece babamız bize böyle böyle yapmıştı dersiniz dedim. Yalanın eve girmemesi açısından bir örnek olsun diye anlattım. Aile içinde merkezde yalana karşı olan bir güven diyalogumuz var.”

Katılımcıların din eğitiminde anne-babanın örnek ve rol-model olması olarak aktardıkları yöntemin varlığı çeşitli araştırmaların sonuçlarına yansımıştır. Bu araştırmalar, çocukların anne-babalarını örnek aldıklarını ve anne-babanın dinî inanç ve davranışlarının çocuklardaki dinî inanç ve davranış gelişimini etkilediğini göstermektedir (Flor, Knapp, 2001: 629; Mahoney, Tarakeshwar, 2013: 367). İbadetlerin ve dinî ritüellerin yoğun uygulandığı aile ortamlarında yetişen çocuklarda dinî duygunun uyanışının daha erken ortaya çıktığı görülmektedir (Selçuk, 1991: 70; Öcal, 2003: 55). Anne-babaların çocuklarına örnek olarak onları iyi yetiştirme isteği, anne-baba dindarlığının bir sebebi olarak görülmektedir (Peker, 2003: 187).

Anne-babalar, dini eğitimde anne-babanın örnek olma yöntemi dışında dini bilgileri anlatma yöntemini de uyguladıklarından bahsetmektedirler. 47 yaşındaki (E_6), çocuğuna akıl, baliğ olduktan sonraki sorumlulukları, kız erkek ilişkilerinin sınırları, ibadetler ve peygamberler hakkında bilgiler verdiğini ifade etmektedir:

“Bazı namaz surelerini pekiştirmesine yardımcı oldum. İslam'ın temel şartlarının ne anlama geldiğini, onların ehemmiyetine ona anlattım. Ergenliğe

görme döneminde olduğu için ergenlik hakkında, kız-erkek ilişkilerindeki sınırlar hakkında ona bilgiler verdim. Akıl baliğ olduktan sonra vücudumuzda olacak değişimler ve bu değişimlerin bize getirdiği sorumluluklar hakkında ona bilgi verdim. Sık sık peygamberlerin ve peygamberimizin hayatını ona anlattım.”

Dini eğitimin temellerini aile içinde atmaya çalıştıklarını ifade eden üç çocuk babası (E_10), Kuran okumayı öğretme, ahlaki konularda konuşma ve surelerin ezberlenmesi yönünde çalıştıklarını dile getirmektedir:

“Kuran okumayı eşimle birlikte öğrettik. Sureleri ezberlettik. Ahlaki kuralları konuştuk, uyguladık. Kurani hep birlikte okumaya çalışıyoruz. Dini eğitim adına ne varsa önce aile içinde temelini atıyoruz ki, dışarıda yüklenecek olanlar bu temel üzerinde yükselsin.”

İki çocuk babası olan (E_12), dini sohbetlerin yanı sıra kitaplar yoluyla çocuğunun dini konularda bilgilenmesi için çaba gösterdiğini ifade etmektedir:

“Sistematik ve örgün olmasa belli periyotlarda düzenlediğimiz etkinlik ve sohbetlerle dini bir eğitim vermeye çalıştım. Bunun dışında okumasını tavsiye ettiğim kitaplarla kısmen bunu sağlamaya çalıştım.”

İki çocuk babası olan (E_13), çocuklarına anlayabileceği seviyede dini bilgiler vermeye çalıştığını anlatmaktadır:

“Çocuklarımın biri 5 yaşında diğeri 1,5 yaşında. Yaşları itibariyle çok fazla bir eğitim veremedik. Ancak 5 yaşındaki kızıma zaman zaman Allah, Peygamber, Kur’an-ı Kerim, Namaz ve Oruç hakkında onun anlayabileceği seviyede bilgi veriyoruz. Bir kısım kısa sureleri ezberlettik ve zaman zaman okuyarak pekiştirmesini sağlamaya çalışıyoruz. Bunun dışında genel ahlaki kurallar ve erdemli davranışlar hakkında bilgi veriyoruz.”

38 yaşındaki (E_14), çocuklarına dini ibadetlerin manasını, ne için yapıldığını ve örnek şahsiyetlerin çocukluklarını anlattığını söylemektedir:

“8 yaşındaki kızıma dini kural ve değerleri anlayabildiği ölçüde anlatıyorum. Örnek şahsiyetlerin kendilerini ve çocukluk dönemlerini anlatıyor, onlarla ilgili kitap veriyorum. Abdest ve namaz gibi temel ibadetlerin ne olduğunu ve neden

yaptığımızı anlatıyorum ve birlikte namaz kılıyoruz. Doğruluk, dürüstlük gibi temel özellikleri konuşuyoruz.”

İki çocuk annesi (K_14), kızına tesettürü ve ne için tesettürlü olduğunu anlattığını ifade etmektedir:

“Anlayabildikleri ve anlatabildiğim ölçüde eğitim vermeye çalışıyorum. Özellikle kızıma bayanların neden tesettürlü olmaları gerektiği konusunda uzun uzun konuşmalar yapıyorum.”

Üç çocuk annesi (K_16), çocuklarının Kur’an okumaları, namaz surelerini ezberlemeleri ve namaz kılmaları için verdiği eğitimi şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Babaları kuran okumaları ile çok ilgilendi ben kısa sureleri ezberlettim yanıma alıp namaz kıldım”

45 yaşında ve 2 çocuk babası olan (E_19), hem çocuklarla erdemler ve ahlaki değerlere ilişkin sohbet ettiğini hem de rol model olmaya çalıştığını dile getirmektedir:

“Kandillerde sohbet edip, oruç tutuyoruz. Ahlaklı olmanın tüm erdemlerini öğretmeye ve temsil etmeye çalışıyorum.”

Türkiye’de yapılan bir araştırma dinî bilginin öğretilmesinde ailenin doğrudan ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Akşit v.d., 2012: 404). Farklı araştırmalar, dinî bilgilerin en çok anneden alındığını, dini eğitimde en etkili kişinin anne olduğunu göstermektedir (Abanoz, 2008: Koyuncu, 2008: 80; Özkan, 2012: 82; Koca, 2019: 58). Bu araştırmaların çoğunda dinî bilgilerin en çok alındığı ve dini eğitimde en etkili olan ikinci kişi ise babadır (Koyuncu, 2008: 80; Özkan, 2012: 83; Koca, 2019: 58). Elde edilen bulgular, literatürü destekler biçimde dindar ailelerin çocuklarına dinî bilgileri vermeye çaba sarf ettiklerini göstermektedir.

Katılımcılar gerek örnek olma yoluyla gerekse bilgi aktarımı yoluyla olsun anne-babanın çocuklarına dini eğitimi verirken onları dini eğitimden uzaklaştırmamaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Öğretmenlik yapan (E_14) birlikte yapılan ibadetlerle çocuklara bu ibadetleri sevdirmenin kendisini de mutlu ettiğini belirtmektedir:

“Birlikte yaptığımız ibadetlerle çocuklarımıza bunları sevdirmek, örnek olmak anne-babaya da büyük bir mutluluk verir. Hem birlikte olmak hem de Allah rızası için yapmak evdeki muhabbeti arttırır.”

Dini inanç ve değerlerin içselleştirilmesi için gayret edilmesinin önemini vurgulayan üç çocuk babası (E_16), çocuklarına dinin emirlerini emir olarak sunmak yerine örnekle birlikte, dinin isteklerinin insanoğlunun iyiliğini getirdiğini anlatmaya çalıştığını ifade etmektedir:

“Dinin kural ve değerler tabii ki etkiliyor ancak önemli olan bunu bir emir gibi sözlü bir ifade olarak söylemekten ziyade bunu davranış olarak gösterebilmek en önemli problem haline geliyor. Sözde olan ama özde olmayan yaklaşımlar çocuklar üzerinde veya karşı tarafın üzerinde tam aksi yönde sonuç üretebiliyor. Gündelik hayatın içerisinde dini ibadet ve yaklaşımların hayatın normal akışı içerisinde yapılan ve bu sebeple de “doğal olan” “normal olan” olduğunu gösteriyorum. Böylece çocukların, “paylaşan”, “merhamet gösteren”, “karşısındaki insana değer veren”, “kendini planlayan ve çalışan” ve her şeyden önemlisi “Allah’a ve Allah’ın yarattıklarına karşı sorumluluk duyan ve bu sorumluluğun bilincini taşıyan” bir davranış tarzını içselleştirdiklerine inanıyorum”

41 yaşındaki (K_16), bu içselleştirme sürecinde anne-baba ve çocuk arasındaki olumlu iletişime dikkat çekmektedir:

“Evet düşünüyorum ergenlik dönemi etkin bir dinlemeyi gerektiriyor benim en çok etkilendiğim örneklerden bir tanesi Hazreti nuh un kendisiyle aynı fikirde olmayan çocuğuna Oğulcuğum diye hitap etmesiydi ikincisi hazreti Yakup'un Hazreti Yusuf'un rüyasını bile dikkat edip sabır ve şevkatli davranmış olmasıydı.”

(K_16)'nın verdiği iki peygamber örneğinde de yumuşak ve merhametli davranışın ön plana çıktığı görülmektedir.

İki çocuk annesi (K_24), eşler arası ilişkilerde anlayışın ve dini değerleri sevdirmenin öneminden bahsederken, eşler arasındaki bu olumlu iletişim tarzının anne-baba ve çocuklar arasında da olması gerektiğini vurgulamaktadır:

“...Aynı durum çocuklarımız için de geçerli. Sevdirecek, zorlamadan, yaptıklarını ya da yapmadıklarını başa kakmadan.”

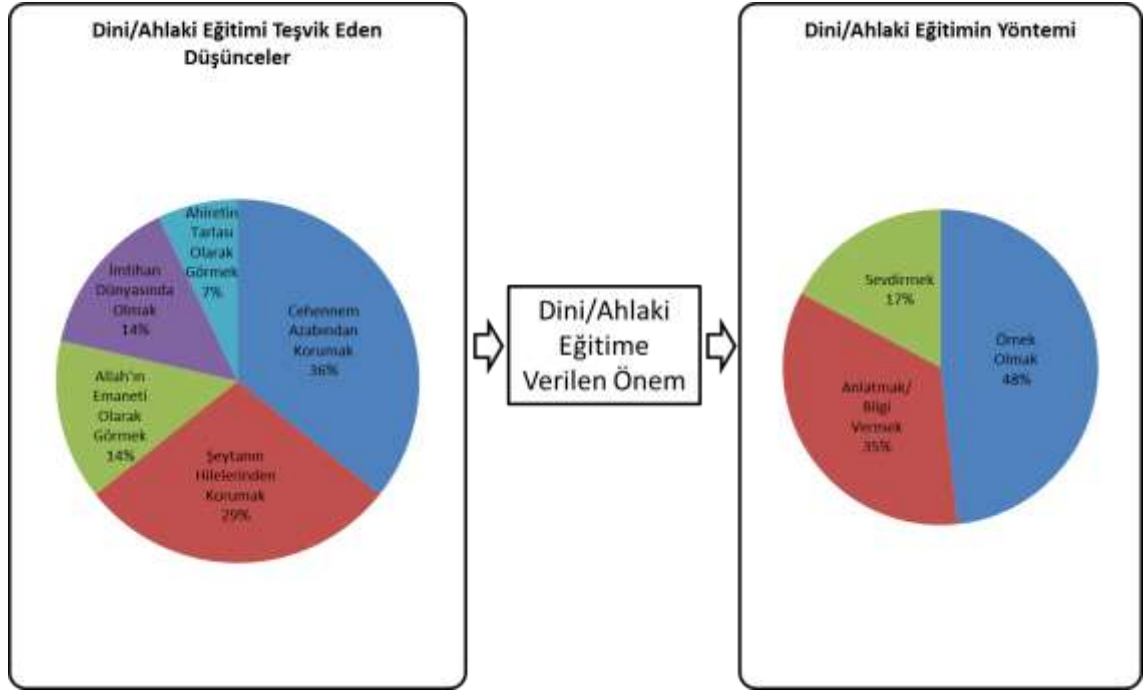
Din ve Anne-Babalık arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar, anne-baba dindarlığının, anne-baba çocuk ilişkileri arasındaki olumlu ilişkinin sağlanmasında etkin bir rol oynadığını göstermektedir (Brody v.d., 1994; Pearce ve Axinn, 1998; Dollahite, Marks ve Olson, 1998; Gunnoe, Hetherington ve Reiss, 1999; Wilcox, 1998). Araştırmacılar, tüm dini ve demografik değişkenler denetim altına alındığında daha dindar olan annelerin çocukları ile daha pozitif bir anne-çocuk ilişkisi kurduklarını göstermiştir (Pearce ve Axinn, 1998: 826). Dollahite (1998), yaptığı çalışmada dinin, babalara çocuklarıyla ilişkilerinde sağladıkları desteğe değinirken çocuklarıyla oyunlar yoluyla aralarında bir sevgi bağı inşa etmeye yardımcı olduğunu ortaya koymuştur. Petro v.d. (2017), anne-babaların dini inançlara bağlılığının, katı ya da sıcak anne-babalık için kanıtlar ortaya koyabildiğini, bunun nedeninin anne-babalık tarzlarını etkilemede dini inanışların tek başına etkili olmadığı ortaya koymuştur. Bu araştırmanın bulguları, katılımcıların, din eğitiminde çocuklarına sıcak ve içten anne-babalık davranışları sergilediklerini göstermektedir.

Çocuklara dini/manevi eğitim vermenin yöntemi olarak en başta gelen yöntem örnek olmak (f=14) olarak görülmektedir. Örnek olmak, anlatımdan daha öncelikli, etkili ve önemli olarak görülmektedir. İkinci yöntem olarak ifade edilebilecek olan anlatım (f=10), katılımcılar tarafından, sohbetler yaparak, konuşarak, ezber yaptırarak, kitaplar verme yoluyla bilgiler öğretmek olarak ifade edilmektedir. Son olarak yöntemle ilgili üçüncü kodlama, sevdirecek, bıkırmadan, olumlu duygular yaratarak (f=5) din eğitimini vermektir. Bunun sağlanabilmesi için katılımcıların sabırlı ve şefkatli olmak ve çocuklara karşı anlayışlı olmak gerektiğini ifade ettikleri görülmektedir. Dini/ahlaki eğitimin yöntemine ilişkin kodlamalar aşağıdaki Tablo 16’da aktarılmıştır.

Tablo 16: Dini/Ahlaki Eğitimin Yöntemi

	f
Örnek Olmak	14
Anlatmak/Bilgi Vermek	10
Sevdirmek	5

Dindar ailelerde çocuklara verilen dini/ahlaki eğitimle ilgili süreçler, katılımcıların ifadelerine dayanarak, Şekil 12’de özetlenmiştir.

Şekil 12: Dini/Ahlaki Eğitimle İlgili Süreçler

Dini/Ahlaki eğitime yönelik, temelde anne-babaların çocuklarını koruma istekliliklerine dayalı dini/ahlaki eğitimi teşvik eden düşünceler, dini/ahlaki eğitime verilen önemi arttırmaktadır. Anne-babalar, dini/ahlaki eğitimi verirken, öncelikle örnek olmak gerektiğini düşünmektedirler. Dini/ahlaki eğitimi verirken anlatımın ve bilginin mutlaka örnek olma yoluyla desteklenmesi ve dini/ahlaki eğitimin sevdirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

4.3. DİNİN ANNE-BABA VE ÇOCUKLARI ORTAK BİR AMAÇ ETRAFINDA BİRLEŞTİRMESİ

Yapılan çalışmada anne-baba ve çocuk ilişkilerinde dinin etkilerinden birisinin ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı sağlamak olduğu görülmektedir. Dinin bu amacı sağlarken, gerek anne-babaların çocuklarına rol-model olmasından gerekse birlikte yapılan ibadetlerin anne-baba ve çocuklar üzerinde yarattığı etkiden yararlandığı görülmektedir. Ayrıca ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının oluşumunda, dinî inançlara ilişkin birlikte okunan ya da üzerinde konuşulan metinlerin ve bilgilerin sağladığı bilincin etkisi hissedilmektedir.

Bu başlık altında 43 kodlama yapılmıştır. Anne-baba çocuk ilişkilerine ilişkin alt başlıklar arasında en çok kodlama yapılan alt başlıklardan birisi bu başlık olmuştur. Katılımcıların ifadelerine dayanarak yapılan 43 kodlamanın 6'sı, katılımcıların çocuklarıyla aynı inancı paylaşmaya, onlara kendi inanç ve değerlerini aktarabilmeye verdikleri önemi ifade etmektedir. Kodlamalardan 25'i çocuklarla birlikte yapılan ibadetleri ifade ederken, kodlamalardan 12'si paylaşılan ortak inancın ve ibadetlerin oluşturduğu birliktelik duygusunu ve ortaklaşa paylaşılan yaşam amacını ifade etmektedir. Tablo-17'de bu kodlamaların sıklığı gösterilmektedir.

Tablo 17: Dinin Anne-Baba ve Çocukları Ortak Bir Amaçta Birleştirmesi

	f
Çocuklarla Ortak İnancı Paylaşmaya Verilen Önem	6
Çocuklarla Birlikte Yapılan İbadetler	25
Sahip Olunan Ortak Bir Amaç ve Birliktelik Duygusu	12

Bu başlığa giriş yaparken ilk dikkat çeken ifadeler, anne-babaların çocuklarının kendileriyle aynı dini ibadetleri yapmalarına, aynı inancı taşımalarına ve aynı değerleri yaşamalarına yönelik isteklilikleridir. Anne-babaların bu istekliliklerinin aile ilişkilerinde, anne-baba ve çocuk ilişkilerinde, ortak hareket etmeye dönüştüğü, bu ortak hareketinde ortak bir amaç oluşturduğunu ifade etmek mümkündür.

Kur'an kursu öğreticiliği yapan (K_5), çocuklarının kendisiyle aynı inancı paylaşmasına verdiği önemi Hz. Nuh örneğinden yola çıkarak şöyle anlatmaktadır:

“Çocuklarımın benimle benzer bir dini inanışa sahip olması benim için çok önemli. Bu konuda Hz. Nuh örneği çok önemli. Sonuna kadar oğlunun doğru yolu bulması için çaba gösteriyor. İstiyor. Aynı dine, aynı inanca sahip bir evladının olması benim için ayrı bir gurur vesilesidir.”

(K_5), Hz. Nuh'un, çocuğunun doğru yolu bulması için süren uzun soluklu mücadelesini örnek göstermektedir.

40 yaşında ve üç çocuk annesi olan (K_12), anne-babaların, çocuklarının, kendilerinin tasvip ettiği inanca sahip olmasını istediklerinin altını çizmektedir:

“Çocuklarımıza karşı olan sorumluluklarımız onları doğurmak ve doyurmaktan ibaret kalmamalıdır. Durum böyle iken her anne baba kendisi gibi düşünen,

kendisi gibi inanan, kendisinin tasvip ettiği dini değerleri çocuğuna kazandırmak ister. Bu bakımdan anne babalık bir aşya benzer. Anne babalar her şeyden önce sağlam bir inanç sahibi evlatlar yetiştirmeyi hedefler.”

37 yaşındaki ev hanımı (K_27), çocuklarıyla belirli bir amaç doğrultusunda aynı yolda yürümeyi önemseydiğini ifade etmektedir:

“Çocuklarımla belli bir amaç doğrultusunda aynı yolda yürümeyi önemsiyorum. Bunu kazandırabildiğimiz ölçüde ailede ortak bir duygu ve bilinç oluşuyor. Bu ilişkilerimizi güçlendiriyor.”

(K_27), anne-baba ve çocuklar arasındaki amaç birlikteliğinin ilişkilerini güçlendirdiğini düşünmektedir. İlişkilerin güçlenmesini sağlayan ortak duygu ve ortak bilincin ortak amaçlar doğrultusunda hareket etmekle sağlandığını düşünmektedir.

Çocuklarıyla ilişkilerinin ortak bir yolda, ortak bir amaç için yürünmesi dolayısıyla daha olumlu etkilendiğini düşünen iki çocuk annesi (K_24), anne-baba ve çocukların ortak bir amaca sahip olmasının kendisinde yarattığı etkiyi şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Valla ben çocuklarımı kendi dava arkadaşlarım olarak görüyorum. Sadece evlat değiller benim için. O yüzden düşüncelerine saygı gösteriyorum. Yani dışarıdaki bir Müslüman kardeşinizin düşüncelerine saygı göstermiyor musunuz? Gösteriyoruz. O halde çocuğumun bundan farkı ne diye düşünüyorum. Neticede şu anda ikisi buluş çağını geçti ve sorumluluk yaşındalar. Dolayısıyla onlarla yetişkin birer Müslüman kardeşimle konuşur gibi de konuşuyorum. Bu tavrın onları daha da olgunlaştırdığını düşünüyorum.”

Anne-babanın kendisi gibi hatta kendisini aşan çocuklar yetiştirme çabasında, dinin, önemli saiklerin başında yer aldığını vurgulayan üç çocuk babası (E_12), ortak amaçlara sahip olmanın yarattığı ortak niteliklerin üzerinde durmaktadır:

“Çünkü her anne-baba kendisi gibi ve hatta kendini aşan bir nitelikte fertler yetiştirmeyi hedefler. Bu hedefi şekillendiren önemli saiklerin başında din gelir. Bu hedefe ulaşmada Allaha, peygambere ve sahip olduğu çevreye karşı taşıdığı sorumluluk bilinci anne babayı zorlar.”

Anne-baba ve çocukların ortak bir yaşam amacına sahip olmaları, örnek olma ve bilgi verme yoluyla dini eğitimin devamı olarak, anne-baba ve çocukların birlikte ortak dini ibadetlerde bulunmaları, ortak dini duygu ve bilgi kazanımı için okumalar ve söyleşiler yapmalarıyla mümkün olmaktadır. Katılımcılar, birlikte gerçekleştirilen ibadetler ve dinî bilgiler edinmekle ilgili farklı ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadelerden bazıları aktarılarak birlikte yapılan ibadet ve bilgi edinme çalışmalarının nasıl bir ortak amaç oluşturduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Anne-babaların çocuklarıyla birlikte yaptıkları ibadetleri anlatan ifadelerden biri üç çocuk babası (E_1)'e ait:

“Yani epey bir müddet cemaatle yatsı namazlarını beraber kılmaya çalıştık. Yani çocuklar alışana kadar. Cemaatle namaza alışılın diye. Onun haricinde oruç tutarken çocuklarımızı küçükken sahura kaldırdık. Büyüyünce şimdi 10-12 yaşlarındalar oruç tutmaları hususunda tavsiyelerde bulunup birlikte yaptık. Çocuklarla beraberce ezanın okunmasını bekledik. Beraberce sadaka verdik. Beraberce yardım kumbarası doldurmaya çalıştık”

(E_1), namaz, oruç ve sadaka vermek gibi ibadetleri alışmaları amacıyla çocuklarıyla birlikte yaptığından bahsetmektedir.

Üç çocuk annesi (K_15), çocuklarıyla birlikte yaptıkları ibadetleri şöyle anlatmaktadır:

“Biz zaman zaman nafîle oruç tutmaya çalışıyoruz ailecek. Evde haftada bir ya da iki gün, benim sorumluluğum olursa aksıyor ama haftada bir ya da iki gün bizim konulu sohbetlerimiz olur bir ya da iki saat. Bir konu tartışıyoruz mesela, acı ya da keder gibi bir ya da iki cümlelik bir kavram üzerine bir konu oluyor onu konuşuyoruz. Evde kılınan namazların büyük çoğunluğu cemaatle kılınıyor. Zaman zaman yaptığımız şeyler var. İşte hikaye okuyoruz mesela. Birkaç tane hikaye kitabı almıştım ben onlardan rasgele dini hikayeler seçerek okuyoruz. Gidip geldiğimiz dernekler, sohbetler var. Onlara gitme noktasında birbirimizi teşvik ediyoruz.”

(K_15), dini sohbetleri, dini hikâyeleri ve bir kavram üzerinde yapılan konuşmaları dini ibadetler olarak görmektedir. Namazların aile bireyleri ile birlikte

cemaatle kılınması ve ailecek tutulan nafile oruçlar birlikte yapılan ibadetler arasında sayılmaktadır.

İki çocuk babası (E_3), dini ibadetlerin içerisinde, kitap mütalaalarını ve sivil toplum çalışmalarını saymaktadır:

“Namazları topluca kılma, kitapları birlikte mütalaa etmek gibi. Ailemin tüm fertleri, sosyal yardımlaşma ve dini dernek çalışmalarında faaldir.”

47 yaşındaki (E_6), dini ibadetler içerisinde farklı ibadetleri ifade etmektedir:

“Evde bazen aksatsak da, Kur'an meali okuyoruz ve bazı tefsirlerden yararlanarak ayetleri anlamaya çalışıyoruz. Bunu genellikle akşam yemeğinden sonra yapıyoruz. Bunun dışında dünya genelindeki müslümanların durumundan, örneğin Filistin'den, Arakan'dan diğer müslüman ülkelerdeki müslümanların durumundan bahsediyoruz. Müslümanların kardeş olduğu düşüncesini sık sık vurguluyoruz. Oğlumu zaman zaman dini sohbetlere götürüyorum, annesiyle zaman zaman teravih namazına gidiyor. Özellikle yemeklerden sonra birlikte dua ediyoruz.”

(E_6), çocuğuyla dini metinleri okuma, dindaşlarının durumlarını konuşup onların derdiyle dertlenme, dini konularda sohbet etme, yemek duası yapma ve teravih namazı kılma gibi ibadetleri birlikte yaptıklarını söylemektedir.

Katılımcıların ifadelerinde dini konularda sohbet etmek bilgi ve duygu paylaşımında bulunmak önemli bir yer tutmaktadır. İhl meslek dersleri öğretmeni olan (K_6), bu konuda şunları ifade etmektedir:

“Birlikte okuduğumuz kitapların değerlendirmelerini yapıyoruz. Sohbet vakitlerinde dini değerleri konuşmak, özellikle vaka analizleri yapmak, İslami mücadele eksenli konuşmalar yapmak hem İslami düşünceyi hem de inancı olgunlaştırıyor. En çok yaptığımız faaliyetler bunlar...”

İki çocuk babası olan (E_8), ev içerisinde dini konulardaki sohbetleri, dini ibadetlerle birlikte anarak, bunları bir ibadet olarak gördüğünü belirtmektedir:

“Mesela kış döneminde kuran meali ya da kızımın ya da benim okumuş olduğum bir makale bir kitaptan güzel bir anekdot, ailece oturup kritiğini yaparız. Hadis dersleri okumaya çalıştık. Birkaç kez Kuran meali okuyarak bitirdik. Evde

kaldığım zaman uygunsu cemaatle namaz kılarız. Bunları böyle ailece yapmaya çalışırız. Ya da yarım saat ya da 45 dakika kitap okuma saati.”

44 yaşındaki (E_9), benzer bir şekilde namaz ve dua gibi dini ibadetlerle birlikte dini sohbetleri de anmaktadır:

“Cemaatle namaz kılarız hep birlikte çoluk çocuk, bazen toplu dua ederiz. Herhangi bir sebeple oturup hep birlikte dua ederiz. Bir kandil gecesinde olabilir. Ya da eser bazen ölmüşlerimize kuran okuyalım deriz, okuruz, sonra bir dua ederiz. Bu bizde bir birliktelik bilinci oluşturur her şeyden önce. Hani dini tarafından önce sosyal tarafı vardır sanki önce bizi birbirimize bağlayan. Veya eşe dosta tavsiye ettiğimiz bir şeyimiz var. Nasıl diyelim bir sünnetimiz var. Özellikle kış geceleri, geceler uzunken haftada bir sohbet ederiz biz. Çocuklarımızla da birlikte. Daha çok onlara ahlaki bazı meziyetleri kazandırmak için yapıyorduk. Ama bize de faydalı oluyor. Mesela şöyle bir sohbet, misafirlik önemli midir? Misafir ne demektir? Misafire nasıl davranmalıdır? Hadi bununla ilgili bir fikir jimnastiği yapalım. Bununla ilgili bir sohbet yaparız. Ertesi hafta başka bir konuyu, işte yardımlaşmanın önemiyle ilgili. Böyle irticali hiç böyle ders mers değil kendi aramızda. Herkes bir şeyler söyler.”

Katılımcı (E_5), kitap okumayı birlikte namaz kılma ibadeti ile birlikte zikretmektedir:

“Mesela biz ramazanda özellikle beraber kitap okuyoruz. Çocuklar olduğu zamanda okuyoruz. Ara sıra birlikte namaz kılıyoruz. Bunlarla ortak bir payda oluşuyor. Referans aldığın bir alimin, referans aldığın bir kitabını okuyorsun. Ve kişiler kendi yanlışlarını görüp, anlıyor. Kitap ne diyor ben nasıl davranıyorum diyor. Bunu bir de karşılıklı konuştuğunda daha iyi anlaşılıyor. Bu doğal bir eğitim sağlıyor.”

Dini sohbet, kitap okuma, bilgi paylaşımları, aile bireylerinin düşüncelerini birbirleriyle paylaşmalarını sağlamaktadır. Bu paylaşımların sonucunda aile bireylerinin ilişkileri gelişmekte, ortak düşünce paydalarında buluşmaktadırlar. Bu faaliyetler, aile bireylerinin ortak bir düşünce dünyasını paylaşmalarını sağlamaktadır.

Katılımcılar, dini ibadetlerin ortak bir duygu oluşturduğunu da ifade etmektedirler. Ailece birlikte yapılan ibadetlerin aile içerisinde birleştirici bir etkisinin olduğunun üzerinde durulmaktadır. 42 yaşında ve iki çocuk babası olan (E_10), birlikte yapılan dini ibadetlerin, anneler günü gibi kutlamalara nazaran daha kaynaştırıcı, aile bireylerinin birliktelik duygusunu yaşamalarını sağlayıcı bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir:

“Birlikte namaz kılarız. Birlikte oruç tutarız; iftar, sahur... cumaya gideriz müsait olanlarla... Aile içinde farklı bir hava estiriyor ibadetler. Sanırım bu türden ibadetler de olmasa aile içinde bir dalgalanma farklılaşma olmaz. Suni törenler falan yapmıyoruz örneğin anneler günü gibi. Bir sahur sofrası çok daha anlamlı ve kaynaştırıcı dahası daha samimi aile içerisinde.”

(E_10), anneler günü örneği ile seküler uygulamaları kastetmektedir. Seküler anma törenlerinin kutsal bir kökeninin olmayışının “suni” olarak nitelendirilmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Dini ibadetler ise kutsala ait olan yönleriyle aile bireyleri tarafından daha doğal ve içten bir birliktelik yaratmaktadır.

Üç çocuk babası olan (E_12), ailecek birlikte yaptıkları dini ibadetlerin, aile bireylerinde, ait olma duygusu yarattığını ve bu aidiyet duygusunun evin dışında çocuğun özgüvenini arttırdığını ifade etmektedir:

“Bu eylemin neden bu şekilde/topluca gerçekleştirildiği anlatılırsa olumlu yönde etkili olur. Aynı zamanda çocukta bir aidiyet bilinci oluşturur. Ev dışındaki ortamlarda çocuk, dini konularda daha özgüven sahibi olur.”

40 yaşındaki (K_12), birlikte yapılan bu ibadetlerin aile bağlarını güçlendirdiğini söylemektedir:

“Evet ,bazen cemaatle namaz kılıyoruz. Bu çocukların ibadete devamlılığında etkili olduğu gibi aile birlikteliği mutluluğunu da veriyor. Aslında yapılan ortak şeyler aile bağını da güçlendiriyor.”

17 yıldır evli olan eşler (E_12) ve (K_12)'nin ifadeleri birlikte düşünüldüğünde, birlikte yapılan dini ibadetlerin aile bağlarını güçlendirerek, bireylerin aileye olan aidiyetini arttırdığı anlaşılmaktadır. Bu durum aile bireylerinin daha mutlu daha özgüvenli kişiler olmasını sağlamaktadır. Bu ifadelerden yola çıkarak, dinin, hem aile

bireylerinde aile olmaya ilişkin ortak duygular ve düşünceler oluşturduğunu hem de bireysel iyi olmaya pozitif katkı sağladığı söylenebilir.

Üç çocuk annesi (K_17), katılımcı (K_12)'nin ifade ettiği aile bağlarının güçlenmesine vurgu yapmaktadır:

“Özellikle çocuklarımla namaz kılmak ve Kuranı Kerim okumak bizim bağımızı güçlendiriyor. Çocuklara aidiyet duygusu veriyor.”

Birlikte yapılan namaz kılma ve Kuran okuma gibi ibadetlerin aile bağlarının güçlenmesi ve aidiyet duygusunun kazandırılmasına etkisi hakkında (K_17)'nin ifadeleri, (E_12) ve (K_12)'nin ifadelerini desteklemektedir.

Üç çocuk babası (E_9), ailecek birlikte yapılan dini ibadetlerin aile olma, birlikte olma, ailelerini kurarken eşiyile birlikte oluşturdukları hedefe birlikte yürüme başarısını gösterme duygularını pekiştirerek ailenin birlikteliğini, birbirine bağlılığını arttırdığını ifade etmektedir:

“Bu baştan belirlediğimiz ilkeye sadık kaldığımız gösteriyor. Baştan daha bu aile kurulurken, biz Allah rızası için Allahın hoşnut olacağı bir yuva kurmaya ahdediyoruz, söz veriyoruz demişiz. Bu bizim anayasamız diyelim, anayasamızın birinci maddesi diyelim, bu birinci maddeye sadık kaldığımızı görüyoruz ve bu bizi mutlu ediyor. Yani biz bazen mesela cemaatle namaz kılarız. Benim izinli olduğum günlerde özellikle. Cemaatle namaz kılarız hep birlikte çoluk çocuk, bazen toplu dua ederiz. Herhangi bir sebeple oturup hep birlikte dua ederiz. Bir kandil gecesinde olabilir. Ya da eser bazen ölmüşlerimize kuran okuyalım deriz, okuruz, sonra bir dua ederiz. Bu bizde bir birliktelik bilinci oluşturur her şeyden önce. Hani dini tarafından önce sosyal tarafı vardır sanki önce bizi birbirimize bağlayan.”

Birliktelik duygusunun oluşmasında ibadetler yapılırken oluşan ortak duyguların etkisini katılımcı (E_9), şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Ara ara cemaatle namaz kılarız mesela. Birlikte mukabele okuduğumuz oldu. Gerek Arapçasından gerekse kuran meali mukabelesi okuduğumuz oldu. Birlikte sosyal yardımlaşma faaliyetlerine katıldığımız oluyor. Bütün ailecek. Yani kermes çalışmalarından kurban çalışmalarına, islami çalışmalara çevremizde

bulunan arkadaşlarımızla katıldığımız oluyor. Birlikte oruç tuttuğumuz oluyor yani Ramazan orucu haricinde hadi ailecek bugün oruç tatalım, birimiz tutuyor hadi beni yalnız bırakma hep beraber akşam iftar sevincini birlikte yaşadığımız oluyor.”

(E_9)’a göre iftar sevincini birlikte yaşama, sosyal yardım çalışmasına birlikte katılma aile bireylerinin ortak duyguları yaşamalarına katkı sağlamaktadır.

İki çocuk babası (E_14), ailecek yaptıkları ibadetlerin ve ibadet olarak görülebilecek küçük uygulamaların aile içerisinde selam, hatır ve muhabbeti arttırdığını belirtmektedir:

“Namaz, oruç, yardımlaşma, selamlaşma gibi ibadetleri birlikte yapıyoruz. Her ibadet sırası ve sonrasında bir huzur ortamı oluyor. Namaz, duayı; oruç, sabrı ve nimetlerin kıymetini; selam, hatırı ve muhabbeti arttırdığını görebiliyoruz. Sofraya oturduğumuzda dahi besmele ile başlamak hepimize huzur veriyor.”

(E_14), yemeğe başlarken besmele çekmek şeklindeki küçük bir ibadetin bile aile bireylerinin kendilerini daha huzurlu hissetmelerinde etkili olduğunu ifade etmektedir.

Birlikte yapılan ibadetlerin ortak duygu ve düşünceler oluşturarak ortak bir amaç duygusu etrafında aileyi birleştirdiğini söylemek mümkündür. Katılımcılar, dini ibadetlerin aile içerisinde ortak amaç duygusunun oluşmasına katkı sağladığını ifade etmektedirler. İki çocuk annesi (K_24), Ramazan ayında birlikte kılınan namazların ve oruçların aile bireyleri arasında ortak bir amaç duygusunun oluşmasına etki ettiğini, bu ortak amaç duygusunun ailede sevgi, saygı, bağlılık ve birbirine tahammül duygusunun arttığını düşünmektedir:

“Elbette cemaatle kıldığımız namazlar ve birlikte tuttuğumuz ramazan oruçları bunların başında geliyor. Eşim namazın ailemizde yarattığı etkiden bahsetti. Ben de özellikle ramazan ayının ailemizde yıllık bir silkinme ve birleştirme ayı olduğunu düşünüyorum. Elbette ki biz insanız ve dünyaya dalıp gidiyoruz. Ama ramazan ayı geldiğinde aslında bu dünyada yaşama amacımızın bu dünya olmadığını yeniden hatırlıyoruz. Çocuklarım şimdi delikanlılık çağında onların hayatında dine uygun olmayan çok ters bir yaşantı yok belki ama ramazan ayı geldiğinde yeniden kendimize çeki düzen veriyoruz. Ve o mübarek ayda aile

içerisindeki saygının, sevginin, birbirine bağlılığın, tahammülün arttığını gözlemliyorum.”

(K_24), ortak amacın, yalnızca dünyada yaşamak olmadığı ve dünyanın amacının ahiret olduğu vurgusu, dini ibadetlerin, yaşam amacının ortaya çıkmasına etki ettiğini göstermektedir.

36 yıldır evli olan (E_26), birlikte yapılan ibadetlerle aile bireylerinin ortak amacı olan bir zamanı paylaştıklarını ifade etmektedir:

“Kur’an okuyoruz. Sureleri ezberliyor şimdi. Annesiyle namaz kılıyor. Birlikte oruç tutuyoruz. Muhtaçlar için harçlıklarımızı biriktirip yardım ediyoruz. Çocuğun bu ibadetlerle inancımızı benimsediğini anlıyorum. Çocukla bu ibadetler sayesinde amacı olan bir zaman geçiriyoruz. Ortak amacı olan bir zaman. Bu tabii ki bizimle çocuğumuzun iletişimi de bu ibadetler sayesinde gelişiyor.”

(E_26), ortak amacı olan zamanın anne-baba ve çocuklar arasında iletişimi olumlu yönde etkilediğini düşünmektedir.

Ailecek birlikte yapılan ibadetlerin zorlamadan ve bilinç kazandırmaya dönük olduğunu ifade eden iki çocuk annesi (K_30), birlikte yapılan ibadetlerin, ortak amaç düşüncesini belirten cehennem azabı ve hesap korkusunu kazandıracağını söylemektedir:

“Zorlamamak çok önemli. Birlikte ibadet edelim derken çocuğun da bir kul olduğunu unutmadan. Kendi iradesiyle seçmezse kulluk olmaz. O yüzden birlikte yaptığımız ibadetlerde zorlamadan özendirmeye dikkat ediyoruz. Ama bu ibadetlerden ziyade bilinç kazandırmaya yönelik tefekkür ve sohbet ibadetlerimiz daha çok. Burada onlara cehennem azabını ve hesap korkusunu da veriyorum. Ancak ibadetlerde zorlamıyorum. Bilince sahip olurlarsa yapacakları ibadetlere kendileri karar verebilirler.”

(K_30), ibadetlerin yapılmasında anne-babanın zorlamaktan çok amaç kazandırmasının, bilinç kazandırmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Katılımcılarımızın ibadetler hakkındaki ifadelerini incelediğimizde 52 farklı ibadetten bahsedildiği görülmüştür. Bu ibadetlerin ifade edilme sıklığı aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

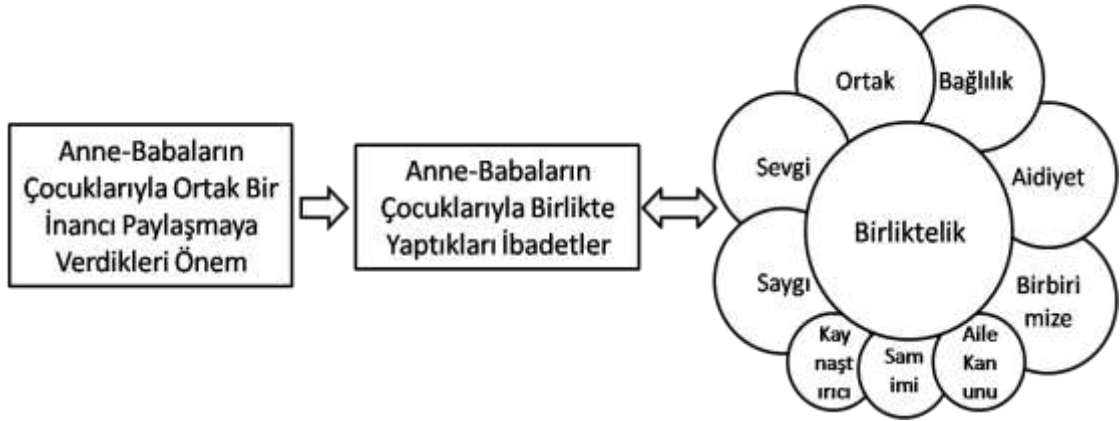
Tablo 18: Birlikte Yapılan İbadetler

	f
Cemaatle Namaz Kılmak	16
Dini Sohbetlerde Bulunmak	9
Oruç Tutmak	7
Sosyal Yardımlaşma Faaliyetlerine Katılmak	7
Kur'an Okumak	6
Dua Etmek	4
Kitap Okumak	2
Selamlaşmak	1

Tabloya bakıldığında en sık ifade edilen birlikte yapılan ibadetin cemaatle namaz kılmak olduğu görülmektedir. Namaz her gün ve günün belli vakitlerinde tekrarlanan bir ibadet olması dolayısıyla aile içerisinde en sık uygulanma imkânı olan ibadet olarak görülmektedir. Birlikte namaz kılmak aile içi iletişimi ve etkileşimi güçlendirmektedir (Alghafli, Hatch, Marks, 2012: 822). Namazın Müslümanlar için hayatın merkezinde yer alan bir ibadet olduğu, anne-baba ve çocukların cemaatle kıldıkları namazların aile üyelerinde aynı amaç için hareket etme ve birliktelik duygularını güçlendirdiği ortaya konmuştur (Marks, Dollahite, 2012: 196-199). Ailenin birlikte en çok yaptıkları ikinci ibadet olarak dini konularda anne-baba ve çocukların birlikte yaptıkları sohbetler yer almaktadır. Dinî konularda sohbet etmek bir ibadet olarak farklı araştırmalarda ele alınmaktadır (Hünler, Gençöz, 2005; Marks, Dollahite, 2012; Brooks, 2014). Dinî sohbetler, ortak bir amaç bilincinin düşünsel olarak oluşmasına elverişli görünmektedir. Oruç tutmanın ailenin birlikte zaman geçirmesine etki ettiği araştırma sonuçlarına yansımıştır (Alghafli, Hatch, Marks, 2012: 823). Özellikle kutsal Ramazan ayında ailenin birlikte oruç tutmasının, iftar ve sahurda birlikte olmasının ve Kur'an-ı Kerîm okumalarının artmasının ailenin ortak bir amaç çerçevesinde bütünleşmesine destek sağladığı araştırma sonuçlarına yansımaktadır (Marks, Dollahite, 2012: 194). Dua, ibadet ve diğer dini ritüellerin ailelerin bir arada bulunmasını sağladığı, aile birlikteliğini güçlendirdiği ve ibadetlerdeki birlikteliğin hayatın diğer alanlarına da yansıdığı ortaya konulmuştur (Bowman, Dollahite, 2013:

214). Kutsal metinlerin çocuklarla birlikte okunması ve bunlar hakkında konuşulması anne-baba ve çocuklar arasındaki birliktelik duygusunu güçlendirmektedir (Marks, Dollahite, 2012: 192). Marks ve Dollahite (2012: 193)'in araştırmasına katılan Müslüman katılımcılar, Kur'an-ı Kerim ve hadis okumalarının aile olarak birlikte yapıldığında kendilerine İslamî değerleri hatırlattığını ve aile birliğini güçlendirdiğini ifade etmişlerdir. Araştırmada elde edilen veriler, dinî ibadetlerin ailelerdeki birliktelik duygusunu güçlendirdiği yönündeki araştırmaların sonuçlarını desteklemektedir.

Birlikte yapılan ibadetler, katılımcılarımızın ifadesiyle kendileriyle çocukları arasında ortak bir yaşam amacı ve birliktelik duygusu oluşturmaktadır. Katılımcılarımız hissettikleri ve algıladıkları bu durumu, birliktelik (f=3), bağlılık (f=2), aidiyet (f=2), ortak (f=2), sevgi (f=2), saygı (f=2), birbirimize (f=2), kaynaştırıcı (f=1), samimi (f=1), aile kanunu (f=1) kelimelerini kullanarak ifade etmişlerdir. Katılımcılarımızın ifadelerinden yola çıkarak ortaya koyduğumuz, dinin, anne-baba ve çocukları ortak bir amaç etrafında nasıl buluşturduğunu Şekil 13'te özetlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 13: Dinin Anne-Baba ve Çocukları Ortak Bir Amaç Etrafında Birleştirilmesi Süreçleri

Anne-babalar çocuklarıyla ortak bir yaşam amacını ve inancı paylaşmaya önem vermektedirler. Anne-babaların gösterdikleri bu önem, onları çocuklarıyla birlikte ibadetler yapmaya teşvik etmektedir. Birlikte yapılan ibadetler anne-baba ve çocuklar arasında birliktelik, birbirine bağlılık, sevgi ve saygı, aidiyet duygusu ve bilinci oluşturmada kaynaştırıcı ve samimi bir atmosfer yaratmakta ailenin kendisine anayasa olarak belirlediği kurallara uymalarını getirmektedir. Yaşanan bu duygu ve düşünceler, birlikte yapılan ibadetlerin sürekliliğini sağlamaktadır. Birlikte yapılan ibadetlerin sürekliliği, ailenin ortak bir amaç duygusu ile hareket etmesine, ailenin birliktelik

duygusunun güçlenmesine, anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkinin güçlenmesine destek sağlamaktadır .

4.4. ANNE-BABA VE ÇOCUKLAR ARASINDAKİ İLİŞKİDE DİNİ DEĞERLERİN ETKİSİ

Dinin, huzurlu bir aile ortamı oluşturma konusunda, ailelere, kişiler arası ilişkileri güçlendiren değerleri besleyerek yardımcı olduğu farklı araştırmaların sonuçlarına yansımıştır (Mahoney, 2005; Lambert, Dollahite, 2006; Lambert, Dollahite, 2008; Loser v.d., 2009). Eşler arası ilişkilerde, bu değerlerin 23 kez ifade edildiği görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerde, değerler, 17 kez ifade edilmiştir. Bu değerlerin ifade edilme sıklığı Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19: Anne-Baba Çocuk İlişkilerinde Etkili Olan Değerler

	f
Sabır	4
Merhamet	4
Şefkat	3
Fedakârlık	3
Tahammül	2
Hoşgörü	1

Bu araştırma, dindar anne-babaların çocuklarına dinî ve ahlaki bir eğitim vermeye istekli olduklarını göstermiştir. Anne-babaların bu istekliliğinin arkasında "çocuklarını ahiretin tarlası olarak görme", "cehennem azabından koruma", "şeytanın tuzaklarından uzak tutma" şeklinde ifade edilen inançların etkili olduğu görülmektedir. Anne-babaların dinî ve ahlaki eğitimi verirken örnek olma ve bilgi verme yöntemlerini kullandıkları, dinî ve ahlaki eğitimi sevdirmeye çalıştıkları, çocuklarının bu tarz bir eğitimden soğumamasına önem verdikleri anlaşılmaktadır. Anne-babaların çocuklarıyla ilişkilerinde sergiledikleri değer temelli davranışlar, bir yönüyle çocuklarına rol-model olmalarını bir yönüyle de verilmek istenen eğitimi sevdirmelerini sağlayabilir. Katılımcıların çocuklarıyla ilişkilerinde sabır, şefkat, merhamet, fedakârlık, tahammül ve hoşgörü gibi değerleri vurgulamaları bu yönüyle önemlidir.

Çocuklarıyla ilişkilerinde peygamber efendimizin sabrını örnek aldığını ifade eden (E_26), şefkat ve merhamet duygularının anne-baba ve çocuk ilişkilerinde önemli olduğunu düşünmektedir:

“Şefkat, merhamet. Özellikle kız çocuklarına karşı. Öyle değil mi? Peygamberimiz öyle diyor. Ben Allah resulünün çocuklara karşı şefkatini, merhametini, tahammülünü, onlara değer vermesini örnek almaya çalışıyorum. Evladımıza böyle davranmaya çalışıyorum. Şimdi yaşımız baya farklı kızımla. Haliyle gençler gibi tahammül gösteremeyebiliyoruz. Öyle zamanlarda peygamberimizin çocuklara muamelesi geliyor aklıma. Sabrım artıyor.”

Bir çocuk babası (E_26), çocuğu ile ilişkisinde sabrının azaldığı anlarda peygamber efendimizin çocuklarla ilişkisindeki sabrının aklına geldiğini ve bu hatırlamanın kendisinin sabrını artırdığını ifade etmektedir.

18 yıldır evli olan eşler (E_28) ve (K_28), ortak bir şekilde, ergenlik döneminde olan çocuklarıyla ilişkilerinde dinin, hoşgörü, sabır ve tahammül gibi tavsiyelerini dikkate almaya çalıştıklarını ifade etmektedirler:

“Ergenlik döneminde dinin hoşgörü, sabır, tahammül gibi tavsiyeleri ile hareket etmeye çalışıyoruz.”

İmam Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmeni (E_29), her varlığın bir imtihan sürecinde olduğunu bilinmesinin, kendi çocuklarının da bu imtihanı yaşıyor olmasının onlarla ilişkilerinde daha fazla merhamet ve şefkat duymasına vesile olduğunu dile getirmektedir:

“İnsan şunu biliyor, yaratılan her varlığın kendi imtihanı var. Ancak kendi evladın söz konusu olunca din, insana bir şefkat ve merhamet duygusu aşıyor. Davranışlarımızı bu şekillendiriyor.”

(E_29), şefkat ve merhamet duygularının kaynağının din olduğunu ifadelerinde vurgulamaktadır. Üç çocuk annesi (K_29) da gereksiz çatışmaların artmaması için sabrın önemine şu şekilde vurgu yapmaktadır:

“Sabırlı olmak, çocuklarda yapıp ettiklerinizin sonuçlarını zamanla alabileceğinizi bilmeniz gerekiyor. Sabırsızlık edip, çatışmamak çok önemlidir.”

Anne-baba ve çocuk ilişkilerinde anne-babaların çocuklara karşı sabırlı davranmasının önemini vurgulayan bir başka katılımcı (E_1), sabrın kaynağının dini inançlar olduğunun altını çizmektedir:

“Bu ilk çocukta anladığım kadarıyla yeni yeni ergenlik dönemine giren çocuğumuz var on iki yaşına girmeye çalışıyor. Maalesef çok zor. Dini inancımız falan fayda verecek gibi gözüküyor. (Gülüyor) Tabi ki az önceki kısmı espri olsun diye dedim. İnsanın sabırlı bir insan olması dinimiz bunu emrediyor, sabır göster diyor. Bu bile birçok sorun için bir ilaçtır yani neticede biz ilk defa karşılaştığımız için hep anlatılır yaşadık hep gündemdedir ergenlik çağına giren çocuk işte şöyle olur kendini ispatlamaya çalışır diye söylenir. Bu yaşanmadan bilinen bir şey değilmiş yaşıyoruz şu an yaşama arifesindeyiz. Ondan ziyade biz bocalıyoruz. Hem kalbini kırmayalım hem inatlaşmayalım çocuğumuzla hem doğru yola yönlendirelim hem o kendini kabul ettirmek istiyorsa kendini kabullenelim diye sabır gösteriyoruz. Ya sabır çekiyoruz çoğu işlerinde. O noktada dediğim gibi hani insani ve İslami olan şeyler, Rabbimizin bize getirdiği tekrar etmiş olayım dinimiz zor minvalde, yaklaşmaya çalışıyoruz çocuğumuza.”

46 yaşındaki ev hanımı (K_22), dinin anne-babalığa katkısını “Şefkat, merhamet ve fedakârlık. Dinin anne-babalığa kattığı şey bence budur.” sözleriyle ifade etmektedir.

Fedakârlık, bir çocuk annesi (K_6) tarafından “Dini inancım çocuğum için daha özverili olmam gerektiği duyarlılığımı bana kazandırdı.” ifadeleriyle dile getirilmektedir. (K_6), bu fedakârlık ve özverili davranışını şu cümlelerle anlatmaktadır:

“12 yaşına gelene kadar sosyal hayatla ilgili düzenli ve planlı bir yaşantım olamadı mesela... Çocuğuma göre hareket ettim. Artık babaya yönelmesi gerektiğine inanıyorum.

İslam da çocuk eğitimini araştırırken babanın çocuk üzerindeki rolü üzerine geliştirdiğim bir kanaat idi bu düşünce... Anaokulu ve ilkokul dönemi eğitim ağırlıklı olmalı ve anne bizzat ilgilenmeli, planlama yapmalıdır.”

İmam Hatip meslek dersleri öğretmeni (K_6), annenin bireysel yaşamından özveride bulunarak, tüm planlamalarını çocuğu ekseninde yapmasının dinin bir tavsiyesi olduğu üzerinde durarak, bu tavsiyeye uygun hareket etmeye çalıştığını ifade etmektedir.

Akademisyen (E_6), özellikle ergenlik dönemi gençlerinin düşüncelerinin dinlenmesini Uhud Savaşı örneğinden yola çıkarak önemli gördüğünü ifade etmektedir:

“Benim çocuğum henüz ergenlik dönemine girmedir. 13 yaşında. Ama önergenlik dönemi yaşıyor. Bana pek fazla yapmasa da annesine sık sık itiraz ediyor. Ama biz bu itirazların gelişim döneminin bir gereği olduğunu düşünüyoruz. Peygamber efendimizin, Uhud Savaşı'nda gençlerin düşüncelerini, yanlış bulsa da kabul etmesi bizim için önemli bir örnek. Yani gençler yanlış yapabilirler ama yine de onları dinlemek, onlara değer vermek gerektiğini düşünüyoruz.”

Katılımcılara göre din, anne-baba ve çocuklar arası ilişkilere dair çok kapsamlı emir ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Katılımcılar, dinin çocuklarını cehennem azabından koruma güdüsünü anne-babalara kazandırdığını, bu güdünün neticesinde anne-babaların çocuklarına yaklaşımında dini ve ahlaki inanç düşünce ve değerleri kazandırmak öncelikli hale geldiğini ifade etmektedirler. Dini ve ahlaki inanç, düşünce ve değerlerin kazandırılabilmesi için çocuklarıyla ilişkilerinde sabır, şefkat, merhamet, tahammül, hoşgörü, düşüncelerine değer verme gibi değerlerin ve niteliklerin hakim olduğunu düşünmektedirler.

Araştırmada çocuklarıyla ilişkilerini ifade eden anne-babalar, dinin kendileri üzerinde olumlu anne-babalık davranış ve tutumlarının yerleşmesinde etkili olduğunu düşünmektedirler. Bu sonuçlar, Brody v.d. (1994: 886-887)'nin annenin dindarlığının artmasının, daha az tutarsız ebeveyn tutumlarıyla ve daha az çocuklara söylenmeyle ilişkili olduğuna ilişkin sonuçlarıyla uyumludur. Ayrıca araştırmanın anne-baba dindarlığı ile anne-baba, çocuk ilişkisinin kalitesi arasındaki bağlantıların evlilik kalitesi ve ortak ebeveynlik yetenekleriyle sağlandığına ilişkin sonuçlarıyla da uyumludur. Ulaşılan sonuçlar, Pearce ve Axinn (1998: 826)'in, dinin, olumlu anne-çocuk ilişkilerinde muhtemel bir destekleyici olduğu sonucuyla da bağdaşmaktadır. Araştırmanın bu bölümündeki sonuçlar, literatür kısmında aktarılan pek çok araştırmanın (Dollahite, Marks ve Olson, 1998; Gunnoe, Hetherington ve Reiss, 1999; Wilcox, 1998) sonuçlarını desteklemektedir.

4.5. DİNİN ANNE-BABALARA ÇOCUKLARINI YETİŞTİRECEK SOSYAL ÇEVRE SAĞLAMASI

Anne-baba çocuk ilişkilerinde, din, aileye çocuklarının yetişmesine etki eden bir sosyal çevre sağlamaktadır. Yapılan farklı araştırmalar, dinin, ailelere, kendileriyle benzer inanç ve değerleri paylaşan kişilerle ve ailelerle sosyal ağlar kurmalarına ve bu ağlar sayesinde toplumla bütünleşmelerine, sosyal destek almalarına ve sosyal faaliyetlerine katılmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir (Diener, 1999: 289; Baucom, 2001: 654; Waite, Lehrer, 2003: 261). Araştırmada, dinin, anne-babalara çocuklarını yetiştirmek için sağladığı sosyal destek üzerine 19 farklı ifade kodlanmıştır. Dinî sosyal çevrenin anne-babalara sağladığı sosyal desteğinin üç ana noktada odaklandığı görülmektedir. Bunlar, dinî sosyal çevrenin sağladığı eğitimsel destek, dinî sosyal çevrenin anne-baba ve çocuklar arasında yaşanan sorunların çözümünde sağladığı katkı ve çocukların yaşayabilecekleri olumsuzluklara karşı oluşturulan koruyucu sosyal çevre desteğidir.

Çocukların dini eğitim almalarında ve olumlu davranışlar kazanmalarında dini sosyal çevre olumlu bir etkide bulunmaktadır. Bu eğitim desteğinin üç farklı boyutundan bahsedilebilir. Bunlar, dini sosyal çevrede çocuğun akranlarının ya da kendisinden bir kaç yaş büyük akranlarının bilgi ediniminde sağladığı destek ve kolaylaştırıcılık, davranışsal örneklik yoluyla davranış kazandırmada rol-model olma, destek sağlama ve dini sosyal çevrede bulunan uzman görüşünden yararlanma şeklindedir.

Dinî sosyal çevrenin sağladığı ikinci destek, özellikle ergenlik döneminde çocukları olan anne-babaların ergen çocuklarıyla yaşadıkları çatışma ve gerilim dönemlerinde sağlanan destektir. Dini sosyal çevre anne-baba ve çocukların kendi aralarında yaşadıkları sorunların oluşumunu engellemede ve sorunların çözülmesinde anne-babalara yardımcı olmaktadır.

Dinî sosyal çevrenin ailelere sağladığı üçüncü destek, dini sosyal çevrenin anne-babalar için evin dışarısında çocuklarına koruyuculuk ve gözetleyicilik sağlamasıdır.

Katılımcılarımızın ifadelerinde geçen dini sosyal çevrenin sağladığı üç desteğin ifade sıklığı Tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: Dini Sosyal Çevrenin Anne-Babalara Sağladığı Destekler

	f
Eğitim Desteği	10
Anne-Baba Çocuklar Arasındaki Sorunlara Çözüm Desteği	5
Koruyuculuk Desteği	4

Araştırmada görüşülen anne-babalar, çocukların eğitiminde sosyal çevrenin önemine vurgu yapmışlardır. Üç çocuk annesi (K_1), çocukların yetişmesinde sosyal çevrenin etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Dindar bir aile olarak bilinmesine rağmen namazı da tesettürü de ben ailemden sadece yap et anlamında gördüm. Ama bilinç anlamında niçin yapılması gerektiğini hem arkadaş çevremden hem okul çevremden edindiğim dostlarımdan ve girdiğimiz camialardan öğrendik.”

Çocukların yetişmesinde, belirli bir yaştan sonra akranlarının etkisinin önemini vurgulayan 48 yaşındaki (E_3), şunları dile getirmektedir:

“Çocuklar belli bir yaşa geldiğinde anne-baba örnek olamıyor. Artık kendine benzeyenlerden örnek almak istiyor. Burada da üniversiteli akranlarının çok faydaları oldu onlara. Onları çok örnek aldılar. Giyimleri, davranışları.. Ablam şöyle yapıyor, şöyle giyiniyor, şöyle davranıyor.”

İki çocuk annesi (K_8), çocuklarının eğitiminde dini sosyal çevrenin etkisini şöyle açıklamaktadır:

“Dernek çalışmalarımızda ahlak karakter okulumuz var 6-7 yaşından itibaren. Dernek çalışmalarımıza da çocuklarımızı göndererek bizim veremediğimiz şeyleri bu kuran kurslarında almalarında ben çok istifade ettim.”

Katılımcı, anne-baba olarak kendilerinin kazandıramadığı davranışların dinin sağladığı sosyal çevre tarafından kazandırılmasından bahsetmektedir.

42 yaşındaki ev hanımı (K_15), dini sosyal çevrenin anne-babaların eksikliklerini tamamlamasına vurgu yapmaktadır:

“Mahallemizde bir dernek var. Zaman zaman bizi de çağırıyorlar. Biz her ne kadar çocuklarımızla ilgilenmeye çalışsak da nihayetinde kendi eksiklerimizi, zaaflarımızı yansıtıyoruz çocuklarımıza, istemeyerek dahi olsa. Ya da çocuklar ev ortamında bizim eksikliklerimizi, zaaflarımızı, hatalarımızı görüyorlar. Biz de kendimizi dine nispet ettiğimiz için bizim zaaflarımızı çocuklar bizim sahip olduğumuz dine atfetme riskini taşıyor. Dernekte ideal bir eğitim var. Hz. Muhammed’in hayatı vs. gibi. Buralardan aldıkları eğitim, birincisi çocukta bizim eğitimimizdeki eksiklikleri giderme fırsatı oluyor. Çocuk benden tavır olarak, düşünce tarzı ya da düşünce yanlışı olarak bir eksiklik gördüyse dernekte daha doğrusunu öğreniyor. Diyelim ki, ben fark etmeden çocuklarıma duygusal şantaj yapıyor olabilirim. Çocuk derneğe gittiğinde bu tavrın hem yanlış olduğunu öğrenmiş oluyor hem de biz kendi eksikliğimizin, yanlışıımızın olduğunu görüyoruz.”

(K_15), ifadelerinde anne-babanın eğitimsel açıdan yaptıkları yanlışların dini sosyal çevre tarafından telafi edilmesinin üzerinde durmaktadır.

38 yaşındaki (K_1), dini sosyal çevrenin ailenin çocuklarına sağladığı koruyuculuk desteğini ifade ederek, eksik kaldıkları noktalarda dini sosyal çevrenin nasıl destek sağladığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Mesela bir ortamda çocuğumuzun yaptığı bir yanlıştan dolayı bir yakınınız, bir arkadaşınız sizi uyarıyorsa ya da çocuğumuzu bizzat uyarıyorsa ondan gocunmamak lazım diye düşünüyoruz. Şahsen arkadaşlarımıza da gerek çocuklarımıza da kendi edindiği arkadaşlarla ailelerle görüşüyorsak bu yönde konuşuruz. Çünkü biz yapma-etme diyen teyzelerin amcaların, ayıp, böyle yapılmaz kültürüyle de bir çok şeyi aldık. Ama şimdi yeni çağda gerçekten bizden sonra evlenen yeni nesil ailelerde şunu görüyoruz. Benim çocuğuma neden kızdın neden benim çocuğuma şişt dedin hep benim çocuğum mu yapıyor gibi şeylerle hem çocuğun karakterini zedeliyor aile hem de sosyal ilişkilerini. Bu yanlış. Ben bir anne olarak açıkçası o taraftar değilim az önceki verdiğim örnek yani benim çocuğumu yeri geldiğinde uyarmalı yanlışını ve bana da tebliğ etmeli ki bende gerekli tedbirleri alayım. Çünkü bazen göremeyebiliyoruz bazen

çocuk ailenin yanında olduğu gibi değil farklı davranabiliyor. Ondan dolayı önemli.”

Yukarıda aktarılan ifadeler, dini sosyal çevrenin, yaşadığımız çağda ailelerin mahrum kaldığı bir destek unsuru olan mahalle büyüklerinin çocuğun eğitiminde anne-babalara sağlamış olduğu uyarı ve denetim desteğinin, günümüzde dini sosyal çevre tarafından sağlanabileceğini ortaya koymaktadır.

(E_1), eşinin ifadelerini destekleyerek, anne-babaların dini sosyal çevrenin hem deneyimlerinden hem de denetim-kontrol desteğinden faydalandığını ifade etmektedir:

“İnsan yaptığıнын yada çocuğa karşı aile içerisinde dahi olmuş olsa davranışlarıyla hep bir şekilde bir mazeretini buluyor ve mantıklı izah ediyor. Yani o çevren olmamış olsa sürekliği girdiğın, görüştüğün ailecek seni bilen, gören, duyan çevren ve kabuğın olmamış olsa yani onlar seni görüyor ve icabında müdahale ediyor. Sen her şeyi danışamayabilirsin ama bazen görüyor müdahale ediyor bazen onların yaşamış tecrübelerine şahit oluyorsun. Senden büyük çocuğu oluyor, senden küçük çocuğu oluyor. Küçüğün büyüğe, büyüğün küçüğe çocuklar kendi aralarında şimdi bu davranışları görüyorlar illaki o sosyal çevrenin çok büyük fark edilen ya da fark edilmeyen aileye etkisi oluyor.”

Katılımcılar, anne-baba çocuk ilişkilerinde dinin sağladığı sosyal çevrenin etkisinde çocuk eğitiminin yanı sıra sorunların oluşumunun engellenmesine ve sorunların çözümüne etkisinden de bahsetmektedirler.

(E_3), çocuklarıyla sorun yaşamamasını dini sosyal çevrenin verdiği eğitim desteğine bağlamaktadır:

“Allah bana öyle iki evlat verdi ki, Allah razı olsun onlardan bana hiç problem yaşatmadılar. Ben hep düşünürdüm, büyüdüklerinde nasıl olur, örtünürler mi, sorun çıkartırlar mı diye. Belki de örtünün diye söylemedik desek yeridir. Ama bunda derneğimizde yapılan eğitimlerin, akran çevresinin eğitiminin çok büyük etkisi var.”

(E_15), çocuklarıyla yaşadığı sorunların çözümünde dini sosyal çevrenin etkisini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Tabi, mesela küçük kızım da şu an ben görüyorum bariz bir şekilde, büyük kızım da yaşamıştı, tepkiselleşme süreci var. İlişkilerimiz gerildi. Biz ailecek dengeyi kurmakta çok zorlandığımızda, ben kendisinden yaşça büyük ablalarından destek aldım. Hem kızıma hem de bana tavsiyelerde bulunarak aramızı buldular. Rahatlattılar, gerilimi teskin ettiler. Para verip alamayacağımız bir hizmeti bu arkadaş çevresinden sağlamış olduk. Son süreçte de küçük kızım bizim dışımızda olumsuz bir süreç yaşadı. O süreçten kaynaklanan toparlanma sürecinde ablaları evlerine davet ettiler. Yaz tatilinde de birkaç sefer gitti. Gerçekten çok rahatladığını ve düzeldiğini ben de hissediyorum. Ablalarının da söylemi öyle. Küçük kızımın düşünce tarzında yanlışlıklar vardı, bize karşı bir dış etki sebebiyle doldurulmuştu. Ablaları bunu ciddi anlamda azalttılar. Küçük kızımın rahatlamasına, deşarj olmasına, tekrar eskisi gibi bize bağlanmasına.. Küçük kızım bizim evde neşe kaynağımızdır. Özellikle bu erinlik sürecinde, bu süreçlere yeni yeni girerken, bu neşe kaybolmuş, evin neşesi olmaktan çıkıp evde gerginliğe neden olan ve onun yüzünden gerginlik yaşadığımız biri olmuştu. Elhamdulillah özellikle ablalarının desteğiyle yüzde doksan dokuz aştık gibi bu sorunu. Bizim etkimizin sınırlı kaldığı bir konu da ablalarının desteğiyle sorunu aşmış olduk.”

(E_15), anne-baba ve çocuk arasında etkili diyalogun azaldığı durumlarda dini sosyal çevrenin profesyonel bir desteğin sağlayamayacağı bir destek sağlayarak, sorunun çözüme kavuşmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

48 yaşında ve üç çocuk annesi olan (K_25), dini sosyal çevrenin sağladığı akran desteğinin gençlik döneminde anne-babalarla çocukları arasında yaşanan sorunların çözümünde katkı sağladığını belirtmektedir:

“Çocuklar sizin dediğiniz tarafa kolay eğilmiyor. Özellikle gençlikte başına buyruk yaşamak istiyor. Ama çok şükür cemaatimizde gençlerin dilinden anlayanların olması, kendisi gibi genç arkadaşlarının olması bu çevrede zamanla uyumu kolaylaştırıyor. En azından kızımızda bunu sağladık. İnşallah oğlanlarda da sağlarız. Allah en iyisini bilir tabi”

(E_8), ergenlik döneminde karşılaşılan sıkıntıların azalmasında, yaşanmamasında dini sosyal çevrenin, çocuğa sorumluluklar vererek onu hayata hazırlamasının etkili olduğunu vurgulamaktadır:

“Çok büyük problemler yaşamadık. İşte bir asabılık, sinirlilik hali oluyordu. Onu da mazur görerek, en az hatalarla atlarmaya çalıştık. Ergendir, yapar, üzmeylem sıkıntı yapar gibi sıkıntılar yaşamadım. Daha çok sorumluluk alarak, kitap okuyarak, sohbet halkalarına katılarak, tefsir çalışmalarına katılarak, kitap kritiklerine katılarak yani daha çok sorumluluk, hatta büyüdükçe, derneğin hocaları, ki bunlar genelde ilahiyat öğrencileridir, onlar da kardeşlerine daha fazla sorumluluk vererek, kitap okuma, arkadaşlarıyla ilgilenme, arkadaşlarını sohbetlere çağırma, katılma, iftar programları hazırlama, gezi programları hazırlama gibi sorumluluklar vererek, bunlara daha fazla sorumluluklar vererek ben ergenlik dönemini daha güzel atlattığımızı inanıyorum.”

(E_9), çocuk eğitiminde karşılaştığı sorunları aşmada dini sosyal çevresinin kendisine uzman ve danışmanlık desteği sağladığını söylemektedir:

“Ama çocuklarla ilgili, çocuğun eğitimiyle ilgili yaşadığımız tartışmaları arkadaşlarımıza götürdüğümüz çok oldu. Özellikle konusunda uzman bir eğitimci ya da psikolog, danışman arkadaşımıza gerek ben gerekse eşimle birlikte gittiğimiz olmuştur.”

Dinler, bağlularının dinî topluluklara katılımlarını onlardan isteyen sosyal sistemlerdir (Dowlatabadi, Saadat, Jahangiri, 2013: 613). Dinî topluluklara girenler kısa zamanda kendilerine benzer inanç ve değerleri paylaşan arkadaş çevresi edinmekte, iletişimde bulunduğu arkadaş ağını genişletmektedir (Frankel, Hewitt, 1994: 71).

Dinî topluluklar, bireylere ve eşlere çeşitli destekler sağladığı gibi anne babalara da destekler sağlamaktadır. Dini sosyal çevre, anne-babalara daha üretken olmaları için etkili kaynaklar sağlamaktadır. Dini topluluklar, iyileştirici birer topluluk gibi hizmet görmektedirler. (Dolahite, Marks, Olson, 1998: 85). Yapılan araştırmalarda dini sosyal çevrenin anne-babalara, çocuklarla yaşadıkları sorunların çözümünde yanlarında bulunarak, psikolojik ve manevi destek sunarak yardımcı olduğunu, anne-babalara yalnız olmadıklarını hissettirerek destek olduğunu göstermiştir (Dollahite, Marks, Olson, 1998: 86).

Katılımcıların ifadeleri ele alındığında anne-baba çocuk ilişkilerinde sosyal çevrenin kendilerine destek sağladığına inandıkları anlaşılmaktadır. Dinin katılımcılara sağladığı dinî sosyal çevrenin kendilerine çocuk eğitiminde, çocuklarla yaşanabilecek muhtemel sorunların engellenmesinde ve ortaya çıkan sorunların çözümünde destek sağladığı görülmektedir. Bu desteklerin başında eğitim desteğinin geldiği ve dinî toplulukların anne-babalara çocuklarının dinî ve ahlaki eğitiminin verilmesinde sosyal ortamlar sağladığı anlaşılmaktadır. Eğitim desteğinin, çocuklara eğitim verecek ortamların sağlanması, çocuğun eğitim alabileceği akran ortamının sağlanması, çocuğun rol-model alabileceği kendisine yaşça yakın öğretmen desteğinin sağlanmasını içerdiği söylenebilir. Dinî topluluğun anne-babaya ikinci katkısı, ev dışında dinî topluluğun çocuğa koruyucu ve gözetleyici olmasıdır. Geçmişte mahalle kültürü içerisinde mahallenin sağladığı bu destek günümüzde dindar aileler için dinî topluluklar tarafından sağlanıyor görünmektedir. Dinî sosyal çevrenin anne-babalara sağladığı son destek ise anne-baba çocuklar arasındaki çatışmalarda sunduğu destektir. Bu desteğin bir yönünü uzman görüşleri sağlamaktadır. Dinî topluluğun içinde yer alan uzman bir pedagog ya da psikologların, ailenin inanç, değer ve hassasiyetlerini bilerek anne-babalara öneriler vermesi, anne-baba ve çocuklar arasında yaşanan bazı sorunların çözümüne yardımcı olmaktadır. Bu desteğin diğer bir yönü ise dinî sosyal çevrenin içerisinde çocuğun rol-model alabileceği kendisinden birkaç yaş daha büyük kişilerin devreye girmesidir. Çocuğun anne-babasını dinlemediği bazı durumlarda bu desteğin anne-babalara katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

5. DİNİN AİLE SORUNLARININ OLUŞUMUNU ÖNLEMEDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın farklı sorularına verilen cevaplar, dinin, araştırmamıza katılan dindar aile bireylerinin düşünce, duygu ve davranış dünyalarını şekillendiren en önemli unsurlardan birisi olduğunu göstermektedir. Aile içerisinde yaşanan çeşitli sorunlar, düşünce, duygu ve davranış sorunlarının ilişkilere bir yansımasıdır. Din, dindar kişilerin düşünce, duygu ve davranış dünyasında olumlu değişimler meydana getirebiliyorsa, o halde aile ilişkilerinin daha sağlıklı yürütülmesine, aile içi sorunların ortaya çıkmasını önlemeye ve ortaya çıkan sorunların çözümüne etki etmesi beklenebilir. Araştırma sorularına verilen yanıtlar, dinin, aile ilişkilerinin daha sağlıklı yürütülmesine katkı

sağladığını göstermektedir. Bu bölümde dinin, dindar ailelerde aile sorunlarının ortaya çıkmasını önlemede katkı sağlayıp sağlamadığı ele alınmaktadır. Dinin, aile sorunların ortaya çıkmasına nasıl engel olduğu ve dindar ailelere sorunların yaşanmamasında nasıl katkı sunduğu anlaşılmaya çalışılacaktır.

Bu bölümde katılımcı ifadelerinden yola çıkarak 121 veri kodlaması yapılmıştır. Katılımcı ifadeleri, dinin, dindar ailelerin, aile sorunları yaşamamalarına olumlu duygu ve değerleri ön plana çıkartarak ve olumsuz duygu ve değerleri de arka plana iterek destek verdiğini göstermektedir. Ailenin ve evlilik bağının kutsallığına vurgu yapan dini metinlerin eşler arasında ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı ve ortak idealler oluşturması bu desteği güçlendirmektedir. Araştırmanın bu bölümünde dinî inanç, düşünce ve değerlerin ailede yaşanan sorunlara kaynaklık edip etmediği üzerinde de durulmuştur. Görüşülen kişilerin, yanlış anlaşılan bazı dinî inanç, düşünce ve değerlerin aile sorunlarına kaynaklık edebileceğini bildirdikleri görülmektedir.

5.1. DİNİN OLUMLU DEĞERLERİ GÜÇLENDİRMESİ VE OLUMSUZ DUYGU VE DAVRANIŞLARI ENGELLEMESİ

Araştırmanın bu bölümünde görüşme yapılan eşlerin duygularında dinin, yarattığı değişimlerin aile sorunlarının oluşumunu nasıl engellediği ortaya koyulmaktadır. Lambert ve Dollahite (2006: 443), dinin, çiftlere daha diğerkâm olmalarına yardım etmenin yanı sıra dini inanç ve bağlılıkların, geçimsizliği önlemek için çok önemli olan koşulsuz sevgi meydana getirdiğini ifade etmektedir. Giblin (1993) ve Stanley v.d. (1995)'in araştırmaları, özellikle İbrahimî dinlerin kişilerin öfkelerini açığa vurmamalarını, sabırlı, sevgi dolu ve nazik kişiler olmalarını sağlayan dini hikâyelerle dolu olduğunu ve insanları bu şekilde yönlendirdiğini göstermektedir. Mevcut araştırmada katılımcıların dinin, kendilerine kazandırdığı olumlu duygu ve değerlerden bahsederken, sabır, fedakârlık, merhamet, şefkat, sadakat, tahammül, güzel söz, kanaat ve şükür kavramları üzerinde durduğu görülmektedir. Olumsuz duyguların azalması ya da kontrol edilmesi görüşme yapılan eşlerin ifadelerine, öfkenin kontrol edilmesi ve kötü söz söylememe şeklinde yansımaktadır.

Bu başlık altında 21 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların ilişkili olduğu kavramların ifade sıklığı aşağıdaki Tablo 21'de gösterilmektedir.

Tablo 21: Güçlenen Değerler-Engellenen Duygu ve Davranışlar

	f
Öfke Kontrolü	8
Sabır	6
Merhamet	2
Şefkat	1
Adelet	1
Sevgi	1
Sadakat	1
Kötü Söz Söylememe	1

İki çocuk babası (E_13), dinin, kendisinin olumsuz duygularını dizginlemesinde ve olumlu duygularını ön plana çıkarmasında nasıl katkı sağladığını şöyle açıklamaktadır:

“Ben yaşanan sıkıntılar karşısında ölçülü davranma yoluna gitmeye çalışıyorum. Tartışmalarımızda ölçülü davranma çabam tamamen inandığım değerlerden kaynaklanıyor. İnandığım değerlere rengi veren de tabii ki İslam’dır. Tartışmalarımızda makullükten uzaklaşmaya başlamayacağımı anladığımda, hep Hz. Peygamber olsa bu durumda ne yapardı sorusunu soruyorum kendime. Ve yine Kur’an-ı Kerim’in oluşturmaya çalıştığı ideal insan/mümin profiline dair ayetleri hatırlıyorum. Ve sorunların da bir imtihan/fitne olduklarını biliyorum. Sabır kavramı, bu ortamlarda aklıma gelen ilk dayanak. Sabretmenin Allah’ın hoşuna giden bir amel olduğunu biliyorum. “Onlar öfkelerini yutkunurlar” mealindeki ayet bana makuliyet katıyor.”

(E_13)’ün ifadelerine göre, sabır ve öfke kontrolüne ilişkin İslam dininin temel kaynaklarından Kur’an ve sünnetten alınan bilgiler ve örnekler, yaşadığı sorunlarda, makul ve ölçülü davranışlar sergilemesine destek olmaktadır.

Dinin, olumlu duyguları geliştirerek, olumsuz duyguları engellediğini ifade eden işçi emeklisi (E_25), şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Dediğim gibi dinin getirdiği ibadetler insanın öfkesini azaltan, onu sakinleştiren, merhametini, şefkatini arttıran bir özelliğe sahiptir. Böyle insanlar daha az kavga ederler. Çoğu kez bu duygular beni eşimle çatışmaktan alıkoyuyor.”

Sanayi sektöründe üst düzey bir yönetici olan (E_24), dinin eşler arası çatışmayı önlemedeki etkisini:

“Allaha şükür. Ama bu çatışmaları yaşamamamıza yardımcı olduğunu söyleyebilirim. Ne açıdan diye soracak olursanız, özellikle sabır ve ortak bir yaşam amacımızın olmasına dinin katkısından bahsedebilirim.”

şeklinde ifade ederken, eşi, (K_24), dini ibadetlerin insanı sakinleştiren, öfkeyi azaltan yönüne vurgu yapmaktadır:

“Neticede ortak değer yargılarınız var. birbirinizin üzerinde haklarınız var. iki tarafın da bunu bilmesi önemli. En nihayetinde taraflardan birinin hakkını helal etmeme riskini alabilir misiniz? Dahası sakinleştiren pek çok ibadetimiz var çok şükür. Çatışmalar öfkeden doğmuyor mu? Öfkelerimizi dinin sağladığı ibadetlerle bastırabiliyorsak çatışmalarda azalıyor.”

İki çocuk sahibi olan (E_24) ve (K_24)'ün birbirlerini destekleyen açıklamalarında dinin, ortak amaç sağlayarak, dini metinlerle ortak bilinç oluşturarak ve olumlu duyguları (sabır) ön plana çıkartıp, olumsuz duyguları (öfke) engelleyerek eşler arasında sorunların ortaya çıkmasını engellediğini ifade etmektedirler.

Dört çocuk annesi (K_11), dinin, aile ilişkilerinde olumsuz duyguları engelleyip, olumlu duyguları besleyerek aile içi ilişkileri koruduğunu düşünmektedir:

“Dini değerlerimiz bizim aile içerisinde duruşumuzu da belirler. Şöyle ki öfke ve kızgınlıklarımızda kontrol olur. Yıkıcı ve yıpratıcı ilişkilerden uzak dururuz. Aile içerisinde adalet merhamet ve fedakarlık içerisinde yaşamaya çalışırız. Bu da bizi yıpratıcı ilişkilerden korur.”

Katılımcılar, dinin, ortaya çıkmasını en çok engellediği olumsuz duygunun öfke olduğunu ifade etmektedirler. Öfke kontrolünde dinin etkisi katılımcıların ifadelerine sıklıkla yansımaktadır.

Öğretmen olan (E_27), öfke kontrolünün eşler arası çatışmaların önlenmesindeki etkisinden bahsettikten sonra dini inançlarının ve ibadetlerin kendisine öfke kontrolü için nasıl katkı sağladığını şöyle aktarmaktadır:

“Hem teorik olarak hem de pratik olarak bunu söyleyebilirim. Yaşadıklarımızdan yola çıkacak olursak şunu söyleyebilirim. Bir çok olası

çatışmamızı inanç ve değerlerimiz engelliyor. Öfkelenmemek, bunu engellemek için yapılan şeyler zaten bunun için başlı başına yeterli. Yani eşler arası çatışmalarda taraflar öfkelerini kontrol edebilirlerse çatışmalar en az zararla atlatılabilir. Din işte tam da bu noktada devreye giriyor. Yani çoğu zaman eşimle yaşadığımız bir çatışmada öfkelenmeye başladığımda öfkenin şeytandan olduğu, kontrol etmezsem öfke ateşinin bütün bedenimi kaplayacağını düşünüyorum. Dolayısıyla insanın en büyük düşmanından gelebilecek tüm saldırılara karşı uyanık olmak için elimden geleni yapıyorum. Öfkelendiğimde abdest alıyorum, o ortamdan uzaklaşıyorum, dua ediyorum. Bunların tümü dinin tavsiyeleri.”

(E_27), bu ifadelerinde öfke duygusunun şeytandan olduğu inancının kendi öfke kontrolüne etkisini açıklamaktadır. Şeytan, bu ifadelerde düşman olarak kodlanmaktadır ve öfke duygusunun şeytanın varlık maddesi olan ateş ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Öfke duygusunun kişinin davranışlarını yönlendirmemesi için bilişsel bir müdahale yapıldığı ve öfkenin kontrol altına alınması için abdest alma ibadetinin gerçekleştirildiğinden bahsedilmektedir. Bu ifadelerden öfke kontrolünün öncelikle biliş seviyesinde ortaya çıktığı, duygu kontrolü için davranışsal bir ibadetin uygulandığı görülmektedir.

Emekli işçi (E_3), dinin, öfke kontrolüne etkisini şu şekilde ele almaktadır:

“Dinimiz öyle diyor, efendimiz buyuruyor ya, “öfkelendiğiniz de ayaktaysanız oturun, oturuyorsanız yatın”. Başka bir hadisinde “gidin abdest alın, şeytan ateştedir, su da ateşi söndürür” gibi hadisler var. Tabi bunları öğütüyorlar.”

(E_3)'ün ifadeleri, (E_27)'nin ifadelerine büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Dini ibadetlerin öfke kontrolüne etkisini vurgulayan bir başka katılımcı (E_25), namaz ve zikir ibadetinin öfkenin kontrol edilmesindeki etkisini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Namazlarımızı çoğunlukla birlikte cemaatle kılar, tesbihatımızı birlikte yaparız. Birlikte çektiğimiz gizli zikirlerimiz olduğu gibi ayrıca gittiğimiz zikir meclislerimiz oluyor. Zikir, kalbi yumuşatır. İnsanın öfkesini azaltır. Öfke şeytandandır, zikreden bir kalpte öfkenin yeri olmaz. O yüzden zikrinden,

viridinden ayrılmayan bir mürid, başkalarıyla da aile fertleriyle de çatışıp durmaz. Bu yüzden bu ibadetlerin ailemizdeki çatışmaları yok ettiğini söylüyorum.”

Üç çocuk babası (E_25), (E_27)'nin öfkenin şeytandan olduğu inancını tekrarlamaktadır. Öfke kontrolünde zikrin insan kalbini yumuşatarak, öfke duygusunu azalttığının altını çizmektedir. Öfke kontrolünün aile fertleri arasındaki çatışmaları engellediğini ifade ederken, dinin, öfke kontrolünü sağladığını belirtmektedir.

(E_13), eşiyle yaşadığı tartışmalarda ölçülü davranmasında, sabretmesinde ve öfkesini yutmasında dini inançlarının etkisini dile getirmektedir:

“Modern dünyanın insana yüklediği stresi de düşündüğümüzde zaman zaman ailede ortamın gerginleşmesi kaçınılmaz olabiliyor. Ben yaşanan sıkıntılar karşısında ölçülü davranma yoluna gitmeye çalışıyorum. Tartışmalarımızda ölçülü davranma çabam tamamen inandığım değerlerden kaynaklanıyor. İnandığım değerlere rengi veren de tabii ki İslam'dır. Tartışmalarımızda makullükten uzaklaşmaya başlamayacağımı anladığımda, hep Hz. Peygamber olsa bu durumda ne yapardı sorusunu soruyorum kendime. Ve yine Kur'an-ı Kerim'in oluşturmaya çalıştığı ideal insan/mümin profiline dair ayetleri hatırlıyorum. Ve sorunların da bir imtihan/fitne olduklarını biliyorum. Sabır kavramı bu ortamlarda aklıma gelen ilk dayanak. Sabretmenin Allah'ın hoşuna giden bir amel olduğunu biliyorum. ‘Onlar öfkelerini yutkunurlar’ mealindeki ayet bana makuliyet katıyor.”

Sabretmek gibi olumlu bir duygu ve öfke gibi olumsuz bir duygunun kontrol altına alınmasında imtihan düşüncesinin etkisinden bahsedilmektedir. İmtihan düşüncesinin kaynağı olarak da İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet gösterilmektedir.

Olumsuz duyguların önlenmesi kadar olumlu duyguların oluşumuna dinin etkisi katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Dinin çatışmaların önlenmesindeki etkisinde ön plana çıkan olumlu duygu sabır olarak ifade edilmiştir. Sabır duygusunun artmasında dinin etkisinden bahsedilmiştir.

Katılımcılar, sabrın sorunların ortaya çıkmasını önleyen bir değer olarak ifade etmektedirler. İki çocuk annesi, eczacı (K_18), sabrın sorunların oluşumunu engelleyici

etkisini “*Evet burada sabır çok önemli. Olayların büyümesine engel oluyor.*” ifadeleriyle dile getirmektedir.

İki çocuk babası (E_24), dinin çatışmaların çözümünden önce oluşumuna engel olarak kendilerine destek verdiğini belirtirken, dinin, bunu ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı sağlayarak ve sabrı arttırarak sağladığını ifade etmektedir:

“Çok büyük çatışmalar yaşamadık Allaha şükür. Ama bu çatışmaları yaşamamamıza yardımcı olduğunu söyleyebilirim. Ne açıdan diye soracak olursanız, özellikle sabır ve ortak bir yaşam amacımızın olmasına dinin katkısından bahsedebilirim.”

63 yaşındaki (E_23), dinin, kendi hayatlarında yarattığı değişimden bahsederken, Allah korkularının artmasının ve sabırlarının genişlemesinin sorunlarının azalmasına nasıl etki ettiğini anlatmaktadır:

“Dinin çatışmalarımızı, kavgalarımızı, dövüşlerimizi nasıl engellediğini anlattım. Sabrımız genişledi. Allah’tan korkumuz arttı. Onun isteklerine uyma isteğimiz arttı. Bütün bunlar evdeki kavgaları bitiriyor.”

(E_23), sabır duygusunun artmasında Allah korkusunun etkisini ifade etmektedir.

Dinin, inanç ve öğretilerinin, buyruklarının ve tavsiyelerinin bu duyguların değişiminde ve kontrolünde etkili olduğu görülmektedir. (Lambert, Dollahite, 2006: 442). Din, ailenin gerek aile bireyleri arasındaki ilişkisel süreçlerden gerekse ekonomik, sağlık ve sosyal olaylardan kaynaklanan sorunların oluşumunu engelleyecek faydalı aile davranışları ve olumlu aile yaşamını destekleyen bir inanç sistemi sağlamaktadır (Ahmadi, Azad-Marzabadi, Ashrafi, 2008: 104). Din, aile bireylerini, temelini dini anlam sistemlerinden alan ortak değerler aracılığıyla, çatışmalardan korumaktadır (Mahoney, 2005: 690). Özellikle İbrahimî dinlerin kişilerin öfkelerini açığa vurmalarını, sabırlı, sevgi dolu ve nazik kişiler olmalarını sağlayan dini hikayelerle dolu olduğunu ve insanları bu şekilde yönlendirdiğini göstermektedir (Giblin, 1993; Stanley v.d.,1995; Mahoney, 2005: 695). Din, affediciliği bir değer olarak görüp merhamet, empati gibi duyguları ön plana çıkarmaktadır (Geyer, Baumeister, 2013: 242). Katılımcılardan aktardığımız ifadelerde öfkenin kontrol edilmesinin ve sabır değerinin güçlendirilmesinin aile içinde yaşanan çatışmaların oluşumunu engellediğinin üzerinde

durulmuştur. Hem öfke kontrolünde hem de sabrın gelişmesinde din, katılımcıları destekleyici bir güç olmuş ve kaynak sağlamıştır. Dinin, merhamet, şefkat, adalet, sevgi, sadakat gibi değerler aracılığıyla bu süreci desteklediği ve kötü söz söylemek gibi olumsuz davranışları engelleyerek geçimsizliklerin ortaya çıkmasını engellediği söylenebilir.

5.2. AİLENİN KUTSALLIĞI İNANCININ AİLE SORUNLARININ OLUŞUMUNU ENGELLEMEDEKİ ETKİSİ

Evlilik, dindar eşler için kutsal bir kurum olarak görülmektedir (Mahoney, 2005; Lambert, Dollahite, 2006; Goodman, Dollahite, 2006). Dindar çiftler, evliliğin kadınlara erkeğin ilişki kurması birbirlerine bağlanmaları ve ilgilenmeleri için en ideal yol olduğunu düşünmektedirler (Goodman, Dollahite, 2006: 146). Geleneksel ve liberal Hristiyan anlayışta da, evlilik, aşkın sevginin ve lütfun deneyimlendiği kutsal bir birliktelik olarak görülmektedir (Mahoney, 2005: 692).

Katılımcılar, ailenin kutsallığı inancını iki farklı yolla ifade etmektedirler. Bunlardan ilki, eşlerin birbirlerini kutsal bir emanet olarak görmeleridir. Eşlerden daha çok erkeklerin kadınlar için bu ifadeyi kullandıkları görülmektedir. İkincisi ailenin kutsal bir bağ olarak görülmesidir. Katılımcılar, aile bağlarından bahsederken, bu bağın korunmasını yüce Allah'ın bir isteği olarak gördüklerini, bu bağın koparılmasının yüce Allah tarafından hoş görülmediği inancını taşıdıkları ifade etmektedirler.

Yapılan araştırmalarda dindar çiftlerin tamamı olmasa da çoğunluğunun, evliliği Tanrı tarafından yaratılan bir kurum olarak gördüğü ve evliliğin Tanrının isteği olan bazı önemli amaçların gerçekleştirdiğine inandıkları aktarılmaktadır (Goodman, Dollahite, 2006: 145). Dollahite, Hawkins ve Parr (2012: 344), evliliğin bir kadın ve bir erkeğin birlikteliğini aşan kutsal bir birliktelik olarak görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Evliliğin ilahi bir gücün şekillendirdiği bir bağ olduğuna inanılması, dindar çiftlerin, evliliğin bozulmaması gerektiğine dair inancını güçlendirmektedir (Lambert, Dollahite, 2008: 602). Evlilik ya da anne babalık kutsal olarak görülmektedir. Bu tür mesajlarda din eşsizdir çünkü doğrudan aşkınlık fenomeniyle ilişkili olan kişiler arası amaçları ve süreçleri tekrarlamaktadır. (Mahoney, 2005: 691). Ailenin kutsallığı ve eşler arasında kurulan bu kutsal bağın korunması inancı eşlerin ilişkilerinde daha dikkatli davranmalarına, eşlerin Yüce Allah'ın kutsal bir emaneti gibi görmeleri de eşler

arasında şefkat, merhamet ve bağışlayıcılık gibi pozitif duyguların oluşmasına sebep olmaktadır.

Bu başlık altında katılımcılarımızın ifadelerinden yol çıkarak 15 farklı kodlama yapıldığı görülmektedir. Bu kodlamalardan 9'u ailenin kutsal bir kurum olması ifadelerini içerirken, 6'sı eşlerin kutsal bir emanet olarak görülmesi ifadelerini içermektedir. Bu kodlamalara ilişkin frekans değerleri aşağıdaki Tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22: Ailenin Kutsallığı

	f
Aileyi Kutsal Bir Kurum Olarak Görme	9
Eşleri Kutsal Bir Emanet Olarak Görme	6

Eşlerini Allah'ın kutsal bir emaneti olarak gördüğünü ifade eden erkek katılımcılardan (E_27), eşini Allah'ın bir emaneti olarak görmesinin kendisinde eşine karşı şefkat ve merhamet duygularını uyandırdığını, kendisinin geleneksel erkek modelinde var olan kodlardan öteye pozitif bir yaklaşıma götürdüğünü ifade etmektedir:

“Eşimi, peygamber efendimizin dediği gibi Allah'ın bana bir emaneti olarak görüyorum. Bu bakış bende kendisine karşı merhamet ve şefkat duygularını arttırıyor. Kendimi, eşimin karşısında emredici bir amir gibi değil de aynı yolda yürüyen bir yoldaş olarak görüyorum. Geleneksel olarak bizim bakış açımız böyle değildir. Daha katı bir kocalık anlayışı vardır. Böylece din, gelenek ve töremizin önüne geçiyor.”

Dindarlık öncesi yaşantısı ile dindar yaşantısındaki eşi ve çocuklarıyla ilişkilerini karşılaştıran ve değişimi anlatan (E_23), dinin eşini ve çocuklarını birer kutsal emanet olarak görmesini sağladığını dile getirmektedir:

“Allah'ın ve Peygamber efendimizin tavsiyelerine uyarak hanımımızla ilişkilerimiz oldu. Onların bizlere tavsiye ettiklerini yaptık. Hanıma da çocuklara da eskisinden daha çok sabırlı davranıyorum. Onları kendime Allah tarafından verilmiş bir emanet olarak görüyorum. İnsan emanete nasıl bakar? Gözü gibi. Ben de öyle bakmaya çalışıyorum. Önceki yaşantımız için de tövbe ettik. Zamanında çok yanlışımızda oldu hanımımıza.”

Dindarlaşma süreci katılımcımızın eşiyle ve çocuklarıyla ilişkilerinde daha sabırlı bir ilişki kurmasını sağlayarak pozitif bir gelişim sağlamıştır. Daha önceki ilişki biçimi istenilmeyen bir ilişki biçimi olarak görülmüş ve “tövbe” kavramı kullanılarak bundan sonraki yaşantısında ilişkilerini değiştirme kararlılığından bahsetmiştir.

Yaşadığı bunalımlı bir süreci anlatan 43 yaşındaki öğretmen (E_15), eşini kutsal bir emanet olarak görmesinin hem eşler arası sorunların azalmasına hem de kendisinin psikolojik sağlığının korunmasına nasıl bir etkide bulunduğunu aktarmaktadır:

“Özellikle eşimin bazı istekleri nefsimde ağır gelse bile merhamet etmeliyim, ki Allah da bana merhamet etsin, duygusuyla kendimi teskin edip, o gerginliği aşmamda “merhamet edin ki merhamet bulasınız” hadisinin bana ciddi anlamda katkısının olduğunu söyleyebilirim. Ona karşı da Allah’ın emaneti olduğu için Őefkatle muamele etme gereği de hem aileme ve eşime daha fazla destek sağlamama sebep oldu hem de kendi yaşadığım iç krize ya da bunalıya bir sağaltım bir rahatlama oldu.”

(E_15), merhameti konu alan bir hadisin kendisi üzerinde yarattığı etkinin ve eşinin yüce Allah’ın kutsal bir emaneti olarak görmesinin kendisinde eşine yönelik Şefkat ve merhamet duygularını arttırdığını kendisinin de bir iç krizini aşmasına katkı sağladığını ifade etmektedir.

Aile sorunlarının oluşumunun engellenmesinde iki temel unsur olarak aile kurumunun kutsallığından ve eşini kutsal bir emanet olarak görmesinin etkisinden bahseden 48 yaşındaki emekli işçi (E_3), aile kurumunun kutsallığından ve korunmasının öneminden bahsettikten sonra eşini Allah’ın emaneti olarak görmesinin kendisinde yarattığı etkiyi Şöyle anlatmaktadır:

“Bir de tabii ki sevgi. Allah’ın eşlerin arasına koyduğu sevgi bunu engelliyor. Ama bunlara rağmen çatışma olmaz diyemiyoruz. Efendimiz bile ayet var o konuda eşleriyle çatışıyor. Dediğim gibi bazen ben kendimle bile acayip kavga ediyorum. Ayrı bir Şahsiyetle tartışmamak ve aramızda bir problemin olmaması kaçınılmaz oluyor. Mühim olan o problemi çok çok büyütmeden bitirmek. Bir de ben Şunu düşünürüm her zaman, efendimizin veda hutbesinde hanımlar için söylediği “onlar size Allah’ın bir emanetidir”. Bu çok önemli. Allah’ın emaneti. Tartışmanın bir bölümünde o aklıma geliyor. Allah’ın emaneti ne demek?”

(E_3), eşini Allah'ın bir emaneti olarak görmesinin eşine karşı sevgisinin artmasında etkili olduğunu, tartışma esnasında ya da öncesinde sorunların büyümemesi için kendisini kontrol etmesine katkı sağladığını ifade etmektedir.

Dinin davranışları ve tutumları üzerindeki etkisini ifade eden üç çocuk babası (E_10), eşini emanet olarak görmesinin davranışlarını kontrol etmesine sebep olduğunu düşünmektedir:

“Eşler arası ilişkilerde de yine din belirleyici oluyor. Eşimin bana Allah'ın bir emaneti olduğunu söylüyor dinim. Bu şu demek, emanetin sahibi var ve gün gelecek bana bu emanete nasıl davrandığımı soracak.”

Eşinin ifadelerini tamamlayan Kur'an kursu öğreticisi (K_10), kutsal emanet düşüncesinin davranışlarını kontrol altında tutmasını nasıl sağladığını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Allah korkusu olmazsa insan daha kötü olabilir. Basit sen ben kavgaları bile çok büyüyebilir din algısı olmazsa.”

Katılımcılar (E_10) ve (K_10)'un birbirini destekleyen ifadeleri dikkate alındığında eşin Allah'ın kutsal emaneti olarak görülmesi, bu emanete iyi davranılmadığı takdirde bu emanetin asıl sahibi olarak görülen yüce Allah'ın kişiyi hesaba çekeceği, bu hesap korkusunun davranışların kontrol edilmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

43 yaşındaki (E_17), eşini Allah'ın kutsal bir emaneti olarak görmesinin aile içerisinde yaşanan sorunların gözünde küçülmesine ve sorunların büyütülmeden önlenmesine katkısını şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Resulün dediği düstur eşlerimizin bize emanet olduğudur. Buna riayet etmek elbette gereklidir. Eğer din doğru algılanıp kavranmışsa, içselleştirilip iman edilmişse sorunlar gözümüzde küçülüyor hatta birkaç saat sonra unutuluyor. Önem derecesi sıralamasına girmiyor.”

Katılımcılar, aileyi, kutsal ve korunması gereken bir kurum olarak görmektedirler. Kutsal bir kurum olan aile bağlarının korunması da kutsal bir görev olarak görülmekte, boşanma, “Allah'ın sevmediği bir helal olarak” anılmaktadır. Aileye

atfedilen bu kutsallık onun korunması adına eşlerin çatışmalardan uzaklaşmasına ve aile sorunlarının engellenmesine etki etmektedir.

İmam olarak görev yapan (E_9), aile kurumunun kutsal bir kurum olarak benimsenmesinin aile içerisinde yaşanan çatışmaları nasıl azalttığını şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Aile dediğimiz kavram tırnak içinde, baştan kurulurken ilahi bir amaçla kurulduğu için bizim gözümüzde aile de kutsal bir kurum oldu. Dini bir kurum oldu yani. Bir insan namazını kılarken nasıl bozulmaması için titriyorsa... Mesela konuşmak, yönünü kableden dönmek, kahkaha ile gülmek namazı bozar, bu tür şeylere dikkat ediyorsun namazda. Seni bunlara dikkat etmeye sevk eden şey nedir? E namaz ibadetinin önemi. Namazım bozulmasın düşüncesi. Kılıyorsam bozulmamalı yani. Beş vakit namaz kılıyorsun bozduktan sonra namazın ne anlamı kaldı. Bir ibadet böyleyse aile kurumu da bir ibadet. Şimdi aile kurumunun devam etmesi diye, böyle bir temel büyük harflerle büyük puntolarla yazılmış bir bir cümle var. Aile kurumu mutlaka sağlıklı bir şekilde devam etmeli diye bir önerme var. Şimdi bu önermenin sağlam kalabilmesi için yerinde kalabilmesi için bizim aile içinde karşılaştığımız sorunlarda çözüm merkezli davranmamız veya o an için çözüm bulamıyorsak nefsi davranmamızda ya da nefsimizin kabarmasından dolayı o an için bir çözüm bulamıyorsak susmamız geri adım atmamız. Yani bizi geri adım atmaya iten şey, ailenin kutsallığı. Yani ben şimdi bu tartışmayı büyütürsem, tamam belki ben haklı olabilirim ama ben bu tartışmayı büyütürsem illa da kendimi hakim kılmaya çalışırsam, bu iş çatırdamaya gidebilir. Aile kurumuna saygısızlığa gidebilir.”

(E_9), aile kurumunun korunmasının bir ibadeti ifa etmenin kutsallığı ile yerine getirildiğini ifade etmektedir. Aile kurumunun korunması, namaz gibi bir ibadetle ilişkilendirilmektedir. Ailenin korunması inancının eşler arasında yaşanan tartışmalarda önleyici bir inanç olduğuna değinen (E_9), çatışmalarda çözüme dönük geri adım atılmasında ya da sorunların oluşumunu engellemek için öfkenin kontrol edilmesinde bu inancın önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Yüce Allah'ın boşanmayı hoş görmemesinin, kendilerinin de boşanmaya yol açabilecek çatışmalardan kaçınmalarına yol açtığını vurgulayan 22 yıldır evli (E_3),

boşanmaların günümüzde kolaylaştığını oysaki inanan insanlar için evliliğin bir sorumluluk anlamına geldiğini ifade etmektedir. Boşanma ve ailenin dağılmasına yol açabilecek çatışmalardan kaçınmak bu sorumluluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorumluluk duygusu eşlere öfkelerini kontrol edebilme gücünü vermektedir. (E_3) bu düşüncelerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmektedir:

“Karşılık vermeme de bir eşler arası sevgi, bu olmazsa olmaz zaten. İkincisi, hadiste dendiği gibi “Allah’ın hiç hoşuna gitmeyip, olur dediği tek şey boşanmaktır”. Bu neyi gösteriyor, aile kurumunun Allah nezdinde müthiş bir öneminin olduğunu gösteriyor. Sen bunu bildikten sonra bir şeyleri kısıtlamak zorundasın kendinden. Yoksa boşanmak çok kolay olurdu. Hele ki, bu son yasalarla falan iyice kolaylaşmadı mı? Sudan bir sebepten dolayı boşanalım gitsin ne var yani. Ben etrafımda görüyorum mesela, evlilik çocuk oyuncağı gibi. İki gün sonra kaşı gözü ayrı oynadı bunun deyip insanlar boşanıveriyor. Bu kadar kolay olmaması lazım. Din zaten bize işte bu sorumluluğu veriyor. Her alanda veriyor bize bu sorumluluğu. Biz deriz ya, çocuk eğitiminde, çocuk bir şeye karar verdiyse onu sonuna kadar yaptırın, vazgeçirmeyin. Biz de öyle karar vermişiz. Çok önemli bir durum yoksa bu kararda sebat etmemiz lazım. Bence bir olgunluğun işaretidir bu. İki gün sonra boşanıyoruz, olacak iş değil bence. Tabii ki, Allah’ın aile kurumuna verdiği bu önemde dolayı eşler kendilerinin bazı olumsuz özelliklerini törpüleyebiliyorlar. Yapmamam lazım, etmemem lazım.”

Üniversite mezunu, üç çocuk annesi (K_1), çatışmaları büyütmemenin aile bütünlüğünü koruma hassasiyeti ile mümkün olduğunun altını çizmektedir:

“Ailenin bütünlüğünü de bozan bir şey olur. Hiç mi olmuyor bizde. Elbette ki oluyor ama, dini hassasiyetlerin vermiş olduğu sorumluluk ve hesaba çekileceğimiz bundan da acaba nefsanî mi, yoksa rahmanî bir istek mi diye de muhtemelen bunu her birimiz içimizde de sorguladığımız için çözüme ilişkin, en azından onu büyütmemeye ilişkin bir yöntemle bugüne kadar geldik.”

(K_1), aile bütünlüğünü koruma düşüncesinin arka planında dini hassasiyetlerin getirdiği sorumluluk duygusu ve öbür dünyada hesaba çekilme inancının etkili olduğunu ifade etmektedir.

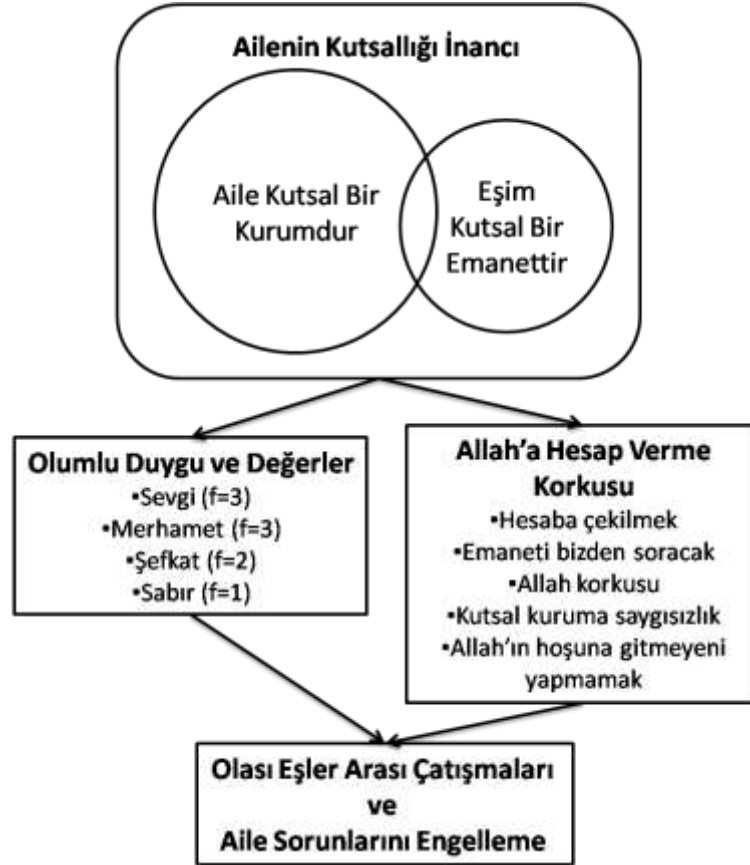
37 yaşındaki ev hanımı (K_27), aileyi koruma duygusunun eşler arasındaki çatışmaların önlenmesinde etkili olduğunu açıklamaktadır:

“Eşler arasında sevgiyi ve merhameti korumak, aileyi korumak bunlar da dinin yarattığı duygular. Belki de eşler arasında çıkacak çatışmaları engellerken aileyi kutsal olarak görmemizde bunda etkili oluyordur.”

Evliliği kutsal bir bağ olarak görmelerinin aralarındaki çatışmaları azalttığını ifade eden üç çocuk annesi (K_29), düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“Genel olarak uyumlu ve çatışması az bir evlilik yaşadık. Bu çatışma ve sorunların engellenmesinde dinin rolü büyüktür. Evliliği kutsal bir bağ olarak görüp onu korumaya çalışmamız, birbirimizi birbirimize emanet olarak görmemiz, inancımızda bu konudaki önümüzdeki örnekler... hepsini ardi arkasına sıralayınca bunların çatışmalarımızı azalttığını rahatlıkla söyleyebiliriz.”

Evliliği kutsal bir bağ olarak görmek ve eşlerin birbirlerini kutsal bir emanet olarak görmeleri birbirini bütünleyen düşünceler olarak ortaya konulmaktadır. Ailenin kutsallığı inancını ifade edilirken, ailenin kutsallığı inancının kendilerinde yarattığı olumlu duygu ve değerleri ifade eden sevgi, merhamet, şefkat ve sabır kavramlarını toplam 9 farklı yerde kullanmıştır. Bununla birlikte 5 farklı yerde Allah'tan ve Allah'a hesap vermekten kaynaklanan korku ifade edilmiştir. Ailenin kutsallığı inancının bu sonuçları dikkate alındığında, ailenin kutsallığı inancının, dindar eşlerde evlilik çatışmalarını ve aile sorunlarının oluşumuna etkisi Şekil 14'te özetlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 14: Ailenin Kutsallığı İnancının Aile Sorunlarının Oluşumunu Önlemedeki Etkisi

Ailenin kutsallığına ilişkin inanç, birbirini tamamlayan iki inanç ile şekillenmektedir. Bunlardan ilki “*aile Allah'ın bozulmasını istemediği kutsal bir birliktir*” inancı iken ikincisi “*eşim bana Allah tarafından verilen kutsal bir emanettir*” inancıdır. Ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesi, dindar eşlerde, eşlerine karşı, sevgi, şefkat, merhamet ve sabır gibi olumlu duygular yaratmaktadır. Bu duyguların oluşması eşlerin kutsal bir emanet olarak kabul edilmesiyle ilişkili görülmektedir. Ailenin Allah tarafından bozulması istenmeyen bir kurum olarak görülmesi ise dindar eşlerde, Allah'a hesap verme korkusu oluşturmaktadır. Allah'a hesap verme sorumluluğu, hesaba çekilmek, Allah emanetini bizden soracak, Allah korkusu, kutsal kuruma saygısızlık ve Allah'ın hoşuna gitmeyi yapmamak ifadeleriyle ortaya koyulmaktadır. Ailenin kutsallığı inancının yarattığı olumlu duygular/değerler ve Allah'a hesap verme korkusu eşlerin aile içinde yaşanabilecek sorunları büyütmemelerine ve eşler arası çatışmaların ortaya çıkmasını önlemektedir. Ailenin kutsallığı inancı hem pozitif duygularla hem de korku gibi negatif görülebilecek bir duygu ile aile sorunlarının oluşumuna engel olmaktadır.

5.3. DİNİ METİNLERDEN ÖĞRENİLEN BİLGİLERİN EŞLER ARASI SORUNLARIN OLUŞUMUNU AZALTMASI

Yapılan araştırmalar, dini inanç ve bağlılıkların, dindar çiftlerin birçoğuna, ilişkilerini iyileştirmede ve evlilik çatışmalarını azaltacak niteliklerini geliştirmede, ilham verdiğini göstermektedir. Din, bu noktada ilişkisel erdemlerin ortaya çıkmasına kaynak oluşturmaktadır. İlişkisel erdemlerden en çok vurgulananlar, diğerkâmlık ve koşulsuz sevgidir. (Lambert, Dollahite, 2006: 443). Diğer taraftan Tanrıya hesap verme ve O'nun rızasını kazanma yukarıdaki ifadede olduğu gibi eşler arası ilişkilerde evlilik ilişkisi içerisindeki çatışmaları azaltan önemli bir inanç olarak görülmektedir. Eşlerin aralarındaki ilişkileri gözetleyen, gören bir güç olarak ilahi gücün etkisini üzerlerinde hissetmeleri, davranışlarını kontrol etmelerine ve olumsuz davranışlardan uzaklaşmalarına etki etmektedir (Shichida, Dollahite, Carroll, 2015: 44). Buna göre Din, eşlere, evlilik çatışmasının ortaya çıkmasını önleme konusunda iki açıdan yardımcı olmaktadır. Bunlardan ilki, dinin, eşlere, evlilik hakkında kutsal bir amaç ve vizyon geliştirme konusunda yardımcı olmasıdır. Dinin, eşlere bu konudaki ikinci yardımı da aralarındaki ilişkisel değerlerin artırılmasıdır. Eşler arasındaki ilişki ile ilgili dinden temelini alan değerlerin güçlenmesi çatışmaların ortaya çıkma sıklığının azalmasına etkide bulunmaktadır (Lambert, Dollahite, 2006: 442).

İslâm dini açısından da ailenin istikrarı çok önemlidir. Eşler arasında meydana gelen sorunların çözümü için tavsiye edilen çözümlerde de evliliğin devamı, ciddiyeti ve önemi doğrultusunda bir tutumun izlendiğini görmekteyiz. Eşlerin birbirlerinin davranışlarına katlanmaları, birbirlerine yardımcı olmaları gerektiği yönünde ahlakî öneriler bulunduğu gibi, anlaşmazlık durumlarında eşlerin ne yapması gerektiğine dair hukukî öneriler de vardır. Kur'an-ı Kerim'in: "Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur." mealindeki ayeti, sorunların büyütülmemesi, anlaşmazlıkların çözümü konusunda iyi niyetli olmaları bağlamında ahlakî bir tavsiyedir. Aynı doğrultuda: "Bir mü'min erkek, bir mü'min kadına buğz etmesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse başka bir huyunu beğenir." mealindeki hadis de evlilikte fedakarlığın önemini bildiren ahlakî bir öneridir. Görüldüğü gibi İslâm dini, ailenin sağlıklı yürümesi ve anlaşmazlıkların meydana gelmemesi için ahlakî önerilerle eşlerin vicdanlarına sorumluluk duygusunu yerleştirmiştir. Fakat çözümde ahlakî tavsiyelerle

yetinmemiş, eşlerin anlaşmazlığı durumunda takip etmeleri gereken hukukî yolları da göstermiştir (Bayar, 2011: 91-92).

Çalışmamızda eşler arası çatışmaların oluşumunun azalmasında dini metinler olan Kuran-ı Kerim ve hadislerden öğrenilen bazı bilgilerin eşler arasındaki gerilimi azalttığı, çatışmaların oluşumunu engellediği, sorun çözme becerilerine olumlu katkı yaptığı görülmektedir. Katılımcıların ifadelerinden bu konuya ilişkin 25 farklı kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalardan 14'ü eşler arasındaki ilişkisel değerleri güçlendiren dinden kaynağını alan değerleri ifade etmektedir. Kodlamalardan 11'i ise eşlere kutsal bir amaç ve bakış açısı kazandırmakla ilgilidir (Tablo 23). İlişkisel değerleri güçlendirmekle ilgili kodlamalarda sabır, öfke kontrolü, saygı ve sevgi, affedici olmak, iletişimi arttırmak, paylaşmak, fedakârlık ve ölçülü davranmak kavramları kullanılmıştır. Eşlere kutsal bir amaç ve bakış açısı kazandırmakla ilgili helal-haram ve hak, eşe uyum göstermek, iyi insan olmak, Allah rızasına ulaşmak, dini kurallara uymak ve dini yaşamak kavramları kullanılmıştır. Bu kodlamalara ilişkin sıklık tabloları Tablo 24 ve Tablo 25'te sunulmuştur.

Tablo 23: Dini Metinlerden Öğrenilen Bilgiler

	f
İlişkisel Değerleri Arttırma	14
Kutsal Bir Amaç ve Bakış Açısı Kazandırma	11

Tablo 24: İlişkisel Değerleri Arttırma

	f
Sabır	4
Öfke Kontrolü	2
Affedici Olmak	2
Saygı ve Sevgi	1
İletişimi Arttırmak	1
Paylaşmak	1
Fedakarlık	1
Ölçülü Davranmak	1

Tablo 25: Kutsal Bir Amaç ve Bakış Açısı Oluşturma

Kutsal Bir Amaç ve Bakış Açısı Oluşturma	f
Helal-Haram ve Hak	3
Eşe Uyum Göstermek	2
İyi İnsan Olmak	2
Dini Kurallara Uymak ve Dini Yaşamak	2
Allah Rızasına Ulaşmak	2

Bildirilen görüşler içerisinde aile için kutsal bir amaç ve bakış açısı oluşturabilecek kavramlardan ilk ikisi, helal-haram kavramlarıdır. Helal-haram kavramlarının ve bu kavramlara riayet etmelerini sağlayan Allah korkusunun kendilerinde nasıl bir değişim yarattığını ifade eden 40 yıldır evli olan (K_23), helal ve haram kavramının eşler arası ilişkilerinde yarattığı değişimi şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Allah’ın bildiğini niye söylemeyeyim. Eskiden bizim evde sopada çoktu, küfür de. Ne zaman bizim adamın arkadaş çevresi değişti, Kuran okumaya başladı o zaman bizim ev de değişti. Allah razı olsun o arkadaşlarından. İşte önce Kuran okuyordu beyim. Mealinden, anlamından. Sonra namaz kılmaya başladı. Sonra da bize karşı Allah’a şükür çok değişti. Yine bir iki kere öyle vurmaya teşebbüs ettiyse de ben hakkımı helal etmem sana deyince hemen durdu. Gençken akıl başta değilken oluyor öyle şeyler. Keşke olmasa, gençler dinini, diyanetini bilerek evlense. Evlilikler o zaman çok mutlu olur.”

Eşler arası ilişkilerde şiddete varan olumsuz ilişkilerinin dindarlaşma sürecinden sonra geçirdiği değişimi ifade eden (K_23), eşiyle arasında yaşanan gerilim sonrasında kendisine “hakkımı helal etmem” dediğinde eşinin kontrolsüz davranışlarını engelleyerek, kendisini kontrol ettiğini, şiddete yönelen davranışın bir anda durduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda eşlerin dinî inanç, değer ve kuralların farkında olmalarının, davranışlarını olumlu yönde değiştireceğini söylemektedir.

Eşlerin birbirlerine haklarını helal etmeleri 17 yıldır evli olan (K_24)’ün ifadelerinde şöyle yer almaktadır:

“En nihayetinde taraflardan birinin hakkını helal etmeme riskini alabilir misiniz?”

Kendisini kontrol etmesinde ve şiddete varan davranışlarını kontrol etmesinde Allah korkusunun ve Allah’ın istediklerini yapma gayretinin önemini vurgulayan üç çocuk babası (E_23), yaşadığı değişimin arkasında yatan bilişsel yönünü şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Dinin çatışmalarımızı, kavgalarımızı, dövüşlerimizi nasıl engellediğini anlattım. Sabrımız genişledi. Allah’tan korkumuz arttı. Onun isteklerine uyma isteğimiz arttı. Bütün bunlar evdeki kavgaları bitiriyor.”

Çatışmaların azalmasında, aile içi şiddetin önlenmesinde hak-hukuk ve helal-haram kavramlarının önemini vurgulayan (E_23), aile olarak yaşadıkları değişimi ifade etmiş olmaktadır:

“Evimizde din olmadan önceki halimizle şimdiki halimize bakınca dinin etkisini görebiliriz. Helal, haram kavramının, hak, hukuk kavramının olması bence engelliyor. Birimizin hakkını helal etmeyeceği düşüncesi hepimizi kavgadan, dövüşten uzak tutuyor.”

Çatışmaların azalmasında, öfkenin kontrol edilmesinde hadislerin ve ayetlerin kendisi üzerindeki etkisini aktaran 28 yıllık evli (E_25), ayetler ve hadislerden edindiği bilgilerin davranışlarına etkisini şöyle anlatmaktadır:

“Ne zaman evde hanımla bir dargınlık havası oluşsa bu hadisler aklıma gelir. Kendimi bu hadislere uymak zorunda hissedirim. Kalbim yumuşamak zorundadır. Duygularımı kontrol ederim. Bu aynı zamanda nefsin tezkiyesidir. Müslümanın hayattaki en önemli görevlerinden birisi de nefsinin terbiye etmesidir. Kızgınlığını yenmek, öfkeni yutmak bunlar bize birer görevdir. Bununla ilgili pek çok ayet ve hadis akla gelir hemencecik.”

(E_25), duygularını kontrol etmesinde, kendisini hadislere uymak zorunda hissetmesinin etkili olduğunu ifade etmektedir. Duygularını kontrol etmeyi yine ayet ve hadislerden edindiği bilgi ile nefsin terbiye edilmesi şeklinde ifade eden (E_25), nefsin terbiyesini, en önemli dini görevlerden biri olarak gördüğünü ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle duyguların kontrolü, öfkenin ve kızgınlığın kontrolü en temel dini görevlerden biri olarak görüldüğü için sorunların oluşumu engellenmektedir.

Dinin eşine karşı daha uyumlu davranmasını istediğini belirten üç çocuk annesi (K_25), evde kadının eşine itaatinin istenen, çatışmasının ise din tarafından istenmeyen bir durum olduğunu vurgulamaktadır:

“Bana göre evde erkeğin sözünün daha üstün olması normaldir. Benim dinim bana eşime itaat etmemi buyuruyor. Ben de eşimle çatışmamın doğru olmayacağını düşünüyorum.”

(K_25), bu düşüncelerini destekleyen bir başka ifadesinde dinin, kadının, kocasının sözlerine uyum göstermesini teşvik ettiğini düşünmektedir:

“Hep nefsi düşünmemek, ben dememek, karşındakini kabullenmek bunlar dinimizin emrettikleri. Hele de bir hanım için kocasının sözlerine uyum göstermek teşvik edilen bir şeydir. Böyle olursa sorunların çözümü de kolaylaşır.”

(K_25), dinin buyruğunu kadının eşine uyum göstermesi olarak anladığını, bu anlayışın eşiyile çatışmalarını önlediğini ifade etmektedir.

Benzer ifadeler 15 yıldır evli olan (K_14) tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Evet bence engelliyor. Çünkü dinimize göre eş olmak demek saygı ve sevgiyi elden bırakmamak demek. Kırgınlıklar olabilir ama dini kurallar çerçevesinde yaşadığımızda bu kırgınlık ve çatışmaları içinizde yok edebiliyorsunuz.”

(K_14), dinin eşler arasında saygı ve sevgiyi emrettiğini böylece sorunların oluşumuna engel olduğunu ifade etmektedir.

Dinin, eşler arasında çatışmaların artmasına neden olan sorunları nasıl önemsiz hale getirerek çatışmaların azalmasını sağladığını açıklayan üç çocuk babası (E_1), pek çok çatışma sebebinin eşlerin gözünde dinin sağladığı değerler sayesinde önemsizleşmesine ilişkin deneyimlerini şöyle aktarmaktadır:

“İnsanın hassasiyeti, İslami anlamda düşündükleri ve ahiret inancı bu dünyada birbirini tamamlayan bir eş konumunda bir aile kurduktan sonra katlanmak zorunda olduğun ya da karşılıklı olarak birbirine katlanmak zorunluluğunun olduğunu fark ediyorsunuz. Biraz önce söylediğim gibi siyasi anlamda da düşündüğün şeyler, takıldığın ufak tefek şeyler değilse sorun edindiğin şeyler veya duyarlılıkların bakış açın, genel gidişatın, istikametini doğru olduğunu görüyor isen ufak tefek aksatmaları, aksaklıkları görmüyorsun. Bu yani şükür ki, düşüncelerimizin, duyarlılıklarımızın bir neticesi gibi. Yani şimdi yemeğin tuzunu sorun etmezsen, ev içerisinde yapılan diğer şeyleri yani bunlar dünyevi meseleler diyerek öncelikli hale getirmezsene ev içerisinde sorun olmaz. Ya da karşındakinin hatası ve kusuru eğer, aile güvenliğini tehdit edecek bir aşamaya gelmemişse, ailenin ürünü ve meyvesi olan çocukların haklarına girecek bir davranış değilse diğer meselelerde daha anlayışlı olmanı tavsiye ediyor dinimizde, rabbimizde. Biz de o minvalde hareket ediyoruz. Ama sıradan bir aile açısından sorun olmayacak şeylerde senin açıdan sorun olabilir. Senin

önemsediğin şeyler, inançların ve duyarlılıkların çoğu aileler için sorun teşkil edecek şeyleri görmezden gelmeni sağlarken, çoğu ailenin görmeyeceği şeyleri görmene de sebep olabilir. Bazı şeyleri duyarlılıklarından dolayı sorun da görebilirsin. Ya bu da önemli bir şey mi denilen bir şey senin için daha büyük sorun da olabilir.”

Bir diğer katılımcı (E_6) da eşler arası sorunları oluşturabilecek çatışma nedenlerinin dini inanç ve düşünceler aracılığıyla önemsiz hale geldiğini vurgulamaktadır:

“İslam hataları, kusurları örtmemizi, affedici olmamızı tavsiye ediyor. Eşim de zaten İslami bir anlayışa sahip olduğu için evde fazlaca çatışma yaşamıyoruz. Ancak ufak tefek sorunlar yaşadığımızda, bazen kızıp bağırdığımda bile, daha sonra gönlünü alıp özür diliyorum. Çünkü gerek peygamber efendimizin gerekse Hz. Ali'nin sabrı, hilmi ve affediciliği aklıma geliyor ve güzel ve yumuşak sözler söyleyip, hata bendeysen özür dileyip sorunu büyütmemeye çalışıyorum. Ancak dediğim gibi, eşim de İslami duyarlılığa sahip olduğu için genelde ciddi bir problem yaşamıyoruz. İslami anlayış pek çok şeyi problem olarak görmememizi engelliyor diye düşünüyorum.”

21 yıldır evli olan (E_6), bir yandan hadislerdeki tavsiye ve modellerin bir yandan da Kur'an ayetleri ve hadislerde yer alan kusurları örtme, affedici olma gibi tavsiyelerin eşler arasında yaşanan bazı olumsuz durumların sorun olarak algılanmasının önüne geçerek çatışmaların ve aile içi sorunların oluşumunu engellendiğinin üzerinde durmaktadır.

3 çocuk babası olan (E_15), dinin, eşler arasında diyalogların artmasına vesile olduğunu, peygamberin sünnetinden ve hadislerden öğrenilenlerin uygulanmasının çatışmaları önlediğini belirtmektedir:

“Şöyle bir örnek verebilirim. Hz. Peygamberin zaman zaman eşlerine bir sıkıntının sorunun var mı diye sorarmış. Ben bunu kendi ailemde yapmaya çalışıyorum. Sünnet olduğu için soruyorum. Nasıl gidiyor aile hayatı, çocuklar nasıl gidiyor, benim eksiklerim neler, senin eksiklerin neler, çocukların eksikliği neler. Yazın böyle bir gündemimiz oldu. Yazın çocuklarımızın eksiklerini gidermeye çalışalım. Kendi eksiklerimizi gidermeye çalışalım. Bu anlamda özellikle Hz.

Peygamberimizin Hz. Hatice ile Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile ilişkileri örneğini okuyup bazen bunu kendi ailemize de uyarlamak için konuşuyoruz. İyi bir Müslüman aile olmaya çalışmak aslında bu sorunların yaşanmasına başlı başına bir engeldir. Sen Allah'ın istediği tarzda bir aileyi kurabildiğin ölçüde sorun azalıyor. Kuramıyorsan o zaman sorunlar oluyor.”

(E_15), Hz. Peygamber ile Hz. Hatice ve Hz. Ali ve Hz. Fatıma örneklerinin, aile ilişkilerinde uygulanmaya çalışılmasının sorunların oluşumunu engellediğini ifade etmektedir.

Dinin, insanı olgunlaştırarak iyi bir insan olmamızı sağlayarak aile içi çatışmaların oluşmasını engellediğini ifade eden 4 çocuk babası, meslek dersleri öğretmeni (E_11), dinin, içselleştirilerek yaşandığında sorunların oluşumuna engel olabileceğini düşünmektedir. Dinî öğretilerin sadece bilişsel düzeyde biliniyor olmasının değil ancak içselleştirilerek yaşanan dindarlığın sorunların oluşumuna engel olabileceğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Dinin iyi insan olma prensipleri içselleştirildiğinde aile içi çatışmaları ve yol açtığı sorunları elbette engellediğini düşünüyorum. Nasıl diye soracak olursak? Din iyi insan olmayı emrediyor, eşler ve çocuklar iyi insan olmuşlar veya iyi insan olmaya çalışıyorlar ise bu doğal olarak çatışmayı ortadan kaldırarak uyumu getirir. Çünkü şahsiyeti gelişmiş, olgun, iyi insanlar sorumluluklarını yerine getirir, birbirlerine yardımcı olur, zorluklarda dayanışır, nimetleri paylaşırlar, birbirlerine pek sorun çıkarmazlar. Çünkü zorluklara sabredin, sorumluluklarınızı yerine getirin, anne babaya saygılı olun, paylaşmayı bilin, fedakar olun vs. gibi dinin bu ahlaki değerleri kazanın emrine uyarak bu ahlaki davranışları kazanmış bir ailede ciddi sorunlar ortaya çıkmayacaktır. Çıkan bazı ufak tefek sorunlarda kolay çözülecektir. Burada yine tekrar edersek din bir şeyi önlemez bizim dini inancımız gereği yaptığımız davranışlar önler. Dolayısıyla dinin emrettiği güzel ahlakın içselleştirilmediği kişilerin oluşturduğu ailede sözel olarak/düşünsel anlamda dindar olduklarını ifade etmelerinin bir anlamı olmaz, bu şekilde bir din algısının hiçbir etkisi olamaz.”

(E_11)'e göre, içselleştirilip yaşanan dindarlık, eşlerin bireysel ahlaki gelişimlerine katkı sağlayarak onların iyi birer insan olmalarını sağlar. İyi birer insan

olan eşler aralarında çatışma yaşamazlar. Sorunlarını küçülterek çözümünü kolaylıkla bulabileceklerdir.

(E_11), kendi hayatlarında sorunların oluşumunun engellenmesinde dinin etkisini şöyle açıklamaktadır:

“Aile içinde yaşanan sorunlardan daha ziyade yaşamadığımız sorunlarda yani sorun yaşamamamızda dinin bize yüklediği kişiliğin/davranış kalıplarının etkili olduğunu düşünüyorum. Dinin güzel ahlak kazanmayı ve iyi insan olmayı hedefleyen değerlerini içselleştiren bir insan bunu başardığı oranda aile hayatı, iş hayatı, sosyal hayatı düzgün olur. Din çıkan problemleri nasıl çözer den daha ziyade önleyici hekimlikte olduğu gibi din sorun çıkmamasını nasıl sağlar kısmı üzerinde durmak daha önemlidir. Aile içinde yaşadığımız ciddi bir sorunumuz olmadığı için kendi deneyimlerimizden şöyle çözdük şeklinde verecek bir örneğimiz yoktur. Ancak dinin hayatımızdaki etkisinin sorun çıkmamasında önemli rol oynadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.”

Öğretmen olan (E_14), Kur’an ayetlerinin ve peygamberin hadislerinin tartışmalarda makuliyet sınırlarını aştığını düşündüğünde kendisini etkilediğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Hayat her zaman sakin ve durağan bir şekilde ilerlemiyor. İnsan her an beklemediği bir sıkıntı ile karşılaşabiliyor. Modern dünyanın insana yüklediği stresi de düşündüğümüzde zaman zaman ailede ortamın gerginleşmesi kaçınılmaz olabiliyor. Ben yaşanan sıkıntılar karşısında ölçülü davranma yoluna gitmeye çalışıyorum. Tartışmalarımızda ölçülü davranma çabam tamamen inandığım değerlerden kaynaklanıyor. İnandığım değerlere rengi veren de tabii ki İslam’dır. Tartışmalarımızda makullükten uzaklaşmaya başlamayacağımı anladığımda, hep Hz. Peygamber olsa bu durumda ne yapardı sorusunu soruyorum kendime. Ve yine Kur’an-ı Kerim’in oluşturmaya çalıştığı ideal insan/mümin profiline dair ayetleri hatırlıyorum. Ve sorunların da bir imtihan/fitne olduklarını biliyorum. Sabır kavramı bu ortamlarda aklıma gelen ilk dayanak. Sabretmenin Allah’ın hoşuna giden bir amel olduğunu biliyorum. ‘Onlar öfkelerini yutkunurlar’ mealindeki ayet bana makuliyet katıyor. Hayatın esas mücadelesinin Allah’ın rızasına ulaşabilmek, hayatın da geçici bir

durak olduğunu bilmek sorunların çözümü noktasında gayretimi arttıyor. Aslında konuşmamız boyunca ifade ettiğim üzere ‘Allah’ın Rızası’ benim için merkezi bir önemde. Bunu yitirme korkusu da gerek aile içi gerginlik ortamlarında olsun gerekse bu gerginliklerin ürettiği sorunların çözümü noktasında olsun benim için olumlu bir motivasyon oluyor. Bu sayede gerginlikler büyümeden engellenmiş oluyor. Eğer bir sorun oluşmuşsa da, bu sorun ailemizde kök salmadan söküp atmış oluyoruz.”

(E_14), öfkelenip, tartışmalarda makuliyet sınırlarını aşmaya başladığında Hz. Peygamberin örneğini hatırladığını, benzer bir durumda Hz. Peygamberin davranış modelinin kendisini etkilediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’deki “öfkeyi yutma” tavsiyesinin kendisini dizginlemekte etki ettiğini, hem Hz. Muhammed’in örneğinin hem de Kur’an ayetlerinin tavsiyelerine uyma gayretinin “Allah rızasına ulaşma” çabasından kaynaklandığını vurgulamaktadır.

14 yıldır evli olan (E_18) ve (K_18), eşler arasında yaşanan sorunların büyümemesinde dinin emir ve yasaklarının ve dinin sağladığı değerlerin etkili olduğunu ifade etmektedirler:

“Eşlerin konuyu büyütmemede dini kurallara riayeti çok önemli.” (E_18)

“Evet burada sabır çok önemli. Olayların büyümesine engel oluyor.” (K_18)

Aile içerisinde yaşanması muhtemel sorunların çözümünde dinin etkisini anlatan iki çocuk babası (E_19), dinin, koruyucu bir hekim işlevi gördüğünü dile getirmektedir:

“Sorunlar zaten din yaşanırca çok az ya da istisna çıkar. Din daha çok koruyucu bir hekim gibi işlev görüyor.”

İslam dininin Kur’an ayetleri ve hadislerle vaaz ettiği inançlar ve değerler eşlerin yaşaması muhtemel sorunlar karşısında önleyici bir rol oynamaktadır. Din, aile içi geçimsizliği azaltan kutsal bir bakış açısını ve amacı geliştirmektedir. (Lambert, Dollahite, 2006: 446). Ayrıca din, aile içi geçimsizliğini önlemede ve huzurlu bir aile ortamı oluşturmada, ilişki erdemleri olarak da adlandırılan bu değerleri besleyerek yardımcı olduğu söylenebilir (Lambert, Dollahite: 443). Araştırmamızda, dinin kutsal metinlerin oluşturduğu kutsal bakış açısının, helal-haram ve hak, eşe uyum göstermek, iyi insan olmak, dini kurallara uymak ve dini yaşamak ve Allah rızasına ulaşmak

kavramlarıyla ifade edildiği görülmektedir. Dinî kutsal metinlerin oluşturduğu ilişkisel değerler sabır, öfke kontrolü, affedici olmak, saygı, sevgi, iletişimi arttırmak, paylaşmak, fedakârlık ve ölçülü davranmak olarak ortaya konmaktadır.

5.4. DİNİN AİLE İÇİ SORUNLARIN OLUŞUMUNU ENGELLEYEN ORTAKLAŞA PAYLAŞILAN YAŞAM AMACI VE İDEALLER SAĞLAMASI

Din, eşlere ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı ve idealler sunarak, çatışmaları azaltmakta, sorunların küçülmesine ve oluşumunun engellenmesine katkı sağlamaktadır. Aynı hayatı paylaşan eşler evlilikleriyle ilgili anne-babalık, dindarlık, görevlerin paylaşımı, iletişim algısı gibi çeşitli konularda ortak bir inanç sistemi oluştururlar. Oluşturulan bu ortak inanç sistemlerinin tümü, eşler arasındaki ilişkinin kalitesine ve istikrarına katkı sağlamaktadır (Hohmann-Marriott, 2006: 1016). Lambert ve Dollahite (2006: 442)'a göre, dindar çiftler için evlilik çatışmasını önlemenin en iyi yollarından biri ortak bir kutsal bakış açısına ve kutsal amaca sahip olmak olarak görülmektedir. Din, kişilere aile çatışmalarını eşsiz bir biçimde şekillendirebilecekleri teolojik olarak temellendirilmiş anlam sistemleri sunmaktadır. Din, insanların kutsal algılarını hem amaçlarına hem de hayatta izleyecekleri yollara dahil eder (Pargament, Mugyar-Russell, Murray-Swank, 2005: 671).

Katılımcıların bu başlık altındaki ifadelerinin sıklığı Tablo 26'da sunulmuştur.

Tablo 26: Ortaklaşa Paylaşılan Yaşam Amacı ve İdealleri Yansıtan İfadeler

	f
Üzerinde uzlaşılan ortak bir kutsal metinlere sahip olmak	5
Ortak bir yaşam amacına sahip olmak	5
Ortak inançlara sahip olmak	4
Ortak değerlere ve değer yargılarına sahip olmak	3
Ortak tercihlere, hassasiyetlere, duyarlılıklara sahip olmak	3
Ortak düşüncelere sahip olmak	2
Birlikte İslami çalışmalara katılmak	2
İslami gayretlere birlikte sahip olmak	1
Birlikte İslami davet yapmak	1

Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı ve ideallerini yansıtan ifadelerin başında üzerinde uzlaşılan ortak bir kutsal metne sahip olmak gelmektedir. Üzerinde uzlaşılan

kutsal metinler, Kur'an ayetleri ve hadis metinlerdir. Bu metinlerin aile üzerindeki etkisi bir önceki başlıkta ele alınmıştır. Eşlerin ortak karar alabilmesinde üzerinde anlaşılan, uzlaşılan ortak kavramların etkili olduğunu ifade eden 36 yaşındaki (E_2), dinin, eşler arasında uzlaşma sağlayan ortak bir dil oluşturduğunun altını çizmektedir:

“Diyelim ki bir eşya alacağız evimize, eşim de bunun bir ihtiyaç olduğunu söyleyip ısrar ediyor. Daha sonra bu şeyi almamızın ihtiyaç dışı olduğunu, israf olduğunu, israfın Allah tarafından haram kıldığını söylediğimizde bu tartışma dini bir çerçevede sonuçlanmış oluyor. Bu konuda Kur’andan ve diğer dini metinlerden okuduklarımız bizim için belirleyici oluyor. Kur’an zaten bizim anayasamız. Biz bakıyoruz anayasamıza uygun değilse biz o şeyi yapmaktan vazgeçiyoruz.”

Kur'an ayetlerinin ve hadislerin bildirdikleri dindar eşler için hayata ilişkin kararlarını belirlemede etkilidir. Dindar eşler, aile sorunlarının kaynakları arasında yer alan paranın nasıl harcanacağı, çocukların eğitiminin nasıl verileceği ya da boş zamanın nasıl geçirileceği gibi hayata ilişkin kararlarını verirken çatışmalar yaşadıklarında Kur'an ve sünnetin çatışma konusunda söyledikleri onlara yön vermektedir. (E_2)'nin ifadesiyle Kur'an kendileri için bir anayasa niteliği taşımaktadır. Karar verme aşamasında Kur'an'ın yasakladıkları ya da emrettikleri etkilidir.

Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının varlığı, bazı ifadelerle doğrudan yansımaktadır. 43 yaşındaki (E_24), sabır ve ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına sahip olmanın, eşler arasındaki çatışmaların ve sorunların oluşmasına engel olduğunu ifade etmektedir:

“Çok büyük çatışmalar yaşamadık Allaha şükür. Ama bu çatışmaları yaşamamamıza yardımcı olduğunu söyleyebilirim. Ne açıdan diye soracak olursanız, özellikle sabır ve ortak bir yaşam amacımızın olmasına dinin katkısından bahsedebilirim.”

Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı, bazı katılımcı ifadelerine farklı şekillerde yansımaktadır. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacını ifade etmek için ortak inanç, değer, düşünce, tercih, hassasiyet, duyarlılık ifadeleri kullanıldığı gibi birlikte İslami çalışmalara katılmak, birlikte İslami gayretlere sahip olmak ve birlikte İslami tebliğde bulunmak şeklinde de kullanılmaktadır. 46 yaşındaki, ev hanımı (K_22), eşiyle

hatırlayabildiği çatışmalarının olmadığını ifade ederek, çatışmalarının olmamasının sebebini, ortak inanç ve değerleri paylaşmalarına bağlamaktadır:

“Ben de öyle pek çatışmalarımızı hatırlamıyorum. Ama neden olmuyordur diye düşünecek olsak. İşte baştan beri uyumumuz, aynı inançları, değerleri paylaşmamız. Bunlar etkilidir herhalde.”

Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının, eşler arasında gündelik tercihlerde ortak hareket edebilme becerisini arttırdığını ifade eden (E_1), eşlerin gündelik yaşamda ortak görüşlere sahip olmalarının doğal olarak çatışmaları azalttığını ifade ediyor ve deneyimlerini şöyle aktarmaktadır:

“Diğer alanlarda da mesela tatil tercihinde olsun, bir alışveriş merkezine gidiyorsun ordaki, ya da bir yerde oturup bir şey yiyeyim dediğin zaman, düşünce, duygu durumun birlikteliği olmamış olsa tercihlerinde önceliklerin farklılaşacak. Bunların birlikteliği bile zaman içerisinde düşünsel anlamda bir yakınlığın olmamış olsa bunlar ufak tefek pürüzler meydana getiriyor. Ve bu hayat 3 günlük, 5 günlük değil. Nihayetinde rabbim ömür verdikçe beraber bir yola koyulmuşuz. Çocuğuna bir eşya alacaksın. Orada bile hassasiyetlerin meydana geliyor. Dünyevi ya da o hassasiyetleri paylaşmayan bir kişiyle ya da aynı hassasiyetleri paylaşan bir kişi yapacağın tasarrufta da ihtiyacı öncelersin ya da görünüşü öncelersin. Ya da alacağın bir maldaki yabancı bir ürün olmasın dersin. Ya da rengi, çeşidi, ücreti kıyaslamasında ihtiyaca göre bir kıyaslama yaparsın. Oturup, yemek yiyeceğin bir yerde, kadınların, erkeklerin, ailenin rahat edeceği bir yere gidersin. Tatilinde hakeza gezip dolaşırken durduğun yerlerde o duyarlılıkların ortak olmamış olsa her açıdan hayat devam ediyor ve akıp gidiyor. Hayat boyu rol yapamazsın. O birlikteliğin olmamış olsa bu insana çekilesi bir hayat olmaz yani.”

38 yaşındaki, üç çocuk annesi (K_1) de eşler arasında fikir ayrılıkları oluştuğunda, inanılan ortak değerlerin bu sorunları azaltmak ve sorunların büyümesini engellemek için kullanıldığına değinmektedir:

“Ailenin bütünlüğünü de bozan bir şey olur. Hiç mi olmuyor bizde. Elbette ki oluyor ama, dini hassasiyetlerin vermiş olduğu sorumluluk ve hesaba çekileceğiz bundan da acaba nefsanî mi, yoksa rahmani bir istek mi diye de muhtemelen

bunu her birimiz içimizde de sorguladığımız için çözüme ilişkin, en azından onu büyütmeye ilişkin bir yöntemle bugüne kadar geldik.”

54 yaşındaki esnaf (E_7), eşlerin ortak bir inancı taşımalarının hatta ortak bir dini sosyal çevreyi paylaşmalarının aralarındaki uyumu arttırıp, çatışmaları azaltacağını ve sorunların oluşumunu engelleyeceğini ifade etmektedir:

“Çok önemli. İnsanın imanı eşinden kaynaklanır. Eşin seni ne kadar destekliyorsa ayaklarında o kadar sabit olmuş olur. Çünkü eve vardığın zaman ister istemez insanda bir gün, iki gün, beş gün değil yani devamlı tartış tartış tartış bir yere kadar. Ama eşinle aynı şekilde aynı havayı teneffüs etmekten mutlu oluyorsan doğal olarak o aile daha sağlıklı olur. Aynı çevreye sahipseniz, aynı inancı paylaştığınız bir çevreniz varsa, icabında sizinle tartışsa bile çevreyle ilişkisini sürdürüyor. Aynı çevreye sahip olan ailenin psikoloğa ihtiyacı olmamış oluyor. Eşin ayrı bir telden çalsa ayrı telden çaldığı kişilerle bir çevresi olsa aile içinde iletişim kurmak zorlaşır. Ama ikisi de aynı havada oynuyorsa farklı. Müzik çalarken bazen ayak uyduramayıp yanlış hareketi yapsa da devamlılıkta problem yaşanmaz.”

(E_7)'nin ifadelerinden ortak inanca sahip olmanın ve ortak bir dini sosyal çevreyi paylaşmanın eşler arasında ortak bir dilin oluşmasına katkı sağladığı, bunun da eşler arasında sorunların oluşmasına engel olduğu dikkati çekmektedir.

43 yaşındaki (E_8), dinin eşlere ortak bir yaşam amacı sunarak, aralarında tartışma yaratacak gündemler oluşmasını engellediğini, ortak amaç doğrultusunda hareket etmenin eşlere aynı tarafta oldukları duygusunu daha fazla hissettirerek ve çatışma değil işbirliği gündemleri yaratarak katkı sağladığını ifade etmektedir:

“Aile içindeki kişiler İslami bir dava bilincini aldıklarından dolayı, sinirli de olsa, ekonomik sıkıntımız olabilir, derdimiz olabilir. Bu tür sıkıntıları ve dertleri tolare ediyor. İslami bir düşüncen olduğu zaman ekonomik sıkıntıyı falan tolare ediyor. İnşallah ailelerde İslami bir dava, İslami bir davet, İslami çalışmalar ön planda olursa diğer dünyalık ekonomik sıkıntılar aza iniyor ya da tolare ediliyor. Ama ne zaman ki biz böyle dünyalık şeyleri ön planda, işte ev, araba, dünyalık şeyleri ön planda tutmaya başladığımız zaman be sefer nefsi şeyler de giriyor. Hakikaten ben bunu hissettim. Bu sefer nefsi şeyler de giriyor ve evde

bir tartışma ortamı da oluşuyor. Ama merkezimize biz İslami çalışmayı, İslami gayreti alırsak, diğer şeyler bu sefer tolare oluyor. Özellikle bu yönün ben kendi ailemde hissettim. Bazen hanımla konuşuyoruz; işte ev alamadık, araba alamadık, diyorum hatta, yine başladık dünyalık konuşmaya.. Ama biz İslami bir hava oluşturmaya başladığımız zaman diğer dünyalık şeyler tolare oluyor. Yani ben zinde, yaşantımızda, ahlakımızda, insanlara İslam'ı anlatmak için bir çaba bir gayretimiz varsa diğer şeyler bu sefer tolare oluyor. Hedefimizde bir İslami gaye ve amacımızın olması gerekiyor. Eşler arası tartışmaları da azaltan bir yönü var. Ailemde ben bunu hissettim. Ya da ufak tefek şeyler için tartışılmıyor. Eşler arası sorunları engelleyen bir yönü oluyor bu sohbetlerin. Sohbet ve diyalog evdeki ufak tefek çatışmaları ve tartışmaları engellemiş oluyor.”

Ortaklaşa paylaşılan yaşam amaçları doğrultusunda hareket etmek, eşler arasında çatışma ve sorun kaynağı olabilecek durumların eşler tarafından tolere edilebilmesine sebep olmaktadır. Çünkü eşler aynı tarafta olduklarını, çatışmalarının ortak amaç doğrultusunda ilerlemelerine zarar verebileceğini düşünmektedirler. (E_8)'in ifadelerinde ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı, “İslami dava”, “İslami davet”, “İslami çalışma”, “İslami gayret” olarak kendini göstermektedir.

Dinin, evlilik ve evlilikte eşlerin üstlenmesi gereken roller konusunda eşler arasında ortak bir bakış açısı oluşturmasının eşler arasında sorunları azalttığını ifade eden 18 yıldır evli olan (E_15), bu konudaki deneyimlerini aktarmaktadır:

“Ben doğuluyum. Bizde kadın, kendini hırpalarcasına hizmet eder. Bu onun görevidir. Kadın da erkek de bunu kadının görevi bilirler. İki taraf açısından da bu sıkıntı değildir. Erkek de başkaca fedakârlıklar yapar. Ama benim eşim batılı. O bu kültürü almamış. Zaman zaman benim bir beklentim oluyor. Eşimin karşılmasını istiyorum. Ama bu onun alışmadığı ve ona ağır gelen bir beklenti. Sonradan şöyle düşünüyorum. Benim kendi kültürümü ona dayatmamam gerekiyor. Neden çünkü İslam tüm kültürlerin üzerindeki ortak değerlerdir.”

(E_15)'in ifadeleri, İslam dininin eşler arasında yarattığı ortak kültürün bir uzlaşma zemini oluşturduğunu göstermektedir. Bu uzlaşma zemini, sorunların oluşumuna engel olmaktadır.

41 yaşındaki iki çocuk annesi (K_24), çatışmaların oluşumunu engellemede ortak değer yargılarının önemine işaret etmektedir:

“Neticede ortak değer yargılarınız var. birbirinizin üzerinde haklarınız var. İki tarafın da bunu bilmesi önemli.”

Eşler arasında yaşanan sorunların azalması kadar, çocuklarla yaşanan sorunların azalmasında da ortak bir yaşam amacının önemine değinen üç çocuk annesi (K_27), çocuklarıyla sorunlar yaşamamasında dinin sağladığı amaç bilincinin önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Çocuklara ergenlik döneminde sabretmek ve onlara bir amaç kazandırmak gerekiyor. Aslında amacı olmayan bir yetişkin de sürekli ergen gibi bir farkı yok. Bence temel mesele bir amacının olması insanın. Eğer bir amacın varsa bireysel sorunlar, kaprisler azalıyor. Az da olsa çocuklarımıza bir amaç kazandırabildik. Bu da onlarla olan sorunlarımızı azaltıyor.”

Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına ve ideallerine sahip olmak, (K_27)'nin ifadeleriyle *“bireysel sorun ve kaprislerini azaltıp, çocuklarıyla da sorunlarının azaltmalarına”*, (K_22), (E_24) ve (E_8)'in ifadeleriyle *“eşler arası çatışmaların oluşmamasına/ yaşanmamasına/ engellenmesine”* katkı sağlamaktadır. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına ve ideallerine sahip olan eşler, üzerinde uzlaşılan kutsal metinlere uygun davranmaktadırlar. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına sahip olmak, farklı konularda ortak kararlar alabilmek aile sorunlarının oluşumunu engellemektedir (Hohmann-Marriot, 2006; Lambert, Dollahite, 2006). Diğer taraftan ortak amaçların ve benzer hedeflerin olmadığı evliliklerde beklentilerine karşılık bulamayan eşlerin çatışmaları aile sorunlarının oluşumuna kaynaklık etmektedir (Şahin, 2011: 179).

5.5. AİLE İLİŞKİLERİNDE BİR SORUN KAYNAĞI OLARAK ALGILANAN DİN

Dindarlığın bazı görünümünün aile sorunlarına kaynaklık edebileceği araştırma sonuçlarına yansımaktadır (Dollahite, Marks, Goodman, 2004; Lambert, Dollahite, 2006; Yapıcı, 2018). Bu çerçevede araştırmada, katılımcılara, dinin aile ilişkilerinde bir sorun kaynağı olarak algılanıp algılanmadığı, bu konuda deneyimlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bu başlık altında 40 kodlama yapılmıştır. Yapılan 40 kodlamanın

tamamında katılımcıların, “yanlış anlaşılın”, “içselleştirilmemiş”, “din gibi görülen ancak din olmayan gelenek ya da kültür” gibi tanımlamalarla, dinin değil ama din algısının aile ilişkilerinde sorunlara yol açabileceğini ifade ettikleri görülmüştür. Araştırmamızda görüşlerini ifade edenlerin bu başlık altında aile ilişkilerinde muhtemel bir sorun kaynağı olarak dini değil, dinin algılanma biçimini işaret ettikleri anlaşılmaktadır.

Algılanan dinin yarattığı sorunların başında erkek-kadın ilişkileri ve cinsiyet rolleri yer almaktadır. Yapılan 41 kodlamanın 26’sı erkek-kadın ilişkilerinde kadının haklarının çiğnenmesi üzerine yapılmıştır. 11’i anne-baba çocuk ilişkilerinde yol açtığı olumsuz sonuçlarla ilgilidir. Kodlamalardan 3’ü de yanlış dini anlayışın neden olduğu hurafeler ve büyücülük gibi anlayışların yol açtığı sorunlarla ilgilidir. Tablo 27’de bu ifadelerin sıklığı sunulmuştur.

Tablo 27: Yanlış Anlaşılın Dini İnanışların Sonuçları

	f
Kadının Haklarının Çiğnenmesi	26
Anne-Baba Çocuk İlişkilerindeki Olumsuz Etkiler	11
Hurafeler-Cincilik-Büyücülük	3

Yanlış anlaşılın dini inanışların sonuçları ile ilgili kodlamalar bu şekilde iken, dinin yanlış anlaşılmasının sebepleri üzerinde de durulmuştur. Yapılan 40 kodlamanın yaklaşık yarısında dinin yanlış anlaşılmasının sebepleri üzerinde durulmazken, 21 kodlamada dinin yanlış anlaşılmasının kaynakları üzerinde durulmaktadır. Bu kaynaklardan ilki, İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'i bilmemek yani cahillik olarak ifade edilmektedir (f=5). İkinci sıradaki kaynak ise ataerkillik gibi gelenek ve kültür unsurlarının din olarak algılanması gelmektedir (f=4). İfade edilen üçüncü yanlış anlaşılma kaynağı, dinin anlam ve içeriğinden uzaklaşarak ibadetlerin şekli uygulamalarına odaklanması ve bu şekli uygulamaların anlaşılın uygulanmaya çalışılmasıdır (f=4). Dinin yanlış anlaşılmasının diğer sebepleri ile birlikte bu sebeplerin sıklığı Tablo 28’de sunulmuştur.

Tablo 28: Dinin Yanlış Anlaşılmasının Sebepleri

	f
Cahillik	5
Gelenek/Kültür	4
Anlamsızlaşma ve Şekilcilik	4
İsrailiyat/Hurafe	3
Yanlış Anlaşılan Ayetler	2
Batı Düşüncesinin Etkisi	2
Uydurma Hadisler	2

Yanlış anlaşılan dini inanışların aile ilişkilerinde yarattığı en önemli sorun kadınların haklarının çiğnenmesi olarak görülmektedir. 42 yaşındaki ev hanımı (K_15), ataerkil aile yapısından kaynaklanan ancak dine yüklenen kadın rol modelinin kadın için bir olumsuzluk taşıdığına altını çizmektedir:

“Ataerkil aile tipinden kaynaklanan din adına kadına yüklenen olumsuz imaj, kadınlar için bir zül. Kadını sadece kocasına hizmet eden bir hizmetçi gibi gören din anlayışı var. Bu bir yanlış diyebilirim.”

21 yıldır evli olan (E_6), yanlış anlaşılan bazı dini inançların eşler arası ilişkilere zarar verdiğini, kadını, olduğundan farklı bir şekilde konumlandığını, bunun da aile içerisinde yaşanan sorunlara zemin hazırlayabileceğini ifade etmektedir:

“Evet olabileceğini düşünüyorum. Özellikle bazı dindarların, bazı uydurma hadislerden ya da bazı ayetlerin yanlış anlaşılmasından dolayı kadınları ikinci sınıf ve aşağı gören bir anlayışa sahip olmaları önemli bir sorun. Örneğin kadının eğitim görmesini doğru görmeyen, kocasına her halükarda itaat etmesinin farz olduğunu düşünen anlayışlar kadının özgür ve müstakil bir varlık olarak gelişiminin önünde engel oluşturuyor. Yine kadını maalesef bazı uydurma hadisler sebebiyle cinsel yaşamda onurunu zedeleyecek şekilde muameleye tabi kılabiliyorlar; hem ifrat hem de tefrit noktasında... Yine kadın-erkek ilişkilerinde Allah Müslüman kadının sosyal hayatta ve diğer erkeklerle iletişimde sınırlara riayet ederek var olması gerektiğini anlatmasına rağmen, kadını sosyal hayattan koparan, diğer erkeklerle tesettüre dikkat etse bile iletişimini yasaklayan bazı anlayışlar söz konusu. Örneğin kadının sesi haramdır gibi...”

(E_6), dinin yanlış anlaşılmasının nedenleri olarak ayetlerin yanlış anlaşılmasını ve uydurma hadislere inanılmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu yanlış din algısının, kadının bireysel özgürlük alanlarının çığnenmesi sonucunu doğurduğunu düşünmektedir. Ayrıca katılımcımız dinin aslında kadının sosyal hayatta var olmasına imkân tanımış olmasına karşın bu anlayışın onu sosyal hayattan kopardığını düşünmektedir.

Kur'an ayetlerinin yanlış anlaşılmasının kadının toplumsal alanda geri plana itilmesine neden olduğunu ifade eden (E_24), düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

“Açıyor zaten. Yani din adına inanılan öyle tuhaf şeyler var ki. Okumamak, düşünmemek. Sorunumuz bu. Yani adam Hz. Havva'nın Hz. Adem'in artığından yaratıldığını düşünüyorsa kadına nasıl bakacak? Ha din mi bunu söylüyor? Asla! Bu dine bir iftiradır. Sen anlayışsızsan din ne yapsın? Allah o akli sana boşuna mı vermiş? Kadının toplumsal anlamda geri plana itilmesi ve bunun dinmiş gibi gösterilmesi buna bir örnek olarak verilebilir mesela.”

(E_24), Araf Suresi'nin 189. ayetinde geçen "Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir." ayetine verilen bir anlamı kastederek bunun bir yanlış anlama olduğunu iddia etmektedir. Bu yanlış anlamının kadının geri plana itilmesinde etkili olduğunu düşünmektedir.

Yahudilerin kadına yönelik aşağılayıcı tavırlarından bahseden 40 yaşında, iki çocuk babası (E_30), dinin yanlış anlaşılmasının kaynağı olarak israiliyat kavramını kullanırken, kadına şeytan denmesi gibi aşağılamanın sebebi olarak yanlış anlamayı göstermektedir:

“Doğrusu ne kadar iyi ise yanlış da o kadar kötü olabilir. Şey, bu neydi... evet, İsrailiyat denilen bir şey var mesela. E şimdi aslında senin dininde olmayan bir şeye inanıyorsan, uyguluyorsan, ona göre davranıyorsan, nasıl düzgün bir şey çıkacak. Mesela biz Yahudilerin kadınları ikinci sınıf bir insan olarak gördüklerini biliyoruz. Şimdi bazı Müslümanım diyen insanlarda da kadın şeytandır diyenleri var. Kadını toplumun düşmanı gibi görenler. Bu dinden çok onun yanlış anlaşılmasından kaynaklanıyor bence.”

(E_30), din ile dinin yanlış anlaşılmasını birbirinden ayırmaktadır.

Kadının toplumsal hayattan uzaklaştırılmasının nedeninin gelenek ve kültürün din olarak anlaşılması olduğunu dile getiren (E_1), din ile gelenek ve kültürden gelen uygulamaları birbirinden ayırmaya çalıştığını ifade etmektedir:

“Var tabi. Şimdi bazı geleneksel refleksler İslami şeylermiş gibi geliyor insana mesela ben en çok tüketim noktasında mesela diyeyim ailemizden onu duymuşuzdur yani aman bir şeyine sahip çık, kimseye verme hani at-avrat-silah yaklaşımı vardır. Bizim niyetimizde atın kutsal bir yeri yoktur bir araçtır aynı arabayı araç olduğu gibi ama İslami anlamda bu budur kültürümüzde budur derler ya da Müslüman bir kadın çok dışarı çıkmaz çok dolaşmaz ya da belli bir saatte evinde olur, çok dolaşanın ayağına pislik bulaşır hani bunlar hep kültürümüz dinleşmiş o anlamda dini şeylermiş gibi gelmiş ama biz onları bilinçli bir şekilde hani İslami olan şey nedir refleksimiz böyle gelişmiş ama acaba doğrusu nedir? Dini yaşamda böyle midir? diye sorgulamaya çalışıyoruz.”

(E_1), özellikle kadının sosyal hayattan uzaklaştırılmasının üzerinde durmaktadır. Ancak kadının bu şekilde toplumsal hayattan dışlanmasının dinden çok din gibi algılanan geleneğin bir sorun olduğunu düşünmektedir. Müslüman eşlerle yürütülen bir araştırmada katılımcılar, Hz. Hatice'nin ticaretle uğraşmasını örnek vererek İslam'ın kadına sosyal hayatta verdiği yerin önemini vurgulamışlardır (Alghafli, Hatch, Marks, 2014: 824-825).

Kadının aile ve toplumdaki yerinin yanlış anlaşılmasında hem geleneğin hem de batıdan gelen fikir akımlarının sorumlu olduğunu düşünen ihl meslek dersleri öğretmeni (K_6), geleneksel anlayışın yarattığı sorunların üzerinde durmaktadır:

“Evet.. İslamda kadının rolü hala geleneksel yanlışlardan arındırılmış değil. Batıdan gelen sahte özgürlük rüzgarları da yanlış yorumlara neden oluyor. Bence bu yanlış fıkıhın ve kapitalist sömürü sisteminin ailelerde yol açtığı en önemli sorun kadının “akıl” noktasında gelişmemesidir. Geleneksel Emevi fıkıh “kadının yaşam amacını erkeğe yani kocasına hizmet olarak” belirlemiş.. eğitim, çalışma, seçme ve seçilme, mülk edinme gibi hakların bu gelenekçi fıkıhta çok kolay istismar edildiğini görüyoruz.”

Mesela benim bir yakınım (X) tarikatına girdi. Kendisi iki kız çocuğu sahibi bir aile babasıdır. Kızlarını okutmak istemiyor ancak yine de okutuyor, karısının alışverişe çıkmasında rahatsız oluyor ama alışverişe mecbur çıkıyor ve evde spor, müzik tarzı şeyler yok. Katı bir haremlik selamlık var. Tabakları sünnetlemek en büyük ibadetmiş gibi. Defalarca hatırlatılıyor ve yere düşen kırıntılar itinayla toplanıyor. Saatlerce namaz kılıyor. Bir abdest alması yarım saat sürüyor. Bu zorlaştırılmış hayatta kadının sesinin duyulması kaçınılmazdır. Kadının alışverişe çıkması kaçınılmaz. Doktora gitmesi kaçınılmaz. Kızların okuması zorunlu yani kısaca kendi ilkelerinin sürekli çiğnenmesinden kaynaklanan huzursuzlukları ve çatışmaları oluyor.”

(K_6), geleneksel dini anlayışın tarihsel süreçte oluştuğunu ifade etmektedir. Kendi akraba çevresinde gördüğü yanlış anlayışları aktarmaktadır. Bu yanlış anlamaların akraba çevresinde sürekli inançlarıyla çelişmenin yarattığı gerilimleri doğurduğunu, bu gerilimlerin de ailede huzursuzluk ve çatışmaların kaynağı olduğunu ifade etmektedir.

42 yaşındaki müftü (E_12), eşler arası ilişkilere olumsuz etki eden bir yanlış anlaşılma olarak kadını erkeğe her koşulda itaat eden bir varlık konumuna getiren bir inançtan bahsetmektedir:

“Hayatın her alanında olduğu gibi aile hayatında da yanlış inanç ve adetlerin aile ilişkileri konusunda sorunlar yarattığı malum. Bu tür inanç ve adetler çok olmakla birlikte bir tanesine işaret etmekte fayda vardır. Aile ilişkilerinde kadının erkeğe itaati esastır. Çünkü yüce Allah aile gemisinin kaptanlığını erkeğe vermiştir. Ne varki bu itaat bazen yanlış yorumlanabilmektedir. Kadının adeta erkeğe secde etmesini gerektirecek bir itaat beklentisi kadını bazen erkeğin kölesi konumuna getirebilmektedir.”

(E_12), kadının erkeğe itaati inancını doğru kabul etmekle birlikte bu inancın yanlış anlaşıldığını ve kadının özgürlüğüne zarar verebilecek bir duruma geldiğini ifade etmektedir. Alanda yapılan araştırmalarda İncil'in bazı yorumlarının kadının toplumdaki yerinin erkekle eşit olarak algılanması ile sonuçlanırken bazı yorumlarının eşitlikçi olmayan sonuçlara yol açabildiğini göstermektedir (DeMaris, Mahoney, Pargament, 2010: 222-223).

Kur'an kursu öğreticisi (K_12), eşinin ifadelerini destekleyerek, kadının fikrini sormamak şeklindeki uygulamaların eşler arası çatışmalara kaynaklık ettiğini ifade etmektedir:

“Alınacak kararlarda kesinlikle kadına sorulmaması gerektiği hatta bunun dinin gereği olduğu düşüncesi eşler arasında çatışmalara yol açmaktadır.”

Katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı üzere yanlış anlaşılın dini inanışların, kadının özgürlüğüne ve bireysel haklarına olumsuz etkide bulunmasının bir sonucu olarak eşler arası ilişkilerde çatışmalara ve aile sorunlarına kaynaklık etmektedir. Alghafli, Hatch ve Marks (2014: 824)'ün, müslüman eşlerle yürüttüğü nitel araştırmasında, müslüman çiftler kadın ve erkeğin karşılıklı haklarından bahsederek, İslam'ın hem kadına hem de erkeğe karşılıklı haklar ve sorumluluklar verdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmaya katılan çiftler karşılıklı verilen hakların eşler arasındaki gerilimi azalttığından bahsetmektedir. Katılımcılarımızın da ifade ettiği üzere dinin kendisi değil yanlış algılanması eşler arası çatışmalara neden olmaktadır. Din, eşler arası çatışmaları azaltan, önleyen bir etken olmaktan çıkmış, yanlış anlaşılın dini inanışlar eşler arası çatışmaların ve aile sorunların kaynağı olmuştur.

Katılımcıların ifadeleri yanlış anlaşılın dini inanışların sadece eşler arası çatışmalar yoluyla aile sorunlarına kaynaklık etmediğini aynı zamanda anne-baba ve çocuklar arasında yaşanan sorunlara da kaynaklık edebileceğini göstermektedir.

Anne-baba çocuk ilişkilerinde karşılaşılan ilk sorun çocuklara sevdirelerek benimsetilmesi gereken dini ibadet ve uygulamaların baskı ve zor kullanılarak uygulatılmasıdır. Bu sorunla ilgili yakın akraba çevresindeki gözlemlerinden bahseden 63 yaşındaki (E_23), şunları dile getirmektedir:

“Yani benim bir kardeşim var. Bir kız yeğenim var. Bunlar da dindar insanlar. Kız ergenlik yaşına girmeden daha bazı yasakları dinen uygulamaya başladılar. Daha çocuğa farz değilken bazı şeyleri zorladılar. Kız çocuğu sanki hep ikinci sınıf gibi görüldü. Öyle olunca yeğenin bizim kardeşle bağlantıları iyice koptu. Çok da baskı yapmamak lazım çocuklara. Sevdirelerek gitmek lazım.”

(E_23) tarafından çocukların henüz sorumluluk yaşına gelmeden bazı farzların zorla uygulatılmasının baba ile kızı arasındaki ilişkilerin soğumasına neden olduğu aktarılmaktadır.

Dini ibadetlerin şekli uygulamalarının çocuklara zorla dikte ettirilmesinin anne-baba ve çocuk ilişkilerinde çatışmalara neden olduğunu düşünen (E_24), dindar ailelerde çocuklarına karşı bu uygulamaları gördüğünü ifade etmektedir:

“Eğer dini çok katı bir biçimde anlamışsanız ve çocuk üzerinde dikte edici bir tarz ve üslupla uygularsanız dinin çatışmalara neden olması kaçınılmaz. Yani daha üzerine farz değilken bazı dindar anne babalar birçok şeye çocuğu zorluyor. Ben şöyle düşünüyorum. Peygamber efendimiz insanlara tebliğde bulunurken onların zihinlerindeki ve kalplerindeki değişirmeye odaklandı. Onlara şekli baskı yapmadı. Yapsaydı, katı olsaydı Kuranın da söylediği gibi yanında kimse kalmazdı. Gençler ve aileleri için de durum böyle. Şekle takılarak baskı yapmamalısınız yoksa çatışırsınız. Ben çocuklarımla çocukluklarından beri zihinlerinin ve kalplerinin değişimine odaklanıyorum. Belli dönemler namaz kılmadılar. Belli dönemler harama da karıştılar belki bilemem. Neticede o da benim gibi bir imtihanın içinde. Ama bu yaklaşım dolayısıyla dine ve İslama daha yakın olduklarını sevdiklerini, çoğunlukla da uyguladıklarını görüyorum. Kendi iradeleriyle tercih ediyor olmaları daha değerli benim için.”

(E_24), bu yanlış uygulamalara dair gözlemlerini aktardıktan sonra hem Kur'an-ı Kerim'in hem de Hz. Paygamber'in uygulamalarındaki yumuşaklık ve sıcaklığa vurgu yaparak gençler ve aileleri için bu ilişki tarzının model olması gerektiğini, kendisinin de bu modeli benimsediğini ifade etmektedir. (K_24), dinî eğitimde anne-baba tarafından çocuklara uygulanacak fiziksel şiddetin anne-baba ve çocuklar arasındaki çatışmayı arttıracığını vurgulamaktadır:

“Eşimin söylediklerine katılıyorum. Din, gençlere şefkat, merhamet ve anlayışla yaklaşmamızı emrediyor. Kuranı kekeleyerek okudu diye çocuğu falakaya yatırırsanız tabii ki, din anne-baba ve çocuk arasında çatışma nedeni olur. Doğru bir din algısının gençlerle çatışmadan çok karşılıklı anlayışı doğuracağına inanıyorum.”

(K_24), dinin, anne-baba çocuk ilişkilerindeki emrinin ise şefkat, merhamet ve anlayış temelinde olması gerektiğini ifade etmektedir.

Dindar ailelerde İslam'ın yanlış anlaşılmasının çocuk eğitime olumsuz yansımalarından bahseden din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni (E_11), toplumsal

yaşantıyı ilgilendiren ahlaki değerlerin içselleştirilmesinden çok bireysel ibadetlerin çocuklara zorla kabul ettirilmeye çalışılmasının yanlışlığını vurgulamaktadır:

“Mesela bazı Müslümanların “çocuğu şu yaştan sonra döverek namaza alıştırsın” gibi bazı rivayetlere dayanarak davranışçı ekolde olduğu gibi, çünkü davranışçı ekol zihnin/kalbin ikna olduğu bir şeyi erdemli davranışa dönüştürmesini değil, sürekli pratik yaptırarak alışkanlık kazandırmayı hedefler. Bunun sonucundadır ki namaz kılan ancak her türlü münkerden ve fahşadan da geri kalmayan müslümanlar çoğalmıştır. Çünkü namaz erdemli bir davranış değil, alışkanlıkla yapılan bir ritüele dönüşmüştür. Çocuklara zorla namaz kıldırılmaya çalışmaları buna örnek verilebilir. İnancın bütünselliğinden kopuk namaz ritüelini zorla yaptırmaya çalışmak, zamanla namazdan nefret eden kişiye dönüştürüyor. Aynı anne baba çocuğuna dinin diğer emirleri olan dürüst olmayı, yalan söylememeyi, başkalarına yardım etmeyi, zulme boyun eğmemeyi vs. aynı duyarlılıkta telkin etmiyor. Yani dinin bireysel ve ritüel kısmının önemsenmesi ve kişiye/çocuğa zorla yaptırılmaya çalışılması bunun da genellikle ters tepmesi şeklinde gelişiyor. Oysa dinin sosyal alana ait olan (hırsızlık yapma, uyuşturucu kullanma, tecavüz etme, adam öldürme vs.) kurallarını uygulamakta kişi zorunlu tutulabilir veya zorlanmalıdır. Çünkü burada başkalarına/topluma da zarar vermektedir. Oysa bireysel alanda yerine getirmediği sorumlulukların kendisinden başkasına bir zararı yoktur. Dolayısıyla sosyal alana ait sorumlulukları zorunlu tutarken, bireysel alana ait olan sorumlulukları kişinin kendi vicdanına bırakmak gerekir. Burada sadece ikna çabası söz konusu olmalıdır. Örneğin Hz. Nuh oğlunu birkaç kişi yardımıyla zor kullanarak elini kolunu bağlayarak gemiye bindirebilir böylece boğulmaktan kurtarabilirdi. Oysa o sadece ikna etmeye çalıştı ancak başaramadı. İnancının gereği olarak döverek namaz kıldırın baba örneği burada olsa gerekirse çocuğunu kelepçeler yine de gemiye bindirirdi. Çünkü böylece çocuğunu kurtardığını/kurtulacağını düşünürdü. Bir İmam Hatip öğretmeni olarak bu davranışçı ekolün gereği imam-hatip liselerinde öğrencilere mesela namaz ibadetinin yerine getirilmesine oldukça gayret gösterilirken dürüst olmak, adaletli olmak, sabırlı olmak, vs. gibi ahlaki

konulara aynı duyarlılıkta ilgi gösterilmiyor hatta pek önemsenmiyor diyebiliriz.”

(E_11), bireysel ibadetlerin anlamı inşa edilmeden dinin, baskı yoluyla uygulatılmasının yarattığı toplumsal sorunlara değinip, konuyla ilgili Hz. Nuh örneğini vermektedir. Hz. Nuh'un oğlunu ikna etmeye çalışmasına rağmen hiç bir şeye zorlamadığının altını çizerek doğru uygulamanın bu olduğunu ifade etmektedir. Dindar anne-babalar arasında yapılan çeşitli araştırmalar, hem otoriteryan hem de otoriteryan olmayan anne-babalık tutumlarıyla ilişkiler olabileceğini göstermiştir (Gürses, 2007: 84-85). Anne-babaların dine bağlılığının hem katı anne-babalık tutumlarıyla hem de sıcak anne-baba tutumlarıyla ilişkili olabilmektedir (Mahoney, 2010: 83). Murray-Swank, Mahoney ve Pargament (2006: 280), farklı cemaatler arasında yaptıkları araştırmalarında yükselen dindarlığın muhafazakar anne-babalarda çocuklarına yönelik daha fazla fiziksel şiddete neden olurken, liberal anne-babalarda daha az fiziksel şiddete sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılarımızın ifadeleri de bu verileri desteklemekte ve dinin farklı yorumlarının farklı sonuçlara yol açabileceğini doğrulamaktadır.

Katılımcıların ifadeleri, yanlış anlaşılan dini inanışların yol açtığı sorunlardan birisinin de büyüçülük, falcılık gibi İslam'la aslında ilgisi olmayan uygulamalar olduğunu göstermektedir. Bu uygulamaların özellikle eşler arasındaki ilişkilerde yarattığı olumsuz sonuçlar üzerinde durulmaktadır.

Ev hanımı (K_22), toplumda aslında İslam'la ilgisi olmayan büyüçülüğün eşler arasındaki sorunların kaynağı olarak görüldüğünü ancak eşler arası gerçek sorunların görülmesine engel olduğunu dile getirmektedir:

“Bir de cahillikle ilgili olarak büyüçülük işleri var. İslam'ın kökten yasakladığı bir iş. Buna inanmakta cahillik bence. Karı kocanın çözmesi gereken sorunları çözülüyor, büyüyor, araya mesafe giriyor, soğuma oluyor; diyorlar ki, bize büyü yapmışlar. Büyüyü sen kendine yaptın. Çözmediğin sorunların, yaşamadığın din, ailende olmayan manevi atmosfer seni zehirledi haberin yok.”

(K_22)'nin ifadelerinde eşler arasında yaşanan sorunun asli kaynağı olarak aile içerisinde manevi ortamın eksikliği görülmektedir.

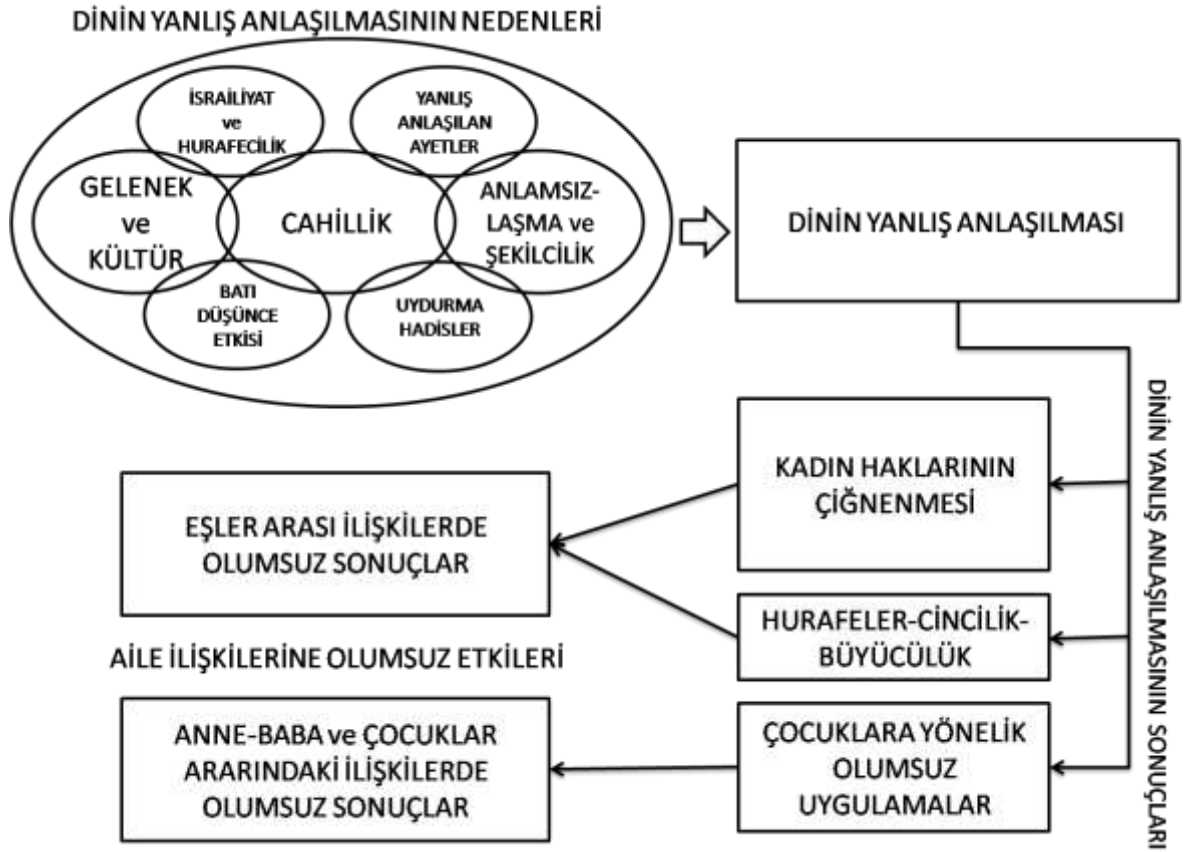
(E_11), (K_22)'nin ifadelerini destekleyerek büyü, falcılık gibi yanlış uygulamaların sorunları azaltmak yerine çoğaltacağını dile getirmektedir:

“Büyü falcılık vs. şeylere inananların kendi kişilik, karakter, algı vs. yanlış tutum ve davranışlarından kaynaklanan sorunları yanlış davranışlarını düzeltmek ve sorunu çözmek yerine büyüde/falda aradıkları için asla çözüme kavuşamazlar. Dolayısıyla sorunlar azalacağı yerde artacaktır.”

Öğretmen (E_8), cinci hocalar, muska yazdırmak gibi hurafe olarak adlandırdığı uygulamaların eşler arasındaki sorunlara kaynaklık ettiğini düşünmektedir:

“Dini inanışlarımızda çok hurafeler var. Bu hurafeler, örneğin, cinci hocalara gidip gelmeler, muska yazdırmalar, bu olaylar aile düzenini bozabiliyor. Daha çok bayanlar erkeği de etkileyerek, böyle hocalara giderek, aile düzenini tahribata, sekteye uğratabilir.”

Katılımcıların tüm ifadeleri değerlendirildiğinde dinin yanlış anlaşılmasının çeşitli nedenleri ve bu yanlış anlamının aile yaşantısına üç önemli sonucu vardır. Bu üç sonucunda bazıları eşler arasındaki ilişkileri olumsuz etkilerken bazıları anne-baba ve çocuk ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Dinin yanlış anlaşılmasının nedenlerini, sonuçlarını ve bu sonuçların aile ilişkilerindeki olumsuz etkileri Şekil 15'te özetlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 15: Yanlış Anlaşılan Dinin Aile İlişkilerine Olumsuz Etkisi

6. DİNİN AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Aile ilişkilerinde yaşanan sorunların çözümüne dinin sağladığı katkılar, üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklardan ilki dindar eşlerin ailenin kutsal bir yapı olduğuna dair inançlarıdır. Kutsal kabul edilen aile yapısının korunmasının ilahi mükâfatı ve yıpratılmasının/yıkılmasının ise ilahi cezayı gerektirdiğine inanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde aile birliğinin korunmasına ilişkin İslam dininin verdiği mesajlar, aile birliğini korumanın ilahi mükâfat ile ilişkilendirilmesine sebep olmaktadır. İlahi mükâfat ve ceza ile karşılaşılacağı inancı, eşlerin aile içinde yaşanan sorunların çözümünde daha istekli davranmalarına etki etmektedir.

İkinci başlık, eşlerin ortak bir yaşam amacına sahip olmasından kaynaklanan ortak bir uzlaşma diline sahip olmalarıdır. Eşlerin ortak amacı, dindar ailelerin hem aile içi ilişkilerinin sağlıklı yürütmesinde hem aile içerisinde yaşanan sorunların oluşumunda

engellemede önemli bir rol oynamaktadır. Eşlerin ortaklaşa bir yaşam amacına sahip olmasının, aile sorunlarının çözümünde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Üçüncü başlık, uzlaşmayı sağlayan pozitif değerlerin oluşmasında dinin etkili olmasıdır. Bu değerler fedakarlık, diğerkamlık, affedicilik, sabır, empati, adalet ve uzlaşmada isteklilik olarak ifade edilmektedir. Dinin oluşturduğu değerler bir yandan aile bireyleri arasındaki çatışmalarda öfkeyi kontrol altına alarak gerilimi azaltırken bir yandan aile bireyleri arasındaki çatışmaların uzlaşıyla sonuçlanmasına katkı sağlamaktadır.

6.1. AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE AİLENİN KUTSALLIĞI, İLAHİ MÜKÂFAT VE CEZA DÜŞÜNCESİNİN ETKİSİ

İslam dininin aile birliğini korumak için verdiği mesajlar, dindar ailelerin aile kurumunu kutsal bir kurum olarak görmelerine sebep olmaktadır. İslam dini aile birliğinin korunmasına yönelik olarak Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz"(Nisâ, 4/19) ayeti aile birliğinin korunması inancının oluşmasında etkilidir. Bu ayetle birlikte, "Ciddi bir sebep olmadan, kocasından hul'¹⁸ yoluyla boşanan kadın, cennetin kokusunu alamaz" (Tirmizî, "Talâk", 11) ve "'Allah'ın en sevmediği helal, talaktır" (Ebu Davûd, "Talâk", 3) hadisleri, aile birliğinin korunması inancını güçlendirmektedir. Ailenin kutsal bir kurum olarak algılanması, dindar ailelerin evlilik bağının ve aile kurumunun korunması için sorunlarına çözüm bulma istekliliğini arttırmaktadır. Ailenin kutsal olarak algılanması hem aile içi sorunların yaşanmasını engellemektedir hem de ailenin yaşadığı sorunların çözülmesinde eşlerin çözüme dönük istekliliğini arttırmaktadır.

Evlilik bağının korumak ilahi mükâfata ve evlilik bağı koparmak ilahi cezaya uğramanın nedeni olmaktadır. Bu düşünce kendisini, kutsal aile kurumunu koruyarak ilahi rızaya ulaşmak, evlilik bağı önemsiz nedenlerle koparmayıp, ilahi gazaptan sakınmak olarak göstermektedir. Dindar eşler, aile birliğini korumak için gerekli çabayı göstermezler ise Allah'a hesap vereceklerine inanmaktadırlar.

¹⁸ Sözlükte "elbiseyi çıkarmak, soyunmak; ayırmak" gibi anlamlara gelen hul', fıkhıta kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme muhâlea adı verilir. (Atar, 2005: 399)

Yapılan farklı araştırmalar, benzer bir sonucu yansıtmaktadır. Shichida, Dollahite ve Carroll (2015), yürüttükleri nitel araştırmada katılımcıların, kendilerini “Tanrı'nın gördüğünü hissettiklerini”, “Tanrı'nın yaptığı şeyleri bildiğinden emin olduğunu” ve “ailelerine karşı davranış tarzından dolayı hesap vereceklerine inandıklarını” iletmişlerdir (Shichida, Dollahite, Carroll, 2015: 44). Tanrı'ya hesap verme korkusunun yaşanmasında evliliğin kutsal bir bağ olduğuna inanılması ve bozulmaması gerektiğine dair inanç etkilidir (Lambert, Dollahite, 2008: 602). Lambert ve Dollahite (2006: 445), derinlemesine mülakata yönetimini kullandıkları nitel araştırmalarında hristiyan dinine mensup katılımcılarının evliliği “*ebedi bir bağ*”, “*ilahi iradenin şekillendirdiği bir bağ*” olarak gördükleri için “*birakıp gitmeyi*” ya da “*bavulunu toplayıp çekip gitmeyi*” bir seçenek olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Dollahite, Hawkins ve Parr (2012: 346), katılımcılarının evliliği kutsal bir sözleşme olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Din, evliliklerde kutsal bir bağ oluşturarak, evliliklerde birlikteliği güçlendirmektedir (Marks v.d., 2008: 180). Sadece hristiyan katılımcıların yer aldığı nitel araştırmalarda değil hindu ailelerle yapılan benzer bir araştırma da katılımcılarının hem Tanrı'ya hem de birbirlerine söz verdiklerine inandıkları için boşanmayı bir seçenek olarak görmediklerini ve sorunları etraflıca ele alarak birbirlerini sevmeye devam etmeyi tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır (Bowman, Dollahite, 2013: 216).

İslâm dini açısından da ailenin istikrarı çok önemlidir. Bunun için ailenin kurulmasını ifade eden nikâh akdi, ciddi bir hukuki işlemdir. Bu doğrultuda ayet ve hadislerde, eşlerin aile birliğini korumaları gerektiğine dair ahlakî tavsiyelerle aile kurumunun devamlılığı desteklenmiştir. Nitekim “Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?” (Nisa, 4/21) mealindeki ayette evliliğin sorumluluklar yükleyen ciddi bir sözleşme (misak-ı galiz) olduğuna ve kolay bir şekilde bozulmayacağına dikkat çekilmiştir. Bu sebeple devamlılık, İslâm hukukunda evlilik akdinin şartlarından birisi sayılmış, geçici evlilikler caiz görülmemiştir (Bayar, 2011: 91).

Bu başlık altında 21 farklı kodlama yapılmıştır. Kodlama yapılan ifadelerden 7'si ailenin ve evlilik bağının kutsallığını, 7'si ilahi ceza ve cezadan kaçınmayı ifade ederken, 7'si ilahi rızaya ulaşma, ilahi mükâfatı elde etmeyi ifade etmektedir. Verilerin bu sayısal dağılımı, katılımcılarımızda ilahi mükâfata ulaşma ve ilahi cezadan kaçınma

inancının eşit ölçüde etkili olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Kodlamalara ilişkin tekrarlanma sıklığı Tablo 29’da sunulmuştur.

Tablo 29: Ailenin Kutsallığı-Cezadan Kaçınma-Mükâfata Ulaşma

	f
Ailenin Kutsallığı	7
İlahi Cezadan Kaçınma	7
İlahi Mükafata Ulaşma	7

16 yıldır evli olan (K_30), ailenin kutsallığı algısının oluşmasında dinin etkisini ve bu kutsallık algısının sorunların çözüme kavuşturulmasındaki etkisini şöyle ifade etmektedir:

“Uzun zamandır ciddi çatışmaları geride bıraktık. Bir daha o günlere dönmek için dua ediyoruz. Nasıl etkiledi din bu konuda sizi dersiniz; din bize bir amaç verdi. Hayatımızı yalnız kendimiz için değil de kendimizden başka birisi için de yaşamamız gerektiğini bize anlattı. Bir kere din kendin için yaşa demiyor. Hayat amacın kulluk diyor. Kulluk amaç olunca Allah’ın razı olacağı şeyleri yapman diğerlerini terk etmen gerekiyor. Allah da ailenin korunmasını emrediyor. Aile kurmayı özendiriyor. Böyle olunca eşler olarak bizler de aile ilişkilerimize daha çok dikkat ediyoruz. Böylece eşler olarak aramızdaki çatışmalarda azalıyor. Birlik korunuyor.”

(K_30), eşler arası çatışmalarını yoğun olarak yaşadıkları geçmiş tecrübeleriyle bugünkü yaşantılarının arasındaki temel farkın dindarlaşma olduğunu ifade etmektedir. (K_30)’un ifadelerinde dinin ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı kazandırdığından bahsedilirken ailenin kutsal bir kurum olarak algılandığının altı çizilmektedir. Ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesinin eşler arasında yaşanan sorunların çözümü konusunda istekliliği artırdığı vurgulanmaktadır.

43 yaşındaki (E_24), dinin aileyi kutsal bir kurum olarak görmesinin, eşler arasında, sorunların çözülmesi konusundaki hassasiyeti nasıl arttırdığını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Bu kadar ciddi sorun olmadı diye hatırlıyorum. Ama iki mekanizma var aile ilişkilerini yeniden uzlaştıracak. Birincisi aile inancımıza göre kutsal bir kurum,

onun bozulması hoş görülüyor. Tamam boşanmak haram değil ama neredeyse haram gibi muamele görüyor.”

(E_24), sorunların çözümünde ya da sorunların ileri bir boyutu olarak krizlerin çözümünde dinin, iki ana mekanizma sayesinde eşleri çözüme zorladığını belirtilmektedir. Bu mekanizmalardan ilkinin aileye atfedilen kutsallık olduğu ifade edilmektedir.

Dinin, aile kurumuna atfettiği kutsallık anlayışının sorunların büyüyerek, krizlere dönüşmesini engellediğini ifade eden 36 yaşındaki öğretmen (E_2), ailenin kutsallığı inancının eşler arasında sorunların çözümüne yönelik oluşturduğu istekliliği şöyle anlatmaktadır:

“Kriz kadar olayı götürmememizin temelinde de bu var. Biz de boşanmak helaldir. Ama istenmez. En son çare olarak düşünülür. Sorunların sonucu krizler, krizlerin sonucu da boşanmadır zaten. Ama biz en baştan sorunları çözmeye çalışırız çünkü bu istenmeyen son seçenektir.”

(E_2), boşanmanın istenmeyen helal olarak görülmesinin, aile birliğinin korunmasına etkisinin altını çizmektedir. Sorunların eşlerin boşanmasına varabilecek krizlere yol açmasını engellemek için sorunlara çözüm aranmaktadır.

Ailenin kutsal olarak görülmesi hem eşler arası çatışmaları engelleyen hem de çıkan çatışmaların büyümesini engelleyen yani uzlaşmayı sağlayan bir inanç olarak görülmektedir. 12 yıldır evli olan (K_27), bu noktaya dikkat çekmektedir:

“Eşler arasında sevgiyi ve merhameti korumak, aileyi korumak bunlar da dinin yarattığı duygular. Belki de eşler arasında çıkacak çatışmaları engellerken aileyi kutsal olarak görmemizde bunda etkili oluyordur. Öfke kontrolü konusuna katılıyorum. Ama eşler arasındaki meselelerde bu duygu da önemli.”

22 yıldır evli olan (E_3), boşanmaların kolaylaşmasını eleştirerek, evlilikleri sürdürme konusunda ısrarcı olunmasını, dini gerekçelerle açıklamaktadır:

“Yoksa boşanmak çok kolay olurdu. Hele ki, bu son yasalarla falan iyice kolaylaşmadı mı? Sudan bir sebepten dolayı boşanalım gitsin ne var yani. Ben etrafımda görüyorum mesela, evlilik çocuk oyuncağı gibi. İki gün sonra kaşı gözü ayrı oynadı bunun deyip insanlar boşanıveriyor. Bu kadar kolay olmaması

lazım. Din zaten bize işte bu sorumluluğu veriyor. Her alanda veriyor bize bu sorumluluğu. Biz deriz ya, çocuk eğitiminde, çocuk bir şeye karar verdiyse onu sonuna kadar yaptırın, vazgeçirmeyin. Biz de öyle karar vermişiz. Çok önemli bir durum yoksa bu kararda sebat etmemiz lazım. Bence bir olgunluğun işaretidir bu. İki gün sonra boşanıyoruz, olacak iş değil bence. Tabii ki, Allah'ın aile kurumuna verdiği bu önemde dolayı eşler kendilerinin bazı olumsuz özelliklerini törpüleyebiliyorlar. Yapmamam lazım, etmemem lazım. Bir de tabii ki sevgi. Allah'ın eşlerin arasına koyduğu sevgi bunu engelliyor. Ama bunlara rağmen çatışma olmaz diyemiyoruz. Efendimiz bile ayet var o konuda eşleriyle çatışıyor. Dediğim gibi bazen ben kendimle bile acayip kavga ediyorum. Aynı bir şahsiyetle tartışmamak ve aramızda bir problemin olmaması kaçınılmaz oluyor. Mühim olan o problemi çok çok büyütmeden bitirmek.”

(E_3)'ün ifadelerinden anlaşıldığı üzere ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesi hem çatışmaların ve aile içi sorunların yaşanmasını azaltmakta hem de çıkan sorunlarda uzlaşmaya varılmasında eşlere dini bir sorumluluk yüklemektedir. İnsan söz konusu olduğunda çatışmanın ve tartışmanın kaçınılmaz olduğu ifade edilirken, eşler arasında yaşanan sorunları çözme konusunda ailenin kutsallığı inancının etkisiyle daha istekli davrandıkları vurgulanmaktadır.

44 yaşında, 18 yıllık evli olan (E_28), eşler arasındaki sorunları Allah'ı gazaplandırarak boyuta ulaşmadan çözmeye çalıştıklarını şu şekilde ifade etmektedir:

“Elbette eşimle zaman zaman sorun, tartışma hatta kavga boyutlarına geldik. Fakat bu asla Allah'ı gazaplandırarak ve öfkeli edilecek bir davranışın içine girmemize izin vermedik.”

(E_28), eşiyile yaşadıkları sorunların tartışma ve kavga boyutuna gelse bile daha ileri boyutlara gitmeyişinde eşinin ve kendisinin Allah'ın gazabını ve öfkelerini çekmeme düşüncesinin etkili olduğunu ifade etmektedir. İfadelerde eşler arasında uzayan tartışma süreçlerinin ilahi cezaya uğramaya neden olacağı inancının etkileri görülmektedir.

40 yaşında, 2 çocuk annesi (K_28), ilahi ceza ve mükafat inancını ahiret olarak açıklamaktadır:

“Zaman zaman bu tip sorunlarımız oldu. Fakat sabır ve tevekkül ile dünyanın geçici ve ahretin kalıcı olduğu düşüncesi ile sorunların üstesinden gelmeye çalıştık.”

(K_28)'in ifadelerinden ahirette hesap verme düşüncesi ile davranışların kontrol altına alındığı ve sorunların çözümü için harekete geçildiği anlaşılmaktadır. Ahiretin kalıcılığı ve dünya hayatının geçiciliği vurgusu ile ahirette verilecek hesabın, bu dünyada yaşanan duygulardan daha çok önemsendiği anlaşılmaktadır.

(E_28), benzer bir şekilde ahiret inancının, davranışlarını kontrol altına almalarında etkili olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Evet sorunlarımızı aşmada Allah’a iman ve ahret, hesap, mizan düşüncesi belirgin olmuştur. Bunları düşünerek hata yapmamayı nefsimize ve şeytana uyup, öfke ve ani kararlar ile hareket etmememiz gerektiğini fark ediyorduk.”

(E_28) ifadelerinde ahiret kavramını, iman, hesap ve mizan kavramları ile birlikte anmaktadır. Bu kavramların ifade edilmesi ahiret düşüncesinin imana ilişkin ana inanç olarak görüldüğünü göstermektedir. Ayrıca ahiretin, hesap ve mizan kavramları ile birlikte düşünüldüğü yani ahiretin dünyada yapılan davranışlarla ilgili bir hesabı ve mizanı içerdiği düşüncesine sahip olunduğu anlaşılmaktadır.

40 yıllık evli, 3 çocuk annesi (K_23), eşlerin ortak korku ve çekincelerinin olmasının eşlerin birbirlerine karşı davranışlarını kontrol altına almalarına etki ettiğini ve sorunların çözümüne etki ettiğini anlatmaktadır:

“Aynı şeyden korkup çekinince insan anlaşması da kolay oluyor. Hepimiz korkuyoruz haramdan, hakka girmekten. O zaman işte kavga da olsa büyümüyor, küslükte çabuk bitiyor.”

(K_23), ilahi cezaya neden olan haram ve kul hakkı vurgusuyla ilahi ceza düşüncesini ifade etmektedir.

15 yıldır evli olan (E_14), merhamet ve sabırla birlikte Allah korkusunun sorunların çözümünde etkili olan bir düşünce olduğunu dile getirmektedir:

“Evet inanan, samimi olan eşlerde kişisel olarak çok büyük kabahatler ya da suçlar işlenebileceği kanaatinde değilim. Yaşanan küçük sorunlarda zaten inanç ile kolay atlatılabiliyor. Allah korkusu, merhamet ve sabır sorunların

büyümesini engelliyor. Eğer kişi eşini ve çocuklarını sadece Allah rızası için seviyorsa sorunlara da Allah merkezli yaklaşıyor. Allah büyük sorun yaşatmasın.”

(E_14)'ün eşi (K_14) de Allah rızası kavramını ön plana çıkararak, sorunların çözümünde Allah rızası kavramının önemini vurgulamaktadır:

“Evet, çünkü işin içinde Allah rızası olduğu zaman eşler birbirlerine daha anlayışlı, daha sabırlı ve daha saygı, sevgi çerçevesinde yaklaşıyor.”

11 yıllık evli olan (E_13), kendisi için Allah rızası kavramının merkezde olduğuna vurgu yaparak, aile içerisinde yaşadıkları sorunların çözümünde bu kavramın etki ettiğinin altını çizmektedir:

“Aslında konuşmamız boyunca ifade ettiğim üzere ‘Allah’ın Rızası’ benim için merkezi bir önemde. Bunu yitirme korkusu da gerek aile içi gerginlik ortamlarında olsun gerekse bu gerginliklerin ürettiği sorunların çözümü noktasında olsun benim için olumlu bir motivasyon oluyor. Bu sayede gerginlikler büyümeden engellenmiş oluyor. Eğer bir sorun oluşmuşsa da, bu sorun ailemizde kök salmadan söküp atmış oluyoruz.”

Aile içi ilişkilerde, özellikle eşler arasında yaşanan çatışmaların çözümünde kutsal bir yapı olarak görülen aile kurumunun korunması, aile bağlarının güçlü tutulmak istenmesi etkili olduğu görülmektedir. Araştırmamıza görüş bildiren eşler, aile yapısının korunmasının Yüce Allah'ın bir isteği olduğunu, mükâfatla karşılanacağını düşünürken, aile birliğinin bozulmasının Yüce Allah tarafından istenmediği ve ceza ile karşılanacağını düşünmektedirler. İlahi mükâfat ve ceza inancı, ahiret, hesap, mizan, Allah korkusu, Allah rızası gibi kavramlarla ifadelere yansımaktadır.

6.2. ORTAKLAŞA PAYLAŞILAN YAŞAM AMACINA VE ORTAK DİLE SAHİP OLMANIN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE ETKİSİ

Dinin, aile ilişkilerine en önemli katkılarından birisinin aile üyeleri arasında ortaklaşa bir yaşam amacı oluşturması olduğu görülmektedir. Ortak bir yaşam amacı ve paylaşılan ortak inançlar zamanla eşler arasında üzerinde uzlaşılan bir dil yaratmaktadır. Bu durum, eşlerin hem ilişki kalitesini arttırmakta hem de sorunların oluşmasını engellemektedir. Aile ilişkilerinin farklı süreçlerinde eşler arasında paylaşılan ortaklaşa

bir yaşam amacının ve ortak dilin etkisinden bahsedilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde dinin oluşturduğu ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının ve oluşturduğu ortak dilin aile sorunlarının çözümüne olan etkisi üzerinde durulmaktadır.

Din, kişilere aile çatışmalarını eşsiz bir biçimde şekillendirebilecekleri teolojik olarak temellendirilmiş anlam sistemleri sunmaktadır (Pargament, Magyar-Russell, Murray-Swank, 2005: 671). Eşler arası anlaşmazlıkları önlemenin en iyi yollarından biri ortak kutsal bir amaca ve ortak bir bakış açısına sahip olmaktır. Ortak bakış açısı, evlilikteki stresi azaltarak ve evli eşleri birbirine yaklaştırarak aile içi geçimsizlikleri azaltmada yardımcı olmaktadır (Lambert, Dollahite, 2006: 442). Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacını ve ortak bir inancın oluşmasında dini metinlerin etkisi görülmektedir. Dini metinler, eşlere, çözüm önerileri, uyulması gereken kurallar, çözüme katkı sağlayacak olumlu örnekler ve davranışlar sunarak eşlerin çözüme ulaşmalarına katkı sağlamaktadır. Dini metin olarak katılımcılarımız, Kur'an-ı Kerim ayetleri, Hz. Muhammed'e ait hadisler ve peygamberler tarihine ait bilgilerdir. Örneğin Kur'an-ı Kerim'in: "Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur." (Nisa, 4/19) mealindeki ayeti, sorunların büyütülmemesi, anlaşmazlıkların çözümü konusunda iyi niyetli olmaları bağlamında ahlakî bir tavsiye sunmaktadır (Bayar, 2011: 91-92). Müslüman eşlerle yapılan nitel araştırmalarda da, dindar eşler dini kaynakların anlaşmazlıkların çözümünde kendilerine rehberlikte bulunduğunu ifade etmişlerdir (Lambert, Dollahite, 2006: 443; Alghafli, Hatch, Marks, 2014: 881). Araştırmada ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına ve ortak bir dile sahip olmanın sorunların çözümüne etkisi üzerine yapılan 18 kodlama sonuçlarla paralellik arz etmektedir.

51 yaşındaki, İHL meslek dersleri öğretmeni (E_5), eşler arasındaki sorunların çözümünde ortak dini inancı paylaşmanın etkisini şöyle ifade etmektedir:

"Bu kaçınılmaz. Referansınız var. O referanslara göre hareket ediyorsunuz. Onun da referansları aynıysa hem kriz uzamıyor hem de çözümü daha kolay oluyor. Yani bir süre sonra akli selim refere ettiğiniz kaynaklara başvurmayı gerektiriyor. Ve işin içinden daha kolay sıyrılıbiliyorsunuz. Çocuklarla ilgili sorunların çözümünde de bu daha kolaylaştırıcı bir etkiye sahip oluyor.

Yaşadığımız birçok sorunun çözümünde dini referans kaynaklarımızın ortak olmasının katkısını gördük.”

(E_5), eşlerin referans kaynaklarının aynı olmasının, eşler arasındaki uzlaşmanın ve sorunların çözümünü kolaylaştırdığını, hem eşiyile hem de çocuklarıyla yaşadığı sorunlarda çözüme daha rahat ulaşılmasını sağladığını ifade etmektedir.

43 yaşındaki öğretmen (E_8), eşler arasında ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı ve dil oluşturan dini içerikli sohbetlerin eşler arasındaki çatışmaları azaltarak sorunların çözümüne katkı sağladığını oysaki dini içeriği olmayan maddi konuşmaların çatışmaları ve aile içerisinde gerginliği arttırdığını anlatmaktadır:

“Aile içindeki kişiler İslami bir dava bilincini aldıklarından dolayı, sinirli de olsa, ekonomik sıkıntımız olabilir, derdimiz olabilir. Bu tür sıkıntıları ve dertleri tolare ediyor. İslami bir düşüncen olduğu zaman ekonomik sıkıntıyı falan tolare ediyor. İnşallah ailelerde İslami bir dava, İslami bir davet, İslami çalışmalar ön planda olursa diğer dünyalık ekonomik sıkıntılar aza iniyor ya da tolare ediliyor. Ama ne zaman ki biz böyle dünyalık şeyleri ön planda, işte ev, araba, dünyalık şeyleri ön planda tutmaya başladığımız zaman be sefer nefsi şeyler de giriyor. Hakikaten ben bunu hissettim. Bu sefer nefsi şeyler de giriyor ve evde bir tartışma ortamı da oluşuyor. Ama merkezimize biz İslami çalışmayı, İslami gayreti alırsak, diğer şeyler bu sefer tolare oluyor. Özellikle bu yönün ben kendi ailemde hissettim. Bazen hanımla konuşuyoruz; işte ev alamadık, araba alamadık, diyorum hatta, yine başladık dünyalık konuşmaya.. Ama biz İslami bir hava oluşturmaya başladığımız zaman diğer dünyalık şeyler tolare oluyor. Yani ben zinde, yaşantımızda, ahlakımızda, insanlara İslam'ı anlatmak için bir çaba bir gayretimiz varsa diğer şeyler bu sefer tolare oluyor. Hedefimizde bir İslami gaye ve amacımızın olması gerekiyor. Eşler arası tartışmaları da azaltan bir yönü var. Ailemde ben bunu hissettim. Ya da ufak tefek şeyler için tartışılmıyor. Eşler arası sorunları engelleyen bir yönü oluyor bu sohbetlerin. Sohbet ve diyalog evdeki ufak tefek çatışmaları ve tartışmaları engellemiş oluyor.”

(E_8), eşiyile birlikte ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı doğrultusunda hareket etmesinin birbirlerinin davranışlarına dönük hoşgörüyü arttırdığını ifade etmektedir.

Davranışlara yönelik müsamahanın artması çatışmaların azalmasına ve sorunların uzlaşıyla çözülmesine katkı sağlamaktadır.

47 yaşında, 1 çocuk babası (E_6), eşiyle yaşadığı sorunların çözümünde dini anlayışının etkisiyle beraber eşinin kendisiyle aynı anlayışa sahip olmasının etkisini açıklamaktadır:

“Evet, engellediğini düşünüyorum. İslam hataları, kusurları örtmemizi, affedici olmamızı tavsiye ediyor. Eşim de zaten İslami bir anlayışa sahip olduğu için evde fazlaca çatışma yaşamıyoruz. Ancak ufak tefek sorunlar yaşadığımızda, bazen kızıp bağırdığımda bile, daha sonra gönlünü alıp özür diliyorum. Çünkü gerek peygamber efendimizin gerekse Hz. Ali'nin sabrı, hilmi ve affediciliği aklıma geliyor ve güzel ve yumuşak sözler söyleyip, hata bendeyse özür dileyip sorunu büyütmemeye çalışıyorum. Ancak dediğim gibi, eşim de İslami duyarlılığa sahip olduğu için genelde ciddi bir problem yaşamıyoruz. İslami anlayış pek çok şeyi problem olarak görmememizi engelliyor diye düşünüyorum.”

(E_6), dini inancının kendisine Hazreti Peygamber ve Hazreti Ali gibi örneklerin olumlu davranış örnekleriyle birlikte sağladığı çözüm yollarını kullandığını ifade etmektedir. Ayrıca eşinin kendisiyle aynı dini inanca sahip olmasının sorunların çözümünde ve büyümemesinde etkili olduğunu düşünmektedir.

36 yıllık evli olan (E_26), eşiyle yaşadığı sorunların çözümünde eşiyle aynı kavramlar üzerinden konuşup anlaşabilmesinin etkili olduğunu anlatmaktadır:

“Ailede sorun neden yaşanır? Eşinle aynı dili konuşmuyorsan, senin a dediğine o b diyorsa sorun yaşanır. Ama aynı kelimeleri konuşabilirsen sorun azalır. Şimdi İslam'a göre helal var, haram var, namahrem var, farz var, sünnet var. Sen eğer bu kelimeleri ortak olarak kullanabiliyorsan ailenle sorunlar azalır. Bir şey sorun olduğunda ya bu haramdır böyle yapmayalım, ya da bunu yapmamız helalmiş yapabiliriz, ya da şununla görüşme namahremdir dediğinde karşıdaki insan seni anlıyor ve evet haklısın diyorsa sorun olur mu? Yanlış anlama sadece erkek söylesin kadın kabul etsin manasında söylemiyorum. Hanım da bana söylese ben de kabul ederim. Hani bazen erkeklik gururuyla hanımın her söylediğini kabul etmeyebilirsin. Ama hanım ya bu haramdır, bu

namahremdir dediğinde emir demiri keser. Bu senin hanımının değil Allah'ın sözü oluyor. Yani aslında Allah'ın sözü üzerinde anlaşıyorsun.”

(E_26)'nın eşi (K_26) da kendisini destekleyerek ortak dilin oluşmasında dinin ortak kaynaklarına başvurmalarının etkili olduğunu ifade etmektedir:

“Ben de katılıyorum. Karı kocanın inancı ortaksa anlaşması kolaydır. Birçok mesele olmuştur böyle hayatımızda baştan anlaşılmadığımız. Sonra birimizin aklına gelir ya biz tamam tartışıyoruz ama Allah bize ne demiş, Allah resulü bu konuda ne yapmış. Hemen bunu bilen birine sorup cevap aldığımızda tartışma bitiyor. Bu birimizin kazanması kaybetmesi değil. Allah ne diyor sonuçta önemli olan bu. Ona göre hareket ediyoruz biz de. O zaman kavgı, dövüş, tartışma azalıyor, geçim çoğalıyor.”

Katılımcıların ya ortak kavramlar üzerinden anlaştıkları ya da çatışma yaşadıkları konuda anlaşma sağlayamamışlarsa bu konuda dinin temel referanslarında çatıştıkları konu hakkında herhangi bir çözüm önerisi olup olmadığına bakarak tartışmalarını ve çatışmalarını çözüme kavuşturmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Dinin, eşlere üzerinde uzlaştıkları ortak kavramlar sağlamış olması, eşlerin çatışmalarının çözüme ulaşmasında etkili olmaktadır. (E_26), bu kavramlar arasında helal, haram, namahrem, farz ve sünnet kavramlarını zikretmektedir. (K_26), ortak inançlar arasında ahiret inancını, Allah'a ve Resulüne itaat inancını ifade etmektedir. Ortak kavramlar ve inançlar üzerinde birleşmek eşlerin birlikte aynı kaynaktan çözüm yolları aramalarını sağlamaktadır.

17 yıldır evli olan (E_24), ortak kavramlar kullanmanın eşler arasında uzlaşma ortamını desteklediğini ve kolaylaştırdığını söylemektedir:

“Bir sorun yaşandığında çözümünde uzlaşma zemini bulabilmek gerekiyor. Açıkçası karı-koca ortak inanç değerlerini paylaşıyorsa bu zemin otomatik olarak ortaya çıkıyor. Helal, haram, hak, hukuk gibi kavramları inanç temelli olarak açıklıyoruz. Dolayısıyla bir sorun yaşadığımızda bu kavramlar üzerinden konuşup anlaşabiliyoruz. Çok şükür büyük sorunlar yaşamamak da gündelik yaşamımızdaki basit sorunlarımızı da bu şekilde çözebiliyoruz.”

(E_24)'ün, eşiyle üzerinde anlaştıkları kavramlara bakıldığında, bunların, helal, haram, hak, hukuk gibi temelini dini inançlarından alan kavramlar olduğu

görülmektedir. Bu kavramların (E_26)'nın kullandığı kavramlarla benzerliği dikkat çekmektedir.

Benzer kavramlar 59 yaşındaki (K_23)'ün ifadelerine yansımaktadır:

“Aynı şeyden korkup çekinince insan anlaşması da kolay oluyor. Hepimiz korkuyoruz haramdan, hakka girmekten. O zaman işte kavga da olsa büyümüyor, küslükte çabuk bitiyor.”

Ortak inancı paylaşmanın bir sonucu olarak eşler ortak kavram dünyasını da paylaşmaktadır. Ortak kavram dünyasına sahip olmak eşlerin çatışmalarının büyümesine engel olmakta ve uzlaşının sağlanmasına etki etmektedir.

Eşler arasında ortak inanç ve düşüncenin oluşmasında eşlerin dinin temel kaynak metinlerini okumalarının ve öğrenmelerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 18 yıllık evli olan (E_28), bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Eşimle yaşadığımız sorunlarımızda, yine İslami ahlak, ayet ve hadisleri göz önünde bulundurarak çözmeye çalışıyoruz.”

Eşinin ifadelerini destekleyen (K_28), ayet ve hadislerin kendilerine sunduğu davranış örneğini şöyle açıklamaktadır:

“...dinin ayet ve hadisler ışığında eşler arasında sevgi ve muhabbeti, merhameti tavsiye eden görüşlerinden ilham alıyoruz ve hayatımıza aksettirmeye çalışıyoruz.”

Sorunların çözümündeki ortak dilin Kuran ve sünnete başvurarak oluştuğunu ifade eden 46 yaşındaki ev hanımı (K_22), dinin kaynaklarını kendileri için bir hakem olarak gördüklerini dile getirmektedir:

“Sorunlarımız çok olmuyor ama bir anlaşmazlığa düştüğümüzde kendimizce önce Kur’andan sonra hadislerden okumaya çalışıyoruz. Düşünüyoruz. Anlaşmazlıklarda hakemimiz bu.”

Dinin temel kaynakları olan Kur’an ayetleri ve hadisler, eşlere aralarındaki sorunların çözümünde davranış örnekleri sunarak çözüm için öneriler sunmaktadır. 63 yaşındaki (E_23), okudukları hadislerin kendileri açısından nasıl bir çözüm örneği oluşturduğunu anlatmaktadır:

“Yani küs olduğumuzda küslüğü çok uzatmamamızın esas nedeni dindir. Öyle bir hadis vardı herhalde. Müslüman bayram günü birbirine küs olamaz diye. E şimdi her Cuma Müslüman için bayram. Öyle olunca daha Cumaya gelmeden küslük bitiyor. İkinci günü geçen küslük hatırlamıyorum ben.”

İhl meslek dersleri öğretmeni olan 3 çocuk annesi (K_29), dinin eşlere sunduğu örneklerin çeşitliliğinin, sorunlar karşısında çözüm örneklerinin de artmasını sağladığını ifade etmektedir:

“Peygamberler kadar onların eşleri de benim için birer örnektir. En yakın örnek Hazreti Hatice oluyor burada. Ama Hazreti Meryem, Hazreti Hacer gibi örneklerde var hayatımızda. Örneklerin çokluğu bize davranış çeşitliliği, sorunlar karşısında çözüm çeşitliliği sunuyor. Bazı sorunlar karşısında dayanma gücümüzün zayıfladığı anlarda bu örnekler zihnimizde ne kadar canlıysa o kadar çözüme yakın olduğumu hissediyorum.”

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde dinin, eşlere, sadece aile içi sorunları önleyici bir katkı sağlamadığı aynı zamanda sorunlar ortaya çıktığında sorunların çözümünde eşlere destek sağladığı görülmektedir. Dinin aile sorunlarının çözümüne ilişkin sağladığı desteğin, temel referans kaynakları olan Kur'an ayetleri ve hadislerde yer bulan ortak dünya görüşünün, ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının ve ortak uzlaşi dilinin aile bireylerine kazandırılması olduğu anlaşılmaktadır. Eşler arasında yaşanan çatışmaların büyümesini engelleyen, eşler arasında uzlaşi zemini oluşturan, küslüklerin oluşmasını ve uzamasını engelleyen destek, ortaklaşa paylaşılan yaşam amacının ve ortak dilin eşler arasında yerleşmesidir. Aynı yaşam amacını paylaşan, dünyaya ilişkin ortak bir vizyona sahip olan eşler, ortak kavramlar üzerinden konuşabilmektedir. Bu durum eşlerin çatışmalarını kısa sürede çözmelerine katkı sağlamaktadır.

6.3. DİN VE AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNDE ETKİLİ OLAN DEĞER VE DAVRANIŞLAR

Dinin, aile sorunlarının başında gelen eşler arası çatışmaların çözümüne sağladığı üçüncü katkı dini inancın etkisiyle oluşan değerlerdir. Değerler, dinin aile sorunlarının çözümüne sağladığı katkı içerisinde en çok anılan konudur. Literatürde dini ibadetlerin ve duanın etkisiyle oluşan değerlerin eşler arası çatışmaların çözümüne katkısı oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Dini ibadetlerin ve duanın, alçakgönüllük

(Lambert, Dollahite, 2006: 444), Affedicilik (Lambert, Dollahite, 2006: 444; Beach v.d., 2008: 649), sevgi (Beach v.d., 2008: 649), iletişimi arttırma (Crocker, 1984: 90), empati ve tepkiselliği azaltma (Butler, Stout, Gardner, 2002: 31), Öfkeyi kontrol etme (Alghafli, Hatch, Marks, 2014: 821-822; Beach v.d., 2008, 650; Lambert, Dollahite, 2006: 444) gibi değerleri yükselterek eşler arası çatışmaların çözümlenmesine yardımcı olduğu ortaya konmaktadır.

Bu konu başlığı altında 56 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalarda hangi değer ve davranışların ifade edildiği Tablo 30'da sunulmuştur.

Tablo 30: Sorunların Çözümüne Etki Eden Değer ve Davranışlar

	f
Sabır	15
Hatalarını Kabul Etmek	5
Susmak	4
Affetmek	4
Öfke Kontrolü	3
Cedelleşmemek	3
Sorumluluk	3
Fedakârlık	3
Özür Dilemek	3
Küs Kalmamak	2
Merhamet	2
Hoşgörmek	2
Dua Etmek	2
Diğerkâmlık	1
Sevgi	1
Kavgayı Sürdürmemek	1
Adalet	1
Kötü Söz Söylememek	1

Katılımcıların sorunların çözümleri aşamasında ifade ettikleri tüm değer ve değer içeren davranışlarının sorunların çözüme ulaştırılmasında iki farklı noktada toplandığı görölmektedir. Sabır, susmak, cedelleşmemek, öfkeyi kontrol etmek, kavgayı sürdürmemek ve kötü söz söylememek gibi değer ve davranışlar, çatışmaların daha fazla uzamamasına, sorunların çözülemez bir noktaya gelmesini engellemeye destek sağlamaktadır. Çatışmanın hararetinin düşmesini sağlayan değer ve davranışlar bunlardır. Bu değerler, çatışmada sükûneti sağlayan değerler olarak ifade edilebilir. Bu gruptaki değer ve davranışlar hakkında 56 kodlamanın 27'si yapılmıştır. İkinci grupta

ise çatışmanın uzlaşısı ile sonuçlanmasına katkı sağlayan ve çatışma öncesi sağlıklı duruma dönülmesini kolaylaştıran değer ve davranışlar yer almaktadır. Bunların, hatalarını kabul etmek, affetmek, sorumluluk, fedakârlık, özür dilemek, küs kalmamak, merhamet, hoşgörmek, dua etmek, diğerkâmlık, sevgi ve adalet olduğunu görmekteyiz. Bu gruptaki değerleri, uzlaşmayı sağlayan değerler olarak adlandırabiliriz. Bu grupta yer alan değer ve davranışların da 56 kodlamanın 29'unu oluşturduğunu görmekteyiz. Yani dinin oluşumuna katkı sağladığı değer ve davranışlar, çatışmaların çözüme kavuşmasında, önce çatışmayı sakinleştirmede ve ardından çatışmanın uzlaşısıyla sonuçlandırılmasına yardımcı olarak katkı sağlamaktadır.

6.3.1. Çatışmada Sükûneti Sağlayan Değer ve Davranışlar

Bu başlık altında en çok ifade edilen değer sabır değeridir. Çatışmanın sakinleşmesine katkı sağlayan diğer değer ve davranışlar sabır değerinin etrafında ele alınabilir. Sabretmek, susmak, öfkeyi kontrol etmek, cedelleşmemek, kavgayı sürdürmemek ve kötü söz söylememek davranışlarının kaynağını oluşturan değer olarak görülmektedir. Çatışmayı sakinleştirmede etkili olan değer ve davranışların tekrar edilme sıklığı Tablo 31’de sunulmuştur.

Tablo 31: Çatışmada Sükûneti Sağlayan Değer ve Davranışlar

	f
Sabır	12
Susmak	4
Öfke Kontrolü	4
Cedelleşmemek	3
Kavgayı Sürdürmemek	2
Kötü Söz Söylememek	2

Çatışmaların derinleşmesini önleyen, eşler arasındaki çatışma durumlarında hararetin azalmasını sağlayan temel değer sabırdır. Diğer davranışlar sabır değerinin çevresinde kümelenmektedir. Sabrın çatışmaları durdurmadaki etkisi Kur’an kursu öğreticisi (K_12) tarafından şu şekilde ifade etmektedir:

“Din insanlara sabrı, tahammülü öğütler. Eğer eşlerde bu değerler yeterince oluşmuşsa yaşanan çatışma da daha çabuk çözüme ulaşılır.”

Eşler arası anlaşmazlık durumlarında sabretmenin Allah'ın bir emri olduğunu 11 yıllık evli olan (E_2) şu cümlelerle vurgulamaktadır:

“Bazen eşinizle anlaşamadığınız durumlar oluyor. Bu tür durumlarda dinimiz sabredin diyor. Sabretmeyi tavsiye ediyor.”

Sabretmek dinin bir emri ve tavsiyesi olarak anlaşmazlık durumlarının ilacı olarak görülmektedir. Sabretmenin karşılığının manevi bir mükâfat şeklinde alınacağına dair inancın sorunların çözümünde etkili olduğunu 42 yaşındaki (E_12) şöyle anlatmaktadır:

“Bu açıdan dinin öngördüğü çözüm, kendileri açısından sabrı veya fedakârlığı gerektiriyorsa bunun sevap veya manevi mükâfat getirdiğine olan inançları ailevi sorunların çözümüne katkı sağlar.”

Sabır, çatışan tarafların öncelikle öfkelerini kontrol etmelerini sağlamaktadır. Öfkenin kontrol edilmesi, diğer olumsuz davranışlara da engel olmaktadır. Sabrın öfkesini kontrol etmesindeki rolünü 34 yaşındaki (E_13) şöyle dile getirmektedir:

“Sabır kavramı bu ortamlarda aklıma gelen ilk dayanak. Sabretmenin Allah'ın hoşuna giden bir amel olduğunu biliyorum. “Onlar öfkelerini yutkunurlar” mealindeki ayet bana makuliyet katıyor.”

Sabretmek ve öfkenin kontrolü, ilahi emirle birlikte anılmaktadır. (E_13)'ün ifadeleriyle, sabretmek, Allah'ın hoşuna giden bir amel olarak tanımlanmakta ve ilahi emre uyarak öfkeyi kontrol etmeye çalışmanın olumsuz davranışlarından uzaklaşılmasına katkı sağladığı ifade edilmektedir.

Sabır, öfkenin kontrol edilebilmesini sağlamakta, öfkenin kontrolü de olumsuz davranışların ortaya çıkmasını önlemektedir. Çatışma durumlarında, sükûnetin sağlanabilmesi için ilk yol tarafların susarak, öfkelerin kontrol edilebilmesine yardımcı olmalarıyla başlamaktadır. Sabretmenin, tartışmanın alevini nasıl yatıştırdığını 43 yaşındaki (E_8), şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Tabi tartışma ortamımızda oluyor. Bu sefer ben sabrediyorum. Ya da bir taraf susuyor ya da ben evden çıkmış oluyorum. Yarım saat ya da kırk dakika sonra geliyorum. Oturuyoruz ve konuşuyoruz. Karşılıklı diyalogla çözmüş oluyoruz. Ama birimiz kızdığında birimiz sabrederek yine islamın vermiş olduğu terbiye ile birimiz sabrederek.”

Tartışmanın hararetinin azalması diyalogun yeniden kurulmasına ve uzlaşının sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Susmak hem sabrın sonucudur hem de öfke kontrolüne yardımcı olmaktadır.

Kendisini kontrol etmenin tartışma ortamında sükûneti nasıl sağladığı 22 yıllık evli olan (E_3) tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“İlk evlendiğimizde annem, hanıma şöyle bir öğüt verdi: “kızım bak” dedi; “kocan kızdığında sus” dedi. “Sonra” dedi, “on dakika sonra on beş dakika sonra ne diyeceksen de” dedi. Güzel bir örnek bence de bu. Şimdi, bir çatışma ortamında ikisi de horoz olursa o çatışma ortamı bitmez. Bu eşlerden ikisi için de geçerlidir. Bir gün hanımınız kızarsız susarsınız, on dakika susarsınız, on beş dakika susarsınız, tartışma bittikten sonra bu böyle olsaydı, şu şöyle olsaydı dediğinde hararet düştüğü için, nefis biraz yatıştığı için anlaşma sağlanır.”

(E_3)'ün, “hararet düştüğünde”, “nefis biraz yatıştığında” gibi ifadeler kullanması, susmanın öfkeyi kontrol etmede nasıl kullanıldığını göstermektedir.

Susmak öfkenin yükselmesinden kaynaklanan çözümden uzaklaşma durumunu engellemektedir. 44 yaşındaki imam (E_9), susmanın ve tartışmada ileriye değil geriye doğru bir adım atmanın çözüme nasıl bir katkı sağladığını anlatmaktadır:

“...Karşılaştığımız sorunlarda çözüm merkezli davranmamız veya o an için çözüm bulamıyorsak nefsi davranmamızda ya da nefsimizin kabarmasından dolayı o an için bir çözüm bulamıyorsak susmamız geri adım atmamız...”

Kavgayı sürdürmeyip geri adım atmanın önemi (E_12) tarafından vurgulanmaktadır:

“Ancak genel olarak aile içinde meydana gelen sorunlara karşı eşler olarak sorumlu olduğumuzun bilincini hiçbir zaman unutmadık. Ufak bir sorunda bile her iki taraf, bir adım ileri atmak yerine bir adım geri attı.”

Susmak, öfkenin kontrol edilmesini sağladığı gibi kötü davranışların da ortaya çıkmasını engellemektedir. 22 yıldır evli olan ev hanımı (K_9), bu durumun nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır:

“Tartışmaları genellikle susarak halletmeye çalışıyoruz. Birbirimize kötü söz söylememek adına herhalde. Susuyoruz, o da susar ben de susarım. Öyle çok

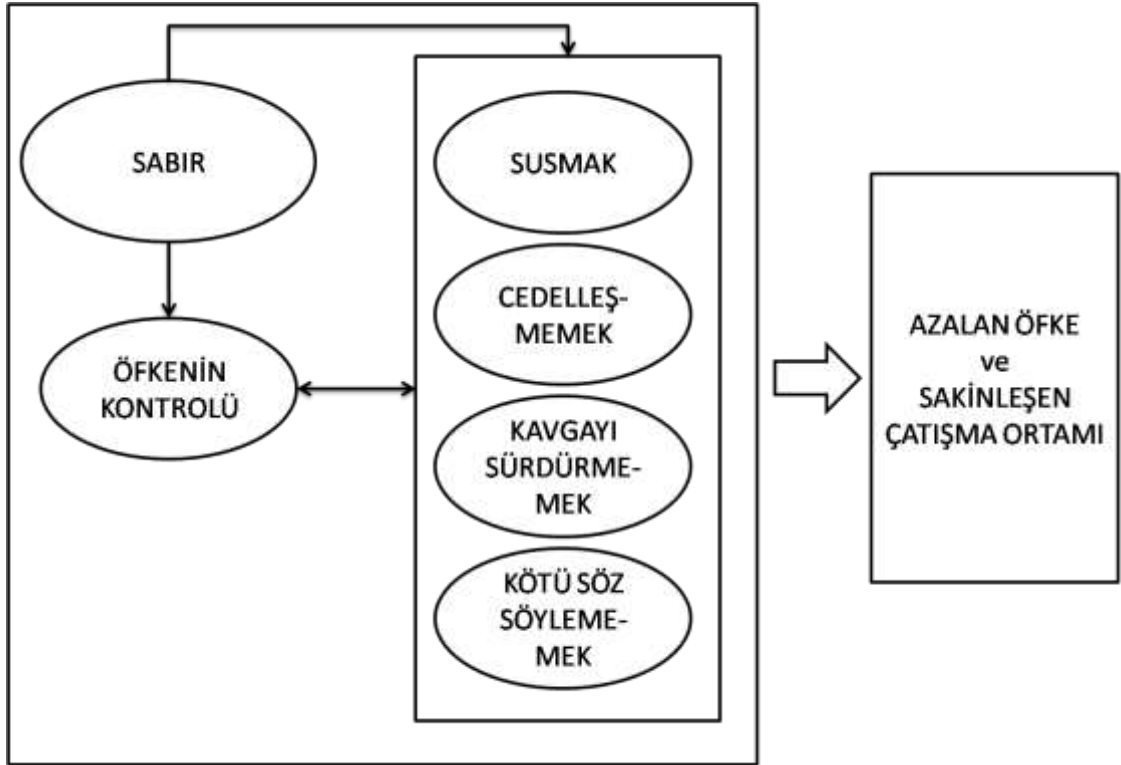
tartışmayız yani. Eğer o çok konuşuyorsa ben susarım; eğer ben çok konuşuyorsam o susar. Kötü söz söylememek ve tartışmayı büyütmek için susuyoruz.”

Kötü söz söylememenin önemi 53 yaşındaki ev hanımı (K_20) tarafından “*Kavganın bile hakaretvâri konuşmuyorum.*” cümlesiyle vurgulanmaktadır.

Tartışmanın inatla sürdürülmesi dinin hoş gördüğü bir durum değildir. (E_2), bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Çünkü bizim dinimiz cedelleşmeyi ve eşler arası tartışmayı da hoş görmediği için. Bir sonraki adımda tartışmalarınız azaldıkça daha sağlam bir aile yapısı ortaya çıkıyor.”

Dinin oluşturduğu değer ve davranışların tartışmalarda sükûneti sağlamasına ilişkin süreç Şekil 16’de özetlenmektedir.

Şekil 16: Çatışmada Sükûneti Sağlayan Değer ve Davranışların Etkisi

Şekil 16’da özetlenmeye çalışılan süreçte sabır öfkenin kontrolünde ana değeri ifade ederken diğer davranışların da kaynağını oluşturmaktadır. Susmak, cedelleşmemek, kavgayı sürdürmemek ve kötü söz söylememek davranışları hem öfkenin kontrol edilmesiyle ortaya çıkmakta hem de öfkenin kontrol edilmesine destek

olmaktadırlar. Öfke kontrol edildikçe, azalmakta ve çatışma ortamı sakinleşerek uzlaşma ortamına zemin hazırlanmaktadır.

6.3.2. Çatışmaların Uzlaşmasında Değer ve Davranışlar

Çatışma ortamının sakinleşmesinden hemen sonra çatışmanın uzlaşma ile sonuçlanmasında dinden kaynaklanan değerler ve davranışlar etkili olmaktadır. Bu başlık kapsamında katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak 29 farklı değer ve davranış kodlaması yapılmıştır. Bu değerlerin ve davranışların tekrarlanma sıklığı aşağıdaki Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32: Çatışmada Uzlaşmayı Sağlayan Değer ve Davranışlar

	f
Hatalarını Kabul Etmek	4
Affedicilik	4
Sorumluluk	3
Fedakârlık	3
Özür Dilemek	3
Küs Kalmamak	3
Merhamet	2
Hoşgörü	2
Dua Etmek	2
Diğerkâmlık	1
Sevgi	1
Adalet	1

Dinin hataları kabul etmeyi bir erdem olarak kabul etmesi ve kişilerin kendi sorumluluklarını kabullenmelerine ilişkin dinin tavsiyelerinin etkisini, 21 yıllık evli olan (K_6) şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Dini inancım Hatalı tutumlarda ısrar etmememi benden istiyor. Bu da çatışma esnasında eğer hatalı olduğumu görürsem geri adım atmama neden oluyor. Kötülük bazen nefislerimizden sadır olabiliyor maalesef...”

Uzlaşmayı sağlayan önemli değerlerin ikisi affedicilik ve hoşgörüdür. Bu değerlerin sorunların uzlaşısıyla sonuçlanıp, krize dönüşmemesini sağladığını 47 yaşındaki (E_6) şu şekilde ifade etmektedir:

“Açıkçası İslam'ın sorunların krize dönüşmesini, bunalıma dönüşmesini engelleyici bir rolü var. Çünkü İslam eşlerin birbirlerini hoş görmesini,

affetmesini emrediyor. Yangına körükle gitmeyi yasaklıyor. Bu ilkenin sorunlar çıktığında, o sorunun büyümesini engelleyici bir rolü olduğunu düşünüyorum.”

Hatalarını kabul etmek ve affedicilik adalet erdeminin bir yansıması olarak görülmektedir. 43 yaşında ve 13 yıldır evli olan (E_17), kendisinin yol açtığı gergin ev ortamlarında hatalarını kabul ederek, özür dilediğini eşinin de affedici davrandığını böylelikle çatışma ortamlarının uzlaşya vardığını aktarmaktadır:

“Öncelikle kendimi sorgulayıp, hatalarımı itiraf ve gereğini yapmak için gayret gösteriyor olma çabası eşim ve çocuklarım tarafından fark ediliyor olması, sorunun çözümü açısından olumlu oluyor. Gün içindeki stres ve iş problemlerini zaman zaman eve taşıdığım olur. Çocuklarla veya eşimle azarlar tarzda sert konuşmalarım olur. Bu tepkiyle karşılanıyor genelde. Bu tepki uyanmama, silkinmeme sebep oluyor. Küçükte olsa çocuklarımdan özür dileyip, sarılıp öpmem ya da oğlum aynı şekilde bana davranabilir ya da beni, kardeşini, anneni affedebilirsin tarzında yaklaşımlarım onlarda adalet duygusunu körüklüyor, çözümlene ve yaklaşımlarını güçlendiriyor. Eğer dinimizin adalet ilkesine iman etmeyen bir birey olsaydım bu sorunlar derinleşir ve tedavi edilemez bir hal alması kaçınılmaz olurdu.”

Özür dilemenin sorunlar karşısındaki etkisini ve uzlaşya katkısını vurgulayan 17 yıldır evli olan (E_12), dini değerlerin ahlak haline getirilmesinin sorunların çözümündeki etkisini ifade etmektedir:

“Dini değerlerin ahlak haline geldiği fertlerde sorunların suhuletle çözüldüğünü müşahede ettik. Şöyle ki, sorunun kendisi sebebiyle ortaya çıktığını düşünen eş, bir erdem olarak karşı taraftan özür dileyerek sorunu çözebiliyor”

38 yaşındaki (E_27), dinden kaynaklanan değerlerin, eşlerin sorunları aşmasındaki yerini fedakarlık, sabır değerleriyle anlatmaktadır:

“Sabretmek, fedakârlık göstermek, sorunların çözümü için Allah’a dua etmek, sorunlar karşısında yalnız olmadığını, Allah’ın seni görüp, gözettiğini bilmek... Bunlar kesinlikle aile olarak yaşanan sorunları aşmanın anahtarları. Bence dindar insanlar, gerçekten dinlerinin kazandırdığı değerlere sahip olabilirlerse ailelerinde sorun yaşamazlar. Biz de bu değerlere sahip olabildiğimiz ölçüde sorunları kolay aşıyoruz.”

(E_27)'nin değerlerle birlikte vurguladığı önemli bir ibadet ve davranış da duadır. Duanın sorunlar karşısında Allah'ın yardımını hissetmeye ve eşleri güçlü kıldığına vurgu yapmaktadır. Yapılan araştırmalar duanın, kişileri ilahi sevgiye ve affetmeye odaklanmasını sağladığını göstermektedir (Beach v.d., 2008: 649). Dua, eşler arası iletişimi de arttıran dini ibadetlerdendir (Crocker, 1984: 90). Ayrıca duanın, öfkeyi bastırarak ve açık iletişime imkân sağlayarak eşlerin aralarındaki çatışmaların çözümüne katkı sağladığını ifade edilmektedir (Lambert, Dollahite, 2006: 444).

Fedakârlık ve diğerkâmlık değerleri sorunların çözülebilecek bir durumda algılanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu iki değer kadın katılımcılar tarafından şöyle dile getirilmektedir:

“Sorun olur ama insanlar birbirinden fedakârlık yaparsa o sorunlar çözülür.”
(K_22)

“Sorunlar yaşanabilir de sorunların büyümemesi önemli. Sorunların büyümemesinde de bence dünyanın büyük olması etkili. Yani en azından başka Müslümanların derdiyle dertlenmeniz. Şimdi akşam olunca, haberler açılınca bir bakıyorsun, işgal edilen kutsal topraklarımız, bombalanan Müslüman ülkeler, zavallı insanlar, terör olayları, şehitler. Başkasının derdiyle dertlenenin derdi azalıyor. Bazen tartışmalarımızdan sonra akşam haberlerini izleyip, üzerinde konuşunca ya da düşününce neden dolayı tartıştığını bile untabiliyorsun. Bu bence dinin insana kazandırdığı bir özellik. Yoksa niçin insan bir başka insanın derdini düşünsün?” (K_24)

40 yaşında ve 18 yıldır evli olan (K_28), sevgi ve merhamet değerlerinin yaşamlarındaki yerini ifade etmektedir:

“...dinin ayet ve hadisler ışığında eşler arasında sevgi ve muhabbeti, merhameti tavsiye eden görüşlerinden ilham alıyoruz ve hayatımıza aksettirmeye çalışıyoruz.”

22 yıllık evli olan (E_9), eşler arasında sorunun uzlaşıyla sonuçlanmasında küs kalmama hassasiyetinin etkisini şöyle açıklamaktadır:

“Ama yeniden barışmak için mutlaka o da laf atar ben de, sanki ikimizde laf atmamız gerektiğine iman etmişiz gibi bir müddet sonra laf atarız. Zaten doğal

bir çözüm olur yani. O unutulur, soğur ve tekrar o meseleyi soğukkanlılıkla mesela tekrar açarız. Ya ben ona ya da o bana, bak der, bu böyle olmamalı, sen bunu böyle yaptın ama bu ailenin selameti açısından iyi değil. İyi davranış değil doğru davranış değil anlayabildin mi bunu. O da bana der ki, ben de şundan dolayı böyle yapıyorum. Birbirimizi ikna ederiz ve orta yolu bulmaya çalışırız. Tam anlamıyla bulamasak bile bir yerde orta yola yaklaşırız. O meseleyle ilgili hakikaten benim de belirttiğim kadar haklı olmadığım ortaya çıkar. Onun da belirttiği kadar haklı olmadığı mutlaka ortaya çıkar. Ortaya yaklaşırız yani. Her konuda çözüm mutlaka yüzde yüz de bulunmaz. Bulunmuyor da zaten. Bütün ailelerde de bu böyledir herhalde. Çünkü insanın olduğu yerde ihtilaf vardır. İnanız biz hatalarımız var. Mutlaka ihtilafta olacak yani.”

(E_9)’un ifadeleri dinin sağladığı değer ve davranışların eşlerde uzlaşmaya dönük istekliliği nasıl arttırdığını ve uzlaşma için orta yolun nasıl bulunabildiğini göstermektedir.

İslam dini, aile ve sosyal ilişkilerle ilgili mümin kimliğini ortaya koyarken, sabır, yumuşaklık, doğruluk, adalet, affedicilik, tevazu, merhamet gibi değerler ile iradeli davranma, zinadan uzak durma, öfkeyi kontrol etme, insanlara verilen sözün tutulması, düşmanlıkta bulunmama, merhametli olma, anne-baba ve akrabaya iyilik yapma, eşler arası iyi ilişkilerde bulunma, aileyi gözetme ve onun için harcamada bulunma gibi davranışları ön plana çıkarmaktadır (Necati, 1998: 207). Dinin kazandırdığı değer ve davranışlar eşler arasındaki sorunların çözümünde hem çatışma süreçlerinde sükûneti sağlayarak çatışmanın sonlanması için zemin hazırlamakta hem de eşlerin çatışmalarını uzlaşma ile sonuçlandırmasına katkı sağlamaktadır. Eşler arası çatışma, aşama aşama gelişmektedir. Öncelikle eşler birbirinden uzaklaşmaya ve daha az iletişim kurmaya başlarlar ardından öfke artar ve birbirine ilişkin olumlu algılar olumsuzlaşır. Sevgi ve yakınlık yerini öfke, gerginlik ve şiddet eğilimine bırakır (Solmuş, 2010: 22). Dinin kaynaklık ettiği değer ve davranışlar, ilk aşamadan itibaren devreye girmektedir. Dini inançlar, öfke ile hareket etmemeyi ve sabretmeyi tavsiye ederken kişileri gereksiz tartışma ve kötü sözden sakındırmaktadır. Yapılan araştırmalar, dini inançların öfke kontrolüne destek olarak ve intikam duygularını engelleyerek ailevi problemlerin çözümüne katkıda bulunduğunu göstermektedir (Ahmadi, Hossein-abadi, 2009: 213). Çatışmanın ilk aşamasında öfkenin kontrol altına

alınması ve çatışma ortamında sükûnetin sağlanmasıyla birlikte ikinci aşamada çatışmanın uzlaşıyla sonuçlandırılmasında ve çatışma öncesindeki ilişkilere dönülmesinde dinin kaynaklık ettiği değer ve davranışlar yeniden devreye girmektedir. Bu aşamada hatalarını kabullenmek, affedicilik, fedakârlık, sorumluluk gibi davranış ve değerler ön plana çıkmaktadır. Yapılan araştırmaların gösterdiği gibi dindar aileler, aile içi çatışmalarda, dinî inançlarının kendilerinden bağışlayıcı olmalarını ve kendi hatalarını kabullenmelerini istediğini düşünmektedirler. Bu düşünce aile üyelerinin birbirlerini affetmelerini, hatalarını kabullenmelerini, özür dileyerek uzlaşmalarını kolaylaştırmaktadır (Dollahite, Marks, 2009 :381). Literatür, dindarlığın affediciliği arttırarak eşler arası çatışmalarda çözümü kolaylaştırdığını göstermektedir (Dudley, Kosinski, 1990; Holeman, 2003; Lambert, Dollahite, 2006; Mahoney, 2010; Stafford, David, McPherson, 2014).

7. KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE DİNİN ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR VE YORUMLAR

Krizler, aile bağlarının çözülmesine neden olacak travmatik süreçlerdir. Kriz, içsel nedenler olarak adlandırabileceğimiz eşler ya da anne, baba ve çocuklar arasındaki sorunların çözülememesinin sonucunda ortaya çıkabileceği gibi aile ilişkilerinin dışında sağlık sorunları, ekonomik sıkıntılar, doğal afetler gibi dışsal nedenler sonucunda da ortaya çıkabilir.

Katılımcılar, 22 farklı kodlamada kriz sebeplerini ifade etmişlerdir. Kriz olarak ele alınan başlıkların ilki ekonomik sıkıntıların yol açtığı krizlerdir. Aile bireylerinin ayrılığının yol açtığı sorunlar, aile bireylerinin yaşamış oldukları sağlık sorunları, eşler arası sorunların çözülememesi, evlat kaybı, çocuk sahibi olamama ve ergenlik döneminde olan çocuklarla yaşanan sorunlar kriz nedenleri arasında yer almaktadır. Krizlere yol açan bu nedenlerin tekrarlanma sıklığı Tablo 33'te sunulmuştur.

Tablo 33: Aile Krizlerinin Nedenleri

	f
Ekonomik Sıkıntılar	6
Aile Bireylerinin Ayrılığının Yol Açtığı Sorunlar	4
Aile Bireylerinin Yaşadıkları Sağlık Sorunları	4
Eşler Arasında Yaşanan Sorunların Çözülememesi	3
Evlat Kaybı	2
Ergenlik Dönemindeki Çocuklarla Yaşanan Sorunlar	1

Bu tabloda yer alan başlıklardan ekonomik sıkıntılar, aile bireylerinin ayrılığı, aile bireylerinin yaşadığı sağlık sorunları, evlat kaybı ve çocuk sahibi olamama aile krizine yol açan, aile dışı nedenlerdir. Aile dışı nedenler 18 kez tekrarlanmıştır. Eşler arasında yaşanan sorunların çözülememesi ve ergenlik dönemindeki çocuklarla yaşanan sorunların çözülememesi ise aile krizine yol açan, aile içi nedenlerdir. Aile içi nedenler ise 4 kez tekrarlanmıştır.

Din, krizlerin çözümünde eşlere dört farklı açıdan çözüm desteği sunmaktadır. Bunlardan ilki dinin ortaya çıkardığı insani değerlerin krizlerin çözümünde eşleri olumlu olarak etkilemesidir. Krizler karşısında dindar eşlerin yılmazlığını arttıran ikinci faktör, onların krizleri birer imtihan olarak görmesi ve bu imtihanı geçmelerinin bir sonucu olarak ilahi bir mükâfat göreceklarine dair inanışlarıdır. Üçüncü çözüm desteği, dini-sosyal çevrenin bir etkisi olarak görülmektedir. Katılımcılarımızın arabuluculuk diye ifade ettikleri bu destek, dinin, eşlere sağladığı sosyal desteğe bir örnek olarak da gösterilebilir. Dördüncü ve son destek noktası da dini metinlerde, eşlere, krizlerin çözümü için davranış ve kişilik örneklerinin sunulmasıdır. Bu örneklerin dindar eşlere, krizleri yönetmede rehberlik ettiği düşünülebilir.

7.1. DİNİN KAZANDIRDIĞI DEĞERLERİN KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE EŞLERE DESTEK SAĞLAMASI

Din, dindar kişilere kazandırdığı değerler sayesinde onların krizler karşısındaki yılmazlığını desteklemektedir. Krizlerden bahsedilirken 46 kez değer kavramları kullanılmıştır. En sık ifade edilen değer olan sabır değeri 18 kez tekrarlanmıştır. Diğer kavramlara oranlandığında %39 oranında sabır kavramı dile getirilmiştir. Bu oran, krizlerle baş etmede en etkili değer olarak sabır değerinin görüldüğünü, sabrın diğer kavramların neredeyse tamamı kadar önemsendiğini göstermektedir. Sabırdan sonra en sık tekrarlanan değerler ise tevekkül ve şükür olmuştur. Tevekkül ve ilişkili kavramlar ile şükür ve ilişkili kavramlar altışar kez tekrar edilmiştir. Bu üç kavram dışında sevgi, merhamet, tahammül, sorumluluk, empati ikişer kez; kanaat, fedakârlık, hoşgörü ve şefkat de birer kez tekrarlanan değerler olmuştur. Krizlerin çözümünde aileye destek sağlayan değerlerin tekrarlanma sıklığı Tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 34: Krizlerin Çözümüne Etki Eden Değerler

	f
Sabır	18
Tevekkül	6
Şükür	6
Sevgi	3
Merhamet	2
Tahammül	2
Sorumluluk	2
Empati	2
Kanaat	1
Fedakarlık	1
Hoşgörü	1
Şefkat	1
İslami Değerler	1

Sabır değeri sıklıkla şükür ve tevekkül değeri ile birlikte anılarak krizler karşısında ön plana çıkan üçlü değer setini oluşturmaktadır. 15 yıldır evli olan (E_14), ailecek yaşadıkları ekonomik bir sıkıntı karşısında sabır ve şükür değerlerinin kendilerine krizi aşmalarında nasıl destek verdiğini şöyle ifade etmektedir:

“İşsiz kaldığım bir dönem olmuştu. Sonra ailemden altı ay kadar uzak kaldığım bir dönem olmuştu. En çok da ekonomik yönden sıkıntılar yaşadık. Eğer yaşamımızda Allah ve dini olmasa çok daha fazla zararla atlattırıldık ya da atlatabazdık. Ama Allah’ın bize öğrettiği sabır ve şükür sayesinde artık Allah’ın yardımının son anda da olsa geleceğini bilmek bu sıkıntıları çok hafifletti.”

(E_14)’ün ifadelerinden anlaşıldığı üzere din, sabır ve şükür değerini katılımcımıza kazandırmıştır. Hem aileden uzak kalma hem de işsizlik gibi ailenin parçalanmasına neden olabilecek bir kriz evresi bu iki değer sayesinde aşılmıştır.

İki çocuk babası olan (E_2), ekonomik sıkıntıların yol açabileceği krizlerin hem oluşumunda hem de çözümünde sabır ve şükür kavramlarını iki anahtar kavram olarak kullanmaktadır:

“Biz iki şeyden imtihan oluyoruz. Bir sabırdan bir de şükürden. Maddi anlamda bir imkansızlığımız varsa burada yapmamız gereken şey sabretmektir. Çünkü malın varsa şükredip, bunun zekatını vereceksin, yoksa da sabredeceğiz. En

temel iki şeyimiz. Bu temeli baz alarak yaşıyoruz zaten. Krize kadar olayı götürmememizin temelinde de bu var. Biz de boşanmak helaldir. Ama istenmez. En son çare olarak düşünülür. Sorunların sonucu krizler, krizlerin sonucu da boşanmadır zaten. Ama biz en baştan sorunları çözmeye çalışırız çünkü bu istenmeyen son seçenektir.”

Her iki katılımcı da sabır ve şükrü krizlerin çözümünde birbirini tamamlayan iki değer olarak ele almaktadırlar.

43 yaşında, ihl meslek dersleri öğretmeni olan (E_29), sağlıkla ilgili yaşanan ve kriz boyutuna ulaşan sorunların çözüm kaynağı olarak sabır değerini gördüğünü ifade etmektedir:

“Daha çok sağlıkla ilgili krizler yaşadık. Yani bu durumlarda inanan insan ilahi takdir diyor. Sabretmeliyim diyor ve yoluna bakıyor. Sabretmek burada bu tür krizlerde en etkili ilaç. Tabi bir de gerçek güç kaynağının Allah olduğuna inanmak.”

(E_29) sağlıkla ilgili yaşadığı sorunları, ilahi takdir olarak açıklayarak sabrettiğini ifade etmektedir. Katılımcımızın ifadelerinden sabırla birlikte ifade edilen diğer kavramın tevekkül olduğu görülmektedir. Tevekkül, "gerçek güç kaynağının Allah olduğuna inanmak" şeklinde ifade edilmektedir. Burada sabrın tevekkülle birlikte ele alınması, sorunların ilahi yardımın sonucunda çözülebileceği inancına dayanarak sorunun çözümü için ilahi yardımın zamanını beklemek olarak anlaşıldığı da görülmektedir.

Sabır ve tevekkül kavramları 25 yıldır evli olan (E_5) tarafından da bir arada kullanılmaktadır:

“Doğal olarak sabretmen gerekiyor. Allaha sığınıp sabretmen gerekiyor. Sabır, tevekkül gibi kavramlar devreye giriyor.”

35 yaşında ve iki çocuk annesi olan (K_14), sabır kavramı ile birlikte tevekkül (Allah'a sığınma) kavramını bir arada zikretmektedir:

“Eşim çok kısa bir süre işsiz kaldı ama bu durum Allah'ın yardımıyla Allah'a sığınarak geçiyor. Dinimiz sabretmemizi söylüyor o zaman sabredeceğiz demektir.”

Araştırmada görüşlerini ifade eden eşlerden (E_18) ve (K_18), krizlerin aşılmasında sabır kavramını birlikte ifade etmektedirler:

“Din, sabır ilişkisi bu krizleri sabırla çözmeye güç verdi.”(E_18)

“Her ailede olduğu gibi sorunlar oldu. Sabır, dini inanışlar sorunların üstesinden geldi.” (K_18)

Katılımcıların ifadelerinden sabrın bir değer olarak dinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda sabır bir değer olarak krizleri aşma konusunda eşlere güç verdiği dile getirmektedir.

Eşler arasında yaşanan ve aile bağlarının dağılmasına neden olabilecek bir çatışmanın ve çatışmanın yarattığı krizin aşılmasında sabrın etkisini 45 yaşında ve 2 çocuk babası olan (E_19), şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Evliliğin ilk yıllarında kültürel olarak fitri farklılıklardan dolayı tabii ki. Sabır ve çocuğun olması bu düşüncemden dönmeme neden oldu.”

Yaşanan ekonomik kaynaklı krizlerin çözümünde de sabır, krizlerin aşılmasında etkili olan bir değer olarak görülmektedir. 39 yaşındaki öğretmen (E_1), sabrın ekonomik krizlerin aşılmasında eşler üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamaktadır:

“İnsan her ne kadar düzenli aidat alan maaş alan bir aile olsa da insanın sıkıntıya düştüğü ekonomik anlamda zorluklar yaşadığı zamanlar oluyor. Hem aile içerisinde hem de dini çevreler nazarında hem gördüğümüz örneklikler hem bu sıkıntılara karşı gösterilen tavırlar etrafımızda olumlu örneklerin olmuş olması bizde ailecek bazı şeylere sabretmemizi, bazı sıkıntılara göğüs germemizi, bazı sıkıntılar ekonomik yaşanan sıkıntılar dahi olsa sınav-imtihan olduğu bilinciyle yaklaşarak sorunlarımızı çözmeye çalışıyoruz.”

(E_1), çevrelerindeki dini sosyal çevrenin, kendilerine sağladığı örneklik sayesinde zorluklar karşısında sabretmenin krizleri aşmalarına yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

Sabırla birlikte anılan değerlerin başında tevekkül ve sabır gelmektedir. Uzun süreli evlat sahibi olamamanın yarattığı kriz durumunu imtihan olarak ifade eden 36 yıllık evli (E_26), dini inancın kendilerine kazandırmış olduğu bu değerlerin kriz döneminde kendilerine nasıl bir katkı sağladığını şu şekilde anlatmaktadır:

“... Çok şükür sabır ve tevekkül bu büyük imtihanımıza derman oldu. Tabii söylemesi kolay şimdi ama bu imtihanın içindeyken çok zorlandık. Hamdolsun dağılmadık. Dağılmadıysak bu Allah’a sığınmamızın ve tevekkülün bir sonucudur.”

(E_26), yukarıdaki ifadelerinde yaşadıkları uzun süreli sorunun aile bağlarını çözülme noktasına getirdiğini ancak sabır ve tevekkül değerlerinin kendilerini Allah'a dayanmaya, O'ndan yardım istemeye yönlendirdiğini ve bu sayede aile bağının çözülmesinin önüne geçebildiklerini belirtmektedir.

Yaşadıkları durumla ilgili sabır değerinin yanında şükür kavramını kullanan 54 yaşında ve 1 çocuk annesi olan (K_26), çocuk sahibi olamamaktan kaynaklanan durumu aşmalarında eşine ve kendisine benzer sorunları yaşayan peygamberlerin örnek olduğunu ve onları tavırlarının, kendilerinin de yaşadıkları benzer sorunu aşabilmelerini sağladığını dile getirmektedir:

“Krizden ziyade işte bu çocukla ilgili yaşadığımız şeylerde, sorunlarda birbirimize hep sabretmeyi, şükretmeyi, yaşadığımız bu sıkıntıya rağmen sahip olduklarımızı hatırlatmaya çalıştık. Çocuğu olmayan peygamberlerin yaşadıklarını örnek olarak birbirimize hatırlattık. Kriz değil bunlar belki ama bize çok faydası oldu.”

Krize yol açan uzun süreli sorun, sabırla birlikte kişinin elinde olanları düşünerek şükretmesi ile çözüme kavuşturulmuştur. Şükür, katılımcımızın sabırla birlikte sürdürdüğü krizle baş etme stratejisine destek sağlamıştır.

Yaşadıkları sıkıntılı durumları imtihan olarak ifade eden ihl meslek dersleri öğretmeni (E_29), bu zorlukları aşmalarında sabırla birlikte işin sonucunu Allah'a bırakmanın etkili olduğunu belirtmektedir:

“Bunlara sabretmek, sonucunu Allah'tan beklemek, o anda kendi elimizden geldiğince mücadelemizi yapmak bizim inancımızın getirdiği temel özelliklerdendir.”

(E_29)'un işin sonunu Allah'a bırakmak olarak ifade ettiği duygu durumunu tevekkül değerinin içerisinde görmek mümkündür. Nitekim (E_29)'un eşi (K_29), eşinin ifadelerini tevekkül kavramını doğrudan kullanarak desteklemektedir:

“Bence de. Sorunların çözümünde özetle tevekkül diyebileceğimiz, gücün ve kudretin ancak Allah’tan olduğuna dair inancımızın büyük etkisi vardır. Bir sorun karşısında sizin yapmanız gereken yalnızca Allah-u Teala’nın sizden ne yapmanız gerektiğini anlayıp onu yapmanızdır. Sonuçlardan sorumlu olmadığınız gibi, sonuçların tamamen Allah’a bağlı olduğuna inanmanız büyük bir öneme sahiptir. Ben bunun sorunları çözmekte bir anahtar olduğuna inanıyorum.”

Krizleri sonucunu Allah'a bırakarak çözümlenimin katılımcılarımızda kriz karşısında bir rahatlık sağladığı görülmektedir.

43 yaşında ve 3 çocuk babası olan (E_15), eşinin yaşadığı hastalık neticesinde yaşanan aile krizinin aşılmasında tevekkülün rolünü açıklamaktadır:

“Eşim, kanser tedavisi halen görüyor ama elhamdulillah iyileşti sayılır artık. Şöyle bir örnek yaşadık. Biz normalde doğal besleniyoruz bir sıkıntımız yok ama kanser hastalığı, ailede tam bir şok etkisi. Tabii, kanser hastalarının kendilerine özgü bir psikolojisi işliyor. Evde iki tane çocuk var, yeni doğmuş bir çocuk var. Benim işlerim var, başkaca sorumluluklarım var. Ciddi bir yük biniyor ve eşim haklı da olarak çabuk kızıyor, çabuk küsüyor, çabuk yoruluyor. Gerçekten çok zorlandığım zamanlar oldu. Bütün yükün üzerime bindiğini hissettim. Bunaldığım dönemler gerçekten oldu. Bir yandan hayat arkadaşım, üzülüyorum; ama duygularını kontrol etmek zorundasın. Çünkü kanser ilk defa ailede karşımıza çıkan bir şey. Ölmek üzere olduğunu düşünüyorsun. Duygularını kontrol etmek zorundasın. Mesela, burada tevekkül hakikaten, din hakikaten ciddi anlamda destek sağlıyor.”

(E_15), tevekkülün eşinin hastalığının üzerinde yarattığı yükü azalttığını ifade etmektedir.

40 yaşındaki (E_30), yaşadıkları krizlerin çözümünde fedakârlık ve diğerkâmlık duygularının nasıl bir etki yarattığını açıklamaktadır:

“Yaşadık çeşitli krizler. Dediğimiz gibi neredeyse aile birliğimiz de parçalanıyordu. Bu krizi aşmamızda dinin bize özellikle sadece kendi istek ve arzularımız için var olmadığını hatırlatması etkili oldu. Biz önce karı ya da koca olarak değil, insan olarak bu dünyada bir amaçla vardık. Dolayısıyla bu

amaca uygun yaşamak gerektiğini kavradık. Bunu kavramamız tüm hayata ve evliliğe bakış açımızı değiştirdi. Ben evlenmeden önce aklıma evlilik denince gelen şeylerin tamamı aslında kendi bireysel hazlarımış onu gördüm. Ama evlenince iki insan bir bütün oluyorsun. Uzlaşman fedakârlıkta bulunman gerekiyor. Bize fedakârlıkta bulunmak yerine kendi istediğin gibi davran deniyordu. Böyle olunca çatışmalar büyüyor. Çünkü iki taraf da diğerinin kendisine uymasını istiyor. Eşler birbirine rakip oluyor. İslam ise eşleri uyuma ve birbirleri için hatta Allah için uyuma davet ediyor. Allah'ı razı etmek için eşinle uyum sağlamaya ve bunun için fedakârlıklar yapmaya başlıyorsun. O da senin gibi düşünürse zaten aradaki mesafeler yakınlaşıyor, buzlar eriyor ve sevgi bağları yeniden kuruluyor. Geriye dönüp baktığımda, o günlerde yaşadığımız sıkıntılardan sonra bugünleri yaşayabilmemiz sanki bir mucize gibi. Bizi aşan ilahi gücün aramızda sevgiyi yeniden oluşturduğunu düşünüyorum.”

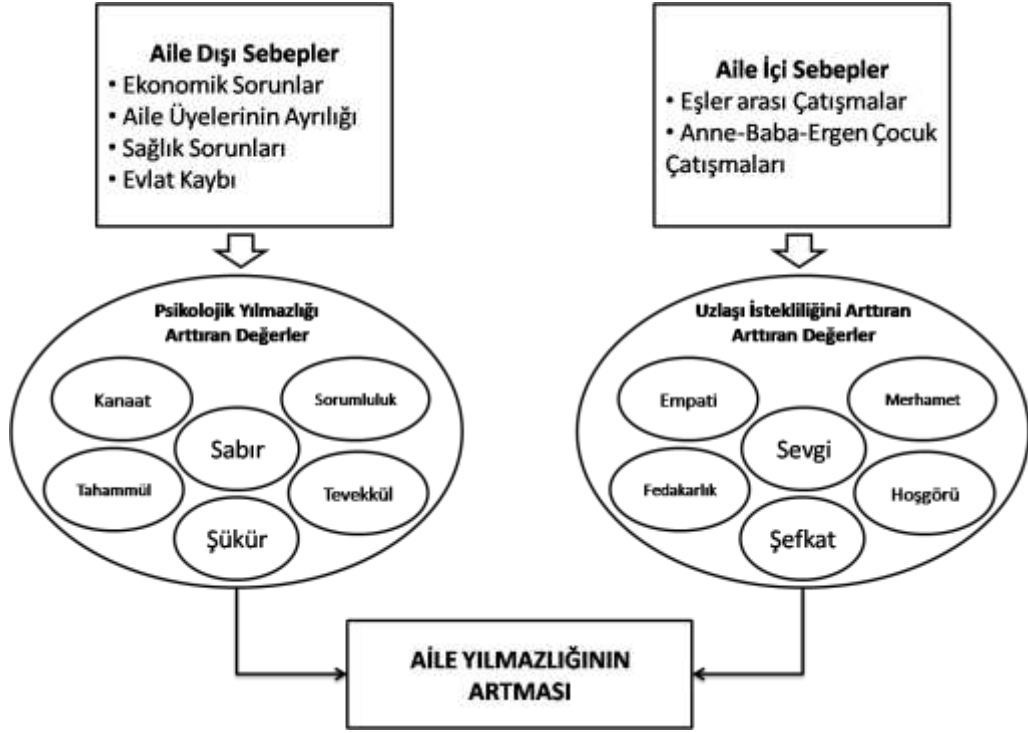
(E_30), yaşamın amacına uygun yaşayabilmek için kendi arzu ve isteklerinden eşi için vazgeçebilmenin, kendi istek ve arzularından fedakârlıkta bulunabilmenin, eşler arasında krize yol açan çatışmaları durdurduğunu, eşler arasında bozulan ilişkileri yeniden düzenlediğini, eşler arasındaki sevgi bağını güçlendirdiğini ifade etmektedir. Din, yarattığı pozitif duygular aracılığıyla eşler arasındaki olumlu ilişkilerin yeniden geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

(K_30) da eşini, krizleri aşmalarına etki eden pozitif değerleri anarak desteklemektedir:

“Bence de tahammül, sabır, hoşgörü, karşındakinin yerine kendini koymak. Bunlar yeniden uzlaşmayı sağlayan şeyler.”

Daha önce aktarılan ifadelerde sıklıkla sabır ve tahammülle birlikte anılan hoşgörü ve diğerkâmlık değerleri (K_30) tarafından zikredilmektedir.

Dinin sağladığı değerler sisteminin aile krizleri karşısında aile yılmazlığını arttırmada sağladığı destek Şekil 17’de özetlenmeye çalışılmaktadır.

Şekil 17: Değerlerin Aile Yılmazlığının Artmasına Etkisi

Değerler, aile krizlerinin oluşumuna etki eden dış kaynaklı sorunlarda, ekonomik sıkıntılar, eşlerin ve aile üyelerinin ayrılığının yarattığı sorunlar, aile bireylerinin yaşadığı sağlıkla ilgili sorunlar ve evlat kaybının yarattığı travmalarda başta sabır, tevekkül, şükür, tahammül, sorumluluk, kanaat gibi değerler aile üyelerinin psikolojik yılmazlığını arttırarak aileye destek sağlamaktadır. Zorlu koşullar karşısında bu değerler aile bireylerinin psikolojik yılmazlığını arttırarak ailenin yılmazlığını da arttırmaktadır. Aile içinde eşler arasında yaşanan çatışmaların ya da ergenlik çağındaki çocuklarla anne-baba arasında yaşanan sorunların yol açtığı krizlerin çözümünde ise sevgi, merhamet, fedakarlık, hoşgörü, empati ve şefkat gibi değerler ise uzlaşmaya dönük istekliliği arttırarak aile yılmazlığının artmasına etki etmektedir.

7.2. KRİZLERİN İLAHİ BİR İMTİHAN OLARAK ALGILANMASI

Dinin, krizlerin çözümündeki etkisine ilişkin katılımcılarımızın üzerinde durdukları ikinci ana tema krizlerin ilahi bir imtihan olarak algılanmasıdır. Katılımcılar, ekonomik sıkıntılar, sağlık sorunları, evlat kaybı ya da çocuk sahibi olamama gibi kriz durumlarını imtihan olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir. Skinner v.d. (1999: 487), travmatik olaylar karşısında dinin, bireylerin başa çıkmalarına destek sağladığını, yaşanan travmatik olayın bazen bir imtihan bazen de Allah'tan gelen bir hediye olarak

algılanarak, bireye psikolojik destek sağladığını ifade etmektedir. Katılımcılar tarafından ilahi imtihan algısı 9 kez tekrarlanmıştır. İmtihan olarak algılanan krizlerin nedenleri arasında ekonomik sıkıntılar, aile bireylerinin yaşadığı sağlık sorunları, evlat sahibi olamama ve eşler arası çatışmaların çözülememesi yer almaktadır. İmtihan olarak algılanan krizlerin nedenleri Tablo 35’te aktarılmıştır.

Tablo 35: İmtihan Olarak Algılanan Krizlerin Nedenleri

	f
Ekonomik Sıkıntılar	3
Aile Bireylerinin Yaşadıkları Sağlık Sorunları	3
Çocuk Sahibi Olamama	2
Eşler Arasında Yaşanan Sorunların Çözülememesi	1

Çocuklarıyla ilgili bir sağlık sorununun yarattığı krizi dile getiren 63 yaşındaki (E_23), yaşadıkları krizi Allah'tan gelen bir imtihan olarak algıladıklarını ve bu algının krizi aşmalarında yarattığı etkiyi ifade etmektedir:

“Ortanca kızımızın doğuştan bir rahatsızlığı vardı. Biz onun tedavisi için her ay başka bir şehre gidip, kimi zaman birkaç gün kalmak zorundaydık. O zamanlar yaşutlarımızın para biriktirip mal mülk sahibi olduğu zamanlar. Bizim tabi bu durumda neredeyse geçinemiyoruz. Bunun hep bir imtihan olduğunu, bu imtihanda kızımızın tedavisi için elimizden geleni yapmamız gerektiğini düşündük. Hatta çevremiz Allah’tan böyle gelmiş, bu kadar para harcamayıverin dediklerinde biz onlarla mücadele ettik. İyi ki etmişiz, şimdi iki torunumun annesi. Kendisi iki evlat yetiştiriyor. Umudumuzu Allah’a bağlayıp tevekkül ettik. Allah da karşılığını şafi olarak verdi.”

(E_23), çocuklarının doğuştan gelen sağlık sorunlarıyla uğraşan ailenin aynı zamanda ekonomik bir krizi de yaşadığını, bu çoklu kriz durumunda yaşananların bir imtihan olarak algılandığını ifade etmektedir. Sahip olunan imtihan algısı, kriz durumunu aşmak için elinden geleni yapıp umudunu Allah'a bağlayarak tevekkül etmeyi beraberinde getirmektedir.

Ekonomik sorunların yol açtığı aile içi krizlerin aşılmasında yaşananların bir imtihan olarak algılanmasının krizin çözümüne etkisini 49 yaşındaki 3 çocuk babası (E_22) şöyle açıklamaktadır:

“Bu çok oldu. Halen de yaşıyoruz. Bir dönem ticaretim dolayısıyla çok büyük bir borcum oldu ödemem gereken. Ödeyemedik, ticareti bıraktık. Sonrasında uzun yıllar bunu ödemek zorunda kaldım. Ailecek bunun yükünü çektik. Yemek isteyip yiyemediğimiz, ihtiyacımız olduğu halde giyemediğimiz çok günümüz oldu. Bugün geldiğimiz noktada bunları aştık ama çok zorlandık. Karı-koca olarak birbirimize verdiğimiz destek, zor günleri aşmamızı sağladı. Dinin burada en büyük katkısı rızkın Allah tarafından tayin edildiği ve başımıza her gelenin bir imtihan olduğu bilinci idi. Bu inancımız yaşadıklarımıza tahammülümüzü arttırdı.”

(E_22), yaşanan ekonomik zorlukların aileyi yıkıcı bir krize dönüşmesinin engellenmesini, rızkın Allah tarafından verildiği inancıyla aşıldığını ifade etmektedir. Yaşanan zorluklar, eşlerin birbirleriyle olan çatışmalarını arttırmamış aksine eşlerin birbirleriyle dayanışmalarını desteklemiştir. Yaşanan krizin bir imtihan olduğuna inanmak, bu imtihanı aşmak için eşlerin azmini arttırmaktadır. İmtihanın ancak buna tahammül etmekle ve aile birliğini korumakla aşılabileceğine olan inanç pekişmektedir.

Yaşadıkları ekonomik sıkıntıları imtihan olarak algılayan 50 yaşındaki emekli işçi (E_25), krizleri aşmalarında peygamberi bir örnek olarak gördüklerinden bahsetmektedir:

“Öyle bir iki ekonomik sıkıntı yaşadık ama orada da insan hep kendini alemlerin efendisi ile kıyas ediyor. Şimdi düşünün bakın, alemlerin efendisi diyoruz, efendimiz açlıktan karnına iki taş bağlıyor. Böyle bir örneğimiz varsa dünya yaşamında yaşadığımız bazı imtihanlar bize zor gelmemeli.”

(E-25)'in ifadelerinde peygamber efendimizin örnekliği imtihan karşısında sabretmesi davranışsal boyuttaki örneklemeyle ifade edilmektedir. Peygamber efendimizin kutsal kişiliğine rağmen bu zorluklara katlanmış olması krizi aşmada bir rol model olarak alınmasında etkili olmaktadır.

Yaşadığı ekonomik sıkıntıyı birçok peygamberin de yaşadığı bir imtihan olarak gören ihl meslek dersleri öğretmeni (E_5), bu bakış açısının krizleri aşmalarında kendilerine büyük katkı sağladığını ifade etmektedir:

“Burada yine refere ettiğiniz şeyler Hz. Adem, Hz. Peygamberimiz, Hz. Fatıma ise refere kaynaklarınıza başvuruyorsunuz. Zaten sizin orada islamiyetin temel

görüşü mütevazi yaşamak gibi..insanlar sizden farklı yaşayabilir ama bu sefer bunun bir imtihan olduğu bilinci var. Diyorsun ki bu bir imtihan, peygamberlerde bu imtihana düşer olmuş, Eyyüb as mesela. Doğal olarak sabretmen gerekiyor. Allaha sığınıp sabretmen gerekiyor. Sabır, tevekkül gibi kavramlar devreye giriyor.”

Katılımcı (E_26), çocuk sahibi olamamanın yarattığı kriz durumlarını aşmada dinin, kendilerine yaşadıklarının birer imtihan olduğu bilincini sağlaması yoluyla destek sağladığını şöyle açıklamaktadır:

“Din, bizim en büyük çatışmalarımıza engel oldu. Evliliğimizin en büyük imtihanı yirmi yıldan fazla bir süre çocuğumuzun olmayışı idi. Tüm arayışlarımız sonuçsuz kalınca doğal olarak bütün hayatımız bundan etkilendi. İnsan üzülüyor ve geriliyor. Bu,birçok ailenin dağılmasına neden olan bir imtihan. Çok şükür sabır ve tevekkül bu büyük imtihanımıza derman oldu. Tabi söylemesi kolay şimdi ama bu imtihanın içindeyken çok zorlandık. Hamdolsun dağılmadık. Dağılmadıysak bu Allah’a sığınmamızın ve tevekkülün bir sonucudur.”

Çocuk sahibi olamamanın yarattığı gerilimin, ailede eşler arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve ailenin dağılmanın eşğine gelebilmesine neden olduğunu vurgulayan (E_26), yaşadıklarını bir imtihan olarak algılamının etkili olduğunu ifade etmektedir. Yaşananların imtihan olarak algılanması, eşlerin sabır ve tevekkül değerini ön plana çıkarmalarında etkili olmuştur. İmtihanın geçilebilmesi için yaşananlara göğüs germek ve bunun için Allah'a sığınmak krizi aşmak için bir çözüm yolu olarak görülmüştür.

(K_26) eşinin imtihan vurgusunu desteklemektedir:

“Abinin de dediği gibi bizim en büyük imtihanımız da buydu. Bunun dışında aramızda çok büyük çatışmalar olmadı. Hatta bu imtihanımız bizi zamanla birbirimize yaklaştırdı. Tabi bu yaşadığımızı imtihan bilmesek, Allah’tan gelmiş başımıza demesek, veren de alan da O’dur demesek bu imtihan bizi dağıtırdı zaten.”

İmtihanın Allah tarafından verilmesi, yani yaşananların daha iyi bir müslüman olmanın bir testi olarak algılanması eşler arası bağların dağılması bir yana eşlerin daha çok birbirlerine destek olmalarına ve yakınlaşmalarına sebep olmaktadır.

Çocuklarıyla ilgili yaşadıkları sıkıntılı bir olayı aktaran (E_23), yaşanan bu sıkıntılı durumun nasıl imtihan olarak algılandığını ve bu algılamının kendilerine krizi aşmalarında nasıl bir destek sağladığını şöyle ifade etmektedir:

“Mesela oğlum 28 şubatta kısa bir süre haksız yere cezaevinde kaldı. Çevremizden arkadaşlarımız yakınlarımız dağıldı. Tamamen hukuksuz bir şekilde doğru düzgün suç isnadı olmadan, sırf o zamanlar başörtüsü olaylarında yasaklara uymadılar diye. Benim için en zor zamanlardı. Hanım için de öyle. Yani zordu ama sabrını da veren Allah oldu. Öyle zamanlarda Allah bir dayanma gücü vermese insan dayanamaz. Hani Allah taşıyamayacağınız yükü vermez diyor ya Allah. Hakikaten başımıza bir imtihan geldiyse demek ki bu bizim taşıyabileceğimiz bir şeydir diye düşünüyorum.”

(E_23) yaşadıkları olayı bir imtihan olarak algıladıklarını ifade ettikten sonra imtihan algılamasının önemli bir yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bu imtihanın kişinin dayanabileceği bir güçte verildiği düşüncesidir. Yani imtihanla karşılaşan kişi, bu imtihanı aşabilecek, bu süreçte yaşadığı sıkıntıları aşabilecek kapasitedir. Allah, kişilere aşamayacakları, üstesinden gelemeyecekleri bir imtihana tabi tutmaz inancı kişilerin yaşadıkları sıkıntılara daha çok tahammül edebilmelerine ve kriz karşısında direnç oluşturabilmelerine vesile olmaktadır.

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_29), yaşanan her zorluğun bir imtihan olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir:

“Sorunlar, mutlaka yaşadığımız imtihanlardır. Bazen bizim kendimizden kaynaklanır bazen de dışarıdan bize bir imtihan vesilesi olur. Bunlara sabretmek, sonucunu Allah'tan beklemek, o anda kendi elimizden geldiğince mücadelemizi yapmak bizim inancımızın getirdiği temel özelliklerdendir.”

Zorluk ve sıkıntı durumlarının imtihan olarak algılanması beraberinde sabır ve tevekkülle ilgili duygu ve davranışları getirmektedir.

7.3. KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE DİNİ METİNLERİN VE ÖRNEKLERİN ETKİSİ

Araştırmaya katılanların krizlerin çözümünde İslam dininin temel kaynakları olarak kabul edilen Kur'an ve Hadis metinleri ile İslam dininin örnek şahsiyetleri olan

peygamberler, sahabeler ve âlimlerin örnekliliklerine başvurdukları görülmektedir. Katılımcıların sıklıkla kutsal metinlere ve dinin örnek olarak gösterdiği kutsal şahsiyetlerin örnekliliklerine atıflarda buldukları görülmektedir. Ayrıca dua ve namaz ibadetinin kriz dönemlerinde krizin çözüme kavuşturulmasında desteği ifade edilmektedir. Krizlerin çözümünde etkide bulunan dini metinler, örnekler ve ibadetlerin tekrarlanma sıklığı Tablo 36’da verilmiştir.

Tablo 36: Krizlerin Çözümüne Etki Eden Dini Metinler, Örnekler ve İbadetler

	f
Dini Metinlerin Çözüme Etkisi	8
Dini Örneklerin Çözüme Etkisi	5
Dua ve Namazın Çözüme Etkisi	3

Dini metinler, katılımcılarımıza ortak referans kaynağı oluşturmaktadır. Eşler arasındaki olumlu ilişkilerin oluşmasında etkili olan ortak referans kaynakları kriz dönemlerinde de uzlaşının sağlanmasında etkili olmaktadır. Katılımcı (E_5) bu ortak referans kaynaklarına vurgu yapmaktadır:

“Bu kaçınılmaz. Referansınız var. O referanslara göre hareket ediyorsunuz. Onun da referansları aynıysa hem kriz uzamıyor hem de çözümü daha kolay oluyor. Yani bir süre sonra akli selim refere ettiğiniz kaynaklara başvurmayı gerektiriyor. Ve işin içinden daha kolay sıyrılılabiliyorsunuz. Çocuklarla ilgili sorunların çözümünde de bu daha kolaylaştırıcı bir etkiye sahip oluyor. Yaşadığımız bir çok sorunun çözümünde dini referans kaynaklarımızın ortak olmasının katkısını gördük.”

Krizler karşısında kutsal metinlere başvurunun kaçınılmaz olduğunu ifade eden (E_1), kutsal metinlerin eşlere bir uzlaşma zemini hazırladığını, aksi takdirde kişilerin keyfi istek ve arzularının ön plana çıkarak uzlaşmayı zorlaştırdığını ifade etmektedir:

“Çözemediğimiz aile içerisindeki problemlerimiz krize dönüşmeden en azından o ortam olmadan dedik ki Kur’anî tavsiyeler Rabbimiz ne demiş? Peygamberimiz (sav) nasıl çözmüş böyle sorunlarını nasıl yok etmiş, bu nokta da istişare Müslümanın temel bir ilkesi olmasını düşünüyoruz. Çünkü biraz önce ifade etmeye çalıştığım gibi insan yaptığı her şeyi kendine mantıklı izah eder yani.”

Dinin eşlerin yaşadıkları kriz durumlarında uzlaştırıcı bir kaynak olduğunu düşünen 42 yaşındaki 3 çocuk babası (E_16), manevi çözüm arayışının krizlerin çözümünü kolaylaştırdığını dile getirmektedir:

“...insan sorun üzerine önce odaklanıp çözümüm Manevi bir şekilde arayınca sonuçta çözümü yaşadığı dinde bulabiliyor bunun da kabullenmeyi ve çözüm arayışını daha kolay hale getirdiğini düşünüyorum”

43 yaşındaki 1 çocuk babası (E_21), dinin eşler arasındaki karşılıklı haklarını koruyan öğretisinin sorunların çözümünde etkili olduğunu düşünmektedir:

“İslam öğretilerinde verilen kocalık hakları, kadınlık hakları, babalık ve çocuk haklarına riayet edilirse, İslam'ın tavsiye ettiği davranışlar sergilenirse problemler çözülür.”

42 yaşındaki (E_12), krizlerdeki uzlaşımın kuran ve sünnete dayanarak gerçekleştiğini ifade etmektedir:

“Ancak genel olarak aile içinde meydana gelen sorunlara karşı eşler olarak sorumlu olduğumuzun bilincini hiçbir zaman unutmadık. Ufak bir sorunda bile her iki taraf, bir adım ileri atmak yerine bir adım geri attı.

Sorunlara karşı böyle bir tutum takınmada toplumsal anlamda üstlendiğimiz görevlerin dini bir tutum takınmamamızı gerektirdiği düşünülebilir. Ancak bunun yanında bu tavrımızı, kurani ve nebevi olduğunu düşündüğümüz için takındığımız bir gerçektir.”

(E_12), kriz durumlarında eşlerin karşılıklı olarak geri adım atabilmelerinde Kuran ve sünnete uygun davranma duyarlılığının etkili olduğunu altını çizmektedir.

40 yaşındaki Kur'an kursu öğreticisi (K_12), eşinin düşüncesini, hangi hadislerin davranışlarına yön verdiğini açıklayarak örneklendirmektedir:

“Yaşadığımız sorunların çözümünde kendimiz için düstur edindiğimiz hadislerden bazı örnekler sunmak istiyorum. Hz. Peygamberin: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz.” Hadisi ile “Ameller niyetlere göredir.” Bu hadisler, hayatımızda karşılaştığımız sorunların çözümünde olumlu katkılar sağladı. Bir de eşler olarak her birimizin (görevimiz gereği) taşıdığı dini kimlikten dolayı olmalı ki daha duyarlı olmamız gerektiği.”

Krizlerin çözümünde dindar eşlerin dini örnekliklerin yaşantılarından da etkilendikleri görülmektedir. Peygamberler, sahabeler ve âlimlerin örneklikleri krizlerin aşılmasında model olarak benimsenmektedir.

İhl meslek dersleri öğretmeni (E_5), ekonomik krizleri yaşadıkları dönemlerde Hz. Eyüp örneğinin kendileri için etkili olduğunu ifade etmektedir:

“Burada yine refere ettiğiniz şeyler Hz. Adem, Hz. Peygamberimiz, Hz. Fatıma ise refere kaynaklarınıza başvuruyorsunuz. Zaten sizin orada islamiyetin temel görüşü mütevazi yaşamak gibi..insanlar sizden farklı yaşayabilir ama bu sefer bunun bir imtihan olduğu bilinci var. Diyorsun ki bu bir imtihan, peygamberlerde bu imtihana düşer olmuş, Eyyüb as mesela. Doğal olarak sabretmen gerekiyor. Allaha sığınıp sabretmen gerekiyor. Sabır, tevekkül gibi kavramlar devreye giriyor.”

(E_5), Hz. Eyüp'ün zorluklar karşısında sabrederek gösterdiği örneğin krizler karşısında kendilerine yol gösterdiğini belirtmektedir.

Evlat kaybı yaşayan 53 yaşındaki (E_7), evlat kaybının akabinde yaşadıkları kriz döneminde, dinî sosyal çevrenin kendilerine Kur'an ve sünnete dayalı verdikleri tavsiyelerin kriz durumunu aşmalarında nasıl bir etki yarattığını şöyle açıklamaktadır:

“Dedik ki, bu bir yaradır, biz bu yarayı ne kadar kurcalarsak, bu yara daha da büyür. Sonra büyümesi neyi getirir. Senin tedavini getirir, benim tedavimi getirir. Sonra çocuklar annesiz ve babasız yuvanın dağılmasına neden olur. Bir zarar tsunami misali iki, üç katına çıkar. O günlerde gelen farklı arkadaşların anlattığı, farklı olayların tesiri ve Allah'ın da yardımıyla bu olayı sabırla atlattık. Aradan 16 yıl geçti ama bazen odaya giriyorsun onun bir eşyası ile karşılaşıyorsun, onun bir resmini görüyorsun, onun bir hatırası seni değişik bir atmosfere sokuyor. Yani hemen öyle bitmiyor yani. Ama bunu en aza indiren, hani göğsünü daraldığı zaman, sıkıldığınız zaman, inanç ve Allah'a imandır. Çok atlattık diyemem hala da, ama sonradan bir torunumuz oldu, bir torunumuz daha oldu çok şükür böyle bir süreç bu.”

(E_7), aradan geçen uzun zamana karşın evlat acısının halen yaşandığı, ancak evlat kaybının ilk döneminde yaşanan acı ve sıkıntıların aile bağlarını dağıtabilecek bir noktaya gelebilecekken, baş sağlığına gelen arkadaşlarının tavsiyelerinin Allah'a

sığınma ve sabretme duygusunu güçlendirdiğini, inanç ve imanın sayesinde bu süreci aile ilişkileri dağılmadan atlatabildiklerini ifade etmektedir.

Evlat kaybı yaşayan bir başka katılımcı (K_20), oğlunun şehit olmasının arkasından dini düşüncenin kendisini nasıl teskin ettiğini şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“Oğlum 15 Temmuz gecesi şehit oldu. Allah’tan geldik ve biz ona döneceğiz. Bunu hiç unutmadım. Bu inançla ayakta kaldım.”

Evlat kaybı yaşayan katılımcılardan (K_2), iki kez yaşadığı evlat kayıplarından sonra eşinin sürekli kendisine Hz. Eyüp örneğini hatırlatarak büyük destek verdiğini, Hz. Eyüp’ün aileleri için çok farklı bir anlam taşıdığını şu sözlerle dile getirmektedir:

“İki yıl arayla iki erkek evlat kaybettim. Bu size tarif edebileceğim bir acı değildir. Yaşattığı sarsıntı çok farklı. hiç bir şeyle ilgilenmek istemiyorsun. Hayat anlamını kaybediyor. Eşim kendisinden Allah razı olsun bana çok destek oldu. O dönemlerde bana sürekli Hz. Eyüp’ü ve evlatlarını kaybettiğindeki tutumlarını anlattı. Yani tabii ki peygamberler üstün insanlar bizden farklılar ama ben kendimi Hz. Eyüp’ün yerine koymaya çalışıyordum. İnanın bu düşünceler benim kendimi kaybetmemi engelledi.”

Uzun süre çocuk sahibi olamayan 58 yaşındaki (E_26), yaşadıkları zorlu sürecin, aile bağları dağılmadan sonuçlanabilmesinde Hz. Zekeriya’nın örnekliğinin nasıl bir etkiye sahip olduğunu şöyle anlatmaktadır:

“Bence bir aile evlat sahibi olamama imtihanını aşabiliyorsa Allah’ın izniyle o aileyi yıkacak başka bir sorun olmaz. O kadar sıkıntılı bir şeydir. Evlendik, birkaç yıl geçti, çevremiz, ailemiz bizi baskılamaya başladı. Niye çocuk düşünmüyorsunuz, niye olmuyor falan diye. Yani derdini anlatamıyorsun. İlk on yıl bütün tedavilerimizi olduk. Doktorlar artık çocuk sahibi olamamanız için hiçbir sebep yok diyor ama olmuyor. Zamanla hanım artık bu konuda söz söyletmez oldu. Hatta benim bazı arayış ve teşebbüslerimi bile artık engelliyordu. Bundan herhalde bir on beş, on altı sene önceydi. Bu Hz. Meryem’in hayatını anlatan bir dizi film çekmişler. Orada Hz. Zekeriya’yı da baya anlatıyor. O diziyi izleyince ne kadar bilsek de o bizi çok etkiledi. Yani dedik ki, bu tamamen yüce Allah’ın elinde olan bir şeydir. Bu bir imtihandır.

Koca Allah'ın peygamberi bile bu imtihanı yaşamış. Bu imtihan onu ağlatmış. Tek çıkar yolun Allah'tan samimi ve içten bir şekilde istemek olduğunu görmüş ve Allah'tan istemiş. Biliyorduk ama izleyince sanki daha iyi anladık filmin de etkisiyle. O günden sonra evlilik hayatımızın belki de en rahat zamanlarını yaşadık. En çok tevekkül sahibi olduğumuz yıllarını. Çok şükür bu tevekkülün ve rahatlamanın bir sonucu olarak çok değil birkaç yıl sonra kızımızın haberini aldık. Allah'ımıza ne kadar şükretsek azdır.”

(E_26), eşiyile birlikte ümitlerinin tükendiği bir dönemde Hz. Zekeriya'nın yaşamını anlatan bir televizyon dizisinin etkisiyle kendilerinin üzerlerindeki baskının kalktığını Allah'a tevekküllerinin yükseldiğini, bunun sonucunda çocuk sahibi olmalarının da mümkün olduğunu ifade etmektedir.

Yaşadığı evlat kaybının sonrasında yaşanan krizin atlatılabilmesinde namaz ve duanın kendisine ve eşine nasıl bir katkı sağladığını iki çocuk babası (E_7) şöyle açıklamaktadır:

“Bir vesileyle artık hayır mı şer mi artık sonrasını bilmiyoruz, bir gün kızlarımızdan birisi kaza sonucu vefat etti. Cenazeden sonra bakıyorum etrafımızdaki geleneksel cenazesi olan evlerde sıkıntılardan birisi fazla vaveyla kopartılmasıdır. Feryat figan çok olur, ağlarlar. Hanıma baktım, etrafında yine çocuklar olduğu için hiçbir sakinleştirici kullanmadı. Kendim de herhangi bir ilaç kullanmadım. Ölümünde bir gün önceki günlük hayatımız neyse ölümünde bir gün sonra da yaşamaya devam ettik. İşte vakit namazı geldiği zaman zaten kılıyorduk. Ama hastane aşamasında dualarımız biraz fazla oluyordu. Cenazeden sonra sabır anlamıyla biraz daha fazla namaza meylediyorduk. Dilimiz daha fazla insanın manevi yönden nefsinin tezkiye edeceği konular üzerinde konuşuyordu.”

Evlat kaybı karşısında (E_7), namaz ve duanın sağaltıcı bir etki göstererek, normale dönüş sürecini olumlu olarak etkilediğini ifade etmektedir.

Duanın kriz durumlarında oluşturduğu benzer bir etki iki çocuk babası (E_3) tarafından şöyle aktarılmaktadır:

“Aslında kriz yoktu ama sağlık açısından doktorların yanlış teşhisleriyle kriz yaşar gibi olduk. Büyük kızım aslında olmamasına rağmen sara hastası teşhisi

konuldu. Doktor muhtemelen para için kendi muayenehanesine çağırdı. Aslında biliyordum para için yaptığını ama çocuk olunca bir şey yapamıyor insan. Neyse sonradan kandırıldığımızı anladık. Bu kısa sürede kriz olmasa da var gibi zannettiğimiz için dua ederek rahatlamaya çalıştık.”

Katılımcılar (E_7) ve (E_3)'ün ifadeleri, dua ve namaz gibi ibadetlerin yaşadıkları sıkıntılı süreçlerin atlatılmalarında kendilerine manevi bir destek sağlayarak krizin derinleşmesini ya da ortaya çıkmasını engellediğini, normalleşme sürecini kolaylaştırdığını göstermektedir.

7.4. EŞLER ARASI ÇATIŞMALARIN YOL AÇTIĞI KRİZLERİN ÇÖZÜMÜNDE ARABULUCULUĞUN ETKİSİ

Arabuluculuk, eşler arası çatışmaların yol açtığı krizlerde, eşlerin krizleri aşamadıkları durumlarda, uzlaşının sağlanmasında kullanılan bir yöntemdir. Katılımcılar, tarafından hakem çağırmak olarak da anılan bu yöntemi, dinin kendilerine tavsiye ettiği, çatışmaların krize dönüştüğü ve bir türlü uzlaşının sağlanamadığı durumlarda başvurulduğu ifade etmektedirler. Arabuluculuk 8 farklı kodlamada ifade edilirken, 4 kez arabuluculuk, 4 kez de hakem çağırmak olarak ifade edilmiştir. Arabuluculuk ve hakemlik kavramlarının tekrar sıklığı Tablo 37’de aktarılmıştır.

Tablo 37: Arabuluculuk ve Hakemlik Kavramları

	f
Arabuluculuk	4
Hakemlik	4

13 yıldır evli olan (E_1), yaşadıkları krizlerin çözümünde aile büyüklerinin ve eşlerin saygı duydukları kişilerin arabulucu olmasının etkisini anlatmaktadır:

“Evet yani kriz, çatışma illa her ailede vardır, olur ama neticede biz hakem bildiğimiz abilerimiz, büyüklerimizin desteğine müracaat ederek çözdüğümüz sorunları, örnekler var.”

18 yıldır evli olan (E_19), bu arabuluculuğun dinin emrettiği, tavsiye ettiği bir durum olduğunu düşünmekte, eşyle ayrılma noktasına geldiği bir krizin arabuluculuk ile nasıl çözümlendiğini aktarmaktadır:

“Dinimizin tavsiye ettiği gibi aile büyüklerinin araya girmesiyle aramızı düzelttiler.”

Din görevlisi olan (E_9), arabuluculuğun Kuran'ın önerdiği bir çözüm olduğunu düşünmektedir:

“Bu sorunları hatta Kuranın önerdiği şekilde ikinci şahıslara, üçüncü şahıslara kalmayacak şekilde ailede kendimizin çözmesi lazım. Bu sorun mutlaka çözülmeli.”

İki çocuk babası (E_2), arabuluculuğun eşlerin çatışmalarında çözüm bulamadıkları anlarda başvurulması gereken bir yol olduğunu dile getirmektedir:

“Bizim dinimiz yaşadığınız sorunlarda öncelikle istişare edin diyor. Konuşun anlamaya çalışın. Siz bu sorunu çözemediğinizde de aranızda hakem çağırın. Bir bilge çağırın ve ona danışın. O sizin sorununuzu çözsün. Biz de genelde bunu yapıyoruz. Olmadığında ya Ali abiyi bi çağıralım bi de ona soralım. Bu nedir, nasıl oluyor bu? Çünkü bizim dinimiz bunun gerekliliğini söylüyor. Bu şekilde yaparak sorunlarımızı çözüyoruz.”

(E_2)'nin ifadelerinden eşlerin saygı duydukları ortak bir isme danışmanın, onu otorite kabul etmenin çatışmaların çözümünde gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır.

Arabuluculuk ailenin dağılmaması için son adım olarak görülmektedir. Ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesi ve onun korunmasına verilen önem arabuluculuğu nihai bir adım olarak uygulanması gerektiğini göstermektedir. 17 yıldır evli olan iki çocuk babası (E_24), arabuluculuğun bu nihai adım olma özelliğine vurgu yapmaktadır:

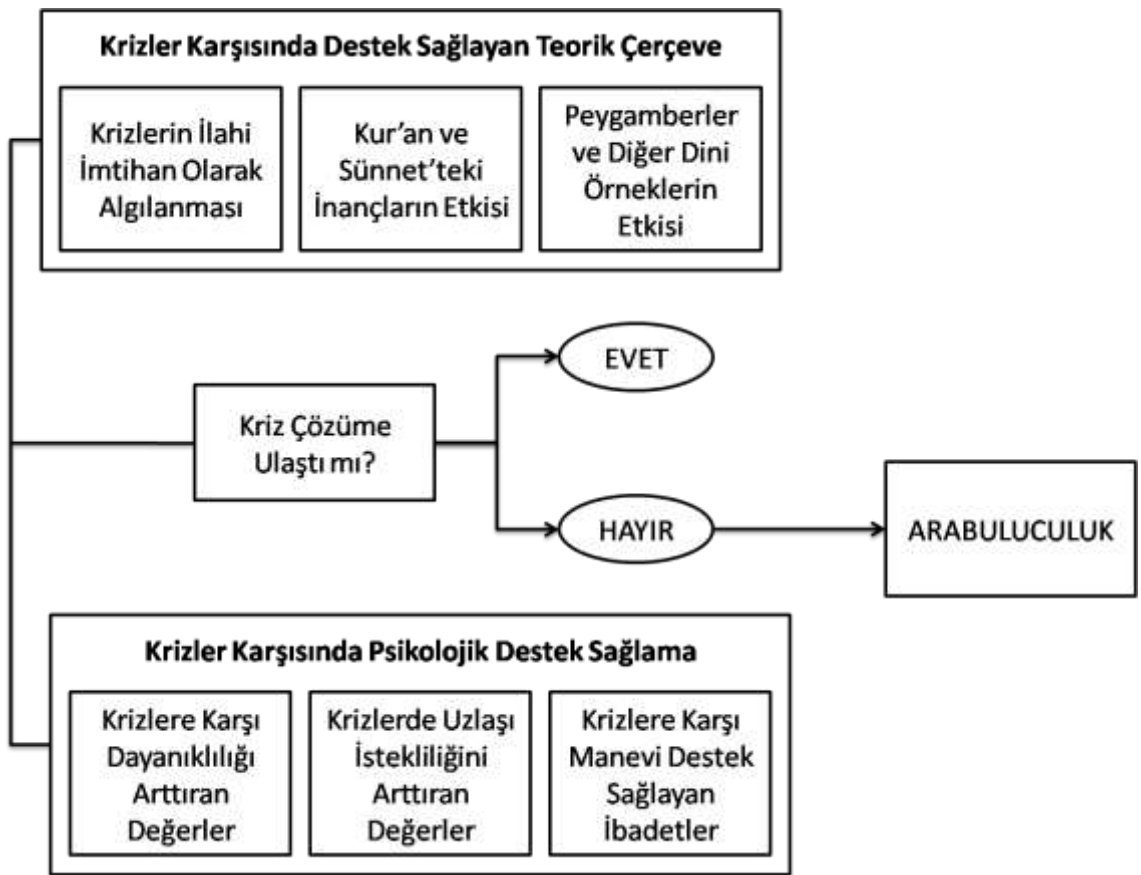
“Ama iki mekanizma var aile ilişkilerini yeniden uzlaştıracak. Birincisi aile inancımıza göre kutsal bir kurum, onun bozulması hoş görülüyor. Tamam boşanmak haram değil ama neredeyse haram gibi muamele görüyor. İkincisi de eşleri tanıyan eşlerin de sevip saydığı araçlar. Arabuluculuk bence çok önemli. Sorunlar büyüyüp içinden çıkılmaz hale gelince son noktada arabuluculuk devreye giriyor.”

Katılımcı ifadeleri, arabuluculuk ya da hakem çağırma olarak ifade edilen yöntemin, eşler arası sorunların çözülememesi halinde başvuru olan bir yöntem olduğunu

göstermektedir. Eşler arasında yaşanan sorunların çözülememesi durumlarında arabuluculuk, aile kurumunun ayakta kalmasını sağlayan son çare olarak görülmektedir.

7.5. DİNİN KRİZ DÖNEMİNDE AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Aile krizleri karşısında dinin etkisine ilişkin bulgular dört kategori altında toplanmıştır. Bulguların ışığında, dinin, krizler karşısında ailelere, teorik anlam çerçevesi sunarak, psikolojik destek sağlayarak ve sosyal kontrol özelliği ile arabuluculuk desteği sağlayarak yardımcı olduğu söylenebilir. Dinin, aile krizleri karşısında ailelere sağladığı destek Şekil 18’de özetlenmektedir.

Şekil 18: Dinin Aile Krizleri Karşısında Ailelere Sağladığı Destek

7.5.1. Teorik Anlam Çerçevesi Sunmak

Araştırmanın bulgularından ulaşılan temalardan “İmtihan Algısı” ve “Dini Metinler ve Örnekler” aileye krizlerin çözümünde teorik bir destek sunmaktadır.

Yaşanan krizler, ilahi bir imtihanın parçası olarak görüldüğünde, dindar aile üyelerinin, krizi aşmak için artan bir istekliliğe sahip olduklarını görmekteyiz. İlahi

imtihanlar, aşıldıkları zaman muhataplarına, ilahi mükafat getiren deneyimler olarak görülmektedir. Üstelik ilahi imtihanların aşılabilecek düzeyde algılanması, “kişiye gücünün üzerinde” bir yük yüklenilmeyeceğinin düşünülmesi, çözüm konusunda, kriz içerisindeki aile bireylerinin çözüm umudunu arttırmaktadır. Sabredildiğinde ve Allah’a tevekkül edildiğinde çözüm konusunda ilahi bir desteğin geleceğine inanılmaktadır. Karşılaşılan kriz durumlarını ilahi imtihan olarak görmek, sabrın sonucunu göreceğine inanmak ve Allah’a tevekkül ederek sığınmak, dini başa çıkmanın unsurları arasında görülmektedir (Ayten v.d., 2012: 42).

İslam dininin temel kaynakları olan Kur’an-ı Kerîm ve hadislerde ilahi imtihan inancı sıklıkla ele alınmaktadır. Kur’an-ı Kerîm’de “(Ey mü’minler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki mü’minler: Allah’ın yardımını ne zaman! dediler. Bilesiniz ki Allah’ın yardımını yakındır.” (Bakara, 2/214) ayeti ile yeryüzünde imtihandan geçmeyen hiç kimsenin cennete erişemeyeceği vurgulanmıştır. Bundan peygamberler de muaf tutulmamıştır. Bir hadiste ise imtihanın şiddeti kulluktaki üstünlük ile eş tutulmuş, peygamberimize “Yâ Rasulallah! İnsanlar içerisinde belaya en şiddetli maruz kalanlar hangileridir?” sorusu sorulduğunda “Peygamberlerdir. Sonra sırasıyla (Allah katında) rütbece en üstün olanlardır. Kul dindarlığının (kuvvetliliği ve zayıflığı) durumuna göre belaya uğrar. Bir kimse dininde ne kadar salebetli ise belası da o derecede şiddetli olur. Bela insanın yakasına o kadar yapışır ki üzerinde bir günah kalmadan yeryüzünde yürüyünceye kadar onu bırakmaz. ” (Tirmizî, “Zühd”, 57; İbn Mace, “Fiten”, 23) şeklinde cevap vermiştir. Bir başka ayette “Andolsun biz sizi bir parça korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele. Onlara bir müsibet isabet ettiğinde, derler ki: “Şüphesiz ki biz Allah içiniz ve mutlaka O’na döneceğiz.” (Bakara, 2/155-156) buyurularak, imtihanın mutlaka gerçekleşeceği ve imtihanı aşmanın yolunun da sabretmek olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.

İlahi imtihan düşüncesinin dini metinlerden kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Dini metinler sadece ilahi imtihan inancıyla değil, ayet ve hadislerde gelen çözüm önerileriyle aile bireylerine teorik destek sağlamaktadır. Dini metinler, katılımcıların karşılaştıkları zorluklarda kendilerine Allah’ın ne buyurduğunu,

Peygamber (as)'ın nasıl davrandığını, zorlukları aşmada kendilerine neler önerildiğini göstermektedir. Katılımcılar, kendi dindarlıklarını açıklarken, dini, yaşam tarzını ve kararlarını belirleyici olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Kriz durumlarına nasıl hareket edeceklerini, neye karar vereceklerini bulabilmek için dini metinlere danışıldığı anlaşılmaktadır. Krizler karşısında dini metinlerden çözüm arayışları içerisinde bulunmak, dindar katılımcılar üzerinde yapılan çalışmaların sonuçlarına yansımıştır. Bu çalışmalarda İslam'ın kurallarının eşler ve anne-baba ve çocuklar arasında yaşanan çatışmaların çözümünde rehberlik ettiği (Alghafli, Hatch, Marks, 2014: 820), dinin temel kaynaklarından rehberlik arayışına girdikleri (Lambert, Dollahite, 2006: 443), Tanrıya hesap verme duygusunun krizlerin çözümünde istekliliği arttırdığı (Shichida, Dollahite, Caroll, 2015: 44), dini metinlerin krizler karşısında direnç ve umut kaynağı olduğu (Doty, 2003: 103) ortaya konulmuştur. Ayet ve hadislerin sağladığı teorik çerçeveye önemli bir destek de peygamberlerin, sahabelerin, örnek alınan din adamları ve dindar kişilerin yaşantıları yoluyla ortaya koydukları örnekliklerdir. Lambert ve Dollahite çalışmalarında, Hristiyan katılımcılarının Mesih'i model alarak sorunların üstesinden gelemeye çalıştıklarını ortaya koymuşlardır (Lambert, Dollahite, 2006: 444). Bu örneklikler dindar kişilerin krizler karşısında farklı çözüm yolları içeren bir çözüm arşivine sahip olmalarını sağlamaktadır. Mahoney, aktardığı çeşitli araştırmaların sonuçları arasında dini hikâye ve örneklerin, dindar kişilere sunduğu davranış kalıplarının sorunları aşmadaki etkisinden bahsetmektedir (Mahoney, 2005: 695).

7.5.2. Psikolojik Destek Sağlamak

Krizler karşısında dinin, aile üyelerine sağladığı ikinci destek, dua ve namaz gibi ibadetler ve sağladığı değerler sistemiyle oluşturduğu psikolojik destektir.

Dua ve namaz aile üyelerine manevi destek sağlarken, başta sabır, tevekkül ve şükür olmak üzere dinin sağladığı değerlerin karşılaşılan zor durumlar karşısında psikolojik yılmazlığı arttırmaktadır. Değerler içerisinde her on değer ifadesinden 4'ü (%39) sabır değerini ifade etmektedir. Sabır, karşılaşılan her türlü olumsuz durum veya olumsuzluk oluşturacak tüm olaylar karşısında insanın dayanma gücünü ifade eden değerdir (Hökelekli, 2013: 117). Diğer ifade edilen erdemlerin genellikle sabır erdemi ile birlikte ifade edilmesi, değerlerin psikolojik yılmazlığı arttıran özelliğine bir destek olarak görülmektedir. Sabır, tahammül, tevekkül, şükür, kanaat, sorumluluk gibi

değerlerin bu psikolojik yılmazlığın sağlanmasında eşlere destek olduğu söylenebilir. Psikolojik yılmazlığı arttıran değerler, 46 değer ifadesinin 33'ünü oluşturmaktadır. Bu sıklık, %72 oranında psikolojik yılmazlığı arttıran değerlerin ifade edildiğini göstermektedir. Dinin sağladığı değerlerin, eşlerin psikolojik yılmazlığına daha çok destek verdiği görülmektedir.

Bununla birlikte dinin sağladığı değerler sistemi, eşlerin çatışmaların yol açtığı, aile içi krizlerde uzlaşıya yönelik istekliliği arttırarak, aile üyelerine destek sağladığı ifade edilebilir. Sevgi, şefkat, merhamet, empati, hoşgörü ve fedakarlık değerleri de uzlaşma istekliliğini arttıran değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bulguları, farklı çalışmalarda, eşler arası çatışmaların yarattığı krizlerde, uzlaşma istekliliğini arttırarak krizlerin çözümüne katkı sağlayan sevgi, merhamet, affetmek, empati, diğerkamlık, öfke kontrolü gibi değerlerin ortaya konmasıyla (Dudley, Kosinski, 1990: 84; Butler, Stout, Gardner, 2002: 32; Mahoney, 2005: 696; Lambert, Dollahite, 2006: 443; Beach v.d., 2008: 649; Alghafli, Hatch, Marks, 2012: 821) uyumludur.

Krizler karşısında aile üyelerine ibadetlerin de destek sağladığı görülmektedir. Namaz ve duanın kriz karşısında sağladığı psikolojik destek katılımcıların ifadelerine yansımaktadır. Dua, namaz kılma, kilise faaliyetlerine katılma dini başa çıkma kullanılmaktadır (Ayten, 2012: 41) . Dua, kriz anlarında, ilahi yardıma sığınmanın bir aracı olarak görülmüştür. Dua, hem problem odaklı başa çıkma tarzı olarak hem de kabullenmeyi sağlayarak duygusal odaklı başa çıkma tarzında işlev görmektedir (Arıcı, 2005: 84). Dua, yalnızlık, karamsarlık ve ümitsizlik gibi olumsuz duygulardan sıyrılarak, kişinin manevi bir güç kazanmasına etki etmektedir (Karagöz, 2010: 87) Araştırmanın ortaya koyduğu bulgular duanın bu etkisini desteklemektedir. Katılımcıların dua aracılığıyla krize karşı psikolojik bir destek sağladıkları görülmektedir.

7.5.3. Sosyal Kontrol Desteği: Arabuluculuk

Krizler karşısında dinin, aile üyelerine sağladığı üçüncü destek, özellikle eşler arası çatışmalara yol açan krizlerin uzlaşıya varmasında arabuluculuk kurumunu tavsiye etmesidir. Bu destek, dini sosyal çevrenin sağladığı bir destek olarak görülmektedir. Bozulan ilişkiler için arabuluculuk yapılması, dinin, sosyal kontrol özelliğiyle ilişkili görülmektedir. Eşler arası çatışmaların yol açtığı kriz durumlarında, dinin sağladığı

teorik çerçevenin ve psikolojik desteğin yeterli olmadığında, arabuluculuk devreye girmekte ve eşlerin uzlaşmasına yardımcı olmaktadır.

Arbuluculuk, eşlerin ifadelerinde, dindar çevrelerinde, her iki çiftinde saygı duyduğu, sevdiği, itibar ettiği kişiler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Arabuluculuk, krizlerin çözümünde başvurulan son çare olarak ifade edilmektedir. Arabuluculuk öncesinde, krizler karşısında eşlerin diğer tüm seçenekleri denedikleri ifadeler yansımaktadır. Aile yapısının dağılmaması için arabuluculuk ya da hakemlik, dinin ailelere sağladığı son destek olarak ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma, dinin, dindar ailelerin aile hayatına nasıl ve ne şekilde etki ettiğini araştırmıştır. Bununla birlikte alt problemler de belirlenmiş, dinin aile ilişkisinin kurulmasına, eşler arası ilişkilere, anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkilere, aile sorunlarının oluşmasının önlenmesine ve aile sorunlarının çözümüne, aile krizlerinin çözülmesine nasıl ve ne şekilde katkıda bulunduğu araştırılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Kuram oluşturma yaklaşımına dayalı olarak 30 evli çift (60 kişi) ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş, bu görüşmelerin yazılı dökümleri üzerinden içerik analizi ve betimsel analiz yapılmıştır. Bu bölümde araştırmanın sonuçları aktarılmaktadır.

Öznel Dindarlık Algısına İlişkin Sonuçlar:

Bu çalışmada kuram oluşturma yöntemi kullanılmıştır. Kuram oluşturma yönteminde örneklem oluşturulurken amaç genellemeler yapmak değil, konu hakkında derinlemesine bilgi edinmek olduğu için buna uygun olarak zengin veri alınabilecek bir örneklem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle katılımcıların öznel dindarlık algılarına ilişkin sonuçlar araştırmanın amaçları ve yöntemi açısından önem taşımaktadır.

Katılımcıların dini yaşantıyı önemsedikleri, hayatlarını dine göre yapılandırma çabalarının olduğu, dinin hem ibadet hem de inanç boyutunu vurguladıkları görülmektedir. Sadece ritüellerini yerine getirmenin ötesinde dini, hayatın her alanında ve her anında hayatlarına etki eden, tercihlerini belirleyen, karar verme süreçlerine etki eden ana unsur olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Dini kurallara göre yaşamayı önemsedikleri, bu kurallara göre hayatlarını düzenlemeye çalıştıkları ifadelerine yansımaktadır. Dini, hayatlarının merkezinde gördükleri ve dine göre yaşamının kendileri için varlık amacı olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Bunlarla birlikte yaşamlarını şekillendiren ana güç unsuru olarak dini gördükleri anlaşılmaktadır.

Bu sonuçlar katılımcıların dindarlığının, çalışmanın yöntem kısmında açıklandığı üzere nitel verinin toplanabilmesi için uygun bir uç değer fonksiyonunu icra edebileceğini göstermektedir.

Aile İlişkilerinin Oluşmasında Dinin Etkisine İlişkin Sonuçlar:

Dinin, aile ilişkilerinin oluşmasına üç farklı açıdan etki ettiği bulunmuştur. Bunlardan ilki, eş seçimi kriterlerinde dinin etkisidir. İkincisi, dini sosyal çevrenin evlilik ilişkisinin kurulmasındaki aracılık rolüdür. Üçüncüsü de evlilikten ve eşlerden beklentilere dinin etkisidir.

Din, eş seçimi kriterlerine hem erkeklerin hem de kadınların kendileriyle uyum içerisinde olabilecek, kendileriyle benzer bir din anlayışına sahip kişileri tercih etmeleriyle etki etmektedir. Bu tercihte peygamber efendimizin hadislerine yansıyan dindar eşi tercih etme düşüncesi etkili olmaktadır. Dindar kişilerin kendileri gibi dindar eşleri tercih etmeleri, dinî homogaminin oluşmasını sağlamaktadır. Dini homogami eşlerin evlilik uyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Dini sosyal çevrenin evliliklerdeki rolü, daha çok tavsiye ve tanıştırma şeklinde görülmektedir. Dindar kişiler için, dini sosyal çevrenin evliliklerdeki aracılık rolünün, aile yapısının oluşturulmasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Dini sosyal çevrenin eşlerin tanışmasına yaptığı katkı ön plana çıkarken “flört” olarak adlandırılan tanışma biçiminin tasvip edilmediği görülmektedir. Eş adaylarının kişilik özelliklerini yakından tanıyan dinî sosyal çevrenin tavsiyelerinin evlilik için daha sağlıklı bir sonuç doğurduğu düşünülmektedir.

Evlilik öncesinde evlilik beklentilerinin konuşulduğu görülmektedir. Eşlerin üzerinde uzlaştıkları bir evlilik sözleşmesi araştırmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Evlilik sözleşmesi, evlilikten ve eşlerin birbirlerinden beklentilerini, karşılıklı olarak birbirlerine açıklamalarını sağlayarak eşler arasında evlilik süreçlerine olumlu etki edecek olan açık iletişimin ilk adımını oluşturmaktadır. Evlilikten beklentiler arasında evlilikten maddi bir beklentinin olmaması, inanç temelli bir aile kurma, inançlarını yaşayabilecekleri bir aile ortamı kurma, Allah rızasını kazanma isteği ifade edilmektedir. Kadınların ve erkeklerin ortak beklentileri olarak dinin emir ve yasaklarına uygun davranma, dinin sağladığı değerlere sahip olma, dini yaşantıda kendilerine destek olma ön plana çıkmaktadır. Erkeklerin kadınlardan beklentileri arasında iyi bir anne olma, İslam’a uygun giyinme, kadın-erkek ilişkilerinde mahremiyete uygun davranma önceliklidir. Kadınların erkeklerden beklentilerinde ise

helal kazanç sağlama ve ailenin geçimini helal sınırları içinde sağlama vurgulanmaktadır.

Dinin aile ilişkisinin kurulması sürecine etkisinin merkezinde dindar eş tercih etmenin yer aldığı anlaşılmaktadır. Eş seçiminde dini sosyal çevrenin etkili olması katılımcıların hem dindar eşler tercih etmelerinin bir sonucudur hem de kendilerinin dindar eşler bulmalarına ve tanışmalarına katkı sağlamaktadır. Katılımcıların dindar eş tercih etmelerinin, evlilikten ve eşlerden beklentilerinin sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerini dindar olarak gören katılımcılar, kendileriyle benzer bir dini inancı, yaşantıyı ve duyguyu paylaşan eşleri tercih etmektedirler. Bu tercih, eşlerin birbirleriyle ortak dini inanış, duygu, düşünce ve yaşam tarzlarını tercih eden kişiler olması sonucunu doğurmaktadır. Dinin evlilik ilişkisinin oluşumundaki etkisiyle evlilik uyumuna pozitif katkıda bulunduğu ulaşılan sonuçlar arasındadır.

Dinin Eşler Arası İlişkilere Etkisine İlişkin Sonuçlar:

Eşler arası ilişkilere dinin etkisi, dört başlık altında değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, dinin, evliliği ve aile ilişkilerini kutsamasıdır. Aile kurumunun kutsallığı inancı, ailenin korunmasına yönelik hassasiyetlere yansımaktadır. Ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesi dolayısıyla korunmasına, ayakta tutulmasına, sürdürülmesine yönelik güçlü bir inanın olduğu anlaşılmaktadır. Evlenmenin ve aile kurmanın Allah'ın emri, tavsiyesi ve yönlendirmesi olarak görüldüğü, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla inananlara evliliği örneklik yoluyla tavsiye ettiğine inanılmaktadır. Hem Allah'ın ve peygamberinin tavsiye ve yönlendirmesi hem de aile kurmanın ve evlenmenin bireysel ve toplumsal ahlaka, Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik etkisinden dolayı aile kurumu kutsal bir kurum olarak algılanmaktadır. Bu durumda evlilik ve aile ilişkilerine bağlılığı güçlendirmektedir.

Din, evlilik uyumunu arttırmaktadır. Evlilik uyumunu arttırması, eşler arası ilişkilerde dinin ikinci etkisidir. Dinin evlilik uyumuna sunduğu katkı iki farklı boyutta karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki dinin eşlere ortak bir yaşam amacı sunmasıdır. Eşlerin “kulluk” olarak kavramlaştırılabilecek bir yaşam amacını paylaşmaları, evlilik ve çocukların yetiştirilmesi ile ilgili birçok alanda ortak hassasiyetlerinin oluşmasına ve fikir birlikteliklerine zemin hazırlamaktadır. Ortak hassasiyetlerin artması ve fikir birlikteliğinin çoğalması eşlerin birbirlerinden farklılıklarını azaltmaktadır. Farklılıklar

azaldığı gibi var olan farklılıklara tahammülün arttığı da görülmektedir. Sonuçta ortaklaşa paylaşılan yaşam amacına sahip olmak, eşlerin ortak karar alabilme becerilerini geliştirmekte, ortak bir amaç doğrultusunda birlikte hareket edebilmelerine yardımcı olmaktadır. Dinin, evlilik uyumuna sunduğu ikinci katkı eşlerin birbirlerini tamamladıkları inancıdır. Dinin, eşlerin birbirlerini tamamlayan parçalar olduğu, evlilikle bu parçaların bütünleştiği, eksikliklerini giderdikleri inancına katkı sağladığı görülmüştür. Eşlerin birbirini tamamlamalarına ilişkin kullanılan “eşlerin birbirine örtü olması” metaforu kaynağını Kur’an-ı Kerim’den alan bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metaforun “bir elmanın iki yarısı” metaforu ile desteklendiği ve eşlerin birbirleri için dava arkadaşı, yol arkadaşı gibi tanımlamaları kullandığı görülmektedir. Eşlerin birbirlerini tamamlamaları farklı alanlarda birbirlerinin eksikliklerini gidermeleri ve destek sağlamaları anlamına gelmektedir. Bu desteğin üç farklı şekilde ifade edildiği görülmektedir. Bunlardan ilki eşlerin birbirlerine iyiliği emredip kötülüklerden sakındırması olarak görülmektedir. İkincisi eşlerin birbirlerine iyi günde ve kötü günde destek olmalarıdır. Üçüncüsü eşlerin cinsel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını meşru yoldan karşılayarak birbirlerini günahlardan korumalarıdır.

Eşlerarası ilişkilere üçüncü etkisinde din, eşlere, ilişkilerinde örnek alacağı modeller ve örnekler sunmaktadır. En çok örnek alınan modelin Hz. Peygamberin kendisinin ve özellikle Hz.Hatice ile evliliği olduğu görülmektedir. İkinci önemli aile ilişkisi modeli de Hz. Ali ve Hz. Fatıma örneğidir. Başta bu iki aile örneği olmak üzere, diğer örneklerin eşler arası ilişkilerde dava arkadaşlığı, destek olma, dostluk gibi kavramlarla ortak değer ve inançları paylaşmayı ön plana çıkarırken, fedâkarlık, sabır, sevgi, şefkat, anlayış, iletişim gibi kavramlarla, eşler arasında olumlu ilişkilerin kurulmasında eşlere destek olmaktadır.

Dinî ibadetler ve dinin oluşturduğu değerler evlilik doyumunu arttırmaktadır. Evlilik doyumunun artması, eşler arası ilişkilerde dinin dördüncü etkisidir. Din, eşler arası ilişkilerde saygı, şefkat, merhamet ve diğer kâmlık değerlerini oluşturarak olumlu bir iletişim ortamını sağlarken, bu olumlu iletişimin sabır, tahammül, uzlaşma ve öfke kontrolü sayesinde korunduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak eşler arasında olumlu iletişim artarken, iletişimi bozan unsurlardan uzaklaşmaktadır. Bunlar eşler arası ilişkilerde mutluluk ve huzurun hissedilmesini sağlamaktadır. Birlikte yapılan ibadetler eşler arasındaki dayanışma, birliktelik duygusu, birbirlerine olan muhabbetin

ve desteğin artması, aile içinde istişare, diyalog ve iletişimi arttırarak eşler arasındaki bağı güçlendirmekle, ailede mutluluğu ve huzuru arttırıp, eşler arasında olumlu ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamaktadır. Dinî ibadetlere eşlerin birlikte katılması, eşler arası ilişkileri olumlu yönde etkilemektedir. Eşlerin birlikte gerçekleştirdikleri ibadetler arasında, dinî sohbetler yapmak, cemaatle namaz kılmak, ailece oruç tutmak, eşlerin birbirleri için dua etmeleri ve yardımlaşma faaliyetlerine birlikte katılmak yer almaktadır. Birlikte gerçekleştirilen ibadetlerin eşlerin ilişkileri üzerinde davranışsal ve duygusal boyutlarda etki yaratmaktadır. Birlikte faaliyette bulunmak, fikir alışverişinde bulunmak ve aynı mekânları paylaşmak eşler arasında duygusal alışverişi arttırırken, birliktelik duygusunu güçlendirdiği, birbirine tahammül etme hissini güçlendirdiği ve eşler arası ilişkide mutluluğu arttırdığı görülmektedir.

Dinin Anne-Baba ve Çocuk İlişkilerine Etkisine İlişkin Sonuçlar:

Dinin, anne-baba ve çocuk ilişkilerine beş kategori altında etki ettiği görülmektedir. Bu kategorilerden ilki, dinin, çocuk sahibi olma ve yetiştirme istekliliğine etkisidir. Evlilik üreme, çoğalma, nesli devam ettirme gerekliliğinin en sağlıklı, en ahlaklı yolu olarak görülmektedir. Katılımcıların dini olanla, doğal (fitrî) olanın birbirini desteklediğine inandıkları sonucuna ulaşmıştır. Evlat sahibi olma konusunda katılımcıların belirgin bir istekliliğinin olduğu dikkati çekmektedir. Çocuk sahibi olma istekliliği kadar çocuklarını yetiştirme konusunda da dikkate değer bir isteklilik ön plana çıkmaktadır. Çocukların yetiştirilmesindeki amacın iyi insanlar yetiştirmek, salih insanları çoğaltmak, iyileri arttırmak, Allah için kul yetiştirmek şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Bu ifadeler, çocuk yetiştirme istekliliğinde dinin etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca yaşadığı topluma ve dünyaya ilişkin olumlu bir değişim oluşturabilme isteği de çocuk yetiştirmenin teşvik edici düşünceleri arasında görülmektedir.

İkinci etki, çocuk eğitiminde dini/ahlaki eğitimin önemidir. Anne-babaların çocuklarının eğitiminde yalnızca bu dünyaya ilişkin başarıyı ön planda tutmaları, ahiret inancının eksikliği ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkilendirme, ahiret inancına sahip dindar anne-babaların çocuklarına öbür dünyalarını da kazanmalarını sağlayacak olan dini eğitim verme ya da verdirme istekliliğine sahip oldukları anlamını taşımaktadır. Dini/ahlaki eğitim verme konusunda anne-babaları teşvik eden düşüncelerin

“çocuklarını cehennem azabından koruma”, “çocuklarını şeytana terk etmeme”, “çocukları için şeytanla mücadele etme”, “çocuklarının da bir imtihana tabi olduklarını düşünme”, “çocuklarının ahiret hayatını düşünme” olduğu görülmektedir. Dini/manevi eğitim vermenin yöntemi olarak en başta gelen yöntem örnek olmak olarak görülmektedir. İkinci yöntem olarak ifade edilen anlatım, sohbetler yaparak, konuşarak, ezber yaptırarak, kitaplar verme yoluyla bilgiler öğretmek olarak tanımlanmaktadır. Dini/manevi eğitim vermenin üçüncü yöntemi, biktirmeden, olumlu duygular yaratarak din eğitimi vermektir. Bunun sağlanabilmesi için sabırlı ve şefkatli olmak ve çocuklara karşı anlayışlı olmak gerektiği ifade edilmektedir.

Dinin, anne-baba ve çocuk ilişkilerine üçüncü etkisi, dinin, anne-baba ve çocukları ortak bir amaç etrafında birleştirmesidir. Birlikte yapılan ibadetler, anne-baba ve çocuklar arasında ortak bir yaşam amacı ve birliktelik duygusu oluşturmaktadır. Anne-babalar çocuklarıyla ortaklaşa paylaşılan yaşam amacını ve inancı paylaşmaya önem vermektedirler. Anne-babaların gösterdikleri bu önem, onları çocuklarıyla birlikte ibadetler yapmaya teşvik etmektedir. Birlikte yapılan ibadetler anne-baba ve çocuklar arasında birliktelik, birbirine bağlılık, sevgi ve saygı, aidiyet duygusu ve bilinci oluşturmakta, kaynaştırıcı ve samimi bir atmosfer yaratmakta, ailenin kendisine anayasa olarak belirlediği kurallara uymasını beraberinde getirmektedir. Yaşanan bu duygu ve düşünceler, birlikte yapılan ibadetlerin sürekliliğini sağlamaktadır.

Dördüncü etki, anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişkide dini değerlerin etkisidir. Anne-babalar, dini ve ahlaki inanç, düşünce ve değerlerin kazandırılabilmesi için çocuklarıyla ilişkilerinde sabır, şefkat, merhamet, tahammül, hoşgörü, düşüncelerine değer verme gibi değerlerin ve niteliklerin hakim olduğunu düşünmektedirler. Dinin kendileri üzerinde olumlu anne-babalık davranış ve tutumlarının yerleşmesinde etkili olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Dinin, anne-baba ve çocuk ilişkileri üzerindeki beşinci etkisi ise anne-babalara çocuklarını yetiştirecek dinî sosyal çevre sağlamasıdır. Dini sosyal çevre, anne-babalara daha üretken olmaları için etkili kaynaklar sağlamaktadır. Dini topluluklar, iyileştirici birer topluluk gibi hizmet görmektedirler. Din, katılımcılarımıza dindar bir sosyal çevre sağlamaktadır. Dinin sağladığı bu sosyal çevrenin anne-babalara, çocuk eğitiminde,

çocuklarla yaşanabilecek muhtemel sorunların engellenmesinde ve ortaya çıkan sorunların çözümünde katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dinin Aile Sorunlarının Oluşumunu Önlemedeki Etkisine İlişkin Sonuçlar:

Dinin, aile sorunlarını önlemede dört farklı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan ilki, dinin, olumlu değerleri güçlendirmesi ve olumsuz duygu ve davranışları engellemesidir. Öfkenin kontrol edilmesi ve sabır değerinin güçlendirilmesinin aile içinde yaşanan çatışmaların oluşumunu engellediğinin üzerinde durulmuştur. Hem öfke kontrolünde hem de sabrın gelişmesinde din, katılımcılarımıza destekleyici bir güç ve kaynak olmuştur. Dinin öğretilerinin, buyruklarının ve tavsiyelerinin bu duyguların değişiminde ve kontrolünde etkili olduğu görülmektedir.

İkinci sonuç, ailenin kutsallığı inancının aile sorunlarının oluşumunu engellemedeki etkisidir. Evliliği kutsal bir bağ olarak görmek ve eşlerin birbirlerini bir emanet olarak görmesinin birbirini bütünleyen bir düşünce olduğu görülmüştür. Ailenin kutsallığı, “aile yüce Allah'ın bozulmasını istemediği kutsal bir birliktir” ve “eşim bana Allah tarafından verilen kutsal bir emanettir” şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Ailenin kutsal bir kurum olduğuna inanmak, dindar eşlerde, sevgi, şefkat, merhamet ve sabır gibi olumlu duygular yaratarak ve Allah'a hesap verme korkusu oluşturarak aile içi sorunların oluşmasına ve eşler arası çatışmaların ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Ailenin kutsallığı inancı hem pozitif duygularla hem de korku gibi negatif görülebilecek bir duygu ile eşler arası çatışmalara ve aile sorunlarının oluşumuna engel olmaktadır.

Üçüncü sonuç, dini metinlerden öğrenilen bilgilerin eşler arası sorunların oluşumunu azaltmasıdır. Dini metinlerden öğrenilen bilgilerin kutsal bir amaç ve bakış açısı kazandırdığı ve eşler arasında ilişkisel değerleri güçlendirdiği anlaşılmaktadır. İlişkisel değerleri güçlendiren sabır, öfke kontrolü, saygı ve sevgi, affedici olmak, iletişimi arttırmak, paylaşmak, fedakarlık ve ölçülü davranmak gibi değer ve davranışlar İslam inancının temel kaynakları olan ayet ve hadislerde sıklıkla vurgulanmaktadır. Eşlere kutsal bir amaç ve bakış açısı kazandırmakla ilgili olarak helal-haram-hak, eşe uyum göstermek, iyi insan olmak, Allah rızasına ulaşmak, dini kurallara uymak ve dini yaşamak ifadeleri kullanılmaktadır. Kur'an ayetleri ve hadislerle vaaz edilen inançlar, eşlerin yaşaması muhtemel sorunlar karşısında önleyici bir rol oynamaktadır. Sorun

oluşmasına neden olabilecek durumlar dinin vaaz ettiği inanç ve değerler aracılığıyla önemsizleştirilmektedir.

Dördüncü sonuç, dinin aile içi sorunların oluşumunu engelleyen ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı ve idealler sağlamasıdır. Katılımcıların ifadelerinde İslam dininin eşler arasında yarattığı ortak kültürün bir uzlaşma zemini oluşturarak sorunların oluşumuna engel olduğunun altı çizilmektedir. Aile üyelerinin üzerinde uzlaştıkları birçok kavram ifade edilmektedir. Üzerinde uzlaşılan ortak bir metne, ortak bir yaşam amacına, ortak inançlara, ortak değer yargılarına, ortak düşüncelere, ortak tercihlere, hassasiyetlere, duyarlılıklara, ortak bir davaya sahip olmak birlikte islami çalışmalara katılmak, İslami davet yapmak ve İslami gayretlere sahip olmak katılımcıların ifade ettikleri kavramlar olmuştur. Üzerinde uzlaşılan bu kavramlar eşlerin, bireysel sorun ve kaptislerini azaltıp, hem birbirleri arasındaki hem de çocuklarıyla yaşadıkları sorunları hafifletmekte ve çatışmaların oluşmasını engellemektedir.

Dinin aile sorunlarına kaynaklık edip etmediği üzerinde araştırmamızda bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Katılımcıların yanlış anlaşılacak din olarak tanımladıkları bazı dinî anlayışların gerek eşler arası ilişkilerde gerekse anne-baba ve çocuk ilişkilerinde sorun kaynağı olabileceği anlaşılmaktadır. Dinin yanlış anlaşılmasının nedenleri arasında cahillik, gelenek ve kültürün din olarak algılanması, dinin anlamının ve içeriğinin bir kenara bırakılarak şekilciliğin artması, israiliyat ve hurafe, yanlış anlaşılacak ayetler ve hadisler sayılmaktadır. Yanlış anlaşılacak dinin kadın haklarının çiğnenmesine ve çocuklara yönelik bazı olumsuz uygulamalara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç bazı din algılamalarının ya da bazı dindarlık anlayışlarının aile sorunlarına kaynaklık edebileceğini göstermektedir.

Dinin Aile Sorunlarının Çözümündeki Etkisine İlişkin Sonuçlar:

Dinin, aile sorunlarının çözümüne etkisi üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki, aile sorunlarının çözümünde ailenin kutsallığı, ilahi mükâfat ve ceza düşüncesinin etkisidir. Dinin aileyi kutsal bir kurum olarak görmesi, evliliğin korunması gerektiği inancını ortaya çıkarmaktadır. Evlilik bağının korunması, ilahi mükâfata ulaşmanın sebebi, bu bağı koparmak ise ilahi cezaya uğramanın nedeni olarak görülmektedir. Kutsal olduğuna inanılan aile kurumunu korumak, ilahi rızaya ulaşmanın ve ilahi gazaptan sakınmanın yolu olarak görülmektedir. Yüce Allah'ın karşısında hesap

verme inancı, İlahi mükâfat ve ceza, ahiret, hesap, mizan, Allah korkusu, Allah rızası gibi kavramlar kullanılarak ifade edilmektedir. Bu inanç, sorunların çözümünde aile bireylerini teşvik edici inanç olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci etki, ortak bir yaşam amacına ve ortak bir dile sahip olmanın sorunların çözümüne etkisidir. Dinin eşlere sağladığı en önemli katkılardan birisi, ortak bir yaşam amacı oluşturmaktır. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı ve paylaşılan ortak inançlar zamanla eşler arasında üzerinde uzlaşılan bir dil yaratmaktadır. Ortaklaşa paylaşılan yaşam amacını ve ortak dili paylaşmak eşlerin hem ilişki kalitesini arttırmaktadır hem de sorunların oluşmasını engellemektedir. Eşlerin çatışma yaşadıkları konuda dinin temel referanslarından çözüm önerileri aradıkları ve buldukları çözüm önerilerini uygulayarak sorunlarını çözdükleri sonucuna ulaşılmıştır. Dinin aile sorunlarının çözümünde, aileye sağladığı desteğin, eşlere ortak bir dünya görüşü, yaşama amacı ve ortak bir uzlaşma dili kazandırmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Üçüncü etki, aile sorunlarının çözümünde kaynağını dinden alan değer ve davranışların etkisidir. Bu değer ve davranışlar sorunların çözümünde iki açıdan katkı sağlamaktadır. Bunlardan ilki, sabır, susmak, cedelleşmemek, öfkeyi kontrol etmek, kavgayı sürdürmemek ve kötü söz söylememek gibi değer ve davranışların, çatışmaların daha fazla uzamamasına, çatışmanın hararetinin düşmesine etkisidir. İkinci olarak dinin kaynaklı ettiği değer ve davranışlar, çatışmanın uzlaşma ile sonuçlanmasına ve çatışma öncesi sağlıklı duruma dönülmesine katkı sağlamaktadır. Bu davranış ve değerlerin, hatalarını kabul etmek, affetmek, sorumluluk, fedakarlık, özür dilemek, küs kalmamak, merhamet, hoşgörmek, dua etmek, diğerkamalık, sevgi ve adalet olduğu görülmektedir. Kaynağını dinden alan değer ve davranışlar, eşlerin çatışmalarını çözüme kavuşturmalarına, öncelikle çatışmayı sakinleştirerek, ardından çatışmanın uzlaşma ile sonuçlandırmasına yardım ederek destek sağlamaktadırlar.

Dinin Krizlerin Çözümünde Etkisine İlişkin Sonuçlar:

Dinin, krizlerin çözümünde dört farklı destek sunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki, dinin kazandırdığı değerlerin krizlerin çözümünde eşlere destek sağlamasıdır. Aile krizlerinin oluşumuna etki eden ekonomik sıkıntılar, eşlerin ve aile üyelerinin ayrılığının yarattığı sorunlar, aile bireylerinin yaşadığı sağlıkla ilgili sorunlar ve evlat kaybının yarattığı travmalarda başta sabır, tevekkül, şükür, tahammül,

sorumluluk, kanaat gibi değerler aile üyelerinin psikolojik yılmazlığını arttırarak aileye destek sağlamaktadır. Zorlu koşullar karşısında bu değerler aile bireylerinin psikolojik dayanıklılığını arttırarak ailenin yılmazlığına pozitif etki etmektedir. Aile içinde eşler arasında yaşanan çatışmaların ya da ergenlik çağındaki çocuklarla anne-baba arasında yaşanan sorunların yol açtığı krizlerin çözümünde ise sevgi, merhamet, fedakarlık, hoşgörü, empati ve şefkat gibi değerler uzlaşmaya dönük istekliliği arttırarak aile bağının korunmasına destek olmaktadır.

İkinci destek, krizlerin ilahi bir imtihan olarak algılanmasıdır. Ailelerin karşılaştıkları krizleri imtihan olarak algılaması, imtihanın kişinin dayanabileceği bir güçte verildiği inancını güçlendirmektedir. Bir imtihanla karşılaşan kişinin, bu imtihanı ve bu süreçte yaşadığı sıkıntıları aşabileceğine inanılır. Yüce Allah'ın kişileri aşamayacakları, üstesinden gelemeyecekleri bir imtihana tabi tutmayacağı inancı, kişilerin yaşadıkları sıkıntılara daha çok tahammül edebilmelerine ve kriz karşısında direnç oluşturabilmelerine vesile olmaktadır.

Üçüncü destek, krizlerin çözümünde dini metinlerin ve örneklerin etkisidir. Dini metinler, katılımcılarımıza ortak referans kaynağı oluşturmaktadır. Eşler arasındaki olumlu ilişkilerin oluşmasında etkili olan ortak referans kaynakları kriz dönemlerinde uzlaşının sağlanmasında etkili olmaktadır. Dinin sunduğu peygamberler, alimler gibi örnekler, aileye üyelerine, krizler karşısında pek çok çözüm yolunu barındıran geniş bir çözüm arşivi sunmaktadır.

Dördüncü destek, eşler arası çatışmaların yol açtığı krizlerin çözümünde arabuluculuğun etkisidir. Arabuluculuk ailenin dağılmaması için son adım olarak görülmektedir. Dinin tavsiye ettiği bir yöntem olarak arabuluculuk, ailenin kutsal bir kurum olarak görülmesinin ve onun korunmasına verilen önemin bir sonucu olarak krizler karşısında son çözüm yolu olarak kullanılmaktadır.

Özetle krizler karşısında dinin, aileye sağladığı destek şu şekilde açıklanabilir. "İmtihan Algısı" ve "Dini Metinler ve Örnekler" aileye krizlerin çözümünde teorik bir anlam çerçevesi sunmaktadır. Yaşanan krizler, ilahi bir imtihanın parçası olarak görüldüğünde, dindar aile üyelerinin krizi aşmak için artan bir istekliliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. İlahi imtihanlar, aşıldıkları zaman muhataplarına, ilahi mükâfat getiren deneyimler olarak görülmektedir. Üstelik ilahi imtihanların aşılabilecek düzeyde

algılanması, "kişiyi gücünün üzerinde" bir yük yüklenilmeyeceğinin düşünülmesi, çözüm konusunda, kriz içerisindeki aile bireylerinin çözüm umudunu arttırmaktadır. Sabredildiğinde ve Allah'a tevekkül edildiğinde çözüm konusunda İlahi desteğin geleceğine inanılmaktadır. İlahi imtihan düşüncesinin dini metinlerden kaynaklandığı görülmektedir. Dini metinler sadece ilahi imtihan inancıyla değil, ayet ve hadislerde pek çok çözüm önerisiyle aile bireylerine psikolojik destek sağlamaktadır. Ayet ve hadislerin sağladığı teorik çerçeveye önemli bir destek de peygamberlerin, sahabelerin ve örnek alınan diğer din adamları ve dindar kişilerin yaşantıları yoluyla ortaya koydukları örnekliklerdir. Bu örneklikler dindar kişilerin krizler karşısında pek çok çözüm yolunu içeren geniş bir çözüm arşivine sahip olmalarını sağlamaktadır.

Krizler karşısında dinin, aile üyelerine sağladığı ikinci destek, dua ve namaz gibi ibadetler ve sağladığı değerler sistemiyle oluşturduğu psikolojik yılmazlıktır. Dua ve namaz aile üyelerine manevi destek sağlarken, başta sabır, tevekkül ve şükür olmak üzere dinin sağladığı değerlerin karşılaşılan zor durumlar karşısında psikolojik yılmazlığı arttırmaktadır.

Son olarak krizler karşısında dinin, aile üyelerine sağladığı üçüncü destek, özellikle eşler arası çatışmaların yol açtığı krizlerin uzlaşmaya ulaşmasında arabuluculuk kurumunu tavsiye etmesidir. Arabuluculuk krizlerin çözümünde son çare olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinin, aile içi krizlerin aşılmasında ombudsmanlık müessesesini öneren ilk kurum olduğu anlaşılmaktadır.

Öneriler:

Bu araştırmada dinin aile ilişkilerinin oluşum sürecinden itibaren dindar ailelerin hayatını etkilediği tespit edilmiştir. Araştırmamız, dinin, dindarların eş seçim sürecine, eşler arası ilişkilere ve anne-baba ve çocuk ilişkilerine pozitif yönde katkı sağladığını göstermiştir. Ayrıca din, aile içi sorunların yaşanmasını önlemektedir. Yaşanan aile içi sorunların çözümünde aile bireylerine çözüm için katkı sağlamaktadır. Ailenin yaşadığı çeşitli krizleri aşmasında aileye destek sağlamaktadır. Araştırmanın bulguları, din ile evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik bağlanımı, evlilik istikrarı, anne-baba ve çocuk ilişkileri, aile sorunlarının çözümü ve aile yılmazlığı arasındaki ilişkinin nasıl gerçekleştiğini açıklamaktadır.

Araştırma sonuçlarına dayanarak aileye katkı sağlayabilecek farklı kurumlar için bir takım öneriler sunulabilir.

Araştırma dindar aileler üzerinde yapılmıştır. Bu nedenle ortaya koyduğu sonuçların din eğitimi yoluyla dindar insanlara daha çok etki edeceği düşünülebilir. Bu noktadan hareketle din eğitimi ile ilişkili DİB'na bağlı kuruluşlar başta olmak üzere dinî eğitim veren kurumlara yönelik önerilerde bulunulabilir:

1. Mutlu bir ailenin kurulmasında ilk adımın eş tercihi olduğu görülmektedir. İnanç ve değerler açısından birbirine uyumlu olan çiftlerin mutlu bir ailenin temelini oluşturduğu açık bir gerçektir. Dinî eğitim veren kurumların eş tercihi konusunda bilinçlendirici çalışmalar yapmaları önerilebilir.
2. Dinî inanç ve değerlerin eşler arası ilişkilere olumlu katkılar yaptığı görülmektedir. Özellikle evlilik çağında olan gençlerin dinî eğitiminde aile kurumunun kutsallığı, eşlerin Allah'ın emaneti olduğu, eşlerin birbirini tamamlayıcı bir örtü olduğu gibi dinî inançların üzerinde durulmalıdır. Ayrıca Hz. Muhammed ve Hz. Hatice, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evlilikleri gibi ideal evlilik örnekleri üzerinde durularak eşler arasındaki ilişkiyi güçlendiren saygı, şefkat, merhamet, diğerkâmlık, sabır, tahammül, uzlaşma ve öfke kontrolü gibi değerlerin eğitimi verilmelidir.
3. Anne-baba eğitimlerinde dinin anne-baba ve çocuk ilişkilerine yansıyan olumlu etkisi üzerinde durulmalıdır. Dinî ibadetlerin, anne-babaların çocuklarıyla nitelikli zaman geçirmelerini sağlayacak bir süreç olduğu üzerinde durulabilir. Ayrıca anne-baba ve çocuk ilişkilerinde sabır, şefkat, merhamet, tahammül, hoşgörü gibi değerleri ön plana çıkartmak gereklidir.
4. Dinin, hem aile sorunlarının oluşumunu engellediği hem de aile sorunlarının çözümüne katkı sağladığı ortaya çıkmaktadır. Ailelere yönelik eğitimler ile dinin, aileyi ortaklaşa paylaşılan yaşam amacı altında birleştirmesi, aile sorunlarının oluşumunu önleyen ve çözümüne destek olan aile değerlerini ön plana çıkarması ve aile bağını kutsal bir bağ olarak görmesi işlenebilir. Ayrıca ailelere yönelik eğitimlerde aile sorunlarına kaynaklık teşkil edebilecek bazı yanlış dinî anlayışlar da ele alınmalı, bu yanlış anlayışların doğru bir eğitimle düzenlenmesine yardımcı olunmalıdır.

5. Aile krizlerinin çözümünde son çözüm olarak görülen arabuluculuk/hakemlik Kur'an-ı Kerim'in bir tavsiyesi olarak dile getirilmektedir. DİB, çeşitli sebeplerle parçalanma noktasına gelen ailelerin birliğini korumak için arabuluculuk/hakemlik uygulamasını yaygın bir hale getirerek ailelere destek sağlayabilir.

Araştırmamız dindar aileler üzerinde yapılmış olmakla birlikte Türkiye toplumundaki ailelerin büyük bir bölümünü etkileyebilecek sonuçlar da içermektedir. Bu nedenle aile kurumuna yönelik politikaları yürütmekten sorumlu olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na yönelik önerilerde bulunulabilir:

1. Evlilik ve aile ilişkilerini giderek daha fazla maddi unsurlara bağlanmaktadır. Bunun sonucunda evlilik ilişkisi kurmak zorlaşmakta, evlilik birliğini bozmak ise kolaylaşmaktadır. Bu sürecin toplumu daha iyi bir noktaya taşımadığı açıktır. Aile bağlarının güçlendirilmesi için aile kurumunun kutsallığına yönelik vurgunun güçlendirmesine eskisinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Evlilik ilişkilerinin kurulmasından başlayarak evliliğin ve aile kurmanın sadece maddi ilişki biçimleriyle açıklanamayacak manevi açıdan toplumu ayakta tutan bir yapı olduğu farklı çalışmalarda işlenmelidir. Evliliği özendirici önlemler alınmalıdır. Bu konuyu işleyen sosyal medya blogları, filmler arttırılmalıdır.
2. Aile içi şiddet başta olmak üzere ailelerin yaşadığı sorunlar negatif örnekler üzerinden ele alınmaktadır. Bu durum gençlerin evlilikten uzaklaşmalarına, beraber yaşama, evlenmemiş anne-babalar gibi toplumsal açıdan farklı sorunlar yaşanmasına neden olacak durumların artmasına neden olmaktadır. Ailenin yaşadığı farklı sorunlar olumlu örnekler üzerinden ele alınmalı, aile sorunlarını daha az yaşayan, yaşadığında makul çözümler üretebilen aileler ve onların nitelikleri ön plana çıkartılarak çözüm yolları aranmalıdır. Negatif örneklerin görünürlüğünü arttırmanın olumsuzlukları daha fazla arttırdığı düşünülmektedir.
3. Aile sorunlarının azaltılmasında, çözümünde ve aile krizlerinin aşılmasında etkili olan değerler ailelere yönelik farklı çalışmalarda ön plana çıkartılmalıdır. Aile, ayakta kalabilmek ve sağlıklı bir biçimde varlığını sürdürebilmek için tıpkı kendisini oluşturan bireyler gibi manevi değerlere

ihtiyaç duymaktadır. Bu değerlerin ön plana çıkartılması büyük önem taşımaktadır.

Dindar eşlerin evlilik ilişkilerinde dinin önemli bir etken olduğu görülmektedir. Ailelerin yaşadıkları farklı sorunlarda destek sağlayan evlilik ve aile danışmanlarına yönelik olarak da dindar eşlere yönelik evlilik ve aile terapilerinde, dinî inanç ve değerlerin düzenleyici etkisini daha etkin bir biçimde kullanılabileceği önerisinde bulunulabilir.

Ülkemizde kendi alanında ilk araştırmalardan birisi olan bu araştırma, tüm bilimsel çalışmalarda olduğu gibi kendi içerisinde bazı sınırlılıkları barındırmaktadır. Bu nedenle din ve aile ilişkilerini ele alacak ileri çalışmalar için bir takım önerilerde bulunulabilir.

1. Ülkemizde dinin aile ilişkileri üzerindeki etkisi üzerinde yapılan araştırma sayısı oldukça azdır. Yapılan pek çok araştırma Türkiye halkının kendisini dindar olarak gördüğünü göstermektedir. Son yıllarda aileye ilişkin sorunların ve boşanmaların artışı dikkate alındığında dinin aile ilişkileri üzerindeki etkisini ele alan araştırmaların toplumsal bir sorunun çözümüne destek sağlayabileceği düşünülmektedir. Din ve aile arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların arttırılması gerekmektedir.
2. Araştırma, nitel olarak yürütüldüğü için araştırmacının eğilimlerinden etkilenme olasılığını taşımaktadır. Farklı araştırmacılar tarafından benzer araştırmaların yapılması, daha genellenebilir sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır.
3. Araştırma kendi alanında ilk araştırmalardan olduğu için aile ilişkilerini bir bütün olarak görmeye çalışmaktadır. Ancak araştırmacının ele aldığı aile ilişkileri süreçlerinin tümü daha derinlemesine nitel araştırmalara açıktır.
4. Araştırmada dinin, anne-baba ve çocuk ilişkileri üzerindeki etkisi anne-babaların ifadeleri üzerinden ele alınmaktadır. Farklı çalışmalarda bu ilişkinin çocukların düşünceleri ile desteklenmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca dinin kardeş ilişkileri üzerindeki etkisi bu araştırmada ele alınmayan aile ilişkileri arasındadır. Bu alanda yapılacak çalışmalar alana ilişkin bilgimizi güçlendirecektir.

5. Aile ilişkileri bir yaşam boyu devam eden bir süreç olduğu için boylamsal çalışmalara bu alanda duyulan ihtiyaç büyüktür. Ülkemizde bu tür çalışmaların azlığı bilinmekle birlikte bu konu üzerinde yapılacak boylamsal çalışmalara ihtiyaın da altını çizmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABANOZ Süleyman, *6-12 Yaş Arası Çocukların Dini Ve Ahlaki Gelişimlerinde Anne ve Babaların Rolü (İzmir Ve Sakarya Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- ABBOTT Douglas. A., BERRY Margeret., MEREDITH William. H., “Religious Beliefs and Practices: A Potential Asset in Helping Families”, *Family Relations*, V.39, N.4, 1990, ss. 443-448.
- ADAMS Jeffrey M., JONES Warren H., “The Conceptualization of Marital Commitment: An Integrative Analysis”, *Journal of Personality and Social Psychology*, V.72, N.5, 1997, ss. 1177-1196.
- ADSERA Alicia, “Marital Fertility and Religion in Spain, 1985 And 1999”, *Population Studies*, V.60, N.2, 2006, ss. 205-221.
- AĞCA Hüseyin, *Ailede Eğitim*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- AHMADİ Khodabakhsh, AZAD-MARZABADİ Esfendiyar, ASHRAFİ Seyed, “The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction”, *Journal of Social Science*, V.4, N.2, 2008, ss. 103-110.
- AHMADİ Khodabakhsh, HOSSEİN-ABADİ Fateme Hosseini, “Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing”, *Pastoral Psychology*, V.57, N.5, 2009, ss. 211–221.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, 2010, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/61-turkiyede-aile-degerleri.pdf>, (31.03.2021)
- AKKAYA Ayşegül, *Kozana Mübadili Ailelerin Aile Yapısı: Hasaköy Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- AKŞİT Bahattin, ŞENTÜRK Recep, CENGİZ Kurtuluş, KÜÇÜKURAL Önder, *Türkiye’de Dindarlık Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*, ed. Berna Akkıyal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

- AL Channa M.W., STAMS Geert Jan J.M., VAN DER LAAN Peter H., ASSCHER Jessica J., “The Role of Crisis in Family Crisis Intervention: Do Crisis Experience and Crisis Change Matter?”, *Children and Youth Services Review*, V.33, N.6, 2011, ss. 991–998.
- AL Channa M.W., STAMS Geert Jan J.M., ASSCHER Jessica J., VAN DER LAAN Peter H., “A Programme Evaluation of the Family Crisis Intervention Program (FCIP): Relating Programme Characteristics to Change”, *Child and Family Social Work*, V.19, N.2, 2014, ss. 225–236.
- ALGHAFLI Zahra, HATCH Trevan, MARKS Loren, “Religion and Relationships in Muslim Families: A Qualitative Examination of Devout Married Muslim Couples”, *Religions*, V.5, N.3, 2014, ss. 814–833
- ALLGOOD Scot M., HARRIS Sharon, SKOGRAND Linda, LEE Thomas R., “Marital Commitment and Religiosity in a Religiously Homogenous Population”, *Marriage and Family Review*, V.45, N.1, 2008, ss. 52–67.
- ALLPORT Gordon W., “The Religious Context of Prejudice”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.5, N.3, 1966, ss. 447-457.
- ALMAS Gülşen, *Evlilikte Uyum ve İnanç Gelişimi Arasındaki İlişkiler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- AKSOY Pınar, “Aile İçi İlişkiler ve İletişim”, *Aile Yaşam Dinamiği*, ed. Gülen Baran, Ankara: Pelikan Yayıncılık, 2016, ss. 69-110.
- APAYDIN Halil, “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.12, S.12-13, 2001, ss. 319-337.
- ARICI Asude, *Ergenlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- ARMET Stephen, “Religious Socialization and Identity Formation of Adolescents in High Tension Religion”, *Review of Religious Research*, V50, N.3, 2009, ss. 277–297.

- ATALAY Talip (2006), “Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, ed. Hayati Hökelekli, Bursa: KURAV Yayınları, 2006.
- ATAR Fahrettin (2005), “Muhâlea”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.30, 2005, ss. 399-402.
- ATÇEKEN Merve, *Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama ile İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- ATKINS David C., BAUCOM Donald H., JACOBSON Neil S., “Understanding Infidelity: Correlates in a National Random Sample”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss.735–749.
- AYTEN Ali, *Tanrıya Sığınmak: Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- AYTEN Ali, GÖCEN Gülüşan, SEVİNÇ Kenan, ÖZTÜRK Eyüp E. “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.2, 2012, ss. 45-79.
- AYTEN Ali, SAĞIR Zeynep, “Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.47, S.47, 2014, ss. 5-18.
- AZİZ Aysel, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- BAHADIR Abdülkerim, *Aile Psikolojisi ve Din*, Konya: İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağıtım, 2012.
- BAHR Howard M., “Religious Intermarriage and Divorce in Utah and The Mountain States”, *Journal for The Scientific Study of Religion*, V.20, N.3, 1981, ss. 251-261.
- BAL Hüseyin, *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016.

- BALCI ARVAS Fatma, *Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Değerlerin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- BALCI ARVAS Fatma, HÖKELEKLİ Hayati, “Dindarlık ile Evlilik Doyumu ve Evlilikte Sorun Çözme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.15, S.34, 2017, ss. 129-160.
- BALTAŞ Zuhâl, BALTAŞ Acar, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 26. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.
- BAUCOM Donald H., “Religion and the Science of Relationships: is a Happy Marriage Possible?”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss. 652-656.
- BAUDIN Thomas, “Religion and Fertility: The French Connection”, *Demographic Research*, V.32, 2015, ss. 397-420.
- BARTKOWSKI John P., WILCOX W. Bradford, “Conservative Protestant Child Discipline: The Case of Parental Yelling”, *Social Forces*, V.79, N.1, 2000, ss. 265-296.
- BAŞ Türker, AKTURAN Ulun, *Nitel Araştırma Yöntemleri Nvivo İle Nitel Veri Analizi Örneklem Analiz Yorum*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- BATAN S. Nazlı, AYTEN Ali, “Dinî Başa Çıkma, Psikolojik Yılmazlık Ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.15, S.3, 2015, ss. 67-92.
- BAUMRİND Diana, LARZELERE Robert E., OWENS Elizabeth B., “Effects of Preschool Parents’ Power: Assertive Patterns and Practices on Adolescent Development”, *Parenting*, V.10, N.3, 2010, ss. 157–201.
- BAYAR Mesut, “İslam Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.V, 2011, ss. 87-111.

- BAYER Ali, *Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- BAYRAKLI Hatice, *Zihinsel Engelli ve Engelli Olmayan Çocuğa Sahip Annelerde Yılmazlığa Etki Eden Değişkenlerin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- BAYRAKTAROĞLU Hüseyin, ÇAKICI Ebru, “Evlilik Uyumuyla İlişkili Faktörler”, *Eurasian Journal of Educational Research*, S.53/a, 2013, ss. 297-312.
- BAZELEY Pat, JACKSON Kristi, *NVIVO ile Nitel Veri Analizi*, çev. Arif Bakla, Selçuk Beşir Demir, Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
- BEACH Steven R. H., FINCHAM Frank D., HURT Tera R., MCNAIR Lily M., STANLEY Scott M., “Prayer and Marital Intervention: A Conceptual Framework”, *Journal of Social and Clinical Psychology*, V.27, N.7, 2008, ss. 641–669.
- BECKER Penny Edgell, HOFMEISTER Heather, “Work, Family and Religious Involvement for Men and Women”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.40, N.4, 2001, ss. 707-722.
- BELEN Fatıma Z., *Aile İçi İletişime Manevi Psiko-Sosyal Yaklaşım*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- BENDER Heather L., ALLEN Joseph P., McEHANEY Kathleen Boykin, ANTONİSHAK Jill, MOORE Cynthia M., KELLY Heather O'beirne, DAVIS Steven M., “Use of Harsh Physical Discipline and Developmental Outcomes in Adolescence”, *Development and Psychopathology*, V.19, N.1, 2007, ss. 227–242.
- BENER Muhammet, *Dindarlık-Eş Seçimi İlişkisi (SDÜ Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

- BIRT Linda, SCOTT Suzanne, CAVERS Debbie, CAMPBELL Christine, WALTER Fiona, “Member Checking: A Tool to Enhance Trustworthiness or Merely a Nod to Validation”, *Qualitative Health Research*, V.26, N.13, 2016, ss.1802-1811.
- BİLEN Mürüvvet, *Ailede, Kurumlarda ve Toplumda Sağlıklı İnsan İlişkileri*, 3. Baskı, Ankara: Teknik Basım Sanayi Matbaası, 1983.
- BLACKWELL Debra L., LICHTER Daniel T., “Homogamy Among Dating, Cohabiting, and Married Couples”, *Sociological Quarterly*, V.45, N.4, 2004, ss. 719–737.
- BOWMAN Jennifer L., DOLLAHITE David C., “Why Would Such a Person Dream About Heaven?” Family, Faith, and Happiness in Arranged Marriages in India”, *Journal of Comparative Family Studies*, V.44, N.2, 2013, ss. 207-225.
- BRODY Gene H., STONEMAN Zolinda, FLOR Douglas, McCRARY Chris, “Religion’s Role in Organizing Family Relationships: Family Process in Rural, Two-Parent, African-American Families”, *Journal of Marriage and the Family*, V.56, N.4, 1994, ss. 878–888.
- BROOKS Greg, *Religiousness and Marital Quality: a Test of the Relational Spirituality Framework*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), The Faculty of the Graduate School at The University of Missouri-Columbia, 2014:
- BROWN Edna, ORBUCH Terri L., BAUERMEISTER Jose A., “Religiosity and Marital Stability among Black American and White American Couples”, *Family Relations*, V.57, N.2, 2008, ss. 186-197.
- BUHARÎ, *Sahih-i Buhari ve Tercümesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- BULUT Işıl, *Ruh Sağlığının Aile İşlevlerine Etkisi*, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, 1993.
- BURDETTE Amy M., ELLISON Cristopher G., SHERKAT Darren E., GORE Kurt A., “Are There Religious Variations in Marital Infidelity?”, *Journal of Family Issues*, V.28, N.12, 2007, ss. 1553–1581.

- BUTLER Mark H., STOUT Julie A., GARDNER Brandt C., “Prayer as a Conflict Resolution Ritual: Clinical Implications of Religious Couples’ Report of Relationship Softening, Healing Perspective, and Change Responsibility”, *The American Journal of Family Therapy*, V.30, N.1, 2002, ss. 19–37.
- CALL Vaughn R. A., HEATON Tim B., “Religious Influence on Marital Stability”, *Journal of Scientific Study of Religion*, V.36, N.3, 1997, ss. 382-392.
- CANATAN Kadir, “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, 2011.
- CHINITZ Joshua G., BROWN Robert A., “Religious Homogami, Marital Conflict, and Stability in Same-Faith and Interfaith Jewish Families”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.40, N.4, 2001, ss. 723-733.
- CSIKSZENTMIHALYI Mihalyi, *Akış: Mutluluk Bilimi*, çev. Semra Kunt Akbaş, Ankara: HYB Yayınları, 2005.
- CİHAN GÜNGÖR Hüdayar, *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- CİLACI Osman, *Günümüz Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- CLEMENTS Richard, SWENSEN Clifford H., “Commitment to One’s Spouse as a Predictor of Marital Quality Among Older Couples”, *Current Psychology*, V.19, 2000, ss.110-119.
- CROCKER Sylvia Fleming, “Prayer as a Model of Communication”, *Pastoral Psychology*, V.33, N.2, 1984, ss.83–92.
- CUMMINGS Mark E., DAVIES Patrick T., *Çocuklar ve Evlilik Çatışması Aile Tartışması ve Çözümünün Etkisi*, çev. Gül Şendil, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.

- CUPACH William R., CANARY Daniel J., “Conflict”, *International Encyclopedia of Marriage and Family*, ed. James J. Ponzetti, New York: Macmillan Reference USA, 2003.
- CURTIS Kristen Taylor, ELLISON Cristopher G., “Religious Heterogamy and Marital Conflict: Findings From The National Survey of Families and Households”, *Journal of Family Issues*, V.23, N.4, 2002, ss. 551-576.
- CÜCELOĞLU Doğan, İnsan ve Davranışı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- ÇAĞ Pınar, YILDIRIM İbrahim, Evlilik Doyumunu Yordayan İlişkisel ve Kişisel Değişkenler, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, C.4, S.39, 2013, ss. 13-23.
- ÇAĞAN Kenan, “Ailenin İşlevleri”, *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, 2011.
- ÇAKIR Osman, *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model: Uyumsuz Şemalar, Bağlanma Stilleri ve Duygusal Düzenleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- ÇAKMAK TOLAN Özlem, *Evlilik Uyumunun Kişilik Özellikleri, İlişkiye Dair İnançlar ve Çatışma Çözüm Stilleri Bağlamında Yordanması (Diyabakır İli Örneği)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitimi Bilimleri Enstitüsü, 2015.
- ÇAM Olcay, AKGÜN Ebru, “Kişilerarası İlişkilerde Çatışma ve Çatışma Yönetimi”, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, C.23, S.2, 2007, ss. 207-221.
- ÇAPCIOĞLU İhsan, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre ile İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.3, 2008, ss. 49-64.
- ÇELİK Eyüp, “Evlilik Doyumu”, *Psikolojide Güncel Kavramlar –III- Aile-Evlilik*, ed. Ahmet Akın-Eyüp Çelik, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- ÇELİK Eyüp, “Evlilik Uyumu”, *Psikolojide Güncel Kavramlar –III- Aile-Evlilik*, ed. Ahmet Akın-Eyüp Çelik, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

- ÇELİK Hilal, BAŞER BAYKAL Nur, KILIÇ MEMUR Hale Nur, “Nitel Veri Analizi ve Temelleri”, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.1, 2020, ss. 379-406.
- ÇELİK Yılmaz, *Genç ve Yetişkin Evlilerde Kıskançlığın Din Psikolojik Tahlili*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- ÇETİN Musa, “Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.2, 2015, ss. 371-400.
- DAVID Prabu, STAFFORD Laura, “A Relational Approach to Religion and Spirituality in Marriage: The Role of Couples’ Religious Communication in Marital Satisfaction”, *Journal of Family Issues*, V.36, N.2, 2015, ss. 232-249.
- DeMARIS Alfred, MAHONEY Annette, PARGAMENT Kenneth I., “Sanctification of Marriage and General Religiousness as Buffers of the Effects of Marital Inequity”, *Journal of Family Issues*, V.31, N.10, 2010, ss. 1255-1278.
- DIENER Ed, SUH Eunkook M., LUCAS Richard E., SMITH Heidi L., “Subjective Well-Being: Three Decades of Progress”, *Psychological Bulletin*, V.125, N.2, 1999, ss. 276-302.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014, http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/914_1.pdf, (29.03.2021).
- DOĞAN Mihrabi Cihangir, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, *Aile ve Eğitim*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, ss. 19-29.
- DOĞANAY Ahmet, “Bilimsel Yönteme Girişi”, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 2-29.
- DONUK Abdülkadir, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.33, 1981, ss.147-163.
- DOLLAHITE David C., “Fathering, Fatih and Spirituality”, *Journal of Men’s Studies*, V.7, N.1, 1998, ss. 3–15.

- DOLLAHITE David C., MARKS Loren D., OLSON Michael M., “Faithful Fathering in Trying Times: Religious Beliefs and Practices of Latter-Day Saint Fathers of Children With Special Needs”, *Journal of Men’s Studies*, V.7, N.1, 1998, ss. 71–93.
- DOLLAHITE David C., MARKS Loren D., GOODMAN Michael A., “Families and Religious Beliefs, Practices, and Communities Linkages in a Diverse and Dynamic Cultural Context”, *Handbook of Contemporary Families Considering the Past, Contemplating the Future*, Thousand Oaks: Sage Publications, 2004, ss. 411-431.
- DOLLAHITE David C., LAMBERT Nathaniel M., “Forsaking All Others: How Religious Involvement Promotes Marital Fidelity in Christian, Jewish, and Muslim Couples”, *Review of Religious Research*, V.48, N.3, 2007, ss. 290-307.
- DOLLAHITE David C., MARKS Loren D., “A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families”, *Review Of Religious Research*, V.50, N.4, 2009, ss. 373-391.
- DOLLAHITE David C., HAWKINS Alan J., PARR Melissa R., ““Something More” The Meanings of Marriage for Religious Couples in America”, *Marriage & Family Review*, V.48, N.4, 2012, ss. 339-362.
- DOTY Tommy R., *Resiliency and Religion/Spirituality: A Factor in Families Coping with Multiple Crises*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Montgomery, Alabama: Southern Christian University, 2003.
- DOWLATABADİ Fatemeh Hosseini, SAADAT Sajjad, JAHANGİRİ Sobhan, “The Relationship Between Religious Attitudes and Marital Satisfaction Among Married Personnel of Departments of Education in Rasht City, Iran”, *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science*, V.1, N.6, 2013, ss. 608-615.
- DÖNDÜREN Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı/Altınoluk Yayınları, 2011.
- DUDLEY Margaret G., KOSINSKI Frederick A., “Religiosity and Marital Satisfaction: A Research Note”, *Review of Religious Research*, V.32, N.1, 1990, ss. 78-86.

- DUMAN M. Zeki, “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakar İdeolojinin Aileye Bakışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.4, 2012, ss. 19-51.
- DURIEZ Bart, SOENENS Bart, NEYRINCK Bart, VANSTEENKISTE Maarten, “Is Religiosity Related to Better Parenting? Disentangling Religiosity From Religious Cognitive Style”, *Journal of Family Issues*, V.30, N.9, 2009, ss. 1287-1307.
- EBU DAVUD, Sünen-i Ebu Davud, çev. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, İstanbul: Şamil Yayınları, 2011.
- EBU ZEHRA Muhammed, *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*, çev. Nurettin Demir, M. Vesim Taylan, 2. Baskı, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004.
- EKŞİ Halil, *Başaçıkma, Dinî Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- EKŞİ Halil, SAYIN Mine. “The Adaptation of Religious Coping Scale into Turkish Language: A study of Bilingual Equivalence, Validity and Reliability”, *The AGP Humanities and Social Sciences Conference (19-22 Mayıs 2016)*, Berlin: BAU International Berlin University, 2016.
- EL-ACLUNÎ İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l Hafâ*, çev. Mustafa Genç, İstanbul: Beka Yayınları, 2019.
- EL-HEYSEMÎ Nureddin, *Mecmau'z-Zevâid ve-Menbau'l-Fevâid*, ed. Yusuf Özbek, çev. İlker Mermer, İstanbul: Ocak Yayınları, 2015.
- EL-İSFAHANÎ er Râgıp, *Müfredat, Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.
- ELLISON Cristopher G., LEVIN Jeffrey S., “The Religion-Health Connection: Evidence, Theory, and Future Direction”, *Health, Education & Behavior*, V.25, N.6, 1998, ss. 700-720.

- ELLISON Cristopher G., BARTKOWSKI John P., ANDERSON Kristin L., “Are There Religious Variations in Domestic Violence?”, *Journal of Family Issues*, V.20, N.1, 1999, ss. 87-113.
- ELLISON Cristopher G., BURDETTE Amy M., WILCOX W. Bradford (2010), “The Couple That Prays Together: Race and Ethnicity, Religion, and Relationship Quality Among Workingage Adults”, *Journal of Marriage and Family*, V.72, ss. 963-975.
- ELLISON Cristopher G., HENDERSON Andrea K., GLENN Norval D., HARKRIDER Kristine E., “Sanctification, Stress, and Marital Quality”, *Family Relations*, V.60, N.4, 2011, ss. 404–420.
- EMMERS-SOMMER Tara M. (2003), “Communication”, *International Encyclopedia of Marriage and Family*, ed. James J. Ponzetti , New York: Macmillan Reference USA, 2003.
- ERBEK Evrim, BEŞTEPE Emrem, AKAR Hülya, ERADAMLAR Nezih, ALPKAN R. Latif, “Evlilik Uyumu”, *Düşünen Adam*; C.18, S.1, 2005, ss. 39-47.
- ERDOĞAN Emine, “Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri Ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örnekleme”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.29, 2015, ss. 223-246.
- ERGESHKYZY Aziza, *Aile İçi Roller ve Manevi Yaklaşım*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- ERSANLI Kurtman, KALKAN Melek, *Evlilik İlişkilerini Geliştirme Kuram ve Uygulama*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2008.
- ERÖZ Mehmet, *Türk Ailesi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.
- ERYÜCEL Sema, *Yaşam Olayları Ve Dini Başa Çıkma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- ESKİN Mehmet, “Evlilik Terapisi için Başvuran Çiftlerin Evlilik Doyumu ve Evlilik Terapisiyle Hakkındaki Görüşleriyle İlişkili Etmenler”, *Klinik Psikiyatri*, C.15, S.4, 2012, ss. 226-237.

- FENELL David. L., "Characteristics of Long-Term First Marriages", *Journal of Mental Health Counseling*, V.15, N.4, 1993, ss. 446-460.
- FIESE Barbara H., TOMCHO Thomas J., "Finding Meaning in Religious Practices: The Relation Between Religious Holiday Rituals and Marital Satisfaction", *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss. 597-609.
- FILSINGER Erik E., WILSON Margaret R., "Religiosity, Socioeconomic Rewards, and Family Development: Predictors of Marital Adjustment", *Journal of Marriage and Family*, V.46, N.3, 1984, ss. 663-670.
- FINCHAM Frank D., BRADBURY Thomas N., "Marital Satisfaction, Depression, and Attributions: A Longitudinal Analysis", *Journal of Personality and Social Psychology*, V.64, N.3, 1993, ss. 442-452.
- FINCHAM Frank D., BEACH Stewen R. H., "Conflict in Marriage: Implications for Working with Couples", *Annual Review of Psychology*, V.50, N.1, 1999, ss. 47–77.
- FINCHAM Frank D., "Marital Conflict: Correlates, Structure, and Context", *Current Directions in Psychological Science*, V.12, N.1, 2003, ss. 23-27.
- FINCHAM Frank D., BEACH Stewen R. H., LAMBERT Nathaniel M., STILLMAN Taylor, BRAITHWAITE Scott, "Spritual Behaviors and Relationship Satisfaction: A Critical Analysis of The Role of Prayer", *Journal of Social and Clinical Psychology*, V.27, N.4, 2008, ss. 362-388.
- FINCHAM Frank D., BEACH Stewen R. H., "Marriage in The New Millennium: A Decade in Review", *Journal of Marriage and Family*, V.72, N.3, 2010, ss. 630-649.
- FINCHAM Frank D., LAMBERT Nathaniel M., BEACH Stewen R. H., "Faith and Unfaithfulness: Can Praying for Your Partner Reduce Infidelity?", *Journal of Personality and Social Psychology*, V.99, N.4, 2010, ss. 649–659.
- FINCHAM Frank D., AJAYI Christine, BEACH Stewen R. H., "Spirituality and Marital Satisfaction in African American Couples", *Psychology of Religion and Spirituality*, V.3, N.4, 2015, ss. 259-268.

- FISHERMAN Shraga, "Spiritual Identity in Israeli Religious Male Adolescents: Observations and Educational Implications", *Religious Education*, V.97, N.1, 2002, ss. 61-79.
- FLOR Douglas L., KNAPP Nancy Flanagan, "Transmission and Transaction: Predicting Adolescents' Internalization of Parental Religious Values", *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss. 627-645.
- FLORA Jeanne, SEGRIN Chris, "Family Conflict and Communication", *The SAGE Handbook of Family Communication*, ed. Lynn H. Turner, Richard West, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2015, ss. 91-106.
- FRANKEL B. Gail, HEWITT W.E., "Religion and Well-Being among Canadian University Students: Role of Faith Groups on Campus", *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.33, N.1, 1994, ss. 62-73.
- FREUD Sigmund, *Dinin Kökenleri*, çev. Selçuk Budak, Ankara: Öteki Yayınları, 1999.
- FROMM, Eric, *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten, 5. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- GALLUP, George H., LINDSAY D. Michael, *Surveying The Religious Landscape: Trends in U.S. Beliefs*, Harrisburg: PA: Morehouse Publishing, 1999.
- GALVIN Kathleen M., "Communication", *International Encyclopedia of Marriage and Family*, ed. James J. Ponzetti, New York: Macmillan Reference USA, 2003.
- GEÇİOĞLU Ahmet Rifat, *Evlilik Uyumu-Dindarlık İlişkisi: Adana Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- GEÇİOĞLU Ahmet Rifat, KAYIKLIK Hasan, "Dindarlık ve Evlilik Uyumu İlişkisi: Evli Bireyler Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, C.19, S.1, 2019, ss. 202-224.
- GEYER Anne L., BAUMEISTER Roy F., "Din, Ahlak ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar", çev. Metin Güven, *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, ed. Raymond F. Paloutzian,

- Crystal L. Park, çev./ed. İhsan Çapçioğlu-Ali Ayten, Ankara: Phoenix Yayınları, 2013, ss. 241-291.
- GHAFOURİ Seyyede Fatemeh, GHANBARİ Saeed, FALLAHZADEH Hajar, SHOKRİ Omid, “The Relation Between Marital Adjustment and Posttraumatic Growth in Infertile Couples: The Mediatory Role of Religious Coping Strategies”, *Journal of Reproduction & Infertility*, V.17, N.4, 2016, ss. 221-229.
- GIBLIN Paul R., “Marital Spirituality: A Quantitative Study”, *Journal of Religion and Health*, V.36, N.4, 1993, ss. 321-332.
- GİRGİN Büşra, ŞIK Bulat Aytek, “Çatalca’da Yaşayan Evli Bireylerin Bağlanma Stilleri, Romantik Kıskançlık Düzeyleri ve Evlilik Doyumları Arasındaki İlişki”, *Aydın Sağlık Dergisi*, C.4, S.2, 2018, ss. 41-54.
- GLOCK Charles Y., “Dindarlığın Boyutları Üzerine”, çev. M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- GOEL Shikha, NARANG D. Kaur, “Gender Differences in Marital Adjustment, Mental Health and Frustration Reactions During Middle Age”, *Journal of Humanities and Social Science*, V.1, N.3, 2012, ss. 42-49.
- GOODMAN Michael A., DOLLAHITE David C., “How Religious Couples Perceive The Influence of God in Their Marriage”, *Review of Religious Research*, V.48, N.2, 2006, ss. 141-155.
- GÖCEN Gülüşan, “Tüp Bebek Tedavisi Almış Kadınların Dinî Başa Çıkma Süreçleri Ve Dinî Yaşantıları Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.32, 2015, ss. 165-216.
- GÖKÇE Birsen, “Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü”, *Aile Yazıları III, Birey, Kişilik ve Toplum, Bilim Serisi, 5/3*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 15-21.
- GÖKCAN Mansur, “Havf ve Recâ (Korku ve Ümit) Dengesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, C.16, N.2, 2016, ss. 171-192.
- GÖKLER Rıza, KOÇAK Recep, “Uyuşturucu ve Madde Bağımlılığı”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, 2008, ss. 89-104.

- GROTBERG Edith H., (1995), *The International Resilience Project Research and Application*, 1995, <https://eric.ed.gov/?id=ED423955>, (29.03.2021).
- GRYCH John H., SEID Michael, FINCHAM Frank D., “Assessing Marital Conflict from the Child's Perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict Scale”, *Child Development*, V.63, N.3, 1992, ss. 558-572.
- GRYCH John H., FINCHAM Frank D., JOURILES Ernest N., McDONALD Renee, “Interparental Conflict and Child Adjustment: Testing the Mediation Role of Appraisals in the Cognitive-Contextual Framework”, *Child Development*, V.71, N.6, 2000, ss. 1648-1661.
- GUNNOE Marjorie Lindner, HETHERINGTON E. Mavis, REISS David, “Parental Religiosity, Parenting Style, and Adolescent Social Responsibility”, *Journal of Early Adolescence*, V.19, N.2, 1999, ss. 199–225.
- GÜLMEZ Çiğdem, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme Ve Dindarlık*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- GÜNAY Serra, *Evlilik Çatışması, Nedensellik-Sorumluluk Yüklemeleri, Eşlerin Evlilik İlişkisinden Sağladıkları Genel Doyuma İlişkin Görüşleri ve Evliliğe İlişkin Değerlendirmeler Arasındaki İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- GÜRSES İbrahim, “Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, S.2, 2007, ss. 79-122.
- GÜRSES İbrahim, *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa: Emin Yayınları, 2010.
- HANSEN Gary L., “Religion and Marital Adjustment”, ed. John F. Schumaker, *Religion and Mental Health*, New York: Oxford University Press, 1992, ss. 189-198.
- HATCH Ruth C., JAMES Dorothy E., SCHUMM Walter R., “Spiritual Intimacy and Marital Satisfaction”, *Family Relations*, V.35, N.4, 1986, ss. 539-545.

- HAYFORD Sarah R., MORGAN S. Philip, “Religiosity and Fertility in The United States: The Role of Fertility Intentions”, *Social Forces*, V.86, N.3, 2008, ss. 1163-1188.
- HEATON Tim B., “Religious Homogamy and Marital Satisfaction Reconsidered”, *Journal of Marriage and The Family*, V.46, N.3, 1984, ss. 729-733.
- HEATON Tim B., “Factors Contributing to Increasing Marital Stability in The United States”, *Journal of Family Issues*, V.23, N.3, 2002, ss. 392-409.
- HEATON Tim B., PRATT Edith L., “The Effects of Religion Homogamy on Marital Stability”, *Journal of Family Issues*, V.11, N.2, 1990, ss. 191-207.
- HOHMANN-MARRIOT Bryndl E., “Shared Beliefs and the Union Stability of Married and Cohabiting Couples”, *Journal of Marriage and Family*, V.68, N.4, 2006, ss. 1015–1028.
- HOLDEN George W., “Psychology, Religion, and the Family: It’s Time for a Revival”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss. 657-662.
- HOLEMAN Virginia Todd, “Marital Reconciliation: A Long and Winding Road”, *Journal of Psychology and Christianity*, V.22, N.3, 2003, ss. 30-42.
- HOSSEINKHANZADEH Abbas Ali, NIYAZI Eilaman, “Investigate Relationships Between Religious Orientation with Public Health and Marital Satisfaction Among Married Students of University of Tehran”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, V.15, 2011, ss.505-509.
- HOSKİNS Donna Hancock, “Consequences of Parenting on Adolescent Outcomes”, *Societies*, V.4, N.3, 2014, ss. 506–531.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- HÖKELEKLİ, Hayati, “Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim”, *Diyanet*, C.40, S.42, 2004, ss. 41-60.
- HÖKELEKLİ Hayati, *İslam Psikolojisi Yazıları*, İstanbul: DEM Yayınları, 2009.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: DEM Yayınları, 2010.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, İstanbul: DEM Yayınları, 2013.

- HUGHES Patrcik C., DICKSON Fran C., “Communication, Marital Satisfaction, and Religious Orientation in Interfaith Marriages”, *Journal of Family Communication*, V.5, N.1, 2005, ss. 25-41.
- HÜNLER Olga S., *The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction and The Mediator Role of Perceived Marital Problem Solving Abilities Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji Bölümü, 2002.
- HÜNLER Olga S., GENÇÖZ Tülin, “The Effect of Religiousness on Marital Satisfaction: Testing The Mediator Role of Marital Problem Solving Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship”, *Contemporary Family Therapy*, V.27, N.1, 2005, ss. 123-136.
- İBN-İ MÂCE, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2018.
- İKBAL Muhammed, *İslam’da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. N.Ahmet Asrar, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- İMAMOĞLU Abdulvahit, ÇELİK Yılmaz, “Evlilik Hayatında Kıskançlık–Dindarlık İlişkisine Psikolojik Yaklaşım”, *Dinî Araştırmalar*, C.12, S.35, 2009, ss. 7-29.
- JOHNSON Michael P., “Commitment: A Conceptual Structure and Empirical Application”, *The Sociological Quarterly*, V.14, N.3, 1973, ss. 395–406.
- JUNG, Carl Gustav, *Psikoloji ve Din*, çev. Raziye Karabey, İstanbul: Okyanus Yayınları, 1998.
- JURECKI-TILLER Marie K., *The Influence of Religion on Childbearing; Fertility, Reproductive Biology and Belief in The Churchof Jesus Christof Latter-Day Saints*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), New York: Faculty of the Graduate School of The State University of New York at Buffalo, Department of Anthropology, 2004.
- KABAKÇI YURDAKUL Işıl, *Nitel Veri Analizinde Adım Adım NVivo Kullanımı*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2016.

- KAHVECİ Gizem Ayşem, *Evlü Çiftlerde Evlilik Uyumu, Evlilik Çatışma Biçimi Ve Depresyon Düzeylerinin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- KANER Sema, BAYRAKLI Hatice, “Zihinsel Engelli ve Engelli Olmayan Çocuklu Annelerde Yılmazlık, Sosyal Destek ve Başa Çıkma Becerileri”, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, C.8, S.15, 2009, ss. 115-133.
- KANER Sema, BAYRAKLI Hatice, Aile Yılmazlık Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, C.11, S.2, 2010, ss. 47-62.
- KANER Sema, BAYRAKLI Hatice, GÜZELLER Cem Oktay, “Anne-Babaların Yılmazlık Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, C.12, S.2, 2011, ss. 63-78.
- KARAGÖZ Sema, *Otistik Çocukların Anne Babalarında Anlamlandırma ve Dini Başa Çıkma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- KARAKAŞ Ahmet Canan, KOÇ Mustafa, “Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.3, 2014, ss. 610-631.
- KARAŞAHİN Hakkı, “Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.49, S.1, 2008, ss. 191-200.
- KARSLI Necmi, “Dindarlık ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Tecrübî Bir Araştırma”, *EKEV Akademi Dergisi*, C.16, S.50, 2012, ss. 57-70.
- KASAPOĞLU Abdurrahman, “Kur’an’da Evlilik Terapisi: Günümüz Psikolojisinin Verileri ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.4, S.2, 2004, ss. 37-74.
- KAŞIKÇI Osman, “Mut’a Nikahı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.3, 2007, ss. 43-58.

- KAVAS Erkan, *Dini Tutum ve Stresle Başa Çıkma İlişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- KAVAS Erkan, “Dini Tutum ve Stresle Başa Çıkma İlişkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.37, 2013, ss.143-168.
- KAYA Mehmet, ARICI Neslihan, “Aile ve Çift Yılmazlığı”, *Psikolojide Güncel Kavramlar –III- Aile-Evlilik*, ed. Ahmet Akın-Eyüp Çelik, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, ss. 37-64.
- KERIG Patricia K., “Assessing The Links Between Interparental Conflict and Child Adjustment: The Conflicts and Problem-Solving Scales”, *Journal of Family Psychology*, V.10, N.4, 1996, ss. 454-473.
- KHODAYARI FARD Mohammad - SHAHABİ Rouhollah - ZARDKHANEH Saeid Akhbari, “Relationship Between Religious Attitude and Marital Satisfaction”, *Journal of Family Research*, V.3, N.10, 2007, ss. 611-620.
- KIMTER Nurten, “Ergenlerde Benlik Saygısı Ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.9, S.17, 2012, ss. 439-468.
- KIRAL Bilgen, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.17, 2020, ss. 170-189.
- KIZMAZ Zahir, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Mukaddime*, S.5, 2012, ss. 51-74.
- KİRMAN Mehmet Ali, “Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi”, *Dinî Araştırmalar*, C.6, S.17, 2003, ss. 269-280.
- KOCA Ayşe (2019), *Çocuğun Din Eğitiminde Anne ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- KOÇ Mustafa, “Ruh Sağlığı İle Dinî Başa Çıkma Metodu Olarak Duave İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Ekev Akademi Dergisi*, C.9, S.24, 2005, ss. 11-32.

- KORKULU Ahmet, *Anne Baba Tutumunun Eş Seçiminde Sınırlandırıcı İnançlar İle İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- KOYUNCU Ayşe, *Okul Öncesi Çocukların Din Eğitiminde Annenin Rolü Ve Karşılaştığı Güçlükler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize: Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- KRAUSE Neal, ELLISON Cristopher G., WULFF Keith M., “Church-Based Emotional Support, Negative Interaction, and Psychological Well-Being: Findings from a National Sample of Presbyterians”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.37, N.4, 1998, ss. 725-741.
- KRYSON Maria, MOORE Kristin A., ZILL Nicholas, “Research on Successful Families, A Report on a Conference Sponsored By The Office of The Assistant Secretary For Planning and Evaluation”, Washington: U.S. Department of Health and Human Services Child Trends, 1990.
- KULA Naci, “Deprem Ve Dini Başa Çıkma”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 2002, ss. 234-255.
- LAMBERT Nathaniel M., DOLLAHITE David C., “How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve, and Overcome Marital Conflict”, *Family Relations*, V.55, N.4, 2006, ss. 439-449.
- LAMBERT Nathaniel M., DOLLAHITE David C., “The Threefold Cord Marital Commitment in Religious Couples”, *Journal of Family Issues*, V.29, N.5, 2008, ss. 592-614.
- LAMBERT Nathaniel M., FINCHAM Frank D., STILLMAN Tyler F., GRAHAM Steven M., BEACH Steven R.H., “Motivating Change in Relationships: Can Prayer Increase Forgiveness?”, *Psychological Science*, V.21, C.1, 2010, ss. 126-132.
- LANE Tova (2015), *Impact of Parents' Religious Background on Parenting Style and Children's Religiosity in The Orthodox Jewish Community*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), New Brunswick, New Jersey: The State University Of New Jersey, 2015.

- LARSON Lyle E., “Religiosity and Marital Commitment: 'Until Death Do Us Part' Revisited”, *Family Science Review*, V.2, N.4, 1989, ss. 285-302.
- LEE Insook, LEE Eun-Ok, KIM Heesok Suzie, PARK Young Sook, “Concept Development of Family Resilience: A Study of Korean Families with A Chronically Ill Child”, *Journal of Clinical Nursing*, V.13, N.5, 2004, ss. 636-645.
- LEHRER Evelyn L., “Religion as a Determinant of Marital Fertility”, *Journal of Population of Economics*, V.9, N.2, 1996, ss. 173-196.
- LEHRER Evelyn L., CHISWICK Carmel U., “Religion as a Determinant of Marital Stability”, *Demography*, V.30, N.3, 1993, ss. 385-404.
- LICHTER Daniel T., CARMALT Julie H., “Religion and Marital Quality Among Low-Income Couples”, *Social Science Research*, V.38, N.1, ss.168-187.
- LOCKE Harvey J., WILLIAMSON Robert C., “Marital Adjustment: A Factor Analysis Study”, *American Sociological Review*, V.23, N.5, 1958, ss. 562-569.
- LOCKE Harvey J., WALLACE Karl M., “Short Marital-Adjustment and Prediction Tests: Their Reliability and Validity”, *Marriage and Family Living*, V.21, N.3, 1959, ss. 251-255.
- LOSER Rachel W., HILL E. Jeffrey, KLEIN Shirley R., DOLLAHITE David C., “Perceived Benefits Of Religious Rituals In The Latter-Day Saint Home”, *Review of Religious Research*, V.50, N.3, 2009, ss. 345-362.
- MACKOVA Jaroslava, VESELSKA Zuzana D., BOBAKOVA Daniela F., GECKOVA Andrea M., DIJK Jitse P.v., REIJNEVELD Sijmen A., “Crisis in the Family and Positive Youth Development: The Role of Family Functioning”, *International Journal of Environmental Research Public Health*, V.16, N.10, 2019, ss. 1678-1689.
- MAHONEY Annette, PARGAMENT Kenneth I., JEWELL Tracey, SWANK Aaron B, SCOTT Eric, EMERY Erin, RYE Mark, “Marriage and The Spiritual Realm: The Role of Proximal and Distal Religious Constructs in Marital Functioning”, *Journal of Family Psychology*, V.13, N.3, 1999, ss. 1–18.

- MAHONEY Annette, PARGAMENT Kenneth I., TARAKESHWAR Nalini, SWANK Aaron B., “Religion in The Home in The 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss. 559-597.
- MAHONEY Annette, PARGAMENT Kenneth I., MURRAY-SWANK Aaron, MURRAY-SWANK Nichole, “Religion and The Sanctification of Family Relationships”, *Review of Religious Research*, V.44, N.3, 2003, ss. 220-236.
- MAHONEY Annette, “Religion and Conflict in Marital and Parent-Child Relationships”, *Journal of Social Issues*, V.61, N.4, 2005, ss. 689-706.
- MAHONEY Annette, PARGAMENT Kenneth I., “A Higher Purpose: The Sanctification of Strivings in a Community Sample”, *The International Journal for The Psychology Of Religion*, V.15, N.3, 2005, ss. 239–262.
- MAHONEY Annette, PARGAMENT Kenneth I., TARAKESHWAR Nalini, SWANK Aaron B., “Religion in the home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting”, *Psychology of Religion and Spirituality*, V.5, N.1, 2008, ss. 63–101.
- MAHONEY Annette, “Religion in Families, 1999–2009: A Relational Spirituality Framework”, *Journal of Marriage and Family*, V.72, N.4, 2010, ss. 805–827.
- MAHONEY Annette, TARAKESHWAR Nalini, “Evlilikte ve Gündelik Hayat ve Aile Krizlerindeki Ebeveynlik Konusunda Dinin Rolü”, çev. Fatma Zeynep Belen, *Din ve Maneviyat Psikolojisi Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları*, ed. Raymond Paloutzian, Crystal L. Park, çev/ed. İhsan Çapçioğlu, Ali Ayten, Ankara: Phoenix Yayınları, 2013, ss. 361-397.
- MARKS Loren D., “Religion and Family Relational Health: An Overview and Conceptual Model”, *Journal of Religion and Health*, V.45, N.4, 2006, ss. 603-618.
- MARKS Loren D., HOPKINS Katrina, CHANEY Cassandra, MONROE Pamela A., NESTERUK Olena, SASSER Diane D., “Together, We Are Strong”: A Qualitative Study of Happy, Enduring African American Marriages”, *Family Relations*, V.57, N.2, 2008, ss. 172–185.

- MARKS Loren D., DOLLAHITE David C., FREEMAN Joanna Jacob (2011), “Faith in Family Life”, *Successful Marriages and Families Proclamation Principles and Research Perspectives*, ed. Alan J. Hawkins, David C. Dollahite, Thomas W. Draper, Provo, Utah: School of Family Life, Brigham Young University, 2011.
- MARKS Loren D., DOLLAHITE David C. (2012), ““Don't forget home”: The Importance of Sacred Ritual in Families”, *Understanding Religious Ritual: Theoretical Approaches and Innovations*, ed. J. Hoffman, New York: Routledge, 2012, ss. 186-203.
- MARSH Robert, DALLOS Rudi, “Religious Beliefs and Practices and Catholic Couples' Management of Anger and Conflict”, *Clinical Psychology and Psychotherapy*, V.7, N.1, 2000, ss. 22-36.
- MASLOW Abraham, *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*, çev. H. Koray Sönmez, İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1996.
- MASLOW Abraham, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001.
- McCUBBIN Hamilton I., McCUBBIN Marilyn A., “Typologies of Resilient Families: Emerging Roles of Social Class and Ethnicity”, *Family Relations*, V.37, N.3, 1988, ss.247-254.
- McCULLOUGH Michael E., BONO Giacomo, ROOT Lindsey M., “Religion and Forgiveness”, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal Park, New York-London: The Guilford Press, 2005.
- McGREGOR Patrick, McKEE Patricia, “Religion and Fertility in Contemporary Northern Ireland”, *European Journal of Population*, V.32, 2016, ss. 599-622.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, İstanbul: DEM Yayınları, 2004.
- MEHMEDOĞLU Yurdagül, “Değer Oluşturucu ve Aktarıcı Konumuyla Aile”, *Diyanet*, C.40, S.42, 2004, ss. 29-40.
- MERRIAM Sharan B., *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, çev./ed. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Yayınları, 2015.

- MILES Matthew B., HUBERMAN A. Michael, *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, USA: Sage, 1994.
- MURRAY-SWANK Aaron, MAHONEY Annette, PARGAMENT Kenneth I., “Sanctification of Parenting: Influences on Corporal Punishment and Warmth by Liberal and Conservative Christian Mothers”, *The International Journal of the Psychology of Religion*, V.16, N.4, 2006, ss. 271–287.
- MÜSLİM, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2014.
- MYERS Scott M., “Religious Homogamy and Marital Quality: Historical and Generational Patterns”, *Journal of Marriage and the Family*, V68, N.2, 2006, ss. 292-304.
- NECATİ Osman, *Kuran ve Psikoloji*, çev. Hayati Aydın, Ankara: Fecr Yayınları, 1998.
- NEUMAN Shoshana, “Is Fertility Indeed Related to Religiosity? A Note on: 'Marital Fertility and Religion in Spain, 1985 and 1999', *Population Studies* 60(2): 205-221 by Alicia Adsera”, *Population Studies*, V.61, N.2, 2007, ss. 219-224.
- NİHAYAH Zahrotun, ADRIANI Yufi, WAHYUNI Zulfa Indira, “Religiosity and the Type of Love; the Relation with Marital Satisfaction”, *International Proceedings of Economics Development and Research*, V.53, N.27, 2012, ss. 123-127.
- OGBURN William F., “Changinig Functions of The Family”, *Selected Studies In Marriage and The Family*, U.S.A.: Rinehartand Winston Inc., 1963.
- OH Seieun, CHANG Sun Ju, “Concept Analysis: Family Resilience”, *Open Journal of Nursing*, V.4, N.13, 2014, ss. 980-990.
- ORTEGA Suzanne T., WHITT Hugh P., WILLIAMS J. Allen (1988), “Religious Homogamy and Marital Happiness”, *Journal of Family Issues*, V.9, N.2, 1988, ss. 224-239.
- OSBORNE Lori N., FINCHAM Frank D. (1996), “Marital Conflict, Parent-Child Relationships, and Child Adjustment: Does Gender Matter?”, *Merrill-Palmer Quarterly (1982-), Invitational Issue: Conflicts in Families and Between Children: Advances in Theory and Research*, Vol. 42, No. 1, 1996, ss. 48-75.

- ÖCAL Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- ÖNGİDER Nilgün, “Romantik İlişki ve Evlilik Sorunları ile Başa Çıkma”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, ed. Tarık Solmuş, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss.91-99.
- ÖZBAY Yaşar, AYDOĞAN Didem, “Aile Yılmazlığı: Bir Engele Rağmen Birlikte Güçlenen Aile”, *Sosyal Politika Çalışmaları*, C.13, S.31, 2013, ss. 129-146.
- ÖZGÜVEN İbrahim E., *Ailede İletişim ve Yaşam*, Ankara: Pdrem Yayınları, 2001.
- ÖZGÜVEN İbrahim E., *Evlilik ve Aile Terapisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.
- ÖZKAN Fatih, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne-Babanın Etkisi: Diyarbakır Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- ÖZTÜRK Emine, *Türkiye’de Aile İçi Şiddet Kadın Sığınma Evleri ve Din*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- ÖZYAPICI Alparslan, “Zararlı Alışkanlıklar ve Aile”, *Diyanet İlmi Dergi*, C.40, S.4, 2004, ss. 113-130.
- PALKOVITZ Rob, MARKS Loren D., APPLEBY David W., HOLMES Erin, “Parenting and Adult Development: Contexts, Processes, and Products of Intergenerational Relationships”, *Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations*, ss. 307-323.
- PARGAMENT Kenneth I., MAGYAR-RUSSELL Gina M., MURRAY-SWANK Nichole A., “The Sacred and The Search for Significance: Religion as a Unique Process”, *Journal of Social Issues*, V.61, N.4, 2005, ss. 665-687.
- PATTERSON Joan M., “Integrating Family Resilience and Family Stress Theory”, *Journal of Marriage and Family*, V.64, N.2, 2002, ss. 349-360.
- PATTON Michael Quinn, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev./ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014.

- PEARCE Lisa D., AXINN William G., “The Impact of Family Religious Life on The Quality of Mother– Child Relations”, *American Sociological Review*, V.63, N.6, 1998, ss. 810–828.
- PEKER Hüseyin, “Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Esasları”, *Diyanet Dergisi*, C.21, S.1, 1985, ss. 21-26.
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- PERRY Samuel L., “A Match Made in Heaven? Religion-Based Marriage Decisions, Marital Quality, and the Moderating Effects of Spouse’s Religious Commitment”, *Social Indicators Research*, V.123, 2015, ss. 203–225.
- PETRO Mervyn Ronald, RICH Edna Grace, CHARLENE Erasmus, ROMAN Nicolette Vanessa, “The Effect Of Religion on Parenting in Order to Guide Parents in The Way They Parent: A Systematic Review”, *Journal of Spirituality in Mental Health*, V.20, N.3, 2017, ss. 1-25.
- PETTS Richard J., KNOESTER Chris, “Parents' Religious Heterogamy and Children's Well-Being”, *Journal For The Scientific Study of Religion*, V.46, N.3, 2007, ss. 373-389.
- PETTS Richard J., “Parental Religiosity, Religious Homogamy, and Young Children’s Well-Being”, *Sociology of Religion*, V.72, N.4, 2011, ss. 389–414.
- POYRAZ TACOĞLU Tuğça, “Türkiye’de Gerçekleştirilen Geleneksel Evlilik Çeşitlerinin Nedenleri ve Evlilik Üzerinde Törenin Etkisi”, *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, 2011, ss. 114-143.
- RICHARDSON Glenn E., NEIGER Brad L., JENSEN Susan, “The Resiliency Model”, *Health Education*, V.21, N.6, 1990, ss. 33-39.
- ROBERTS Albert R., DZIEGIELEWSKI Sophia F., “Foundation Skills and Applications of Crisis Intervention and Cognitive Therapy”, *Crisis Intervention and Time-Limited Cognitive Treatment*, ed. Albert R. Roberts, Thousand Oaks/California: SAGE Publications, 1995.

- ROBINSON Linda C., BLANTON Priscilla White, “Marital Strengths in Enduring Marriages”, *Family Relations*, V.42, N.1, 1993, ss. 38-45.
- ROER-STRIER Dorit, SANDS Roberta G., “The Impact of Religious Intensification on Family Relations: A South African Example”, *Journal of Marriage and Family*, V.63, N.3, 2001, ss. 868-880.
- SABAGH Georges, LOPEZ David, “Religiosity and Fertility: The Case of Chicanas”, *Social Forces*, V.59, N.2, 1980, ss. 431-439.
- SALDANA Johnny, *The Coding Manual for Qualitative Researchers*, London: SAGE, 2009.
- SAMANİA Siamak, “Family Process and Content Model: A Contextual Model for Family Studies”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, V.30, 2011, ss. 2285- 2292.
- SELÇUK Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- SCHRAMM David G., MARSHALL James P., HARRIS Victor W., LEE Thomas R., “Religiosity, Homogamy, and Marital Adjustment: An Examination of Newlyweds in First Marriages and Remarriages”, *Journal of Family Issues*, V.33, N.2, 2012, ss. 246 –268.
- SEGGİE Fatma Nevra, BAYYURT Yasemin, *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
- SEZGİN Kasım, *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- SHERKAT Darren E., ELLISON Cristopher G., “Recent Developments and Current Controversies in The Sociology Of Religion”, *Annual Review of Sociology*, V.25, N.1, 1999, ss. 363-394.
- SHERKAT Darren E., “Religious intermarriage in the United States: Trends, Patterns, and Predictors”, *Social Science Research*, V.33, N.4, 2004, ss. 606–625.

- SHICHIDA Toshi, DOLLAHITE David C., CAROLL Jason S., “How the Perception of God as a Transcendent Moral Authority Influences Marital Connection Among American Christians”, *Journal of Psychology and Christianity*, V.34, N.1, 2015, ss. 40-52.
- SİĞİRCİ Aktan, *Evli Bireylerde Bağlanma Biçimleri ve Evliliğe Dair İnançların Evlilik Doyumu ile İlişkisinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2010.
- SKINNER Debra, BAILEY Donald B., CORREA Vivian, RODRIGUEZ Patricia, “Narrating Self and Disability: Latino Mothers' Construction of Identities vis-à-vis Their Child with Special Needs”, *Exceptional Children*, V.65, N.4, 1999, ss. 481–495.
- SOKOLSKI Dawn M., HENDRİCK Susan S., “Fostering Marital Satisfaction”, *Family Therapy: The Journal of the California Graduate School of Family Psychology*, V.26 N.1, 1999, ss. 39-49.
- SOLMUŞ Tarık, “Giriş: Bebeklikten Yetişkinliğe; Bağlanma ve Romantik Bağlanma”, *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, ed. Tarık Solmuş, 2. baskı, İstanbul: Sistem Yayınları, 2010, ss. 17-23.
- SOYLU Yağmur, KAĞNİCİ Yelda D., “Evlilik Uyumunun Empatik Eğilim, İletişim ve Çatışma Çözme Stillere Göre Yordanması”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, V.5, N.43, 2015, ss. 44-54.
- SÖYLEMEZ İbrahim, *Evlilikte Uyum ve Aile İşlevleri Ölçeği Geliştirme: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması*, (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Ana Bilim Dalı, 2011.
- SPANIER Graham B., “Measuring Dyadic Adjustment: New Scales For Assessing The Quality of Marriage and Similar Dyads”, *Journal of Marriage and the Family*, V.38, N.1, 1976, ss. 15–28.
- STAFFORD Laura, DAVID Prabu, McPHERSON Sterling, “Sanctity of Marriage and Marital Quality”, *Journal of Social and Personal Relationships*, V.31, N.1, 2014, ss. 54–70.

- STANLEY Scott M., *The Power of Commitment*, San Francisco: Jossey-Bass, Inc., 2005.
- STANLEY Scott M., MARKMAN Howard J., “Assessing Commitment in Personal Relationships”, *Journal of Marriage and Family*, V.54, N.3, 1992, ss.595-608.
- STANLEY Scott M., MARKMAN Howard J., PETERS Michelle St., LEBER B. Douglas, “Strengthening Marriages and Preventing Divorce: New Directions in Prevention Research”, *Family Relations*, V.44, N.4, 1995, ss. 392-401.
- STRAUSS Anselm Leonard, *Qualitative Analysis for Social Scientists (Paperback Edition)*, UK: Cambridge University Press, 2003.
- STRIZENEC Michal, “Dindarlık ve Bilişsel Süreçler”, çev. Abdülvahid Sezen, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.10, S.3, 2010, ss. 273-286.
- SULLIVAN Kieran T., “Understanding The Relationship Between Religiosity and Marriage: An Investigation of The Immediate and Longitudinal Effects of Religiosity on Newlywed Couples”, *Journal of Family Psychology*, V.15, N.4, 2001, ss. 610-626.
- SUYÛTİ, *El-Câmiu’s Sağır*, çev. Seyit Avcı, İstanbul: Serhat Kitabevi, 2014.
- SÛRÛCÛ İbrahim, “Bir Denge unsuru olarak Kur'an'da Havf ve Reça”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.5, 2015, ss. 247-268.
- ŞAFAK ÖZTÛRK Cennet, ARKAR Haluk, “Evli Çiftlerde Evlilik Uyumu ve Cinsel Doyum Arasındaki İlişkiler”, *Literatür Sempozyum*, C.1, S.3, 2014, ss. 16-24.
- ŞAHİN Hüseyin, *Güncel Problemlere Psikolojik Analizler*, İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları, 2011.
- ŞAHİN Tuba K., *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşat ve Rehberlik Büroları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- ŞİMŞEK Ali, “Araştırma Modelleri”, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- TAYLAN Hasan Hüseyin, “Türkiye’de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, 2009, ss. 117-138.

- TAYLAN Hasan Hüseyin, “Sakarya Üniversiteleri Öğrencileri Penceresinden Türkiye’de Aile İçi Sorunlar” *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi – Bildiriler Kitabı*, 2016, ss. 459-474.
- TAYLOR Shelley E., PEPLAU Letitia Anne, SEARS David O., *Sosyal Psikoloji*, çev. A. Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi, 2007.
- TEKİN Mustafa, “Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu”, *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, 2011, ss. 235-262.
- TEZER Esin, “Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşamı Ölçeği”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, C.2, S.7, 1996, ss. 1-7.
- THOMAS Darwin. L., ROGHAAR H. Bruce., “Postpositivist Theorizing: The Case of Religion and The Family”, ed. J. Sprey, *Fashioning Family Theory: New Approaches*, Newbury Park, CA: Sage, 1990, ss. 136-170.
- TİRMİZÎ, *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, çev: Abdullah Parlıyan, Konya: Konya Kitapçılık, 2018.
- TUNÇ Sebahattin, *Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyeti, Evlilik Beklentileri ve Evlilik Tutumları Arasındaki İlişki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- TUĞRUL Ceylan, “Gençlik Dönemindeki Aile Sorunlarını Değerlendirme Ölçeği: Faktör Yapısı, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, *Türk Psikoloji Dergisi*, C.11, S.36, 1996, ss. 25-43.
- TUTAREL KIŞLAK Şennur, GÖZTEPE Işıl, “Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.3, S.2, 2012, ss. 27-46
- UYSAL Veysel, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- ÜNAL Aslıhan, *Bilişim Sektöründe Çalışan Kadın Liderler Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Düzce: Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

- ÜNAL Yavuz, “Hadis Verilerine Göre Mut’a Nikahı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.7, S.7, 1993, ss. 155-180.
- ÜRKMEZ Esmâ, *Dini İnanç, Tutum ve Davranışların Eşler Arası İletişime Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- VAALER Margaret L., ELLISON Cristopher G., POWERS Daniel A., “Religious Influences on The Risk of Marital Dissolution”, *Journal of Marriage and Family*, V.71, N.4, 2009, ss. 917-934.
- VAUX Dana E., ASAY Sylvia M., “Supporting Families in Crisis: Awareness and Use of Third Places”, *Family and Consumer Sciences Research Journal*, V.48, N.1, 2019, ss. 22–36.
- VELA Dorothy Gay, *The Role of Religion/Spirituality in Building Strong Families Respondents’ Perceptions a Qualitive, Grounded Theory*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Lincoln: University of Nebraska, 1996.
- VERMEER Paul, “The Impact of Parental Religiosity on Parenting Goals and Parenting Style: A Dutch Perspective”, *Journal of Beliefs & Values*, V.32, N.1, 2011, ss. 69–84.
- VIGNOLI Daniele, “Sandra Hubert: The Impact of Religiosity on Fertility. A Comparative Analysis of France, Hungary, Norway, and Germany”, *Eurupean Journal of Population*, V.31, N.4, 2015, ss. 471–472.
- WADE Lisa, DELAMATER John, “Relationship Dissolution as a Life Stage Transition: Effects on Sexual Attitudes and Behaviors”, *Journal of Marriage and Family*, V.64, N.4, 2002, ss. 898-914.
- WAITE Linda J., LEHRER Evelyn L., “The Benefits From Marriage And Religion in The United States: A Comparative Analysis”, *Population and Development Review*, V.29, N.2, 2003, ss. 255-276.
- WANG Wei, CHEN Dong-Dong, YANG Yebing, LIU Xufeng, MIAO Danmin, “A Study of Psychological Crisis Intervention With Family Members of Patients Who Died After Emergency Admission to Hospital”, *Social Behavior and Personality*, V.38, N.4, 2010, ss. 469-478.

- WALSH Froma, "Family Resilience Strengths Forged Through Adversity", *Normal Family Processes*, ed. Froma Walsh, New York: Guilford Press, 2006a, ss. 399-427.
- WALSH Froma, *Strengthening Family Resilience*, 2nd ed., New York: Guilford Publications, 2006b.
- WEAVER Andrew J., SAMFORD Judith A., MORGAN Virginia J., LARSON David B., KOENIG Harold G., FLANELLY Kevin J., "A Systematic Review of Research on Religion in Six Primary Marriage and Family Journals: 1995–1999", *American Journal of Family Therapy*, V.30, N.4, 2002, ss. 293-309.
- WEBER Janice Gauthier, *Individual and Family Stress and Crises*, Thousand Oaks/California: SAGE Publications, 2011.
- WHITE James M., "Marital Quality", ed. James J. Ponzetti, Jr., *International Encyclopedia of Marriage and Family*, New York: Macmillan Reference USA, 2003, ss. 1070-1078.
- WEITEN Wayne, *Psychology Applied to Modern Life: Adjustment in the 80s*, 2nd ed., Monterey: Brooks/Cole Publications, 1986.
- WILMOTH Joe D., BLANEY Abigail D., SMITH Jennifer R., "Marital Satisfaction, Negative Interaction, and Religiosity: A Comparison of Three Age Groups, Journal of Religion", *Spirituality & Aging*, V.27, N.2-3, 2015, ss. 222-240.
- WILCOX W. Bradford, "Conservative Protestant Childrearing: Authoritarian or Authoritative?" *American Sociological Review*, V.63, N.6, 1998, ss. 796–809.
- WILCOX W. Bradford, WOLFINGER Nicholas. H., "Living and Loving "Decent": Religion and Relationship Quality Among Urban Families", *Social Science Research*, V.37, N.3, 2008, ss. 828–843.
- WILSON Margaret R., FILSINGER Erik E., "Religiosity and Marital Adjustment: Multidimensional Interrelationships", *Journal of Marriage and Family*, V.48, N.1, 1986, ss. 147-151.
- WILSON John, MUSICK Marc, "Religion and Marital Dependency", *Journal for the Scientific Study of Religion*, V.35, N.1, 1996, ss. 30–40.

- WILSON John P., MORAN Thomas A., “Psychological Trauma: Posttraumatic Stress Disorder and Spirituality”, *Journal of Psychology and Theology*, V.26, N.2, 1998, ss. 168-178.
- WINK Paul, DILLON Michele, LARSEN Britta, “Religion as Moderator of the Depression-Health Connection”, *Research on Aging*, V.27, N.2, 2005, ss.197-220.
- WOLFINGER Nicholas. H., WILCOX W. Bradford, “Happily Ever After? Religion, Marital Status, Gender and Relationship Quality in Urban Families,” *Social Forces*, V.86, 2008, ss. 1311-1337.
- YAPICI Asım, *Ruh Sağlığı ve Din: Psikososyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Kitabevi, 2007.
- YAPICI Asım, “Eşlerin Dinsel Algı ve Yaşayışına Göre Evlilikte Dindarlık ve Maneviyat Huzur Mu Kusur Mu”, *Turkish Studies*, C.13, S.2, 2018, ss. 79-106.
- YAZICI Elif, *Aile Değerleri İle Aile Yılmazlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.
- YEŞİLTEPE Semra S., ÇELİK Metehan, “Öğretmenlerin Evlilik Uyumlarının Psikolojik İyi Olma ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *İlköğretim Online*, C.13, S.3, 2014, ss. 992-1013.
- YILDIRIM Ali, ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2013.
- YILDIRIM İbrahim, *Evli Bireylerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- YILDIRIM Kasım, “Nitel Araştırmalarda Niteliği Arttırma”, *İlköğretim Online*, C.9, S.1, 2010, ss.79-92.
- YILDIZ TÜRKER Nesrin, *Yetişkinlerde Dindarlık ve Psikolojik Sağlamlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

- YILMAZ Ayşen, “Eşler Arasındaki Uyum: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar”, *Aile ve Toplum*, C.4, S.1, 2001, ss. 49-58.
- YILMAZ BİNGÖL Tuğba, “Evlilik Çatışması”, *Psikolojide Güncel Kavramlar -3- Aile-Evlilik*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- YOUNG Michael, DENNY George, LUQUIS Raffy Reinaldo, YOUNG Tamera, “Correlates of Sexual Satisfaction in Marriage”, *Canadian Journal of Human Sexuality*, V.7, N.2, 1998, ss. 115-127.
- ZARA Ayten, “Krizler ve Travmalar”, *Yaşadıkça Psikolojik Sorunlar ve Başa Çıkma Yolları*, ed. Ayten Zara, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2011, ss. 91-121.
- ZEVKLİLER Aydın, HAVUTÇU Ayşe, *Yeni Medeni Kanuna Göre Medeni Hukuk (Temel Bilgiler)*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- ZHANG Li, “Religious Affiliation, Religiosity, and Male and Female Fertility”, *Demographic Research*, V.18, N.8, 2008, ss. 233-262.

EKLER

EK-1: MÜLAKAT FORMU

Bilgilendirme ve Etik Formu

Değerli katılımcımız, sizlerle “Dinin, Aile İçi İlişkilerine, Aile Sorunlarının Çözümüne ve Aile Krizlerinin Üstesinden Gelinmesine Etkisi” başlıklı doktora tez için mülakat yapmak istiyorum. Mülakat içerisindeki sorular, dindar ailelerin, aile yaşantılarında dinin, aile içi ilişkilerine, aile sorunlarının çözümüne ve aile krizlerinin üstesinden gelinmesine etkisini araştırmaktadır.

Çalışmamıza katılımınız, tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. Sorularımızı cevaplarken deneyimlerinize ve yaşantılarınıza dayalı olarak içtenlikli cevaplarınızı, çalışmamızın istenilen amaca ulaşmasında önemlidir. Bu nedenle sizden soruları tamamen kendi düşünce, duygu ve deneyimleriniz çerçevesinde cevaplandırmanızı, herhangi bir yönlendirme altında kalmadan rahat cevaplar vermenizi rica ediyorum.

Mülakatlarınızı değerlendirirken verileri daha doğru kayda geçirebilmek için ses kaydı almak istiyorum. Ses kayıtlarınız benim tarafımdan yazıya dökülecek ve üçüncü şahıslarla paylaşılmayacaktır. Ancak ses kaydı almamı istemezseniz mülakat esnasında söylediklerinizi yazıya döküceğim. Kişisel mahremiyetinizin korunması amacıyla isimleriniz değiştirilerek araştırmada kullanılacak. Ancak bize verdiğiniz bilgilerin doğru anlaşılması için yaş, cinsiyet ve meslek gibi diğer kişisel özellikleriniz olduğu gibi bırakılacaktır.

Çalışmamıza katılmak ve mülakat sorularımı yukarıdaki şartlar altında cevaplandırmak istiyorsanız lütfen formu okuyup, anladığınızı belirtir şekilde imzalayınız. Mülakat talebimi kabul ettiğiniz için ve vakit ayırarak sorularımı cevaplandırduğunuz için teşekkür ederim.

Bilgilendirme ve etik formunu okudum, anladım. Mülakat sorularınızı yukarıdaki şartlarla cevaplandırmayı kabul ediyorum.

Adı-Soyadı/İmza

Adı-Soyadı/İmza

Kişisel Bilgi Formu

	EŞ (ERKEK)	EŞ (KADIN)
Adı-Soyadı		
Yaşı		
Eğitim Durumu		
Mesleği		
Adres		
Telefon		

Kaç Yıldır Evlisiniz:

Evlilik Durumu:

Eşlerin İkisinin de ilk evliliği (EVET)/(HAYIR)

Eşlerden (Erkek) İkinci ya da daha sonraki evliliği (EVET) /(HAYIR)

Eşlerden (Kadın) İkinci ya da daha sonraki evliliği (EVET) /(HAYIR)

Kaç Çocuğunuz Var:

Çocuklarınızın **Adı** _____ **Yaşı** _____ **Yasal Bağı(ÖZ/ÜVEY)**

1)

2)

3)

4)

5)

6)

7)

8)

9)

10)

DİNİN, AİLE İÇİ İLİŞKİLERİNE, AİLE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜNE VE AİLE KRİZLERİNİN ÜSTESİNDEN GELİNMESİNE ETKİSİ MÜLAKAT SORULARI

Bu mülakat sorularıyla dini inanışımızın aile içi ilişkilerinizde, aile sorunlarınızın çözümünde ve aile krizlerinin üstesinden gelmesinde nasıl ve ne ölçüde etkili olduğunu öğrenmeye çalışıyoruz. Bunun için sizin kişisel deneyim ve yaşantılarınızla ilgili örneklendirmelerinize ihtiyaç duyuyoruz. Soruları yanıtlarken içten ve rahat davranmanız çalışmamızın daha doğru sonuçlara ulaşmasına yardımcı olacaktır.

Mülakat Sorularında Kullandığımız Kavramlar:

- I. Araştırmamız çerçevesinde sorduğumuz sorularda din kavramıyla aşağıdaki kavramları ifade etmek istiyoruz. Bunlar;
 - a. Dini kutsal metinlerden (Kuran ayetleri, hadisler v.b.) okuyarak, dinleyerek öğrendiğiniz dini inançlar;
 - b. Her türlü dini ibadetlerinizi ve fıkhi ibadetleri (namaz, kurban, zekat, dua v.b.);
 - c. Öğrendiğiniz dini inanışların şekillendirdiğine inandığınız her türlü değer/ erdem/ olumlu karakter özellikleri (sabır, tevekkül, doğruluk, sadakat v.b.);
 - d. Belirli bir süreklilikle devam ettiğiniz cami, sivil toplum kuruluşları v.b. gibi yapılarda edindiğiniz sosyal çevredir.
- II. “aile içi ilişkiler” kavramı ile ailede eşler arasında ve anne-baba ile çocuklar arasında geçen her türlü iletişim ve ilişki bağını;
- III. “aile sorunları” kavramı ile ailede eşler arasında ve anne-baba ile çocuklar arasında yaşanan çatışmaları, iç ve dış etkenlerden kaynaklanan ailenin çözmek durumunda olduğu problemleri durumları;
- IV. “aile krizleri” kavramı ile ailenin çözemediği sorunların yol açtığı bunalımlı, buhranlı dönemleri ve ailenin dağılma eşiğine geldiği durumları ifade ediyoruz.

Mülakat Soruları:

1. Kendinizi dindar bir kişi olarak tanımlayabilir misiniz?
2. Dini kurallara göre yaşamak sizin için ne kadar önemlidir?
3. İnanışınız din yaşam tarzınızı etkiliyor mu? (Cevap evetse) Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)

4. Dini anlayışınıza göre, sizce aile kurmanın, ana-baba olmanın en başta gelen amacı nedir?
5. Eşinizle tanışmanızda ve evlenme kararı vermenizde din etkili oldu mu? (Cevap evetse) Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
6. Eşinizden beklentilerinizde dininizin etkisi var mı? Nasıl?
7. Evlilik ilişkisinde model aldığınız bir kişi (peyg., alim, vb.) var mı? Bu modelin ya da modellerin sizi nasıl ve hangi yönde etkilediğini düşünüyorsunuz? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
8. Evlilik hayatı ile ilgili dini kural ve değerleri düşündüğünüzde, bunların eşinizle ve çocuklarınızla olan ilişkilerinizi etkilediğini düşünüyor musunuz? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
9. Ailenizle birlikte gerçekleştirdiğiniz dini ibadetler var mıdır? Birlikte gerçekleştirdiğiniz bu ibadetlerin aile içi ilişkileri etkilediğini düşünüyor musunuz? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
10. Dini inanç, ibadet ve değerlerinizin anne-babalığınıza etki ettiğini düşünüyor musunuz? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
11. Çocuklarınıza kendiniz herhangi bir dini eğitim verdiniz mi?
12. Çocuklarınıza aile dışında (cami, yaz okulu, kur'ân kursu vb.) bir din eğitimi aldırдыңız mı?
13. Dinin eşler arası çatışmalar ve bunların yarattığı sorunları engellediğini düşünüyor musunuz? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
14. Ergenlik döneminde çocuklarla anne-baba arasında çatışmalar yaşanabilir. Dinin, bu çatışmaları ve yol açtığı sorunları engellediğini düşünüyor musunuz? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
15. Aile içinde yaşanan sorunlarınızda, sorunların çözüme ulaşmasında dinin etkili olduğunu düşünüyor musunuz? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
16. Bazı dini inanç, ibadet ve değerlerin aile sorunların yol açabileceğini düşünüyor musunuz? Varsa bunlar size göre nelerdir?

17. Aile yaşamınızda eşinizle yaşadığınız sorunların yol açtığı kriz (buhran/bunalım) dönemleri yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu krizlerin üstesinden gelmenizde dinin etkisi oldu mu? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
18. Aile yaşamınızda çocuklarınızın yol açtığı (çocukların evden ayrılmaları, ölümleri, kriz boyutuna ulaşan ilişkisel çatışmalar) kriz dönemleri yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu krizlerin üstesinden gelmenizde dinin etkisi oldu mu? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
19. Aile yaşamınızda dışsal nedenlerin yol açtığı (işsiz kalma, doğal afetler, dışsal etkenlerden dolayı eşlerin ayrı kalmak zorunda olması v.b.) kriz dönemleri yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu krizlerin üstesinden gelmenizde dinin etkisi oldu mu? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
20. Yaşadığınız krizler sonrasında aile içi ilişkilerin yeniden normale dönmesinde, eşler ve anne-baba ve çocuklar arasında uzlaşmanın sağlanmasında dinin etkisi oldu mu? Nasıl? (Kendi deneyimlerinizden/tecrübelerinizden örnek verebilir misiniz?)
21. Evlilikte yaşadığınız bir takım problemlerde boşanmayı/ayrılmayı düşündünüz mü? (Evetse) Bunu uygulamamanızda dinin etkisi oldu mu?

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	VOLKAN		TEKDEMİR
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme		Kurum Adı
Lise	1992	1995	TAVŞANLI E.M. LİSESİ
Lisans	1996	2001	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Yüksek Lisans	2001	2005	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Doktora	2011	2021	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Çalıştığı Kurum	Başlama - Ayrılma		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2004	2013	İPEKBÖCEĞİ ANAOKULU
2.	2013	2016	AKIL OYUNLARI AKADEMİSİ
3.	2016	2017	GEBZE A.İ.H.L.
4.	2017	2021	KANUNİ KIZ A.İ.H.L.
Yayımlar:	<p>Yüksek Lisans Tezi:</p> <ul style="list-style-type: none"> Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık Kurumu ve Bursa Ayanları: 1750-1800, Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, 2005. <p>Araştırma Raporu:</p> <ul style="list-style-type: none"> Uniage Bir Yapım Olarak Shrek Serisindeki Negatif İçeriğin Çocuk Gelişimi Açısından İncelenmesi, 2011, http://aileakademisi.org/arastirma/shrek-arastirmasi. <p>Kitap Bölümü:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Doğruluk</i>, Akın, A., Akın, A., Akın, Ü. (Ed.), <i>Psikolojide Güncel Kavramlar 6-Değerler</i> içinde. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015. <p>Makale:</p> <ul style="list-style-type: none"> Aile Krizleri Karşısında Aile Yılmazlığı Üzerinde Dinin Etkisi: Dindar Aileler Örneği, <i>Kocaeli İlahiyat Dergisi</i>, 2020, 4/2, 253-295. 		
İletişim (e-posta):			
		Tarih	27/04/2021
		İmza	
	Adı-Soyadı	Volkan TEKDEMİR	